SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU V NITRE
REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK
Vychádza dva razy do roka, strán 480, ročné predplatné Kčs 120,—
Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad
Administrácia: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27

СЛОВЕНСКА АРХЕОЛОГИЯ
ЖУРНАЛ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ В НИТРЕ
РЕДАКТОР: Д-Р. АНТОН ТОЧИК
Выходит два разы в год на 480-ти страницах, цена Кус 120,—
Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad
Администрация: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ZEITSCHRIFT DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUES IN NITRA
SCHRIFTLEITER: DR. ANTON TOČÍK
Erscheint zweimal jährlich auf 480 Seiten, Bezugspreis Kčs 120,—
Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad
Administration: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

VI—1, 1958

REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK

Redakčná rada: prof. dr. V. Budinský-Krička, Archeologický ústav SAV, Nitra; doc. dr. J. Dekan, Univerzita Komenského, Bratislava; dr. Ľ. Kraskovská, Slovenské múzeum, Bratislava; dr. J. Poulík, Archeologický ústav Československej akadémie vied, Brno. Technický redaktor: O. Betko.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

VI-1

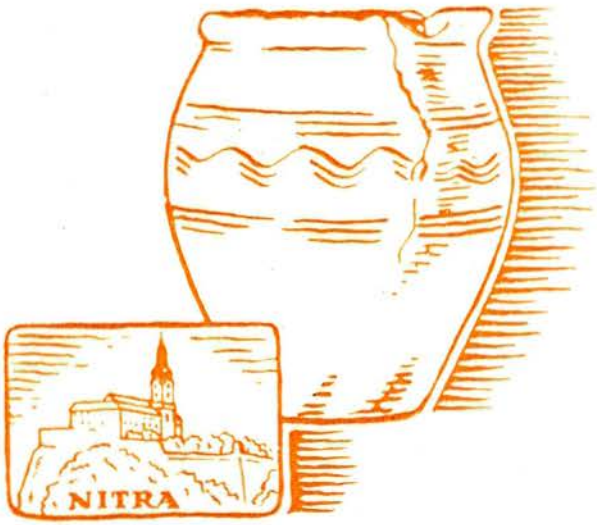

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED, BRATISLAVA

1958

OBSAH

Bánesz L., Mladopaleolitické objekty v Seni I — — — — — — — — — — — 5
Jungpaleolithische Objekte in Seňa I
Chropovský B., Príspevok k problematike neolitického osídlenia záp. Slovenska — — 21
Beitrag zur Problematik der neolithischen Besiedlung der Westslowakei
Andel K., Pohrebisko z doby medenej v Tibave na východnom Slovensku — — — — 39
Kudláček J., Záchranný výskum v Jelšovciach (okr. Nitra) r. 1952 — — — — — 50
Ambros C., Zvieracie kosti z doby bronzovej z Dvorov n/Žitavou — — — — — — 66
Bronzezeitliche Tierknochen von Dvory n/Žitavou — — — — — — — — — 82
Porubský J., Lužické popolnicové pole v Partizánskom — — — — — — — — 82
Lausitzer Urnenfeld in Partizánske
Milčev A., Mohyla pri obci Debnevo, Trojansko v Bulharsku — — — — — — — 99
Das Hügelgrab bei der Ortschaft Debnevo in Bulgarien
Pleinerová I., Olmerová H., Halštatské nálezy ze Somotorské hory — — — — 109
Hallstattfunde von der Somotorská hora
Chropovský B., Laténske pohrebisko v Nebojsi, okr. Galanta — — — — — — 120
Das latènezeitliche Gräberfeld in Nebojsa, Bez. Galanta
Sova-Gmitrov P., Nové laténske nálezy v Zakarpatskej Ukrajine — — — — — 131
Budinský-Krička V., Slovanské mohyly na východnom Slovensku — — — — 138
Slawische Hügelgräber in der Ostslowakei
Krippel E., Záznam o rozbore uhlíkov zo slovanských mohýl v Kraľovskom Chlmci a Topoľovke — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 188
Neústupný J., Slovanské mohyly u Stredy nad Bodrogom — — — — — — — 206
Petrescu-Dîmboviţa M., Slovanské sídliská v Moldavskej oblasti Rumunska — — 209
Slawische Siedlungen im Moldaugebiet Rumäniens
Paulík J., Rejholec E., Stredoveké chaty v Chotíne — — — — — — — — 223
Mittelalterliche Hütten in Chotin
Konferencia Limes Romanus v Nitre — — — — — — — — — — — — — 235
Pelikán O., Kunst und Leben der Etrusker, Köln 1956 — — — — — — — — 236
Polla B., Szabó György, A falusi kovács a XV.—XVI. században — — — — — — 237
Křížek F., Ke carnuntskému reliéfu v Mětském museu v Bratislavě — — — — — 238
Zum carnuntinischen Relief im Städtischen Museum (Mestské múzeum) in Bratislava

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník VI — 1, 1958
Vydalo v Bratislave roku 1958
Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 120.—
Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad. Administrácia: Bratislava, Klemensova ul. 27. Vytlačili Tlačiarne Slov. nár. povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ čís. 18560/52-IV/2. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod čís. 231 — prep. 1955. Dohliadací poštový úrad Bratislava 2, X-151888.
Cena viaz. Kčs 60,—.

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Mladopaleolitické objekty v Seni I

(Výsledky zisťovacieho výskumu r. 1955)

LADISLAV BÁNESZ

Paleolitickú stanicu Seňa I uviedol do literatúry F. Prošek, ktorý v rámci Východoslovenskej archeologickej expedície v Košiciach v rokoch 1951—1954 urobil rozsiahly terénny prieskum južnej časti Košickej kotliny. F. Prošek s účastníkmi expedície objavil už r. 1951 9 nových paleolitických staníc medzi Košicami a československo-maďarskými štátnymi hranicami.[1] Do roku 1955 pribudlo k týmto lokalitám ešte 10 nových paleolitických nálezísk, z ktorých v Seni I, Poľove a v Barci je doložené aj viacnásobné osídlenie.[2]

Úspešné boli najmä prieskumy r. 1951 v katastri obce Seňa, pretože upozornili na paleolitické nálezy v pieskovisku v západnej časti obce, kde sa zistilo osídlenie nielen z mladšieho, ale i zo staršieho paleolitu. V marci 1592 podnikli členovia expedície L. Hájek, V. Gebauer a P. Ondráček ďalšie priezkumy a nazbierali v Seni novšie artefakty.

Väčšinu týchto nálezov našli v okolí pieskoviska na povrchu terasy a len malú časť nálezov vybrali zo stien pieskoviska. Prehliadli aj blízky cintorín, kde sa paleolitické nástroje nachádzali na násypoch hrobov a v menšej jame, odkiaľ sa odoberala hlina na úpravu hrobov. Neustálym odnášaním hliny z cintorína a odpadávaním steny pieskoviska boli tieto nálezy ohrozené a preto bol v júni 1955 Archeologickým ústavom SAV v Nitre uskutočnený menší záchranný výskum na tejto lokalite.[3]

Paleolitická stanica Seňa I leží asi 20 km južne od Košíc v katastri obce Seňa. Nachádza sa na západnom okraji dediny na najvyššej terase rieky Hornádu. Po predbežnej terénnej prehliadke v okolí stanice sme mohli konštatovať, že najviac nálezov sa zhromažďuje v severozápadnej časti cintorína a pri pieskovisku. Nachádzali sa na parcelách 20, 21 a 513. Pri pieskovisku, ktoré sa nachádza na parcele 513, bola založená malá 10 × 2 m sonda. Ňou sa sledovala záchrana nielen paleolitických nálezov, ale aj záchrana nálezov kanelovanej keramiky. Na parcele 20 bola prekopaná ďalšia plocha (pozri plán 1).

Paleolitické objekty v Seni I

Výskum Archeologického ústavu SAV v júni 1955 priniesol zaujímavé výsledky. Ukázal, že polohy Seňa — pieskovisko, ktoré bolo označené ako Seňa I a Seňa — cintorín, tvoria v podstate jedno nálezisko. Aby sa zistil rozsah stanice, boli urobené aj menšie skušobné výkopy na okolí cintorína a pieskoviska. Tieto ukázali, že stanica nebola veľmi rozsiahla a že osídlená plocha bola obmedzená na severozápadný kút cintorína a na vedľajšie pieskovisko, kde východná časť stanice bola zničená exploatáciou piesku a štrku. Najdôležitejším prínosom tohto výskumu bolo zistenie menšej dielne na výrobu kamenných nástrojov a zachytenie zvyškov sídelného objektu.[4]

Výskum dielne na výrobu kamennej industrie (poloha cintorín)

Hlavná pozornosť výskumu bola sústredená na pracovisko Seňa—cintorín, kde na ploche 45 m^2 bola odkrytá vrstva. V jej úrovni sa nachádzali paleolitické nálezy. Táto skúmaná plocha predstavuje vlastne menšiu terénnu vlnu na miernom východnom svahu štrkovej terasy. Na tejto terase sa zachovala asi 30 cm silná vrstva fosilnej pôdy. V jej nadloží vystupuje 20—30 cm vrstva žltastej spraše, ktorá je v hornej časti členená tenkou vrstvičkou štrkov premiestnených soliflukciou. Nad touto vrstvou spočíva hnedošedá recentná ornica. Smerom k východu štrková terasa vystupuje na povrch a je pokrytá iba malou vrstvou ornice. Pazúrikové nálezy sa nachádzali väčšinou v hĺbke 50-60 cm, len niekedy v hĺbke 40 cm alebo hlbšie.

Výskum sme začali plošným odkryvom v sektore A, ktorý pretínal pôvodnú jamu na odoberanie hliny. Neskôr, keď sa ukázalo, že nálezy pokračujú severne od tejto jamy, bola celá skúmaná plocha rozdelená na metrové štvorce od A po CH (1-5.). Sektory A/1-2, B/1, C/1, E/1, F/5, G/5 a celý

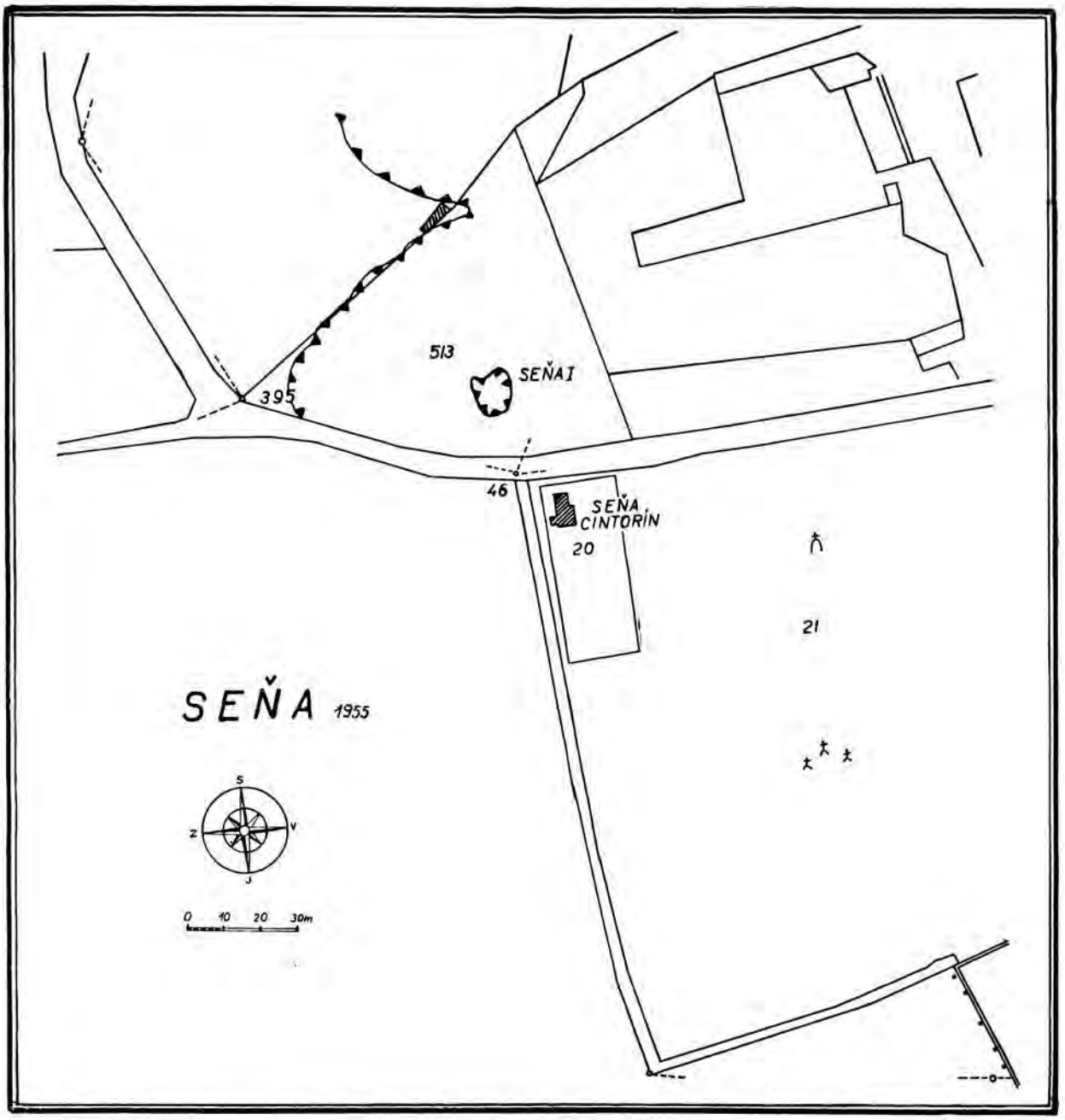

stĺpec CH neposkytli nálezy. Najviac nálezov bolo v sektoroch: B/3, C/2-3, D/3, E/3-4, F/2, G/2-4 a H/2-4. V týchto štvorcoch, ktoré zaberajú približne plochu 8×3 m, odkrylo sa šesť nálezových hniezd — zoskupení. Ďalšie hniezda boli zničené recentnou jamou. V ostatných sektoroch — štvorcoch boli len ojedinelé nálezy (pozri plán 2).

Odkryté hniezda boli neveľké zoskupenia, ktoré boli od seba vzdialené len niekoľko centimetrov. Prvých päť hniezd sa nachádzalo v rozpätí 7 m v jednej čiare; šieste hniezdo porušilo túto čiaru a vybočilo zo smeru ostatných zoskupení. Hniezda sa tiahli v smere J—S.

Opis jednotlivých hniezd.

Hniezdo I. Bolo porušené recentným zásahom. Predstavuje nepravidelné zoskupenie pazúrikov v štvorcoch B/2—C/2. Je 100 cm dlhé, 80 cm široké, 10 cm hrubé a má zhruba oválny tvar. Silexy ležali v hniezde bez akéhokoľvek poriadku a veľká časť týchto nálezov spočívala vedľa seba a nad sebou. V tomto hniezde bolo 162 kusov kamennej industrie, z ktorých len dva kusy predstavujú hotový nástroj. Prvým je *čepeľovité škrabadlo*. Má veľmi pravidelné oblúkovité čelo. Je 56 mm dlhé, 33 mm široké. Ďalším nástrojom je *čepeľovité škrabadlo* zhotovené *z dlhšej silnejšej*

čepele. Bazálna časť bola poškodená pri výskume. Rozmery: 76×28 mm.

Z ostatných nálezov bolo v hniezde ešte niekoľko zlomkov nepravidelných čepelí. Sú to prevažne bazálne časti čepelí alebo stredné časti širších ma-

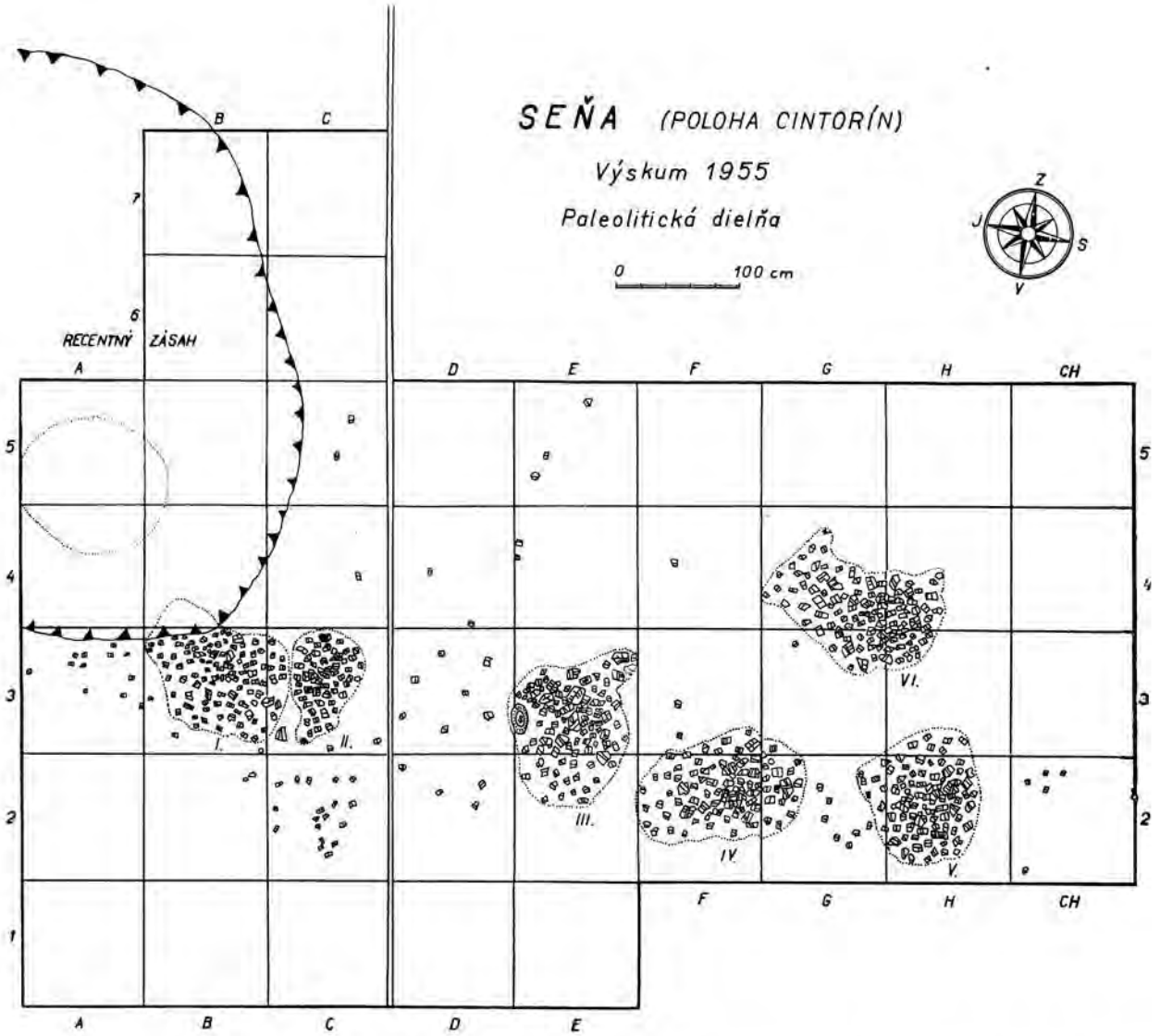

sívnejších čepelí a *čepeľovité úštepy*. V celom hniezde však prevládajú veľmi hrubé beztvaré odštepy. Spolu s ostatnými odpadkami a zvyškami jadier tvoria typický odpadkový materiál, ktorý v tomto hniezde úplne prevláda nad ostatnými nástrojmi. V porovnaní s hotovými nástrojmi je tu 98,2% odpadkového materiálu. Všetky tieto nálezy sú z rohovca a sú patinované.

H n i e z d o II. Leží v bezprostrednej blízkosti predošlého zoskupenia a nachádza sa v sektore C/2. Je však menšie s rozmermi 80×60×10 cm. Nálezy boli nahromadené tesne vedľa seba a najmä nad sebou. Z tohto hniezda pochádza 143 kusov kamennej industrie. Odpadkový materiál tvorí 96,5%. Z nástrojov je tu *široká čepeľ* s retušovanými bokmi. Spodná časť je odlomená. Rozmery: 65×36 mm. Ďalšie nástroje: *čepeľovité škrabadlo* nedokončeného charakteru; škrabacia hlavica je len naznačená. Rozmery: 47×17 mm; zvyšok veľkého jadrovitého nástroja s oblúkovitou pracovnou hranou, silne poškodený účinkom mrazu; zlomok pravidelnej retušovanej čepele. Ďalším nálezom je zlomok škrabadlovitého nástroja, ktorý bol zhotovený z masívneho amorfného úštepu. Má veľmi pravidelné oblúkovité čelo. Z ostatných nálezov prevažujú aj v tomto hniezde rôzne úštepy, odštepky, zvyšky jadier a ostatné sprievodné kusy výroby. Všetky nálezy sú z rohovca a sú patinované.

H n i e z d o III. Najväčšie hniezdo sa odkrylo v štvorcoch E/2-3. Je to najvýraznejšie hniezdo s rozmermi 140×10×12 cm. Nálezy sa zosku-

pujú okolo kamennej pracovnej podložky. V hniezde majú popredné miesto *jadrá*, ich *zvyšky* a *odpadky*. Odpadkový materiál tvorí 84,8%. Z výraznejších nálezov z tohto hniezda možno uviesť veľké jadrá, zvyšok vysokého kýlovitého škrabadla, škrabadlo z trojbokej silnej čepele, nedohotovené čepeľovité škrabadlo, spodné a stredné časti neretušovaných čepelí, masívne neretušované čepeľovité úštepy a ostatný odpadkový materiál.

Za pracovnú podložku slúžil kremencový okrúhliak šunkovitého tvaru s rovnou spodnou časťou, vhodnou pre postavenie. Na povrchu podložky sú jasné stopy po jej obití. Je veľmi zaujímavé, že kým v ostatných hniezdach skutočné nástroje (ktorých bolo málo) predstavujú zväčša dokončené exempláre, zatiaľ v tomto hniezde, kde bolo percentuálne viac nástrojov, boli artefakty veľmi nevýrazné a mali nedokončený charakter.

Hniezdo IV. Obsahovalo 162 nálezov, z ktorých len dva kusy predstavujú retušované nástroje. Je to nevýrazné *čepeľovité škrabadlo* na silnej trojbokej čepeli. Bolo vyrobené z rohovca a na jednom boku nesie ešte pôvodnú kôru rohovcovej suroviny. Rozmery: 60×20 mm. Druhým nástrojom je čepeľovité škrabadlo zhotovené zo zeleného jaspisu. Má veľmi starostlivo upravenú oblúkovitú hlavicu. Rozmery: 50×20 mm. Nálezy sa sústreďovali v štvorcoch F/2-3 a G/2-3 na pravidelnejšej oválnej ploche s rozmermi 130×90×10 cm. Odpadkové kusy tvoria 98,8%. Aj tu prevládajú početné *zvyšky jadier*, beztvaré silné a široké odštepy a kusy rohovcovej suroviny. Všetky tieto nálezy boli pokryté bielou patinou.

Hniezdo V. Bolo odkryté v štvorcoch G/1 a H/1. Na nepravidelnej oválnej ploche (100×80×8 cm) sa zgrupovalo 150 kusov kamennej industrie. Aj v tomto objekte prevládajú odpadkové kusy, ktorých je až 98%. Z retušovaných nástrojov krásny exemplár predstavuje *čepeľovité škrabadlo* z patinového rohovca. Má silne vyklenuté oblúkovité čelo. Rozmery: 55×35 mm. Ďalším nástrojom je čepeľovité škrabadlo zhotovené z pravidelnej čepele. Na rozdiel od predošlého škrabadla má úzku škrabaciu hlavicu a pomerne nízke čelo. Rozmery: 35×20 mm. Aj v tomto hniezde sa našiel *jaspisový nástroj*. Ide o strednú časť jaspisovej čepele. Má veľmi pravidelný tvar a jemne retušované hrany.

Hniezdo VI. Posledné zoskupenie sa odkrylo v sektore G/3-4 a H/3-4. Nálezy sa nachádzali na ploche veľkej asi 125×70×10 cm. Artefakty boli podobne ako v predošlých hniezdach úplne tesne pri sebe a 85% z nich pripadá na odpad. Z tohto zoskupenia pochádza *kamenný otĺkač* z kremencového okrúhliaka so stopami po úderoch na obidvoch koncoch. I tu sú veľmi početné zlomky rôznych častí čepelí. Pozornosť si zasluhuje širší úštep so strúhadlovitou retušou po jednej hrane. Z retušovaných nástrojov sa tu našlo ešte rozlomené *čelo čepeľovitého škrabadla*. Ostatný nálezový materiál sa nelíši od nálezového materiálu ostatných hniezd.

Medzi opísanými hniezdami boli ešte rôzne nálezy, ktoré však netvorili výrazné zoskupenia. Boli väčšinou len ojedinele roztrúsené na okolí ostatných hniezd.

Ak porovnáme jednotlivé hniezda, vidíme, že všetky sú si veľmi podobné. Nelíšia sa ani obsahom ani spôsobom zoskupenia. Jediný rozdiel je v počte hotových nástrojov. Je ich však v každom hniezde veľmi málo a všade prevláda odpadkový materiál. Pri interpretácii týchto hniezd sme už poukázali na to, že na preskúmanej ploche v polohe cintorín sme odkryli dielňu na výrobu kamenných nástrojov. Ukázalo sa, že za výrobnú surovinu slúžili rohovce, ktoré sú pokryté bielou alebo žltobielou patinou. Jadrá alebo nespracované kusy suroviny obyčajne si zachovali na povrchu pôvodnú kôru. Z tejto suroviny v jednotlivých hniezdach, ktoré predstavujú priamo pracovné miesta, zhotovovali si výrobcovia artefakty. Výrobný proces možno si v tejto dielni predstaviť na základe získaných nálezov. Donesená surovina sa najprv hrubo obtĺkala a takto získané vhodné kusy sa ďalej spracovali. Dá sa predpokladať, že sa v dielni vyrábali predovšetkým polovýrobky. Svedčí o tom skutočnosť, že sa v odpadkových hniezdach našlo len veľmi málo drobných triesok, odštepkov a iných odpadkov, ktoré súvisia s výrobou hotových artefaktov. Po nahromadení väčšieho množstva odpadkov sa pracovná podložka preniesla o niekoľko krokov ďalej a výroba pokračovala. Takto vznikli jednotlivé hniezda odpadkov, ktoré výrobca pri práci neodpratal z okolia pracovnej podložky — kovadliny, ale jednoducho odpadky zanechal na pôvodnom mieste.

Výskum paleolitickej sídelnej jamy (poloha pieskovisko)

Neďaleko dielne, asi 50 m severne od cintorína, bola založená sonda o rozmeroch 10×12 m, ktorá sledovala okraj piekoviska. Na tomto pracovisku bolo zistené, že v nadloží štrkovej terasy vystupuje slabá vrstva sprašovej hliny s mladopaleolitickými nálezmi, ktoré boli zistené už aj terénnym

prieskumom r. 1951.[5] Nad touto vrstvou sa nachádzala silná kultúrna vrstva, ktorá obsahovala pamiatky patriace kultúre s kanelovanou keramikou. Táto eneolitická vrstva sa dala sledovať takmer v celom profile štrkovne a svedčí o existencii eneolitického sídliska s uvedenou kultúrou. Záchranný výskum sledoval takto záchranu paleolitických i eneolitických nálezov.[6]

Po odkrytí eneolitickej vrstvy sme prikročili s J. Pavúkom k odkryvu slabej vrstvy sprašovej hliny s paleolitickými nálezmi. Vrstva sprašovej hliny, ležiaca na štrkovej terase, bola veľmi slabá (10—30 cm) a poskytovala len málo paleolitických artefaktov. Z plochy asi 15 m^2 sme získali len 38 silexov.

Ležali na báze spraše a len niekoľko kusov sa našlo v nadloženej vrstve, kam sa dostali kryoturbáciou. V juhovýchodnej časti bolo vidieť v profile pieskoviska zosilnenie a prehĺbenie sprašovej vrstvy s paleolitickými nálezmi. Toto zahĺbenie sa v stene pieskoviska rysovalo vo forme lavórovitej jamy, ktorá prerušila pomerne vyrovnaný chod štrkovej terasy. Pri výskume sa ukázalo, že v tejto časti sondy bola okrajom pieskoviska preseknutá paleolitická sídelná jama.

Jama 1/55 mala šikmé steny, ktoré pri spodku prechádzali v podstate ploché dno s menším vyvýšením v prostriedku jamy. Podarilo sa zistiť aj dve neveľké kolové jamy. Tieto boli zapustené do štrkovej terasy a boli vyplnené hrdzavou hlinou. Kolové jamy boli v smere S—J a vzdialené od seba len 180 cm. Tieto jamky neboli rovnako veľké. Severná, menšia, mala oválny priemer ústia 14 cm a hĺbku 16 cm. Väčšia má kruhový priemer 20 cm a je 22 cm hlboká. Sídelná jama bola 220 cm dlhá a šírka odkrytej časti jamy sa pohybuje od 160—240 cm.[6a] Jama bola hlboká 30 cm.

Podľa charakteru zvyškov jamy a podľa smeru kolových jám sa dá predpokladať, že hlavná os jamy prebiehala v smere S—J. Rozloženie kolových jám a chod okrajov jamy naznačujú, že ide asi o rozsiahlejší a dlhší objekt, ktorého väčšia polovica bola zničená exploatáciou štrku a piesku. Jama 1/55, zahĺbená do štrkovej terasy, bola vyplnená žltou sprašovou hlinou a prímesou štrku. Uprostred dna sa zachovala šošovka hrdzavohnedej hliny. V hornej časti sprašovej výplne boli slabé retiazky drobnejšieho šedého štrku. Vo výplni jamy sa našli ojedinelé uhlíky, no stopy po ohnisku neboli zistené.

Väčšina nálezov kamennej industrie z jamy 1/55 ležala asi vo výške 10 cm nad dnom jamy. V jame boli tieto nálezy: *netypické kýlovité škrabadlo* so strmou jednostrannou retušou z patinovaného rohovca; *nevýrazné kýlovité škrabadlo* z červenohnedého radiolaritu; *nevýrazné čepeľovité škrabadlo* s plochou škrabacou hlavičkou z patinovaného rohovca; *trojuholníkovitý hrot* z červenohnedého radiolaritu s odlomeným vrcholom; *zlomok hrotnatého úštepu* z patinovaného rohovca; *trojuholníkovitý hrot s odlomeným* vrcholom z čerevnohnedého radiolaritu, *zlomok hrotnatého úštepu* z patinovaného rohovca, *čepeľovité škrabadlo* z patinovaného rohovca, *tri nepravidelné úštepy* z červeného radiolaritu; *9 väčších beztvarých úštepov* z rohovca; *13 menších odštepkov*, z ktorých niektoré boli prepálené; *10 drobných odštepkov, 4 triesky a 4 zlomky* malých hrotnatých úštepov.

V okolí jamy sa našlo ešte 38 paleolitických nálezov, z ktorých si zasluhuje pozornosť najmä vysoké radiolaritové škrabadlo, ktoré bolo kombinované s dvoma protipoloženými rydlami. Z ďalších nálezov, ktoré ležali v okolí jamy, treba vymenovať ešte silnejšie *čepeľovité úštepy*, zvyšok škrabadla zhotoveného zo širšieho diskovitého úštepu, úštep s vrubom, spálené odštepky a zvyšky jadier, ďalej pravidelnejší hrotnatý úštep.

Ďalšie objekty na tejto paleolitickej stanici neboli doteraz zistené. Pri uvedení a opise objektov z polohy cintorín a pieskovisko sme už poukázali na to, že odkrytá dielňa a sídelný objekt časove i kultúrne spolu súvisia a že tvoria vlastne jedno nálezisko. Objekty treba hodnotiť z hľadiska ich funkcie. Sú to závažné objekty, pretože nám umožňujú nahliadnuť do života obyvateľov Seni I. Úplný obraz však nemôžeme o tomto sídlisku získať, pretože sme odkázaní iba na nepatrné zvyšky osady, ktorej pôvodnú veľkosť doteraz nemôžeme presne odhadnúť. Podľa malého množstva nálezov získaných výskumom i prieskumom, môžeme však predpokladať, že nemohlo ísť o dlhodobé sídlisko. Kamenná industria, nájdená v objektoch, nám dáva niekoľko závažných údajov na hodnotenie stanice.

Pri opise jednotlivých hniezd sme videli, že všetky artefakty boli z rohovca. V dielni sa našli iba dva nástroje, ktoré boli vyrobené zo svetlozeleného radiolaritu. Naproti tomu v sídelnom objekte a na jeho okolí bola surovina artefaktov už rozmanitejšia a veľký podiel v kolekcii industrie mali červenohnedé radiolarity. Tieto rozdiely sú samozrejmé, ak si predstavíme, že v dielni sa vyrábali nástroje len z donesenej rohovcovej suroviny. Oproti tomu červenohnedé radiolarity,

ktorých v obydlí a v jeho blízkosti bolo pomerne veľa a ktoré boli súčasťou bežného inventáru obydlí, boli nazbierané priamo z nánosov rieky Hornádu a boli zhotovované na mieste v okolí chaty v rámci bežných pracovných možností.

Vidíme teda, že obyvatelia Sene I, ktorí obývali pomerne krátkodobú stanicu, sa určitým spôsobom špecializovali na výrobu nástrojov z rohovcovej suroviny, ktorú dovážali pravdepodobne z územia dnešného Maďarska. Množstvo donesenej suroviny, pokiaľ sa dá súdiť zo získaných nálezov, zodpovedalo aj neveľkému počtu ich spracovávateľov. Keďže sa v dielni našlo len veľmi málo hotových nástrojov a pretože nástroje vlastnej bežnej potreby vyrábali azda pri obydlí, dá sa predpokladať, že výrobky z dielní nerobili pre vlastnú potrebu, ale určili ich pre iné ciele, možno i pre výmenu.

Podobné znaky špecializácie na výrobu kamenných nástrojov z určitých druhov suroviny sme pozorovali aj na paleolitickej stanici v Tibave.[7] Podobne ako v Seni, aj v Tibave bolo preskúmaných niekoľko zoskupení — pracovných miest. Tieto jednotlivé zoskupenia sa však vyznačovali tým, že každé zoskupenie obsahovalo odpadkové kusy z iného druhu suroviny (napr. z kremenca, obsidiánu a pod.). Takto sa pri každom zoskupení stretávame s výrobnými miestami, kde sa spracúval prevážne len jeden druh suroviny. Takéto stavby jednotlivých dielní — pracovných miest sú preto veľmi dôležitým faktom pri poznávaní života mladopaleolitickej spoločnosti. Dávajú možnosť nielen rekonštruovať jednotlivé momenty v živote paleolitickej spoločnosti, ale aj možnosť nahliadnuť priamo do života osady. Na rozdiel od paleolitických sídlisk, ktoré boli len krátkodobými alebo aj trvalejšími stanicami — zástavkami lovcov, život na paleolitickej stanici v Seni I bol podmienený inými zámermi jej obyvateľstva. Napr. v Barci I a II[8] a na niektorých iných aurignackých staniciach sme mali možnosť sledovať život prvobytných lovcov, ktorí sa predovšetkým zaoberali lovom a zberačstvom. Títo zhotovovali svoje nástroje len v rámci svojich bežných úkonov — popri love — a nešpecializovali sa výlučne na výrobu artefaktov, ako to vidíme napr. v Seni I. Ich hlavným zamestnaním bol predovšetkým lov mamutov a inej zveri. Naproti tomu obyvatelia Sene I , nakoľko sa dá súdiť podľa získaných nálezov, tvorili malú skupinu ľudí, ktorí sa venovali predovšetkým dovážaniu suroviny a jej spracovaniu v dielňach, prípadne i výmene svojich produktov. Ich zámery sa odrážajú aj v ich kultúrnych pozostatkoch. V dielni sa zachránili napr. iba odpadky výroby. Ostatné nástroje, nájdené v dielni, súviseli s dielňou len tak, že tam boli vyrobené; funkčne sa v dielni neuplatnili.

Paleolitické dielne poznáme už dnes z každého obdobia paleolitu. Všetky sa vyznačovali obrovským množstvom odpadkového materiálu. V podstate šlo o dielne, ktoré boli umiestnené buď priamo v obydlí a pri obydlí, alebo to boli dielne umiestnené na sídlisku, ale mimo areálu vlastných sídelných objektov. Veľká väčšina dielní bola viazaná na terasy, kde mohli získať surovinu priamo z nánosov riek, a na výskyt suroviny v prírode.

Z našich paleolitických staníc môžeme uviesť takéto dielne napr. z Cejkova, kde bola podľa B. Klimu dôležitá zásobovacia stanica,[9] alebo z Tibavy, kde spracovávali miestnu — východoslovenskú surovinu.

Typickým príkladom na výrobu nástrojov na mieste výskytu suroviny je Josásel (Jószáshely) v Rumunsku, kde sa zistila dielňa priamo pri nálezisku suroviny — v údolí potoka Valea cremenei.[10] Takéto stanice boli zásobené surovinou bezprostredne, z vlastných miestnych zdrojov.

Seňa I sa v porovnaní s takýmito dielňami vyznačovala tým, že sa tu spracúvala surovina nie miestna, ale donesená z väčšej vzdialenosti. Nie je vylúčené, že výrobcovia túto surovinu sami vyhľadávali a dovážali.

Geologické datovanie objektov v Seni

Východiskom ku geologickému datovaniu objektov v Seni I boli profily v dielni a profil sídelnej jamy v štrkovni. V dielni sa nálezová vrstva nachádzala na báze spraše, ktorá patrila 2. würmskému štadiálu. Vrstva tej istej spraše sa našla aj v sídelnom objekte, kde tvorila podstatnú časť výplne jamy. V oboch profiloch bolo vidieť pôsobenie soliflukcie, resp. kryoturbácie, ktorá postihla aj túto slabú vrstvu spraše na začiatku tretieho würmského štadiálu. Najmladšia würmská spraš sa ani v jednom profile nezachovala. Tieto spraše spočívali na slabo zachovanom pôdnom type, ktorý reprezentuje prvý würmský interštadiál. Vek terasy, na ktorej spočívali opísané vrstvy, nedá sa na základe dnešných vedomostí a doterajšieho štúdia odhadnúť. Je však pravdepodobné, že ide o terasu starokvartérnu.

Geologické pozorovanie doplňujú a potvrdzujú

aj rozbory drevených uhlíkov a malakofauny, ktoré previedla dr. Vlasta Kneblová a dr. Vojen Ložek.

Z drevených uhlíkov boli určené tieto vzorky: *Larix* sp. — 1 kus; *Larix* sp. — 2 kusy; neurč. ihl. — 2 kusy; neurč. ihl. — 2 kusy.

Tento druh má ráz studenej flóry, čo je v súlade so zaradením paleolitických nálezov do W 2.

Malakofauna: *Succinea oblonga Drap; Pupilla muscorum* (L); *Pupulla loessica Ložek; Vallonia tenuilabris* (A. Br.).

Ako vidno, ide o typické sprašové spoločenstvo, ktoré sa vo väčšom počte nachádza aj pri neďalekej stanici Kechnec I v profile pod kótou 229. Je menej výrazné, ale zhruba rovnakého typu ako nálezy z Kechneca, ktoré pochádzajú zo spraše, datovanej tiež do W 2.

Silné popukanie artefaktov vplyvom mrazu a jemná sieť mrazových trhlín, ktorá bola pozorovaná na väčšine nástrojov, nasvedčujú, že silexy boli vystavené pôsobeniu mrazov, čo je v súlade s geologickým datovaním objektov.

Všetky tieto geologické pozorovania a rozbory ukazujú, že mladopaleolitické objekty zo Sene I patria do obdobia druhého štadiálu poslednej doby ľadovej, t. j. do W 2.

Rozbor kamennej industrie

Kamenná industria, pochádzajúca z obidvoch objektov a z povrchového zberu, je na tejto stanici zastúpená výraznou mladopaleolitickou kolekciou.

Rohovcové artefakty pokrýva biela alebo bieložltá patina. Na väčšine exemplárov sa prejavuje silný vplyv mrazov v podobe jemných trhlín, ktoré vznikli rozpukávaním. Na úštepoch, pochádzajúcich z dielne, sa ešte čiastočne zachovala pôvodná drsná kôra rohovcovej suroviny. Radiolaritové artefakty majú len slabý nádych patiny.

Celý súbor kamennej industrie predstavuje málo špecializovanú a typologicky nie veľmi rozvinutú skupinu nástrojov. Beztvaré, nepravidelné úštepy a čepeľovité úštepy a čepeľovité úštepy spolu so zlomkami čepelí tvoria podstatnú časť kamennej industrie. Čepele sa zachovali v zlomkoch; sú to prevažne bazálne a stredné časti čepelí. Hrany majú zväčša neretušované a nepravidelné. Okraje bázy sú upravené kruhovite (tab. III: 11, 15, 16; IV: 8) alebo sú hranaté (tab. III: 1, 3, 8). Niektoré čepele sú opatrené aj jemnou retušou (tab. II: 9) alebo sú retušované len v spodnej tretine (tab. III: 12). Z retušovaných čepelí poznáme aj s obojstrannou retušou a ich zlomky (tab. II: 10).

Úštepy sú veľmi nepravidelné, spravidla neretušované. Okrem úštepov odrazených priamo z hrany jadier sa vo veľkom počte nachádzajú široké veľké úštepy, ktorých úderové plochy zvierajú s osou úštepu uhol menší než 90° (tab. IV: 2, 4). Niektoré pravidelnejšie širšie úštepy boli opatrené aj miestnou retušou (tab. II: 8, 11).

Najdokonalejšími nástrojmi boli škrabadlá. Boli vyrobené z dosť masívnych čepeľovitých úštepov, zo silnejších čepelí alebo úštepov (tab. I). Majú silne vyklenuté čelo, väčšinou oblúkovité a len niektoré mali retušované boky. Najtypickejšie sú čepeľovité a kýlovité škrabadlá. Početné sú aj rôzne škrabadlá alebo škrabadlovité nástroje, ktoré neboli dokončené a mali charakter len akýchsi polovýrobkov (tab. I. 12), alebo zlomky škrabadiel (tab. I: 10—11). Typy škrabadiel nevybočujú z rámca aurignackých exemplárov a ich obdoby sú známe na všetkých aurignackých staniciach. Rydlá boli len ojedinelé a predstavujú ich nevýrazné klinovité rydlo a radiolaritové rydlo dvojité, ktoré bolo kombinované so škrabadlom. Z ostatných nástrojov, typických pre aurignacien, sú tu obojstranne retušované čepele a úštepy s vrubmi.

Nástrojov moustierského charakteru bolo v nálezovom súbore len málo. Zastupuje ich niekoľko hrotov a strúhadiel. Starších prvkov v tomto súbore bolo len veľmi málo a z typologického hľadiska možno súdiť, že industria Sene I je mladšia než industria susednej paleolitickej stanice Kechnec I, kde aurignackú industriu sprevádza ešte staršia moustierska zložka, ktorá je tam oveľa silnejšia.[11]

Tak možno súdiť aj podľa stupňa patiny, ktorý je v senianskej kolekcií slabší než v Kechneci.

Industria, získaná zo sídelného objektu, je blízka industrii z objektu 2 v Barci I, kde sa objavujú zhruba tie isté tvary, no s väčšou prímesou mladších prvkov ako napr. čepeliek s otupeným bokom,[12] ktoré v Seni I neboli zistené. Celkove možno konštatovať, že kamenná industria zo Sene I patrí do stredného aurignacienu a že nevybočuje z vývojovej reťaze aurignackých staníc na východnom Slovensku.

Záver

Výskum mladopaleolitickej stanice Seňa I v roku 1955 priniesol niekoľko zaujímavých výsledkov. Dôležitým prínosom tohto výskumu je to, že sa podarilo odkryť paleolitickú dielňu na výrobu kamenných nástrojov. Dielňa bola umiestená na ploche 8×6 m a pozostáva zo šiestich pracovných miest. Pracovné miesta sa prejavujú ako jednotlivé

hniezda — zoskupenia rohovcových odštepkov, odpadkov, jadier, otĺkača, pracovnej podložky a nástrojov, ktoré tu ostali po výrobe. Na výrobu kamenných nástrojov použili ako surovinu rohovec, ktorý pravdepodobne sami dovážali.

S dielňou súvisí sídelná jama, ktorá bola odkrytá v blízkosti dielne. Časť tejto jamy a časť sídliska bola zničená exploatáciou štrku a piesku. Tieto odkryté objekty tvoria časť menšej paleolitickej pomerne krátkodobej stanice, ktorej obyvatelia sa zaoberali predovšetkým výrobou kamenných nástrojov.

Geologické pozorovania umožnili datovať mladopaleolitické objekty do W2. Na základe rozboru kamennej industrie zaraďujeme kultúrne pozostatky zo Sene do stredného aurignacienu.

Súpis paleolitických nálezov zo Sene I

Nálezy zo starších prieskumov — Zber členov expedície r. 1951

(Inv. čísla sú prebraté z expedície)

Inv. č:

634 — Čepeľovité škrabadlo. Jeho vysoké čelo je mierne poškodené, Bolo vyhotovené zo silného širokého čepeľovitého úštepu. Patinovaný rohovec. Rozmery: 47×30 mm. Tab. I: 4.

740 — Čepeľovité škrabadlo. Má pomerne nízke oblúkovité čelo. Patinovaný rohovec. Rozmery: 47×30 mm. Tab. I: 2.

744 — Poškodené polookrúhle škrabadlo z patinovaného rohovca. Bolo silne do červena prepálené. Rozmery 20×24 mm. Tab. I: 7.

790 — Masívne klinovité rydlo z patinovaného rohovca (AR 1953, obr. 126).

791 — Spodná časť širokej neretušovanej čepele. Patinovaný rohovec. Rozmery: 40×34 mm. Tab. II: 8.

792 — Široký čepeľovitý úštep patinovaného rohovca.

793 — Hrotnatý strúhadlovite retušovaný úštep trohuholníkovitého tvaru zo žltého radiolaritu (AR 1953, obr. 126).

794 — Zlomok čepele. Okraje sú jemne retušované (AR 1953, obr. 126).

795 — Čepeľovité škrabadlo. Ľavá strana v spodnej tretine má strmú retuš. Rozmery: 37×22 mm. Tab. I: 3.

796 — Čepeľovité škrabadlo s obojstrannou bočnou retušou. Patinovaný rohovec. Rozmery 39×21 mm (AR 1953, obr. 126).

797 — Čepeľovité škrabadlo. Má silne vyklenuté oblúkovité čelo. Patinovaný rohovec. Rozmery: 45×28 mm. (AR 1953, obr. 126).

798 — Zlomok vysokého kýlovitého škrabadla z bielo patinovaného rohovca (AR 1953, obr. 126).

799 — Zlomok čepele s jemne vyretušovaným vrubom (AR 1953, obr. 126).

800—801 — Čepeľovité úštepy pravidelnejších tvarov z bielo patinovaného rohovca.

802 — Hrotnatá čepeľ s odlomeným vrcholom. Patinovaný rohovec. Hrany sú neretušované. Rozmery: 30×12 mm. Tab. III: 14.

803 — Čepeľovitý úštep. Patinovaný rohovec.

804 — Bazálna časť rohovcovej čepele s jemnou čiastočnou retušou na ľavej spodnej strane. Rozmery: 32×17 mm. Tab. III: 12.

805—808 — Čepeľovité úštepy. Patinovaný rohovec.

809 — Čepeľovitý úštep s vrubom. Patinovaný rohovec. Rozmery: 37×20 mm. Tab. III: 13.

810—812 — Čepeľovité úštepy.

813 — Trojuholníkovitý kremencový úštep. Rozmery: 67×40. Tab. IV: 5.

814 — Zlomok rohovcového škrabadla. Patinovaný rohovec. Tab. I: 10.

Zber 1952

193—199 — Čepeľovité úštepy rôznych tvarov. Patinovaný rohovec.

200 — Veľký hrubý, na oboch koncoch hrotnatý úštep. Horný koniec hrotu je aj na spodnej strane upravený. Patinovaný rohovec. Rozmery: 78×50 mm. Tab. II: 5.

201 — Hranolovité jadro. Rohovec.

— 5 kusov odpadkov patinovaného rohovca.

Nálezy z výskumu dielne r. 1955.

Inv. č. 121/55

1 — Veľké rohovcové jadro.

2 — Zvyšok rohovcového jadra.

3 — Odštepok z rohovca.

4—6 — Mrazové odlupky.

7—13 — Malé nepravidelné úštepky bez retuše. Patinovaný rohovec.

14 — Širší trojuholníkovitý úštep. Patinovaný rohovec.

15—17 — Väčšie nepravidelné úštepy.

18 — Čepeľovité škrabadlo. Má pravidelné oblúkovité čelo, starostlivo upravené. Patinovaný rohovec.

19—21 — Stredné časti širokých čepelí. Patinovaný rohovec.

27 — Stredná časť masívnej čepele.

22—26 — Stredné časti užších čepelí. Patinovaný rohovec.

28 — Nepravidelná čepeľ s neretušovanými hranami. Patinovaný rohovec. Rozmery: 45×20 mm. Tab. II: 6.

29 — Spodná časť čepeľovitého úštepu. Patinovaný rohovec.

30 — Spodná časť pravidelnej neretušovanej čepele. Tab. III: 7.

31 — Terminálna časť tenkej čepele. Patinovaný rohovec.

32 — Čepeľovité škrabadlo. Škrabadlo je umiestnené na konci dlhej pravidelnej rohovcovej čepele. Báza je mierne poškodená. Rozmery: 77×28 mm. (AR 1956, obr. 252).

33 — Spodná časť širšej neretušovanej čepele. Patinovaný rohovec. Tab. III: 10.

34—35 — Čepeľovité úštepy.

36 — Spodná časť pravidelnej čepele. Hrany čepele nie sú retušované. Patinovaný rohovec. Tab: III: 8.

37 — Bazálna časť pravidelnej neretušovanej čepele. Patinovaný rohovec. Tab. III: 19.

38 — Spodná časť pravidelnej čepele.

39—43 — Spodné časti nepravidelných čepelí.

44—45 — Spodné časti širších čepelí.

46 — Spodná časť úzkej čepele.

47 — Strmo retušovaná čepeľ. Patinovaný rohovec (AR 1956, obr. 252).

48 — Masívny čepeľovitý úštep z jadra s čiastočne zachovanou pôvodnou kôrou. Rozmery: 85×35 mm.

49 — Čepeľovité škrabadlo. Hlavica škrabadla je len naznačená a iba hrubo upravená. Patinovaný rohovec. Rozmery 49×18 mm. Tab. I: 12.

50 — Spodná časť čepeľovitého úštepu z patinovaného rohovca. Tab. III: 16.

51 — Zvyšok mrazom roztrhnutého jadrového škrabadla. Tab. I: 12.

52 — Zlomok tenkej, pomerne širokej retušovanej čepele. Tab. II: 10.

53 — Beztvarý odštepok. Patinovaný rohovec. Popukaný mrazom.

54 — Nevýrazné čepeľovité škrabadlo zhotovené z masívneho čepeľovitého úštepu. Ľavú stranu má čiastočne retušovanú, kolmé škrabacie čelo upravené veľmi hrubou retušou. Rozmery: 27×22 mm. Tab. I: 6.

55 — Nevýrazné čepeľovité škrabadlo značne poškodené mrazom. Bolo vyrobené z nepravidelného čepeľovitého úštepu. Jeho bazálna časť bola odlomená. Patinovaný rohovec. Rozmery: 45×28 mm. Tab. I: 8.

56 — Čiastočne retušovaný beztvarý odštep. Patinovaný rohovec.

57 — Kamenný otĺkač orechovitého tvaru.

58—61 — Menšie odštepky. Patinovaný rohovec.

62 — Väčší beztvarý úštep.

63 — Silný široký úštep neretušovaný. Rozmery: 60×42 mm. Tab. IV: 4.

64—65 — Väčšie beztvaré úštepy. Patinovaný rohovec.

66—71 — Mrazové odlupky.

72 — Úštepok patinovaného rohovca.

73 — Bazálna časť pravidelnej čepele s neretušovanými hranami. Patinovaný rohovec. Tab. III: 9.

74 — Spodná časť širšej čepele z patinovaného rohovca. Ľavá hrana čepele je pri báze čiastočne retušovaná. Tab. III: 11.

75—77 — Bazálne časti menších čepelí. Patinovaný rohovec.

78 — Zlomok neretušovanej čepele. Patinovaný rohovec. Tab. III: 17.

79—82 — Terminálne časti nepravidelných čepelí. Patinovaný rohovec.

83—84 — Zlomky nepravidelných čepelí.

85 — Masívna trojboká silná čepeľ s neretušovanými hranami. Patinovaný rohovec. Rozmery: 60×28 mm. Tab. III: 1.

86 — Spodná časť silnejšej trojbokej čepele.

87 — Bazálna časť pravidelnej čepele z patinovaného rohovca. Hrany sú bez retuše. Tab. III: 6.

88—91 — Spodné časti nepravidelných čepeľovitých úštepov. Patinovaný rohovec.

92 — Široký, čiastočne retušovaný úštep z patinovaného rohovca. Rozmery: 43×32 mm. Tab. II: 11.

93 — Zvyšok rohovcového škrabadla. Patinovaný rohovec.

94—95 — Jadrá. Patinovaný rohovec.

96—97 — Zvyšky jadier. Patinovaný rohovec.

98 — Hranolovité jadro. Patinovaný rohovec.

99 — Mrazový odlupok. Patinovaný rohovec.

100 — Čepeľovité škrabadlo. Má silne klenuté čelo. Bolo vyrobené zo širokej pravidelnej kratšej čepele. Patinovaný rohovec. Rozmery: 58×32 mm (AR 1956, obr. 252).

101 — Čepeľovité škrabadlo zhotovené z pravidelnejšej kratšej čepele (AR 1956, obr. 252: 5).

102 — Stredná časť pravidelnej čepele zo svetlozeleného radiolaritu s jemne retušovanými hranami (AR 1956, obr. 252: 7).

103 — Nevýrazné čepeľovité škrabadlo. Bolo vyrobené z dlhšej trojbokej čepele. Patinovaný rohovec. Rozmery: 60×18 mm (AR 1956, obr. 252: 6).

104 — Čepeľovité škrabadlo. Svetlozelený radiolarit. Rozmery: 51×20 mm (AR 1956, obr. 252: 4).

105 — Stredná časť širšej čepele bez retuše. Patinovaný rohovec. Tab. III: 4.

106 — Stredná časť rohovcovej čepele.

107 — Zlomok pravidelnej rohovcovej čepele s neretušovanými hranami. Tab. III: 20.

108 — Stredná časť užšej pravidelnej čepele. Hrany sú neretušované. Patinovaný rohovec. Tab. III: 18.

109—112 — Stredné časti rohovcových čepelí.

113 — Zlomok kýlovitého škrabadla. Patinovaný rohovec.

114 — Rohovcová surovina.

115 — Masívny, veľmi široký rohovcový úštep. Rozmery: 65×55 mm. Tab. IV: 2.

116—118 — Zvyšky jadier. Patinovaný rohovec.

119 — Zlomok rohovcovej čepele.

120 — Zlomok rohovcovej čepele. Hrany sú bez retuše. Prvá hrana bola v spodnej tretine poškodená. Rozmery: 43×22 mm. Tab. III: 2.

121 — Zlomok rohovcovej neretušovanej čepele. Tab. IV: 7.

122 — Zlomok nepravidelnej rohovcovej čepele.

123 — Mrazový odlupok.

124—130 — Stredné časti nepravidelných čepelí.

131—132 — Terminálne časti nepravidelných čepelí. Patinovaný rohovec.

133 — Škrabadlovitý nástroj na dlhšej trojbokej čepeli. Patinovaný rohovec. Rozmery: 45×18 mm.

134 — Malý čepeľovitý úštep. Patinovaný rohovec.

135—139 — Stredné časti nepravidelných čepelí. Patinovaný rohovec.

140 — Čepeľovitý úštep z hrany jadra.

141 — Neretušovaný úštep zo zeleného radiolaritu. Rozmery: 55×35 mm. Tab. IV: 3.

142—145 — Trojhranné silné úštepy z hrany jadier. Patinovaný rohovec.

146 — Trojboký silný čepeľovitý úštep z hrany jadra. Patinovaný rohovec. Rozmery: 63×25 mm. Tab. III: 5.

147—152 — Čepeľovité úštepy. Patinovaný rohovec.

153 — Bazálna časť pravidelnej rohovcovej čepele. Pravá hrana je bez retuše, ľavá hrana je jemne retušovaná. Tab. II: 9.

154—158 — Spodné časti nepravidelných čepelí. Patinovaný rohovec.

159 — Malá kamenná pracovná podložka. Má zhruba šunkovitý tvar. Spodná strana je rovná a na hornej strane vidieť stopy po úderoch.

160 — Nepravidelné rohovcové jadro.

161—163 — Zvyšky rohovcových jadier.

164—171 — Nepravidelné čepeľovité úštepy. Patinovaný rohovec.

172—182 — Nepravidelné menšie úštepy. Patinovaný rohovec.

183—187 — Spodné časti neretušovaných čepelí. Patinovaný rohovec.

188 — Široký neretušovaný úštep patinovaného rohovca. Rozmery: 45×30 mm. Tab. IV: 1.

189 — Spodná časť čepeľovitého úštepu. Hrany sú bez retuše. Patinovaný rohovec. Tab. IV: 10.

190—195 — Zlomky rôznych čepeľovitých úštepov. Patinovaný rohovec.

196 — Zlomok nepravidelnej čepele z patinovaného rohovca. Má nepravidelné hrany, ktoré sú bez retuše. Tab. III: 21.

197 — Zlomok čepeľovitého úštepu. Patinovaný rohovec.

198—204 — Širšie beztvaré čepeľovité úštepy. Patinovaný rohovec.

205 — Zlomok čepele z patinovaného rohovca.

206 — Spodné časti širokej čepele s neretušovanými hranami. Patinovaný rohovec. Rozmery: 40×22 mm. Tab. III: 3.

207—211 — Zlomky čepeľovitých úštepov.

212 — Nevýrazné čepeľovité škrabadlo, nedohotovené.

213 — 215 — Hrotnaté úštepy. Patinovaný rohovec.

216—221 — Zlomky menších nepravidelných čepelí. Patinovaný rohovec.

121/55 — 859 kusov rôznych odpadkov a kusov suroviny. Patinovaný rohovec.

Nálezy z výskumu sídelného objektu a jeho okolia

Nálezy z jamy 1/55:

Inv. č. 164/55

1 — Kýlové škrabadlo z hnedého radiolaritu. Rozmery: 40×33×17 mm. Tab. I: 5. Pozri aj AR 1956, obr. 253.

2 — Nevýrazné atypické škrabadlo z patinovaného rohovca. Pravú hranu má veľmi hrubo vrubovite retušovanú. Bolo vyrobené zo silného nepravidelného vysokého čepeľovitého úštepu. Rozmery: 65×28 mm. Tab. II: 7. Pozri aj AR 1956, obr. 253.

3 — Nevýrazné čepeľovité škrabadlo. Má nepravidelné široké a nízke čelo. Patinovaný rohovec. Rozmery: 47×28 mm. Tab. IV: 6. Pozri aj AR 1956, obr. 253.

4 — Trojuholníkovitý hrot s odlomeným vrcholom. Červenohnedý radiolarit. Rozmery: 37×35 mm. Tab. II: 3. Pozri aj AR 1956, obr. 253.

5 — Zlomok hrotnatého trojuholníkovitého úštepu. Patinovaný rohovec. Tab. II: 4. Pozri aj AR 1956, obr. 253.

6 — Trojuholníkovitý hrot s odlomeným vrcholom. Červenohnedý radiolarit. Tab. III: 1. Pozri aj AR 1956, obr. 253.

7 — Masívne nevýrazné čepeľovité škrabadlo z patinovaného rohovca. Hrany sú bez retuše. Rozmery: 64×35 mm. Tab. I: 1. Pozri aj AR 1956, obr. 253.

8 — Nevýrazné čepeľovité škrabadlo zhotovené z robovcovej čepele. Rozmery: 55×26 mm. Tab. I: 9, Pozri aj AR 1956, obr. 253.

9—11 — Nepravidelné úštepy z červeného radiolaritu.

12—20 — Väčšie nepravidelné silné úštepy. Patinovaný rohovec.

21—33 — Menšie nepravidelné úštepy a odštepky. Patinovaný rohovec.

34—43 — Drobné odštepky. Patinovaný rohovec.

44—47 — Triesky.

48—51 — Zlomky malých hrotnatých úštepov. Patinovaný rohovec.

Nálezy z okolia jamy 1/55:

52 — Radiolaritové škrabadlo kombinované s dvoma rydlami (AR 1956, obr. 253).

53 — Silný čepeľovitý úštep.

54 — Diskovitý úštep.

55 — Pravidelnejší hrotnatý úštep.

56—59 — Odštepky. Prepálené. Patinovaný rohovec.

60—66 — Zlomky čepelí a čepeľovitých úštepov.

67 — Čepeľovitý úštep prepálený. Patinovaný rohovec.

68 — Beztvarý úštep z červeného radiolaritu.

69—72 — Drobné odštepky.

73 — Nepravidelná čepeľ z rohovca.

74 — Širší úštep s vrubom. Patinovaný rohovec.

75 — Zvyšok škrabadla, ktoré bolo umiestené na širšom úštepe.

76 — Masívny úštep.

77—81 — Širšie čepeľovité úštepy. Patinovaný rohovec.

82—83 — Spálené zvyšky jadier.

84—89 — Zvyšky jadier (č. 85 a 89 sú prepálené).

Poznámky a literatúra

[1] Porovnaj Prošek F., *Nové paleolitické stanice na východnim Slovensku*, AR V, 1953, 289—397.

[2] Klíma B., *Prvý pěstní klín ze Slovenska*, AR VI, 1954, 137—142; Bánesz L., *Prispevok k poznaniu aurignacienu na východnom Slovensku*, Študijné zvesti AÚ SAV 1, 1956, 1—33.

[3] Bánesz L., *Výskum paleolitickej stanice Seňa-cintorín*, AR VIII, 1956, 625—631.

[4] Pozri poznámku 3.

[5] Pozri poznámku 1.

[6] Pozri poznámku 3.

[6a] V AR VIII, 1956 na strane 629 bola omylom uvedená dĺžka 110 cm.

[7] Bánesz, L., *Výskum paleolitickej stanice v Tibave r. 1956*, Referát na pracovnej konferencii československých archeológov v Liblicíach v marci 1957.

[8] Prošek F., *Výskum paleolitické stanice Barca II*, AR V, 1953, 3—11; Prošek F., *Paleolitické sídelní objekty na nalezišti Barca I*, AR VII, 1955, 721—729; Prošek F., *Paleolitická stanice Barca II*, AR VIII, 1956, 305—311.

[9] Pozri poznámku 2.

[10] Roska M., *A szitabodzai aurignaci műhelyek*, AÉ 83, 1956, 166—177.

[11] Pozri poznámku 1. Tiež: Bánesz L., *Prispevok k poznaniu aurignacienu na východnom Slovensku*, Študijné zvesti AÚ SAV 1, 1956, 1—33.

[12] Prošek F., *Paleolitické sídelní objekty na nalezišti Barca I*, AR VII, 1955, 721—729.

Jungpaläolithische Objekte in Seňa I

Ladislav Bánesz

Im Jahre 1955 führte das Archäologische Institut der SAV in Nitra auf der paläolithischen Station in Seňa I eine kleinere Rettungsgrabung durch. Die schon im J. 1951 entdeckte Lokalität liegt etwa 20 km südlich von Košice.

Das wichtigste Ergebnis dieser Grabung war die Feststellung einer kleinen Werkstätte für Steingeräterzeugung und das Erfassen von Resten einer Siedlungsgrube. Die Werkstätte befindet sich auf einer Fläche von 8×6 m und besteht aus sechs

Arbeitsstellen. Diese Arbeitsstellen erscheinen als einzelne Nester von Hornsteinabsplissen, Abfällen, Kernstücken, Schlagsteinen, einer Arbeitsunterlage und Geräten, welche hier nach der Erzeugung verblieben waren. Alle diese Nester bilden unregelmässige ovale Gruppen, deren Durchmesser beiläufig gleich sind und sich zwischen 90—100 cm bewegen. In jedem Nest dominiert völlig das Abfallmaterial über die fertigen Geräte. Von der Gesamtzahl der Funde aus der Werkstätte (1080 Stück) entfallen 80% auf Abfallstücke.

50 m von der Werkstätte entfernt wurde ein Teil einer in eine Schotterterrasse eingetieften Siedlungsgrube gerettet. Die paläolithische Siedlungsgrube (1/55) hatte schräge Wände, eine verhältnismässig gerade Sohle, die unten leicht gewölbt war. In der Siedlungsgrube wurden zwei Pfostenlöcher festgestellt, die in der Richtung N—S verliefen. Die Grube war 220 cm lang und die Breite des abgedeckten Grubenteiles bewegt sich zwischen 160—240 cm. Dem Charakter der Grubenüberreste und der Richtung der Pfostenlöcher nach zu schliessen, verlief die Hauptachse der Grube in der Richtung N—S. Die Anordnung der Pfostenlöcher und der Verlauf der Ränder deuten an, dass es sich um ein ausgedehnteres und längeres Objekt handelt, dessen grössere Hälfte durch Sand- und Schotterexploitation vernichtet worden war. Die Grube war mit gelbem Lösslehm und Schotter ausgefüllt. In der Mitte des Grubenbodens erhielt sich rotbrauner Lehm. In der Füllerde der Grube wurden vereinzelte Holzkohlenstückchen gefunden, jedoch keine Spuren einer Herdstelle. Weiters fanden sich dort Steingeräte, die nur einen kleinen Teil des Inventars der Station vorstellen.

Weitere Objekte wurden auf dieser paläolithischen Station nicht festgestellt. Ein geschlossenes Bild können wir über diese Siedlung nicht erhalten, weil wir nur auf einige geringfügige Reste der Siedlung angewiesen sind, deren ursprüngliche Grösse wir nicht genau abschätzen können. Jedoch nach der geringen Zahl der Grabungs- und auch Streufunde dürfte es sich um keine grosse Siedlung handeln.

Den gewonnenen Funden nach zu schliessen, bildeten die Bewohner von Seña I eine kleine Gruppe von Menschen, die sich vor allem der Erzeugung von Steinartefakten gewidmet haben.

Die aus beiden Objekten und aus Oberflächenfunden stammende Steinindustrie ist auf dieser Station durch eine wenig spezialisierte und typologisch nicht sehr entwickelte Gruppe vertreten. Formlose, unregelmässige Abschläge zusammen mit Klingenbruchstücken bilden den wesentlichen Teil der Steinindustrie. Einige Klingen sind mit einer feinen Retouche versehen. Bei den retouchierten Klingen kennen wir auch Klingen mit beidseitiger Retouche. Die Abschläge sind sehr unregelmässig, in der Regel nicht retouchiert. Ausser den direkt vom Kernrand abgeschlagenen Abschlägen finden sich in grosser Zahl grosse breite Abschläge vor. Einige von ihnen waren teilweise retouchiert. Die vollkommensten Geräte waren Kratzer. Die typischesten sind Klingenkratzer und Kielkratzer. Zahlreich sind auch verschiedene Kratzer oder kratzerartige Geräte, die nicht fertig gestellt waren und den Charakter von irgendwelchen Halbfabrikaten hatten. Die Kratzer-Typen lösen sich nicht aus dem Rahmen der Aurignacien-Kratzer. Stichel waren nur vereinzelt und sind durch den unausgeprägten Mittelstichel und den Doppelstichel aus Radiolarit vertreten, welcher mit einem Kratzer kombiniert war. Von den übrigen für das Aurignacien typischen Geräten sind hier beidseitig retouchierte Klingen und Abschläge mit Kerben. Geräte vom Moustérien-Charakter wurden wenig im Fundverband gefunden. Sie sind nur durch einige Spitzen und Schaber vertreten. Jüngere Elemente, wie z. B. kleine Klingen mit abgestumpfter Kante, fehlen aus diesem Fundverband. Typologisch gehört diese Industrie in das mittlere Aurignacien. Geologische Beobachtungen datieren die abgedeckten Objekte in das zweite Würmstadial, d. i. W2.

Übersetzt von B. Nieburová

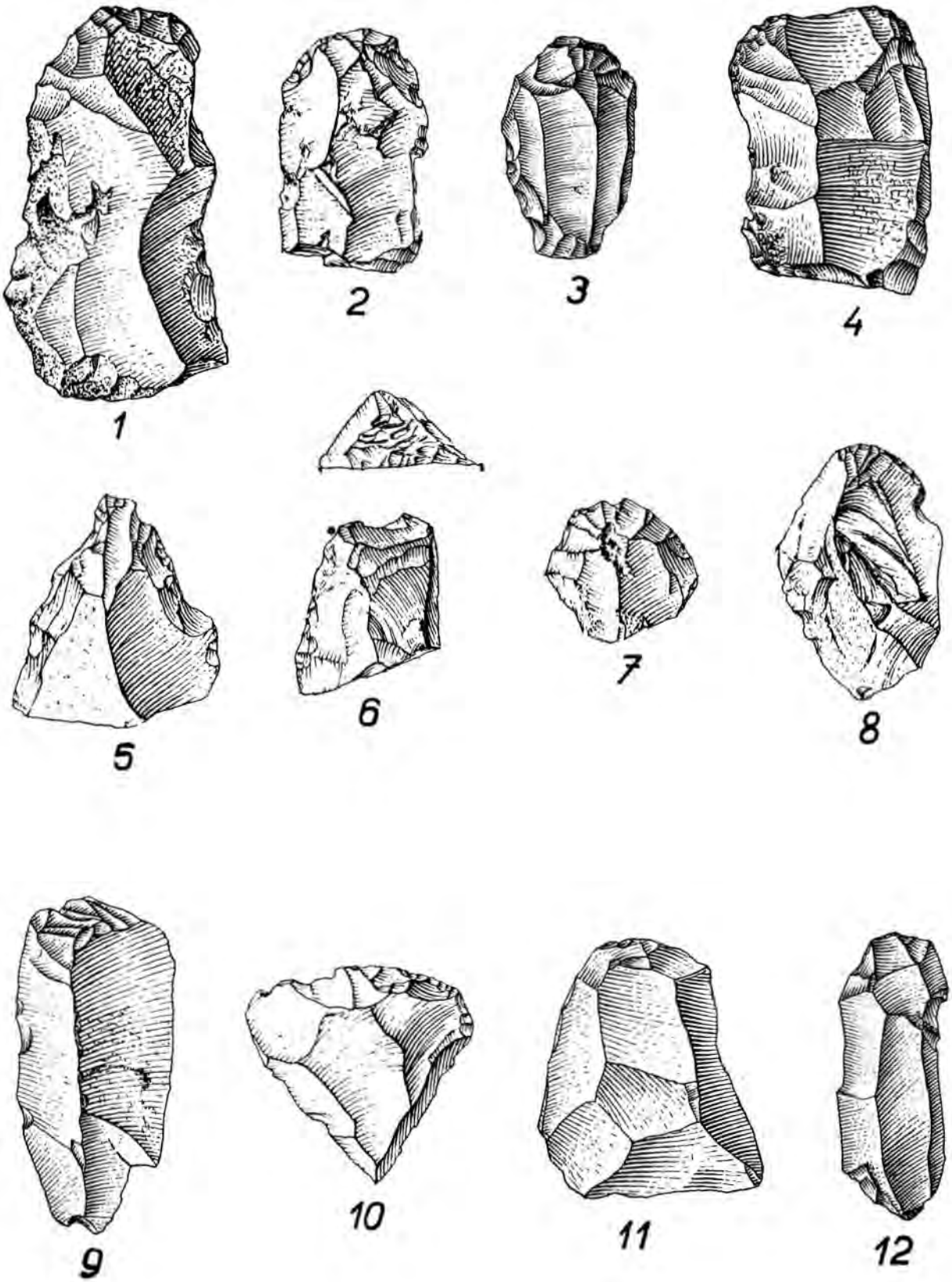

Tabuľka I. Seňa I. Výber paleolitických nástrojov. Kreslil V. Mészáros (veľkosť 1 : 1).

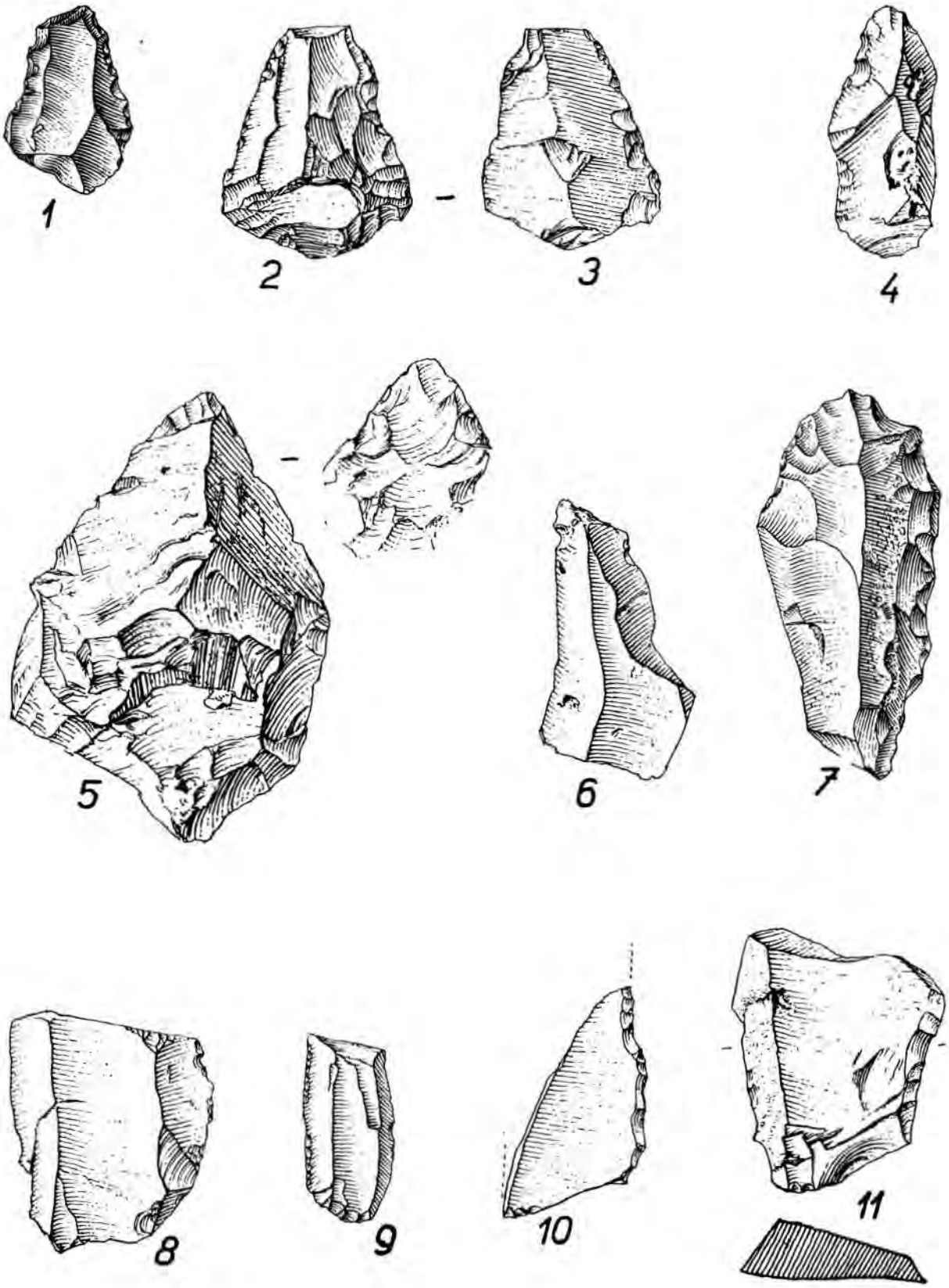

Tabuľka II. Seňa I. Výber paleolitických nálezov. Kreslil V. Mészáros (veľkosť 1 : 1).

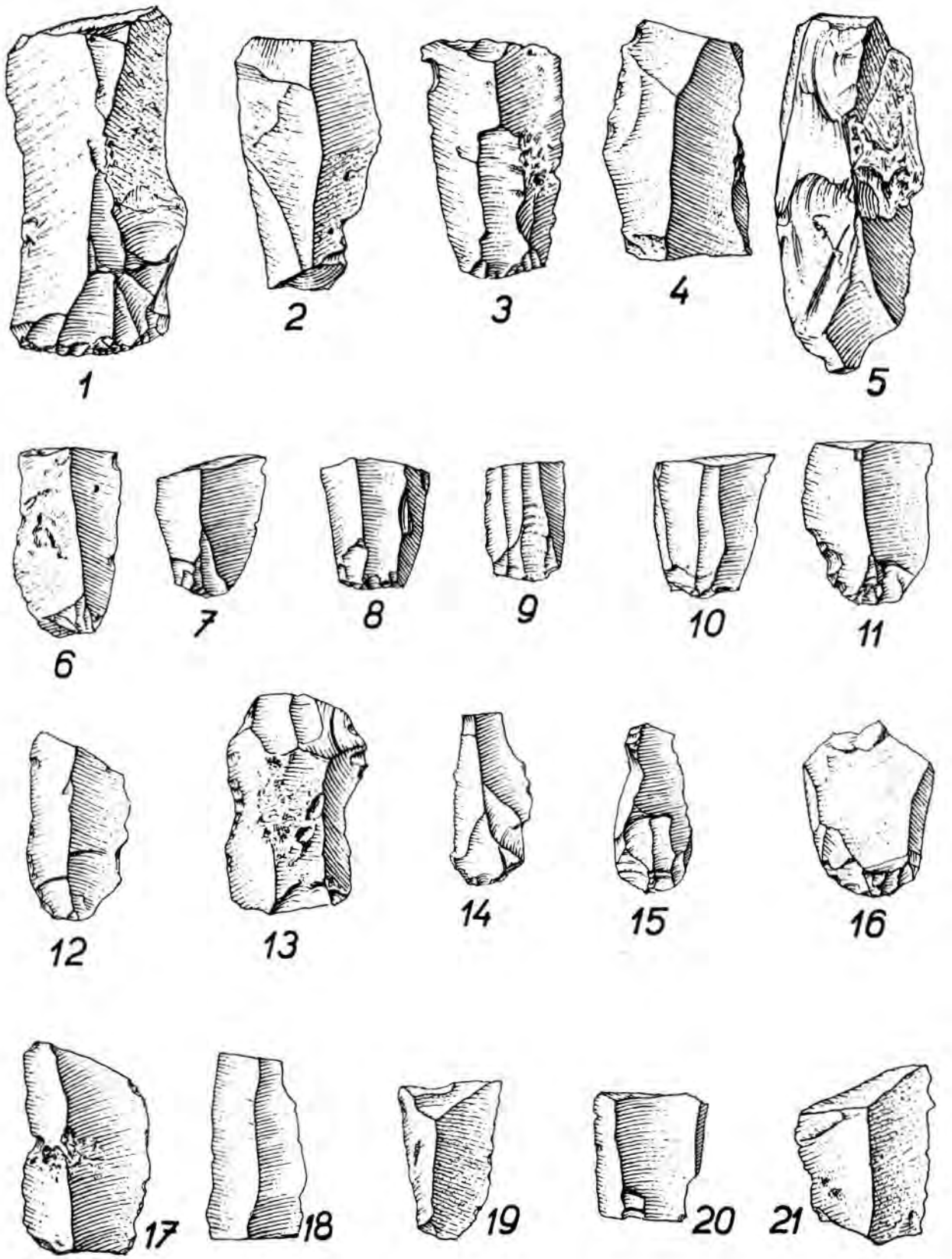

Tabuľka III. Seňa I. Výber paleolitických nálezov. Kreslil V. Mészáros (veľkosť 1 : 1).

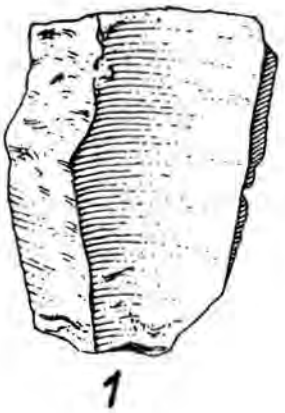

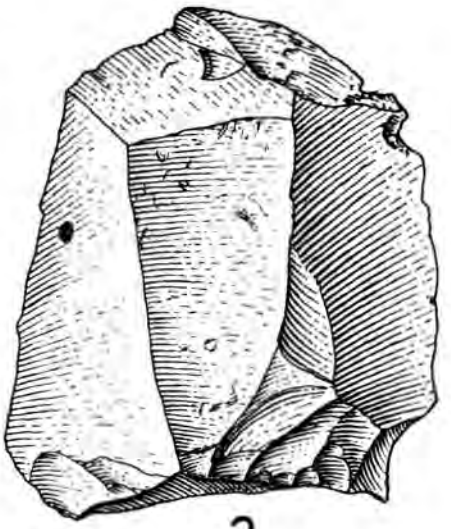

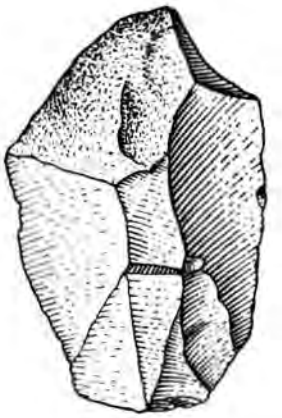

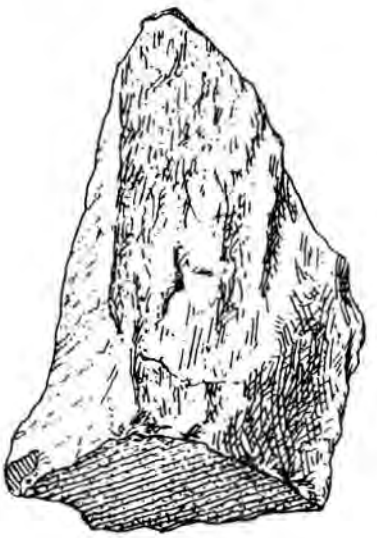

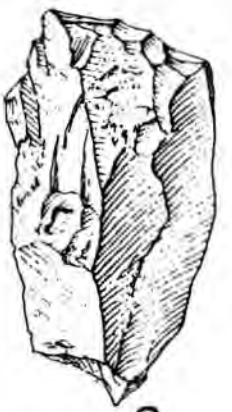

Tabuľka IV. Seňa I. Výber paleolitických nálezov. Kreslil V. Mészáros (veľkosť 1 : 1).

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Príspevok k problematike neolitického osídlenia záp. Slovenska

BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Otázka neolitického osídlenia a najmä výskumu sídliskových foriem prvých roľníkov na území juhozápadného a západného Slovenska bola niekoľkokrát rozoberaná v drobných prácach slovenských a českých bádateľov, ktoré sa stali nezbytným vodidlom či už pri systematických výskumoch alebo vyhotovovaní katastrov. V týchto prácach sa neraz zdôrazňoval výskum sídlisk, na základe ktorých sa môže smelšie pristupovať k rekonštrukcii vtedajšieho hospodárského a spoločenského života, lebo „hospodárske podmienky podľa nášho poňatia podmieňujú v poslednej inštancii dejinný vývin".[1] Preto pri rekonštruovaní najstarších dejín treba prihliadať k hybnej páke pokroku, treba vychádzať z výrobných základov a pracovného procesu, venovať pozornosť hospodárskemu životu ľudu a až potom pristupovať k prejavom kultúrnej nadstavby; kultúrnu nadstavbu však nemožno od predchádzajúceho ani v tomto období odtrhovať, lebo, ako hovorí Marx, „bytie ľudí nie je určované ich bydomím, ale naopak, vedomie je určované ich bytím;"[2] z toho vyplýva, že práve pomery materiálneho života spoločnosti určujú jej tvárnosť. A z tohto aspektu a na základe predbežných výsledkov a pozorovaní z výskumu neolitickej osady vo Veľkom Grobe, okr. Senec, v katastrálnej časti „Za potoky," chceme poukázať na niektoré problémy neolitického osídlenia a rozšírenia neolitických kultúr na západnom Slovensku. Nemienime sa zaoberať otázkami pôvodu poľnohospodárskeho ľudu, ako aj štiepania civilizačného procesu v tejto dobe, o čom sa široko diskutuje.[3] K tomu možno presnejšie stanovisko zaujať až po systematickom preskúmaní neolitických kultúr na širokom teritóriu. Teritoriálne rozdelenie je správne,[4] treba sa však podrobnejšie zaoberať triedením volútovej keramiky na Slovensku. Aby sa však dospelo k správnym záverom, treba brať širšiu oblasť Karpatskej kotliny. J. Eisner vo svojej klasickej práci o slovenskom praveku[5] pozbieral a vychádzal z príliš skromného materiálu a správne ho mohol označiť len ako mladý volútový,[6] čím podľa doterajšieho triedenia[7] keramika volútová na Slovensku bola považovaná za jej najmladší vývojový stupeň,[8] pričom sa jej pripisovali len prvky západné.[9] V podstate síce čo do typológie zostávajú doterajšie názory a závery, treba však pozerať na keramiku ako na materiál, ktorý okrem už spomínaných faktov je najlepším dôkazom existencie pravekého ľudstva na vyššom vývojovom stupni;[10] pritom možno len súhlasiť s J. Filipom, že treba venovať viac pozornosti keramike nezdobenej,[11] teda hrubej keramike úžitkovej, hoci, i keď zdanlivo, nenachádzame na nej viac či menej estetičnosti, kým na ostatnej sa zračí umelecký vkus, predsa je prejavom výroby a aj životných potrieb ľudu. Keď máme na zreteli materiál, ktorý získavame najnovšími výskumami, prichádzame k názoru, že nemožno pripúšťať stále trieštenie keramiky volútovej; i keď časové rozpätie je veľké, môžeme pozorovať len jej vývojové fázy a snáď vytváranie určitých skupín (domnievame sa, že len väčších, ale nie z hľadiska typologického) v určitom geografickom prostredí za daných okolností a všetkých predpokladov vtedajšieho hospodárskeho, spoločenského, ale aj kultúrneho života, a to nielen na skúmanom území, ale vo všetkých susedných oblastiach pôsobiacich recipročne na vývoj. A tak nové, lepšie povedané, dokonalejšie prejavy nie sú výsledkom nových kmeňov, ako sa domnievala nemecká veda,[12] ale vznikli bezprostredným stykom s inými kultúrnymi oblasťami, prekrižovaním kultúrnych okruhov a ďalším zdokonaľovaním, súvisiacim s celkovým vývojom v tej ktorej oblasti. Keramický materiál v tejto dobe nebol tak jednoduchý, aby sme ho mohli vtesnať do určitého malého vývojového priestoru, a to ani po stránke tvarovej, ornamentálnej a tým menej z hľadiska technického spracovania a materiálu výroby.

Čo do formy na veľkogrobskom sídlisku prevládajú nálezy guľovitých nádob so slabo znateľným dnom (tab. IV: 3, 6—8). Niektoré majú však aj vodorovne povytiahnuté ústie a na iných je nábeh na hrdlo (tab. VII: 7). Okrem týchto sú tvary hruškovité a fľašovité, poväčšine hrubostenné, ako aj celkom miniatúrne (tab. IV: 1—2). Nie zriedka stretávame sa v kultúrnych jamách s malými kó-

nickými miskami, nádobami na kalichovitých nôžkach (tab. IV: 4, 5); našla sa aj nádoba na štyroch nôžkach (tab. X: 1). Keramické formy doplňujú nálezy plochých tanierov (tab. XII: 7—8), ktoré sú okrúhle i štvorhranné so slabo vytiahnutým okrajom alebo rovné. Iste svojím významom k neposledným nálezom patrí torzo nádoby, ktorá po vymodelovaní bola z vonkajšej strany poprepichovaná dierkami. Rozmery nádob sú veľmi rozmanité, a to od najmenších (3 cm) až po veľké zásobnice (60 cm). Podľa toho, čomu nádoba slúžila, riadila sa jej veľkosť a materiál. Tenkostenné nádoby boli modelované prevažne z jemne plavenej hliny, ale aj z hliny hrubšej s prímesou piesku a pliev a často do hliny bola pridaná sľuda. Najpočetnejšia je keramika hrubostenná (1—5 cm), pri výrobe ktorej do hliny sa primiešal piesok, sľuda, popol a plevy, zriedkavejším zjavom je prímes tuhy. Bdelým pozorovaním poznáme, že okrem spomenutého materiálu dávala sa do neho aj nejaká iná organická látka, ktorá mala v sebe viac súdržnosti, čím sa stala keramika trvanlivejšou a odolnejšou a tiež sa ľahšie formovala. Hladkosť povrchu sa dosiahla dôkladným leštením a pomocou vosku, ako konštatuje J. Filip, a nádoby boli natierané tukom alebo minerálnym náterom,[13] ako aj natieraním povrchu jemnou vrstvou, čo Š. Janšák zistil na niekoľkých miestach. Domnieva sa, že do nej bolo primiešané farbivo.[14]

Keramika bola zdobená veľmi početnými variantmi rytých a maľovaných čiar a pásov.[15] Stretávame sa s neprerušenou špirálou na hrubostennej nádobe, čo sa považuje za najstarší prvok.[16] Domnievame sa, že tento len doplňoval jednoduché i dvojité línie, ukončené jamkami (tab. V: 12—13; VI: 1), i výzdobu meadrovitú. Oblúky nie sú rovnaké: jedny sú pukatejšie (tab. V: 10, VI: 7), iné podlhovasté (tab. V: 13, VI: 11) a niektoré celkom pravidelné (tab. V: 1, 8). Pritom sa stretávame aj s riedkym prerušovaním (tab. V: 4, 12). Neboli stavané vždy v jednej línii, ale rozložené po nádobe od ústia až po dno. Sú to bežné formy, s akými sa stretávame v celej oblasti pásikovej keramiky. Vyskytujú sa aj výzdobné prvky S — špirály (tab. V: 6, VI: 1), ktoré sú známe zo strednej Európy,[17] ale ich pôvod treba vidieť v maľovanej keramike južnej.[18] I analógie k nálezom zo Želiezoviec, uvádzaných Kandybom, nachádzame veľmi hojne v Mestskom múzeu v Budapešti. Najpočetnejšie sú zastúpené črepy zdobené lomenými líniami, vytvárajúcimi ornament krokvicovitý, ktorý nedostal svoj tvar ihneď, ale možno badať používanie i oblúkovitých i lomených línií (tab. VI: 6, VII: 8, X: 9). Ornament lomených línií sprvoti zachováva formu predošlého čo do formovania i rozloženia, pásiky bývajú už spojené, a to obyčajne dva a dva (tab. VII: 3—4). K typickému materiálu želiezovskému, známemu z opisu H. Mitscha-Märheima,[19] patria nálezy zdobené tenkými rytými čiarami, zoskupenými do širokého pásu, prerezávaného niekedy až 3 cm dlhými článkovitými zárezmi (tab. VIII: 5—6), ktoré niekedy tvoria aj samostatnú výzdobu, ako to okrem nášho materiálu poznáme z Božetechova (prv Gocnod)[20] i Bohdanoviec.[21] Tieto vrypy sú buď krátke a slabé (tab. VI: 6, VII: 7), ale najčastejšie dlhé, niekedy kosoštvorcové, ostro zahrotené (tab. VII: 3—4), no najviac sa uplatňujú aj na vyvinutom ornamente iba šošovicovité jamôčky. Lomené línie tvoria i geometrické útvary, zvlášť štvoruholníky (tab. VI: 5, VIII: 11), križujú sa (tab. VI: 10), čo poznáme z viacerých miest západného Slovenska.[22]. Ďalej tvoria vetvičky, ktoré sa vyskytujú nielen na keramike ukrajinskej skupiny,[23] ale aj na druhom stupni bukovohorskej keramiky[24] a nakoniec vytvárajú útvary úplne spletité (tab. VII: 7). Na vodorovnú, jamkami prerušovanú širokú ryhu sú kolmo postavené tri kratšie ryhy šošovicovite ukončené (tab. V: 11). V neposlednom rade na veľkogrobskej keramike sú ryhami schematicky štylizované ľudské postavy, ktoré sú vyplnené bielou inkrustáciou (tab. IV: 3).

Keramika bez rozdielu foriem a stavby, na čo poukazujú celé formy a početný črepový materiál, bola opatrená uchami. Ich funkciu najčastejšie zastupujú drobné hrboľky (tab. XI: 3, 7, XII: 4, 9), jeden alebo dva vedľa seba šachovite idúce v smere baňatosti (tab. IV: 7). Ďalej sú to vtlačené jamky (tab. XI: 5), jazykovité vypukliny (tab. IX: 4, XI: 4), hladké, raz až trikrát presekávané (tab. IX: 10, XII: 10). Veľmi pekným prejavom umeleckého vkusu neolitického poľnohospodára sú nádoby, kde uško tvorí dobre modelovaná hlavička inbivídua párnokopytníkov (tab. XI: 1) alebo jeho hrubé obrysy (tab. XI: 2, XII: 6).

K už opísanej druhej keramickej skupine radia sa nálezy, na ktorých je ornament maľovaný, robený tak, že medzi dvoma ostro vrezanými ryhami je pásik vyplnený červenou farbou (tab. VII: 2, 3), teda bežný typ uvádzaný zo Želiezoviec.[25] Iný spôsob je vyhotovený na neveľkom črepe (tab. VII: 1), kde silnou ryhou je ohraničený červený náter na bielom podklade. Na inom väčšom črepe sú tehlovočervené pásy, ktoré idú vodorovne a iné naprieč, bez rytého ornamentu, opatrené takou istou ozdobou, akú uvádza z Usatova M. Boltenko.[26] V dvoch prípadoch sme prišli na nádoby,

ktoré boli z vnútornej strany červeno natreté (tab. V: 9). Slúžili akiste na miešanie farieb.

K osobitnej, doteraz nerozoznanej skupine, vyskytujúcej sa po prvý raz na opisovanom sídlisku, je keramika zdobená nepravidelnou vlnovkou. Vlnovky idú v pásoch a sú prerušované dlhými článkovitými zárezmi. Črepy sú zdobené buď z jednej alebo z oboch strán a tiež sa to kombinuje s líniami lomenými (tab. VII: 9, 10). J. Eisner uvádza črep zo sídliska v Čenkove, na ktorom je vlnovka a aj ornament s rytými líniami (nie je nám však dostatočne známe jej vyhotovenie) a o nádobách zdobených vlnovkami hovorí ako o vplyvoch z juhovýchodu.[27] Domnievame sa však, že tu boli silnejšie vplyvy východné. O tých istých vplyvoch svedčia aj nálezy bukovohorskej keramiky, ktorú sme zistili už roku 1951. Je to materiál pochádzajúci z tenkostenných dobre vyhladených nádob, zdobených cikcakmi, širokými pásmi vodorovných rýh a šachovnicovitým rozložením šrafovaných kosoštvorcov (tab. VIII: 1) i väčšími, husto šrafovanými od seba užším pásikom oddelenými (tab. VIII: 2), ako aj najčastejšie sa vyskytujúcim lomeným oblúkom[28] (tab. VIII: 8) a tiež priamočiarym ornamentom, idúcim v pravom uhle, s dierkou. Presnú analógiu tohto máme v Slovenskom múzeu z Jasova.[29] Náleziská, kde tieto kultúry súbežne vystupujú, sú čím ďalej tým početnejšie, dosiaľ však nie sú presne rozlišené, ako Blatné (prv Šarfia),[30] Malé Šarovce,[31] Nevidzany,[32] Hurbanovo,[33] okrem Poráča,[34] kde je to stratigraficky presne doložené. I. Kutziánová správne konštatuje, že volútová keramika, typologicky staršia, vystupuje spoločne s keramikou želiezovského typu a je teda vrstovníčkou aj bukovohorskej a potiskej kultúry,[35] čo možno podložiť aj našimi nálezmi podľa stratigrafie a zistenými faktami z jaskyne Istállóskő.[36]

Veľmi bohatý keramický materiál doplňujú nálezy ľudskej plastiky, dôležitej najmä svojím vyhotovením a maľovaním. Jeho rozbor nám iste osvetlí ich pôvod.

O zamestnaní neolitického obyvateľstva vo Veľkom Grobe poučujú nás nálezy kamenných motýk a sekeriek i hromadný nález kopytnatých klinov a motýk (tab. XIII: 1—5) ako aj polotovarov alebo odkrytá dielňa na výrobu trecích kameňov i štiepanej industrie, ďalej početné nálezy hlinených praslenov (tab. XIII: 15—21), tkáčskych závaží (tab. XIII: 22) a kostených šídiel (tab. XIII: 11—14). Iste obrovský význam majú zvyšky obilia a kosti zvierat.

Hospodársky a sociálny život osady a naše poznatky o náboženských predstavách ľudu s volútovou keramikou v značnej miere doplňujú kostrové hroby vo vnútri samej osady, z ktorých sme doteraz 6 odkryli (tab. III: 2, 3).

Ostáva však otvorená otázka sídelných jám, ktoré sú typické veľkou členitosťou. Samotný tvar ako aj členitosť i priehlbiny vylučuje možnosť ich sústavného obývania a ťažko možno hovoriť, že rozličné vyvýšeniny a priehlbne aj pri primitívnom spôsobe života slúžili za akési odpočívadlá, ako sa domnieva J. Böhm,[37] ale mali určitý praktický význam pri výrobe. Niektoré však vznikli úplnou náhodou. Treba dôkladne revidovať doterajšie nálezy kultúrnych jám v pomere k veľkým kolovým stavbám, objavených veľmi hojne v poslednom čase,[38] vyskytujúcich sa aj vo Veľkom Grobe. O tomto jasne svedčí významný nález klenbovitej pece, doteraz nikde v literatúre neuvádzaný. Pec má eliptický tvar v pôdoryse 100×90 cm. Dno je vytvorené z estrichu, nad ním je hlinená klenbovitá konštrukcia 25 cm vysoká, vypálená do červena (tab. III: 1). Situácia výskumu vo Veľkom Grobe túto otázku do určitej miery rozrieši, pravda, bude ju treba sledovať na väčšej rozlohe a v súčinnosti s ďalšími pomocnými vedami, pretože nemožno vylučovať i prerastenie, ako aj zrastanie pôdnych typov, čo iste prispeje k osvetleniu celkových rozmerov a rozlohy týchto objektov. Správne súdi J. Filip, že doba, kde každá jama bola označovaná ako sídlisková, patrí už minulosti,[39] lebo poľnohospodárske osady vznikali zložitým hospodárskym a spoločenským procesom a boli dôsledkom revolučnej zmeny v hospodárskej štruktúre ľudskej spoločnosti, a to vyžadovalo dôkladnejšie vyvinuté tvary zodpovedajúce životu.

Z doteraz uvedeného možno vyvodiť niekoľko otázok, súvisiacich s celkovým charakterom volútovej keramiky. Materiál z Veľkého Grobu, ale aj bohatý materiál zozbieraný neúnavnou prácou priekopníkov slovenskej archeológie, ukazuje, že oblasť západného Slovenska hrala dôležitú úlohu v pravekom vývoji neolitického roľníctva, a to i po stránke hospodársko-spoločenskej i kultúrnej. Veľkogrobské sídlisko nepochybne pretrvávalo dlhú vývojovú fázu, no napriek tomu možno sledovať zásah ostatných kultúrnych skupín, resp. centier, v istých časove zhodných vývojových fázach. Už Š. Janšák konštatoval na sídlisku staršiu i mladšiu fázu volútovej keramiky a z materiálu nami získaného roku 1947 V. Budinský-Krička poukázal na prvky keramiky potiskej,[40] čo potvrdzuje aj materiál získaný výskumom (tab. X: 6—8), či už ide o tvary nádob, alebo výskyt ornamentálnych prvkov, známych nielen na formách keramických,[41]

ale aj z výzdoby príbytkov potiského ľudu.[42] Okruh potiskej kultúry má iste nemalý význam pre ďalšie formovanie sa neolitických, resp. eneolitických skupín, zatiaľ, pravda, nejasný v otázke chronologickej (vyplývajúcej z doteraz neoverených stratigrafických výsledkov v danej oblasti), lebo javí sa nám ich určité splývanie a ako ukazuje materiál z Veľ. Grobu v jej vyvinutej fáze (nevyjasnená otázka moravsko-slovenskej maľovanej keramiky (tab. XII: 11) zdá sa, že vystupuje úplne zvlášť, od predchádzajúceho sídliska oddelene. Omnoho zretelnejšie sa javí pomer medzi bukovohorskou a volútovou kultúrou, ako sme poukázali vyššie, nielen medzi mladšou, ale i staršou.[43] K tomu náleziská zo západného Slovenska náležite prispievajú. Nálezy ukazujú, že na vývoj keramiky pôsobili východné vplyvy, ktoré sem bezpochyby prenášala kultúra bukovohorská, šíriaca sa do západoslovenských nížin pravdepodobne pozdĺž Rudohoria a cez Pohronie. Styky západoslovenského etnika volútovej kultúry s bukovohorským zdajú sa dosť silné. Hojné nálezy svedčia, že stredný stupeň volútovej keramiky presahuje do stupňa želiezovského a spolu s ním sa udržuje aj naďalej a vytvára určité miestne skupiny, keď sa dostáva do styku s Tompovým druhým stupňom bukovohorskej keramiky.

Zrejmý zásah križskej kultúry, odzrkadľujúci sa nielen vo výzdobných prvkoch (tab. IX: 2—10), ale aj vo výskyte foriem a nádob so štyrmi nôžkami[44] (tab. X: 1), ďalej maľované črepy, spondylus, plastika ľudská i zvieracia majúca spoločné analógie v oblasti ukrajinskej, výskyt obsidiánu a pod., svedčí nepochybne o blízkych vzťahoch Podunajska s juhom, juhovýchodom a východom. Popri tom, i keď možno len súhlasiť s vývodmi B. Soudského o triedení volútovej keramiky a i v tom, že čím viac k juhovýchodu, tým bolo prostredie tvorivejšie,[45] ako aj v tom, že treba porovnať oblasti susedné a nie centrá umele vytvorené metódou typologickou,[46] predsa treba hľadať vývojové centrum v Podunajsku iste v oblasti širšej, nemožno však oddeľovať ani územie susednej Moravy a Rakúska a ďalšie územné západné celky, ktoré s našou oblasťou bezprostredne súvisia v celom pravekom období; no v danom prípade, ako sa omylom domnieva F. Tompa,[47] nebolo to rozhodujúce. Posledné výskumy E. K. Černyša v osade Nezvisko,[48] kde pod tripolskými obydliami našiel nádoby podunajskej skupiny, nás v uvedenom len utvrdzujú. Možno teda konštatovať, že západné Slovensko bolo veľmi dôležitou časťou podunajského centra, že bolo osídlené už v staršej vývojovej fáze volútovej kultúry a hoci bolo prifarbené cudzími kultúrnymi prvkami, predsa len malo prevládajúce špecificky domáce zložky, ktoré boli časove staršie, než za aké boli doteraz považované. Vidíme, že tu nedochádzalo k stálemu kultúrnemu trieštenia, ale aj vývoj najstarších roľníkov u nás je jasný.

Poznámky

[1] Marx K., Engels F., *O historickom materializme*, Bratislava 1949, 49.

[2] Marx K., Ke kritice politické ekonomie, 49.

[3] Tieto názory — avšak bez kritických pripomienok — zhrnul J. Filip v práci *Nejstarší zemědělci ve střední Evropě*, AR III, 1951, 209—214.

[4] Böhm J., *Kronika objeveného věku*, Praha 1941, 128; Filip J., *Pravěké Československo*, Praha 1948, 112; Budinský-Krička V., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 56.

[5] Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 14—17.

[6] Eisner J., Predhistorický a protohistorický výskum na Slovensku a v Zakarpatskej Ukrajine v r. 1918—1938, SMSS XXXVIII—XLII, 1944—48, 20.

[7] Buttler W., *Der Donauländische und westische Kulturkreis der jüngeren Steinzeit*, Leipzig 1938, 23; Bremer W., *Bandkeramik*, ERV I, 342; Paliardi J., Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit im Mähren, WPZ I, 1914, 257; Janšák Š., *Staré osídlenie Slovenska, Dolný Hron a Ipeľ v praveku*, T. Sv. Martin, 1938, 101—103; Childe W. C., *The Danube in Prehistory*, Oxford 1929, 36—47.

[8] Soudský B., K metodice třídění volutové keramiky, PA XLV, 1954, 75.

[9] Pozri poznámku 7.

[10] Engels F., *Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu*, Bratislava 1950, 31.

[11] Filip J., l. c., 120.

[12] Kossina G., *Die deutsche Vorgeschichte*, Mannus-Bücherei 9, Leipzig 1941, 6—49; *Neue Propyläen Weltgeschichte I*, Berlin 1946, 74.

[13] Filip J., l. c., 120.

[14] Janšák Š., *Staré osídlenie Slovenska*, SMSS XXVI, 1932, 27.

[15] Spomenieme aspoň niektoré, lebo podať súvislý obraz, ako aj rozbor ornamentu nie je poslaním tejto práce.

[16] Pozri poznámku 4 a 7.

[17] Kandyba O., S — spiral in the Decoration of the Dniestrodanubian neolithic pottery, Reprinted from the American Journal of Archeology, Vol. XL (1936), No. 2, 243; Stocký A., *Pravěk země české*, díl I, Praha 1926, tab. IX:8.

[18] Kandyba O., l. c., 234—239.

[19] Mährheim-Mitscha H., Vorgeschichtliches aus dem unteren Grantale, WPZ XI, 1924, 105—117.

[20] Eisner J., l. c., tab. IV:3.

[21] Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, SMSS XXVII–XXVIII, 1933–34, tab. XXX:2.

[22] Janšák Š., l. c., tab. XXXII: 7; Eisner J. l. c., tab. III:3.

[23] Kandyba O., l. c., 233, 230, obr. 25.

[24] Tompa F., *Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker und die Theis-Kultur*, Budapest 1929, 30, tab. VI:5, 14.

[25] Märheim-Mitscha H., l. c., obr. 2, 6.

[26] Boltenko M., *Keramika z Usatova, Tripolska kultura na Ukraini*, Kijev 1926, 33, obr. 2, 6.

[27] Eisner J., l. c., 16, tab. V:12; porovnaj aj Soudský B., l. c., 192.

[28] Tompa F., l. c., tab. II–VII.

[29] Kraskovská Ľ., Památky bukovohorské kultury ve sbírkách Vlastivědného musea v Bratislavě, PA XXXIX, 1933, 46–49, obr. 33, 3.

[30] Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, SMSS XXVII–XXVIII, 1933–4, 68.

[31] Nees M., Spuren ossarner Kultur bei Kis-Sáró an der Gran (Slowakei), Sudeta VI, 1930, 159.

[32] Eisner J., l. c., SMSS XXXVIII–XLII, 1944–8, 21.

[33] Čaplovič P., Hurbanovo–Bacherov majer, neolitické sídlište, AR VIII, 1956, 311–321.

[34] Bárta J., Neolitické osídlenie jaskýň pri Poráči na Slovensku, AR VIII, 1956, 633–639.

[35] Kutzián I., Újabb neolitikus leletek a Magyar Történeti Muzeumban, Magyar Muzeum 1946, 52.

[36] Korek J., Das neolitische Fundmaterial der Höhle von Istállóskő, Acta Arch. V, 1955, 141–144.

[37] Böhm J., l. c., 120.

[38] Filip J., Dům a osady nejstarších zemědělců v mladší době kamenné, AR IV, 1952, 330–332; Filip J., l. c., 117–118; Neustupný J., *Pravěk lidstva*, Praha 1946, 316–317; Soudský B., Buchvaldek M., Záchranný výzkum na sídlišti lidu volutové keramiky v Postoloprtech, AR II, 1950, 208–212.

[39] Filip J., Nejstarší zemědělci, l. c., 213.

[40] Budinský-Krička V., Predhistorické a staroslovanské nálezy z Vsf. Grobu (okres Modra) v Slovenskom národnom múzeu, SMSS XLIII–XLV, 1949–51, 102.

[41] Banner J., *Dolgozatok*, 1930, tab. XXX:3; Korek J., Banner J., Negyedik és ötödik ásátás a Hódmezövásárhelyi Kökénydombon, AÉ 1949, tab. 7, 8, 13, 11.

[42] Banner J., Beiträge zur Wohnungsfrage der Theis-Kultur, WPZ XXI, 1930, 184–193.

[43] Eisner J., l. c., SMSS XXXVIII–XLII, 1944–8, 21; Budinský-Krička V., l. c., SMSS XLII–XLV, 1949–51, 104.

[44] Filip J., l. c., 132; Banner J., Funde der Körös-Kultur von Hodmezővásárhely-Bodzáspart, Acta Arch. IV, 1954, 1–8.

[45] Soudský B., l. c., 101.

[46] Pozri poznámku 45.

[47] Tompa F., l. c., 27; Eisner J., Über die bemalte slowakische Volutenkeramik (Želiezovce-typus), Reprindet from the Proceedings of the First International Congres of Prehistoric and Protohistoric Sciences, London, Augusta 1–6, 1932, 1–2.

[48] Černyš K. E., Raskopki v s. Nezvisko, Stanislavskoj oblasti, Kratkie soobščenija instituta archeologii 1955, 142.

Beitrag zur Problematik der neolithischen Besiedlung der Westslowakei

Bohuslav Chropovský

In der Ortschaft Veľký Grob, Bez. Senec, auf der Strecke „Za potoky" wurde seit dem Jahre 1951 die Ausgrabung einer neolithischen Siedlung durchgeführt, welche eine Menge schwerwiegenden Materials für die Lösung der Fragen der Chronologie und der Verbreitung der neolithischen Kultur in der Westslowakei brachte. Was die Form anbelangt, sind in der Siedlung Veľký Grob die Funde von bombenartigen Gefässen vorherrschend, ausserdem treten noch birnen- und flaschenartige Formen, konische Schüsseln und Gefässe mit kelchartigen Standfüssen auf. Die Keramik war mit einer um den ganzen Umfang sich windenden Spirale, mit einfachen und auch doppelten, mit einem Grübchen abgeschlossenen Schwungbögen (Taf. V: 1, 12–13; VI: 2), und auch mit Mäandern verziert. Es erscheinen auch Verzierungselemente der S-Spirale (Taf. V: 6, VI: 1), deren Ursprung in der südlichen gemalten Keramik zu suchen ist. Am zahlreichsten sind Scherben vertreten, die mit Zickzacklinien geschmückt sind. Diese bilden ein sparrenartiges Ornament, das auch von Schwungbögen begleitet ist. Zu dem typischen Želiezovce–Material gehören auch Funde, die mit feingravierten, zu einem breiten Bande gruppierten Linien geschmückt sind; dieses Band ist manchmal sogar von 3 cm langen kahnförmigen Kerben unterbrochen (Taf. VIII: 6, 11). Die Zickzacklinien bilden auch geometrische Formen, besonders Vierecke, sie kreuzen sich oder bilden Rankenmotive und oftmals ganz verwickelte Formen. Nicht in letzter Reihe stehen die auf der Keramik von Veľký Grob durch Linien schematisch stilisierten menschlichen Figuren, welche mit weisser Inkrustierung ausgefüllt sind. Die

Funde mit rot, ziegelrot und weiss gemaltem Ornament vervollständigen die Verzierungselemente. Zu einer besonderen, bis jetzt nicht erkannten Gruppe, welche auf der beschriebenen Lokalität zum erstenmal auftrat, gehört die mit einer unregelmässigen Wellenlinie verzierte Keramik (Taf. VII: 9, 10), das vom starken Einfuss des Südostens zeugt. Von östlichen Einflüssen zeugen die Funde der Bükker-Keramik, welche schon im J. 1951 in mehreren Gruben festgestellt wurde (Taf. VIII: 1—4).

Das wirtschaftliche und soziale Leben der Siedlung und unsere Erkenntnisse über die religiösen Vorstellungen des Volkes mit der Volutenkeramik vervollständingen in beträchtligem Masse Skelettgräber im Innern der Siedlung, von denen wir bis jetzt 6 abdeckten.

Die Siedlung von Veľký Grob überdauerte unfehlbar eine lange Entwicklungsphase, aber trotzdem kann man Einschläge der übrigen Kulturgruppen resp. Zentren in bestimmten zeitlich übereinstimmenden Phasen verfolgen. Die Funde zeigen, dass auf die Entwicklung der Keramik zweifellos örtliche Elemente einwirkten, welche die Bükker-Keramik herbrachte. Diese sickerte höchstwahrscheilich längs des Slowakischen Erzgebirges und durch das Grantal in die westslowakischen Niederungen. Die Beziehungen zwischen dem westslowakischen Volke mit der Volutenkeramik und jenem vom Bükk-Gebirge scheinen ziemlich stark zu sein, reichliche Funde zeugen, dass die mittlere Stufe der Volutenkeramik aus der Želiezovce—Stufe hinübergreift und besondere örtliche Gruppen schafft, wenn sie mit T o m p a s 2. Stufe der Bükker-Keramik in Berührung kommt. Der offensichtiche Einschlag der Kriš-Kultur spiegelt sicht nicht nur in den Verzierungselementen, sondern auch im Erscheinen von Formen und Gefässen mit vier Standfüssen, weiter zeugen bemalte Scherben, Theissgebietelmente, Spondylus, Plastik von menschlichen und tierischen Gestalten (die zahlreiche Analogien im ukrainischen Gebiete hat), das Obsidianvorkommen u. a. von den engen Beziehungen des Donaugebietes mit dem Süden, Südosten und Osten. Man kann also konstatieren, dass die Westslowakei ein sehr wichtiger Teil des donauländischen Zentrums war, dass sie schon in der ältesten Entwicklungsphase der Volutenkeramik besiedelt war, und dass hier trotz einem Anteile an fremden Kulturelementen doch spezifisch einheimische Einheiten vorherrschten.

Übersetzt von B. Nieburová

Tabuľka I. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko, kultúrna jama VI.

Tabuľka II. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Pohľad na ohnisko M 7 a H 4 a kultúrnu jamu IV pl 02/Z.

Tabuľka III. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Celkový pohľad na pec a neolitické kostrové hroby.

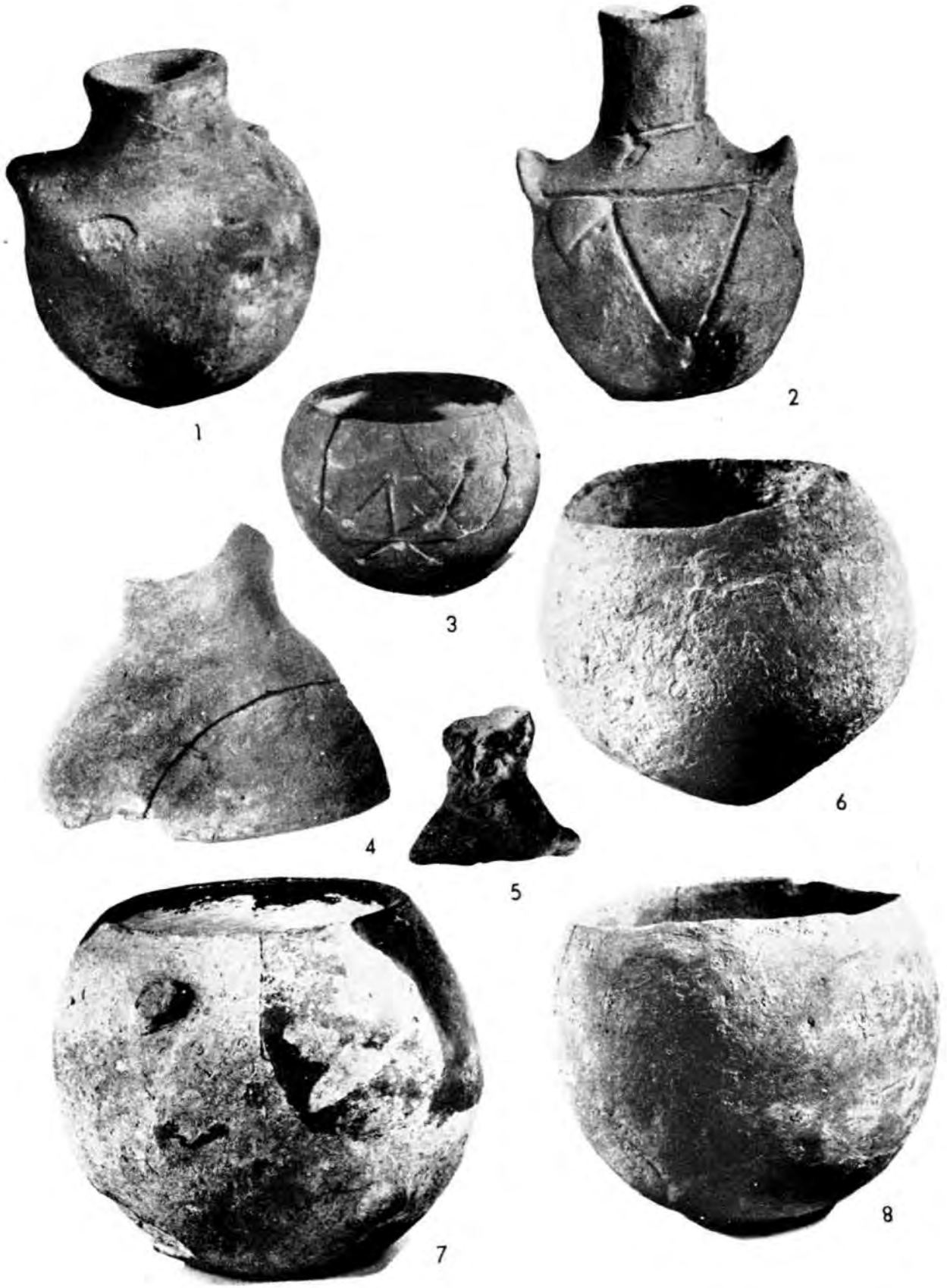

Tabuľka IV. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Výber keramických tvarov.

Tabuľka V. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Ukážky keramického materiálu.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Tabuľka VI. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Výber črepového materiálu.

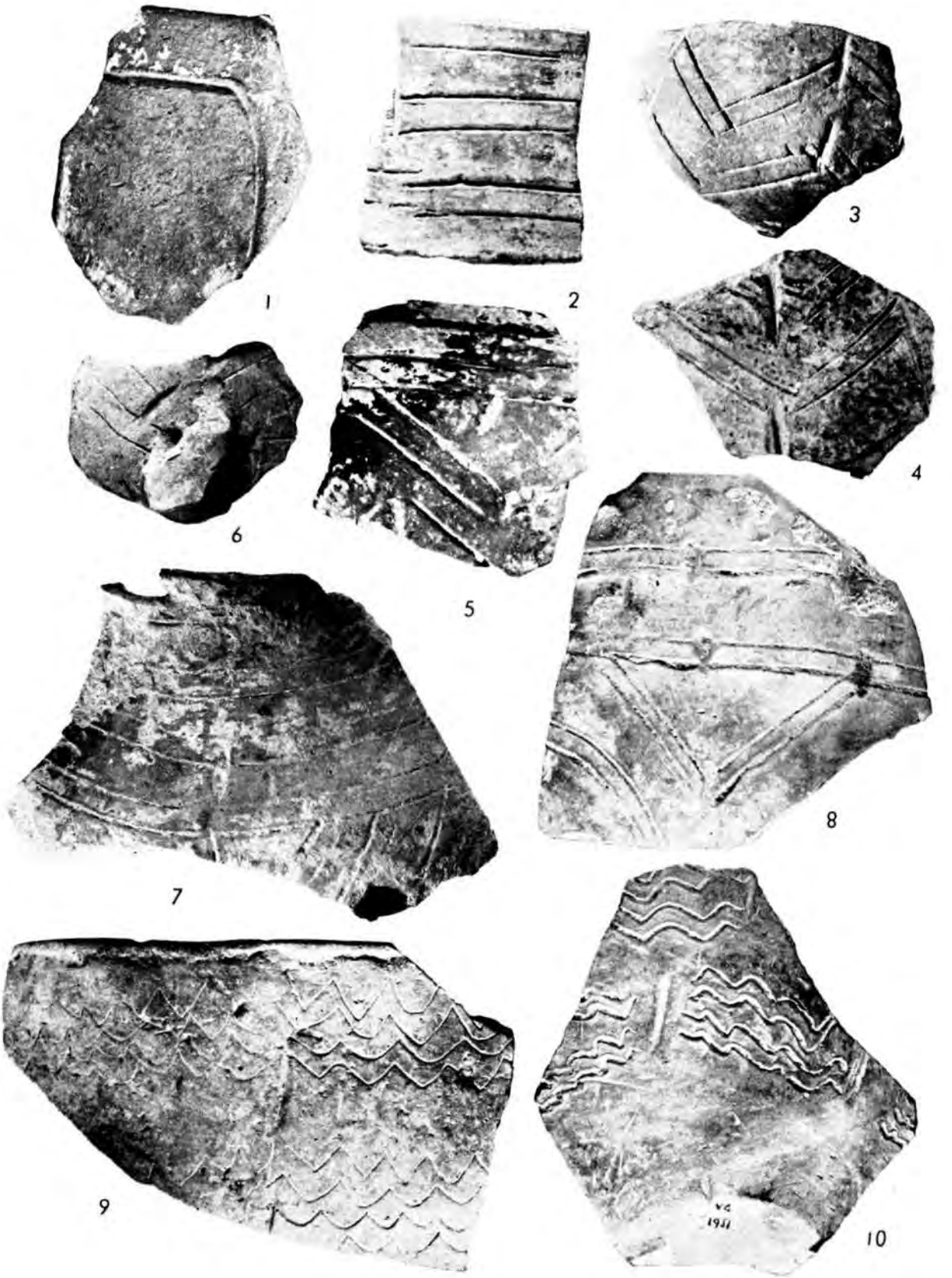

Tabuľka VII. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Výber črepového materiálu.

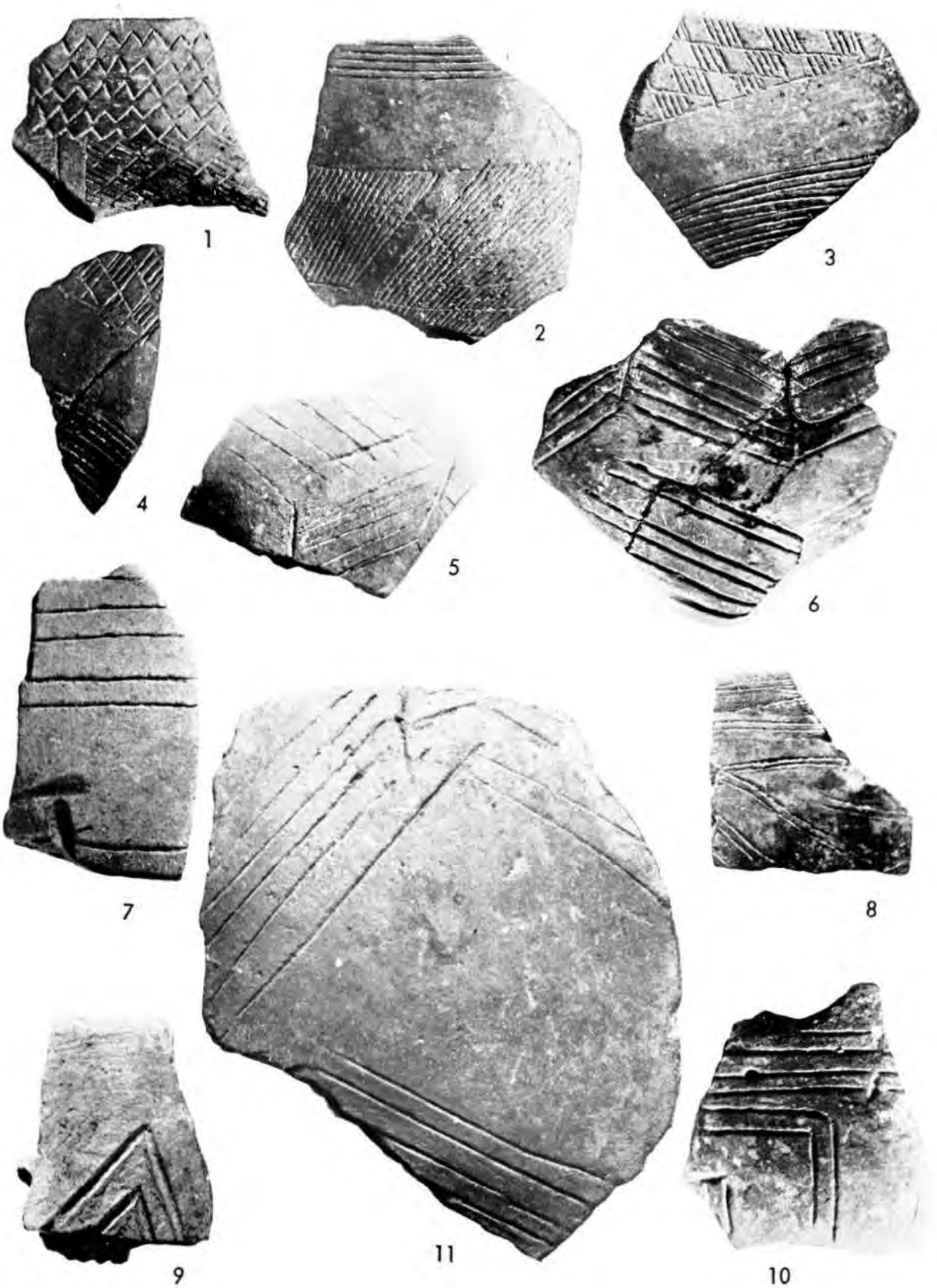

Tabuľka VIII. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Ukážky keramického materiálu.

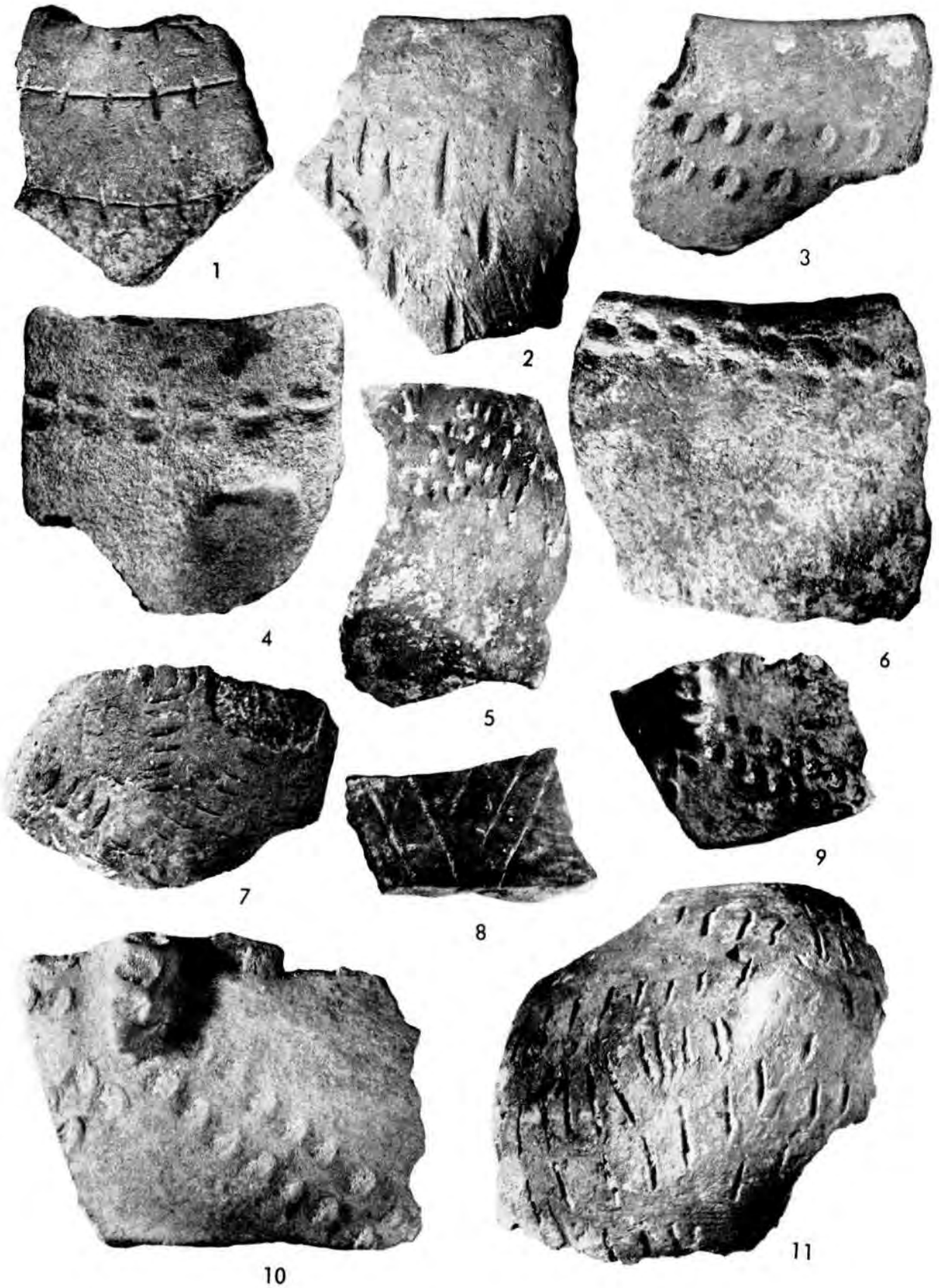

Tabuľka IX. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Výber keramického materiálu.

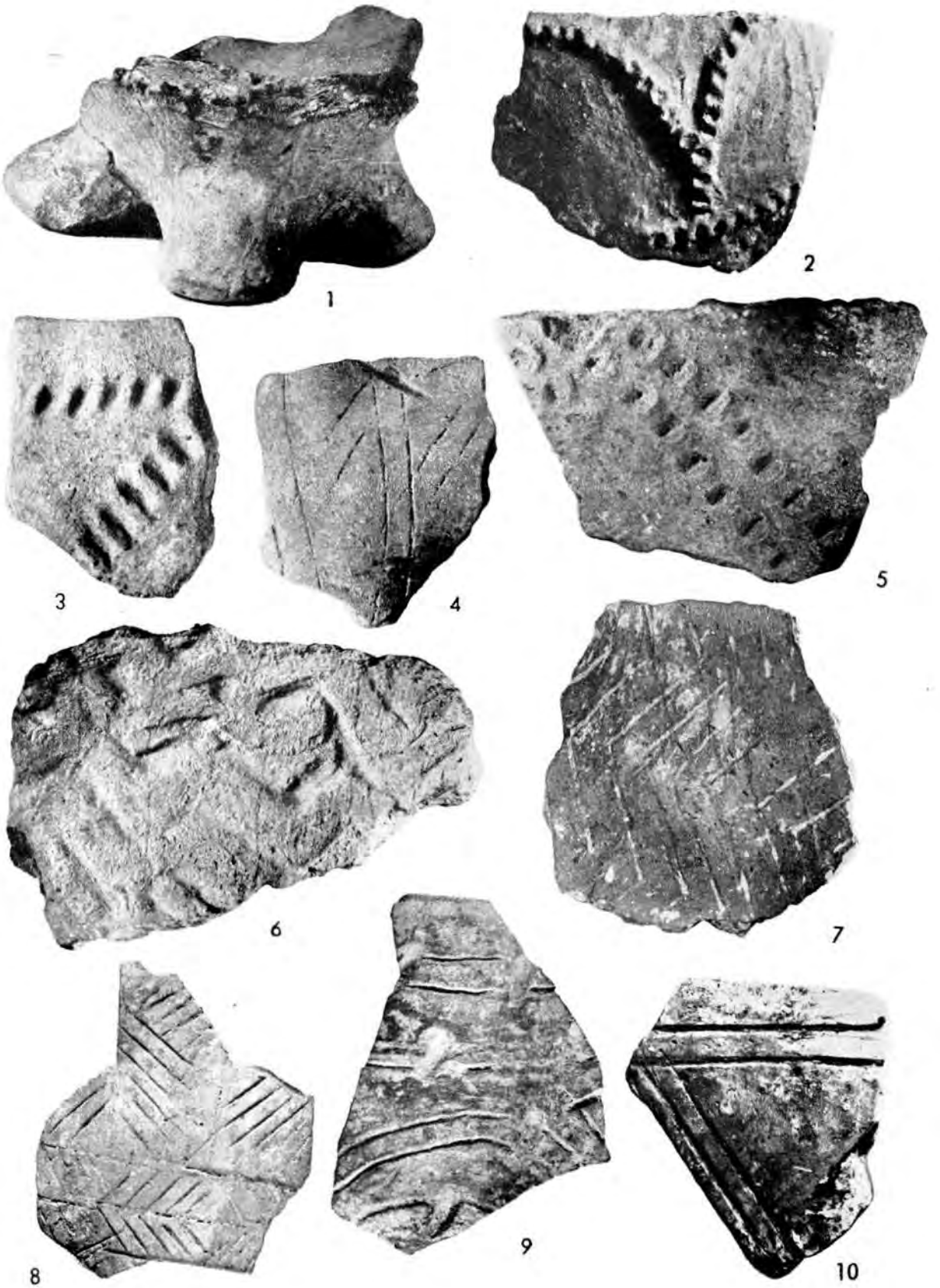

Tabuľka X. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Ukážky keramického materiálu.

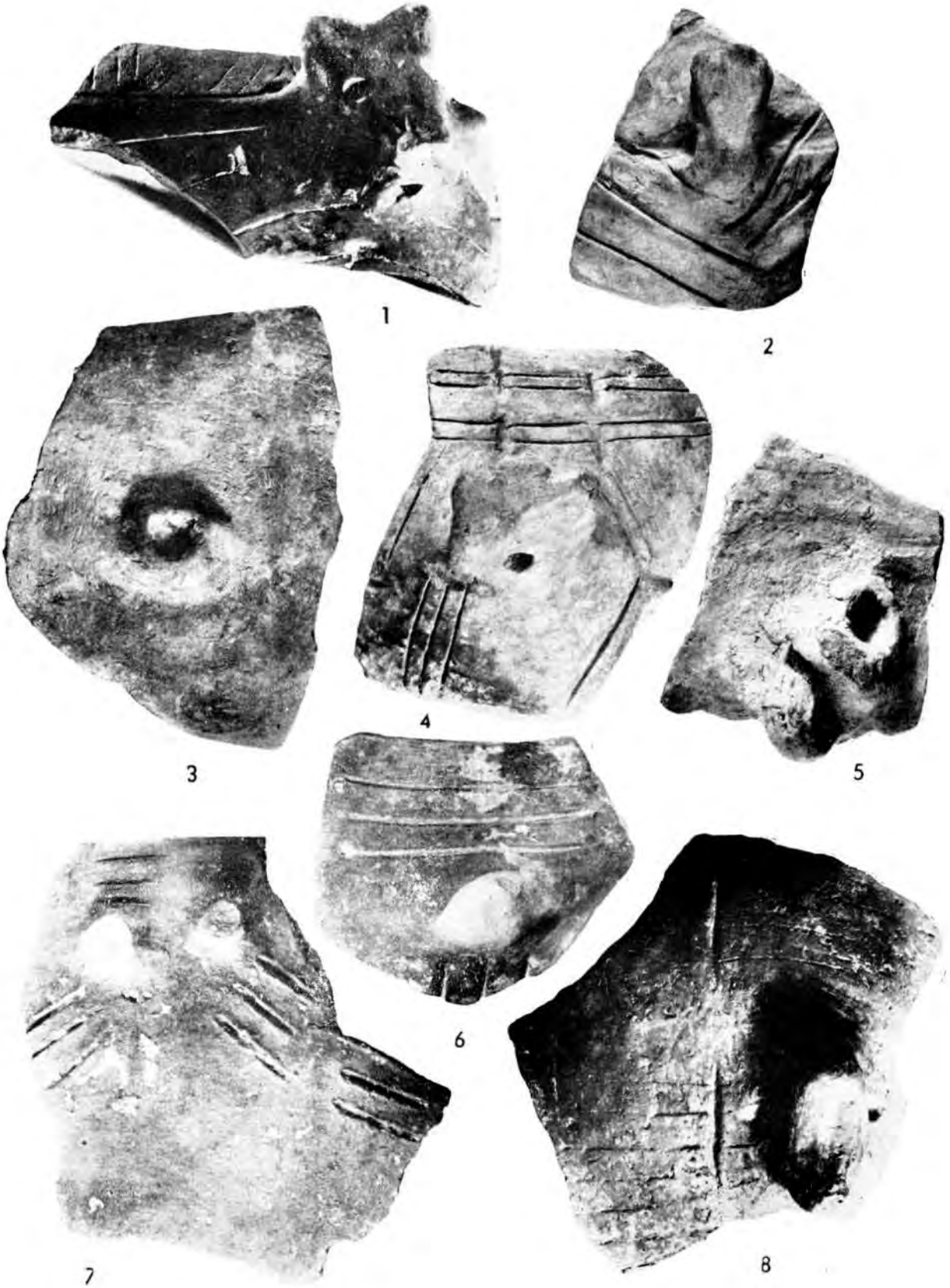

Tabuľka XI. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Výber keramického materiálu.

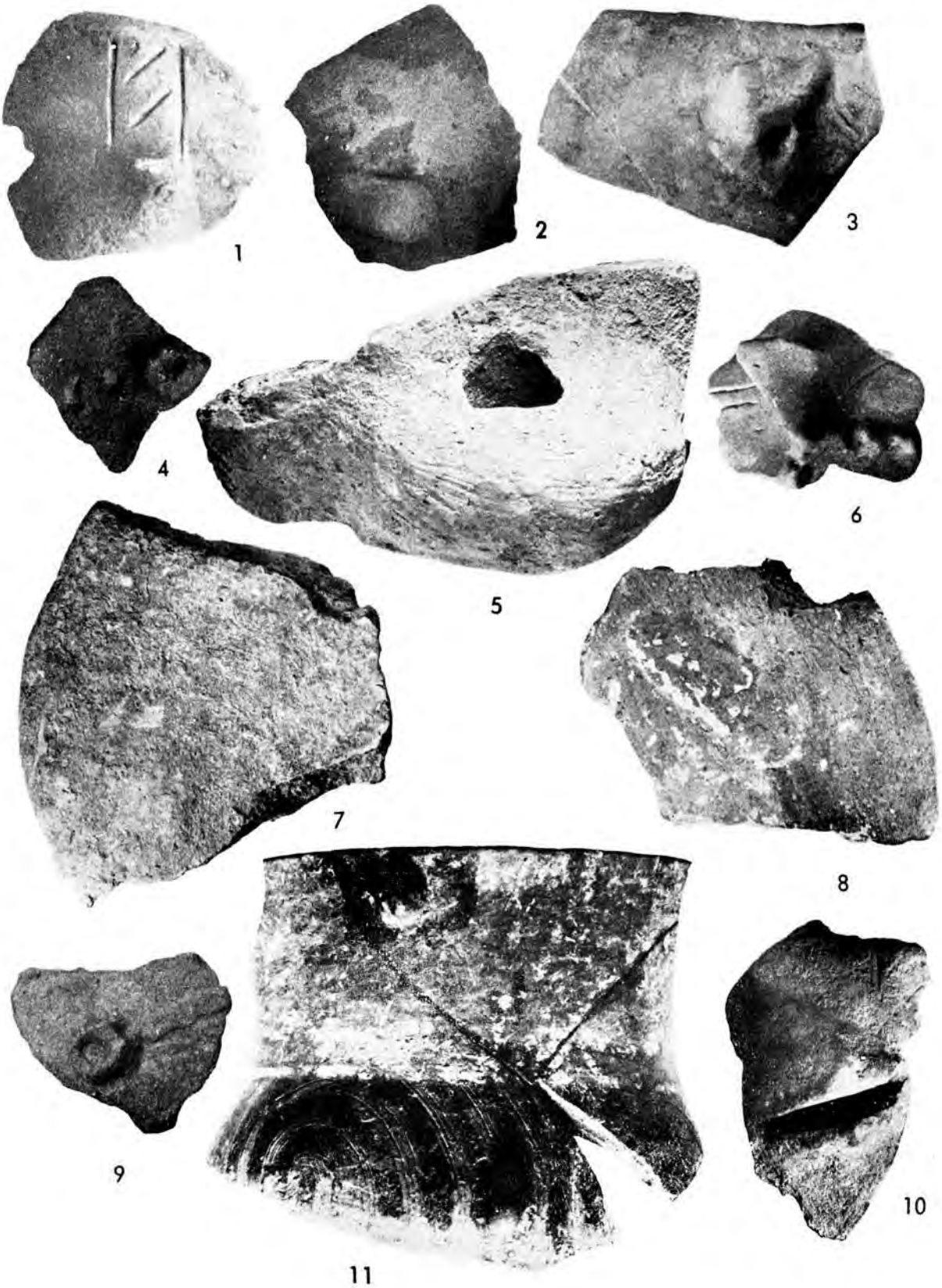

Tabuľka XII. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. Výber keramického materiálu.

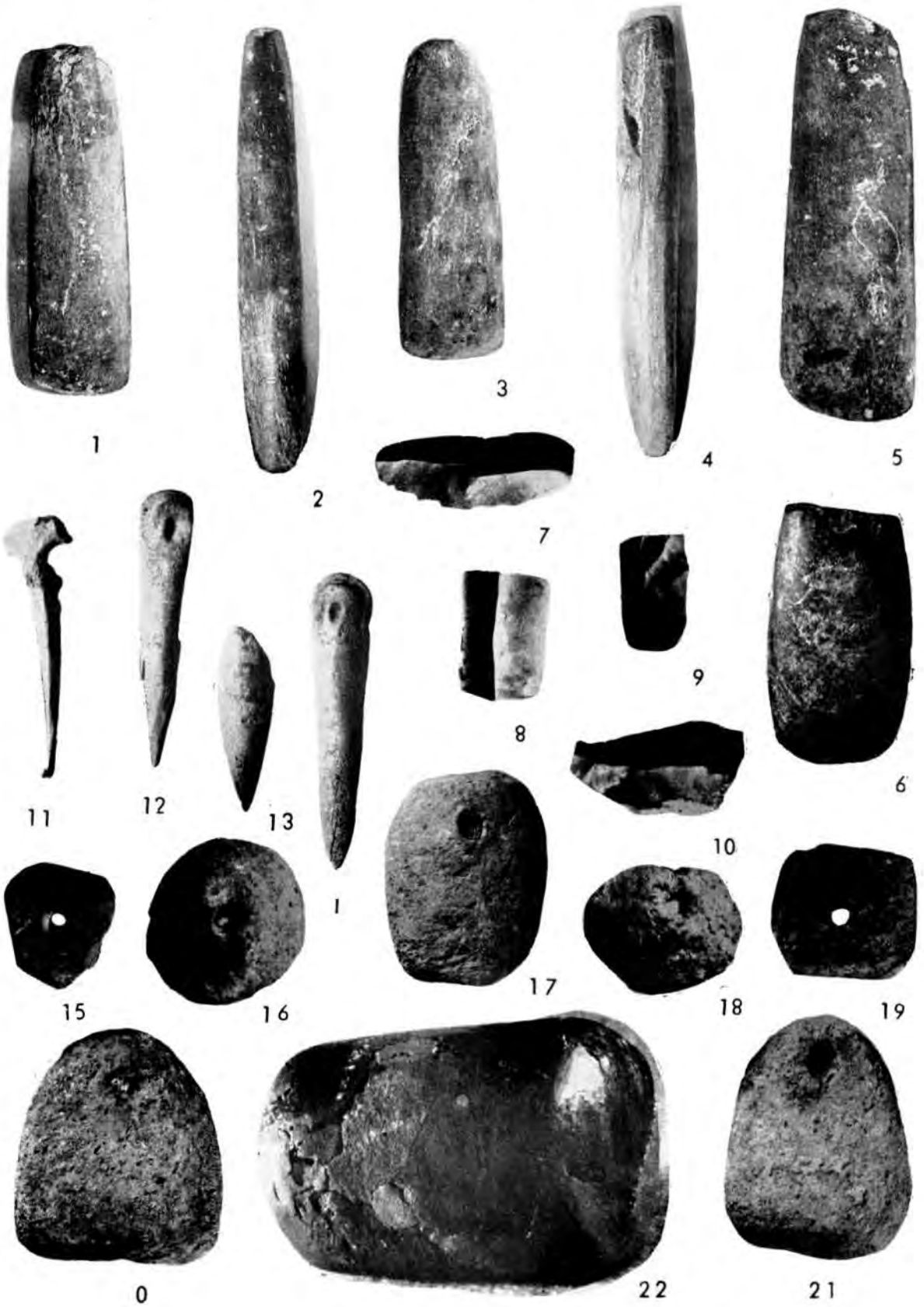

Tabuľka XIII. Veľký Grob, okr. Senec. Neolitické sídlisko. 1—6 — hromadný nález kamenných nástrojov; 7—10 — ukážky štiepanej industrie; 11—14 — formy kostených šidiel; 15—21 — výber praslenov; 22 — tkáčske závažie.

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Pohrebisko z doby medenej v Tibave na východnom Slovensku

KAROL ANDEL

Obec Tibava leží asi 12 km severne od Užhorodu. Vlastným miestom vykopávok bol „*Hrun za cintirom*". Je to 600 m dlhá vyvýšenina s nadm. výškou 123 m. Na tisapolgárske pamiatky sa prišlo už r. 1953 počas archeologického prieskumu. Pri oraní parcely pod vinicu r. 1954 bol kopec znovu pozorovaný. Vtedy sme tu našli zlatý terčovitý závesok, medený sekeromlat, kúsok medeného náramku, okruhliak-surovinu čierneho rohovca a väčšie množstvo črepov. Po rigolovaní sa už nedal robiť záchranný výskum, lebo povrch bránami bol už rozťahaný a smykom zarovnaný a časť role bola už okopaninami obhospodárená. Preto v jeseni 1954 a na jar 1955 sme tu urobili len záchranný zber.

V auguste 1955 už ¾ južnej ostrožne bolo rigolovaním zničené, a to práve najbohatšia časť na nálezy eneolitické a najdôležitejšie pre ďalší vývoj Tiszapolgáru II a pre jeho bodrogkeresztúrsky stupeň. Pri prieskume vyhliadli sme si roľu Michala Rovniaka, mpč. 91/465 katastrálnej obce Tibava. Zisťovacie sondy sme si vytýčili na východnej strane hrebeňa. Na dôležitosť východnej strany upozorňoval nás hustejší výskyt črepov na susednej vinici. Sondami sme hľadali hroby, snažili sme sa zachytiť južný okraj cintorína. Celú šírku role sme prekopali len v prvej časti. V ďalších častiach sme kopali len vyššie vo svahu. Tak nám to ukazoval slabý výskyt hrobov.

Geologické prostredie je nevhodné a preto kostry zotleli alebo celkom, alebo ostala len sklovina zubov, prípadne stopy po dutých kostiach vo forme bieleho prášku (len v prípade, že hrob bol hlbší). Pôda poškodila do značnej miery aj keramiku.

Keramický materiál bol už normálnou orbou rozrušovaný. Tak sme to zistili už r. 1953. To isté sme zistili aj pri odstránení prvej vrstvy ornice. Miestami sme narazili na zhluky črepov. Tu ich bývalo viac a väčšie než v ornici samej. Spravidla šlo sa len do hĺbky dvoch vrstiev a hlbšie len vtedy, keď zem bola farebne premiešaná alebo miestami redšia. Jediný raz sme mali taký prípad, že sme prišli na obrysy jamy a potom nám aj tieto zmizli. Steny jám sme teda nemohli zachytiť a preto hrobový alebo iný objekt sme spoznali, iba keď sme narazili na keramický materiál. Vtedy sme už zvýšili úsilie a snažili sme sa nájsť farebnosť zásypu a razom odkryť celý objekt. To sú príčiny, prečo sme nemohli hrobové jamy vrstevnicove zachytiť. Situáciu hrobov sme zachytili, zakreslili a sfotografovali. Sídliskové objekty (kôlové jamy a pod.) nedali sa poznať, hoci sídliskové črepy sme nachádzali i v hrobovom zásype i v jame a i v jej susedstve (obr. 1).

Počas výskumu bolo treba niekoľko otázok aspoň len predbežne vyriešiť; napr. v blízkosti hrobových jám prišli sme na cenné veci, ako na surovinu čierneho rohovca, čepeľ, škrabadlo z čierneho rohovca a na keramiku. Boli hlboko v jamách a nebolo jasné, či súvisia alebo nesúvisia s hrobom. Preto nebolo možné hneď na to odpovedať. Farbe zásypovej zeme pripisovali sme veľkú dôležitosť až do r. 1956, keď sme zistili, že tá istá farba ako pri zásype je aj v jamách sídliskových objektov. Časť kalcinovanej lebky, nájdenej r. 1953, popolová výstieľka hrobov a v nej uhlíky a kalcinované kostičky vnucovali domnienku, že ide o žiarové hroby.

Aj keď sme nenašli stopy po ľudskej kostre, myslíme, že ide o kostrové hroby, lebo uhlíky v popole a kalcinované kostičky našli sme aj tam, kde boli zreteľné doklady kostrového hrobu.

Z objektov 4, 7, 10, 11, 14, 15, 17, a 18 sú veľké hroby a 1, 3, 6 a 8 sú malé hrobové objekty. Objekt 9 pravdepodobne je súčiastkou hrobu 8.

Nádoby nemožno opisovať, lebo všetky okrem 2—3 sa rozsypali. Podobne je to i s farbou nádob. Pastové nátery sa nezachovali a čo sa zachovalo, je sporné.

Objekt 1 je hrobový. Prišlo sa naň už prvý deň. Zhluk črepov nás naň upozorňoval, aj keď sa jeho miesto farebne nelíšilo od okolitej pôdy. Až po odstránení drobnejších črepov sme prišli na väčšie, hrobové. Tu sa už dali poznať aj tvary niektorých nádob. Popol bol farby jasnej len na

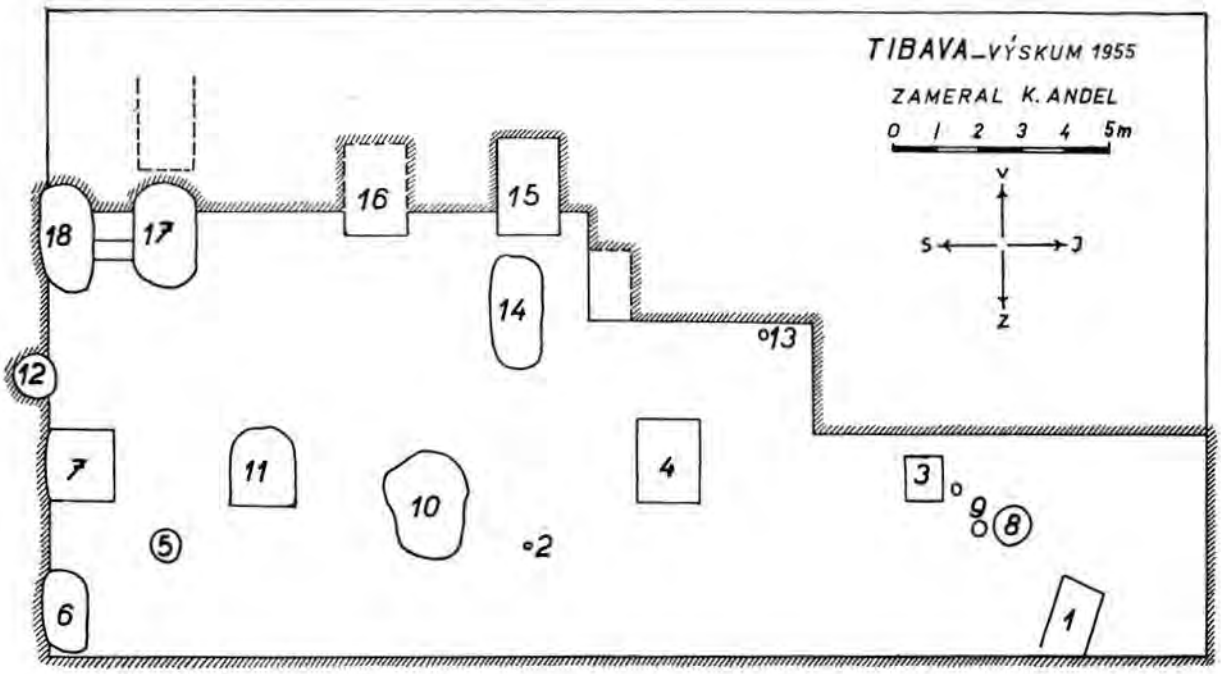

Obr. 1. Tibava. Celkový plán výskumu 1955. Objekt 1—18.

samom dne, jeho tenká vrstva sa len ťažko rozoznáva v miestnej špinavobielej hline. Tmavší popol bol len v kruhu, kde sa našla sklovina zubov, na východnej strane hrobovej jamy. Trochu sa odchyľoval od smeru Z—V. Približne bol 100×160 cm veľký a 40 cm hlboký. Hrobový zásyp siahal až pod popol a tak ukazoval, že popol bol nasypaný až po urovnaní dna jamy.

V objekte sa našlo 8 nádob a 1 hlinená pokrývka. Sú to: nádoba s dutou nôžkou, kvetináč, pohár, dve vázovité nádobky s pupčekmi pri okraji, resp. na vydutí, kónická šálka s vencom perlovitých pupčekov, oblá šálka, urnovitá nádobka. Zbrane a nástroje sme nenašli. Asi 1,5 m od hrobovej jamy sme našli v hĺbke tejto hrobovej jamy jednu čepeľ a škrabadlo z čierneho rohovca. Spojitosť jamy s hrobom nedala sa určiť.

Objekt 2 nie je hrobový. Po odkrytí ornice našli sme črepy z masívnej rozbitej šálky. Šálka nesedela na dne jamy. Zásyp bol ešte o 12 cm hlbší. Našla sa len polovica masívnej nádobky. Chýbala aj iná bežná náležitosť ako popolová výsteľka.

Objekt 3 je hrobový. Nálezy boli už v druhej vrstve. Dno obdĺžnikovej jamy veľkosti 90×95 cm našli sme v hĺbke 40 cm až po vybraní črepov. Dno bolo rovné a pravouhlé. Dno sme poznali len podľa popolovej výsteľky. Orientácia Z—V. Po kostre sa nenašla nijaká stopa, neboli tu ani zbrane a nástroje. Boli tu len črepy, a to z nádoby s dutou nôžkou bežnej veľkosti, šálka asi 1 litrová, dvojkónická nádoba asi $^1/_8$ l, miniatúrna kvetináčová nádobka, miniatúrna šálka, nádobka na hranie pologuľovitá a hlinená pokrývka (asi na šálku). Nielen malé rozmery hrobovej jamy, ale aj nami vypočítané drobné nádobky náznakove ukazujú, že ide o detský hrob, do ktorého zomretému dali aj nádoby ním používané.

Objekt 4 je najväčší hrob čo do množstva keramických milodarov. Už po dvoch vrstách sme prišli na vrstvu popolovitú a tá šla až do hĺbky 55 cm. Snaha po odkrytí hrobov ako jám priviedla nás ku trom po sebe idúcim skupinám nádob. Domnievali sme sa, že máme pred sebou zasa ďalší hrob, ktorý je popolovou výsteľkou spojený s predchádzajúcim. Preštudovanie nálezového materiálu nás presvedčilo, že ide len o jeden hrob s 37 nádobami. Nepravidelná hrobová jama je šírky 110—146 cm a dĺžky 170 cm. Kostrový hrob s orientáciou nohami k západu a s hlavou k východu svedčí o obdĺžnikovom tvare hrobovej jamy. Našli sme v ňom kosť v medenom náramku. V blízkosti medeného náramku, teda na východnom konci jamy, bol aj kovaný medený sekeromlat, biely kamenný klin, 2 kusy medeného drôtu a okrúhliak z čierneho rohovca. Rohovcové čepele ležali na viacerých miestach hrobového

dna. Jedna veľká skupina nádob ležala na východnom konci, iná na západnej a menšia pri južnej strane.

Aby sme náležite poukázali na bohatú výbavu hrobu, vypočítame nádoby a ich varianty: veľký krčah doprevádzalo miniatúrne vyhotovenie tohože krčahu, nádoba s dutou nôžkou, kónická misa, 3 poháre rôznych tvarov, 3 urnovité nádobky, šálky (rôzneho tvaru počtom 11, a to aj veľkosti ako hračka), kvetináče (od 3-litrových až po hračkový), vázovité počtom 16 kusov, väčšia misa bokom postavená k južnej stene a pri nej malá nádobka, bohato zdobená bodkovými stuhami a ďalšia, bližšie neznáma.

Objekt 5 nie je hrobový. V kruhu 65 cm prišlo sa na tmavšie sfarbenú pôdu, a to v hĺbke 30 cm, v ktorej boli drobné črepy, ale črepy hlbšie nesiahali. Z tých črepov nebolo možné predstaviť si konkrétnu nádobu, preto za tunajších zvyklostí vylučujeme hrob. Sídliskový humus a sídliskové črepy dostali sa spolu do jednej jamy.

Objekt 6 je hrobový. Zásyp sa nedal dobre poznať, ale ani dno hrobovej jamy; celé dno nebolo totiž popolom vystlaté. Črepy boli na rozlohe 70×70 cm v hĺbke 30 cm. Po kostre nezostala nijaká stopa. Našla sa nádoba s dutou nôžkou, ale kónického tvaru, šálka, pohár, fragment baňatej nádobky, hrubostenná šálka a kvetináčová nádoba veľkosti hračky. Neboli tu nijaké zbrane ani nástroje. Podľa všetkého ide o hrob dieťaťa.

Objekt 7 (obr. 2) je hrobový a patrí medzi veľké hroby. Steny hrobovej jamy sa nedali zachytiť, dno nebolo rovnako hrubo popolom vystlaté a preto aj dno udávame len s pravdepodobnosťou 180—20 cm × 160—150 cm s presnou orientáciou obdĺžnika Z—V. Ide o kostrový hrob aj napriek uhlíkom a kalcinovaným kostičkám nájdeným v popole. V medenom náramku bol kúsok kosti. Pri severnej pozdĺžnej strane bola misa s dutou nôžkou. Pri nej boli zvyšky po pohrebnej hostine, dve hrubé kosti celkom zotleté, bez kĺbu, 20 cm dlhé. Pod nimi boli 3 dlhé čepele z čierneho rohovca. Tu boli aj ďalšie nádoby. Na východnom konci bol aj medený sekeromlat, čepele z čierneho rohovca a kamenný klin. Dno jamy bolo popolom vystlané, rovné až na jedno 10 cm vyhĺbenie. Poblíž vyhĺbenia boli 2 medené náramky. Miesta, kde bola zbraň na spodku popolovej vrstvy, našlo sa aj torzo prednej časti zvieraťa, bližšie neurčeného, z vypálenej hliny. To sa sem mohlo dostať eventuálne s popolovou výsteľkou.

Podotýkame, že črepy, uhlíky a kalcinované

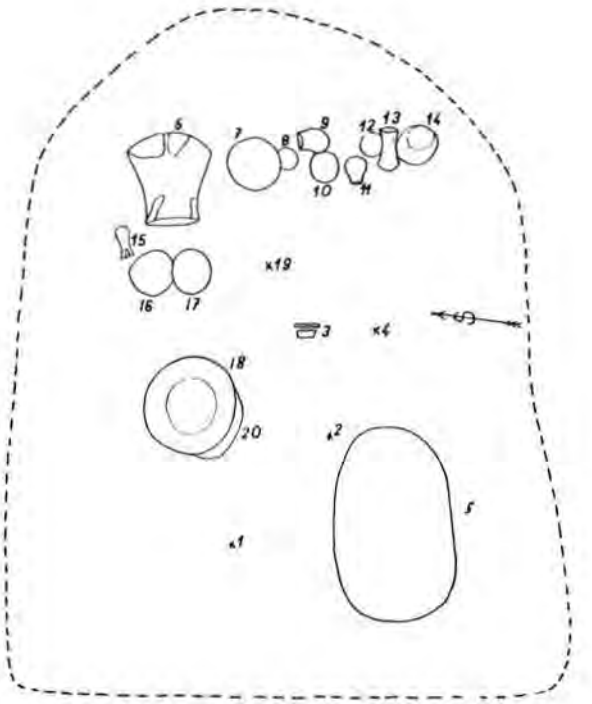

Obr. 2. Tibava. Objekt 7. Legenda: 1 — čepeľ z čierneho rohovca; 2 — medený náramok (2 skupinky); 3 — medený sekeromlat a kamenný klin; 4 — čepeľ z čierneho rohovca; 5 — jamka vhĺbená do dna hrobu; 6 — nádoba s dutou nôžkou; 7 — šálka; 8 — menšia šálka; 9 — hrnček; 10 — šálka; 11 — hrnček; 12 — šálka; 13 — hrnček; 14 — miska; 15 — nádobka s nôžkou; 16 — šálka; 17 — šálka; 18 — nádobka s nôžkou; 19 — sklovina zubov; 20 — stopy hrubých kostí.

kostičky sú bežným zjavom v jamách určených na zbieranie popola. Z takýchto jám dostal sa potom popol spolu s prímesou aj na dno hrobov.

Počet nádob činí 22. Sú to: hlboká misa s dutou nôžkou, jej imitácia len 12,5 cm vysoká, kalichovitá nádoba tiež s dutou nôžkou, kvetináč prechodného tvaru, kvetináč k hlbokým šálkam a jeho miniatúrne vyhotovenie, 4 šálky (2 z nich sú rovnako veľké, tretia je polovičného obsahu a štvrtá miniatúrna, ale tenkostenná), pohár, malá naberačka, hrncovitá nádoba, urnovité hrnčeky (vo dvoch veľkostiach), ¾ litrová nádobka s maličkým dnom.

Objekt 8 je hrobový. Jeho jama nebola celá popolom vystlaná; z nej poznali sme len časť 80×100 cm. Ani tu sme nenašli sklovinu zubov. Z obdĺžnikového tvaru tušíme aj orientáciu kostry Z—V, aj keď sme v nej nič nenašli. Našlo sa tu 5 kusov keramiky, a to plytká misa s vysokou dutou nôžkou, oblá tenkostenná šálka, kónická šál-

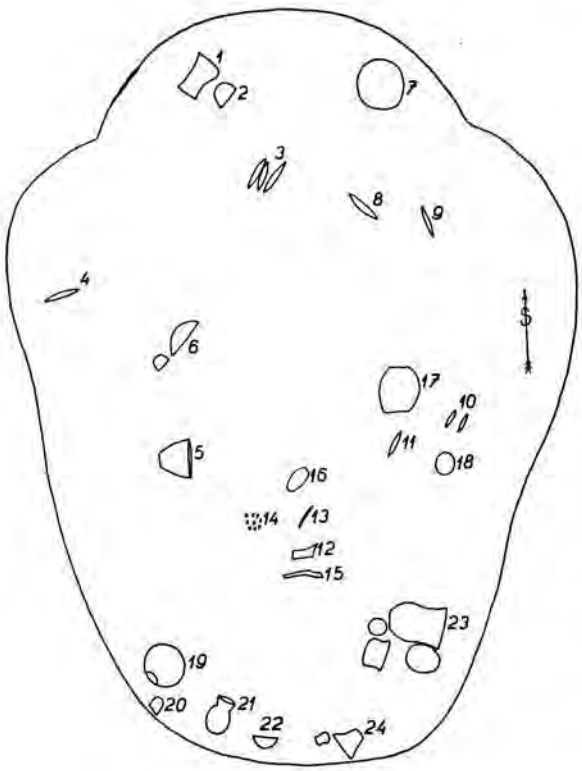

Obr. 3. Tibava. Objekt 10. Legenda: 1 — nádoba s dutou nôžkou; 2 — šálka; 3 — 3 čepele z čierneho rohovca (6 cm); 4 — čepeľ z čierneho rohovca (8 cm); 5 — vysoká šálka; 6 — šálka s dvoma radmi pupčekov a pohár so 4 nôžkami; 7 — váza s dvoma radmi pupčekov; 8 — 8 cm dlhá čepeľ z čierneho rohovca; 9 — čepeľ z čierneho rohovca (7,5 cm); 10 — 2 čepele z čierneho rohovca (5,5 cm); 11 — čepeľ z čierneho rohovca (10,5 cm); 12 — čepele nájdené v popolisku (veľkosť 10,5, 10,5, 6 a 6 cm) a 12 krátkych nožíkov; 13 — časť medeného náramku; 14 — pozostatky zubov a kostí; 15 — medený sekeromlat; 16 — kamenný klin; 17 — malé nádoby (počet neznámy); 18 — zvyšok malej nádoby; 19 — hrnček s pupčekmi; 20 — šálka; 21 — 2 menšie nádoby; 22 — šálka; 23 — váza a iné nádoby; 24 — nádoby.

ka, šáločka a amforovitá nádoba. Medzi nádobami boli 2 kusy suroviny čierneho rohovca vo tvare kornutu, rohovcové čepele, zlomená masívna čepeľ z pieskovca, zlomok masívnej čepele, kúsok jadra čierneho buližníka, úlomok hydrokvarcitu a hrotovitý úštep z tmavohnedého pieskovca. Nápadná je rôznosť hornín, s akou sme sa v iných hroboch nestretli.

Objekt 9 nezdá sa, že by bol samostatným hrobom. Bol len na 30 cm od predchádzajúceho a preto je možné, že bol jeho súčiastkou. Jamu totiž nebolo možné zistiť. Tu sa našli: oblá šálka, väčšia veľmi oblá šálka, ďalšia šálka a vázovitá nádoba.

Objekt 10 (obr. 3) patrí medzi veľké hroby. Jeho tvar sme zistili už po dvoch vrstvách a potom nám zmizol. Znovu sme ho našli ale neisto, len pri dne. Zdá sa, že jeho nepravidelný tvar ukazuje na spôsob zahrabávania mŕtvoly. Rozloha 2,5×2,6 m, hĺbka 45 cm. Jasne ukazuje na orientáciu Z—V. Milodary nie sú v takom usporiadaní, ako sme doteraz zistili. Na východnom konci v blízkosti skloviny zubov sa našiel medený sekeromlat spolu s kamenným klinom, s 12 malými a 5 veľkými čepeľami a s časťou medeného náramku, ďalej pohár, rôzne šálky, hlboká misa s dutou nôžkou, fľašovitá nádobka, nádobka so štyrmi lalokmi na okraji, črepy pravdepodobne z kvetináčovej nádoby. Počet všetkých nádob činí 18 alebo až 19. V hrobe bol pochovaný dospelý, ale i tu sa nachádzajú maličké nádobky, ktoré sotva jemu slúžili pre bežnú potrebu.

Objekt 11 (obr. 4) je tiež veľký hrob. Hrobovú jamu poznávame až pri dne, a to v popole na dno nasypanom, v hĺbke 50 cm. Jama bola približne 200×120 cm. Po kostre neostali nijaké stopy, ani len sklovina zubov. Niet pochybnosti, či je to hrob pre jeho vybavenie. Obdĺžnikový tvar a umiestnenie najvýznačnejších milodarov na východe jamy, ako medený sekeromlat, kamenný klin a rohovcová čepeľ, ktoré inokedy bývajú pri hlave, dáva tušiť, že tu bola hlava, že teda kostra mala orientáciu Z—V. Tu boli misa a jej miniatúrne vyhotovenie, nielen kónické, ale aj šálky oblého tvaru, plytšie i hlbšie, vázovité nádoby a k nim 2 pokrývky a pohár. Nijakú nádobu s dutou nôžkou sme nenašli.

Objekt 12 bol na medzi od vinice. Ďalej od vinice sme ho nemohli sledovať.

Objekt 13 nemal zásypové farbivo na dne, ale ani popol. Je to kultúrna jama s niekoľkými črepmi, podľa ktorých si nevieme utvoriť predstavu o konkrétnej nádobe.

Objekt 14 patril medzi veľké hroby s hlbšou jamou. V hrobovom zásype prišli sme na hrudy červeného okra. Celá hrobová jama bola vystlaná popolom, a to až 50 cm ponad hlavu a 50 cm poniže chodidiel. Hrobovú jamu sme spoznali na ploche 2,5×1,3 m. V hĺbke 65 cm sa zachovala slabá stopa niektorých dutých kostí na spôsob bieleho prášku. Sklovina zubov sa našla na východnom konci obdĺžnikovej jamy. Tamže mal aj dva zlaté terčovité závesky, rohovcové čepele, rohovcovú surovinu tvaru okrúhliaka. Medené predmety sme nenašli. Pri nohách nebohého bola ďalšia ľudská zotletá lebka, ktorá sa nedala vyzdvihnúť; bola totiž v práškovom stave. K hla-

ve nepatrilo nijaké telo. Obdĺžnikový tvar jamy nasvedčuje na orientáciu Z—V. Na tenže smer svedčí aj tvar bielych stôp po kostiach. Spomenuté stopy kostry ukazujú na vystretie. Väčšia časť keramiky bola pri južnej stene a menšia od druhej hlavy k západu. Nemyslíme, že nádoby pri tejto hlave patria k nej. Pred rekonštrukciou môžeme uviesť, že ich bolo okrúhle 20. Pri južnej stene bol krčiažkový tvar vložený do misy a po 2 šálky do seba. Pri druhej hlave bola akási nádoba s dutou nôžkou, čo býva viac ráz a pri tej dve maličké nádobky a trocha ďalej aj dve šálky.

Objekt 15 je hrobový a patrí medzi veľké hroby. Hrobová jama bola popolom vystlatá. Veľkosť približne 220×140—160 cm. Hĺbka len 40 cm. Kostra úplne zotlela. Aj tu bolo rozmiestnenie inventára odchýlne od ostatných hrobov. Na východnej strane nájdené boli 2 zlaté terčovité nášivky a zvyšok medeného náramku. Nádob bolo okrúhle 15. Časť sa rozsypala už pri čistení a časť pri vyberaní. Boli to šálky, vázovité nádoby, ale aj malé nádobky.

Objekt 16 nebol prekopaný, ale bol prenechaný na budúci rok.

Objekt 17 vykazoval jamu popolom vystlanú, približne 200×140 cm veľkú a 48 cm hlbokú. Obdĺžníkový tvar dáva tušiť aj orientáciu kostry od Z k V, tým viac, že tu sa našli význačné dary, ako zlatý terčovitý závesok a blízko neho aj úplne zotletý medený náramok. Ani v tomto hrobe nebola nijaká rohovcová čepeľ. V popole boli uhlíky a kalcinované kostičky, po kostre nebolo stopy. Nádoby umiestnené sú nielen na východnom konci, ale aj v ďalších dvoch skupinách. Nádoba s dutou nôžkou bola v jz kúte, obrátená nôžkou nahor. Tretia skupina bola pri južnej stene na východnom konci. Asi za chrbtom, viac k severnej strane, boli dve vázovité nádoby a akýsi krčah. Spolu bolo 18 nádob.

Objekt 18 je veľký hrob. Tmavšie zafarbenie vyskytlo sa už po 30 cm. Jama mala tvar nepravidelného oválu s osami 220 a 190 cm, orientáciu jamy Z—V zachovávala aj kostra, ktorá podľa bieleho prášku po dutých kostiach bola mierne skrčená, ale hlavu nevykazovala. Pri náhľom klesaní terénu dno jamy sa našlo až v hĺbke 85 cm a teda popol miestami šiel od 30 cm až po 85 cm. V hrobe bolo 20 nádob, medzi nimi aj jedna paradajkového tvaru, šálky, misky, kvetináč atď. Tu nebolo dlhých rohovcových čepelí; našla sa iba jedna tenšia a kratšia čepeľ z čierneho rohovca. Tá sa mohla dostať aj popolovým zásypom.

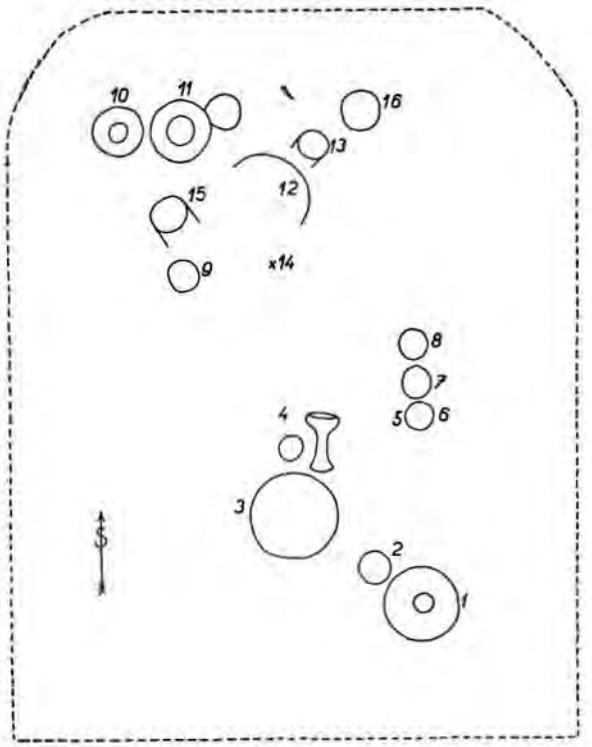

Obr. 4. Tibava. Objekt 11. Legenda: 1 — miska o ∅ 23 cm; 2 — nádobka; 3 — miska o ∅ 32 cm; 4 — nádoba s dutou nôžkou a nádobka; 5—6 — 2 nádoby do seba vložené; 7 — menšia šálka; 8 — menšia šálka; 9 — menšia šálka; 10 — šálka; 11 — šálka a nádobka pri nej; 12 — miska; 13 — nádobka; 14 — kamenný klin a medený sekeromlat; 15 — misa; 16 — šálka.

Tibavská keramika je domáca (tab. I—VI), aj keď sú niektoré jej kusy hrubé a iné jemnejšie. Hillebrand zisťuje o kvetináčoch bodrogkeresztúrského stupňa, že sú chatrnejšej výroby a pripisuje to ich hrobovému charakteru. My zisťujeme, že u nás sú hrubostenné nielen kvetináče, ale aj iné nádoby, napr. misy, malé misečky atď. Príčinu chatrnejšej výroby hľadáme v ich bežnej funkčnej stránke. Nie je dobre možné, aby sme všetky nádoby očistili od pastového náteru a taxatívne vypočítali, ktoré druhy sú výlučne z hrudkovitého a ktoré sú z bežnej viac alebo menej znečistenej hliny. Rovnako chatrná výroba je ešte aj pri tunajšej kanelovanej keramike. Podotýkame však, že náš materiál sa nehodí na takéto rozbory, lebo nie je zachovaný. Po náteroch niekedy neostáva nijaká stopa, inokedy sú zvyšky aj 2-3 farebné, zriedkakedy sa stretávame so zachovaným náterom. Okrem toho máme aj prípady beznáterovej úpravy, napr. s tmavohnedou čiernou farbou vysokého lesku.

Technická stránka výroby svedčí o domácej práci. Zložitejšie sa zostavujú z dielcov a sú zlepované. Výnimkou sú iba vázovité, ktoré v najväčšej baňatosti sú veľmi tenké. Inokedy pozorujeme vo vnútri horizontálne ryhy. Vnútorné dno je vyznačené, napr. pri nádobách s dutou nôžkou, pri misách, krčahoch. To všetko nevylučuje domácu výrobu so špecializáciou na hrnčiarstvo, napr. v rámci rodu, aj keď tu niet dvoch rovnakých kusov.

Keramický materiál rozoberieme po stránke tvarovej, aby sme mohli poukázať na jeho mnohostrannú upotrebiteľnosť. Jednoduchý tvar majú poháre, misky, naberačky, kvetináče, niektoré plytké šálky a pokrývky. Poháre poznáme po dvoch kónických pupčekoch. Jednoduchý valcovitý pohár má aj varianty, a to súdkovitý a lievikovitý. Proti bežnej veľkosti je tu aj jeden kus 4× väčšieho obsahu, azda už s inou funkciou. Funkciu naberačky má pravdepodobne malá kruhovitá mištička alebo oválna, do jednej strany vytiahnutá mištička so 4 okrajovými rožkami (štvorhranné ústie), mištička do 4 okrajových rožkov vytiahnutá alebo so 4 okrajovými lalokmi. Napokon je aj vyhotovenie s rúčkou a s dierkou na zavesenie na vidlicovú rúčku. Tento tvar prejde potom aj do kultúry kanelovanej. Jednoduchý tvar majú aj kvetináče. Aj tu proti bežnej veľkosti sú aj tvary 4× väčšie. Mištičky, misky a misy predstavujú veľkú škálu čo do veľkosti a možno mali aj niekoľko funkcií. Jednoduchú stavbu majú nielen niektoré plytké šálky, ale aj hlbšie. Jedna z hlbokých šálok zachovala si aj kúsok pôvodnej vonkajšej úpravy v čiernej a lesklej farbe. V nejednom prípade máme plytké šálky s nadstaveným hrdlom. Vyhotovenie je veľmi včasné, ako to dokazuje aj vyzdobenie vencom perlovitých pupčekov na vyhranení. Prostý kónický tvar majú aj pokrývky.

Obr. 5. Tibava. Zlaté predmety.

Za zložité berieme aj nádoby viac-menej baňaté, dvojkónické a kónické s nadstaveným hrdlom. Vázovité sme oddelili od kvetináčov, ale nie z dôvodov genetických, ale pre ich kvalitnejšiu výrobu a bohatšiu výzdobu. To asi svedčí na inú funkciu. Za amforovité sme vzali nádoby s guľovitým telom a s nadstaveným hrdlom. Urnovité sme našli len v malom vyhotovení s uchami pri kraji a na dolnej časti. Vo veľkom vyhotovení sú nám známe až v bodrogkeresztúrskom stupni. Komplikovanejší je tvar veľkých krčahov s hrdlom mierne roztvoreným. Podobne je to aj u nádob paradajkového tvaru, ktoré sú bez hrdla s maličkým, stiahnutým ústím, a to ako hračky i v tvaroch stredných i veľkých. Tak isto je to aj u šálok a misiek s dutou nôžkou. Aj tu sú rôzne veľkosti. Od veľkosti hračiek, drobné, ale kvalitné až po bežnú veľkosť. Máme napr. aj imitáciu veľkého krčahu. Pri snahe po zjednodušení nie sme si istí, či malá hlinená fľaška nie je takým zjednodušením. Z keramiky je aj torzo bližšie neurčeného zvieraťa. V hrobe 4 medzi inými máme napr. až 16 vázovitých nádob. To znamená, že nebohému dávali do hrobu celú výbavu, nielen predmety bežnej, ale aj lepšej práce. Do hrobu dávali predmety osobnej potreby, ale nie aj veci spoločnej domácnosti. Niektoré predmety spoločnej domácnosti zachytili sme na sídlisku mimo cintorína, napr. v Tibave v sídelnej jame r. 1954.

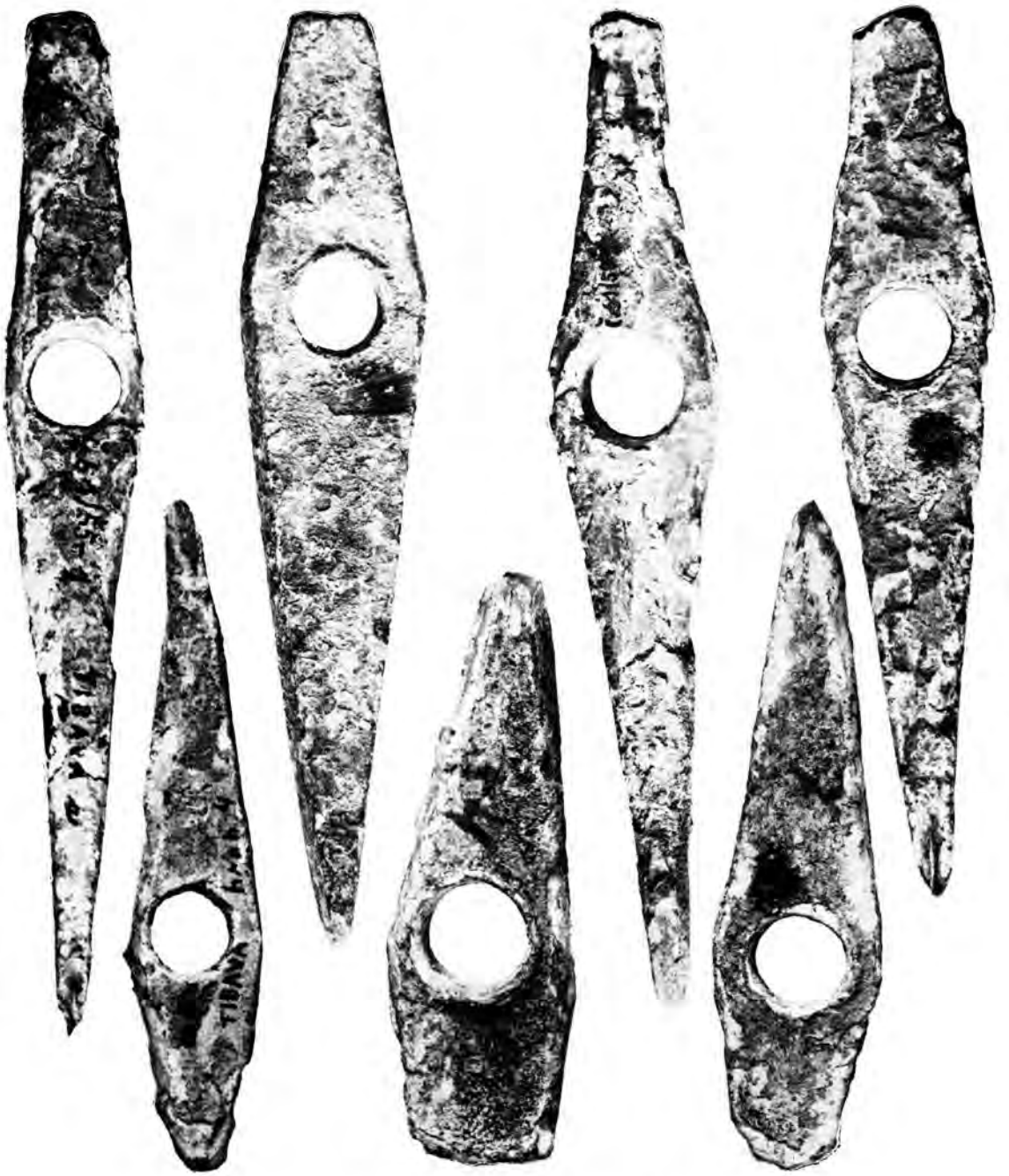

Obr. 6. Tibava. Medené sekeromlaty.

Tu sme poznali veľké nádoby s dnom o priemere 20 cm a inokedy okraj nasvedčujúci na ústie s Ø 50 cm. Ale nestretli sme sa so zásobnicami, hoci boli vtedy nevyhnutné. Kvetináč, 4× väčší než je bežný v hroboch, sa asi užíval v domácnostiach. Podobne aj malý hlinený člnok je azda napodobeninou veľkej drevenej kade. Okrem toho na sídlisku vyskytli sa aj také profily nádob, aké z hrobov nepoznáme.

Podľa K u t z i á n o v e j tibavská keramika patrí Tiszapolgáru II a prechodu do Bodrogkeresztúru. V našej keramike je aj taká výzdoba, akú nepoznáme z publikácií o tiszapolgárskej alebo bodrogkeresztúrskej kultúre. Na vyhranení najväčšej baňatosti vyskytuje sa reliéfny pás, na ktorý sa pripájajú 4 laloky alebo reliéfny pás s oblúkmi, na ktorých je ukončenie malými pupčekmi. Inou zvláštnosťou je šnúrový žliabok pod hrdlom, ktorý je vedený aj cez dierky kónických pupčekov.

V hroboch sme nenašli nijaké škrabadlá z čier-

neho rohovca, hoci na sídlisku sú bežné. Okrúhliaky (surovinu čierneho rohovca) našli sme nielen v hroboch, ale aj mimo hrobu. Výrobky a polovýrobky z čierneho rohovca našli sme na sídlisku. Tu sme teda na mieste spracovania tejto suroviny, a to tým istejšie, že tu pod kopcom sú menšie andenzitové skaliská za podložku pri spracovaní.

Dva kúsky zebrovite prúžkovaného kremeňa, čo sa vyskytli na sídlisku, sú asi zo Svętokrížskych hôr (Poľsko). Nevylučujeme možnosť pôvodu čierneho kremeňa až odtiaľ.

Brúsené kamenné nástroje, kliny trapézneho alebo obdĺžnikového tvaru našli sme v hroboch i na sídlisku, a to nielen z tvrdších bridlíc, ale aj z mäkkých tufitov, z vulkanických popolov farby bielej, ktoré sú veľmi mäkké a pórovité a preto pre praktickú potrebu sotva vhodné. Tieto mäkké sú zaiste miestnej výroby.

Veľké rozšírenie čiernych rohovcov po okolitých sídliskách pripisujeme obchodu.

Zlaté nášivky (obr. 5) terčovitého tvaru sú jednoducho preklaté a zlato je na druhú stranu pretlačené. Ide o zbierané rýdze zlato, ktoré bez tavenia vo tvare zrniek bolo roztepané a tlakom spojené, ako to dokazujú listy pri jednom z nich na seba natlačené.

Časť medených sekeromlatov (obr.6) a náramkov je kovaná z rýdzej, zbieranej medi a druhá časť je z medi získanej z rudy, a tieto sú liate do kadlubu. Sú tu teda dva stupne výroby medených nástrojov. Každý z doterajších 9 medených sekeromlatov je iného tvaru a preto sú dokladom obchodu s rôznymi vyhňami, pravdepodobne sedmohradskými. Zdá sa, že tu obchod s medenými výrobkami sa začal už v dobe zbierania rýdzej medi. Materiál nami získaný umožňuje pohľad na obyvateľov zamestnaných dovozom, spracovaním a predajom výrobkov z čierneho rohovca a podľa všetkého aj obchodom so zlatými nášivkami a medenými výrobkami.

Pritom predpokladáme aj ďalšie dovezené a zámenné články. Do úvahy prichádza Sedmohradsko a Zakarpatie. Doklady tejto väčšej zámožnosti poznáme z porovnania inventáru hrobov v Tiszapolgári—Basatanya. U nás je väčší výskyt medených sekeromlatov, zlatých nášiviek, dlhých čepelí z čierneho rohovca a bohatstvo keramiky.

Bez kostrového materiálu ani štatistickou alebo kombinačnou cestou nemôžeme zistiť údaje o hroboch podľa pohlavia alebo ich veku. Nedá sa hovoriť ani o sociálnych rozdieloch.

Detský vek je dosvedčený menšou hrobovou jamou a drobnejšími nádobami. Iba z porovnania detských hrobov prídeme na isté sociálne rozdiely.

Pohrebiskový poriadok nedal sa zistiť, ani nijaké zoskupenie.

Možno, že budúce výskumy lepšie osvetlia problematiku eneolitického pohrebiska v Tibave ako tento menší zisťovací výskum.

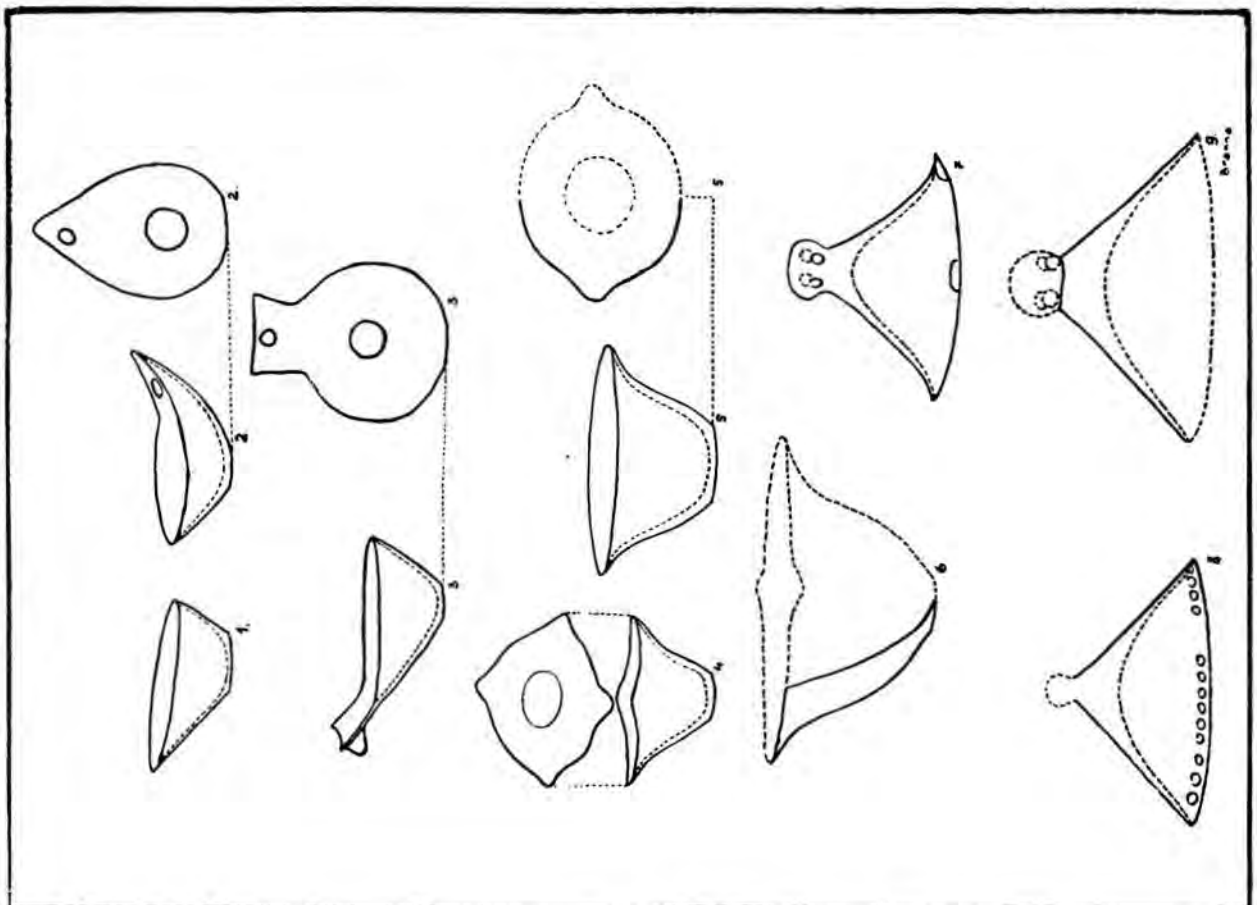

Tabuľka II. Tibava. Hrobová keramika.

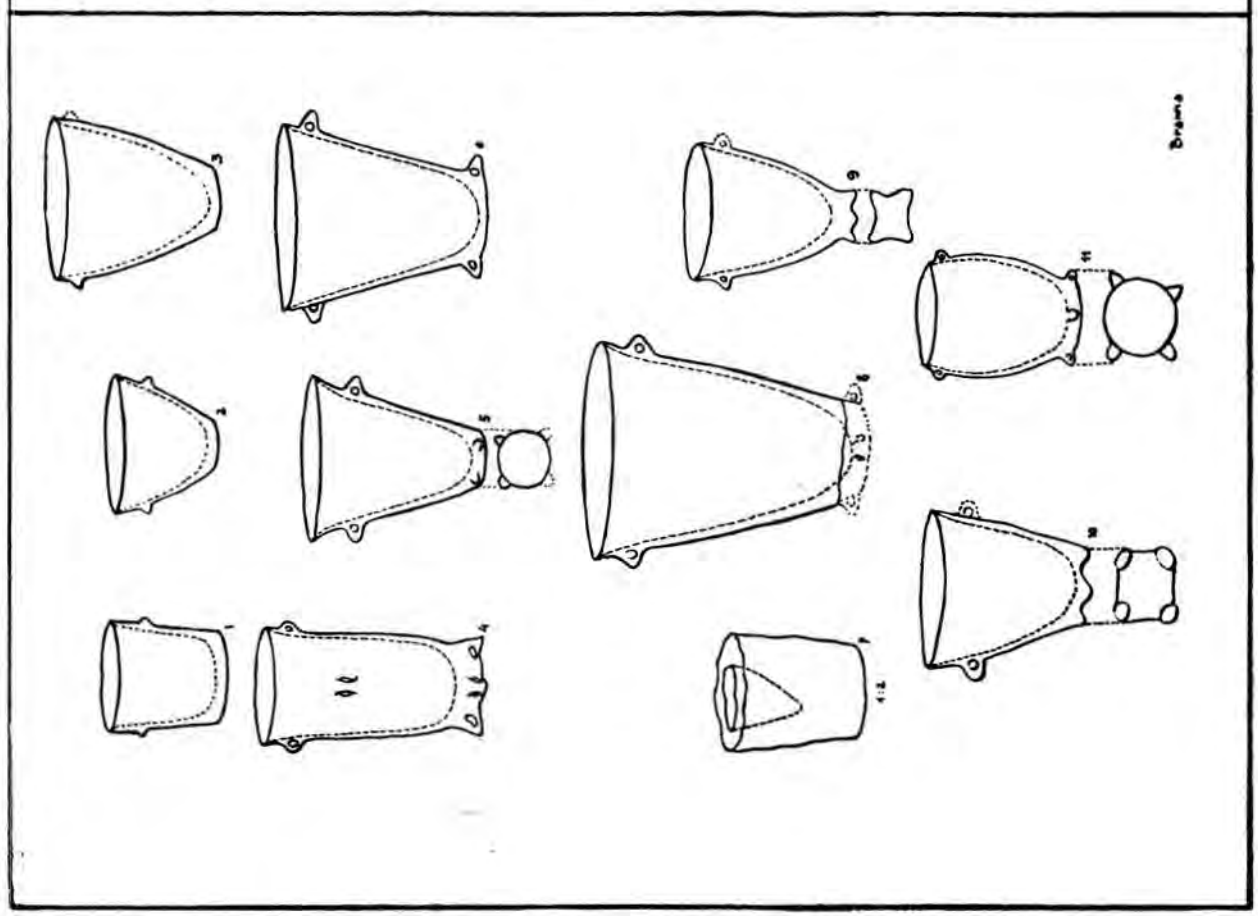

Tabuľka I. Tibava. Hrobová keramika.

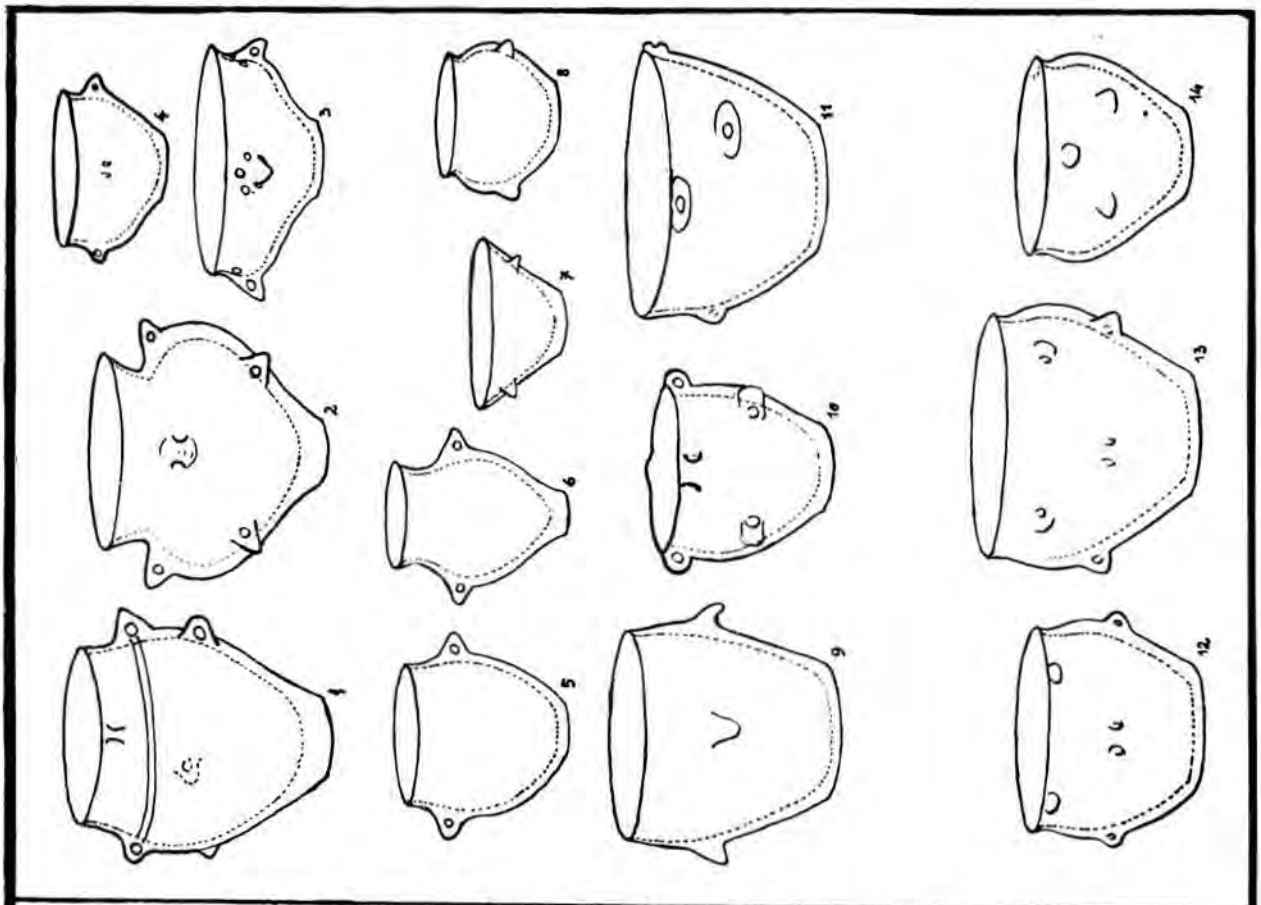

Tabuľka IV. Tibava. Hrobová keramika.

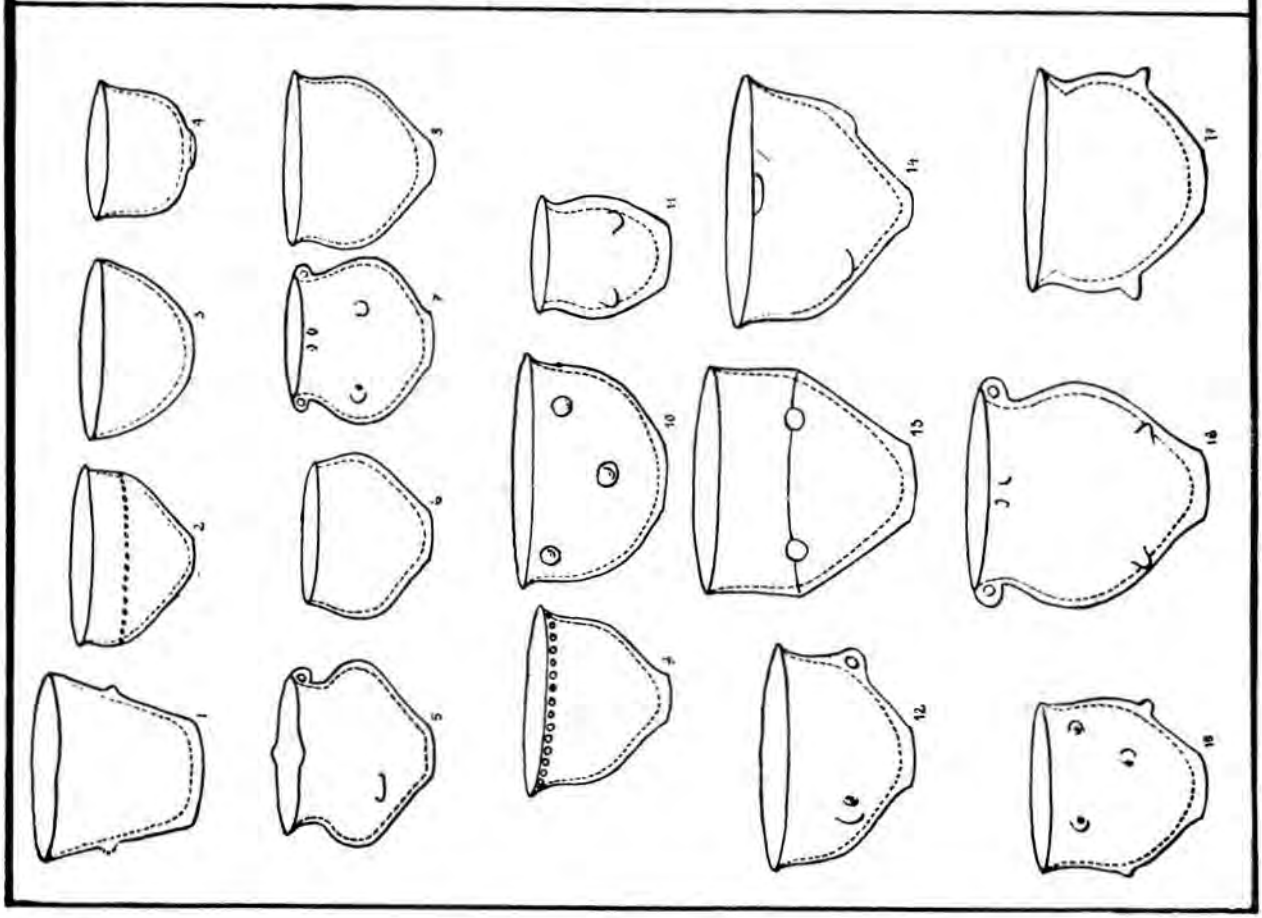

Tabuľka III. Tibava. Hrobová keramika.

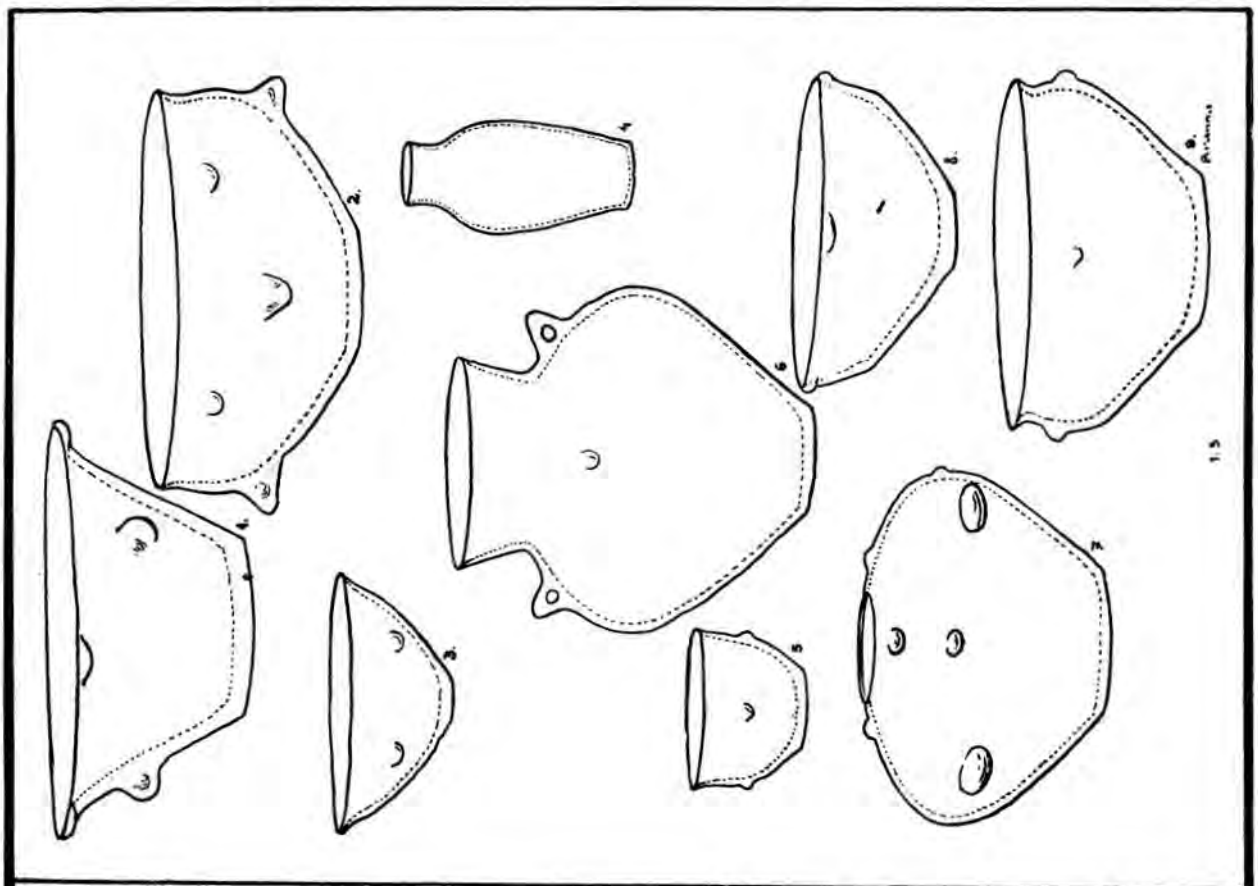

Tabuľka VI. Tibava. Hrobová keramika.

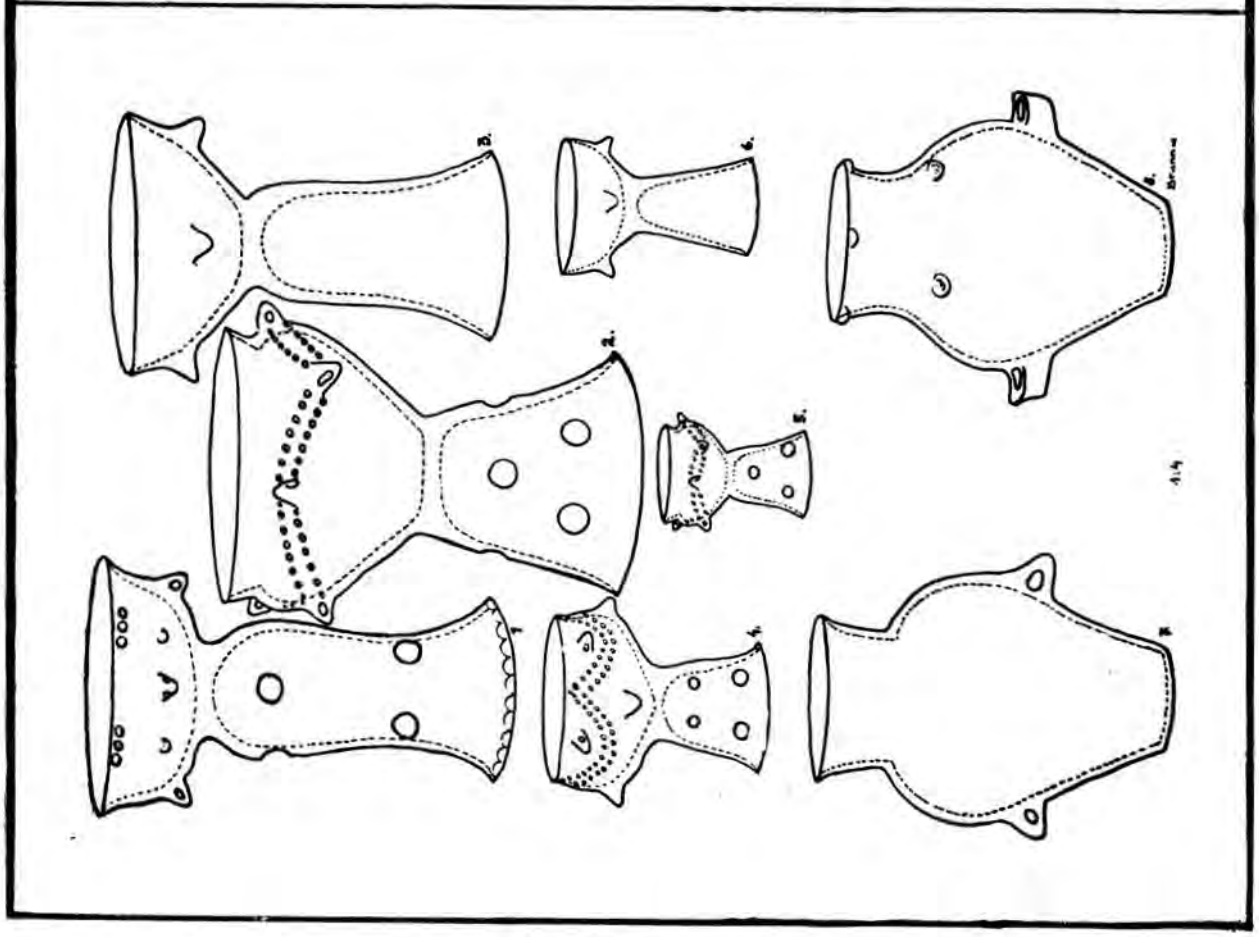

Tabuľka V. Tibava. Hrobová keramika.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Záchranný výskum v Jelšovciach (okr. Nitra) r. 1952

JOZEF KUDLÁČEK

V roku 1952 bol v Jelšovciach záchranný archeologický výskum na mierne vyvýšenom návrší pozdĺž rieky Nitry. Komplexy archeologických pamiatok sa nachádzali na okraji návršia smerom k rieke Nitre. Toto návršie sa nápadne vyvyšuje pri obci Ľudovítová (predtým Lajošová) ca 2 km od Jelšoviec, taktiež pri rieke Nitre. Celé návršie sa ťahá pozdĺž Nitry v smere jej dolného toku. Návršie bolo veľmi vhodným miestom na osídlenie, ktoré na ňom badať takmer súvisle už od neolitu až po mladšiu dobu hradištnú. Pri začiatku vyvýšeného návršia pri obci Ľudovítová povrchovým zberom bolo zistené intenzívne osídlenie predovšetkým z obdobia eneolitického (kanelovaná keramika) a zo staršej doby bronzovej. Mladšie kultúry pri obci Ľudovítová neboli zistené záchranným výskumom roku 1952. Pozdĺž návršia v smere dolného toku Nitry k Jelšovciam povrchovým výskumom stále viac pribúdalo črepov stredohradištnej kultúry. Charakter stavebných prác v Jelšovciach umožňoval urobiť záchranný archeologický výskum vlastne iba na pokraji sídliska. K vlastnému, a to najintenzívnejšiemu výskytu archeologických komplexov, ktoré sa nachádzajú na najvyšších miestach vyvýšeného návršia, záchranným výskumom v roku 1952 nebolo možné sa dostať. Výskum bol započatý a aj ukončený preto iba na pokraji sídliska. Ale aj tento výskum priniesol pomerne hodne materiálu, z ktorého možno bezpečne usudzovať, že v Jelšovciach sme sa stretli s opevneným sídliskom z eneolitického obdobia (kanelovaná keramika), na ktorú potom tesne nadväzovalo sídlisko únětickej a maďarovskej kultúry. Čo sa týka maďarovskej kultúry v kultúrnych vrstvách, tesne nadväzovala na vrstvu z eneolitického obdobia. Pokiaľ bolo možné sledovať styk eneolitickej a maďarovskej kultúrnej vrstvy, nedala sa rozlíšiť medzi nimi žiadna hranica. V podstate obidve kultúrne vrstvy splývali, z čoho usudzujeme, že neolitická vrstva predstavovala najmladšiu fázu kanelovanej keramiky, ktorá sa stretla v neveľkom časovom rozpätí so starobronzovými kultúrami, a to predovšetkým s kultúrou maďarovskou.

Archeologický materiál získaný zo záchranného výzkumu v Jelšovciach, *zoskupuje sa do rôznych kultúr*, počnúc od neolitu. Z neolitických kultúr sa získal pomerne početný črepový materiál z okruhu volútovej a potiskej keramiky. Z *potiskej* keramiky sú to bežné vtlačené zátkovité vypukliny na vonkajšej strane črepového materiálu. Táto výzdoba je najbežnejšia v našej potiskej keramike (tab. I: 1). Vypuklé zátkovité vypukliny bývajú umiestnené obyčajne na vonkajšej strane (tab. I: 3, 4). Ďalej sú to pretiahle jazykovité výčnelky (tab. I: 5) a konečne keramika hrubého vyhotovenia s masívnymi vodorovne uloženými držadlami (tab. I. 8). Z *volútovej* keramiky povrchovým výskumom v Jelšovciach podarilo sa získať niekoľko okrajových črepov pod ústím s vrytými volútami a vtlačenými jamkami (tab. I: 6). Z *neolitu* sa získalo niekoľko fragmentov kamenných nástrojov, a to kamenných klinov (tab. I: 7). K nálezom z neolitického obdobia treba uviesť, že boli získané iba povrchovým prieskumom a že sa nepodarilo určiť ich stratigrafické uloženie, ktoré by sa dalo predpokladať pod eneolitickými kulturnými vrstvami. Z toho usudzujeme, že i keď v Jelšovciach je doložené neolitické osídlenie, predsa však treba uznať, že nebolo tak intenzívne ako osídlenie v nasledujúcich obdobiach. Na základe prešetrenia predchádzajúceho výzkumu, ako aj na základe výskytu vyššie uvádzaných črepov potiskej a volútovej keramiky, usuzujeme, že *neolitické osídlenie bolo* umiestnené v tesnej *blízkosti rieky* Nitra, kým *eneolitické a starobronzové* osídlenie sa nachádzalo už *na vyšších miestach* vyvýšeného návršia, ktoré sa ťahá pozdĺž rieky Nitry.

Dôležité archeologické pamiatky v Jelšovciach sa získali predovšetkým z nasledujúceho, a to eneolitického obdobia. Už povrchový zber črepového materiálu na vyvýšenom návrší ukazoval svojou početnosťou na veľmi intenzívne osídlenie. Toto intenzívne osídlenie v samotných Jelšovciach bolo doložené objavením dvoch takmer úplných kuchynských pecí a zistením ďalších štyroch pozostatkov. Pec, ktorú označujeme ako pec 1, v pôdoryse tvo-

rila nepravidelný eliptický tvar s osami 1,65 a 1,20 m. Dno pece 1 nebolo úplne vodorovné, ale ku stredu jej výška sa nepatrne znižovala. Dno pece bolo silne vypálené. Vypálená čiastka pece má hrúbku ca 10—15 cm a pod samotným estrichom vrstvou dna pece I sú doložené črepy z eneolitického obdobia, a to kanelovanej keramiky. Pozostáva z vtlačených prerušovaných jamôk umiestnených pod ústím okraja. Vo vnútri samotnej pece 1 sa takisto nachádzali črepy bežnej kanelo-

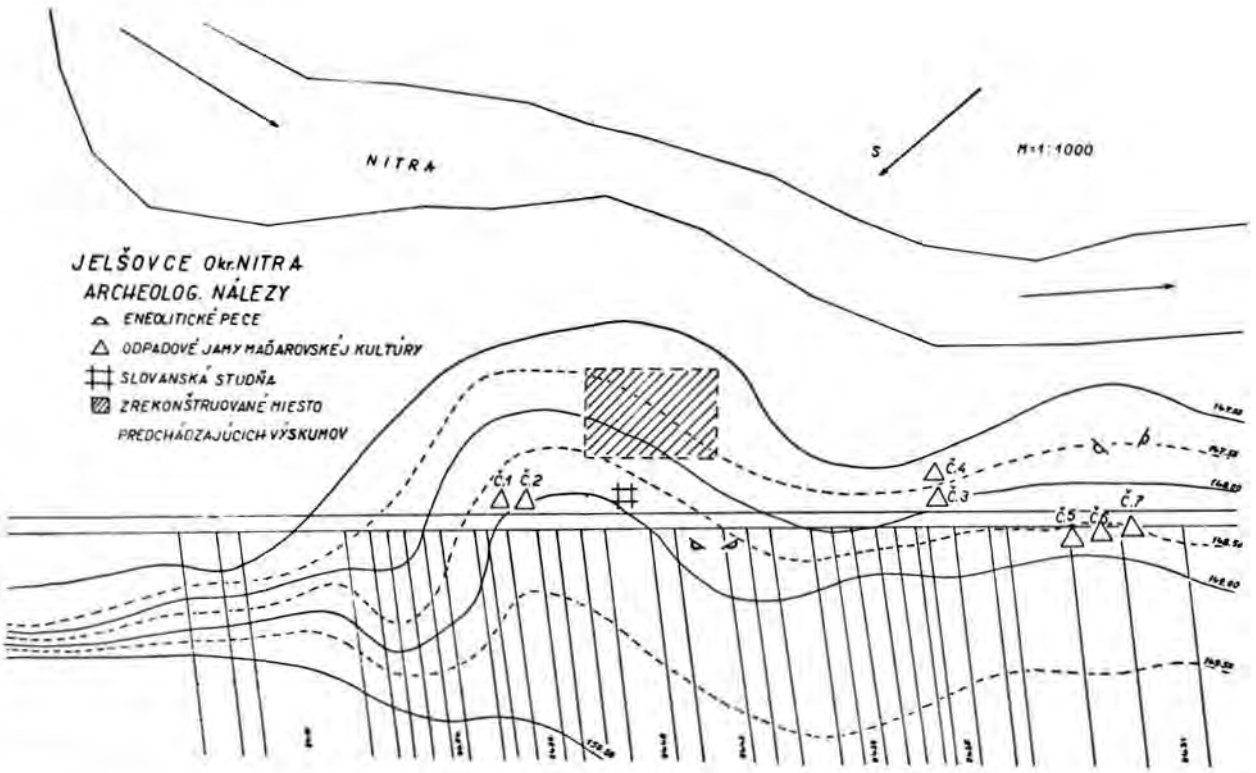

bola spevnená jednak štrkom a jednak úlomkami črepov. Úlomky črepov pod estrichom sú uložené pomerne v jednej rovine tesne pod jej vrchnou časťou. Pod črepmi sa nachádza súvislejšia vrstva štrku. Touto technikou spevňovania dna pece pri ďalšom vypaľovaní sa dosiahla takmer betónová tvrdosť dna. Pec sa nachádzala v hĺbke 1,40 m a bola zapustená do rastlej pôdy ca 35 až 45 cm. Podklad, do ktorého bola pec zapustená, pozostával z jemnozrnného pieskovitého materiálu. Klenba pece, ktorá dosahovala maximálnu výšku až 50 cm, tesne priliehala svojím oblúkovitým tvarom k oválnemu pôdorysu pece. Klenba bola hrubá ca 10 cm a bola vypálená do červenkastohnedej farby. V smere dlhšej osi klenba pece pri dne sa nápadne rozširovala a tak dosahovala hrúbku až 20 cm. Otvor do pece, i keď sa nezachoval, bol bezpečne uložený v smere dlhšej osi, kde na dne vypálenej časti bolo možné konštatovať otvor šírky až takmer 40 cm. Pretože na tejto peci nedali sa zistiť žiadne stopy po ventilácii, môžeme v nej oprávnene vidieť pozostatok po kuchynskej peci. Pod vypálenou vanej keramiky (tab. II: 1, 4). Okrem uvedených črepov kanelovanej keramiky vo vnútri pece pod klenbou sa našiel fragment kamenného sekeromlatu s prevŕtaným otvorom (tab. II: 3), Takto získaný materiál spod dna pece ako aj z vnútra pece umožňuje ju oprávnene zaradiť do eneolitického obdobia, a to ku kultúre kanelovanej keramiky. Z ľavej strany pred otvorom pece 1 sa nachádza menšia odpadová jama s výskytom eneolitických črepov. Nepodarilo sa však zistiť žiadnu súvislosť tejto odpadovej jamy s pecou 1. Podľa toho potom túto odpadovú jamu nemusíme nevyhnutne spájať a dávať do súvislosti s pecou 1. Okrem pece 1 v Jelšovciach ďalšou najzachovalejšou pecou bola *pec 2* (obr. 1). Pôdorys nemala oválny, ale eliptický s lomenou čelnou stranou. Priemery dna boli 2,2 m a 1,6 m. Dno pece pri okrajoch bolo mierne vyvýšené a veľmi dobre vypálené a vyhladené. Podobne ako pri peci 1 i na peci 2 pod vypáleným dnom popri štrkovej vrstve boli zistené črepy kanelovanej keramiky. Pri peci 1 ani na vonkajšej a ani na vnútornej strane neboli

Obr. 1. Jelšovce. Eneolitická kuchynská pec č. 2. Foto J. Kudláček.

zistené žiadne stopy vrstiev na klenbe. Klenba bola jednoduchá a vypálená so zistením pliev v klenbe. Avšak v peci 2 z vnútornej strany boli zistené pripálené vrstvy, skladajúce sa z drobného štrku a piesčitého materiálu. Týchto vrstiev z vnútornej strany klenby pri okrajoch dna pece bolo niekoľko. Boli veľmi krehké a rýchlo sa rozpadávali. Tieto vrstvy tvorili vymazanie pece. Otvor sa nezachoval ani na tejto peci. Na základe úplne zachovaného eliptického okraja klenby pece, kde nebolo možné zistiť žiadne pozostatky po otvore, možno oprávnene predpokladať, že otvor sa nachádzal na strane dlhšej vypuklej časti. Podľa overených výpovedí pracovníkov oproti tejto peci svojím otvorom bola umiestnená tvarovo taká istá pec v blízkosti 3 m. Jej pozostatky boli zistené. Podľa výdovedí pracovníkov otvory na týchto peciach boli tak veľké, že sa dalo do nich vložiť vedro na vodu. Výskyt celej zásobnicovitej nádoby v črepoch vo vnútri pece 2, ktorú však zatiaľ z technických príčin nebolo možné zrekonštruovať, takto len potvrdil správnosť zistených výpovedí. Pec 2 svojím otvorom bola obrátená k peci 3. Vedľa týchto dvoch pecí podarilo sa zistiť stopy ďalších dvoch pecí. Podľa ich rozmiestnenia a podľa výpovedí tamojších pracujúcich tieto štyri pece boli jedna od druhej pravidelne rozložené. Ani na peci 2 nedali sa zistiť žiadne stopy po ventilácii, a tak isto ani otvory na dne pece. Z toho usudzujeme, že všetky pece, nájdené či už v pozostatkoch alebo v celosti, boli kuchynskými pecami. Pretože pri vnútornej strane klenby pece 2 boli zistené uvedené jemné vrstvy ako ďalšie vnútorné vymazanie pece, predpokladáme, že uvedená pec bola kuchynskou pecou a používala sa na prípravu jemnejšej potravy. Aj táto pec bola hlboko zapustená do rastlej pôdy. Hrúbka klenby pece 2 kolísala medzi 10-15 cm a miestami na jej zachovanej časti dosahovala aj hrúbku až 20 cm. Podľa odhadu a podľa porovnania s pecou 1 výška pece 2 bola omnoho väčšia a dosahovala pravdepodobne až 70 cm. V dobre vypálenej klenbe boli zistené stopy po drevenej konštrukcii, ktorá pozostávala z prútia rovnomerne sa zbiehajúceho k výške klenby pece. Takúto prútenú konštrukciu, ktorá slúžila na spevnenie klenby pece, pri peci 1 sme nezistili. Pri peci 1 prútená konštrukcia bola nahradená spevnením z pliev aj so zistenými pozostatkami slamy. Aj pec 2 zaraďujeme do okruhu kanelovanej keramiky. Asi v štvormetrovej vzdialenosti od pece 2 podarilo sa zistiť už len podľa zvyškov vypáleného estrichu *pozostatky po peci 3*. Podľa týchto pozostatkov však nepodarilo sa zrekonštruovať pôdorys pece. Avšak podľa výpovedí tamojších pracovníkov aj táto pec, keď ešte bola v celosti, bola práve taká istá ako aj vyššie opísaná pec 2. V pozostatkoch základu pece 3 podarilo sa zachrániť fragment väčšej zásobnicovej nádoby s bežným kanelovaným ryhovaním, ktorý bol žiarom spálený. Najpravdepodobnejšie tvoril súčasť pece 3 na spevnenie estrichovej časti. Podľa toho aj pec 3 právom môžeme zaradiť do okruhu kanelovanej keramiky. Opäť ca v štvormetrovej vzialenosti od pecí 2 a 3 sa objavili *ďalšie dva pozostatky po základoch pece*, ktoré pozostávali zo spálených vrstiev zeminy aj s príslušnou estrichovou časťou. Tieto štyri pece, z ktorých pec 2 bola najzachovanejšia, boli jedna od druhej umiestnené pravidelne, akoby mali tvoriť štyri hrany štvorcového tvaru. Podľa podrobne prešetrených údajov tamojších pracovníkov z týchto štyroch pecí dve a dve boli otvormi vždy k sebe obrátené. Podobnú situáciu sme zistili aj pri peci 1, od ktorej v jej blízkosti ca 4-5 cm sa taktiež nachádzali *zvyšky po ďalšej peci 6*. Skúmať ďalší priebeh rozmiestnienia pecí v Jelšovciach nebolo možné.

Všetky pece v Jelšovciach svojou štruktúrou ukazujú na to, že to boli nepochybne kuchynské pece, kultúrne patriace ku kanelovanej keramike. Na základe ich pomerného počtu predpokladáme, že v Jelšovciach máme do činenia s trvalejšie osídlenou osadou ľudu kanelovanej keramiky. Intenzívne osídlenie ľudu kanelovanej keramiky v Jelšovciach je doložené aj početným výskytom črepového materiálu, získaného povrchovým zberom na celom vyvýšenom návrší, počnúc už od obce Ľudovítová. Tento črepový materiál bol najpočetnejšie doložený práve v Jelšovciach, z čoho nepriamo usudzujeme aj na intenzívne osídlenie Jelšoviec v období existencie kanelovanej keramiky. Z kane-

lovanej keramiky v Jelšovciach máme doložené takmer všetky typy bežnej kanelovanej keramiky. Z veľkého počtu črepového materiálu uvádzame aspoň niektoré: *ucho nádoby* na vrchnej časti zdobené vtlačenými jamkami a šikmými vrytými čiarami farby sivej (tab. III: 4), *črep* s brázdenými vpichovanými čiarami, lomene vyhotovenými bežnou kanelovanou prerušovanou ozdobou (tab. III: 9), *leštený črep*, z vonkajšej strany farby čiernej (tab. III: 7), *vreteno*, zhotovené z kanelovanej keramiky, priemeru 6,5 cm (tab. III: 5). Z ostatného početného črepového materiálu uvádzame typy nádob na povrchu so slamovaním, okraje nádob pod ústím, z vonkajšej strany s prerušovaným vtlačovaným ornamentom a iné.

Okrem predchádzajúcej úžitkovej keramiky, ktorá v Jelšovciach sa vôbec veľmi intenzívne vyskytovala, podarilo sa zachrániť aj keramiku nepochybne kultového významu. Je to časť zachovanej *dvojdielnej nádoby* vo vnútri s jednou priehradkou, umiestnenou približne v tretine nádoby. V mieste spojenia priehradky s vonkajším okrajom nádoby boli umiestnené dve ploché výčnelky vyčnievajúce ponad ústie nádoby. Na celej nádobe bolo pravdepodobne umiestnených šesť tunelovitých ušiek. Okraj ústia tejto nádoby je na vnútornú stranu prehnutý, ako to býva bežným zjavom pri nádobách podobného druhu. Na vonkajšej strane pod okrajom nádoby sú umiestnené dve línie vtlačovaných jamôk. Nádoba je farby sivohnedej so stopami po leštení. Zaraďujeme ju do obdobia kanelovanej keramiky (tab. I: 9). Uvedené dvojdielne nádoby z obdobia kanelovanej keramiky na území Slovenska sú pomerne veľmi vzácnymi pamiatkami. Nádoba z Jelšoviec popri staršom náleze zo Štúrova, fragmentu-výčnelku z Drevníka, z Pohraníc (okr. Nitra) a novšieho nálezu z Hurbanova a Čenkova je ďalšou pamiatkou cenných dvojdielných nádob z okruhu kanelovanej keramiky na Slovensku. Okrem uvedenej časti dvojdielnej nádoby našli sa v Jelšovciach ďalšie dva fragmenty týchto nádob.

Po intenzívnom osídlení kanelovanej keramiky v Jelšovciach boli zistené početné *stopy po osídlení ľudu maďarovskej kultúry*. Maďarovská kultúra v Jelšovciach bola doložená predovšetkým výskytom odpadových jám a povrchovým zberom. Takýchto *odpadových jám* v Jelšovciach bolo *zistených a zmeraných* 7. Všetkých sedem odpadových jám sa vyznačovalo tým, že spodným základom pretínali kultúrne vrstvy kanelovanej keramiky. Vo spodných vrstvách týchto jám (napr. v jame 6) sa vyskytovali početné črepy, pripomínajúce tvary z eneolitu ako aj nádobky svojím charakterom pripomínajúce bežné únětické džbánky (tiež jama 6). Inakšie bežným materiálom vo všetkých týchto jamách bola keramika maďarovskej kultúry, ktorá sa vo všetkých jamách vyskytovala v masovom množstve. *Jama 1* maďarovskej kultúry mala nepravidelné dno v hĺbke ca 2 m. V priereze bola lichobežníkovitého tvaru so širšou základňou na spodnej časti dna. Priemer základne bol 2 m. Samotná jama obsahovala veľké množstvo črepového a kosteného materiálu, ako aj veľký počet zvyškov mazanice, vždy z jednej strany vyhladenej, fragmenty kamenných drvičov, úlomky uhlíkov, spálené kostičky, spálenú zeminu s častými pozostatkami pliev atď. Keramika z tejto jamy podľa použitia sa zoskupuje do dvoch skupín: *1. leštená keramika* s bežnou technikou maďarovskej kultúry, napr. jednoduché džánkovité tvary s rozbiehajúcim sa hrdlom, miniatúrne nádobky zaoblených línií pri ústí so štyrmi pupákovitými výčnelkami, leštené ako z vnútornej, tak aj z vonkajšej strany, výšky 4 až 5 cm (tab. VII: 4), veľký počet črepov z obidvoch strán leštených, farby sivočiernej so zvisle položenými podlhovastými výčnelkami z nádob stredných rozmerov (tab. VII: 5, 6); *2. tvary z úžitkovej keramiky*. Početný črepový materiál z miskovitých nádob z vnútornej strany leštených a z vonkajšej strany matného povrchu. Zo zachovaných kusov uvádzame masívnu nádobku pravdepodobne s jedným uchom na vrchnej časti maximálneho vydutia s tromi dvojitými pupákovitými výčnelkami, farby sivočiernej, výšky 8 cm (tab. VII: 2), hrubo zhotovený jednoduchý masívny hrnček so zdrsneným povrchom, výšky 8,5 cm. Našla sa v najvyššej časti jamy 1 (tab. VII: 1); fragment hrubostenného hrnca s jedným masívnym oblúkovitým uchom (tab. VII: 3). Okrem uvedených keramických tvarov v jame 1 sa našli aj fragmenty masívnych vrchnákov k nádobám s podlhovastým výčnelkom, ktoré slúžilo ako držadlo. *Odpadová jama* 2 maďarovskej kultúry bola v priereze lichobežníkovitého tvaru s kruhovitým dnom o priemere 1,6 m v hĺbke 2 m. Črepový materiál ako aj nádobky sa nachádzali celkom na dne jamy. Z *leštenej* keramiky významnú pozornosť si zasluhujú miskovité tvary, uprostred s vyvýšeným zahroteným výčnelkom. Sú leštené iba z vnútornej strany. Je to okrajový črep z hrubostennej misky, okolo výčnelku zdobený jedným vyvýšeným kruhom, farby tmavohnedočiernej (tab. VI: 1). Aj ostatný materiál z týchto misiek (tab. VI: 2, 3, 5) technikou zhotovenia a aj formou je taký istý

Obr. 2. Jelšovce. Laténska kultúra. Foto J. Krátky.

ako vyššie opísaný fragment. Z leštenej keramiky v jame 2 treba ešte uviesť početné džbánkovité tvary s troma nôžkami na dne nádoby, s hrdlom lichobežníkovite sa rozbiehajúcim a s jedným uškom (tab. V: 1). *Všetky ostatné odpadové jamy maďarovskej kultúry v Jelšovciach boli podobného tvaru ako opísané dve jamy* a aj črepový materiál v nich nevybočoval z rámca tých typov, ktoré sa našli v jame 1 a 2. Zvláštnosťou v jame 6, ktorá okrem iného bežného materiálu maďarovskej kultúry obsahovala aj džbánkovité tvary, inakšie typologicky bežne sa vyskytujúce v keramických tvaroch únětickej kultúry, boli na dne jamy dve džbánkovité nádoby (tab. IV: 3, 4). Tento džbánok (tab. IV: 3) je krehkého zloženia a hnedastej farby so stopami po silnom spálení. Našiel sa v najspodnejšej, vyslovene popolovitej vrstve, ktorá bola pecňovitého tvaru. V jame sa vyskytol aj početný kostený materiál pravdepodobne z rožného dobytka. Nad týmito džbánkovitými tvarmi vo vyšších popolovitých vrstvách ako aj v odpadových sa vyskytovalo veľké množstvo črepového materiálu bežnej maďarovskej kultúry.

Nálezy odpadových jám maďarovskej kultúry a aj početný výskyt črepového materiálu, získaného povrchovým zberom, ukazujú, že v Jelšovciach popri predchádzajúcom intenzívnom eneolitickom osídlení máme doložené aj intenzívne osídlenie ľudu s maďarovskou kultúrou. Odpadové jamy s materiálom maďarovskej kultúry dosvedčujú, že zložka únětickej kultúry nie je staršieho dáta ako samotná maďarovská kultúra, pretože sa nachádza v jamách maďarovskej kultúry. Nie je vylúčená možnosť, že osídlenie maďarovskej kultúry priamo nadväzovalo na predchádzajúce eneolitické osídlenie. Samotný terén a i spôsob osídlenia ukazujú súčasne na to, že v Jelšovciach treba počítať s opevnenými osadami kanelovanej keramiky a maďarovskej kultúry.

Keramický materiál maďarovskej kultúry z Jelšoviec má svoje početné vzťahy ku keramike z Veselého (okr. Piešťany), a to predovšetkým čo sa týka početného výskytu hrnčekovitých tvarov na nôžkach. Ostatný materiál zasa má svoje najbližšie analógie k Maďarovciam a k Nitrianskemu Hrádku. Z toho usudzujeme, že maďarovská kultúra v Jelšovciach v ničom nevylučuje skutočnosť, že všetky tri lokality maďarovskej kultúry na Slovensku sú súčasné.

Popri zložke maďarovskej kultúry z ostatných starobronzových kultúr je doložená predovšetkým *únětická kultúra* výskytom niekoľkých hrnčekovitých tvarov k ústiu sa rozbiehajúcich a s malými uškami (po jednom) pri dne hrnčeka. Jeden takýto hrnček našiel sa pri kostrovom hrobe v skrčenej polohe (tab. IV: 1). Ďalší bol získaný povrchovým zberom (tab. IV: 2). Z uvedených nálezov nemožno však urobiť bližší rozbor o intenzite osídlenia únětickej kultúry v Jelšovciach, ale iba konštatovať, že aj osídlenie únětickej kultúry je tu doložené. Z predchádzajúceho záchranného výskumu prof. J. Porubského tiež pochádza jedna únětická šálka z Jelšoviec.

Z pravekých kultúr v Jelšovciach okrem uvedených bola zistená *kultúra lužická a velatická*. Lužickú kultúru predstavuje niekoľko črepkov s jemnými vrytými čiarami a s drobnými vtlačenými jamkami, z vonkajšej strany farby čiernej, znútra popolavosivej. Velatická skupina bola doložená podobne iba niekoľkými črepkami s facetovane tordovaným okrajom z miskovitých tvarov. Tieto črepy boli z obidvoch strán farby čiernej a vonkajšia strana bola pravdepodobne pôvodne grafitovaná.

Laténská kultúra v Jelšovciach bola doložená okrajovými črepmi z väčších miskovitých nádob (obr. 2: 1, 2). Tieto črepy boli už na hrnčiarskom kruhu zhotovené. Ústie mali zosilnené a na vonkajšiu stranu vyhrnuté, farby sivočiernej, z jemne plavenej hliny. Stradonická fáza bola doložená niekoľkými črepmi z hrubostenných nádob so zvislým ryhovaním hrobozrnitého materiálu, farby sivej. Do laténskej kultúry treba zaradiť aj nález bronzovej spony (obr. 2: 4) s osmičkovitým vinutím. Všetky laténske tvary z Jelšoviec sú neskoro laténskeho typu.

Kultúra hradištná v Jelšovciach bola doložená

početným črepovým materiálom, získaným povrchovým zberom, nálezom slovanskej studne mladohradištného obdobia a predchádzajúcimi nálezmi kostrových hrobov. Z povrchového zberu je to črep mladohradištnej keramiky, zdobený vlnovkovitým ornamentom a vodorovnými vrytými čiarami, s okrajom silno na vonkajšiu stranu vyhrnutým (tab. VIII: 1), stredohradištný črep s niekoľkonásobným nesúvislým vlnovkovitým ornamentom, farby popolavosivej, zhotovený na hrnčiarskom kruhu (tab. VIII: 9), čriepok stredohradištnej keramiky, zdobený nesúvislým vlnovkovitým ornamentom, farby sivo čiernej (tab. VIII: 4), mladohradištný črep s vodorovnými vrytými čiarami, farby sivej (tab. VIII: 8).

Z obdobia staroslovanskej hradištnej kultúry v Jelšovciach veľmi dôležitá je *studňa s drevenou konštrukciou*. Jej dno sa nachádzalo ca 20 cm pod úrovňou štrkovej vrstvy. Nad touto štrkovou vrstvou sa nachádzala belasozelenkavá piesčitohlinitá zemina. Podľa výpovedí odborníkov je to zemina s veľmi dobrými konzervačnými vlastnosťami. Dno studne sa nachádzalo v hĺbke ca 2—3 m od vtedajšieho povrchu. Zachránená časť studne pozostávala z hrubých otesaných kusov dreva. Otesanie urobili nejakým ostrým predmetom, najpravdepodobnejšie sekerou. Jednotlivé čiastky studne pozostávali z rozpoltených kusov dreva, pričom hladká vodorovná časť sa nachádzala vo vnútri studne. Z vonkajšej strany studňa bola upevnená drobnejšími kusmi

Obr. 3. Jelšovce. Slovanská studňa. Foto J. Krátky.

Obr. 4. Jelšovce. Slovanská studňa. Foto J. Krátky.

Obr. 5. Jelšovce. Slovanská studňa. Foto J. Krátky.

Obr. 6. Jelšovce. Slovanská studňa. Foto J. Krátky.

drievok. Tieto drievka na upevnenie studne niekedy boli klinovitého tvaru. Upevnenie studne sa robilo obyčajne v rohoch, a to vždy z vonkajšej strany. Okrem takéhoto spôsobu na upevnenie studne boli použité aj početné kusy kameňov s ostrými hranami. Takáto forma upevnenia spôsobila, že studňa sa stala veľmi masívnou. Dĺžka kladených kusov dreva sa pohybovala medzi 140—160 cm. Spôsob kladenia týchto driev bol taký, že na ich okrajoch boli ostrým predmetom vysekané výrezy lichobežníkovitého tvaru. Takto jedno drevo veľmi dobre zapadalo do druhého. Na mladohradištný ráz tejto studne poukazujú nálezy mladohradištných črepov a fragment mladohradištného (resp. stredohradištného) kosáka. Z črepov ide o črep z nádoby zhotovený na hrnčiarskom kruhu, s lomeným okrajom vyhnutým na vonkajšiu stranu, s nepravidelným hustým vlnovkovitým ornamentom (tab. VIII: 5), črep z nádoby zhotovený na hrnčiarskom kruhu s vodorovným rytým ornamentom mladohradištného typu (tab. VII: 2). Okrem uvedených črepov v tejto studni sa našiel fragment železného kosáka s tupým zakončením a so zúbkovaným ostrím. Uvedené nájdené pamiatky v studni umožňujú vysloviť odôvodnený *predpoklad, že máme do činenia so slovanskou studňou,* chronologicky určenou do rozhrania prvého a druhého tisícročia n. l. Okrem toho studňa sa nachádzala práve v tých miestach, kde sa zistilo povrchovým zberom veľmi intenzívne slovanské osídlenie. Ak k tomu uvedieme, že tento spôsob kladenia driev nad seba v slovanskom svete je doložený veľmi často (napr. výskumy v Novgorode), potom o slovanskosti tejto studne netreba pochybovať. Nález uvedenej slovanskej studne nepriamo je aj dokladom pomerne veľmi intenzívneho slovanského osídlenia v Jelšovciach.

Na skutočnosť intenzívneho slovanského osídlenia v Jelšovciach poukazuje nielen nájdená slovanská studňa a početný výskyt črepového materiálu zo strednej a mladšej doby hradištnej z vyvýšeného územia pozdĺž rieky Nitry, ale aj existencia slovanských kostrových hrobov, ktoré pri záchrannom výskume r. 1944 preskúmal A. Rajnič. Zásluhou A. Rajniča podarilo sa zachrániť keramický materiál zhotovený na kruhu a hlásiaci sa v podstate do strednej doby hradištnej. Je to bežná stredohradištná nádoba s ústím vodorovne na vonkajšiu stranu vyhnutým, matného povrchu, bez ornamentu, výšky 10,6 cm (tab. IX: 1). Ďalej je to v ruke zhotovená stredohradištná nádoba nesymetricky vymodelovaná, tiež s ústím na vonkajšiu stranu vyhnutým, s nesúvislým vrytým vlnovkovitým ornamentom, výšky 13 cm (tab. IX: 2). Ďalej je to na kruhu zhotovená vypuklá stredohradištná nádoba s ústím výrazne na vonkajšiu stranu vyhnutým, zdobená dvoma pásmi nesúvislých vlnoviek, výšky 12 cm (tab. IX: 3). Ešte predtým sa prišlo pri regulácii rieky Nitry v Jelšovciach na ďalšiu nádobu, ktorú možno klásť do staršej fázy mladšej doby hradištnej. Je na kruhu zhotovená, s lomeným okrajom na vonkajšiu stranu vyhnutým, pod ústím s vodorovnými líniami a na maximálnom vydutí s početnými pásmi hrubo vyhotovených vlnoviek so značkou na dne nádoby (tab. IX: 4).

Uvedené skutočnosti potvrdzujú intenzívne slovanské osídlenie v Jelšovciach v strednej a v mladšej dobe hradištnej, a to na niekoľkých miestach. Z týchto dôvodov a potom ešte z dôvodov už uvedených je celkom oprávnené datovať nález studne s drevenou konštrukciou do staroslovanskej doby.

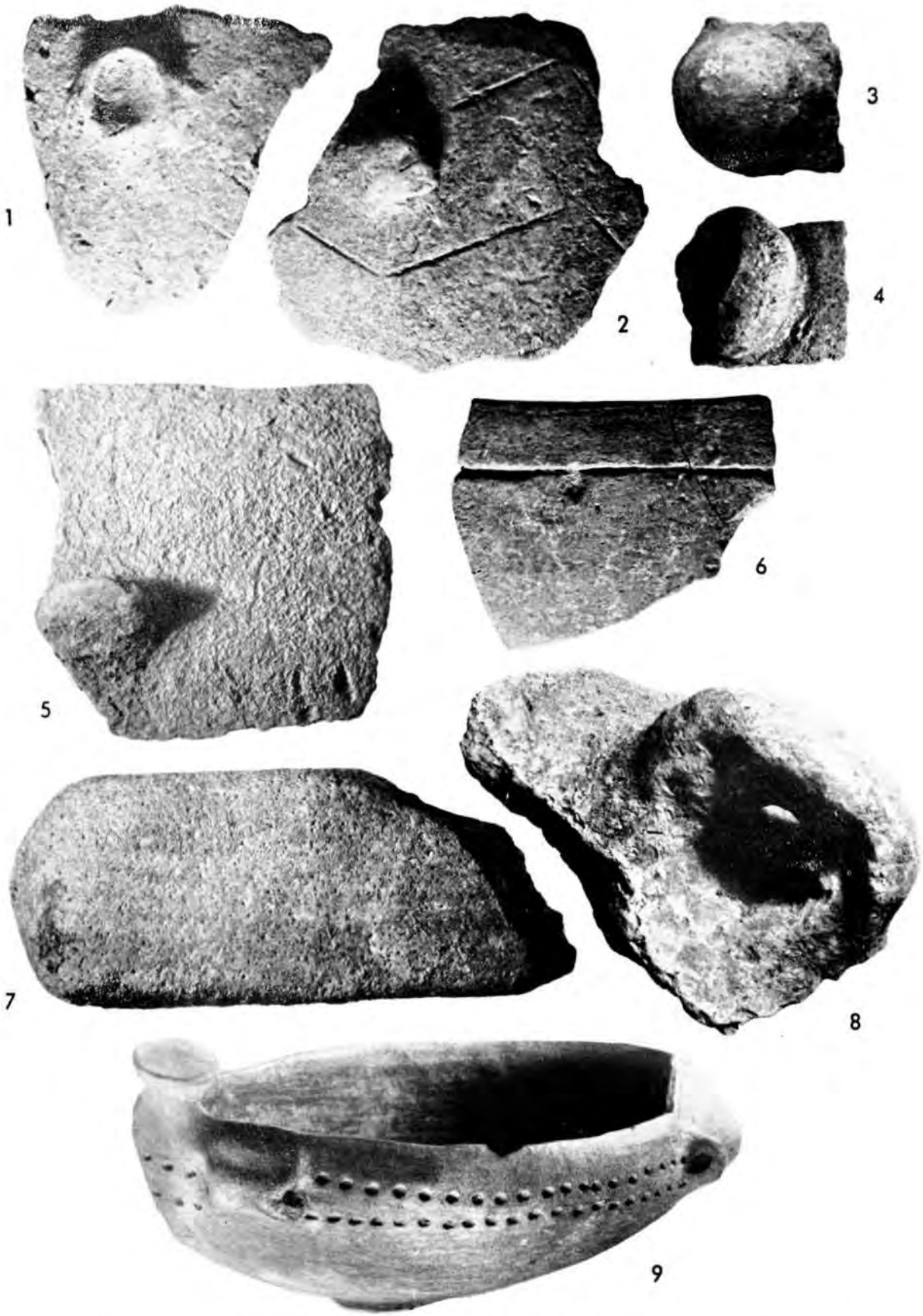

Tabuľka I. Jelšovce, okr. Nitra. 1—8 — potiská a volútová keramika; 9 — fragment dvojdielnej nádoby kanelovanej keramiky. Foto J. Krátky.

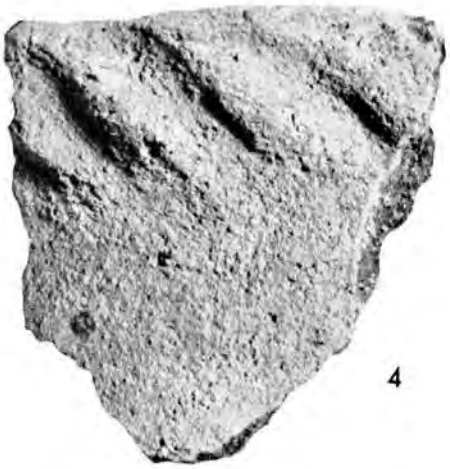

Tabuľka II. Jelšovce, okr. Nitra. Eneolitická pec č. 1. 1—4 — črepový materiál datujúci pec. Foto J. Krátky.

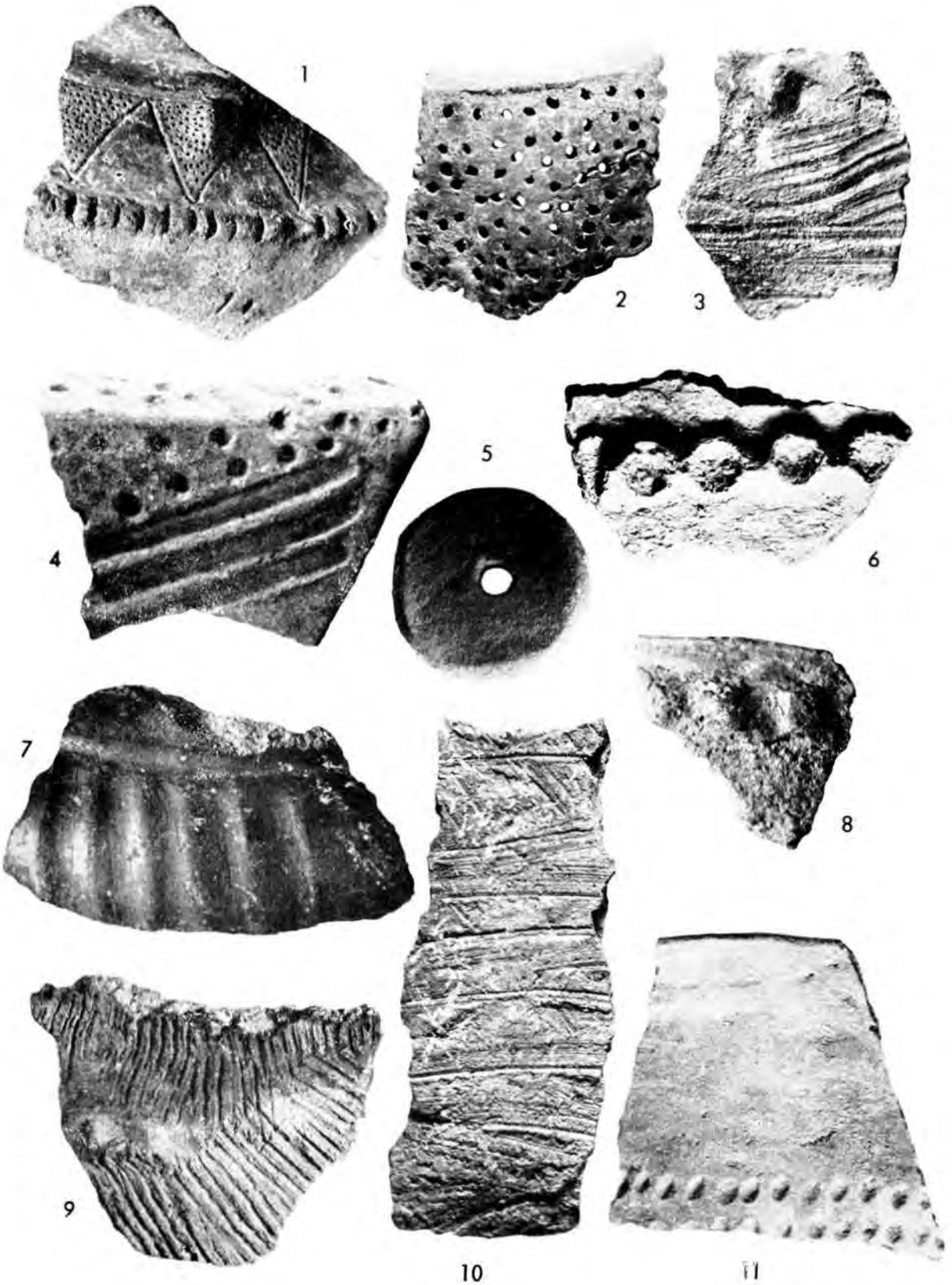

Tabuľka III. Jelšovce, okr. Nitra. Črepový materiál zo staršej doby bronzovej a z eneolitu. Foto J. Krátky.

Tabuľka IV. Jelšovce, okr. Nitra. 1 — šálka z únětického kostrového hrobu skrčenca; 2 — únětická šálka z povrchového zberu; 3—4 — šálky z dna maďarovskej jamy č. 6; 5—6 — maďarovská jama č. 6. Foto J. Krátky.

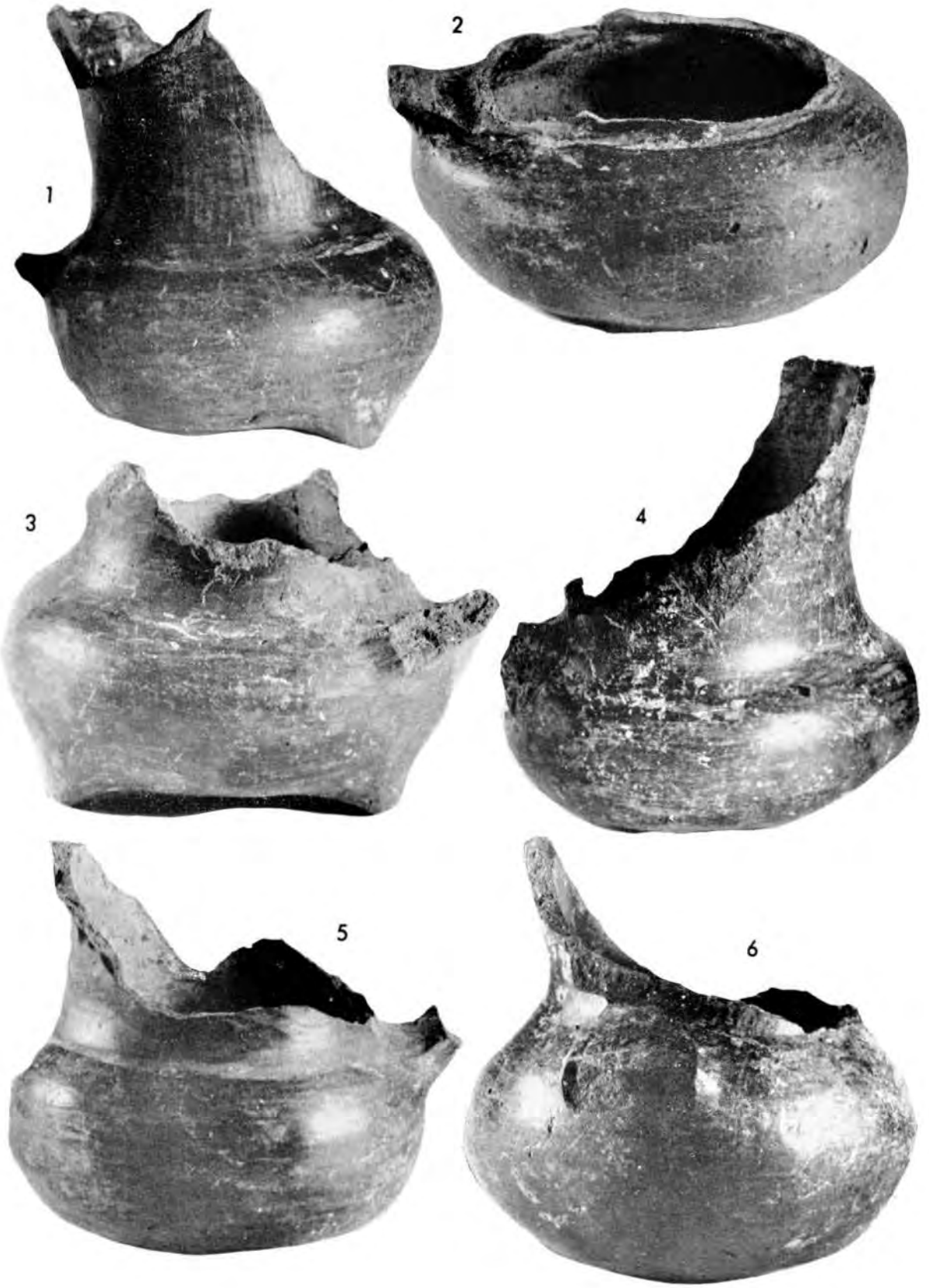

Tabuľka V. Jelšovce, okr. Nitra. 1 — fragment džbánku z maďarovskej jamy č. 2; 2—6 — fragmenty džbánkovitých tvarov z rôznych maďarovských jám. Foto J. Krátky.

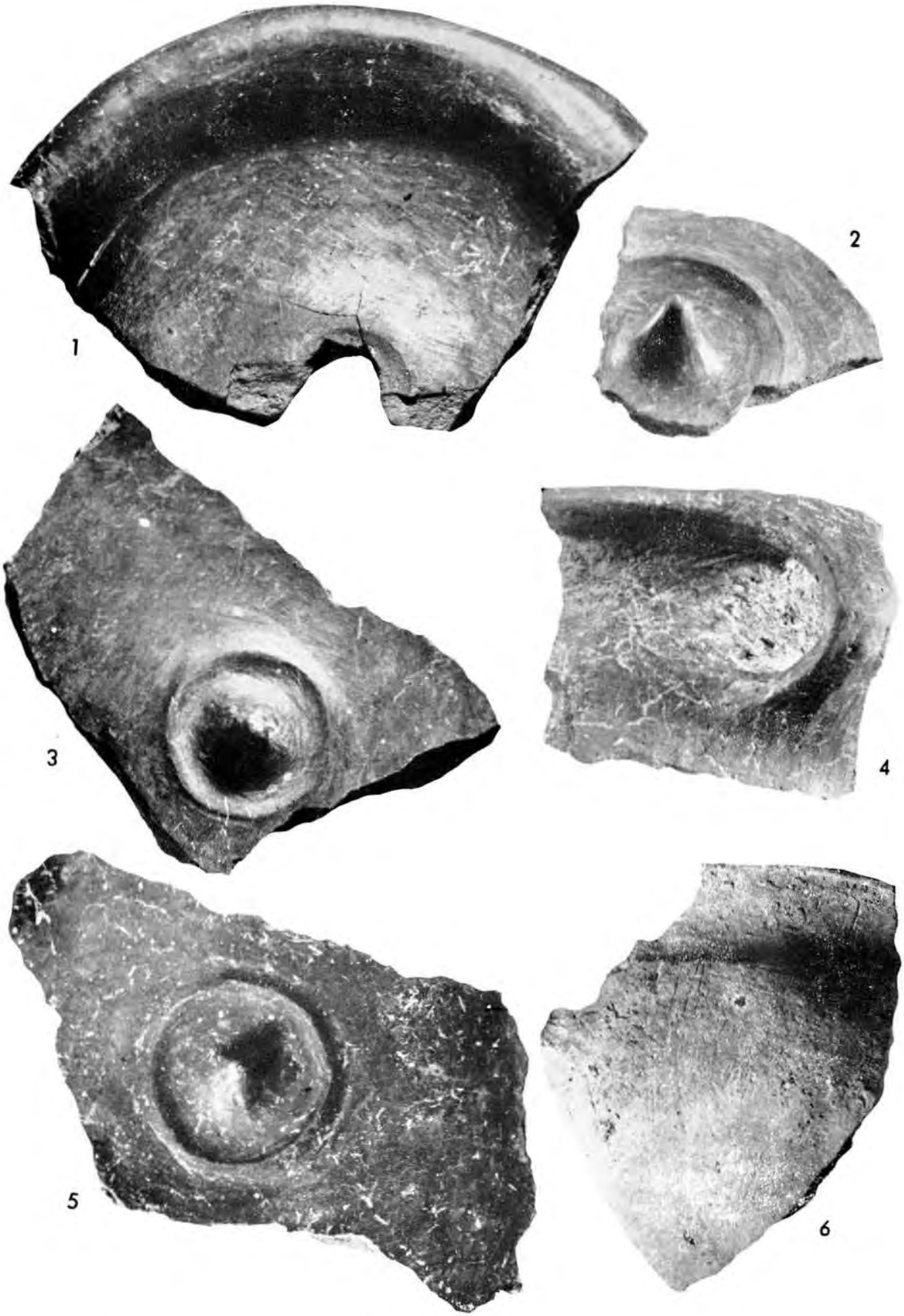

Tabuľka VI. Jelšovce, okr. Nitra. Materiál z maďarovskej jamy č. 2. Foto J. Krátky.

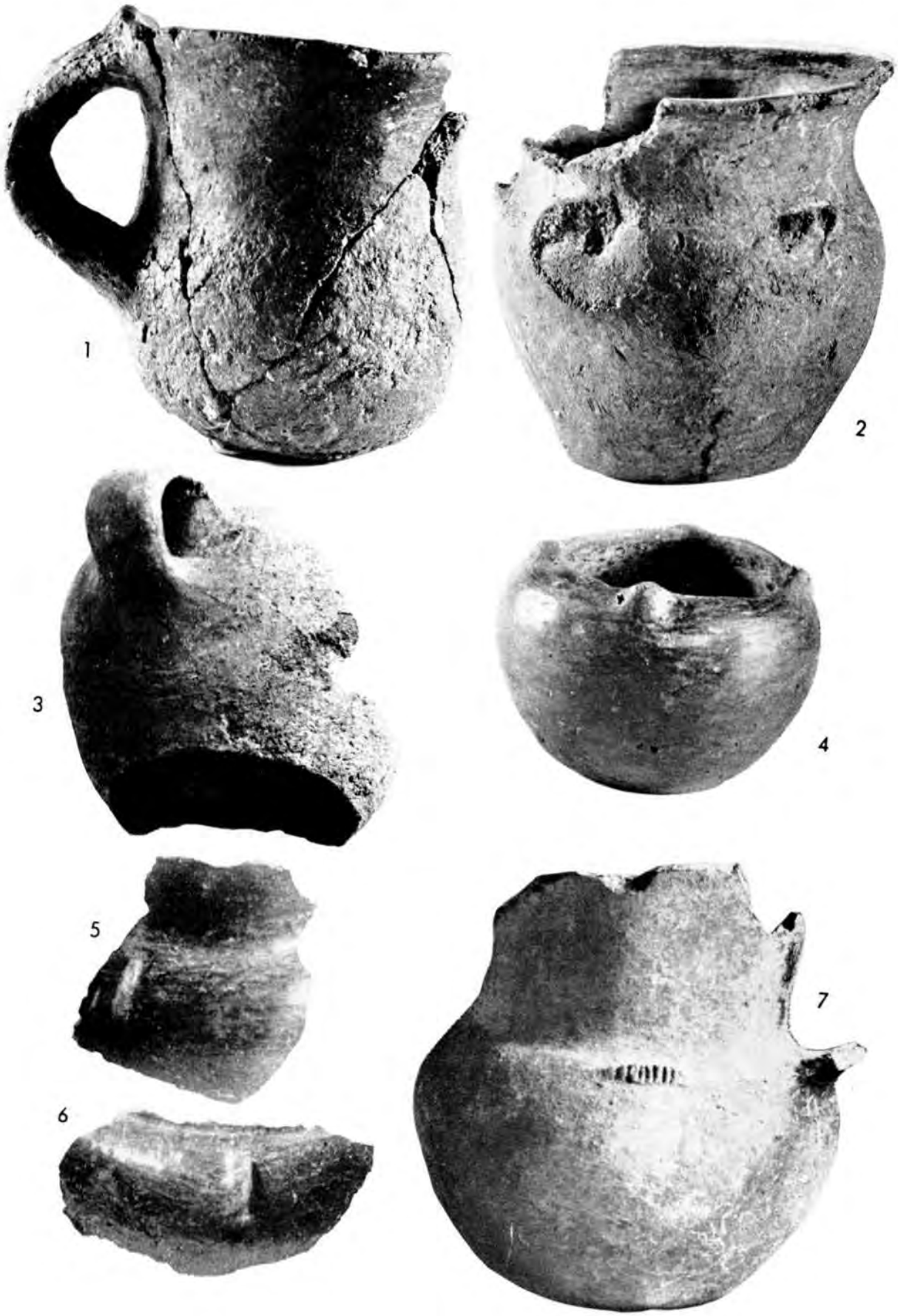

Tabuľka VII. Jelšovce, okr. Nitra. Maďarovská jama č. 1. Foto J. Krátky.

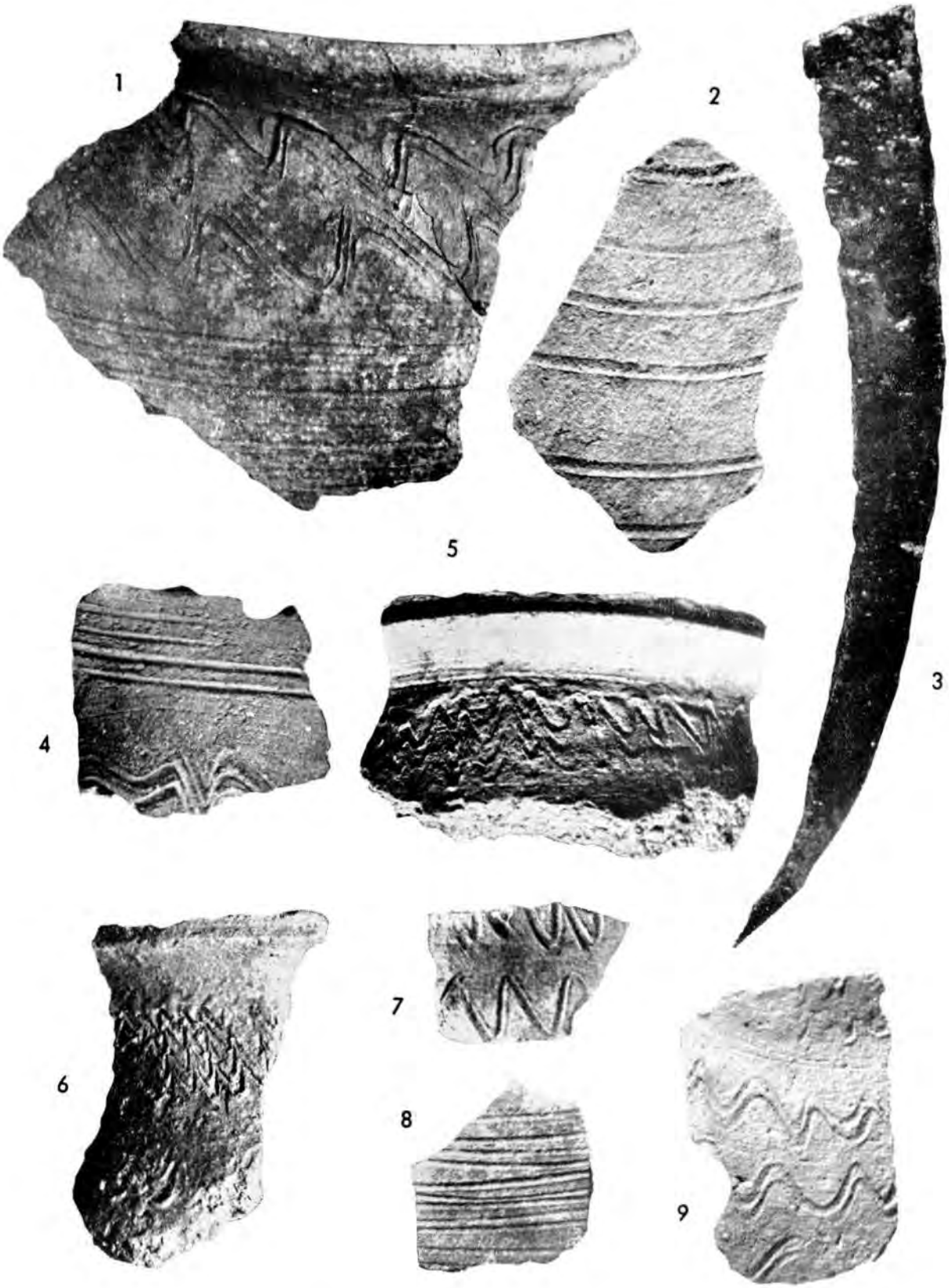

Tabuľka VIII. Jelšovce, okr. Nitra. 1, 4, 6, 7, 8, 9 — stredohradištné črepy z povrchového zberu; 2, 3, 5 — črepy a fragment železného kosáka. Datujú slovanskú studňu. Foto J. Krátky.

Tabuľka IX. Jelšovce, okr. Nitra. Stredo- a mladohradištné nádoby z kostrových hrobov. Z výskumu A. Rajniča z r. 1944 (1, 2, 3); 4 — mladohradištná nádoba nájdená pri regulácii rieky Nitry.

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Zvieracie kosti z doby bronzovej z Dvorov nad Žitavou

CYRIL AMBROS

Úvod

Materiál, ktorý je v tejto práci spracovaný, pochádza z dvoch kultúrnych jám, nájdených J. Paulíkom pri výskume r. 1955 v Dvoroch nad Žitavou, okres Nové Zámky. Obsah jám sa datuje do počiatku strednej doby bronzovej[1]. Väčšina kostí, nájdených v jamách, sú odpadky zo zvierat, ktoré poskytovali človeku potravu. Kosti sú pomerne dobre zachované, masívnej konzistencie, takže väčšina z nich bola určiteľná. Predsa však na mnohých z nich vidieť, že sú to zvyšky potravy. Dlhé kosti, najmä ich diafýzy, sú roztlčené (snažili sa z nich totiž získať kostný špik). Tak isto roztĺkali i lebky a vyberali z nich mozog. Kosti, ktoré sa nedali určiť, sú práve úlomky diafýzy a zlomky rebier.

V ďalších odsekoch sú opísané jednotlivé kosti z oboch jám podľa druhov zvierat, ktorým patrili. Ťažkosti pri druhovom určovaní boli len pri rozlišovaní kozy a ovce. Tieto dva druhy sú si tak podobné čo do skeletu, že okrem lebky a niektorých iných častí sa prevažná časť kostí dá ťažko rozlíšiť a vyžaduje veľmi starostlivé porovnanie a väčší počet porovnávacieho materiálu. Aj tak však ostávajú niektoré kosti nerozlíšiteľné, najmä ak ide o zlomkovitý materiál.

Ak kosti boli natoľko úplné, že bolo možné zmerať niektoré dôležitejšie rozmery, uvádzame ich v tabuľkách v texte práce. Čísla, uvedené v opise za jednotlivými kosťami, odpovedajú číslam v tabuľkách. Pri mierach som sa pridržiaval Duersta, v názvosloví, hlavne v očíslovaní zubov, Koldu.

Jama č. 1

Sviňa domáca *(Sus scrofa dom. L.)*

Tvárová časť lebky (1) pozostáva z niekoľkých častí. Zachované sú obidve čeľuste a medzičeľustné kosti, ľavá nosová kosť, orálne časti kostí čelových. V čeľustiach sú zachované na oboch stranách všetky premoláre i moláre, vpravo caninus a druhý rezák, vľavo prvý rezák. Moláre sú už dosť obrúsené, takže nemajú už kónické hrboľky, typické pre bunodontný chrup svine. Caninus má odlomený hrot a na jeho prednom okraji vznikla trením s dolným očným zubom dosť veľká trecia plocha. Švy sú už čiastočne zarastené, na niektorých miestach nie sú už dobre viditeľné. Podľa veľkosti očných zubov ide o sviňu, ktorej vek sa dá odhadnúť najmenej na 3 roky.

Z ďalšej lebky (2) sú zachované čeľuste a medzičeľustné kosti, vlastne ich alveolárne a podnebné časti, v ktorých sú zachované obojstranne všetky premoláre a moláre, vpravo ešte očný zub a prvý rezák. Tak isto sú tu dosť obrúsené stoličky, o niečo menej ako v prvom prípade. Podľa veľkosti očných zubov ide tak isto o sviňu, vek 2½ – 3 roky.

Z tretej neúplnej lebky (3) sú zachované alveolárne a podnebné časti čeľustí a medzičeľustných kostí. Zo zubov sú tu obojstranne $M_1 - M_3$, vpravo Pm_1 a Pm_2, vľavo Pm_1. Tretie moláre sú pripravené na prerezávanie. Vek sa teda môže odhadnúť asi na 1½ roka. Pohlavie je neurčiteľné.

Ďalej sú to časti troch mandibúl, a to: prvú (4) tvorí ľavá polovica (bez ramena) s rezákovou časťou pravej polovice. Sú v nej zachované vľavo všetky zuby okrem najprednejšieho premolára, vpravo sú prvý a druhý rezák, očný zub a štvrtý premolár. Moláre sú obrúsené. Bezpochyby táto čeľusť patrila prvej lebke. Dokazuje to ako rovnaký stupeň obrúsenia zubov, tak i to, že pri priložení čeľustí k sebe zuby presne zapadajú. Druhá mandibula (5) je zachovaná v rovnakom stave ako predchádzajúca, to znamená, ľavá polovica bez ramena a priľahlá rezáková časť pravej polovice. Zo zubov chýbajú vpravo druhý a tretí rezák a očný zub, vľavo sú zachované prvý a druhý rezák. K tejto čeľusti patrí zrejme i časť pravej polovice so všetkými molármi a poškodeným ramenom, pretože stoličky pravej i ľavej polovice sú rovnako veľké a rovnako obrúsené. Obidve časti veľmi dobre zapadajú k druhej lebke. Zaiste patrili tomu istému jedincovi.

Z tretej mandibuly (6) je opäť zachovaná ľavá polovica so všetkými molármi, z ktorých tretí je pripravený na prerezávanie, ďalej očný zub, prvý

Jama č. 1. Grube 1	Cornua	Cranium	Mandibula	Dentes infer.	cervicales	Vertebrae thoracales	lumbales	Costae	Scapula	Humerus	Radius	Ulna	Metacarpus	Pelvis	Femur	Tibia	Fibula	Tarsus	Metatarsus	Phalanx I.	II.	III.	Summa
Bos		1						2				1	1					3		1		1	10
Capra-Ovis												1						2					3
Capreolus	2																						2
Sus. dom.		16	6	1	12	22	17	34	4	6	7	6	11	4	9	2		4	13*)	1		1	176
Unionidae																							3
Jama č. 2 Grube 2																							194
Bos	1	1						1										3		1	1		8
Cervus	1																			1			2
Capra-Ovis											1		1	1				1					4
Capreolus	2																						2
Sus dom.		1	5	5		7	7	10	2	1	2	2	1	1			4	1					49
Sus fer.				1																			1
Canis fam.										1													1
Aves													1										1
Spolu Zusammen																							68
Bos	1	2						3				1	1					6		2	1	1	18
Cervus	1																			1			2
Capra-Ovis											1	1	1	1				3					7
Capreolus	4																						4
Sus. dom.		17	11	6	12	29	24	44	6	7	9	8	12	5	9	2	4	5	13*)	1		1	225
Sus fer.				1																			1
Canis fam.										1													1
Aves													1										1
Unionidae																							3
																							262

rezák, druhý práve prerezaný rezák, vpravo prvý rezák, druhý rezák a očný zub s odlomeným hrotom. Ide o čeľusť svine vo veku 18—20 mesiacov. Je veľmi pravdepodobné, že táto čeľusť patrila ku tretej lebke, ktorá je toho istého veku a veľkosti.

Z ostatných častí lebky je zachovaná záhlavná časť mozgovej komory, tvorená šupinou záhlavnej kosti a ľavou pars lateralis s kondylom a processus jugularis a k nim priliehajúcimi časťami kosti spánkovej. Ďalej je tu 10 rôznych úlomkov lebky, najviac zo záhlavných partií, zlomok ľavej hornej čeľuste, zlomok pravej hornej čeľuste mladého jedinca s mliečnym premolárom, tri zlomky mandibúl a voľný rezák.

Z množstva stavcov sú dva pekne zachované atlasy (7—8), epistropheus (9), polovica epistrophea, 8 krčných (10—14), 22 hrudných, 17 bedrových stavcov. Väčšina stavcov má poškodené výbežky a epifýzy tiel sú oddelené, čo je zjav pri svini obvyklý, pretože tieto epifýzy zrastajú s telom až v neskoršom veku (4.—7. rok).

Z rebier sú zachované len štyri nepoškodené,

Cranium	1	2	4	56
Dĺžka radu molárového Länge der Molarreihe	70	70	—	—
Dĺžka $M_2 + M_3$ Länge von $M_2 + M_3$	53	54	41	41
Dĺžka M_3 Länge von M_3	32	32	—	—
Šírka M_3 Breite von M_3	18	20	—	—
Dĺžka M_2 Länge von M_2	22	22	21	23
Šírka M_2 Breite von M_2	17	18	17	17
Dĺžka všetkých Pm a M Länge aller Pm und M	116	115	—	—
Prosthion — postdentale	206	201	—	—
Incisivocaudale — prosthion	47	47	—	—
Šírka podnebia pred Pm_4 Gaumenbreite vor Pm_4	42	38	—	—
Šírka podnebia pred M_3 Gaumenbreite vor M_3	36	31	29	30
Dĺžka nosných kostí Länge der Nasenbeine	187	—	—	—

Atlas	7	8
Najväčšia dĺžka na krídlach Grösste Länge an den Flügeln	46	43,5
Dĺžka tela Körperlänge	21	19
Dĺžka dors. oblúka v sagit. šve Länge des dors. Bogens in Sagittalnaht	20	20
Najväčšia šírka kraniálnej kĺbnej jamky Grösste Breite der kranial. Gelenkfläche	58	52
Najväčšia šírka kaudál. kĺbnej jamky Grösste Breite der kaudal. Gelenkfläche	54	51
Najväčšia šírka krídel Grösste Flügelbreite	86	80,5
Šírka kanálu kaudálne Breite des Kanals kaudal	28	24
Najväčšia výška stavca Grösste Höhe des Wirbels	48	48
Výška kanálu kaudálne Höhe des Kanals kaudal	30	26
Výška tela Körperhöhe	8	11
Výška dorzálneho oblúka Höhe des Dorsalbogens	14	12

Mandibula	4	5	6	57
Výška tela pri Pm_4 Höhe des Körpers bei Pm_4	45	40	33	37
Výška tela pri M_1 Höhe des Körpers bei M_1	45	45	—	35,5
Dĺžka symfýzy Länge der Symphyse	79	72	60	60
Dĺžka všetkých Pm a M Länge aller Pm und M	133	129	—	—
Dĺžka molárov Länge der Molarreihe	72	73	—	—
Šírka rezákového radu Breite der Schneidezahnreihe	43,5	44	37,5	36
Dĺžka M_2 Länge von M_2	20	22	20	22
Dĺžka M_3 Länge von M_3	37	35	—	—

30 rebier je v úlomkoch. Jedno z úplných rebier má v proximálnej tretine zahojenú fraktúru, ktorá mierne deformuje oblúk rebra.

Z hrudnej končatiny sa zachovali: poškodená ľavá lopatka väčšieho jedinca (15), poškodená ľavá lopatka mladého jedinca a zlomok pravej a ľavej lopatky, ďalej pravý humerus poškodený v proximálnej časti (16). Kosť bola zrejme rozbitá, aby mohol byť vybraný kostný špik, pretože sú na nej stopy po sekaní. Proximálna epifyzálna štrbina je posiaľ viditeľná. Proximálna polovica ľavého humera má oddelenú epifýzu. Časť proximálnej polovice ľavého humera. Tri distálne časti ľavých humerov (17) (jeden z veľmi mladého jedinca). Pravý radius a ulna patria k sebe (18 a 22). Štyri poškodené ľavé a dva poškodené pravé rádiusy (19—21). Tri poškodené pravé ulny (24), jedna poškodená a jedna dobre zachovaná ľavá ulna (23). Z metapódií sú tu dva metakarpy III. dx., štyri metakarpy III. sin., metakarpus IV. dx., štyri metakarpy IV. sin. (25—35).

Z panvovej končatiny sa zachovali: dve poškodené ľavé polovice panvy (36, 37) a časti dvoch pravých polovíc panvy. Ľavý femur (38), pôvodne z troch častí, na ktorom sú badateľné hlboké stopy po sekaní. Ľavý femur mladého jedinca bez trochanter major (39). Dva proximálne konce ľavých femurov. Tri distálne časti ľavých femurov (40); jeden proximálny a distálny koniec pravého femura (41). Ľavá tíbia s poškodenou proximálnou epifýzou (42) a proximálna polovica ľavej tíbie. Z metapódií pravý a ľavý metatarzus III., pravý a tri ľavé metatarzy IV. (45—49), väčšinou bez

distálnych epifýz. Dva pravé calcanei, ľavý talus a calcaneus (43, 44), phalanx I. (50) a III. Ďalej je tu 7 poškodených metapódií, ktoré nie sú bližšie určiteľné.

Hovädzí dobytok *(Bos taurus L.)*

Zlomok pravej čeľuste s dvoma premolármi, dva zlomky rebra, pravá ulna bez olecranon a distálneho konca, distálny koniec metakarpu, dva ľavé a pravý talus (51—53), phalanx I. (54) a III. (55).

Srnec *(Capreolus capreolus L.)*

Ľavé parohy šestoráka s ulomenými výsadami, pravé parohy vidláka.

Koza alebo ovca *(Capra seu Ovis)*

Ľavá ulna bez distálneho konca, ľavý calcaneus a pravý talus.

Unionidae

Nájdené 3 poškodené lastúry.

Jama č. 2

Sviňa domáca *(Sus scrofa dom. L.)*

Časť lebky (56), tvorená poškodenými čeľusťami, kosťami podnebnými a časťou spodiny lebečnej. Zo zubov sú zachované obojstranne prvý a druhý molár, prvý premolár a vpravo ešte druhý premolár. K tejto časti dobre prilieha poškodená

Epistropheus	9
Najväčšia dĺžka tela Grösste Körperlänge	42
Najväčšia dĺžka oblúka Grösste Länge des Bogens	25
Najväčšia š. kraniál. kĺbnej plochy Grösste Br. der kran. Gelenkfläche	47
Šírka zuba na báze Breite des Dens an der Basis	7,5
Šírka kanála kaudálne Breite des Kanals kaudal	17
Najmenšia šírka stavca Kleinste Breite des Wirbels	32
Najväčšia šírka kaudál. kĺbnej plochy Grösste Br. der kaudal. Gelenkfläche	28
Najväčšia výška stavca Grösste Höhe des Wirbels	75
Výška fossa vertebrae Höhe der Fossa vertebrae	18
Výška trňového výbežku nad kanálom Höhe des Dornfortsatzes über dem Kanal	39,5
Výška kanála kaudálne Höhe des Kanals kaudal	15

Vertebrae cervicales	10 III.	11 IV.	12 V.	13 VI.	14 VII.
Najmenšia dĺžka kanála Kleinste Länge des Kanals	14	11,5	12	11	12,5
Najväčšia dĺžka oblúka Grösste Länge des Bogens	28	30	30	31,5	33,5
Dĺžka proc. transversus ventralis Länge des Proc. transversus ventr.	28	—	33	40	—
Najväčšia šírka hlavy Grösste Breite der kranial. Gelenkfläche	27	25	25	23	23,5
Šírka kanála Breite des Kanals	18,5	20	20	21	20
Najväčšia šírka na hrebeni medzi kĺ. výb. Grösste Breite an der Crista zwischen den Gelenkfortsätzen	36	39	39	37,5	40
Najväčšia šírka fossa vertebrae Grösste Breite der Fossa vertebrae	29	29	29	26	34
Najväčšia šírka na process. transversus Grösste Breite am Process. transversus	55	—	58	48	—
Najväčšia šírka na kaudal. kĺbnom výbežku Grösste Breite am kaudal. Gelenkfortsatz	42	43	44	44	40
Výška hlavy stavca Höhe der kranialen Gelenkfläche	18,5	20	20,5	20,5	19,5
Výška fossa vertebrae Höhe der kaudalen Gelenkfläche	20	21,5	22	20	—
Výška kanála Höhe des Kanals	13	13	14	15,5	19,5

Scapula	15	58	59
Fyziologická dĺžka lopatky Physiologische Länge	219	—	—
Vonkajšia dĺžka Aussenlänge	226	—	—
Šírka jamy infra spinam Breite der Supraspinatusgrube	86	—	—
Najmenšia šírka krčka Kleinste Breite des Collum sc.	23	20	21
Šírka angulus articularis Breite des Angulus articularis	37	33,5	35
Hĺbka angulus articularis Tiefe des Angulus articularis	27,5	22	25
Dĺžka od angul. caud. ku kaud. okraju jam. klb. Länge vom Angul. caud. zum Kaudalrand der Cav. glenoidalis	190	150	—

mandibula (57), v ktorej sú obojstranne zachované prvý a druhý molár, tretí molár doteraz neprerezaný, druhý neprerezaný rezák, očný zub. Vľavo ešte tretí mliečny rezák, vpravo ešte druhý premolár. Ide o sviňu, zabitú vo veku asi 14 mesiacov.

Ďalej sa zachovali dva zlomky pravej mandibuly, dva zlomky ľavej mandibuly, z voľných zubov dva rezáky, dva očné zuby a jeden premolár, všetky z dolnej čeľuste. Zo stavcov je to 7 hrudných a 7 bedrových; na niekoľkých sú stopy po sekaní; desať zlomkov rebier. Z hrudnej končatiny poškodená pravá lopatka a klbový uhol ľavej lopatky (58, 59). Pravý distálny koniec humera (60). Pravý rádius a ulna, ľavý rádius a ulna. Oba páry k sebe dobre priliehajú (61—64). Ľavý metakarpus IV. Z panvovej končatiny sa zachovala pravá polovica panvy (65), štyri poškodené fibuly, ľavý talus (66).

Humerus	16	17	60
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	185	—	—
Fyziologická dĺžka Physiologische Länge	175	—	—
Stredná dĺžka Mittlere Länge	173	—	—
Šírka distálnej epifýzy Breite der distalen Epiphyse	43	41,5	39
Šírka trochley. Breite der Trochlea	34,5	35	33
Šírka fossa olecrani Breite der Fossa olecrani	14	13	12
Mediodistálny priemer Mediodistaler Durchmesser	42,5	41	40
Laterodistálny priemer Laterodistaler Durchmesser	35	31	29
Sagitálny priemer hlavice Sagitaler Durchmesser des Caput	34	—	—
Transversálny priemer hlavice Transversaler Durchmesser des Capu	34	—	—
Najmenší priemer trochley Kleinste Durchmesser der Trochlea	19,5	20	19
Foramen supratrochleare	+	+	+

H o v ä d z í d o b y t o k *(Bos taurus* L.)

Časť pravej čeľuste s druhým molárom a s práve prerezaným tretím molárom (vek asi 2½ roka), pravý rohový výbežok, časť rebra, dva ľavé a pravý talus (67—69), phalanx I. (70) a II. (71).

K o z a alebo o v c a *(Capra seu Ovis)*

Pravý proximálny rádius, pravý metakarpus z mladého jedinca bez distálneho konca, časť ľavej polovice panvy, pravý prepálený talus.

P e s *(Canis familiaris L.)*

Proximálny koniec ľavého humera.

S v i ň a d i v á *(Sus scrofa fer. L.)*

Mohutný dolný očný zub poškodený, pôvodne pozostávajúci z troch častí.

S r n e c *(Capreolus capreolus L.)*

Pravý paroh šestoráka s ulomenou prednou a strednou výsadou. Ľavý paroh šestoráka s ulomenými koncami výsad.

J e l e ň *(Cervus elaphus L.)*

Ulomená výsada paroha a phalanx I. (72).

V t á c i *(Aves)*

Radius	18	19	20	21	61	62
Fyziologická dĺžka Physiologische Länge	148	—	—	—	—	—
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	154	—	—	—	—	—
Laterálna dĺžka Laterallänge	140	—	—	—	—	—
Mediálna dĺžka Medïallänge	147	—	—	—	—	—
Šírka hlavičky Breite des Capitulum	30	28	31	—	29,5	29
Šírka diafýzy v strede Breite der Diaphyse in der Mitte	20	19	—	—	18	16
Šírka distálnej epifýzy Breite der distalen Epiphyse	36,5	—	—	36	32	31,5
Hĺbka hlavičky Tiefe des Capitulum	21	20	21,5	—	21	20
Hĺbka diafýzy v strede Tiefe der Diaphyse in der Mitte	14	12	—	—	13	10,5
Hĺbka distálnej epifýzy Tiefe der distalen Epiphyse	26	—	—	26	26	25
Obvod diafýzy na najužšom mieste Umfang der Diaphyse an engster Stelle	56	54	—	—	48	47

Ulna	22	23	24	63	64
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	206	229	—	—	—
Dĺžka prox. okraja proc. olecrani Länge des prox. Randes von Proc. olecr.	61,5	62	—	—	—
Šírka tuber olecrani Breite des Tuber olecrani	17	16	—	—	—
Šír. klb. plochy medzi prox. koncami ulny a radia Breite der Gelenkfl. zwischen den prox. Epiph. von Ulna und Radius	22,5	22,5	21	23	21
Najmenšia šírka diafýzy Kleinste Breite der Diaphyse	8	11	—	10	8,5
Šírka capitulum ulnae Breite des Capitulum ulnae	16	17	—	—	—
Najmenšia hĺbka olecranon Kleinste Tiefe des Olecranon	29	30	26,5	25	25
Najmenšia hĺbka diafýzy Kleinste Tiefe der Diaphyse	17	16	—	17	15
Hĺbka distálnej epifýzy Tiefe der distalen Epiphyse	15	16,5	—	—	—
Najmenší obvod diafýzy Kleinster Umfang der Diaphyse	46	50	—	46	45
Hĺbka v obvode proc. anconaeus Tiefe bei Proc. anconaeus	40,5	39	36	33	34,5

Medzi kosťami sa našla tiež jedna vtáčia kosť a síce metakarpus III. Bližšie určenie nebolo možné pre nedostatok porovnávacieho materiálu. Dĺžka je 58 mm. Metakarpus IV. je odlomený.

Zhodnotenie

Počet všetkých kostí, nájdených v oboch jamách, je 371. Z toho bolo 109, teda asi $^1/_3$ neurčiteľných zlomkov, najviac z diafýz dlhých kostí a úlomkov rebier. Určiteľné kosti patrili nasledujúcim druhom:

Hovädzí dobytok (*Bos taurus L.*)	18	(6,87%)	IV ind.
Jeleň (*Cervus elaphus L.*)	2	(0,76%)	I „
Koza alebo ovca (*Capra seu Ovis*)	7	(2,67%)	II „
Srnec (*Capreolus capreolus L.*)	4	(1,52%)	IV „
Sviňa domáca (*Sus scrofa dom. L.*)	225	(85,87%)	VI „
Sviňa divá (*Sus scrofa fer. L.*)	1	(0,38%)	I „
Pes (*Canis familiaris L.*)	1	(0,38%)	I „
Vtáci (*Aves*)	1	(0,38%)	I „
Unionidae	3	(1,14%)	

Pelvis	36	37	65
Dĺžka ilia Darmbeinlänge	153	—	120
Dĺžka ischia Sitzbeinlänge	126	—	—
Dĺžka acetabula Länge des Acetabulum	31	29	30
Pozdĺžny priemer for. obturatum Längsdurchmesser des For. obturatum	50	—	40
Pozdĺžny priemer incis. acetabuli Durchmesser der Incis. acetabuli	4,5	8	6
Najmenšia šírka tela kosti bedernej Kleinste Breite der Darmbeinsäule	14,5	13	12
Hĺbka acetabula Tiefe des Acetabulum	16	13	16
Hrúbka steny acetabula Dicke der Wand des Acetabulum	8	6	6,5
Šírka laterálnej vetvy ischia Breite des Sitzbeinastes	10	8	9
Hĺbka tela kosti bedernej Tiefe der Darmbeinsäule	25,5	19	20
Hĺbka acetabula Tiefe des Acetabulum	30	27,5	28,5
Acetabulum — spina ischiadica	66	53	57
Obvod tela kosti bedernej Umfang der Darmbeinsäule	68	54	57,5

Femur	38	39	40	41
Dĺžka femuru od trochanteru Länge vom Trochanter aus	238	—	—	—
Dĺžka femuru od hlavice Länge vom Caput aus	236	192,5	—	—
Výška collum femoris Höhe des Collum femoris	27	22	—	—
Najväčšia tetiva kondylov Grösste Tangente der Condylen	30	27	30	27
Šírka proximálnej epifýzy Breite der proximalen Epiphyse	60	—	—	—
Šírka caput femoris Breite des Caput	28	26	—	—
Najväčšia šírka trochanter maior Grösste Breite des Trochanter maior	18	—	—	—
Najmenšia šírka diafýzy Kleinste Breite der Diaphyse	19	15	—	—
Šírka distálnej epifýzy Breite der distalen Epiphyse	49	41,5	47	42,5
Najväčšia šírka trochlea patellaris Grösste Breite der Trochlea patell.	21	—	18	17
Najväčšia šírka fossa poplitea Grösste Breite der Fossa poplitea	14	12	14,5	11,5
Hĺbka trochanter maior Tiefe des Trochanter maior	33,5	—	—	—
Hĺbka proximálnej epifýzy Tiefe der proximalen Epiphyse	36	—	—	—
Najmenšia hĺbka diafýzy Kleinste Tiefe der Diaphyse	22	18	—	—
Hĺbka distálnej epifýzy Tiefe der distalen Epiphyse	60	50	58,5	52
Obvod v strede diafýzy Umfang der Diaphyse in der Mitte	72	55	—	—

Na prvý pohľad je nápadné veľké množstvo nájdených kostí svine domácej. Tvori 85% všetkých kostí. Čo do rasového určenia prichádzajú do úvahy dve formy: „scrofa" a „vittatus". Najlepším rozlišovacím znakom medzi obidvoma je tvar slzných kôstok, ktoré sú pri prvej forme nízke a podlhovasté, horné ohraničenie je širšie ako dolné. Druhá skupina má tvar týchto kôstok úzky a vysoký, horné i dolné ohraničenie je skoro rovnako dlhé. Druhým rozlišovacím znakom je tvar očného zuba. V skupine „scrofa" je jeho priečny prierez trojhranný, pričom najdlhšia je vnútorná strana trojuholníka, zadná je kratšia a vonkajšia je najkratšia. Pretože sa ani v jednom prípade nezachovala slzná kôstka, rasové určenie bolo možné iba na základe tvaru očných zubov. Podľa toho a po-

dľa zistených mier možno považovať sviňu domácu z Dvorov nad Žitavou za potomka divej svine *Sus scrofa*. Jej domestifikáciou vznikla táto primitívna rasa. Sú to teda zvieratá domáceho pôvodu, ktoré si zachovali mnoho vlastností po divých predkoch. Líšia sa od nich hlavne menšou veľkosťou. Ich chov bol veľmi primitívny, stáda sa voľne pásli v lesoch a zaiste prichádzalo i k páreniu s divými sviňami. Pre domestifikáciu sú doklady už v neolite, samozrejme v malej miere, lebo chov nebol tak intenzívny. Väčšieho významu nadobúda chov ošípaných až v dobe bronzovej. Zaujímavé pozorovania robil B ö k ö n y i pri spracovaní osteologického materiálu z Tószegu. Ide o sídlisko, kde zistili 24 vrstiev z priebehu celej doby bronzovej, takže bolo možné pozorovať zmeny v priebehu dlhšej doby. Tu je počet ošípaných v korelácii s počtom kostí lovnej, mäsitej zveri. S pribúdaním kostí ošípaných ubúdajú úmerne kosti lovnej zveri. Stav, ktorý nachádzame v Dvoroch nad Žitavou, by zhruba zodpovedal pomerom v Tószegu. Na prvý pohľad sa síce zdá, že chov ošípaných tvoril veľkú prevahu v pestovaní domácich zvierat. Však aj podľa počtu nájdených kostí patrí plných 5/6 svini domácej. Ak však vezmeme do úvahy počet možných jedincov, ktorým tieto kosti patrili, dostaneme už trochu iný obraz. Sviňa domáca zostáva síce na prvom mieste, ale hneď za ňou nasleduje hovädzí dobytok. Okolnosť, prečo sa vyskytuje pomerne taký veľký počet kostí ošípaných, zatiaľ čo počet kostí hovädzieho dobytka a lovnej zveri je značne menší, si môžeme vysvetliť. V oboch jamách, z ktorých pochádzajú kosti, ide o kuchynské odpadky z potravy. Nehádzali sem však všetky kosti. Niektoré z nich sa totiž výborne hodia na výrobu nástrojov, a to hlavne kosti lovnej zveri, ako je jeleň a srnec. Sú tvrdšie a masívnejšie než kosti domácich zvierat. Vyrábali z nich ihlice, šidlá, hladidlá, ozdobné predmety a pod. Kosti svine domácej sú najmenej vhodné na výrobu týchto predmetov, pretože sú dosť gracilné, a už i z toho dôvodu, že väčšina ošípaných bola zabíjaná najčastejšie vo veku asi 1½—2 rokov. To je pre neskoršie dospievajúce rasy mladý vek, takže epifýzy dlhých kostí iba dokončili alebo dokončujú zrast s diafýzami a kosti sú ešte krehké, porézne.

Môžeme teda povedať, že v chove dobytka u obyvateľov z Dvorov nad Žitavou značnú úlohu hral chov ošípaných. Pestovali primitívnu rasu domestifikovanej svine európskej. Možno povedať, že to boli obyvatelia usadlejší, pretože chov ošípaných

Tibia	42
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	221
Najmenšia šírka diafýzy Kleinste Breite der Diaphyse	20
Šírka distálnej epifýzy Breite der distalen Epiphyse	30,5
Najmenšia hĺbka diafýzy Kleinste Tiefe der Diaphyse	16
Hĺbka distálnej epifýzy Tiefe der distalen Epiphyse	29
Najmenší obvod diafýzy Kleinster Umfang der Diaphyse	59

Talus	43	66	51	52	53	67	68	69
Vonkajšia dĺžka Aussenlänge	42	43	67	58	53	67	65,5	56,5
Vnútorná dĺžka Innenlänge	39	39	61	54	50	62	60	51
Najväčšia šírka Grösste Breite	27	27,5	49	41	36	45	46	36
Proximálna šírka Proximalbreite	21,5	21	44	37,5	33,5	42,5	43	35,5
Distálna šírka Distalbreite	24	25	43,5	37	—	41,5	42	35
Najväčšia hĺbka laterálne Grösste Tiefe lateral	21	22	37	32,5	30	37	37	29
Najväčšia hĺbka mediálne Grösste Tiefe medial	25,5	24	39	33	—	38	37,5	31

nedovoľuje príliš veľké pohyby, ako napr. chov hovädzieho dobytka, ktorý sa môže hnať i na väčšie vzdialenosti. Preto u vyslovene nomádskych národov nikdy nenájdeme chov ošípaných.

Na druhom mieste v počte nájdených kostí i v počte jedincov je hovädzí dobytok. Na určenie jeho rasovej príslušnosti nemáme k dispozícii príliš mnoho materiálu. Napriek tomu všetky nájdené kosti poukazujú na to, že nejde o malú formu. Jediný rohový výbežok, ktorý sa našiel a u ktorého je zachytený proximálny okraj len na konkávnej strane oblúka, meria na prednej konkávnej strane 240 mm. Obvod na báze dosahoval najmenej 180 mm. Prebieha laterálne, potom sa stáča dopredu a zároveň okolo svojej osi hore. Toto postavenie môžeme považovať za typické pre hovädzí dobytok zo skupiny „*primigenius*". Aj ulna, ktorá je z mladého jedinca, pochádza z mohutnejšieho zvieraťa. Rovnako ostatné kosti svedčia o väčšej telesnej stavbe. Je teda hovädzí dobytok pôvodu primigenného, a to v dosť pokročilom štádiu domestifikácie. Môže sa predpokladať, že už v predchádzajúcich obdobiach sídliska chytali a domestifikovali divoko žijúce pratury (*Bos primigenius Boj.*), z ktorých bola vypestovaná táto rasa domáceho hovädzieho dobytka, predstavujúca po stránke úžitkovej skôr formu mäsitú ako mliečnu.

Z ďalších domácich zvierat sú zastúpené malé prežúvavce koza a ovca. Rozlíšenie oboch druhov je veľmi ťažké. Správne zdôraznil J. Boessneck, že sa mnohokrát pri určovaní neberie ohľad na variačnú šírku, ktorá sa u oboch druhov na mnohých kostiach prekrýva. V našom prípade nebolo možné rozlíšenie jednak pre nedostatočný počet a úlomkovitosť materiálu, jednak pre nedostatok porovnávacieho materiálu. Zlomok panvy z jamy 2, zdá sa, patril skôr koze ako ovci. Jamka pre priamy sval stehenný je hlbšia a pretiahnutá, obvod kĺbovej jamky je ostrohranný. Ulna z jamy 1 nasvedčuje zase skôr pre príslušnosť k ovci so širokým a hrubším processus olecrani. V každom prípade nebol chov týchto prežúvavcov na sídlisku príliš rozšírený, pretože oba druhy obľubujú skôr kopcovité a horské terény ako nížinu, na ktorej sa sídlisko nachádzalo.

Jediná nájdená kosť psa dosvedčuje prítomnosť najstaršieho spoločníka človeka. Patrila neveľkému dospelému psovi. Jeho mäso slúžilo človeku za potravu azda iba v najväčšej núdzi.

Kosti jeleňa a srnca sa síce vyskytujú v malom množstve, napriek tomu možno povedať, že táto zver bola dosť hojne lovená. Tieto zvieratá poskytovali človeku nielen mäso a kožu, ale kosti a

Calcaneus	44
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	87
Najväčšia šírka Grösste Breite	24
Najväčšia šírka tuber calc. Grösste Breite des Tuber calc.	18
Najväčšia hĺbka Grösste Tiefe	30

Metacarpus	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
	Mc III.						Mc IV.				
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	81	79,5	78	78	—	79	80	80	82	79	—
Šír. prox. epifýzy Breite d. prox. Epiph.	22	22	21	21	20	16	16,5	16	15	15,5	13,5
Najmenšia šír. diafýzy Kl. Breite d. Diaphyse	13	15	15	14	13,5	12	12	12	10	12	11
Šír. dist. epifýzy Breite d. dist. Epiph.	17,5	18	18	16	—	17	16	17	15	16	—
Hĺbka prox. epifýzy Tiefe d. prox. Epiph.	19	18	18,5	19,5	17	16,5	16,5	16	16	16	14,5
Najmenšia hĺbka diafýzy Kl. Tiefe d. Diaphyse	9	10	10	10	9	10,5	10	11	11	11	10
Hĺbka dist. epifýzy Tiefe d. dist. Epiph.	17	17,5	18	17	—	19	18	18	17,5	16,5	—

najmä parohy dávali výborný materiál na výrobu najrôznejších úžitkových a ozdobných predmetov. Malý výskyt kostí týchto zvierat by bolo možné vysvetliť v súvislosti s práve spomínaným a s pokročilým chovom ošípaných.

Jediný nájdený očný zub diviaka dokazuje, že i táto zver bola lovená, aj keď len v malej miere a doplňovala nedostatok potravín z domácich stád. Drobným a snáď len nahodilým doplnkom potravy boli tiež vtáci, ktorých pozostatkom je jediný metakarpus, ktorý nedovoľuje bližšie určenie pre nedostatok porovnávacieho materiálu. Podobný úžitok mali asi aj mlže z čeľade *Unionidae*, dosť hojne sa vyskytujúce v našich riekach.

Pomer domácich zvierat k lovným, ktorý by podľa počtu kostí bol 254 : 8 (96,94% : 3,05%), nepodáva celkom správny obraz. Tento pomer by poukazoval na obyvateľstvo výlučne dobytkárske, u ktorého lov hral celkom podradnú úlohu. Pritom treba ešte uvážiť, že nájdené parohy srncov sú odpadnuté, nepochádzajú teda z ulovenej zveri, ale boli nájdené. To ešte viac skresľuje obraz. Preto bolo pri každom druhu vyčíslené najmenšie možné množstvo jedincov, ktorým kosti patrili. Potom je pomer domácich zvierat k lovnej zveri 13 : 3 (ak nepočítame k ulovenej zveri oné 4 parohy srncov), čo je obraz už pravdepodobnejší. Na túto skutočnosť, ako ďaleko sú tieto pomery objektívne, poukázala už G o r j u n o v a. Treba teda chápať tieto výpočty v súvislosti s celkovou situáciou a s ohľadom na prírodné prostredie, ráz krajiny, podnebie a pod.

Treba sa ešte zmieniť i o inej zvláštnosti, že totiž celkom chýbajú kosti koňa. Na iných sídliskách z doby bronzovej nachádzame koňa už ako

Phalanx I. et II	50	70	54	72	71
	Ph I.				Ph II.
Sagitálna dĺžka Sagittallänge	34	52	51	56	33
Proximálna šírka Proximalbreite	19	32	27	24	27
Šírka diafýzy Breite der Diaphyse	14	26	23,5	19	21
Distálna šírka Distalbreite	15	30	25	21	23
Proximálna hĺbka Proximaltiefe	18	35	32	28	30
Hĺbka diafýzy Tiefe der Diaphyse	9	20	18	16	21
Distálna hĺbka Distaltiefe	10	22,5	20	20	25

Phalanx III.	55
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	79
Najväčšia šírka Grösste Breite	28
Najväčšia hĺbka Grösste Tiefe	35

Metatarsus	45	46	47	48	49
	Mt III.		Mt IV.		
Najväčšia dĺžka Grösste Länge	88	—	96	—	—
Šírka proximálnej epifýzy Breite der proximalen Epiphyse	15	15	15	14,5	15
Najmenšia šírka diafýzy Kleinste Breite der Diaphyse	13	12	14	12	12
Šírka distálnej epifýzy Breite der distalen Epiphyse	16,5	—	17	—	—
Hĺbka proximálnej epifýzy Tiefe der proximalen Epiphyse	22,5	21,5	25	23	—
Najmenšia hĺbka diafýzy Kleinste Tiefe der Diaphyse	11	11	12	12,5	10
Hĺbka distálnej epifýzy Tiefe der distalen Epiphyse	17,5	—	18,5	—	—

domestifikované zviera alebo ako objekt lovný, napr. v Tószegu je kôň po hovädzom dobytku najviac sa vyskytujúcim zvieraťom. Jeho nedostatok si môžeme snáď vysvetliť len tak, že v dobe, keď do jamy hádzali odpadky a ktorá azda nebola dlhá, nehádzali do nej konské kosti alebo, čo je menej pravdepodobné, nezabíjali koňa pre potravu.

Súhrn

Zvieracie zvyšky, ktoré sa našli v dvoch odpadových jamách vo Dvoroch nad Žitavou z počiatku strednej doby bronzovej, patria prevažne domácim zvieratám. Z nich je najviac zastúpená sviňa domáca, ktorá je domestifikovaným potomkom divej svine európskej (*Sus scrofa fer. L.*). Chov hovädzieho dobytka je zastúpený väčšou rasou, pochádzajúcou z pratura (*Bos primigenius Boj.*), ktorá bola po viac generácií domestifikovaná. Značne vyvinutý chov ošípaných ukazuje na usadlejšie obyvateľstvo. Pravdepodobne v dôsledku intenzívnejšieho dobytkárstva ustupuje lov divej zveri do pozadia. Chov ostatných domácich zvierat, ako je koza a ovca, má pomerne malý význam. Zvláštnosťou je, že celkom chýbajú kosti koňa.

Literatúra

[1] Archeologický materiál spracúva dr. A. Točík. Datovanie objektov podľa jeho ústneho oznámenia.

J. W. Amschler, *Ur- und frühgeschichtliche Haustierfunde aus Österreich*, Arch. Austriaca H. 3, Wien 1949.

O. Antonius, *Stammesgeschichte der Haustiere*, Jena 1922.

J. Boessneck, *Tierknochen aus spätneolithischen Siedlungen Bayerns*. Studien an vor- und frühgeschichtlichen Tierresten Bayerns I. München 1956.

S. Bökönyi, *Die Wirbeltierfauna der Ausgrabungen in Tószeg vom Jahre 1948*, Acta Arch. Hung. 2 (1952).

S. Bökönyi, *Untersuchung der Haustierfunde aus dem Gräberfeld von Alsónémedi*, Acta Arch. Hung. 1 (1951).

U. J. Duerst, *Vergleichende Untersuchungsmethoden am Skelett bei Säugern*. Vyšlo v diele: O. Abderhalden, *Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden*, Abt. VII., Bd. 1, Berlin—Wien 1930.

W. Ellenberger — H. Baum, *Handbuch der vergleichenden Anatomie der Haustiere*, Berlin 1921.

J. I. Gorjunova, *K voprosu ob „osteologičeskoj statistike"*, Kratkije soobšč. o dokladoch i pol. issled. Inst. istor. mater. kult. Tom 35.

J. Kolda, *Srovnávací anatomie zvířat domácích*, Brno 1936.

Tierknochen aus der Bronzezeit von Dvory nad Žitavou

Cyril Ambros

Im Jahre 1955 wurden in Dvory nad Žitavou (Bez. Nové Zámky) von J. Paulík Ausgrabungen vorgenommen. Diese Ausgrabungen erbrachten unter anderem auch zwei Gruben, in denen auch zahlreiche Tierknochen gefunden wurden. Die beiden Gruben sind nach dem archäologischen Material an den Anfang der Mittelbronzezeit zu reihen Der grösste Teil der Knochen sind Speiseabfälle. Manche von ihnen wurden wegen des Knochenmarks zerschlagen. Man findet an einigen Knochen auch Spuren vom Zerhacken.

Die Zahl sämtlicher, in beiden Gruben gefundenen Knochen beträgt 371. Davon waren 109, also ungefähr $^1/_3$ unbestimmbare Bruchstücke von den Diaphysen langer Knochen und Rippenfragmente. Die bestimmbaren Knochen gehörten folgenden Arten an:

Rind (Bos taurus L.) . .	18 (6,87 %)	IV ind.
Hirsch (Cervus elaphus L.)	2 (0,76 %)	I „
Ziege oder Schaf (Capra seu Ovis)	7 (2,67 %)	II „
Reh (Capreolus capreolus L.)	4 (1,52 %)	IV „
Hausschwein (Sus scrofa dom. L.)	225 (85,87 %)	VI „
Wildschwein (Sus scrofa fer. L.)	1 (0,38 %)	I „
Haushund (Canis familiaris L)	1 (0,38 %)	I „
Vögel (Aves)	1 (0,38 %)	I „
Unionidae	3 (1,14 %)	„

Auf den ersten Blick fällt die grosse Zahl der gefundenen Knochen des Hausschweines auf. Sie

betragen 85% sämtlicher Knochen. Was die Rassenbestimmung betrift, kommen zwei Formen in Erwägung: „scrofa" und „vittatus". Das beste Unterscheidungsmerkmal zwischen beiden ist die Form der Tränenknochen, die bei der ersten Form nieder und länglich sind, die obere Grenze ist breiter als die untere. Bei der anderen Gruppe ist die Form dieser Knochen schmal und hoch, die obere und untere Grenze ist von beinahe gleicher Länge. Ein zweites Unterscheidungsmerknal ist die Form des Hauers. Bei der Gruppe „scrofa" ist sein Querschnitt dreieckförmig, wobei die innere Seite des Dreiecks am längsten ist, die hintere kürzer und die äussere am kürzesten. Nachdem bei keinem der Fälle der Tränenknochen erhalten blieb, war die Rassenbestimmung nur auf Grund der Form des Hauers möglich. Laut diesem und laut der festgestellten Masse kann man das Hausschwein aus Dvory nad Žitavou für einen Nachkommen des Wildschweines Sus scrofa halten. Durch seine Domestizierung ist diese primitive Rasse entstanden. Es sind dies also Tiere einheimischer Herkunft, welchen viele Eigenschaften der wilden Vorfahren erhalten blieben. Sie unterscheiden sich von diesen besonders durch die geringere Grösse. Ihre Zucht war sehr primitiv, die Herden weideten frei in den Wäldern und sicher ist es zum Paaren mit Wildschweinen gekommen. Für die Domestikation sind bereits im Neolithikum Urkunden vorhanden, selbstverständlich nur in geringem Masse, weil die Zucht nicht so intensiv gewesen ist. Die Schweinezucht erlangt erst in der Bronzezeit eine grössere Bedeutung. Bökönyi machte interessante Beobachtungen bei der Bearbeitung des osteologischen Materials aus Tószeg. Es handelt sich um eine Siedlung, wo 24 Schichten aus dem Verlauf der ganzen Bronzezeit festgestellt wurden, so dass man die Umwadlungen des Verlaufes einer längeren Periode beobachten konnte. Die Zahl der Schweine ist hier in Korrelation mit der Zahl der jagdbaren Fleischtiere. Mit der Zunahme der Schweineknochen nehmen die Knochen der Jagdtiere verhältnismässig ab. Der Stand, den wir in Dvory nad Žitavou finden, würde ungefähr den Verhältnissen in Tószeg entsprechen. Auf den ersten Blick würde es scheinen, dass die Schweinezucht bei der Zucht der Haustiere in grossem Überwicht war. Laut der Zahl der Schweineknochen gehören auch 5/6 dem Hausschwein. Ziehen wir aber die Zahl der möglichen Individuen, denen diese Knochen gehörten, in Erwägung, erhalten wir ein etwas anderes Bild. Das Hausschwein bleibt zwar mit sechs Individuen an erster Stelle, gleich aber folgt das Rind mit vier Individuen. Den Umstand, weshalb eine verhältnismässig so grosse Zahl von Schweineknochen vorkommt, während die Zahl der Rinderknochen und Jagdtierknochen beträchtlich geringer ist, können wir erklären. Bei beiden Gruben, aus denen die Knochen stammen, handelt es sich um Küchenabfälle. Alle Knochen wurden aber nicht her geworfen. Manche sind nämlich vortrefflich zur Herstellung von Geräten geeignet, und zwar hauptsächlich Knochen der Jagdtiere, wie die von Hirsch und Reh. Sie sind härter und massiver als die Knochen von Haustieren. Es wurden aus ihnen Nadeln, Pfriemen, Glättgeräte und desgl. hergestellt. Die Knochen des Hausschweines sind für die Herstellung dieser Geräte am wenigsten geeignet, weil sie ziemlich grazil sind, schon aus dem Grunde, dass der grösste Teil der Schweine am häufigsten im Alter von 1½—2 Jahren getötet wurde. Dies ist für spät reifende Rassen ein niederes. Alter, in dem das Verwachsen der Epiphysen der langen Knochen mit den Diaphysen gerade beendet ist oder endet und die Knochen noch zerbrechlich, porös sind.

Man kann also sagen, dass bei der Viehzucht der Bewohner aus Dvory nad Žitavou, die Schweinezucht eine bedeutende Rolle spielte. Sie haben die primitive Rasse des domestizierten europäischen Schweines gezüchtet. Man kann feststellen, dass dies mehr sesshafte Bewohner waren, weil die Schweinezucht keine zu grosse Wanderung gestattet, wie es z. B. bei der Rinderzucht der Fall ist, wo man die Tiere auch nach entfernteren Stellen treiben kann. Deshalb finden wir bei ausgesprochen nomadischen Völkern nie Schweinezucht.

In der Zahl der gefundenen Knochen und in der Zahl der Individuen steht das Rind an zweiter Stelle. Für die Rassenbestimmung ist nicht allzuviel Material vorhanden. Trotzdem deuten sämtliche gefundene Knochen darauf hin, dass es sich um keine kleine Form handelt. Der einzige gefundene Hornzapfen, bei welchem der Proximalrand nur an der Konkavseite des Bogens erhalten ist, misst an der vorderen Konkavseite 240 mm. Der Umfang an der Basis betrug mindestens 180 mm. Er verläuft lateral, dreht sich dann vor und zugleich um die eigene Achse nach oben. Dies können wir für die Rinder der Gruppe „primigenius" für typisch halten. Auch die Ulna, die einem jungen Individuum gehört, stammt von einem kräftigen Tier. Die übrigen Knochen zeugen ebenfals von einem grösseren Körperbau. Die Rinder sind also primigenen Ursprunges und zwar in einem ziemlich fortgeschrittenen Stadium der Domesti-

kation. Man kann annehmen, dass bereits in den vorhergehenden Perioden der Siedlung wild lebende Ure gefangen und domestiziert wurden, aus denen diese Rasse der Hausrinder gezüchtet wurde, welche als Nutztiere eher Fleisch- als Milchlieferanten darstellen.

Von weiteren Haustieren sind die kleinen Wiederkäuer Ziege und Schaf vertreten. Die Unterscheidung beider Arten ist sehr schwer. Boessneck hat richtig betont, dass bei der Bestimmung oft keine Rücksicht auf die Variationsbreite genommen wird, welche sich bei beiden Arten an vielen Knochen überdeckt. In unserem Falle war keine Unterscheidung möglich, einerseits wegen der ungenügenden Zahl und des fragmentarischen Materials, anderseits wegen des Mangels an Vergleichsmaterial. Das Beckenfragment aus der Grube 2 gehörte anscheinend eher einer Ziege als einem Schaf. Das Grübchen von M. rectus femoris ist tiefer und ausgezogen, der Umfang des Acetabulums ist scharfkantig. Die Ulna aus Grube 1 zeugt wieder eher für die Zugehörigkeit zum Schaf, durch den breiten und gröberen Proc. olecrani. Das Züchten beider dieser Wiederkäuer war jedenfals auf dieser Siedlung nicht sehr verbreitet, weil beide Arten eher Berglandschaften als Ebenen, wo sich diese Siedlung befand, lieben.

Der einzige gefundene Hundeknochen zeugt für das Vorhandensein des ältesten Gefährten des Menschen. Er gehörte einem nicht grossen, adulten Hunde. Sein Fleisch hat dem Menschen, vielleicht nur in höchster Not, Nahrung geboten.

Knochen vom Hirsch und Reh sind zwar in geringer Zahl vorhanden, trotzdem kann man behaupten, dass diese Tiere ziemlich häufig gejagt wurden. Diese Tiere boten dem Menschen nicht nur Fleisch und Fell, aber ihre Knochen und besonders das Geweih waren ein vortreffliches Material für die Herstellung verschiedener Gebrauchs- und Ziergegenstände. Das geringe Vorkommen von Knochen dieser Tiere liese sich im Zusammenhang mit dem eben Erwähnten und mit fortgeschrittener Schweinezucht erklären.

Der einzige gefundene Hauer vom Eber beweist, dass auch dieses Tier gejagt wurde, wenn auch in geringerem Masse, und es ergänzte den Mangel an Nahrung aus eigenen Herden. Eine kleine und vielleicht zufällige Ergänzung der Nahrung waren auch Vögel, von denen ein einziger Metacarpus erhalten blieb, welcher wegen des Mangels an Vergleichsmaterial keine nähere Bestimmung gestattet. Ähnlicherweise nützlich waren auch Unionidae, die ziemlich häufig in unseren Flüssen vorkommen.

Das Verhältnis der Haustiere zu den Jagdtieren, welches laut der Zahl der Knochen 254:8 (96,94% :3,05%) ausmacht, bietet kein ganz richtiges Bild. Dieses Verhältnis würde von ausschliesslich züchtender Einwohnerschaft zeugen, bei welcher die Jagd eine ganz untergeordnete Rolle spielen würde. Dabei muss man noch in Erwägung ziehen, dass das gefundene Geweih vom Reh abgeworfen ist, es stammt also nicht von erlegten Tieren, sondern es wurde gefunden. Dadurch wird das Bild noch mehr verstellt. Deshalb wurde bei jeder Art die geringste mögliche Zahl von Individuen angeführt, denen die Knochen gehören konnten. Das Verhältnis der Haustiere zu den Jagdtieren ist dann 13 : 3 (falls wir jene vier Stücke von Rehgeweih nicht zu den erlegten Tieren zählen), was schon ein mehr wahrscheinliches Bild bietet. Auf diese Tatsache, inwiefern diese Verhältnisse objektiv sind, hat bereits Gorjunova hingewiesen. Dies ist also im Zusammenhang mit der Gesamtsituation und mit Rücksicht auf das natürliche Milieu, die Art der Landschaft und desgl. zu betrachten.

Noch eine Besonderheit ist zu erwähnen, nämlich das gänzliche Nichtvorhandensein von Pferdeknochen, während wir an anderen Siedlungen aus der Bronzezeit dem Pferd als domestiziertem Tiere begegnen, oder als Jagdobjekt. In Tószeg ist z. B. das Pferd nach dem Rind das häufigst vorkommende Tier. Sein Nichtvorhandensein lässt sich nur auf die Art erklären, dass man im vermutlich kurzen Zeitraum, wo in die Grube Abfälle geworfen wurden, nicht Pferdeknochen hineinwarf, oder, was weniger wahrscheinlich wäre, dass das Pferd nicht wegen der Nahrung getötet wurde.

Tafel I. Hausschwein (Sus scrofa dom. L.). Gesichtsschädelteil (1). 2. Mandibula (4). 3. Gesichtsschädelteil (2). 4. Mandibula (5).

Tafel II. Hausschwein (Sus scrofa dom. L.). 1. Hinterhauptteil des Hirnschädels. 2. Atlas (8). 3. Epistropheus (9). 4. III.—VII. Halswirbel (10—14). 5. Scapula (15). 6. Humerus (16). 7. Radius und Ulna (18, 22). 8. Pelvis (36).

Tafel III. Hausschwein (Sus scrofa dom. L.). 1. Femur (38). 2. Tibia (42). 3. Calcaneus (44). 4. Talus (66). 5. Eine Rippe mit geheilter Fraktur. 6. Metacarpus IV. dx. (31). 7. Metacarpus III. dx. (25). 8. Metatarsus IV. dx. (47). 9. Metatarsus III. dx. (45). Reh (Capreolus capreolus L.). 10. Geweih aus der Grube 2. Rind (Bos taurus L.). 11. Phalanx I. aus der Grube 2 (70). 12. Phalanx III. aus der Grube 1 (55). 13. Metacarpus aus der Grube 1. 14. Talus aus der Grube 1 (51). 15. Talus aus der Grube 2 (68). 16. Ein Hauer aus der Grube 2. 17. Hornzapfen.

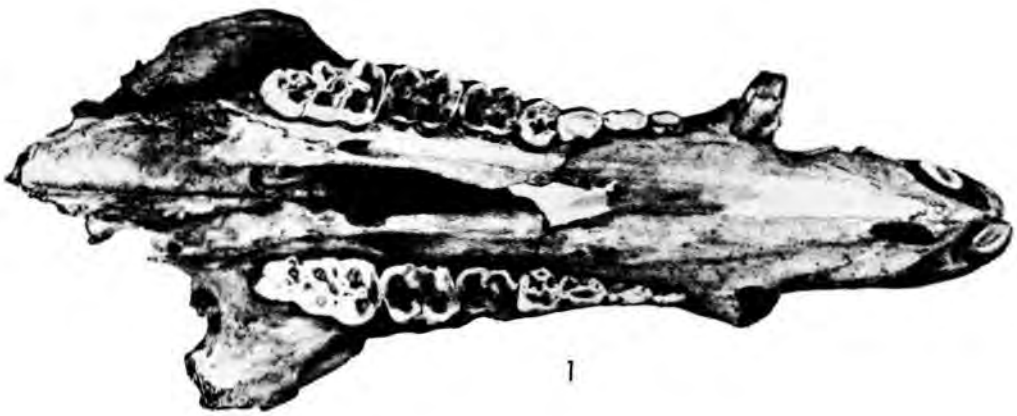

1

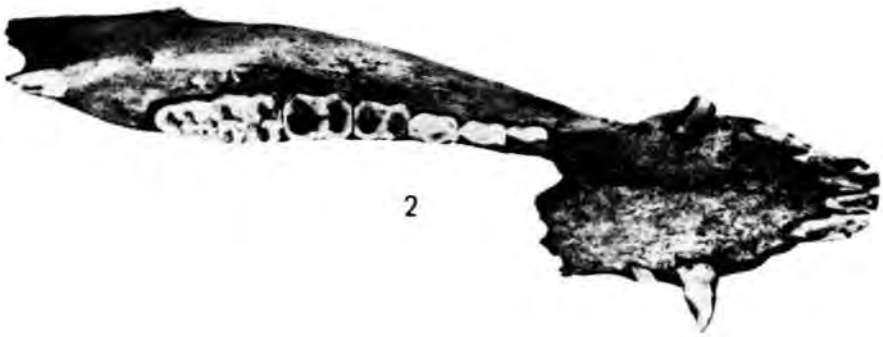

2

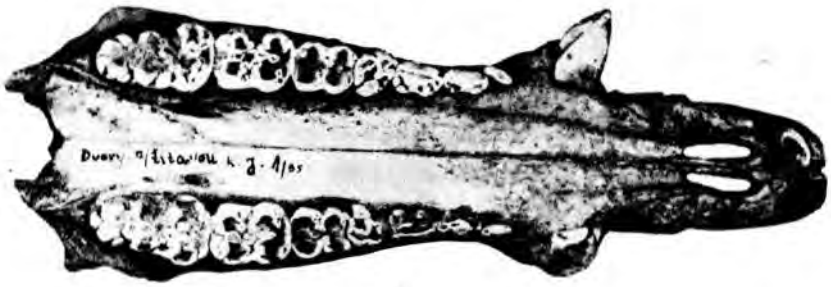

3

4

Tabuľka I. Sviňa domáca (*Sus scrofa dom.* L.) 1. Časť lebky (1). 2. Mandibula (4). 3. Časť lebky (2). 4. Mandibula (5).

Tabuľka II. Sviňa domáca (*Sus scrofa dom.* L.). 1. Tylová časť mozgovej komory. 2. Atlas (8). 3. Epistropheus (9). 4. III—VII krčný stavec (10—14). 5. Scapula (15). 6. Humerus (16). 7. Radius a ulna (18, 22). 8. Pelvis (36).

Tabuľka III. Sviňa domáca (*Sus scrofa dom.* L.). 1. Femur (38). 2. Tibia (42). 3. Calcaneus (44). 4. Talus (66). 5. Rebro so zahojenou fraktúrou. 6. Metacarpus IV. dx. (31). 7. Metacarpus III. dx. (25). 8. Metacarpus IV. dx. (47). 9. Metatarsus III. dx. (45). Srnec (*Capreolus capreolus* L.). 10. Parohy z jamy 2. Hovädzí dobytok (*Bos taurus* L.) 11. Phalanx I. z jamy 2 (70). 12. Phalanx III. z jamy 1 (55). 13. Metacarpus z jamy 1. 14. Talus z jamy 1 (51). 15. Talus z jamy 2 (68). 16. Kel diviaka. 17. Rohový výbežok. Diviak (*Sus scrofa fer.* L.)

Krajské múzeum v Bojniciach

Lužické popolnicové pole v Partizánskom

JOZEF PORUBSKÝ

V hliníku tehelne Partizánske-Šimonovany prichádzalo sa pri exploatácii hliny na popolnicové hroby s kamennými vencami. Na tieto nálezy upozornil AÚ v Martine architekt Fr. Fackenberg, ktorý ich aj zachraňoval. Výskum sa urobil v letných mesiacoch r. 1950 a čiastočne ho publikoval dr. J. Kudláček (AR V-1953, 328—332). Odkryla sa pomerne malá časť pohrebiska na ploche o 249,5 m^2. Stratigrafia odkrytej časti bola hodne porušená prácami v hliníku a nejednotná tým, že pohrebisko je na svahu väčšieho kopcovitého poľa, takže sondy na úpätí mali mohutnejšie nánosy hliny. Napr. niektoré hroby v sonde III boli až v hĺbke 1,50 m, kým iné 0,30 m. Kultúrna vrstva je silná 0,50 m a z dôvodov vyššie uvedených býva v rôznej hĺbke. Hroby boli zapúšťané do žltohnedého sprašového podložia tým hlbšie, čím bola väčšia popolnica. Z 26 žiarových hrobov 21 bolo v kamenných ohradách (obr. 3), a to buď v ich strede alebo na vonkajšom okraji. Tieto ohrady boli budované z vápencových kusov rôznej veľkosti a boli sem dovážané z ďalšieho okolia. Na niektorých ohradách boli vápence zvlášť vyberané — farebné; takou bola ohrada hrobu 12 zo žltých a červenastých vápencov. Ohrady boli najčastejšie kruhové, pričom buď celý kruh bol vyplnený vrstvou vápencov alebo boli sformované do kružnice — venca. V jednom prípade (hrob 14) vyskytla sa ohrada mohylovitého tvaru z niekoľkých kamenných kruhov nad sebou, nahor sa zúžujúcich. Prie-

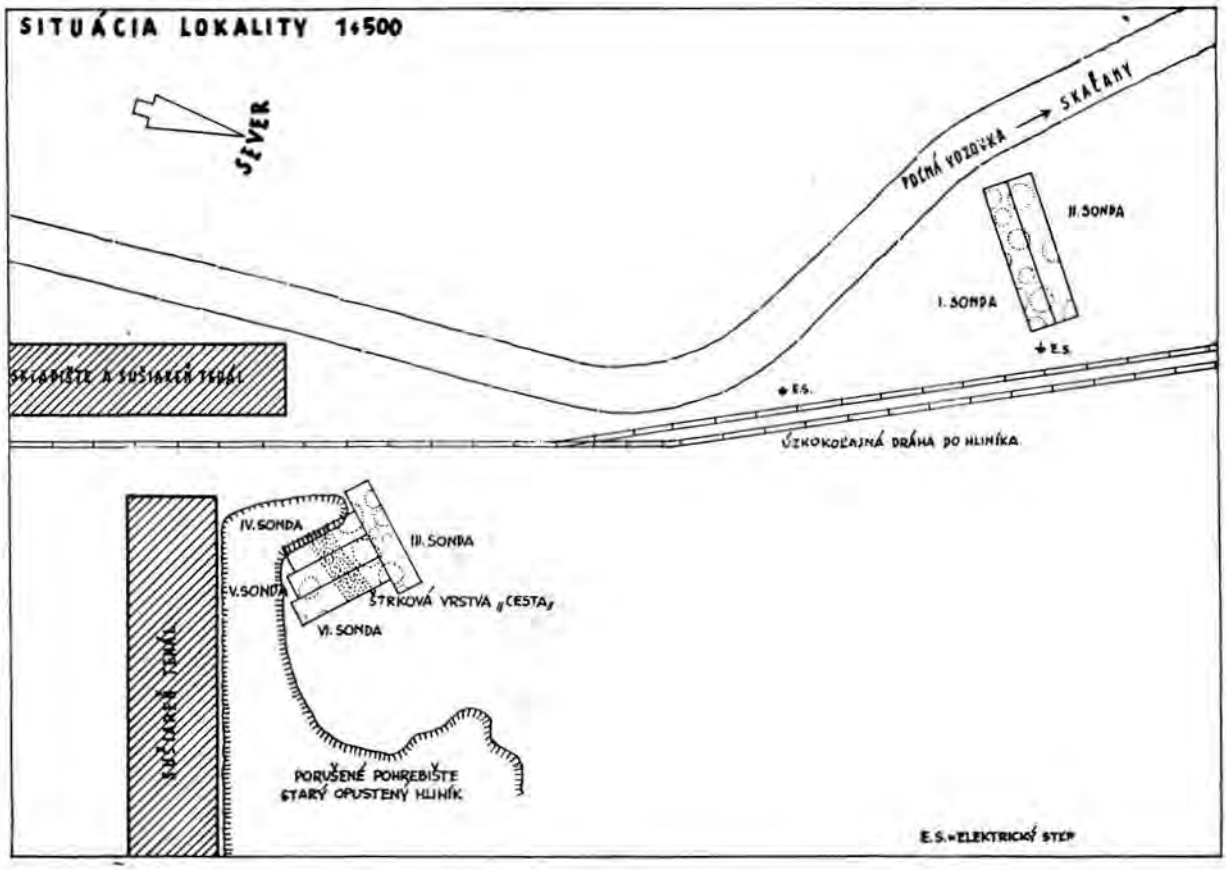

Obr. 1. Partizánske. Lužické popolnicové pole. Situačný plán.

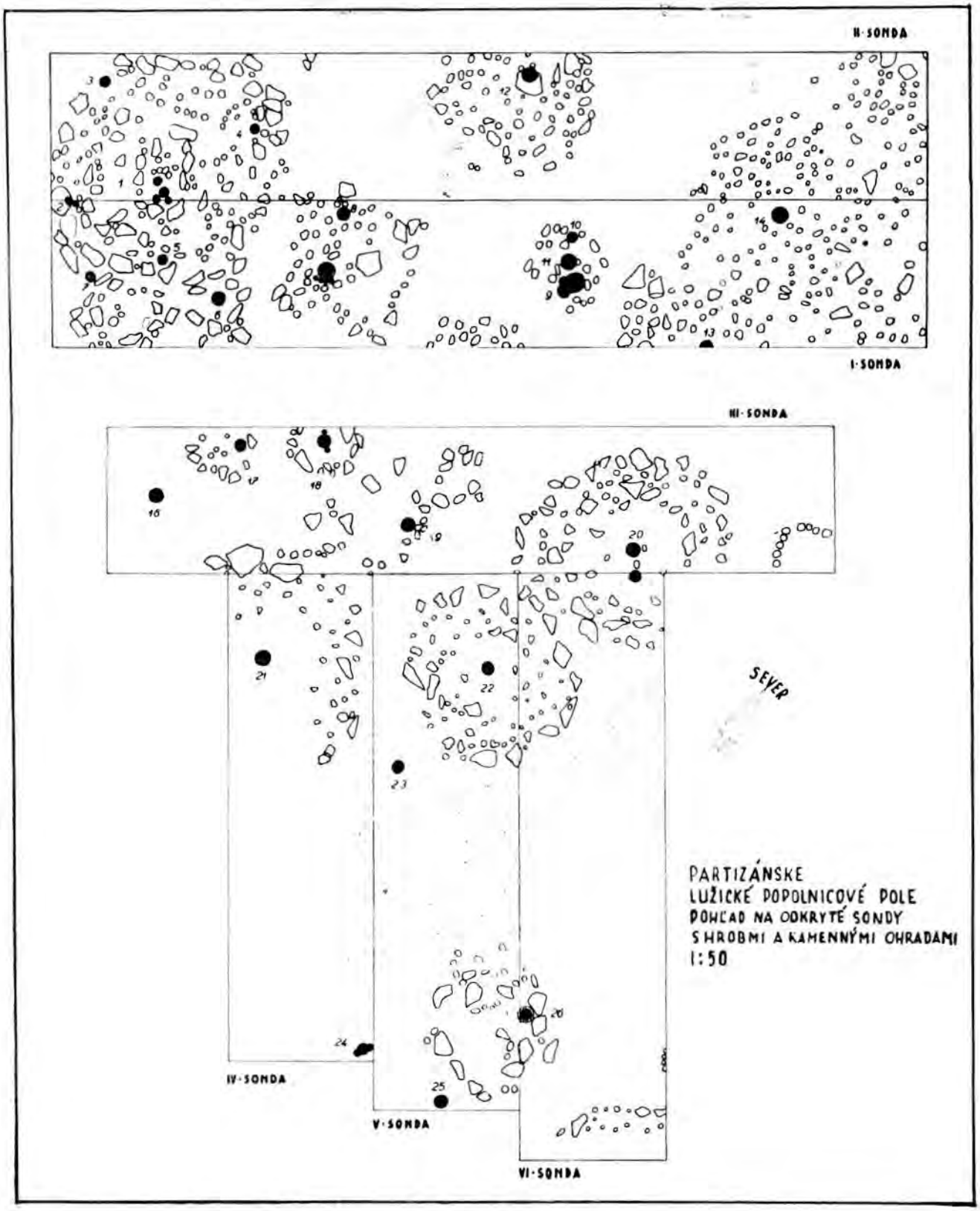

Obr. 2. Partizánske. Lužické popolnicové pole. Pohľad na odkryté sondy.

Obr. 3. Partizánske, Lužické popolnicové pole. Pohľad na odkryté sondy I, II.

mer jej spodného kruhu v hĺbke 1 m bol 3 m. Vyskytli sa tiež ohrady tvaru nepravidelného štvoruholníka so stranami mierne vypuklými. Najväčšie rozmery mal kamenný veniec hrobu č. 1, ktorého priemer bol 4,5 m, pričom šírka venca merala 1,50 m. Uprostred venca bol skrinkový hrob obdĺžnikového tvaru, dlhý 2 m a široký 1 m. V jednom prípade vyskytol sa žiarový hrob uprostred na kameňoch kruhovej ohrady (hrob 20). Častým zjavom boli nálezy hrobov na vonkajšom okraji kamennej ohrady, napr. v kamennom venci hrobu 1 bolo 6 takýchto hrobov. Najpravdepodobnejšie sú to neskoršie rodinné hroby, vkladané medzi kamene ohrady zvonku. Umiesťovanie ohrád na pohrebisku bolo nepravidelné, tak isto ako samotná ich veľkosť, forma a vzdialenosť. Vzhľadom na veľkosť ohrád a prázdnych priestorov medzi nimi je pohrebisko veľmi rozsiahle. Jednotlivé hroby a hrobové celky vykazujú určitú podobnosť čo do obsahu a spôsobu umiesťovania. Drobné nedohorené ľudské kostičky vkladali sa do popolníc, niekedy do nich i vedľa nich, a tak to bolo i s milodarmi. Popolnice obyčajne prikrývala misa alebo väčší črep. Stalo sa tiež, že popolnica bola vložená do misy (hrob 23) alebo bola obrátená dnom nahor. V hrobových celkoch, skladajúcich sa z viacerých nádob rôzneho druhu — napr. v hrobe č. 9 až z 11 nádob, väčšia popolnica bola centrálna a ostatné nádoby boli vedľa nej a okolo nej.

Na malej preskúmanej ploche (249,5 m^2) rozsiahleho pohrebiska našlo sa a odkrylo 26 hrobov, resp. hrobových celkov.

H r o b 1. Bol jediný skrinkový hrob s vencovou kamennou ohradou na preskúmanej časti pohrebiska. Skrinku tvorili nepravidelné ploché kamene, k tomu účelu zvlášť vyhľadané, ktoré boli čiastočne zapustené do zeme a sformované do obdĺžnika o dĺžke 2 m a šírke 1 m. Hrob bol v hĺbke 1,50 m. Okolo neho bol okrúhly kamenný veniec o priemere 4,5 m, pričom samotná hrúbka venca merala 1,50 m. V bohatom skrinkovom hrobe sa našla popolnica, 5 ďalších kusov drobnej keramiky a bronzové a sklené šperky-milodary. Popolnicu tvoril hrniec (tab. I : 3) o v. 185 mm, priemer horného okraja (v ďalšom h. o.) mal 140 mm a priemer rovného dna (v ďalšom texte priemer d.) 80 mm. Najväčšie vydutie má niečo nad stredom pod nízkym málo prehnunym hrdlom,

ktoré preklenujú 2 protiľahlé uchá, uprostred medzi nimi na okraji je po jednom jazykovitom výčnelku. Je v rukách formovaný ako všetka ostatná keramika, súmerný, vypálený, farby žltohnedej a bez ornamentu. Umiestený bol pri východnom okraji v ležiacej polohe. Jeho obsahom boli zvyšky nedohorených ľudských kostičiek a malá dvojkónická nádobka (tab. I : 1): v. 90 mm, priemer h. o. 75 mm a priemer d. 40 mm. Vydutie má uprostred, hrdlo kužeľovité, 2 malé ušká v dolnej časti hrdla. Na vydutí má 4 protiľahlé výčnelky vytvorené stlačením dvoma prstami a medzi nimi šikmé šrafovanie. Je žltohnedej farby, leštená. Pri popolnici bola hlinená misa o rozmeroch: v. 80 mm, priemer h. o. 205 mm, priemer d. 70 mm. Má šikmé steny, nízke prehnuté hrdlo s okrajom pri ústí trocha von vyhnutým. Jedno malé uško preklenuje hrdlo, druhé sa nezachovalo. Na lome 6 mm hrubej steny pozorovať drobné zrná piesku. Je tmavošedej farby a bez ornamentu. Tri ďalšie nádobky v hrobe boli zle zachované. Z nich malá dvojkónická šálka s veľmi tenkými stenami bola rozpadnutá na drobné nerekonštruovateľné črieepky. Priemer d. má 25 mm, na vydutí pozorovať 4 tupo zahrotené výčnelky s troma malými jamkami a zväzočky zvislých šráf. Medzi črepami je jedno uško. Farby je čiernej a hnedej. V skrinkovom hrobe našli sa vo väčšom množstve drobné i väčšie kusy nedohorench ľudských kostičiek v hline mimo nádob, premiešané popolom a uhlíkmi. Medzi nimi boli bronzové a sklené predmety-milodary (tab. I : 2,4—11). Z nich jedna bronzová ihlica je 160 mm dlhá, 4 mm hrubá, so zaokrúhlenou hlavicou o priemere 16 mm, zvrchu i zo spodu plocho stlačenou. Ornamentovaná je rytými vodorovnými kružnicami na spodu hlavice a na hrdle. Je do zelena patinovaná. Druhá bronzová ihlica má dĺžku 150 mm, hrúbku 3—4 mm, priemer okrúhlej plocho stlačenej hlavice 10 mm a pod ňou jemne a husto ryté kružnice. Tiež je do zelena patinovaná. Ďalej sa našiel bronzový závesok z tenkého drôtu, na jednom konci stočený do kruhovej ružice o priemere 14 mm, druhý koniec mal porušený. Šesť bronzových špirálok z tenučkého drôtu, dlhých až 10 mm, tvorilo nákrčník spolu s troma sklenými okrúhlymi korálkami s dierkou o priemere 5 mm. Tieto sú priesvitné, modrastej farby. Ulomená bronzová šípka s dvoma postrannými hrotmi vzadu je 32 mm dlhá, plochá, do zelena patinovaná.

Na vonkajšom obvode kamennej ohrady hrobu 1, na rôznych miestach medzi kameňmi, boli umiestené ďalšie hroby č. 2 až 7.

H r o b 2. Tvorili ho 2 malé osudia na východnom okraji kamennej ohrady hrobu 1. Od seba ich oddeľoval hrubší črep, ku ktorému boli ústím priložené. Obidve sú úplne podobné. Ich v. je 60 mm, priemer h. o. 45 mm, priemer d. 20 mm. Sú dvojkónické s vydutím uprostred, hrdlo majú valcovité, vzpriamené, okraj rovný. Na rozhraní hrdla a vydutia sú 2 zvislé malé ušká. Vydutie je ornamentované zvislými šrafami a dolný okraj hrdla štyrmi vodorovnými rytými čiarami. Ich obsahom bolo len niekoľko drobných nedohorených ľudských kostičiek a popol.

H r o b 3. Obsahoval dvojkónickú nerekonštruovanú popolnicu. Na jej črepoch hrúbky 10—16 mm pozorovať rovné hrubé dno, masívnu vypuklinu, záchytku na vydutí, trochu von vyhnutý horný okraj. Nádoba je bez ornamentu, tmavošedej farby. Obsahovala zvyšky nedohorených ľudských kostí.

H r o b 4. Popolnicou bol neveľký nerekonštruovaný hrniec. Na jeho črepoch sa zachovali 2 uchá, spájajúce okraje mierne prehnutého nízkeho hrdla a rovné dno o priemere 68 mm. Farby je slabo žltohnedej, bez ornamentu. V ňom boli nedohorené ľudské kostičky a čierne tuhovaný črep z vydutia nádoby so šikmým široko žliabkovaným ornamentom.

H r o b 5. Hrncovitá popolnica o výške 155 mm, priemer h. o. 120 a priemer d. 175 mm, bežného tvaru dvojuchého hrnca s mierne zaokrúhlenými stenami a málo prehnutým nízkym hrdlom. Je bez ornamentu, žltohnedej a hnedočervenastej farby. Obsahoval zvyšky nedohorených ľudských kostičiek.

H r o b 6. Dve nerekonštruované nádoby, a to hrniec a fragment amforovitej vázy. Obidve nádoby, umiestené medzi kameňmi kruhovej ohrady hrobu 1, boli silne stlačené a rozbité, medzi nimi boli zvyšky ľudských kostí. Na črepoch hrnca sú 2 uchá, preklenujúce nízke hrdlo a na hornom okraji jazykovité výčnelky. Črepy sú hnedej a tmavošedej farby, drsného povrchu. Na ich lome vidieť čierne prepálenú hlinu vo vnútri stien a drobné zrnká piesku. Z amforovitej vázy (tab. III : 1) zachoval sa horný okraj s časťou hrdla a vydutia. Dve ulomené uchá preklenujú hrdlo, ornamentované vodorovnými úzkymi žliabkami. Vydutie má bohatý ornament: horná časť je vodorovne žliabkovaná, prostredný pásik medzi žliabkami má malé kruhové plytké jamky, ktoré sa striedajú so šikmými šrafami. Na maxime vydutia sú široké zvislé žliabky a úzke polkruhové. Nádoba je zvonku čierne tuhovaná.

Hrob 7. Posledný hrob v kamennej ohrade hrobu 1 tvorí niekoľko fragmentov nerekonštruovanej nádoby nezistenej formy.

Hrob 8. Našiel sa na okraji ďalšej kamennej ohrady v hĺbke 0,70 m. Popolnica pozostáva z nerekonštruovaných drobno rozlámaných črepov so zvyškom nedohorených ľudských kostí.

Hrobový celok 9. Pozostáva z 11 (obr. 4) rôznych nádob na vonkajšom okraji kamennej ohrady tvaru štvorca, ktorého strany sú však trocha zakrivené, vypuklé. Dĺžka strán je 1,50 m. Bol v hĺbke 1 m. Hrobový celok prikrývala zhora misa (tab. I : 13), (č. 1) v. 105, priemer h. o. 240 a priemer d. 85 mm. Má šikmé steny, 1 menšie zvislé uško pod horným okrajom a dovnútra stiahnuté ústie. Je hnedej a tmavošedej farby, bez ornamentu. Pod ňou bola popolnica (tab. I : 15) vázovitého tvaru o v. 180, priemer h. o. 112, priemer d. 75 mm. Maximálne vydutie má uprostred, na ňom 4 výčnelky s vtlačenými jamkami, valcovité hrdlo, ústie vodorovne zrezané a von vyhnuté. Na rozhraní hrdla a vydutia sú 2 malé ušká a 2 protiľahlé zvislé vypukliny. Je bohato zdobená vodorovným žliabkovaním na ústí a spodnej časti hrdla, šikmým žliabkovaním v hornej časti vydutia, polookrúhlymi žliabkami na 4 vypuklinách na vydutí a dvojicami malých plytkých jamôk na hrdle a vydutí. Farby je hnedej a tmavošedej. Obsahovala zvyšky nedohorených ľudských kostí. Vedľa uvedenej popolnice boli ďalšie nádoby: hrniec (tab. I : 14) (3) v. 180, priemer h. o. 160, priemer d. 85 mm, steny má mierne vyduté, nízke málo prehnuté hrdlo bolo preklenuté dvoma ulomenými uchami. Je do červena vypálený. Obsahoval zvyšky nedohorených ľudských kostí. Ďalšie tri hrnce okolo ústrednej urny formou a vyhotovením sú si celkom podobné: hrniec č. 4 vysoký 105 mm, priemer h. o. 102, priemer d. 65 mm; hrnček č. 5 je vysoký 125 mm, priemer h. o. 115—120, priemer d. 65 mm; hrniec č. 11 v. 120, priemer h. o. 110—120, priemer d. 70. mm. Všetky majú mierne zaokrúhlené steny, nízke, trocha prehnuté hrdlá s dvoma uchami a 2 protiľahlé jazykovité výčnelky. Farby sú hnedej a červenastej, bez ornamentov. Hrniec č. 5 prikrývala zhora misa (6) o v. 60 a pri uchu 70 mm, priemer h. o. 130—145 mm, priemer d. 35 mm. Steny má šikmé, hrdlo nízke, prehnuté, ucho vyčnieva ponad ústie. Znútra je zdobená koncentrickými úzko žliabkovanými oblúkmi, je tenkostenná, čiernej farby. Osudie (č. 7), v. 80, priemer d. 35 mm, je dvojkónické, s maximálnym vydutím pod stredom, má valcovité hrdlo, rovný okraj a 2 malé protiľahlé ušká na rozhraní hrdla a vydutia. Na vydutí má 4 malé výčnelky vytvorené stlačením vydutia prstami. Farby je hnedej. Prikryté bolo miskou (č. 8), ktorá má výš-

Obr. 4. Partizánske. Lužické popolnicové pole. Keramika z hrobu 9.

ku 50, priemer h. o. 95 a priemer d. 40 mm. Steny má šikmé, ústie dovnútra stiahnuté, približne uprostred steny má 1 malé nadol previslé uško, drsnejší povrch, hnedošedú farbu. Osudiu 7 je tvarom úplne podobné osudie č. 10 ústím obrátené nadol, hnedej a červenkastej farby. V 80, priemer h. o. 65 a priemer d. 40 mm. Malá mištička (č. 9): v. 50, priemer h. o. 40 a priemer d. tiež 40 mm. Má okrúhlasté steny bez hrdla, ústie dovnútra stiahnuté. Je hnedej farby, bez úch a bez ornamentov.

H r o b 10. Umiestený na okraji kamennej ohrady (obr. 5). Pozostával z hrncovitej popolnice misou prikrytej. Obidve nádoby boli značne porušené, nerekonštruovali sa, takže ich tvar sa nezistil. Obsahom popolnice boli zvyšky nedohorených ľudských kostí.

H r o b 11. Bol uprostred kamennej ohrady (obr. 5). Pozostáva z hrnca (tab. III : 2) o v. 260 mm, priemer h. o. 245 a priemer d. 115 mm. Najväčšie vydutie má v polovici, hrdlo mierne prehnuté. Miesto úch má 1 menšiu záchytku pod horným okrajom, druhá na rekonštruovanej časti chýba. Je hnedej farby, bez ornamentu. Obsahoval zvyšky nedohorených ľudských kostí. Prikrytý bol zhora misou značne porušenou. Nerekonštruovala sa.

H r o b 12. Umiestený bol uprostred ďalšieho kamenného venca o priemere 1,50 m. Vápencové kusy, tvoriace túto ohradu, sú žltej a červenastej farby. Ústie veľkej urny prikrýval zhora plochý doskovitý kameň. Výška urny 440 mm, priemer h. o. 300 mm, priemer d. 160 mm. Je dvojkónická, najväčšie vydutie má niečo málo pod stredom a pod ním 4 šikmé masívnejšie záchytky. 195 mm vysoké valcovité hrdlo sa k ústiu trocha úži, horný okraj má rovno zrezaný. Na rozhraní hrdla a vydutia má 4 malé protiľahlé ušká o svetelnosti 15 mm. Horná časť vydutia je zdobená širokými šikmými žliabkami, pod každým uškom sú 2 plytké jamky a pod nimi kruhový žliabok. Znútra je do hneda vypálená, zvonku tuhovaná. Obsahom popolnice okrem zvyškov nedohorených ľudských kostí, uhlíkov a popola bola menšia nádobka a bronzové predmety. Dnom siahala do hĺbky 1,20 m. Malé osudie v popolnici v zmenšení má tenže tvar ako sama popolnica. Má 2 malé ušká, je bez záchytiek a bez ornamentov. V urne sa ďalej našiel fragment bronzovej ihlice z dolnej časti, bez hlavice a 12 kusov tenkých bronzových plieškov, slúžiacich ako ozdobné gombíky (tab. III : 3), z jednej strany sú vypuklé, na druhej majú zahrotené záchytky. Bronzový drôt o dĺžke 360 mm, hrúbke 3 mm bol umiestený vo vydutí popolnice.

Obr. 5. Partizánske. Lužické popolnicové pole. Hroby 10—11 s kamennou ohradou.

H r o b 13. V ďalšej samostatnej kamennej ohrade pozostával z hrncovitej popolnice (tab. III : 4) s obsahom nedohorených ľudských kostí. Dolná časť popolnice sa nerekonštruovala, horná má 2 uchá, preklenujúce mierne prehnuté hrdlo. Je šedohnedej farby, bez ornamentov. Hrob bol v hĺbke 1 m. Na okraji kamennej ohrady hrobu 13 našli sa fragmenty bronzovej tyčinky (ihlice?) na jednom konci dlátovite rozšírenej.

H r o b 14. Kamenná mohyla. Je to jediný prípad mohyly na preskúmanej časti pohrebiska. Tvorili ju vápencové kusy rôznej veľkosti, uložené v 3 kruhových vrstvách nad sebou, nahor sa zužujúcich. Spodný kruh mal priemer 3 m, v hĺbke 1 m. Uprostred mohyly pod kamennými kruhmi bola popolnica, ktorá dnom siahala do hĺbky 1,45 m pod úroveň povrchu. Je to veľká dvojkónická nádoba hrncovitého tvaru, v. 420 m, priemer h. o. 365 mm, priemer d. 145 mm. Maximálne vydutie má niečo nad stredom. Kým šikmé steny k malému rovnému dnu sa rýchlo úžia, steny vysokého valcovitého hrdla k hornému okraju úžia sa len veľmi málo. Nádoba svojím zovňajškom je jednoduchá, bez úch, obvyklých záchytiek a bez ornamentov. Je dobre vypálená a v porovnaní s inými veľkými nádobami je pomerne ľahká. Je čierne sfarbená. Obsahovala zvyšky nedohorených ľudských kostí. Vedľa nej našli sa fragmenty z viacerých rôznych nádob, drobnejšie amorfné kusy bronzoviny a hlavica bronzovej ihlice. Táto je miskovitého tvaru o priemere 13 mm, na krku je profilovaná a zdobená rytými vodorovnými krúžkami.

H r o b o v ý c e l o k 15. Pozostával z ôsmich nádob uprostred pod úrovňou kruhovej kamennej ohrady (obr. 6 a tab. II : 1—10). Z nich popolnica je veľká dvojkónická nádoba v. 400 mm, priemer h. o. 355—370 mm, priemer d. 150 mm. Ostro

Obr. 6. Partizánske. Lužické popolnicové pole. Hrob 15 s kamennou ohradou.

lomené maximálne vydutie má niečo pod stredom, jeho priemer je 480 mm, prevláda horizontálny rozmer. Šikmá horná časť vydutia skoro nepozorovane splýva s hrdlom tvaru zrezaného kužeľa. Horný okraj hrdla je rovno zrezaný. Je dobre vypálená, čiernej farby, tuhovaná. Veľká nádoba je bez záchytiek a bez úch, ornamentovanie tiež chýba. Dnom siahala do hĺbky 1,40 m. Jej obsahom okrem nedohorených ľudských kostí bola miska, šálka a 2 bronzové ihlice (obr. 7). Hrubostenná miska (č. 7) s ulomeným horným okrajom má mierne lomené vydutie uprostred, malé uško na rozhraní vydutia a hrdla, dno o priemere 40 mm je trochu dovnútra vtlačené. Na vydutí má 4 malé slabo znateľné výčnelky s vtlačenou jamkou a s polkruhovitými rytými oblúčkami nad nimi, zväzky šikmých rytých čiar a 4 malé jamky pod uškom. Hrdlo v dolnej časti má vodorovné ryté kružnice a nad nimi šikmé ryté čiarky. Šálka č. 8 má v. 75 mm, priemer h. o. 100—110 mm, priemer d. 45 mm. Vydutie má uprostred, hrdlo vzpriamené, k ústiu trocha von rozšírené, väčšie ucho vyčnieva nad ústie. Celé vydutie je zdobené šikmým širším žliabkovaním. Je čierne tuhovaná, leštená. Bronzová ihlica 1 (tab. II : 4) je 207 mm dlhá, má plochú hlavicu s vtlačeným kruhovým lievikom o priemere 20 mm a na hrdle 3 vývalky s lomením. Je do zelena patinovaná. Bronzová ihlica (tab. II : 9) 2 je dlhá 160 mm, hlavicu má štvorstennú, nahor rozšírenú a vodorovne zrezanú. Popolnicu prikrývala zhora veľká misa (č. 2): v. 185, priemer h. o. 445, priemer d. 135 mm. Steny má šikmé, hlboko dovnútra stiahnutý horný okraj má šikmo žliabkovaný. V hornej tretine má 1 pásikové ucho nadol trocha previslé. Je čierne tuhovaná. Ďalšie nádoby hrobu 15 boli umiestené vedľa popolnice 1. Hrniec (č. 3) v. 220, priemer h. o. 185, priemer d. 105 mm. Má bežný tvar hrncov vyskytujúcich sa na pohrebisku: mierne zaokrúhlené línie stien, 2 pásikové uchá na hrdle a 2 vodorovné jazykovité výčnelky na hornom okraji. Je žltohnedej farby, bez ozdôb. Obrátený bol ústím nadol. Črpák (č. 4) v. 80, priemer h. o. 120—140, priemer d. 45 mm. Baňaté vydutie, zdobené šikmým žliabkovaním, má v dolnej časti, horný okraj hrdla von vyhnutý a jedno vysoké, nad ústie vyčnievajúce pásikové ucho. Je čierne tuhovaný. Dvojuchý hrniec (č. 5) je 90 mm vysoký, priemer h. o. má 85 mm a priemer d. 45 mm. Má bežný tvar hrncov, farby je žltočervenastej. Miska (č. 6) v. 45, priemer h. o. 13—15, priemer d. 33 mm. Steny má šikmé, mierne zakrivené, nízke prehnuté hrdlo s horným okrajom von vyhnutým, 1 eliptické ucho vysoko vyčnieva nad okraj, malé dno má dovnútra vtlačené. Vnútri je zdobená zväzkami oblúkových a kruhových žliabkov. Je čierne tuhovaná, leštená.

H r o b 16. Bez kamennej ohrady v hĺbke 1,40 m. Popolnica nezisteného tvaru bola rozpadnutá na drobné kúsky, nerekonštruovala sa, podobne ako misa, ktorá ju prikrývala. Na črepoch z misy pozorovať zakrivené steny bez hrdla, s horným okrajom dovnútra stiahnutým. Na ňom je 1 masívnejšie malé ucho. Je hrubostenná, drsného povrchu, šedej farby a bez ornamentu.

H r o b 17. Mal kamenný veniec v hĺbke 1,40 m. Popolnica (tab. III : 6) má v. 155, priemer h. o. 165, priemer d. 80 mm. Najväčšie vydutie má pod stredom, hrdlo vzpriamené, na okraji trocha rozšírené, 2 protiľahlé malé ušká na rozhraní hrdla a vydutia. Rovné dno má 5 mm vysokú pätku. Ornament na vydutí tvoria zvislé širšie žliabky, polkruhovité žliabky nad štyrmi vypuklinami s vtlačenou jamkou a polkruh malých plytkých jamôk, naspodu hrdla vodorovné žliabky a na rozhraní hrdla a vydutia 2 protiľahlé prstami stiahnuté vypukliny. Je tmavej až čiernej farby, vnútro stien je do tuhočervena vypálené. Obsahom popolnice boli zvyšky nedohorených ľudských kostí a sklené krúžkové perly modrastej a zelenastej farby, ohňom čiastočne roztavené, takže tvoria beztvárny konglomerát. Na fragmentoch nerekonštruovanej misy sú mierne zakrivené steny bez hrdla, s okrajom dovnútra stiahnutým. Je hrubostenná, farby hnedej a tmavošedej.

H r o b 18. S vencovou kamennou ohradou umiestený v hĺbke 1,40 m. Dvojkónická väčšia popolnica (tab. III : 7) má výšku 320, priemer h. o. 260—270, priemer d. 145 mm. Lomené vydutie má pod stredom a pod ním 4 podlhovasté výčnelky, záchytky, hrdlo má tvar zrezaného kužeľa,

okraj rovno zrezaný. Je bez úch a ozdôb. Farby je hnedočervenastej. K stene popolnice na hornej časti jej vydutia bola ústím priložená malá šálka a protiľahle na druhej strane miska. Obidve nádoby boli značne porušené, nerekonštruovali sa.

Hrob 19. Bol mimo kamennej ohrady. Pozostáva z hrnca (tab. IV: 1) so zvyškami nedohorených ľudských kostičiek, prikrytého väčším črepom z inej nádoby. V. 180, priemer h. o. 175, priemer d. 75 mm. Je odlišný od hrncov bežného tvaru. Najväčšie vydutie má nad stredom, dno pomerne menšie, takže dolné steny sa rýchlo úžia, hrdlo splýva s hornou stenou vydutia, len na okraji sa trocha von rozširuje, okraj je rovno zrezaný. Dve malé slabé ušká sú umiestené pod horným okrajom, takže nepreklenujú celé hrdlo ako pri ostatných hrncoch. Hrdlo v rozpätí úch zdobia súvislé zväzky 11 rovných žliabkov. Zvonku je čierne tuhovaný, znútra hnedočervenastý.

Hrob 20. Kamenný kruh bol celý vyplnený vápencovými kusmi tak, že kamene uprostred boli hlbšie a hrob bol umiestený na nich v hĺbke 0,30 m (od umele zníženého povrchu). Urnou je vázovitá nádoba (tab. IV: 3): v. 380 mm, priemer h. o. 255, priemer d. 115 mm. Najväčšie vydutie má pod stredom, hrdlo tvaru zrezaného kužeľa, okraj rovno zrezaný. Na rozhraní hrdla a vydutia má 4 malé ušká a pod vydutím 4 podlhovasté záchytky. Farby je hnedočervenastej. Okrem bežného obsahu zvyškov ľudských kostičiek, popola a uhlíkov bola v nej bronzová ihlica (tab. IV: 2) o dĺžke 197 mm. Má zosilnenú, slabo profilovanú hlavičku s kužeľovitým zakončením. Na hrdle má ryté závity, ktoré sa striedajú s cikcakovite lámanou rytou ozdobou. Okrem nej našiel sa v urne fragment náramku z bronzovej tyčinky. Vedľa hrobu našla sa krátka bronzová špirála (tab. IV: 4) z tenkého drôtu a krúžkový záves z tenkého bronzového drôtu s voľnými koncami.

Hrob 21. Uprostred pod úrovňou kamenného venca siahal do hĺbky 1,25 m. Nerekonštruoval sa. Mal dvojkónickú väčšiu nádobu s vydutím uprostred, roztvorené hrdlo tvaru obráteného kužeľa. Na rozhraní hrdla a vydutia boli 4 zvislé hlboko žliabkované uchá. Ornament na vydutí pozostával zo zväzkov šikmých rytých čiar, z kruhových žliabkov a jamôk. Je čierne tuhovaná. Okrem zvyškov nedohorených ľudských kostí obsahovala misku na nôžke, (tab. IV: 5, 6—7), bronzovú ihlicu a šípku. Miska je 70 mm vysoká, priemer h. o. 90, priemer d. 35 mm. Má lomené vydutie uprostred, na ňom 4 výčnelky, roztvorené hrdlo, malé uško na rozhraní hrdla a vydutia. Nádoba stojí na 10

Obr. 7. Partizánske. Lužické popolnicové pole. Vyberanie obsahu popolnice z hrobu 15.

mm vysokej nôžke s dnom dovnútra vtlačeným. Horné vydutie má zdobené zväzočkami šikmých rytých čiar a malými jamkami na výčnelkoch. Bronzová ihlica je dlhá 145 mm, má pečatidlovú hlavicu o priemere 13 mm, po jej okraji sú 2 vodorovné ryté žliabky. Fragment bronzovej strely s časťou tuľajky má čepeľ 25 mm dlhú a širokú uprostred 10 mm.

Hrob 22. Bol uprostred kamenného venca v hĺbke 0,95 m. Pozostával z popolnice (tab. IV: 8) lomených línií, v. 200 mm, priemer h. o. 180 mm, dno chýba. Maximum lomeného vydutia má v strede, valcovité hrdlo pri hornom okraji von vyhnuté, 1 široké veľké pásikové ucho spája horný okraj s lomením na vydutí. Ornament na hornej časti vydutia tvoria zväzky šikmých úzkych žliabkov a 3 vypichované krúžky o priemere 25 mm s vypichovaným krížom uprostred. Farby je tmavohnedej. Okrem zvyškov ľudských kostičiek obsahovala fragmenty bronzového predmetu nezisteného tvaru.

Hrob 23. Bez kamennej ohrady v hĺbke 0,50 m. Popolnica má výšku 180, priemer h. o. 230, priemer d. 100 mm. Lomené vydutie má niečo pod stredom, hrdlo roztvorené, 2 pásikové uchá v dolnej časti hrdla a v strede hornej časti vydutia. Zdobená je zväzkami šikmých a zvislých čiar a plytkými kruhovými jamkami o priemere 35 mm. Zvonku je čierne sfarbená, znútra hnedo. Obsahovala zvyšky ľudských kostí a malú šálku o výške 50 mm, priemer h. o. 80, priemer d. 25 mm. Má lomené línie a 1 ucho preklenujúce hrdlo. Je hnedej farby a bez ozdôb. Popolnica svojou dolnou časťou bola vložená do misy. Táto (tab. IV: 9) má v. 90, priemer h. o. 240 a priemer d. 75 mm. Steny má šikmé, lomenicu pod nízkym prehnutým hrdlom, horný okraj šikmo zrezaný, 2 pásikové

malé uchá preklenujú hrdlo, pri ich spoji s horným okrajom je sedlovitá priehlbeň. Lomenica pod hrdlom je zdobená krátkymi presekávanými čiarkami. Je tmavohnedej farby.

Hrob 24. Bez kamennej ohrady v hĺbke 0,50 m. Popolnicou je malé osudie (tab. IV: 11) o v. 85 mm, priemer h. o. 70, priemer d. 35 mm. Najväčšie vydutie má v dolnej časti, hrdlo valcovité, vzpriamené, okraj rovný, 2 ušká na rozhraní hrdla a vydutia. Hornú časť vydutia zdobia šikmé a zvislé žliabky, dolnú časť hrdla žliabky vodorovné. Farby je žltohnedej. Obsahovala zvyšky nedohorených ľudských kostí a bronzovú špirálu z tenkého drôtu. Vedľa popolničky bola šálka o v. 55 mm, priemer h. o. 80, priemer d. 35 mm. Má okrúhlasté steny, je bez hrdla, 1 uško trocha vyčnieva nad okraj. Ďalšou nádobou hrobu 24 bola menšia miska presnejšie nezistenej formy. Mala šikmé steny, hrdlo len mierne prehnuté, dno ca 40 mm, zvonku je rovné, s malou jamkou uprostred, vnútri trocha vyklenuté. Pod hrdlom má vodorovne žliabkovaný ornament. Bola tuhovaná.

Hrob 25. Mimo kamennej ohrady. Pozostával z popolnice, misy a malej nádobky v popolnici. Bol v hĺbke 0,30 m. Všetky 3 nádoby boli veľmi zle zachované, nerekonštruovali sa. Medzi fragmentmi nádob boli zvyšky ľudských nedohorených kostí.

Hrob 26. Bol umiestený na vonkajšom okraji vencovej kamennej ohrady v hĺbke 0,50 m. Popolnica (tab. V: 2) je vysoká 190 mm, jej priemer h. o. 130, priemer d. 85 mm. Najväčšie vydutie má niečo pod stredom, hrdlo valcovité, k hornému okraju trocha zúžené, 2 malé široké pásikové uchá na rozhraní hrdla a vydutia, pod nimi je po jednej elipsovitej plytkej jamke. Horná časť vydutia je zdobená širšími šikmými žliabkami. Je hnedej a šedej farby. Okrem zvyškov nedohorených ľudských kostí bola v nej bronzová ihlica (tab. V: 1) 105 mm dlhá, s hlavicou berlovite skrútenou. Popolnicu prikrývala misa, nerekonštruovaná, so šikmými rovnými stenami, s horným okrajom dovnútra stiahnutým a s jedným malým uškom umiesteným niečo pod horným okrajom. Je tmavošedej farby, bez ornamentu.

Pozoruhodný keramický a bronzový materiál z hrobov na lužickom popolnicovom poli v Partizánskom zachránil r. 1949 architekt Fackenberg a O. Krupica r. 1950 (tab. V: 3—16). Škoda, že presnejšie nálezové okolnosti sa už nedali zistiť. Z tohto záchranného výskumu pochádza popolnica, misa, šáločka, malé osudie a bronzové milodary, označené ako hrob 3. Popolnica je 180 mm vysoká, priemer h. o. 205 mm, priemer d. 80 mm. Maximálne vydutie má uprostred. V dolnej časti vzpriamené hrdlo sa smerom nahor rozširuje a jeho horný okraj je von vyhnutý. Dve pásikové uchá spájajú dolnú časť hrdla so stredom hornej časti vydutia. Dolné steny sa k malému dnu rýchlo úžia. Na vydutí zhora je 6 kruhových jamôk o priemere ca 40 mm, medzi nimi sú zväzky šikmých rytých čiar. Je čierne tuhovaná. Misa, ktorá pravdepodobne prikrývala popolnicu, je 90 mm vysoká, priemer h. o. má 220 mm a priemer d. 60 mm. Má šikmé steny, lomenicu v hornej časti pod nízkym prehnutým hrdlom, ktoré preklenuje 1 uško. Je hnedej a tmavošedej farby, bez ornamentu. Šálka, v. 50—55 mm, priemer h. o. 100, priemer d. 25 mm, stojí na nízkej nôžke s dnom dovnútra vtlačeným. Tvarom je podobná predchádzajúcej mise: má šikmé steny, lomenicu pod hrdlom, 1 uško spája lomenicu s horným okrajom. Farby je tmavošedej, bez ozdôb. Z bronzových milodarov pozoruhodnejšie sú: do zelena patinovaný okuliarovitý záves z drôtu, stočeného do kruhu, o priemere 25 mm, ďalej bronzová ihlica s profilovanou hlavicou, dlhá 180 mm. Iná ihlica má dvojkónickú hlavicu s rytými vodorovnými kružnicami, hrot ulomený. Dve gombičky z bronzového pliešku majú v profile polkruhovitý tvar a dolu uško. Ďalšia popolnica (hrob 2) je 230 mm vysoká, priemer h. o. 160, priemer d. 80 mm. Najväčšie vydutie má pod stredom, valcovité hrdlo, 2 široké pásikové uchá na rozhraní hrdla a vydutia. Vydutie zhora je bohato zdobené. Jeho okrúhlastý tvar je súmerne na 4 miestach trocha pretiahly. Má 6 kruhových jamôk o priemere ca 40 mm, medzi nimi zväzky šikmých rytých čiar a malé jamky. Pod uchami sú 3 jamky prstami vytlačené. Je čierne tuhovaná. Malý hrnček (hrob 4) s obsahom ľudských kostičiek, vysoký 70 mm, priemer h. o. 80, priemer d. 35 mm, má mierne vyduté steny, hrdlo pri hornom okraji trocha von vyhnuté, 1 malé uško na hrdle, rovné dno, je hnedej farby, bez ozdôb. Hrnček (tab. V: 11) z hrobu 5 s obsahom ľudských kostičiek má bežný tvar ostatných hrncov na pohrebišti. V. 105, priemer h. o. 95, priemer d. 55 mm. K nádobám bez označenia patrí malé osudie: v. 50 mm, priemer h. o. 45 mm, priemer d. 20 mm. Najväčšie vydutie má v dolnej časti, hrdlo valcovité, vzpriamené, 2 malé ušká na rozhraní hrdla a vydutia. Je do červena vypálené, bez ozdôb. Miska na nôžke: v. 55 mm, priemer h. o. 135, priemer d. 30 mm. Lomenicu má pod hrdlom s bodkovaným ornamentom, hrdlo v dolnej časti vzpriamené, na hornom okraji von vyhnuté. Skoro

okrúhle pásikové ucho spája lomenicu s horným okrajom. Dno je dovnútra vtlačené. Je tuhovaná. Amforka v. 140, priemer h. o. 95, priemer d. 55 mm. Lomené vydutie má uprostred, hrdlo valcovité, 2 ušká na rozhraní hrdla a vydutia. Zhora na vydutí je 6 menších jamôk a zväzok polkružnicových čiar pod uchami. Je žltočervenastej farby. Pozoruhodné sú 2 šálky z hrobového celku (bez označenia). Z nich jedna má výšku 70 mm, priemer h. o. 85, priemer d. 30 mm. Skoro lomené vydutie má v dolnej časti. Toto je na 4 miestach prstami stiahnuté, hrdlo je odsadené od vydutia žliabkom a pri hornom okraji je hodne von vyhnuté, 1 uško spája horný okraj s vydutím. Ornament tvoria zväzky zvislých rytých čiar a medzi nimi nad prstami stiahnutými výčnelkami na vydutí sú akoby ihlou vypichované kružnice po obvode malých jamôk. Šálka je masívnejšia, dobre vypálená, oproti ostatným značne pevnejšia. Spolovice je červenastej a čierne tuhovanej farby. Jej je podobná ďalšia šálka lomených línií, v. 75, priemer h. o. 100, priemer d. 50 mm. Jedno ucho spája horný okraj s lomenicou. Vydutie zhora má 3 jamky a po ich stranách zväzky šikmých rytých čiar. Je tuhovaná.

Z opisu jednotlivých hrobov je zrejmá prevaha keramických druhov nad ostatným hrobovým inventárom. Z nich vázovité nádoby vykazujú početnejšie varianty. Bývajú dvojkónické s prevládajúcim horizontálnym rozmerom. Najväčšie vydutie majú niečo málo pod stredom, zriedkavejšie v strede a len v jednom prípade nad stredom. Lomenice na vydutí vyskytujú sa skoro spolovice. Vydutie v hornej časti niekedy splýva s hrdlom. Hrdlá majú obyčajne valcovité, dohora sa mierne zužujúce, čím nadobúdajú tvar zrezaného kužeľa. Len v málo prípadoch vyskytlo sa hrdlo lievikovite roztvorené. Horný okraj spolovice prípadov býva rovno zrezaný a spolovice trocha von vyhnutý. Majú 2 alebo 4 malé ušká na rozhraní hrdla a vydutia, zriedka spájajú horný okraj s lomenicou a vyskytli sa i vysoké vázovité nádoby bez úch. Niektoré väčšie nádoby majú 4 podlhovasté záchytky pod vydutím. Obyčajne hornú časť vydutia majú ornamentovanú a bývajú často tuhované. Na nový typ vázovitej formy v slovenskej oblasti popolnicových polí poukázal J. Kudláček (AR V-1953, 329, pozri hrob 9, nádoba č. 2).

Najstálejšiu formu vykazujú hrnce s prevládajúcim vertikálnym rozmerom. Steny majú mierne zakrivené, najväčšie vydutie niečo nad stredom, nízke mierne prehnuté hrdlo preklenujú 2 uchá, na hornom okraji majú jazykovité výčnelky. Sú bez ozdôb, najčastejšie žltohnedej a červenastej farby. Od bežných tvarov hrncov odlišuje sa hrniec z hrobu 19. Pomerne menšie dno má zúžené, najväčšie vydutie má nad stredom, hrdlo splýva s hornou stenou vydutia a pri okraji sa trocha von rozširuje. Má 2 malé ušká pod horným okrajom, je čierne tuhovaný a na hrdle zdobený súvislými zväzkami vodorovných žliabkov.

Misy vykazujú viac variantov. Majú šikmé steny, hrdlo u niektorých je mierne prehnuté alebo chýba, splýva so šikmou stenou. Tiež sa vyskytujú misy lomene profilované s roztvoreným hrdlom. Horný okraj býva často dovnútra stiahnutý a zdobený širokým žliabkovaním alebo je von vyhnutý. Obyčajne majú 1 ucho, zriedka 2. Tieto sú umiestené buď pod horným okrajom alebo v strede steny, obyčajne preklenujú hrdlo a niekedy vyčnievajú nad horný okraj. Niektoré stoja na nízkej nôžke s dnom dovnútra vtlačeným. Často bývajú tuhované.

Drobná keramika, vázičky a osudia vykazujú tiež viac variantov, podobne ako väčšie vázovité nádoby, ktorým sú podobné. Bývajú rôznej veľkosti, farby a niektoré kusy sú tuhované a zdobené. Črpáky a šálky sú podobné miskám. Črpáky majú 1 ucho vysoko vyčnievajúce nad horný okraj. Bývajú tuhované a zdobené. Malá mištička so zaokrúhlenými stenami, s horným okrajom dovnútra stiahnutým, bez hrdla, úch a ornamentov bola jediná medzi drobnou keramikou.

Častým ornamentom sú žliabky, najčastejšie na hornej časti vydutia, zriedkavejšie na hrdle. Bývajú zvislé, šikmé, na hrdle vodorovné a polkruhovité na výčnelkoch. Drobnejšia keramika miesto žliabkov častejšie má ryté čiarky. Túto výzdobu dopĺňajú plytké väčšie kruhy a menšie jamky na vydutí a hrdle. Zriedkavejším ornamentom sú vypichované kružnice s vypichovaným krížom uprostred. Pekne zdobené sú niektoré tuhované misy zväzkami koncentrických oblúkov a kružníc na vnútornej stene.

Všetky keramické kusy boli vyhotovované v rukách z hliny premiešanej drobnými zrnami piesku a boli vypaľované. Hrúbka ich stien je veľmi rôzna. Obyčajne drobná keramika má slabšie, tenšie steny, ale niektoré šálky i osúdia majú hrubšie a pevnejšie steny, podobne ako veľké nádoby.

I keď sfarbenie nádob je rôzne, predsa však pre niektoré druhy možno ho približne ustáliť: hrnce bývajú červenasté a žltohnedé, ostatné druhy najčastejšie sú šedohnedé, tmavošedé a čierne tuhované.

Bronzový hrobový inventár oproti keramike je

chudobnejší. Najčastejšie je zastúpený ihlicami dlhými od 105 do 207 mm. Majú profilované hlavice, každá iného tvaru: lievikovitá s vtlačenou priehlbňou, berlovite stočená, dvojkónická, zaguľatená, pečatidlová, štvorstenná s vodorovne zrezaným zakončením a profilovaná hlavica s niekoľkými kruhmi nad sebou. Hrdlo majú niekedy zdobené krátkymi šrafami, jemne rytými a cikcakovite lámanými čiarkami, vývalkami a podobne. Všetky sú zeleno patinované, s jadrom dobre zachovaným. Ďalší bronzový inventár doplňajú šípky, okuliarovité závesy, krátke špirály, gombičky s hrotitými záchytkami a gombičky s uškom dolu. Zriedkavejšími nálezmi boli sklené korálky s dierkou, zelenomodrastej farby.

Nálezový materiál z popolnicového poľa v Partizánskom je ďalším dokladom intenzívneho osídlenia ľudu lužických popolnicových polí v hornom Ponitrí a svojím technickým vyhotovením, formou a ornamentikou chronologicky sa zatriedťuje do mladolužického halštatského stupňa. Odlišuje sa od starších foriem v severnej časti hornonitrianskej oblasti (Dlžín) a spolu s najnovšími lužickými nálezmi vo Veľkých Hostiach, okr. Bánovce n. B., a v Topoľčanoch predstavuje vyvinutejší stupeň kultúry ľudu lužických popolnicových polí.

Das Lausitzer Urnengräberfeld in Partizánske

Jozef Porubský

Im Jahre 1950 führte das Archäologische Institut SAV in Nitra in der Lehmgrube der Ziegelei Partizánske eine Rettungsgrabung durch. Die Ergebnisse der Forschung publizierte teilweise Dr. J. Kudláček (AR V-1953, 328—332). Auf der abgedeckten Stelle von 249,5 m² wurden 26 Brandgräber gefunden, von denen 21 Steinumrahmungen hatten.

Grab 1. Es hatte einem Steinrahmen von 4,5 m Durchmesser und 1,5 m Stärke. In der Umrahmung war ein rechteckiges schreinartiges Grab mit einer topfförmigen Urne und Schüssel. Der Inhalt der Urne waren Leichenbrandreste und eine kleine Urne. Neben der Urne waren 5 weitere Gefässe, 2 Bronzenadeln, ein Bronzeanhängsel, 6 Bronzespiralen aus dünnem Draht, 3 gläserne ringartige Perlen und eine Bronzepfeilspitze. Auf dem äusseren Umfange des Steinrahmens waren noch 6 kleine Urnengräber.

Grab 9. Sein Steinrahmen hatte eine quadratische Form mit etwas gekrümmten, ausgebuchteten Seiten und eine Länge von 1,50 m. Das Grabganze bestand aus 11 verschiedenen Gefässen in der Tiefe von 1 m und war mit einer grösseren Schüssel zugedeckt. Um die zentrale Urne waren 5 Töpfe, 2 Urnen und 2 kleine Schüsseln gruppiert.

Grab 12. Es war in der Mitte der kranzartigen Umrahmung aus gelben und rötlichen Kalksteinen angelegt. In der Mitte war eine grosse doppelkonische Urne mit vier massiven Griffwarzen unterhalb der Gefässmitte und mit vier gegenüberliegenden Henkeln an der Grenze des Halses und Bauches. Sie war graphitiert und mit schrägen Furchen auf der Bauchung verziert. Ihr Inhalt waren menschliche Knochenreste, Kohlenstückchen, eine Urne, eine Bronzenadel, Knöpfe und Bronzedraht.

Grab 14. Das Steinhügelgrab bestand aus 3 Steinschichten, welche zu Kreisen angeordnet waren, die sich nach oben zu verjüngten. Der untere Kreis hatte einen Durchmesser von 3 m. In der Mitte war eine grosse Urne von der H. 420, dem Mdm. 365, der Stfl. 145 mm. Neben ihr waren Scherben mehrerer Gefässe, amorphe Bronzestükke und eine schüsselförmige Bronzenadel.

Grab 15. Die grosse Urne stand in der Mitte der ringartigen Steinumrahmung. Ihr Boden reichte in die Tiefe von 1,40 m. Ihr Inhalt waren Leichenbrandreste, eine Schüssel, Schale und 2 Bronzenadeln. Die Urne und 5 weitere Gefässe bei ihr wurden von einer grossen Schüssel überdeckt.

Grab 16. War schlecht erhalten und ohne Steinumrahmung.

Grab 17. Hatte eine Steinkranzumrahmung. Darin stand eine Urne, die ausser Leichenbrandresten noch gläserne ringartige Perlen von bläulicher und grünlicher Farbe beinhaltete.

Grab 18. War von einem Steinkranz umrahmt. Die grössere Urne hat einem Bauchknick und

darunter 4 Griffwarzen. An der Bauchung lag mit dem Mundsaumrande eine kleine Schale angelehnt.

Grab 19. Ohne Steinrahmen. Als Urne diente ein Topf, welcher von der üblichen Form der anderen Töpfe abwich. Die Bauchung war oberhalb der Mitte, der Mundsaumrand etwas nach aussen ausgezogen und gerade abgeschnitten. Zwei schwache, kleine Henkel waren unter dem Mundsaume. Er ist schwarz graphitiert und auf dem Halse mit 11 waagrechten Furchen verziert.

Grab 20. Die kreisförmige Steinumrahmung war in der Mitte vertieft und die Urne stand auf einer Steinschichte. In der Urne waren menschliche Knochenreste, eine Bronzenadel, ein Armbandfragment, eine Spirale und ein ringförmiges Anhängsel.

Grab 21. Die schlecht erhaltene Urne war in der Mitte unter dem Niveau des Steinkranzes. Ihr Inhalt waren menschliche Knochenreste, eine Pfeilspitze.

Grab 22. Hatte einen Steinkranzrahmen, eine Urne mit gebrochenen Linien. Ihr Inhalt waren Leichenbrandreste.

Die Gräber 23—25 waren ohne Steinumrahmungen. Bei den Urnen waren weitere Gefässchen.

Grab 26. Es war am äusseren Rande des Steinkranzes angelegt. Die Urne war mit einer Schüssel überdeckt. In ihr wurde eine Bronzenadel mit einem Krummstabkopfe gefunden.

Noch vor dieser Ausgrabung wurden im J. 1949 und 1950 von Fr. Fackenberg und O. Krupica einige Gräber in der Lehmgrube gerettet. In den Gräbern mit Steinkränzen wurde ein ähnliches Material gefunden, wie es oben angeführt ist.

Aus der Beschreibung der Gräber wird das Übergewicht der Keramikarten über dem anderen Grabinventar offenbar. Als Urnen dienten am häufigsten vasenartige Formen mit der grössten Bauchweite etwas unterhalb der Mitte. Bauchknicke erscheinen zu halb. Der Hals ist gewöhnlich zylindrisch, nach oben zu sich sanft verjüngend, der Rand ist gerade abgeschnitten. Sie haben 2—4 Henkel zwischen Hals und Bauchung oder 4 Griffwarzen unter dem Bauche. Die Töpfe haben grösstenteils die Bauchung oberhalb der Mitte, den Hals überwölben 2 Henkel und am Rande haben sie zungenartige Lappen. Sie sind von gelbbrauner und rötlicher Farbe und ohne Ornamente. Die Schüsseln haben einen mässig umgebogenen Hals oder er verschmilzt mit der schrägen Wand. Den Mundsaum haben sie entweder ein- oder ausgezogen. Sie haben gewöhnlich einen, selten 2 Henkel. Einige Schüsseln haben einen Standfuss. Sie pflegen graphitiert zu sein. Von der Kleinkeramik sind Vasen, Schalen, Schöpfer und Schüsselchen vertreten. Sie pflegt graphitiert und ornamentiert zu sein.

Das häufigste Keramikornament sind Furchen auf der Bauchung und dem Halse. Die Kleinkeramik wird häufig von gravierten Strichen geziert. Ein seltenes Ornament sind mit Strichtechnik ausgeführte Kreise und konzentrische Bögen und Kreise auf den Innenwänden.

Alle Keramikarten sind in der Hand geformt und gebrannt worden.

Das bronzene Grabinventar ist der Keramik gegenüber ärmer. Die Bronzenadeln haben eine Länge von 105 bis 207 mm. Sie haben profilierte Köpfe, jeden von anderer Form: einen trichterförmigen, krummstabartigen, doppelkonischen, kugeligen, siegel- und prismaförmigen und einen mit mehreren Ringen übereinander. Verziert sind sie mit kurzen Schraffen, Windungen, Wülsten und ähnlich. Zum weiteren Grabinventar gehören: Pfeilspitzen, brillenartige Anhänger, Spiralen und Knöpfe.

Chronologisch gehört das Lausitzer Urnengräberfeld von Partizánske in die junglausitzische Hallstattstufe. Es weicht von den älteren Formen im nördlichen Oberlaufgebiete des Neutraflusses (Dlžín) ab.

Übersetzt von B. Nieburová

Tabuľka I. Partizánske. Lužické popolnicové pole. 1—11 hrob č. 1; 12—15 hrob 9.

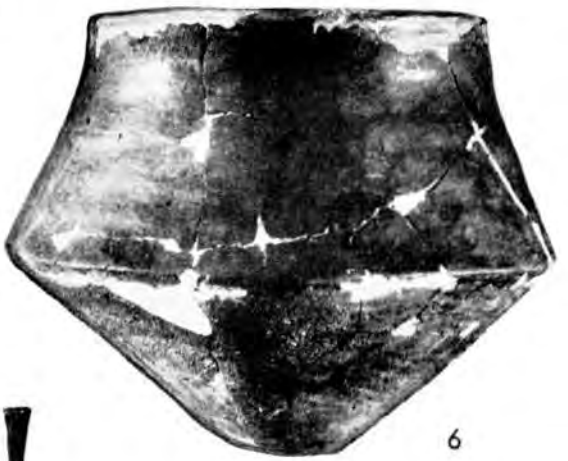

Tabuľka II. Partizánske. Lužické popolnicové pole. 1—10 hrob č. 15.

Tabuľka III. Partizánske. Lužické popolnicové pole. 1 — hrob 6; 2 hrob 11; 3 hrob 12; 4 hrob 13; 5 hrob 16, 6 hrob 17, 7 hrob 18.

Tabuľka IV. Partizánske, Lužické popolnicové pole. 1 hrob 19; 2—4 hrob 20; 5—7 hrob 21; 8 hrob 22; 9—10 hrob 23; 11 hrob 24.

Tabuľka V. Partizánske. Lužické popolnicové pole.
Nálezy z výskumov O. Krupicu a Fr. Fackenberga.

Štátna univerzita v Sofii

Mohyla pri obci Debnevo, Trojansko v Bulharsku

DOC. ATANAS MILČEV

Obec Debnevo leží asi 15 km severovýchodne od mesta Trojan po obidvoch brehoch rieky Vidimy v pahorkastej krajine (pozri mapa I). Na jej okolí boli uskutočnené niekoľké, i keď nie príliš početné vykopávky, ktoré patria do rozličných epoch. Na základe týchto vykopávok uzatvárame, že tu možno skúmať existenciu človeka od najvčasnejšieho staroveku.

Na okolí obce Debnevo bola nájdená plochá lichobežníková sekerka z jednej strany zaostrená a s vyhladeným, vyleštěným povrchom. Formou i výrobnou technikou patrí do eneolitu. Podobné sekerky boli u nás nájdené v sídliskových mohylách a tiež ako náhodné vykopávky na mnohých miestach.

Aj na okolí obce sa našla dobre zachovaná kamenná sekera s otvorom. Je veľmi dobre vypracovaná, má oválne priečne ostrie s dobre vyleštěným povrchom. Formou i výrobnou technikou sa tiež zaraďuje do eneolitu. Podobné sekery s otvorom sa našli na mnohých miestach v Bulharsku najmä v sídliskových mohylách.

Východne od obce Debnevo v polohe zv. Mirovo sa našla ešte jedna dobre vyleštená kamenná sekera s otvorom. Aj táto patrí formou a technikou do eneolitu. Podobné sekery boli nájdené na mnohých miestach v Bulharsku.

V polohe Mirovo bola kedysi osada. Na povrchu a pri obrábaní zeme našlo sa dosť veľké množstvo úlomkov keramiky. Ale samotná osada ešte nie je preskúmaná.

Na okolí obce Debnevo sa dvíha *vyše 20 mohýl*

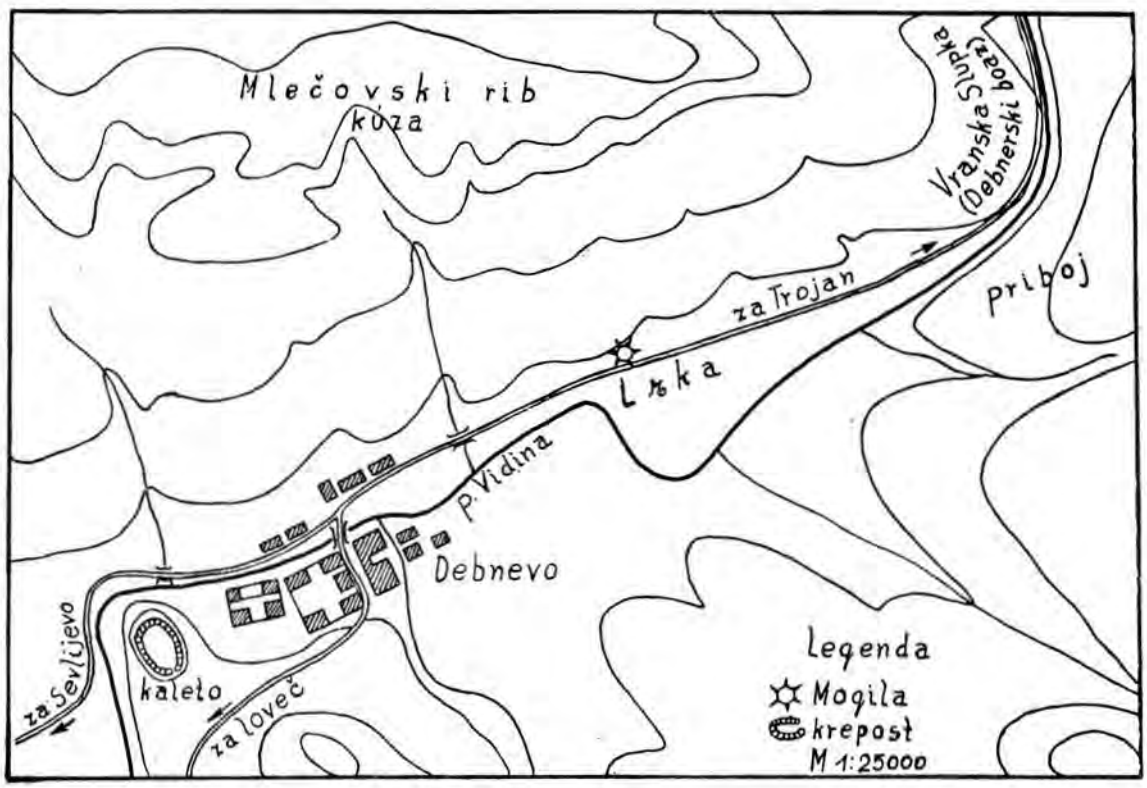

Mapa archeologického výskumu na okolí osady Debnevo, Trojansko.

rozličnej veľkosti. Z nich je preskúmaná len jedna. Jej pohrebný inventár je predmetom našej štúdie.

Cez Debnevo prechádzala dôležitá rímska cesta, ktorá spájala — rovnobežne so Starou Planinou — Trojan a Gabrovo.

Na severovýchod nad samou dedinou sa dvíha pahorok Kaleto (pozri mapu I) s pozostatkami neskororímskej pevnosti (IV.—V. stor. n. l.). V stredoveku využívali pahorok Bulhari, ktorí tu postavili mocnú pevnosť. Až dodnes je zachovaná časť pevnostných zariadení, najmä časti pevnostného valu. Po povrchu sa nachádza množstvo úlomkov slovanskej keramiky, príznačných svojou formou, výzdobou a výrobnou technikou pre X.—XII. storočie. Toto datovanie potvrdzuje aj množstvo mincí, ktoré sa tu našli z doby Komnini, medzi iným tiež depot okolo 600 mincí.[1] Doteraz však nebol urobený dôkladný výskum tejto významnej pevnosti na pohorku Kaleto.

Juhozápadne od osady Debnevo, po obidvoch stranách cesty do Trojanu, po pravom brehu rieky Vidimy, ktorá práve opustila známy debnevský útes „Vrania diera", rozprestiera sa rozsiahla naplavená riečna terasa — plošina Lъka. Tu bol neveľký počet mohýl; niektoré z nich debnevskí roľníci celkom zničili pri vyrovnávaní tohto miesta, pretože teraz sa tam nachádza družstevná zeleninárska záhrada. Roku 1952 rozkopali roľníci za podobným cieľom jednu mohylu, v ktorej sa našiel bohatý pohrebný inventár. Nachádzala sa 1050 m juhozápadne od osady takmer v strede zeleninárskej záhrady.

N. Kovačev, informovaný Štefanom Št. Bojadžievom, agronómom TKZS (naše JRD — pozn. red.) v Debneve, šiel na toto miesto a veľmi starostlivo preskúmal okolnosti, za akých bola mohyla rozkopaná a odkryté vykopávky na pohrebisku. Meraním, ktoré urobil Kovačev, sa zistilo, že mohyla bola vysoká 1,29 m a okrúhly základ mal priemer 10 m. Mohylový násyp pozostával zo zeme a z piesočných neopracovaných kameňov rozličnej veľkosti. Pri postupnom odvážaní násypu v juhozápadnej časti mohyly družstevníci narazili na hroby s kostrovým rítom. Orientácia kostier bola východ—západ. Veľká časť kostí bola napoly rozložená pre vlhkosť prostredia a pri dotyku sa kosti rozpadali na kúsky. Mŕtvola s natiahnutými končatinami ležala priamo na povrchu. Okolo nej bol postavený obdĺžnikový hrob, ktorého rozmery nedali sa rekonštruovať. Podobne nedala sa určiť ani výška hrobu. Hrob bol vybudovaný z neopracovaných kameňov rozličnej veľkosti. Stavanie múru bolo suché. Hrob bol zhora pokrytý postupne navrstvenými ploskými kameňmi, ktoré sa pod ťarchou násypu zrútili na kostru.

Najprv brigádnici, ktorí rozkopávali mohylu, narazili na nohy pochovaného, potom odokryli panvu, hrudný kôš a hlavu. Pri vykopávaní pohrebiska bol nájdený aj *pohrebný inventár* (obr. 1). Okolo bedier našlo sa 10 oblých jantárových perál a štyri ploské valcové časti pásu, z ktorých jedna bola slabo poškodená (nateraz sa ešte nenašla), a štyri špirálovité pružiny, ktoré vychádzali od pásu smerom na ramená. Na hrudnom koši bolo šesť spôn; na kosti jednej ruky bol náromok s dvoma hadími hlavami; vedľa rúk našli sa dodatočne ešte tri náramky. Železné predmety a úlomky z nádob sa nenašli. Možno, že tam boli, ale brigádnici, ktorí rozkopávali mohylu, ich nezbadali.

Podľa Kovačevových osobných pozorovaní a z informácií, ktoré dostal od brigádnikov, vidno že táto náhrobná mohyla bola postavená takto: okolo pochovaného bola postavená obdĺžniková kamenná krypta, okolo nej potom boli nahádzané neopracované kamene rozličnej veľkosti, ktoré vytvárali mohylku vo forme ihlanu so zaokrúhleným vrchom. Pre nedostatok faktov nebolo určené, aký polomer mal okrúhly základ kamennej mohylky. Podľa kameňov, ktoré boli z tejto mohylky vybraté, možno uzatvárať, že bola dosť rozsiahla. Mohylka bola zasypaná zemou z blízkeho okolia. Stavba mohyly je celkom rovnaká s mohylami v dedinách Stolъt a Krъvenik (Sevlijevsko)[2].

Opis a datovanie mohýl.

Mohylový inventár je svojou úplnosťou a zachovanosťou vedecky zaujímavý a zasluhuje podrobné opísanie každého nálezu osobitne.

1. *Bronzová špirála* (obr. 2). Vyrobená zo špirálovo natočeného bronzového drôtu, hrubého 1,5 mm, jej vonkajšia strana je ploská, špirálové závity sú tesné, jeden pri druhom, tvoria niečo podobné ako trubičku s vnútorným priemerom 7 mm a vonkajším 10 mm. Napočítali sme 55 trubičiek dlhých od 1 do 17 cm. Všetky trubičky sú dlhé vedno 2,87 m. Špirála bola pôvodne pružná a vďaka pružinám ľahko sa ohýbala. Niektoré z trubičiek si ešte zachovali túto vlastnosť a niektoré sa už lámu. Archeologickému výzkumu sa ešte nepodarilo osvetliť praktický účel tejto bronzovej špirály. Podľa výskumu R. Popova slúžila špirála ako náhrdelník,[3] podľa Radu Vulpeho ako pás.[4] Podľa nášho názoru možno prijať mienku R. Vulpeho, pretože spolu s touto špirálou sa našli aj časti opasku na zapínanie spredu, niečo podobné ako sponka. Používanie takéhoto „náhrdelníka" na okrasu krku — o váhe 960 g — ne-

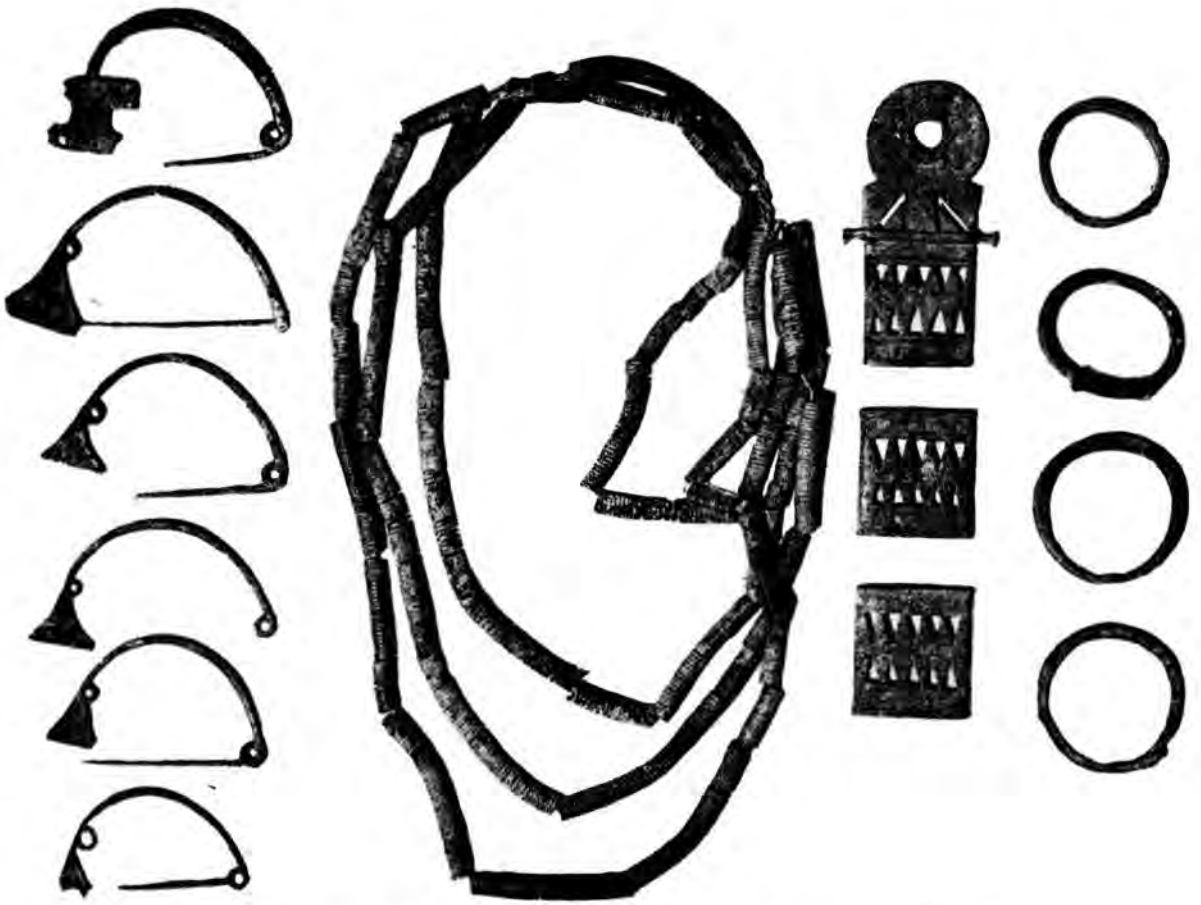

Obr. 1. Vykopávky z pohrebnej mohyly pri osade Debnevo, Trojansko.

zdá sa pravdepodobné. Takáto váha opasku spolu so sponkami je však možná, ak máme na zreteli rad opaskov, ktoré i dnes Karakačani nosia.

Podobné bronzové špirály našli sa u nás v náhrobných mohylách, napr. medzi osadami Ruska Biala a Muravica, vo Vračanskom,[5] Vidinskom[6] kraji a inde. Podobné špirály našli i v Dolnej Doline[7] a Prozore, Chorvátsko.[8] Tieto špirály, podobné našim, sa vzťahujú na VII.—VI. stor. pred n. l.

2. *Časti opasku* (obr. 3).

a) Prvá časť — *sponka*, dlhá 13,6 cm, dolu široká 15,3 cm. Horná časť je zaokrúhlená s priemerom 5,8 cm, v strede je vypuklá časť srdcovitého tvaru s priemerom 2,3 cm; za ňou nasleduje štvoruholníková plochá časť s hornými koncami zarezanými, v ktorej sú dve trojuholníkové okná a v nich dva trojuholníkové hroty. Nižšie nasleduje plochá cievka, ktorá má na hornom konci dva hlavicové výbežky 1 cm dlhé. Na samotnej cievke sa tvoria štyri nepravidelné romboidy dvoma radmi trojuholníkových oblôčkov, v každom rade po 5 oblôčkov so zašpicatenou časťou oproti sebe. Celý povrch je okrášlený dvojitými súbežnými kružnicami, v strede s vyhĺbenou bodkou, takže sa tvoria dva vypuknuté a dva vyhĺbené súbežné kruhy. Na plochej cievke sú usporiadané do troch radov po 4. Na západnej strane cievky je vyrezaný oblôčik s rozmermi 4,4 a 4,6 cm. V hornej časti je kovová spojovacia páska, široká priemerne 8 mm. Táto časť opasku váži 80 g.

b) Podobná tejto časti bola nájdená i *časť druhá*, avšak bez počiatočnej okrúhlej platničky s malým srdcovitým výbežkom (ktorý je napoly zlomený). Tento výbežok sa pravdepodobne zasúval do srdcovitého otvoru prvej časti, aby sa obidve spony zapáli. Túto časť stratili sedliaci, ktorí rozkopávali mohylu.

Tieto dve časti svojou formou a výzdobou jasne ukazujú, že boli niečo podobné ako spony za opasok.

c) *Plochý dutý valček*, podobný cievke vyššie opísanej spony, dlhý 6,1 cm, na obidvoch koncoch široký 5,6 až 5,7 cm. Krajné vonkajšie hrany, vyčnievajúce do stredu, sú okrášlené jednou

vyhĺbenou vodorovnou čiarou. Elipsovité otvory valca majú rozmery 5,1 a 5 mm. Táto časť opasku váži 43 g.

d) *Druhý plochý dutý valček*, podobný predchádzajúcemu: dlhý 6,2 cm, s hornou a dolnou hranou 5,6 a 5,7 cm. Váži 38 g.

2. Ploché duté valčeky nemôžu slúžiť prakticky ako obruby pošvy. Elipsovité otvory dutých valčekov, do ktorých by sa mala vsadiť pošva a do pošvy samotný meč, sú široké len 3 mm, a to je prakticky celkom vylúčené.

Podobné spony od opasku boli nájdené pri mohylových hroboch v kraji Vračanskom a Vidinskom,[10] len s tým rozdielom, že na lícovej časti majú miesto štyroch, ako to je pri našich, po päť lichobežníkových zárezoch a po päť súbežných kruhoch v rade. Podobné časti opasku pochádzajú aj z neurčených nálezísk.[11] Od našich sa odlišujú veľmi málo, predovšetkým však výzdobou. Také časti našli sa aj v Jarčine (Slovinsko).[12] Na základe analógií a na základe pohrebného inventára sa všetky datujú do VII.—VI. stor. pred n. l.

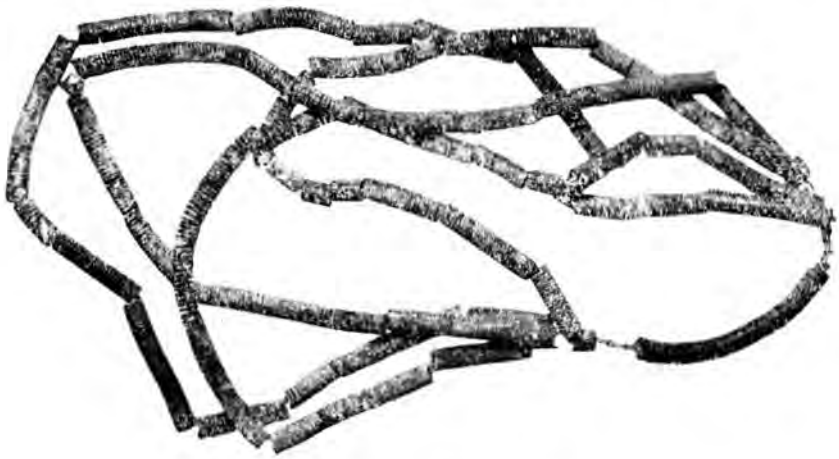

Obr. 2. Bronzová špirála.

Obr. 3. Časti opasku.

Praktické použitie vyššie opísaných bronzových častí sa určuje podľa ich formy. Môžeme predpokladať, že slúžili ako súčiastky opasku. Spony boli spojené s opísanými plochými dutými valčekmi pomocou úzkych kožených alebo plátených pásikov. Valčeky zas sa spájali s bronzovými špirálami, opísanými vyššie a takýmto spôsobom sa vytváral samotný opasok.

V odbornej literatúre sa tieto bronzové časti charakterizujú ako *obruba púzdra*.[9] Nájdený pohrebný inventár v mohyle pri osade Debnevo úplne vyvracia tento predpoklad: 1. Ozdobné predmety, ako sklenené perly, sponky, náramky, nájdené spolu s týmito bronzovými časťami okolo kostry, svedčia, že ide o ženský hrob. Dôležité je poznamenať, že v hrobe sa nenašli nijaké stopy meča alebo pošvy. Ako možno nájsť obrubu pošvy a aby nebolo ani stopy po pošve alebo meči? Okrem toho v ženskom hrobe sa nenachádzajú zbrane alebo obruby pošvy.

3. *Spony* (obr. 4).

a) *Kruhovitá bronzová spona* (obr. 4: a) s dvoma špirálovými závitmi na obidvoch koncoch. Také spony sa nazývajú dvojdierkové; ich dĺžka je 12,2 cm, výška 7 cm. Pokrytá je zelenou patinou. Oblúk je vytvorený okrúhlym drôtom, ktorého zadná časť, potom čo urobila špirálový závit, prechádza v trojuholníkovú platničku, ktorej dolný rub sa končí zachycovačom. Trojuholníková platnička,

dlhá 3—4 cm a vysoká 3 cm, je okrášlená dvoma vytepanými výbežkami a okolo výbežkov sú slabo znateľné vytepané bodky. Spona váži 37 g.

b) *Kruhovitá bronzová dvojdierková spona* (obr. 4: c), dlhá 13,8 cm, vysoká 7 cm. Kruhový oblúk je hrubý 4,5—5,5 mm; v zadnej strane špirálový závit a ihla sú odlomené. V tejto časti bola sponka opravená, o čom svedčia dva bronzové klinčeky, ktorými ihla bola pribitá. Predná časť oblúku je ohnutá a prechádza v trojuholníkovú platničku so zachycovačom. Platnička je 4 cm dlhá a 4 cm vysoká. Nemá výzdobu. Spona váži 35 g.

c) *Kruhovitá bronzová dvojdierková spona* (obr. 4: d), podobná dvom prvým, 12,2 cm dlhá a 6 cm vysoká. Okrúhly oblúk je 4—5 mm hrubý; ihla je odlomená. Trojuholníková platnička je 3,4 cm dlhá, 3 cm vysoká. Nemá výzdobu. Váži 30 g.

d) *Kruhovitá bronzová dvojdierková spona* (obr. 4: e), podobná vyššie opísaným, 10,6 cm dlhá 5,7 cm vysoká. Okrúhly oblúk, najhrubší v strede (5 mm). Ihla je odlomená. Trojuholníková platnička so zachycovačom je 2,3 cm dlhá a 2,5 cm vysoká. Horná časť platničky je ozdobená troma rovnobežnými slabo vyhĺbenými čiarami. Spona váži 25 g.

e) *Kruhovitá bronzová dvojdierková spona* (obr. 4: f), 9,2 cm dlhá, 4,8 cm vysoká. Na rozdiel vyššie opísaných 4 spôn táto spona je vyrobená zo štvorhranného drôtu, ktorý je v strede 5 mm hrubý a na koncoch od 2,5 do 3 mm. Ihla je odlomená. Predný koniec oblúku vytvára špirálový závit a prechádza v trojuholníkovú platničku so zachycovačom. Platnička je 1,5 cm dlhá a 1,8 cm vysoká. Nemá výzdobu. Spona váži 9 g.

f) *Kruhovitá bronzová spona* (obr. 4: b), 1,9 cm dlhá a 7,5 cm vysoká. Je vypracovaná z okrúhleho drôtu, ktorý je v prostriedku 8 mm hrubý a na koncoch 5 mm hrubý. Obidva konce oblúku sú vyzdobené troma nakreslenými prsteňmi, z ktorých prostredný je značne hrubší. Zadná časť oblúku robí špirálový závit a prechádza v ihlu, kúsok ktorej je odlomený; zachovalo sa len 5,5 cm. Predná časť oblúku nie je zatočená, v dolnej časti má obdĺžnikovú platničku a zachycovač. Zo všetkého vidno, že predný závit je odlomený, pretože spona je opravovaná a platnička bola pribitá k oblúku dvoma bronzovými klinčekmi. Obdĺžniková platnička má hlboké postranné žliabky. V jej hornej a dolnej časti sú po dve symetricky rozložené prepichnuté dierky. Časť jej koncov je oblámaná. Platnička je vyzdobená vytepanými bodkami okolo dierok, okolo žiabkov a okolo ostatných strán a troma rovnobežnými páskami taktiež od bodiek priamo v strede platničky, od prednej časti oblúku do zachycovača. Spona váži 55 g.

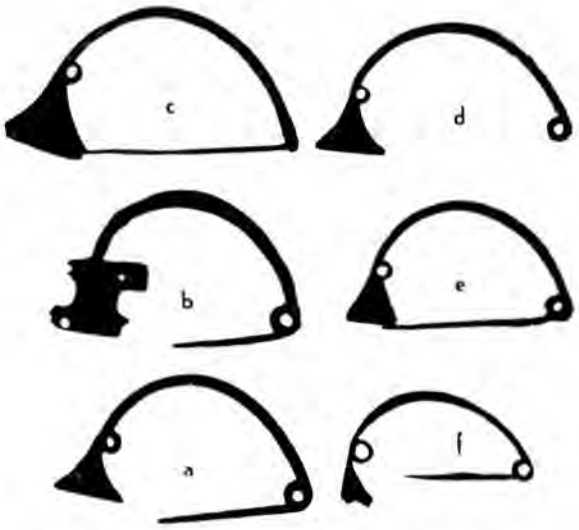

Obr. 4. Šesť bronzových sponiek.

Podobné kruhovité dvojdierkové bronzové spony boli nájdené na bulharskej pôde len v jednotlivých oblastiach, a to predovšetkým v západnom Bulharsku a v Rodopách. Sponky podobné vyššie opísaným pod a), b), c), d), e) boli nájdené v osadách Pavelsko, (Asenovgradsko,)[13] Meždene, (Gabrovsko),[14] Malka Brestnica (Tetevensko),[15] Dolná Kremena (Vračansko)[16] a inde.

Kruhovitá dvojdierková bronzová sponka s trojhrannou platničkou z mohyly 2 je celkom totožná so sponou „e" i technikou, i veľkosťou, i štvorhrannosťou oblúku.

Tento typ dvojdierkových kruhovitých spôn s trojuholníkovou platničkou pre zachycovač bol u nás nájdený po prvý raz v mohylovom pohrebisku v takom veľkom množstve (počtom 6). Mimo bulharského územia sa vyskytuje tento typ spôn iba v jednotlivých prípadoch: jedna z Hallstattu,[17] jedna z veľkého nekropolu pri Glasinci,[18] dve z Dolnej Doliny[19] v Bosne, jedna zo Serska,[20] jedna z Ajvasila[21] a dve zo Sušice v Silunsku[22]. Hoci sa robil na týchto miestach, najmä na veľkom nekropole pri Glasinci v Bosne a pri Dolnej Doline v Bosne, dosť veľký archeologický výskum a boli nájdené neobyčajne zaujímavé materiály, tento typ dvojdierkových kruhovitých spôn s trojuholníkovou platničkou sa tam takmer nevyskytuje. V uvedených oblastiach sa našli iba tri exempláre, a preto sa nazdávame, že tento typ spôn nie je charakteristický ani pre Ilýriu a Grécko, ani pre centrálnu Európu.

Z doteraz u nás nájdených kruhovitých bronzo-

Obr. 5. Štyri bronzové náramky.

vých dvojdierkových spôn, ktoré sú predmetom tejto štúdie, robíme záver, že tento typ spôn je príznačný najmä pre včasnotrácku kultúru a že jej vlasťou je dávna Trácia. Ešte nedopracovaná dvojdierková bronzová spona z osady Meždene v Gabrovsku, stopy jemnej opravy zlomenej ihly na sponke „f" z mohyly pri osade Debnevo — všetko to svedčí, že tento typ spony patrí do miestnej výroby. Celkom nesprávne by bolo prijať Truhelkov názor,[23] že tento typ je charakteristický pre halštatskú kultúru v Glasinci (Bosna). Šesť sponiek z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo — so zreteľom na analógie a na chemický rozbor — môžeme zaradiť do *včasnotráckej kultúry* VII.—VI. stor. pred n. l. Toto datovanie potvrdzuje aj ostatný inventár, nájdený spolu so sponami.

Kruhovitá bronzová sponka „f" z mohyly pri osade Debnevo sa odlišuje od piatich skúmaných spôn najmä svojou obdĺžnikovou platničkou s hlbokými žliabkami po oboch stranách. Podobné spony boli nájdené na mnohých miestach nášho štátu, napr. v osadách Progled (Asenovgradsko[24]), Pištane (Brezniško[25]), Vidin[26], Murovica (Vračansko[27]), Zeleni Grad (Trnsko[28]), a inde. Mnoho podobných kruhovitých sponiek sa našlo v Glasinci v Bosne[29], v Dolnej Doline (Bosna[30]), v osade Bukri (Bitolsko[31]) a inde.

Všetky spomínané analogické kruhovité dvojdierkové spony s obdĺžnikovými platničkami sa datujú asi do VII.—VI. stor. pred n. l.; do tohto času patrí tiež bulharská spona „f".

V kruhovitej spone „f" z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo môžeme vidieť na základe techniky vypracovania formy, na základe výzdoby a jemného prikovania obdĺžnikovej platničky ku prednému koncu oblúku taktiež domáci výrobok. Zistili sme použitie rovnakej techniky pri oprave spony po zlomení jedného z jej špirálových závitov a pri dvojdierkovej spone „b" z tohože mohylového pohrebiska. Okrem toho sledujeme rovnakú techniku a rovnaké kvalitatívne bronzové zloženie pri chemickej analýze všetkých predmetov z pohrebného inventára v mohyle pri osade Debnevo. Tu niet výrobných rozdielov a nemáme nijakého podkladu rozdeľovať sponky na *privážané* a *miestne*. Nehľadiac na to, že tento druh kruhovitých sponiek nachádzame v Bosne, nemôžeme prijať názor, že táto sponka sa privážala práve odtiaľ na bulharské územie. Treba pripomenúť, že tento typ dvojdierkových spôn s obdĺžnikovou platničkou pre zachycovač bol doteraz známy iba z Rodop a zo západných krajov bulharského územia. Skutočnosť, že teraz bol takýto typ spony nájdený na bulharskom území (v osade Debnevo v Trojansku), taktiež potvrdzuje náš názor, že sa dá hovoriť o domácom výrobku.

4. *Náramky* (obr. 5).

a) *Otvorený masívny bronzový náramok* (obr. 5: a), elipsovitý, o priemere 4,6 a 5,5 cm. Zhotovený je z okrúhleho drôtu; najväčšia hrúbka v prostriedku 9 mm. Obidva jeho konce sú trochu zúžené a končia sa rozšírením o priemere 1 cm. Konce ležia na sebe v dĺžke 4,6 cm. Náramok nemá výzdobu. Váži 106 g.

Podobné otvorené bronzové náramky boli v Bulharsku nájdené pri osadách Pali Lula (Michajlovgradsko[32]), Ruska Biala a Murovica (Vračansko[33]), Malka Brestnica[34] a inde. Podobné otvorené náramky sa našli aj v Dolnej Doline (Bosna[35]), v osade Chuma pri horstve Kužuchplanina a inde.

Všetky tieto uvádzané, podobne otvorené a masívne náramky patria do VII.—VI. stor. pred n. l. a do tejto doby patrí tiež opísaný náramok z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo.

b) Podobný *otvorený masívny bronzový náramok* (obr. 5: b) o priemere 5 cm. Je urobený z ploského dôtu, ktorý má najväčšiu hrúbku 7 mm v prostriedku a 4,5 mm na koncoch. Obidva konce sa zužujú a končia sa slabým rozšírením. Konce sa prekrývajú v dĺžke 4 cm. Náramok nemá ozdôb. Váži 60 g.

c) *Otvorený masívny bronzový náramok* (obr. 5: c) o priemere 5,8 cm. Urobený je z ploského drôtu, ktorého najväčšia hrúbka v prostriedku je 7 mm a na koncoch 4 mm. Obidva jeho konce sa zužujú a končia sa veľmi slabým rozšírením. Kon-

ce sa prekrývajú v dĺžke 2,8 cm. Náramok nemá ozdôb. Váži 60 g.

Náramky podobné otvoreným masívnym náramkom „b" a „c" boli nájdené na niekoľkých miestach v Bulharsku: Vidin,[37] Belinci (Vračansko),[38] Murovica (Vračansko),[39] Dolna Kremena (Vračansko)[40] a inde. Podobné otvorené masívne náramky boli nájdené tiež v osadách Bukri (Bitolsko),[41] Glasinac,[42] Dolna Dolina[43] (Bosna) a inde.

Na základe uvedených analógií môžeme datovať otvorené masívne náramky „b" a „c" do VII.—VI. stor. pred n. l.

d) *Otvorený masívny bronzový náramok* (obr. 5: d) o priemere 5,9 cm. Urobený je z ploského drôtu s najväčšou hrúbkou v prostriedku 9 mm a na koncoch 4 mm. Obidva jeho konce sú sploštené a končia sa hrubo načrtnutou haďou hlavou, prekrývajú sa v dĺžke 1,9 cm. Sú vyzdobené dvoma pásikmi z vytepaných bodiek, ktoré idú z dvoch strán a ešte jasnejšie zvýrazňujú hadie hlavy. Náramok váži 82 g.

Tento náramok je veľmi zaujímavý najmä svojimi hadími hlavami. Kult hada bol rozšírený u dávnych Trákov. Začiatok má ešte v neolite a súvisí s kultom ženy, domáceho krbu a posmrtného života.

Podobné náramky sa na bulharskej pôde našli ešte na okolí mesta Sliven,[44] na pohrebisku z okolia osady Sreni rbt (Vračansko)[45] a inde. Takéto náramky sa našli aj mimo bulharského územia, v Macedónii a Bosne.

Všetky spomenuté podobné náramky s hadími hlavami sa vzťahujú na VII.—VI. stor. pred n. l. a do tejto doby patrí aj náš náramok z osady Debnevo.

5. *Sklenené perly* (obr. 6). Našlo sa okolo 10 kusov, z nich však sú zachované iba dve celé, z jednej polovica a niekoľko malých kúskov. Väčšinu z nich si rozobrali staré dedinské ženy pre magické ciele.

Jednotlivé sklenené perly majú nepravidelnú formu. Jedna predstavuje dva zrezané ihlany, zlepené na základniach. Jej rozmery sú: priemer najširšej časti 1,6 cm, výška 1,2 cm. Stredom perly vedie dierka na navliekanie. Druhá perla má dosť nepravidelnú formu. Vypracovanie je formou podobné prvému, avšak na jednej strane sa vytvoril ploský povrch, takže perla vyzerá ako polovica prvej perly, rozrezanej cez vrcholy ihlanov. Perla je vysoká 1,6 cm. Stredom pozdĺž vedie malá dierka na navliekanie. Sklenené perly sú vyrobené z jantáru nie príliš dobrej akosti a majú žltohnedú jantárovú farbu.

Na základe vyšetrenia (v chemickom laboratóriu Ľudového archeologického múzea v Sofii) materiálu, z ktorého sú vyrobené sklenené perly, sa zistilo, že sú naozaj vypracované z jantárovej hmoty. Tá však pochádza z neukončeného procesu skamenenia smoly z ihličnatých rastlín v treťohorách a tým sa líši od pravého jantáru. Z doterajších archeologických vykopávok a výskumov a z písomných svedectiev starých autorov je známe, že jan-

Obr. 6. Jantárové perly.

tár v Európe poznali od najdávnejšej minulosti. V egyptských hrobkách pochádzajúcich z doby 3000 pred n. l. sa nachádza jantár, ktorý bol obchodnou cestou prenesený z Európy. Jantár sa vyskytuje tiež v mykénskych hrobkách zo XIV.—XII. stor. pred n. l. Herodot hovorí, že jantár vozia zo severu Eneti (Baltické more), a Sofokles píše, že jantár sa dostáva zo severu, od brehov Severného oceánu. Jediné miesto výskytu jantáru bolo baltické pobrežie. Odtiaľ sa dostával obchodnou cestou do celej Európy, do Malej Ázie, na Egejské ostrovy a severoafrické pobrežie. Od baltického pobrežia bol obchodnou cestou prenesený jantár — i keď slabšej kvality — v VII.—VI. stor. pred n. l. tiež na bulharské územie. Z neho boli vyrobené nájdené perly. Takéto jantárové perly, vzťahujúce sa na včasnotrácku epochu (VII.—VI. stor. pred n. l.), sa objavili po prvý raz na našej pôde. Podobné jantárové perly poznáme z Trebeništa (Ochridsko),[46] avšak tie patria do VI. stor. pred n. l.

Rímska cesta, ktorá prechádzala osadou Debnevo, pravdepodobne jestvovala už v dávnej minulosti a v VII.—VI. stor. pred n. l. ju používali Trákovia. Jantárové perly z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo predstavujú dôležitú vykopávku, ktorá objasňuje obchodné styky tráckych plemien z vnútrozemia starej Trácie s ďalekými pobaltskými oblasťami. Boli tu nielen obchodné, ale aj kultúrne styky dávnej Trácie so severnými zemami a najmä so Skýtiou.

V laboratóriu Ľudového archeologického múzea

pri BAV bol urobený dôkladný chemický rozbor všetkých bronzových predmetov z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo. Chemickým rozborom sa ukázalo nasledujúce zloženie bronzu:

1. Bronzová špirála	meď 90,50 %, cín 7,35 %
2. Časti opasku	meď 88,50 %, cín 6,80 %
3. Dvojdierková kruhovitá spona,	meď 89,20 %, cín 8,87 %
opísaná pod písmenom „a"	meď 88,80 %, cín 7,53 %
4. Spona, opísaná pod písmenom „b"	meď 89,00 %, cín 8,48 %
5. Spona, opísaná pod písmenom „c"	meď 89,00 %, cín 8,10 %
6. Spona, opísaná pod písmenom „d"	meď 90,50 %, cín 7,36 %
7. Spona, opísaná pod písmenom „e"	meď 76,00 %, cín 7,20 %
8. Spona, opísaná pod písmenom „f"	zinok 15,20 %,
9. Otvorený masívny náramok „a"	meď 91,00 %, cín 8,6 %
10. Otvorený masívny náramok „b"	meď 90,00 %, cín 9,6 %
11. Otvorený masívny náramok „c"	meď 90,00 %, cín 8,8 %
12. Otvorený masívny náramok „d"	meď 90,00 %, cín 9,0 %

Na základe chemického rozboru robíme tieto závery:

1. *Všetky bronzové predmety z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo majú zhruba rovnaké kvalitatívne bronzové zloženie.*

2. *Príbuzné predmety, ako spony a náramky, majú takmer rovnaké bronzové zloženie.* Výnimku tvorí len sponka „f", ktorá obsahuje okrem medi a cínu aj dosť veľké percento zinku.

Všetko toto nás oprávňuje k predpokladu, že pohrebný inventár z osady Debnevo je miestnym výrobkom a patril jednému majstrovi. Malé rozdiely v bronzovom zložení sa javia v mnohých iných prípadoch nezávisle od toho, že predmety môžu byť dielom jedného majstra alebo že sú vyrobené v jednej dielni.

Fakty chemického rozboru nám dovoľujú približne datovať všetky tieto bronzové predmety z mohyly pri osade Debnevo (okolo VII.-VI. stor. pred n. l.) Takéto kvalitatívne zloženie bronzu naozaj odpovedá včasnoželeznej dobe.

Záverom sa žiada zdôrazniť, že mohylový pohrebný inventár z osady Debnevo predstavuje jednu zo zriedkavých vykopávok na bulharskej pôde a vzťahuje sa na včasnotrácku epochu (VII.-VI. stor. pred n. l.). Vďaka nájdeným predmetom z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo a so zreteľom na stavbu mohyly a pohrebný rítus, čo sme mohli určiť, dospievame k pevnému záveru, že táto *mohyla a jej inventár sú dielom dávnych Trákov*. Predovšetkým pre Trákov charakteristické dvojdierkové kruhovité spony s trojuholníkovou platničkou pre zachycovač a otvorené masívne náramky, vysoká technika v liatí bronzu, ozdoby s bodkami, dvojité kruhy, romboidy a trojuholníky, hadie hlavy a umelé využívanie jantáru na výrobu perál — všetko to hovorí o vysokej materiálnej kultúre Trákov v tejto včasnej epoche (VII.-VI. stor. pred n. l.), a to z vnútrozemskej oblasti dávnej Trácie.

Tieto také zaujímavé vykopávky z mohylového pohrebiska pri osade Debnevo vrhajú nové, jasné svetlo na najstaršiu materiálnu kultúru Trákov a na ich obchodné a kultúrne styky so severnými zemami, odkiaľ jedine mali možnosť dostávať jantár. Táto vysoká včasnotrácka kultúra sčasti potvrdzuje svedectvo Homérovho eposu, že predstavitelia vládnúcich vrstiev u tráckych plemien sa svojou materiálnou kultúrou neodlišovali od vtedajších gréckych vodcov (bazileov).

Z bulharčiny preložili V. a M. Blanárovci

Poznámky a literatúra

[1] Archeologičeski vesti, IAI, IV, 1927, 324.

[2] Milčev A., *Archeologičesko proučvane v Sevlievsko i Trojansko*, G. F. I. F. L, 1957, zv. 1, 463 a 488.

[3] Popov R., *Edinični nachodki ot bronzovata i halštatskata epocha*, IAD III, 1912, 299, obr. 225. — *Grobni nachodki ot halštatskata epocha*, Čas. BAV XVI, 1918, 107, tab. II, obr. 4; str. 110, tab. V. — Mikov V., *Predistoričeski selišta i nachodki v Bŏlgaria*, 1933, 119.

[4] *L'âge du fer dans les régions thraces de la péninsule Balcanique*, Paris 1929, 107, tab. II, obr. 4.

[5] Popov R., *Grobni nachodki . . .*, 107, tab. II, obr. 4.

[6] Tamže v pozn. 5, 110, tab. V.

[7] Truhelka, Wiss. Mitt. . . . IX, 1904, tab. XI.

[8] Vjesnik hrv. arh. društva IV, 66 (Brunšmid).

[9] Popov R., *Edinični nachodki ot bronzovata i halštatskata epocha*, IAD III, C, 1912, 299, obr. 224. — Popov

R., *Grobni nachodki ot halštatskata epocha*, Čas. BAV XVI, 1918, 108, tab. III/1 A a 1 B; str. 109, tab. IV (1A—C). — Vulpe R., *L'âge du fer* . . ., 73—74, tab. III(18).

[10] Popov R., *Grobni nachodki* . . ., 108, tab. III/1A, 1B); 109, tab. IV (1A—S).

[11] Lubič S., *Popis arkeol. odjela nar. zem. muzeja*, tab. XIII, obr. 76.

[12] Mikov V., *Predistoričeski selišta i nachodki v Bŏlgaria*, 1933, 126—127, obr. 82.

[13] Mikov, V., *Razkopki v Rodopite*, G. Pl. N. M. (1941—1942), 1942, 24, obr. 2 (d).

[14] Mikov V., *Archeologičeski vesti*, IAI XII, 1938, 391, obr. 170 (A).

[15] Mikov V., *Mogilni nekropoli ot Lovčansko i Tetevensko*, IAI VI, 1932, 166, obr. 147 (1, 2).

[16] Popov R., *Predistoričeski izsledvanija vŏv Vračanskoto pole*, IAI II, 1924, 109—110, obr. 44.

[17] Sacken, *Das Grabfeld von Hallstatt*, tab. XIII, obr. 11.

[18] Fiala, *Wiss. Mitt. aus Bosnien III*, 1896, 15.

[19] Truhelka, *Wiss. Mitt. IX*, 15.

[20] Popov R., *Materiali za proučvane na halštatskata i latenska kultura v Bŏlgaria i Makedonia*, GNM (1921), S., 1922, 154.

[21] Gardner, Casson, B. S. A. XXII, 1918/1919, 12.

[22] Casson, B. S. A. XXV, 1923/1924, IVa.

[23] Truhelka, *Wiss. Mitt.* I, 1893, 83.

[24] Mikov V., *Razkopki v Rodopite*, G. Pl. N. M. (1941—1942), 1942, 21, obr. 1(A).

[25] Mikov V., *Predistoričeski selišta i nachodki v Bŏlgaria*, 1933, 127, obr. 85.

[26] Popov R., *Grobni nachodki ot halštatskata epocha*, Čas. BAV XVI, 1919, str. 106, tab. I, obr. 3.

[27] Popov R. *Grobni nachodki ot halštatskata epocha*, Čas. BAV XVI, 1919, str. 108—109, tab. III, obr. 3.

[28] Popov R., *Edinični nachodki ot bronzovata i halštatskata epocha*, IAD III, 1912, 297—298, obr. 223.

[29] Truhelka, *Wiss. Mitt.* 1893, 83, obr. 60, str. 85, obr. 61—70.

[30] Truhelka, *Glasnik XVI*, 1928, 63, tab. XVII, obr. 6, *Glasnik Skopsko*. Učenog Društva.

[31] Popov R., *Grobni nachodki* . . ., 111, tab. VI. obr. 1.

[32] Popov R., *Materiali za proučvane na halštatskata i latenska kultura v Bŏlgaria i Makedonia*, GNM (1921), 1922, 157—158, obr. 144.

[33] Popov R., *Grobni nachodki* . . ., 109—110, tab. IV, obr. 2 a 3.

[34] Mikov V., *Mogilni nekropoli ot Lovčansko i Tetevensko*, IAI VI, 1932, 168, obr. 148.

[35] Truhelka, *Wiss. Mitt. IX*, tab. XI, obr. 7; tab. XIII, obr. 17, 18; tab. LVIII, obr. 17 a 19; LX, obr. 25.

[36] Popov R., *Materiali za proučvane* . . ., 155—156, obr. 139.

[37] Popov R., *Grobni nachodki* . . ., 107, tab. XI, obr. 2 a 3.

[38] Popov R., *Edinični nachodki ot bronzovata i halštatskata epocha*, LAD III, S. 1912, 296, obr. 220.

[39] Popov R., *Grobni nachodki*, . . ., 110, tab. IV. obr. 4.

[40] Cvetkov A., *Novootkriti starini vŏv Vračansko*, IAI IV, S. 1932, 261, obr. 194(V).

[41] Popov R., *Grobni nachodki* . . ., 111, tab. VI, obr. III; str. 112, tab. VI, obr. 1—6.

[42] Truhelka, *Wiss. Mitt. I*, 93, č. 110 a.

[43] Truhelka, *Glasnik XVI*, tab. LVIII, obr. 6.

[44] Nepublikované materiály, ktoré sa nachádzajú v Slivenskom múzeu.

[45] Nepublikované materiály, ktoré sa nachádzajú v Sofijskom ľudovom múzeu.

[46] *Die archaische Nekropole von Trebenischte am Achridasee*, Berlin und Leipzig, 96, obr. 113 a 114.

Das Hügelgrab bei der Ortschaft Debnevo

Atanas Milčev

In der Umgebung der Ortschaft Debnevo, die etwa 15 km nordöstlich der Stadt Trojan zu beiden Seiten des Vidima-Flusses liegt, wurden Steinbeile von trapezförmiger Gestalt mit Schaftloch gefunden, die für das Äneolithikum charakteristisch sind. So ein Steinbeil fand sich auch auf der Flur „Mirovo" bei der Ortschaft Debnevo und an anderen Stellen in Bulgarien, besonders in Siedlungshügeln.

In der römischen Zeit führte durch Debnevo ein wichtiger Weg, der parallel mit der Gebirgskette Stara Planina — Trojan und Gabrovo verband. Von der Wichtigkeit dieser Lokalität zeugen auch Reste einer römischen Festung aus dem IV. — V. Jhd. u. Z. auf dem Hügel „Kaleto", an deren Stelle im Mittelalter die Bulgaren eine Festung errichteten. Auf diesem Hügel wurde auch eine slawische Besiedlung aus dem X.—XII. Jhd. festgestellt, deren chronologische Bestimmung ausser Scherbenmaterial auch ein Depot von 600 Münzen aus der Zeit der Komnenen bestätigt.

Auf der Flussterrasse „Lъka" wurden einige Hügelgräber gefunden, von denen eine N. Kovačev durchforschte. Der Hügel war 1,29 m hoch und hatte kreisförmige Basis mit 10 m Durchmesser. Der Tote lag in gestreckter Lage direkt auf der Oberfläche in einer Steingruft aus trocken aufgeschichteten Steinen; gesäumt war sie von unbearbeiteten Steinen verschiedener Grösse, wodurch ein kegelförmiger Hügel mit gerundeter Spitze entstand. Zum Schluss war das Hügelgrab mit Erde überschüttet worden. Ähnliche Hügelgräber wurden auch in der Ortschaften Stolъt und Krъvenik (Sevlijevo-Gebiet) gefunden.

Das Grabinventar aus dem durchforschten Hügel bestand aus einer Bronzespirale mit 55 1—17 cm langen Spiralrollen. Die Länge der ganzen Spirale beträgt 2,87 m. Nach R. Popov ist es ein Halsband. R. Vulpe betrachtet die Spirale als Gürtelbestandteil. Diese Praesumption bestätigt auch der Fund aus Debnevo, wo mit der Spirale auch Verschlussteile eines Gürtels gefunden wurden. Ausserdem schliesst das grosse Gewicht der Spirale (960 gr) die Möglichkeit aus, am Halse getragen worden zu sein, dagegen wird der Gürtel dieses Charakters bis heute noch von den Karakanern getragen. Ähnliche Spiralen fanden sich auch in Hügelgräbern zwischen den Siedlungen Ruská Biala und Muravica, im Gebiet von Vračansko und Vidin, in Dolna Dolina, Prozor und anderswo. Chronologisch weisen wir ihnen das VII.—VI. Jhd. v. u. Z. zu.

In der Lendengegend der Bestattung wurde eine Schliesse und zwei kleine zylinderförmige Bronzehülsen gefunden. Die Schliesse und auch die Hülsen sind mit einem Geviert von Trapezen und gravierten Linien verziert. Der zweite Teil der Schliesse geriet beim Abdecken des Hügelgrabes in Verlust. In der Fachliteratur werden diese Bronzeteile als Einfassung von Scheiden charakterisiert. Der Fund aus Debnevo bestätigt nicht diese Konklusion, weil in dem gefundenen, mit Glasperlen, Fibeln und Armringen ausgestatteten Frauengrabe keine Spuren eines Schwertes oder einer Scheide entdeckt wurden. Ebenso beträgt die Breite der ellipsenförmigen Öffnungen der hohlen, flachen Hülsen 3 mm, was die Möglichkeit einer Schwerteinfassung ausschliesst. Ähnliche Gürtelschliessen wurden auch in Hügelgräbern des Vračansko- und Vidin-Giebetes gefunden, nur mit geringen Unterschieden in der Verzierung. Sie haben 5 trapezförmige Kerben und 5 parallele Kreise. Wir datieren sie in das VII.—VI. Jhd. v. u. Z.

Einen Bestandteil des Grabinventars bildeten 6 zweilöcherige gleichartige Fibeln. Bei fünf von ihnen geht der aus rundem Draht gebildete Bügel über eine Spirale in eine dreieckige Fussplatte mit Nadelrast über. Die Platte ist entweder mit graviertem und getriebenem Ornament verziert oder ist sie ohne ein solches. Einige Fibeln sind verbessert worden. In Debnevo wurden sie zum ersten Male in grosser Zahl gefunden und sind von örtlicher Herstellung, was Rohstoffanalyse und Erzeugungstechnik bezeugen. Truhelkas Ansicht, dass diese Typ für die Hallstattphase in Glasinac (Bosnien) charakteristisch sei, ist abzulehnen. Solche Fibeln fanden sich in Westbulgarien, im Rhodopegebiet, in den Siedlungen Pavelsko (Asenovgrad-Gebiet), Meždene (Gabrovo-Gebiet), Malka Brestnica (Teteven-Gebiet) und anderswo. Ausser Bulgarien wurden sie auch in Hallstatt (1), Glasinac (1), Dolna Dolina in Bosnien (2), Sersko (1), Ajvasil (1) und 2 in Sušica im Saloniki-Gebiet gefunden. Nach der geringen Zahl der Funde ist vorauszusetzen, dass diese Fibeltype nicht für Illyrien, Griechenland und Mitteleuropa charakteristisch ist, sondern einen typischen frühthrakischen Schmuck im VII.—VI. Jhd. v. u. Z. mit thrakischer Provenience darstellt.

Ein heimisches Erzeugnis ist auch die 6. Fibel aus dem Hügelgrab mit rechteckiger Platte, die auch in das VII.—VI. Jhd. v. u. Z. datiert wird. Obwohl ihre Analogien auch in Dolna Dolina (Bosnien) und in Glasinac (Bosnien) gefunden wurden, kann sie nicht als Import betrachtet werden, sondern als heimisches Erzeugnis, was chemische Rohstoffanalyse und Herstellungstechnik bestätigen. Der Fund aus Debnevo im Inneren des Landes bestätigt die heimische Provenience, denn die bisherigen Funde sind aus dem Rhodope-Gebiet und aus den westlichen Gebieten Bulgariens.

Von weiteren Schmuckstücken des Grabinventars sind die massiven offenen Bronzearmringe aus rundem oder flachem Draht bezeichnend, die mit oder ohne Verzierung sind und in das VII.—VI. Jhd. v. u. Z. gehören. Die Enden der Armringe sind entweder verjüngt oder breitgehämmert. Ein interessantes Exemplar ist ein Armring mit zwei Reihen getriebener Punkte und mit Schlangenköpfen abgeschlossenen Enden, die mit dem bei den Thrakern schon im Neolithikum verbreiteten Schlangenkult zusammenhängen. Ähnliche Armringe wurden auch in der Umgebung der Stadt Sliven, auf dem Gräberfeld bei Sredni rŭt (Vračansko-Gebiet) und auch in Mazedonien und Bosnien gefunden.

Glasperlen (von der Gesamtzahl 10 sind nur 2 erhalten) von unregelmässiger Form, aus unechtem Bernstein, der in der frühthrakischen Zeit (VII.—VI. Jhd. v. u. Z.) zum ersten Male auf Handelswege von Norden hergebracht worden war, sind Beweise für Handels- und kulturelle Beziehungen der Thraker mit den nördlichen Ländern, hauptsächlich mit dem Skythenland.

Durch chemische Analysen ist im grossen und ganzen die gleiche qualitative Zusammensetzung der Bronze aller Funde des Hügelgrabes bewiesen. Das Hügelgrab Debnevo zeugt von der hohen materiellen Kultur der Thraker im VII. bis VI. Jhd. v. u. Z. im Binnenland des ehemaligen Thrazien.

Übersetzt von B. Nieburová

Archeologický ústav Československé akademie věd v Praze

Halštatské nálezy ze Somotorské hory

I. PLEINEROVÁ — H. OLMEROVÁ

Oblast východního Slovenska jest dosud málo známa v období halštatském, takže může býti přínosem uveřejnění příležitostného nálezu ze *Somotorské hory* (N. Vieska, o. Kráľ. Chlmec), kde bylo při průzkumu Trati družby v r. 1951 odkryto několik objektů ze starší doby železné.[1]

Pravěké objekty se nalézaly na severním svahu Somotorské hory,[2] která jest tvořena vyvřelými horninami — dacity, případně andesity, které vystupují z dilluviálních a alluviálních náplavů, tvořících okolní údolní nivu. V místě nálezů jsou v podloží tufy zmíněných výlevných hornin; skalní podklad jest překryt eluviálními nánosy recentními. V tomto prostředí se všechny objekty dosti dobře rozeznávaly. Horní humusovitá vrstva — vzhledem k faktu, že svah kopce je dosti prudký a splachová činnost proto poměrně značná — není na všech místech stejně mocná.

Nejvýznamnějším objektem byla dosti *nevýrazná mohyla*, jejíž původně kupovitý tvar byl snížen vlivem splachové činnosti, takže vcelku splývala se svým okolím, pouze na východní straně se zvedala nad úroveň okolního terénu do výše asi 1,5 m. Obvod mohyly byl okrouhlý a měřil v průměru asi 6 m. Mohyla nemohla být řádně prozkoumána,[3] museli jsme se omezit pouze na nejnutnější práce. To znamená, že jsme odkryli nejvíce ohroženou její část, a to h r o b A, těsně přiléhající k východní straně polní cesty, jíž byl narušen. Hrob A se jevil jako nahromadělina střepů a rozmačklých nádob, a také jeho rozsah bylo možno rozeznati hlavně dle rozložení keramických zlomků, ktoré byly jakoby kopečkovitě navršeny a obklopeny tmavohnědou hlínou. Jestliže tedy bylo možno zjistiti rozsah hrobu dle rozmístění střepů, lze udati tyto rozměry: vrchol nahromaděliny keramických zlomků byl v hloubce 40 cm (25 cm tvořila horní humusovitá vrstva) a výskyt střepů končil v hloubce 100 cm pod dnešním povrchem. Tam měl půdorys hrobu nepravidelně oválný tvar o rozměrech 190×110 cm, V této hloubce, t. j. v úrovni nejspodnějších střepů, bylo při jižním kraji hrobu zjištěno větší množství uhlíků. Místy bylo možno pozorovati mezi střepy sypkou, šedou, popelovitou hlínu. Keramických zlomků bylo velké množství a nebyly příliš různorodé. Zdá se, že pocházely asi ze šesti nádob značných rozměrů a tří menších nádobek. Podle některých větších zlomků bylo možno stanovit polohu keramických milodarů. Zjistili jsme tedy, že dvě nejzápadnější nádoby byly postaveny hrdlem dolů, dnem vzhůru. Podle toho, jak těsně na sebe některé střepy a části hrnců přiléhaly, můžeme se domnívati, že určité nádoby byly do sebe vloženy. Většina střepů je z velkých amforovitých tvarů s hladkým vnějším povrchem, na výduti svisle kanelovaným, obyčejně s několika žebrovitými vypnulinami. O keramice zmíníme se v dalším popise. Mimo keramiku nalezli jsme v hrobě A ještě několik obsidiánových úlomků.

V místě, kde byla mohylová vyvýšenina výraznější, t. j. směrem severovýchodním od hrobu A, vedli jsme úzkou sondu (200×50 cm), jíž jsme chtěli zjistit složení násypu. Horní partie mohylového příkrovu tam byla z rezavě hnědého písku, dále se objevil hnědošedý a světlý šedohnědý písek. Souvrství místy prostupovaly sprašovité a jílovité vrstvy, někdy také tmavší hlíny. Nálezy střepů a obsidiánu se vyskytovaly již v horní části. V hloubce 60 cm od povrchu mohylového příkrovu byly zjištěny části dvou nádob, z nichž jedna byla obrácena dnem vzhůru. Nálezy střepů pokračovaly pak ještě do větší hloubky a byl tu v 80 cm od povrchu nalezen žulový kámen, nesoucí na jedné straně stopy otlučení. Tuto skupinu nálezů, vzdálenou 4 m směrem severovýchodním od hrobu A jsme označili jako h r o b B, i když není vyloučeno, že části nádob a střepy mohly být pouze vhozeny do mohylového násypu při jeho navršování; avšak exentrická poloha hrobu A by mohla naznačovati, že mohyla obsahovala více pohřbů. Hrob A byl patrně pohřbem žárovým, jak naznačují uhlíky, popelovitá hlína a některé deformované střepy, avšak konkrétní zbytky vlastního spáleného těla (totiž úlomky spálených kostiček) nebyly nalezeny. Nelze s jistotou rozhodnout, zda jde o pohřeb na úrovni či pod úrovní. Nálezové okolnosti by spíše

svědčily pro druhou možnost, avšak situace jest komplikována splachovou činností, která okolní terén průběhem doby změnila.

Asi 28 m dále od pohřbu A v mohyle směrem na jih, opět těsně při polní cestě, avšak na její západní straně, byl prozkoumán další objekt, částečně porušený. Pod 15 cm silnou vrchní vrstvou humusu začínala 20 cm mocná, tvrdá, hnědošedá hlína, obsahující střepy (některé z nich byly přepálené), uhlíky a mazanici. Další výplň objektu byla světlejší, sprašovitá, rovněž se střepy, uhlíky a hrudkami vypálené hlíny. Při jižní straně se jáma prohlubovala v jakýsi mělký klín, který také obsahoval keramický materiál. Ještě v ulehlé, hnědošedé vrstvě ležel při severní straně plochý kámen se stopami hrubšího vyhlazení na jedné straně, který překrýval střepy tmavé nádoby. Horní obvod jámy byl nepravidelně elipsovitý o rozměrech 180 cm (S—J) ×80 cm. Největší hloubka objektu byla 80 cm od povrchu. Domnívali jsme se, že jde o objekt sídlištní, již také vzhledem k nálezům mazanice, avšak ono uspořádání — nádoba překrytá plochým kamenem a popelovitá výplň — by mohly svědčit také pro žárový hrob. Objekt jsme označili písmenem C.

Kromě popsaných objektů zjistili jsme na severním svahu Somotorské hory zbytky čtyř kulturních jam. Tři se nalézaly v odkopaném profilu 3 m na východ od zmíněné již polní cesty, a to ve vzdálenosti 35 m směrem na jihozápad od hrobu A. *Kulturní jámy I a II* byly nevelké, jednoduché, kotlovitě zahloubené objekty, vyplněné sypkou tmavou hlínou s mazanicí a střepovým materiálem, který, ač drobný a dosti atypický, odpovídá svým rázem keramice z výše uvedených objektů A—C. *Jáma IV* měla poněkud složitější zvrstvení. Asi 15 cm nade dnem, které bylo v hloubce 132 cm, se táhl slabší pruh červené vypálené hlíny, těsně nad ním, v hlobce 1 m pod povrchem, byl jakýsi čočkovitý útvar, 33 cm dlouhý, jehož jádro tvořila sytě černá hlína, jakoby lemovaná červenou vypálenou hlínou, kterou ještě obklopovala hlína hnědá. V černé hlíně jsme nalezli dvě zvířecí kosti silně začernalé a kousky mazanice. Je pravděpodobné, že v tomto objektu bylo umístěno ohniště. Zbytek kulturní jámy III jsme zjistili v odvodňovacím příkopu na vinici, 95 m směrem na jihozápad od odkopaného profilu s jamami I—III. Šlo o malou prohlubeň s obsahem několika drobných pravěkých atypických střípků.

Nejdůležitejší keramický materiál byl získán z hrobu A. Slepit a doplnit se podařilo celkem *tři nádoby*. Sestavit jsme mohli také velké části nádoby další (obr. 1). Její výšku můžeme odhadnout na 55—60 cm, průměr největší výdutě na 75 cm. Z nádoby bylo mimo drobnější střepy zachováno sedm velkých částí. Byla silnostěnná, vně hladká, černá, uvnitř oranžovočervená, drsnějšího povrchu. Její kresebná rekonstrukce (obr. 2) ukazuje amforovitý typ s vysokým hrdlem, které se směrem vzhůru zužuje a pod okrajem je zdobeno několika vodorovnými žlábky. Tělo nádoby je znatelně odsazeno a zdobeno svislou výraznou kanelurou, přerušenou na čtyřech místech dvojicemi nápadných, svislých žebrovitých pupků, promáčklých ze vnitřku nádoby. Vlastní okraj nádoby nebyl zachován, avšak můžeme předpokládat, že byl téměř vodorovně vytažen, analogicky jako u dalších nádob z hrobu A.

Z hrobu A pochází dále *hnědošedá nádoba* (obr. 3 nahoře), místy přecházející na vnějším povrchu v oranžové odstíny. Struktura jejího povrchu je jako by kožovitá. Výška měří 25,6—27 cm, průměr dna je 14 cm. V podstatě jde o shodný typ, jaký představuje rekonstruovaná velká nádoba na obr. 2. Hrdlo je v horní partii opět vodorovně žlábkováno, tělo značně vyduté má svislou kaneluru a čtyři zobákovité pupky, střídající se se čtyřmi menšími, kulatými vypnulinami. Všech těchto osm pupků jest provedeno opět shodnou technikou jako u velké nádoby na obr. 2, totiž promáčknutím ze vnitřku.

Další nádoba z tohoto objektu je stavbou poněkud odlišná od popsaných tvarů. Zachovaná výška (bez vlastního okraje a dna) je 39 cm. Nádoba je vně černá, lesklá, uvnitř okrové barvy. Nižší prohnuté hrdlo je znatelně odsazeno od těla a pod rozhraním jsou čtyři kruhovité vypnuliny. Největší výduť je asi ve spodní třetině nádoby (obr. 3 dole). Celý tvar nemá onen měkký profil jako ostatní nádoby, působí spíše hranatějším dojmem. Tělo je zbrázděno nepravidelnými, mělce vyrytými svislými žlábky.

Velmi pěkným tvarem z hrobu A je *nádoba, vysoká 29,5* cm, vně černá, uvnitř světlé, okrové barvy (obr. 4). Její hrdlo se nápadně zužuje směrem k ústí, tělo je odsazeno a těsně pod odsazením je největší výduť nádoby, zdůrazněná osmi pupíky, protlačenými zevnitř, při čemž se střídají okrouhlé pupky a pupky zobákovité. Ke dnu se nádoba prudce zužuje.

Další materiál se nepodařilo rekonstruovati, avšak jest důležité,[4] že obvykle více střepů náleží jedné nádobě. Byla nalezena část nádobky, která zcela odpovídá větším exemplářům, na př. nádobě na obr. 3 nahoře. Okraj je vodorovně vyhrnut a

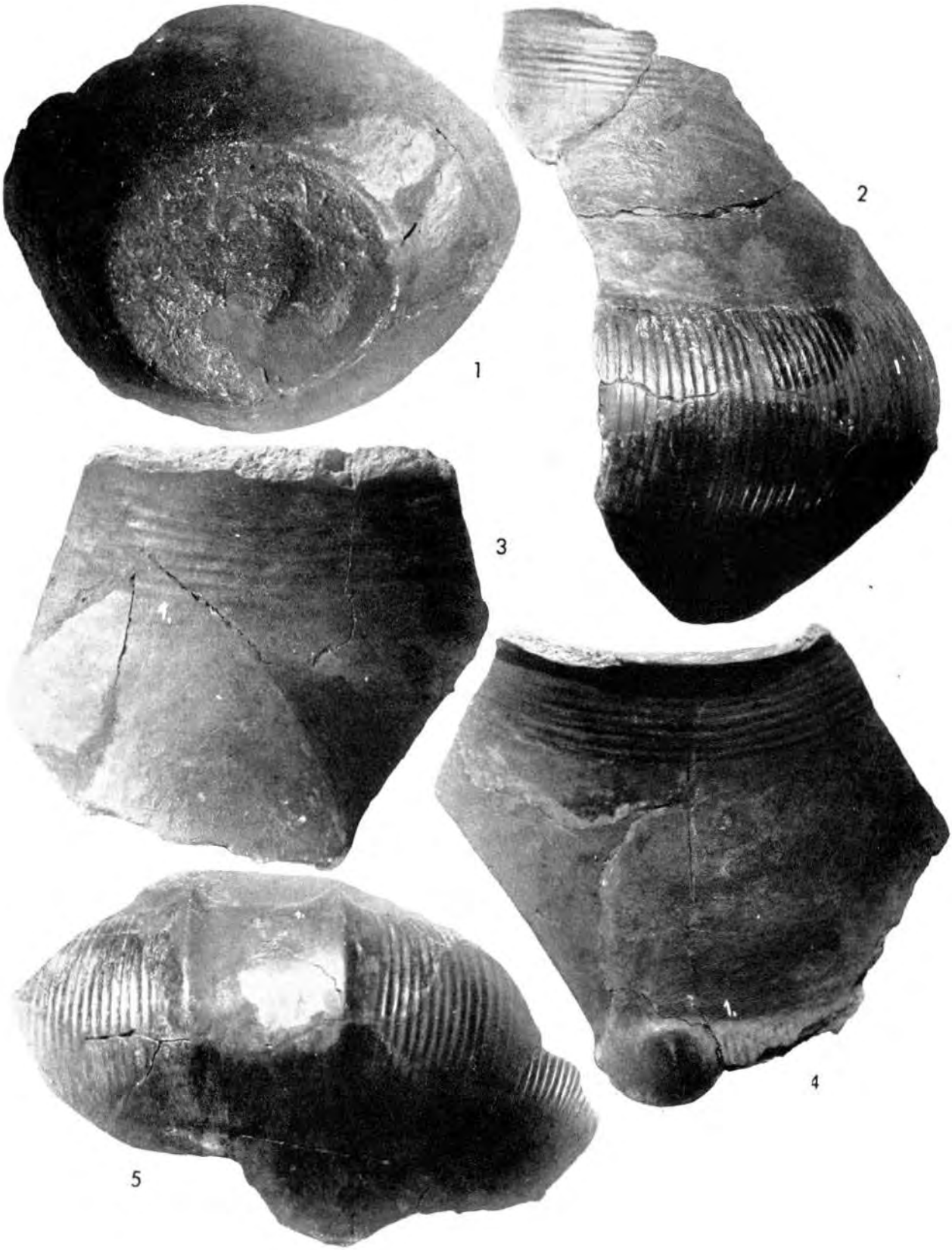

Obr. 1. Somotorská hora (N. Vieska, okr. Kráľ. Chlmec). Fragmenty z hrobu A.

v měkké křivce přechází v hrdlo horizontálně žlábkované; výduť má opět svislé kanelování a na rozhraní nápadný pupek.

Deset střepů pochází z nádoby se svisle kanelovaným tělem a hladkým hrdlem. Střepy jsou velmi silné, vně šedivé, uvnitř světle žlutohnědé. Pod rozhraním jsou patrny vypnuliny, promáčklé opět zevnitř nádoby. Svislé kanelování je i na těchto vypnulinách.

Více bylo *světlých střepů* z měkkého, drobivého materiálu, pocházejících z jedné nádoby, jejíž tvar jsme však nemohli rekonstruovati (obr. 6: 8). Mezi střepovým materiálem z hrobu A vyskytl se i okraj na vnitřní straně vodorovně žebrovaný (obr. 6: 7). Nalezli jsme tu ještě větší množství necharakteristických střepů, tmavých i světlých, materiálem zcela odpovídajících popsaným nádobám.

V objektu, označeném jako hrob B, byla *neúplná, jednoduchá nádoba, dvojkonické formy*, s okrajem pouze mírně ven vyhnutým. Pod největší výdutí jest nasazen pupek (obr. 5: 5). Kromě vyobrazené části nádoby byly zachovány i další střepy okrajové, ode dna i výdutě, avšak nepodařilo se ji zrekonstruovati celou. Povrch nádoby byl zřejmě před druhým vypálením potřen tmavošedou vrstvičkou, která je však místy otřelá, takže nádobka má i světlejší odstíny. Z téhož objektu pocházejí *střepy tmavé nádoby*, svisle kanelované (obr. 5: 3). Nad „hrobem B" bylo nalezeno několik střepů, a to okrajový zlomek s jemným vodorovným žlábkováním na vnitřní straně (obr. 5: 1) a zlomky z šedé nádoby s plochým výčnělkem na konci poněkud vmáčknutým (obr. 5: 2).

Z hrobu C jsou *části velké, hnědošedé nádoby*, uvnitř okrové a oranžové barvy. Jde zřejmě o tvar s vyšším hrdlem a vyklenutým tělem, zdobeným hustou svislou kanelurou. Na rozhraní nádoby se střídají menší, kulaté pupky a dvojité rozeklané, růžkovité výčnělky (obr. 6: 1, 2). V témže objektu byly nalezeny keramické zlomky ze žlutooranžové nádoby se svisle kanelovaným tělem a široce vodorovně žlábkovaným hrdlem (obr. 6: 3—5). Povrch této nádoby jest drsnější a jakoby drobivý. Kromě těchto nálezů bylo v hrobě C ještě několik zlomků se svislým žlábkováním (obr. 6: 6).

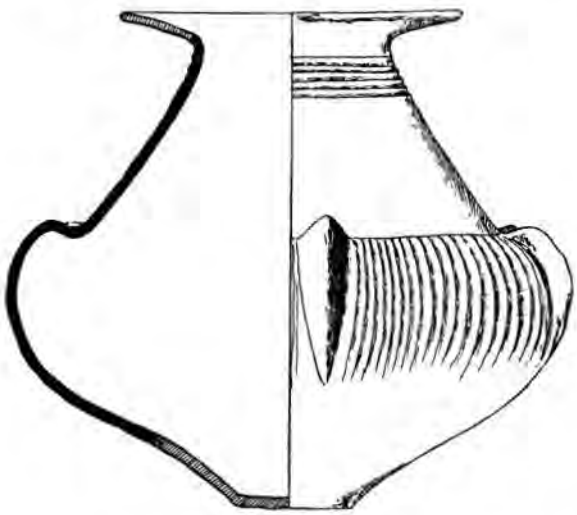

Obr. 2. Somotorská hora (N. Vieska, okr. Kráľ. Chlmec). Rekonstrukce nádoby z hrobu A.

Pokud se týká zpracování materiálu jednotlivých nádob ze Somotorské hory, jsou tu poměrně *značné rozdíly ve vypálení*. Světlé zlomky nádoby (obr. 6: 8) jsou měkké, drobivé, téměř nevypálené, naproti tomu poměrně dobře je vypálena na př. nádoba na obr. 4. Všeobecně lze říci, že vypálení není zvlášť tvrdé, na př. takové, jaké známe u keramiky knovízské. Většinou je keramika pracována takovou technikou, že na vypálenou již nádobu byl nanesen náteř z jemně plavené hlíny a pak byla nádoba znovu vypálena. Na některých zlomcích můžeme pozorovat, jak ona vrstvička jemně plavené hlíny se časem odloupla, takže je odkryta hrubší struktura vlastního střepu, jehož hlína je někdy promíšena pískem s drobnými kaménky. Tato technika zpracování je na pravěké keramice běžná, a to hlavně v mladší době bronzové a v době halštatské. Z českého území můžeme jmenovati jako příklad shodné zpracování keramiky knovízské.

Sledujeme-li tvarovou náplň somotorských nálezových celků, vyniká tu hlavní typ — nádoba se široce otevřeným, téměř vodorovně vytaženým okrajem, vyšším hrdlem, často v horní partii vodorovně žlábkovaným; odsazené tělo bývá svisle kanelované a v horní části má pak pupky různých tvarů, většinou promáčklých ze vnitřku nádoby.

Podobnou keramiku z území východního Slovenska zatím neznám. Není vyloučeno, že střepy s vysokým a vodorovně kanelovaným hrdlem nebo mísa s vodorovně kanelovaným krajem, které z oblasti somotorské popisuje J. Eisner,[5] pocházejí z analogických tvarů. V jednotlivostech — totiž ve svislé kaneluře nebo ve vypnulinách, promáčknutých ze vnitřku nádob shledáme určité analogie na keramice *typu Gava*, zabírajícím území východního Maďarska,[6] avšak tvarová náplň tohoto typu (HA) jest odlišná. Naproti tomu se vyskytly obdobné tvary v mohylových nálezech na území západního Maďarska.[6a] Je zajímavé, že v některých podrobnostech jsou tu podobnosti s keramikou *knovízskou*, což ovšem pro odlehlost území nelze uváděti v přímé souvislosti. Mám na mysli na př. vodorovné

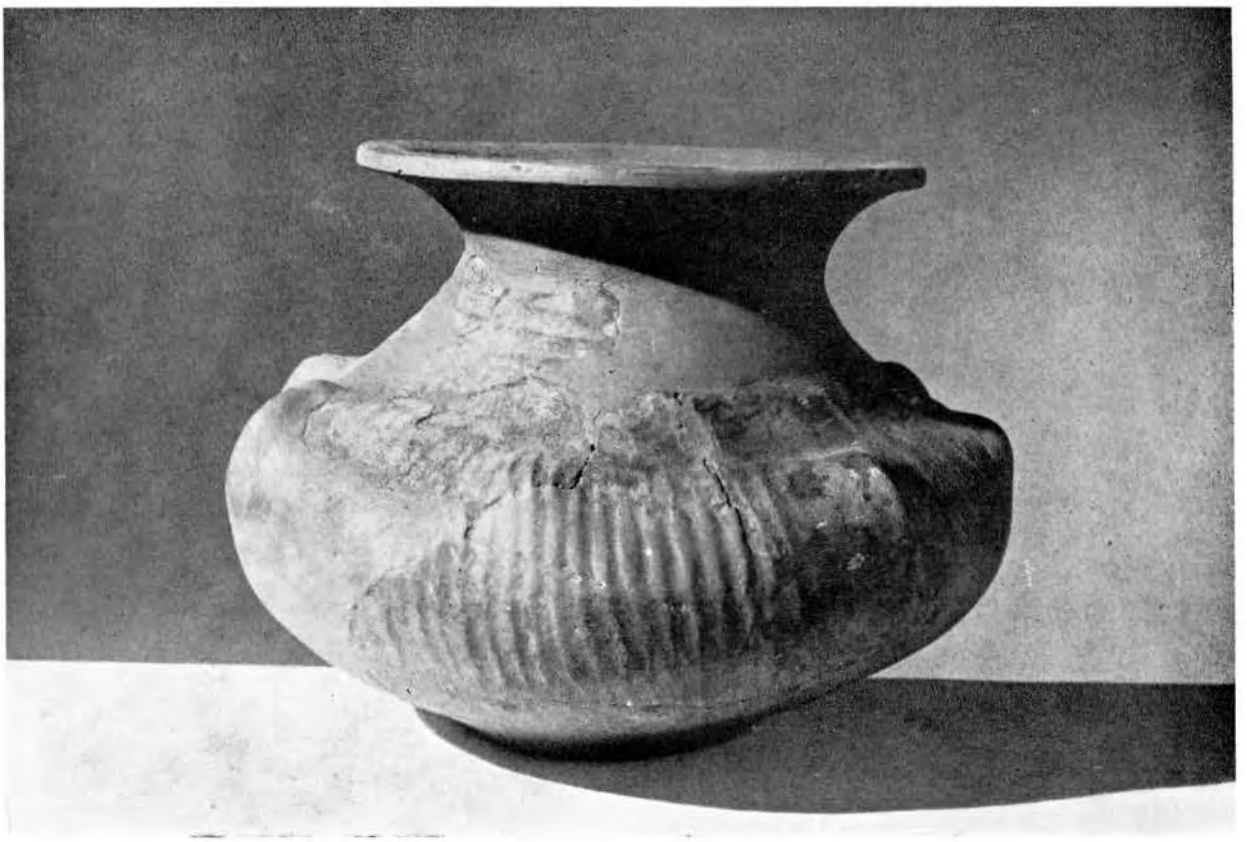

Obr. 3. Somotorská hora (N. Vieska, okr. Kráľ. Chlmec). Hrob A.

Obr. 4. Somotorská hora (N. Vieska, okr. Kráľ. Chlmec). Nádoba z hrobu A.

hránění vnitřní strany okrajů nebo jejich jemné horizontální kanelování (obr. 6 a 7; 5: 1).[7]

Tvarově nejpříbuznější a také v určitých jednotlivostech shodné, jsou formy z *jugoslávského území*, z naležiště *Dalj*, kde se rovněž vyskytují ony amforovité nádoby s vyšším hrdlem a ven vyhnutým krajem, svisle kanelovaným tělem, odděleným od hrdla různými pupky. Při tom se objeví i pupky žebrovité, také růžkovité dvojpupky, jaké má na př. somotorská nádoba na obr. 6: 1. Analogie ze skupiny Dalja jsou vyobrazeny na obr. 7 a 8.[8] Podobnosti v keramické náplni typu Dalja najdeme i k hladké dvojkonické nádobě z objektu B s pupkem těsně pod největší výdutí (obr. 5: 5).

Typ Dalja, zasahující na území Maďarska nalezištěm Kis-Kőszeg, náleží převážně halštatskému stupni B—C.[9] Archaickým dojmem na této keramice, právě tak jako na somotorských nádobách, působí svislá a vodorovná kanelura, která jest však patrně prvkem přežívajícím. Do tohoto období, totiž do střední doby halštatské, myslím, můžeme řaditi i popisované nálezy ze Somotorské hory. Určitou oporou by nám tu mohla být i podobnost s některými tvary *italskými*. Můžeme tak upozornit na zajímavou shodu v celkové formě a také i v umístění žebrovitých pupků nádoby z hrobu A ze Somtorské hory (obr. 4) a amfory italské (Este II)[10] na obr. 8: 2. Této italské nádobě se podobá i amfora z jugoslávského naleziště Dalj (obr. 8: 1).[11] Zatím však není vzájemné chronologické postavení italských halštatských stupňů s oblastí východní střední Evropy vyjasněno. Domnívám se také, že Reineckovo třídění nebude pro tuto oblast zcela vyhovující. Pokud se týká časového zařazení somotorských nálezů, jest jisté, že spodní hranicí nám může být výskyt „skythské" keramiky, která jest zcela odlišná svým pojetím a tvary od uváděných nádob; také vzhledem k analogiím k typu Dalja (H B—C) jest nejpravděpodobnější, že objekty ze Somotorské hory náleží střednímu halštatu. *Je tudíž možno poukázat na určité vztahy ke klasickému prostředí jižnímu;* na tyto styčné body italského vývoje s východním a jihovýchodním Maďarskem upozornil již dříve M. Šolle[12] a jest nasnadě, že je můžeme přijmout i pro oblast východního Slovenska.

Nálezům ze Somotorské hory dobově odpovídá na př. halštatské pohřebiště v Mužle na jihozápadním Slovensku. Tvarově jest však keramika z tohoto pohřebiště odlišná, odmyslíme-li si na př. svislé kanelování, které lze považovati spíše za prvek dobový. O tomto pohřebišti zmiňuji se hlavně proto, že M. Novotná[13] při rozboru keramiky upozorňuje mimo jiné také na určité podobnosti s keramikou skupiny Dalja. Naproti tomu M. Dušek[14] ve svém článku *„Halštatská kultúra chotínskej skupiny"* poukazuje při výkladu určitých prvků na halštatské keramice z tohoto okruhu — na př. duté nožky, svislé žlábkování — na starší vývoj z domácích kultur. Nechceme zabíhati do halštatské problematiky severozápadního, středního a jihozápadního Slovenska, avšak srovnáme-li tuto oblast s východním Slovenskem, representovaným zatím vlastně jen nálezy ze Somotorské hory, lze říci, že se *keramika obojího území od sebe liší* (až na zmíněné již prvky v halštatu více méně všeobecně se vyskytující, jako je svislé kanelování). Při rozboru keramiky ze Somotorské hory, bylo by jistě třeba přihlédnout k předchozímu vývoji, na př. k podílu kultúry piliňské, avšak *tvarová shoda* (což ovšem nemusí znamenat přímo ethnickou souvislost) *se skupinou typu Dalja* (obr. 7—8: 1) *jest evidentní*. Nejde jen o jednotlivosti, jako je kanelura, různé druhy pupků, nýbrž o celkové analogické pojetí keramických tvarů.

Naleziště na Somotorské hoře by si zasluhovalo řádného výzkumu, neboť dosud získaný halštatský materiál odtud je na východním Slovensku zatím téměř ojedinělý a vůbec jest období mezi mladou dobou bronzovou a příchodem Skythů velmi málo známo. Určité náznaky osídlení ze stejné doby (střední doba halštatská) byly zjištěny při průzkumu Trati družby i v blízkém okolí Somotoru, totiž na vyvýšenině Zompot.[15]

Závěrem můžeme shrnout, že území východního Slovenska v halštatu pravděpodobně tvořilo samostatnou oblast, odlišnou od Slovenska západního.

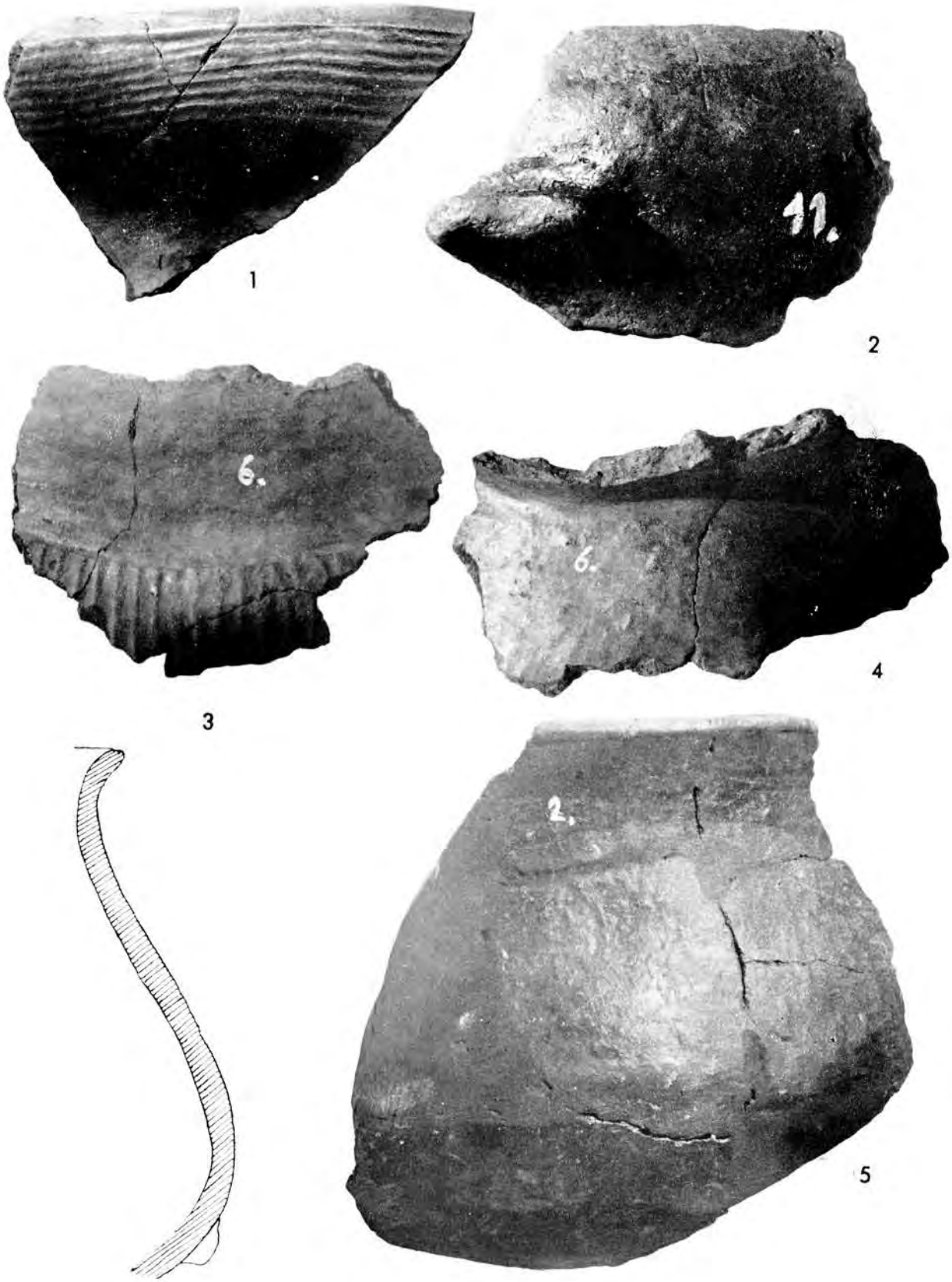

Obr. 5. Somotorská hora (N. Vieska, okr. Kráľ. Chlmec). Fragmenty z hrobu B.

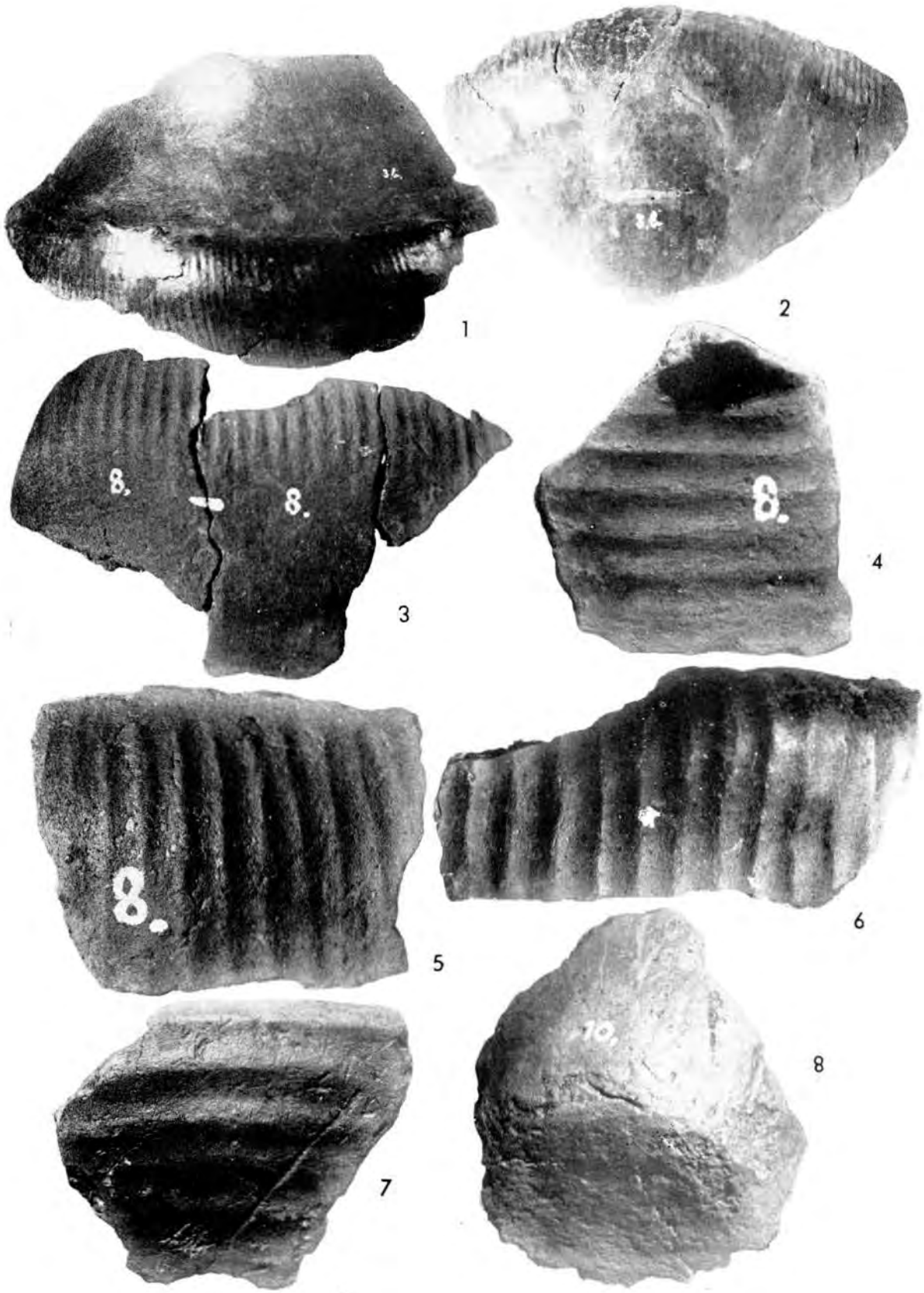

Obr. 6. Somotorská hora (N. Vieska, okr. Kráľ. Chlmec). 1—6 — hrob C; 7—8 — hrob A.

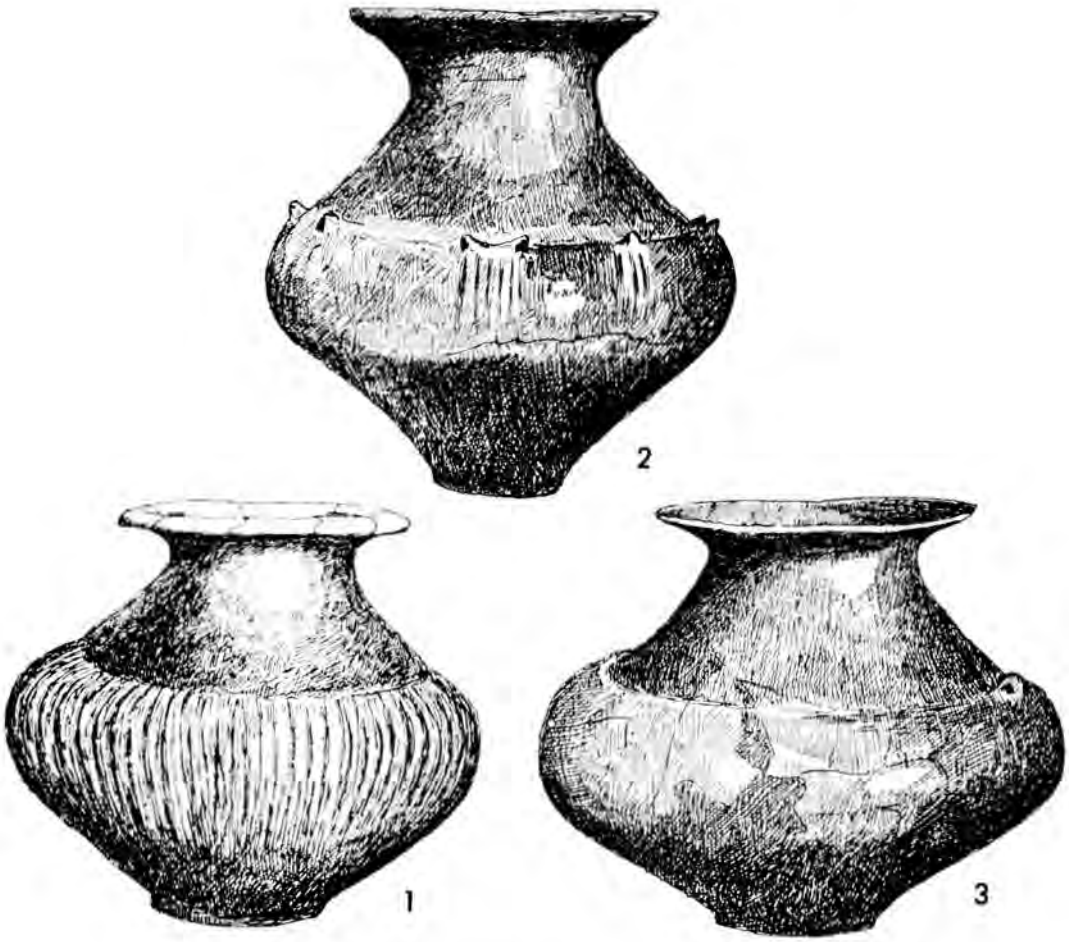

Obr. 7. Dalj (podle Hoffilera: 1 : 1/10, 2—3: 1/8).

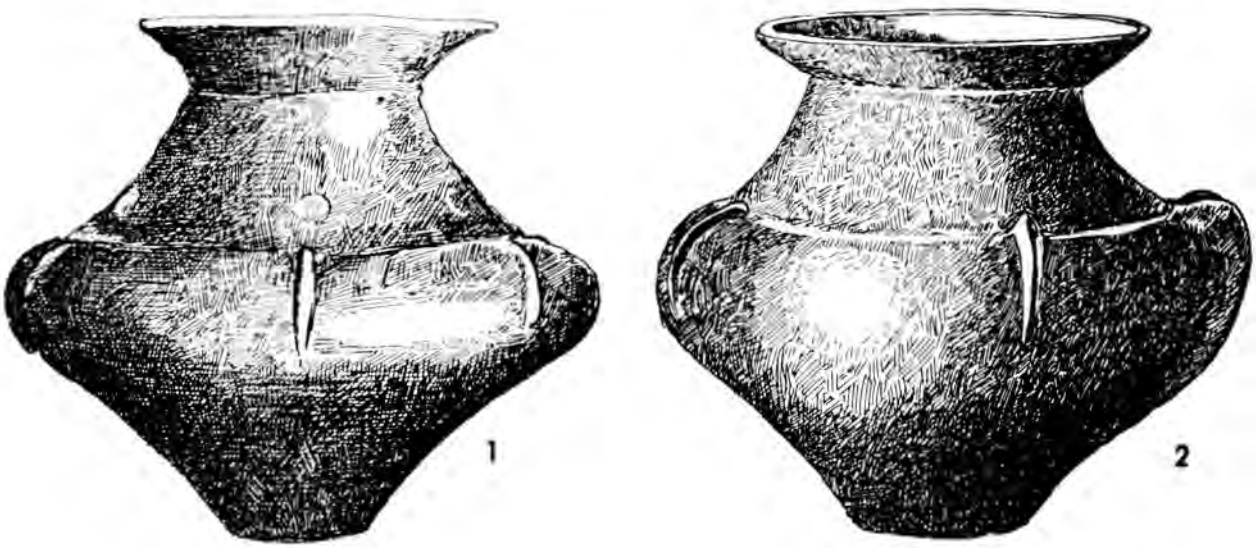

Obr. 8. 1. Dalj (podle Hoffilera, 1/4), 2. Este II (podle Filipa, 1/3).

Tento odlišný vývoj můžeme pozorovati konečně už i v předcházejících obdobích, na př. ve starší době bronzové. Tvarové shody se skupinou Dalja jsou velmi nápadné, a také styčným bodům s vývojem italským jest nutno věnovati pozornost hlavně vzhledem k závěrům chronologickým.

Poznámky a literatúra

[1] Průzkum Trati družby byl prováděn v r. 1951 skupinou tehdejších studentů z Prehistorického ústavu Karlovy university v Praze pod vedením dr. B. Soudského a všichni členové skupiny (J. Břeň, I. Hnízdová-Pleinerová, E. Plesl, H. Pokorná-Olmerová a E. Štiková-Pleslová) se zúčastnili také průzkumu Somotorské hory.

[2] Zaměření objektu je uvedeno v nálezové zprávě v archivu AÚ SAV v Nitre.

[3] Neměli jsme možnost najmouti pracovní síly a také nedostatek času zavinil, že bylo možno provést pouze nejnutnější záchranné práce.

[4] Jest otázka, zda v objektu byly původně tyto nádoby úplné a byly pak porušeny cestou, či zda do hrobu byly dány jen části nádob, což nemůžeme vyloučit, neboť jsme nalezli také několik zcela ojedinělých keramických zlomků.

[5] Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 147.

[6] Dr. Šolle nám láskavě zapůjčil pro srovnání některé fotografie ze své studijní cesty do Maďarska.

[6a] Lázár J., *Sághegykörnyéki hallstattkori tumulus — sírokról*, A É 78, 1951, t. XXVI: 2, XXVIII: 2.

[7] Je také pozoruhodné, jak silně upomíná na depoty z oblasti knovízské kultury nález bronzových nádob a sekerek s tulejkou z téže lokality (Andel K., *Bronzový poklad zo Somotoru na východnom Slovensku*, AR VII 1955, 445–447, obr. 211). Bronzové kolíky můžeme směle srovnávat s nalezem z Kamýka a z Jenšovic (Böhm J., *Základy hallstattské periody v Čechách*, Praha 1937, obr. 55), které jsou datovány obvykle do halštatu A, snad na rozhraní stupňů A a B. Ovšem tento depot nemá nálezovou souvislost s popisovanými objekty, a také z jiného důvodu nemůže nám pomoci při přesnějším datování somotorské keramiky, neboť se domnívám, že typy bronzových nádob a nástrojů měly jistě delší trvání a nebyly tak pružným ukazovatelem chronologickým jako keramika.

[8] Hoffiller V., *Corpus Vasorum Antiquorum*, Belgrade 1938, Fasc. 2, III Dalj, na př. tab. 4,4; 7,4 a 8,6 s růžkovitými výčnělky, dále tab. 1: 3,6 a pod. — dvojkonické nádoby s pupky pod nějvětší výdutí.

[9] Šolle M., *K vývoji halštatských kultur na území dnešního Maďarska*, AR IX 1957, 235–250.

[10] Filip J., *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1936–1937, obr. 78: 1 na str. 129.

[11] Hoffiller V., o. c., tab. 7,1.

[12] Šolle M., o. c., 237.

[13] Novotná M., *Výskum na žiarovom pohrebisku v Mužle*, AR VIII, 1955, 746–750.

[14] Dušek M., *Halštatská kultúra chotínskej skupiny*, AR VIII, 1956, 647–675.

[15] Soudský B., a Břeň J., *Archeologický průzkum Trati družby Košice—Čierna nad Tisou v r. 1951*, AR VI, 1954, 464.

Hallstattfunde von der Somotorská hora

I. Pleinerová — H. Olmerová

Die Publizierung des Zufallsfundes von der Somotorská hora trägt zum Erkennen des ostslowakischen Gebietes in der Hallstattzeit bei. Beim Durchforschen der Eisenbahnstrecke „Traťdružby" im J. 1951 (siehe Anm. 1) stiessen wir am Nordhang der Somotorská hora auf einige ältereisenzeitliche Objekte, die schon teilweise durch einen Feldweg und Lehm- und Sandexploitation gestört waren. Das bedeutungsvollste Objekt war ein unscheinbares, augenscheinlich mehr Bestattungen enthaltendes Hügelgrab. Es konnten jedoch nur die nötigsten Rettungsarbeiten durchgeführt werden, sodass das Grab A (offenbar ein Brandgrab) in dem erwähnten Hügelgrab, das Objekt B, ebenfalls in dem betreffenden Hügel, und das unweit der beiden Objekte liegende „Grab C" abgedeckt wurden. Ausserdem wurden noch in nächster Nähe vier Kulturgruben (I–IV) aus demselben Zeitabschnitt wie die Gräber festgestellt. Grab A war das reichste an Keramik. Es stammen von dort die auf Abb. 3 und 4 dargestellten Gefässe, weiters grössere Teile von Gefässen (Abb. 1), deren Rekonstruktion auf Abb. 2 zu sehen ist. Noch einige Scherbengruppen waren von hier, aus denen es jedoch nicht mehr gelang, ganze Formen zusammenzustellen. Schätzungsweise dürften im Grab A ursprünglich etwa sechs Gefässe von beträchtlichen Ausmassen und drei kleinere Gefässe gewesen sein.

Aus dem Grab B stammt das zum Teil auf Abb. 5 abgebildete Material. Das Objekt C, offenbar ein Brandgrab, lieferte ausser verschiedenen Scherben auch Teile eines grösseren Gefässes, das abwechselnd mit Hornbuckeln und kugeligen Buckeln am Bauch- und Schulterumbruch verziert war (Abb. 6: 1, 2). Die Haupttype in der gefundenen Keramik stellt ein amphorenartiges Gefäss dar mit brei, fast waagrecht ausladendem Mündungsrand, höherem, in der oberen Partie häufig horizontal geriefeltem Halse; der abgesetzte Bauchteil pflegt senkrecht kanneliert zu sein und im oberen Teile hat es dann Buckel von verschiedener Form, die grösstenteils von innen herausgedrückt sind.

Auf ostslowakischem Gebiet kennen wir vorderhand keine ähnliche Keramik. Einige ähnliche Formen kommen in den Hügelgräbern aus dem westungarischen Gebiet vor (siehe Anm.[6a]). Der Form nach am verwandtesten und in bestimmten Einzelheiten auch übereinstimmend sind Formen aus der jugoslawischen Fundstelle Dalj (Abb. 7—8: I), die in Hallstatt B—C gehören (siehe Anm. 8, 9). Ebenso ist auf die interessante Übereinstimmung des Gefässes von der Somotorská hora (Abb. 4) und der italischen Amphore (Este II; Abb. 8: 2) aufmerksam zu machen. Zu diesen Gefässen finden wir ebenfalls eine Parallele in der Gruppe von Dalj (Abb. 8: 1). Was die zeitliche Zuweisung der Funde aus Somotor anbelangt, ist es sicher, dass das Vorkommen der „skythischen" Keramik die obere Grenze darstellen kann. Am wahrscheinlichsten ist die Datierung der Somotor-Keramik in die mittlere Hallstattphase. Wenn man die hallstattzeitlichen Gräberfelder aus der westlichen Hälfte der Slowakei (Mužla, Chotín; siehe Abb. 13, 14) mit den Funden aus Somotor vergleicht, sieht man, dass sie sich bis auf gewisse, offenbar zeitgemässe Elemente wie es die senkrechte Kannelierung ist, voneinander unterscheiden. Es ist wahrscheinlich, dass die Ostslowakei in der Hallstattperiode ein vom Westteil des Landes abweichendes Gebiet gebildet hat. Diese abweichende Entwicklung kann auch in den vorhergehenden Zeitabschnitten festgestellt werden, z. B. in der älteren Bronzezeit.

Die Fundstelle auf der Somotorská hora wäre einer planmässigen Grabung wert, denn das bis jetzt von dort gewonnene hallstattzeitliche Material ist in der Ostslowakei nahezu einzig dastehend und überhaupt ist der Zeitabschnitt zwischen der Jungbronzezeit und der Ankunft der Skythen wenig bekannt. Gewisse Besiedlungsanzeichen derselben Zeit (mittlere Hallstattperiode) wurden bei der Durchforschung der „Trať družby" auch in der nächsten Umgebung von Somotor festgestellt, nämlich auf der Anhöhe Zompot (siehe Anm. 15).

Übersetzt von B. Nieburová

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Laténske pohrebisko v Nebojsi, okr. Galanta

BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

V katastri osady Nebojsa, okr. Galanta, v chotárnej časti „Predné dlhé" na parcele 165, na križovatke poľných ciest Majerskej a Mlynskej, vystupuje menšia piesková duna, kde miestne ŠM otvorili neveľké pieskovisko. Exploatovaním piesku porušili sa tu kostrové hroby, z ktorých dr. Juraj Bárta zachránil časť nevysokej vázy a misky. Z rozhodnutia Riaditeľstva AÚ SAV uskutočnilo tam VPS AÚ SAV vo Veľkom Grobe v mesiaci septembri 1954 záchranný výskum. Keďže vyberanie piesku sa nerobilo rovnomerne, nebolo možné preskúmať vnútornú časť pieskoviska a pri výskume obmedzili sme sa iba na preskúmanie jeho bezprostredne najbližšieho okolia. Za tým cieľom sme urobili 15 sond jeden meter širokých, rozličnej potrebnej dĺžky, čím sme dostali obdĺžnik 25×30 m (včítane pieskoviska). Odkryli sme tu desať kostrových hrobov, z ktorých šesť patrí kultúre laténskej (1, 2, 4, 5, 8, 10). Kultúrna príslušnosť ostatných (3, 6, 7, 9,) sa určiť nedala (obr. 1). Výskumom sa zistilo žiarové pohrebisko, hlásiace sa do doby rímskej a početný črepový materiál svedčí o osídlení tohto miesta v mladšej dobe kamennej kultúrou lengyelskou, ako aj v mladšej dobe bronzovej.

Hroby boli uložené v nerovnakej hĺbke a v nerovnako veľkých hrobových jamách, pričom možno povedať, že hroby 4, 5 a 10 boli uložené v akýchsi hrobkách, hoci s drevenými konštrukciami sa tu nestretávame. Iba v hrobe 10 sú zvyšky po vydrevení, voľne to uložených fošniach vedľa kostry. Mŕtvi spočívajú na dne hrobovej jamy na chrbte v natiahnutej polohe, hlavou k JJV, nohami k SSZ. Kostry sú dobre zachované. I keď je známe, že laténske hroby v ojedinelých prípadoch boli vylúpené zanedlho po ich zasypaní, v danom prípade nemožno uviesť, že rozhádzané hroby na tomto pohrebisku patria laténu, pretože neukazuje na to ani orientácia, ani ich celkové rozloženie.

Že hroby patria k spoločensky nadradenej vrstve keltských bojovníkov, o tom svedčí nielen vojenská výzbroj a výstroj hrobov mužských (1 a 4), ale aj honosné vybavenie hrobov ženských (5, 10). V ich ozdobách sa udržuje dávna tradícia a vkus (pozri bronzové spony). Možno pozorovať, že jednotlivé formy šperkov pretrvávajú dlhý vývoj, na čo i v danom prípade ukazuje železná spona duchcovského typu z hrobu 4 a bronzové sponky z hrobu 5. Typy tunajších šperkov sú bežné aj na iných pohrebiskách tohto druhu. Azda bolo by možné vyzdvihnúť nález zlatého prsteňa (hrob 5), ktorého forma je najlepšie známa z keltských hradísk. Kým šperky v hroboch ženských majú viac charakter ozdobný, na zvýšenie efektu, zatiaľ v hroboch mužských sa obmedzujú iba na účelnosť, tak isto aj vystrojenie vojenské, ktoré okrem už nepotrebnej praktičnosti do istej miery predstavuje mocenské postavenie zomrelého.

Bojovník mal v hrobe ťažký železný meč s prievlečkami (1, 4), kopijou a štítom (5). Jeho dvojdielna puklica predstavuje nový a honosnejší tvar.

V hroboch sa stretávame s keramikou, ktorá je v hrobe 4, 5 a 10 uložená po pravej strane kostry v počte 3 a 5, v hrobe 2 bola jedna konča ľavej nohy a z hrobu 1 sa už nezachránila. Nádoby majú stredolaténske tvary, sú formované na hrnčiarskom kruhu, ale nie sú rovnomerné a v mnohých prípadoch okraje sú nerovnako prehnuté (pozri výšku). Že to bola keramika výslovne rituálna, na to nám poukazuje váza z hrobu 10, ktorá bola rozbitá a znovu rekonštruovaná pred vložením do hrobu. Sú tu aj typické tvary najmladšej laténskej keramiky, hrncovité nádoby silne tuhované (že dá sa nimi až písať), na povrchu zvisle brázdené (hrob 2 a 10). Tvarove ide o vázy, misky a tuhované formy hrncovité až situlovité. Farba prvých dvoch typov je prevažne čierna a sivá, avšak sú i menšie, väčšie odtiene, spôsobené vypaľovaním.

Keltský zvyk vkladať do hrobov časť kančej čeľuste alebo stehna, nachádzame aj na tomto pohrebisku (hrob 10), ale stretávame sa aj s celými ošípanými, ktoré sú posekané ostrými predmetmi (4 a 5). Isteže nemalý význam v náboženskom živote Keltov mal kohút, ktorého nachádzame v hrobe (4, 5 a 10) uloženého po sediačky.

V odbornej literatúre sa uvádza, že dosiaľ na západnom Slovensku nebolo zistené dostatočné osídlenie laténske (J. F i l i p) a preto, i keď niektoré už poznáme, nebojské pohrebisko bojovníckeho charakteru má veľký význam pre spoločenské a hospodárske hodnotenie tej doby, ako aj pre samotné osídlenie kraja na rozhraní nášho letopočtu. Materiál ukazuje, že výroba je odlišná od pamiatok juhoslovenských a že Nebojsa má vplyvy západné, súvisiace s nálezmi z oblasti bratislavskej a jej priľahlého územia. Doterajšie nálezy ukazujú, že pohrebisko patrí na rozhranie II. a I. st. Že sa tu stretávame ako s keramikou, tak so sponami vykazujúcimi prvky staršie a na druhej strane s keramikou silne tuhovanou a typickou železnou sponou mladolaténskeho štýlu (hrob 10), to svedčí, že inventár sa konzervatívne udržiava a mnohé znaky najmladšieho obdobia laténskeho vystupujú už skôr, na čo poukázal už J. B ö h m.

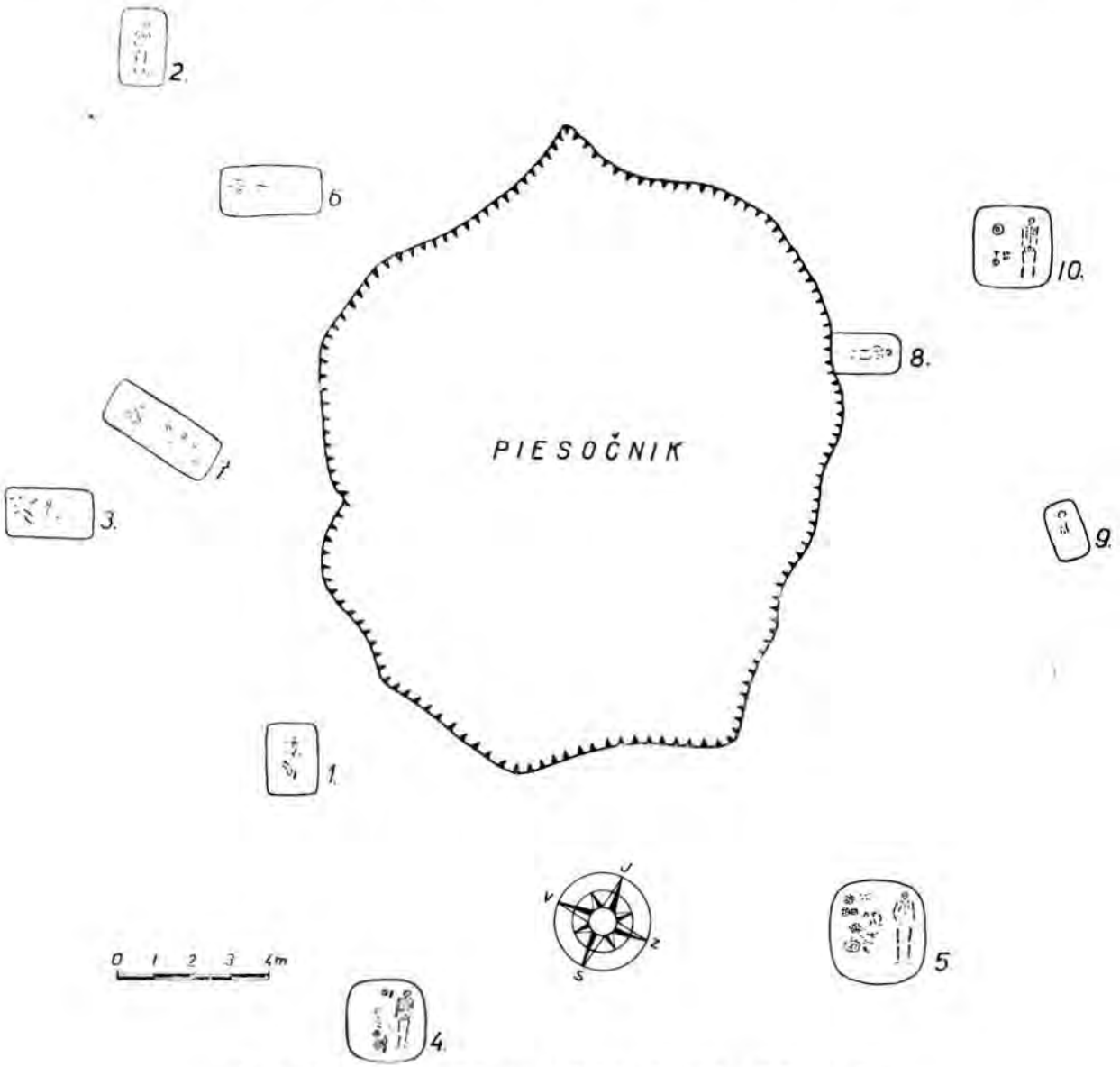

Obr. 1. Nebojsa, okr. Galanta. Keltské pohrebisko. Celkový plán.

Či sa stretneme s pamiatkami staršieho laténskeho obdobia, to ukáže budúci výskum. Že však v nasledujúcej dobe rímskej sa tu aj naďalej pochovávalo, o tom svedčia nálezy žiarových hrobov, väčšinou zničených hlbokou orbou. Tieto pamiatky ukazujú na ďalší vývojový stupeň neskorej laténskej keramiky, ktorá sa začala prispôsobovať domácemu vkusu.

O p i s y h r o b o v:

H r o b 1. Hrob bol porušený vyberaním pies-

ku. Preto kosti neležia v pôvodnej polohe a nedali sa určiť ani rozmery hrobovej jamy.

Zachované zvyšky sprievodného inventára, úlomky železného meča a časť železného opasku ukazujú, že v ňom bol pochovaný bojovník, orientovaný SSZ—JJV.

Opis nálezov:

1. Zvyšky *železného meča*, čepeľ, ktorej prierez je šošovicovitého tvaru. Čepeľ bola 54 mm široká. Meč bol v plechovej pošve, ukončenej železnou tyčinkou (tab. I: 1).

2. Dva 70 mm dlhé *články zo železného opasku*, spleteného z dvoch 7 mm silných tyčiniek. Tyčinky sú osmičkovite spojené (tab. I: 2).

H r o b 2. V hnedočiernej zemi v hĺbke 100 cm ležala dobre zachovaná *kostra* asi 8 ročného *dieťaťa*, uložená v natiahnutej polohe. Lebka bola mierne obrátená na pravú stranu, tlakom zdeformovaná. Z ľavej ruky chýba ulna a radius. Kosti nôh boli rovno vystreté a na konci hrobovej jamy vedľa ľavej tíbie bola položená väčšia situlovitá grafitovaná nádoba. Na páse sa zachovali zvyšky dvoch železných spôn, ktoré pravdepodobne spínali šaty, lebo sa na nich zachovali zvyšky látky. Kostra bola orientovaná SSZ—JJV, obrysy hrobovej jamy neznateľné.

Opis nálezov:

1. Väčšia *situlovitá nádoba*, vyhotovená z hrubého materiálu, silne premiešaného grafitom, modelovaná na hrnčiarskom kruhu. Zosilnené oblúkovité ústie je dovnútra vtiahnuté, esovite profilované. Na najväčšom vydutí je zdobená dvoma 10 mm od seba vzdialenými 3 mm poloblúkovými ryhami, medzi ktorými je ryhovaná mriežka. Odtiaľ až po dno je jemné husté ryhovanie, povrch dobre vyleštený (tab. I: 4): v 180 mm, ø ú 200 mm, max. ø 222 mm, ø d 142 mm.

2. Zvyšky *železnej spony* s obdĺžnikovým lučíkom a masívnym vinutím. Zvyšky jemnejšej látky sa zachovali hrdzou konzervované (tab. I: 3).

3. *Železná spona*, z ktorej sa zachovalo len z 2 mm silného drôtu dlhé vinutie a časť ihly so zvyškami tkaniva (tab. I: 3).

H r o b 3. V nepravidelnej hrobovej jame, ktorá bola orientovaná VVJ — ZZS, ležala *kostra* dospelého *jednotlivca*, silne prehádzaná. Z kostry sa zachovali časti reberných kostí, kľúčne kosti, stavce, ulny, radius a jedna tíbia. Kosti boli prehádzané nielen horizontálne, ale aj vertikálne, takže na časť sa prišlo už v hĺbke 45 cm a najspodnejšie boli na dne hrobovej jamy v hĺbke 145 cm. Sprievodný inventár v hrobe nebol.

H r o b 4. V rozmernej hrobovej jame, ktorá bola 300 cm dlhá a 200 cm široká, v hĺbke 70 cm spočívala *kostra* bohato vystrojeného *bojovníka*. *Kostra* bola uložená v natiahnutej polohe, pravá ruka bola v lakti od tela odtiahnutá a späť ohnutá k panvovej kosti, ľavá v lakti ohnutá a v uhle položená na kľúčnej kosti. Po pravej strane kostry, prechádzajúc cez pravú ruku, bol položený široký, ťažký, 80 cm dlhý železný meč. Na lakti ľavej ruky boli dva bronzové krúžky (tab. II: 6), ktoré slúžili ako prevliečky na zavesenie meča. Nad ľavou i pravou kľúčnou kosťou boli dve železné spony stredolaténskeho štýlu. Kostra bola prikrytá štítom, z ktorého sa zachovali len zvyšky obrubnej tyčinky, ktorá ide 10 cm pod ľavým kolenom. Bezpečným dokladom štítu je dvojdielna železná puklica, spojená železnou rúrkovitou tyčinkou, na povrchu zdobená vývalkami. Za lebkou 10 cm vých. boli železné ovčiarske nožnice a medzi ich rukoväťou bol kamenný brúsik (tab. II: 10). Pod nožnicami ležala široká železná britva. Vedľa nich bola porušená miska. Po pravej strane, rovno od pravej ruky, 25 cm od tela boli kosti kohúta a vedľa, pozdĺž boli zvyšky rozsekanej ošípanej. Konča kostí bola menšia baňatá fľašovitá váza a v jej susedstve podobná nádoba väčších rozmerov. Hrobovú výstroj doplňujú dve železné listovité kopije, tuľajkami obrátené ku kostre. Kopije ležali na pravej strane 20 cm od nohy vedľa väčšej vázy. Silná mužská kostra bola orientovaná SSZ-JJV, lebka ležala na pravej strane a pozerala k východu (obr. 2).

Opis predmetov :

1. Menšia *váza fľašovitého charakteru*, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu, dvojkónického tvaru s vysokým úzkym lievikovite rozšíreným hrdlom, vyhnutým zaobleným okrajom, širším dnom. Pod hrdlom je zdobená dvoma silnými vodorovnými ryhami. Je vyhotovená z jemne plavenej hliny, farby čiernej, hladkého povrchu (tab. II: 9): v 205/190 mm, ø ú 148 mm, max. ø 215 mm, ø d 110 mm.

2. Črepy *baňatej fľašovitej vázy* s oblým telom, úzkym hrdlom, značne silným a von vyhnutým okrajom. Hladký povrch je farby čiernej s hnedosivými odtieňmi. Na hrdle je zdobená zväzkom rytých línií.

3. *Miska* z krehkého materiálu, pologuľovitého tvaru s mierne vyhnutým okrajom, farby čiernej.

4. Ťažký železný 80 cm *dlhý meč* s plochou 67 cm dlhou čepeľou, 60 mm širokou, ukončenou tŕňom, na ktorom sa zachovali zvyšky drevenej rukoväti. V strede bol meč zosilnený menším rebrom (tab. II: 1). Meč bol v plechovej pošve,

na ktorej boli dve bronzové prevliečky gombíkovitej formy, masívne, 7,5 mm silné, o priemere 24 mm, uprostred s 5,5 mm miskovitou dierkou, na ktorých bol meč zavesený (tab. II: 6).

5. *Široká* listovitá plochá *kopija*. Pravidelný list je 285 mm dlhý, maxim. šírka 96 mm. Tenká, 96 mm dlhá tuľajka, na konci o priemere 18 mm, pri liste 10 mm silná, prechádza v pozdĺžne rebro. V tuľajke sa zachovali zvyšky drevenej násady (tab. II: 11).

6. *Úzka* železná *kopija* s rozšíreným listom blízko hrubej tuľajky, odkiaľ náhle prechádza do špičky. Je hrdzou porušená, 330 mm dlhá, max. šírka listu 56 mm. Stredom prechádza menšie rebrovité vystuženie. Z tuľajky vyčnieva 1 cm zachovaná drevená násada (tab. II: 13).

7. Zo *štítu* sa zachovalo obrubné kovanie, pozostávajúce zo 4 kúskov oblej 8,6 mm, z vnútornej strany 4,5 mm poloblúkovitej vybratej tyčinky, kde sa zachovali zvyšky dreva. Uloženie zlomkov tyčiniek ukazuje, že štít bol oválny, asi 140 cm dlhý (tab. II: 2, 4).

Druhú časť štítu tvorí *dvojdielna puklica*, vyhotovená z 5 mm silného železného plechu, viacmenej člnkovitého tvaru, ale so všetkými hranami rovne zrezanými na okrajoch so zvyškami dreva. Na oboch častiach puklice sú dve veľké poloblúkovité hlavice nitov (24 mm), ktorými boli prikované k štítu a tvorili aj ozdobu. Dĺžka 98 mm (98 mm), šírka na koncoch 64 mm (60 mm), šírka v strede 73 mm (68 mm), vypuklosť na okrajoch 20 mm (23 mm), maxim. vypuklosť 30 mm (29 mm; tab. II: 12). Obe časti puklice boli od seba oddelené oblou, 14 mm širokou, z vnútornej strany poloblúkovite vybranou železnou 155 mm dlhou tyčinkou, na povrchu zdobenou pravidelnými, od seba ryhami oddelenými hrboľkami.

8. Železné *ovčiarske nožnice* sú 225 mm dlhé, Jedna čepeľ má rovný, druhá prehnutý, lištou zosilnený chrbát. Čepele spojuje oblúkovitá rukoväť, na oblúku 22 mm široká, medzi ňou bol kamenný obdĺžnikový brúsik 88 mm dlhý a 20 mm široký (tab. II: 8).

9. Železná *plochá britva* s rovným chrbtom, loďkovitým ostrím, s krátkym kŕčkom, ktorý tvorí rukoväť oblúčkom ukončenú. D 170 mm, š kŕčku 10 mm, maxim. š ostria 40 mm, ø ukončenia 18 mm (tab. II: 3).

10. Železná *spona* s masívnym (16,5 mm) poloblúkovitým 35 mm vysokým lučíkom. Zachycovač je zo 7 mm rovnej guľatej tyčinky, kde na spodnej časti lučíku pre zachytenie ihly bolo menšie vybranie. Pätka, opatrená 15 mm guličkou, je k lučíku pripojená trojitým postupne sa zmenšujúcim prstencovitým ukončením. Vinutie je zachované len sčiastky (36 mm). Ihla, ktorá bola dlhá asi 55 mm, chýba. Spona je zhrdzavená, 89 mm dlhá (tab. II: 5).

Obr. 2. Nebojsa, okr. Galanta. Kostrový hrob 4.

11. Masívna *spona duchcovského typu* s veľkou guľovitou, ku krátkemu 25 mm dlhému a 12 mm vysokému lučíku pripojenou pätkou. Vinutie je z masívneho drôtu, 35 mm dlhé a 19 mm vysoké, zo zadnej strany z jedneho konca na druhý prechádza tetiva. 69 mm dlhá spona je silne zhrdzavená (tab. II: 7).

Hrob 5. V hĺbke 125 cm spočívala *kostra* dospelej, bohato vystrojenej *ženy*, v polohe natiahnutej, orientovaná SSZ-JJV. Kostra je čiastočne strávená, ľavá ruka je vedľa tela a na jej zápästí je natiahnutý masívny bronzový náramok, pravá ruka je v lakti od tela odtiahnutá, prsty smerujú na panvovú kosť. Tam sa našiel zlatý pásikový prsteň. Na oboch rovno natiahnutých nohách boli navlečené nánožné kruhy z bronzovej plechovej trubičky. Šaty spínala zdobená bronzová spona uložená pod bradou, dve malé drôtené sponky,

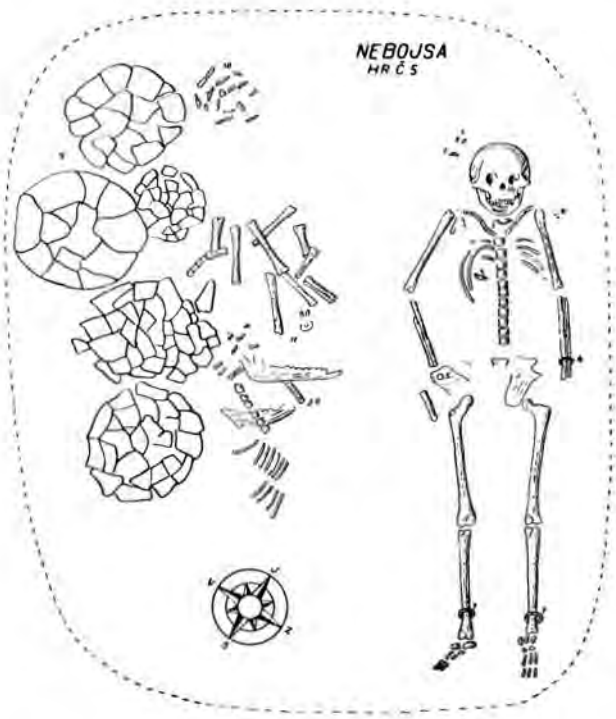

Obr. 3. Nebojsa, okr. Galanta. Kostrový hrob 5.

tzv. maďarské, boli vedľa ľavého pleca a porušená železná spona na hrudníku. Z pravej strany lebky (10 cm) boli dve malé bronzové sponky a jedna železná. Vedľa severovýchodnej steny hrobovej jamy, ktorá mala rozmery 230×250 cm, bolo uložených 5 nádob, v juhovýchodnom rohu kosti kohúta a medzi kostrou a nádobami rozsekaná ošípaná (obr. 3).

Opis nálezov:

1. Vysoká *váza*, dvojkónického tvaru s vysokým hrdlom a prstencom na hrdle a pod ústím. Ústie je široké, lievikovite roztvorené, hrubo vlnovite profilované, okraj kónicky zrezaný. Dno je náznakovite odsadené, v strede o priemere 55 mm, miskovite o 13 mm prehĺbené. Nádoba je vyhotovená z plavenej hliny, farba je čierna a hnedá (tab. III: 15): v 268 /258 mm, ø ú 220/215 mm, max. ø 305 mm, ø d 130 mm.

2. Menšia, esovite profilovaná *miska* so zosilneným von vyhnutým okrajom a širším dnom. Modelovaná je na hrnčiarskom kruhu s jemne vyplavenej hliny, farby čiernej, hladká: v 75 mm, ø ú 172 mm, max. ø 162 mm, ø d 70 mm. (tab. III: 13).

3. Vysoká, na kruhu formovaná *váza*, vyhotovená z jemne plavenej hliny, hladkého povrchu, farby čiernej s fľakmi hnedočervenými. Váza má baňaté telo, úzke hrdlo, lievikovite rozšírené ústie. Na pleciach ju zdobí zväzok vodorovných rýh. Dno je vyššie odsadené, dovnútra vtiahnuté: v 288 mm, Ø ú 183 mm, max. Ø 292 mm, Ø d 125 mm. (tab. III: 14).

4. Pologuľatá, na kruhu formovaná *miska* s prstencovitým, okrúhle zrezaným ústím, vyhotovená z jemne plavenej hliny, leštená, farby čiernej s bledými fľakmi: v 105 mm, ø ú 265 mm, max. ø 260 mm, ø d 95 mm (tab. III: 11).

5. Na kruhu vyhotovená, leštená, dobre vypálená, čierna menšia *baňatá váza* s úzkym hrdlom a mierne roztvoreným ústím, pod ktorým sú dve silné ryhy, vytvárajúce 1 cm široký pásik. Podobný je aj na rozhraní hrdla a tela.

6. Veľmi dobre zachovaná *masívna bronzová spona* duchcovského typu. Spona má oblúkovitý lučík s bohatou plastickou výzdobou, modelujúcou povrch značne hlboko a zdôrazňujúcou spletité závitnicové útvary. Pätka je späť ohnutá k lučíku, opatrená sploštenou guličkou (10/7 mm) v strede s plastickým rebierkom, na obe strany zdobená hustými ryhami. Po oboch stranách guličky je vybranie a po dvoch prstencovitých vývalkoch. Vinutie je po oboch stranách 4 razy točené, uzavreté vonkajšou tetivou. Koniec ihly je zaklenutý v trojuholníkovom západkovitom zachycovači, zdobenom ryhovaním (tab. III: 9, 9a): d 71 mm, v 28,5 mm, š. vinutia 28 mm, hrúbka 9 mm.

7. Pri lebke boli dve malé *drôtikové bronzové sponky* stredolaténskej konštrukcie s poloblúkovitým ryhovaným lučíkom. Pätka je zdobená malou guličkou (4 mm), z jej oboch strán sú prstencové vývalky, je späť ohnutá a k lučíku náznakovite pripojená šošovicovou 3 mm plôškou. Z vinutia, ktoré má tri závity a obopína ho vonkajšia tetiva, vychádza ihla, ktorá je zasunutá v západkovitom zachycovači. Sponky sú čiastočne poškodené: d 32 mm (28 mm), v 11 mm (10 mm), (tab. III: 5, 7).

8. Vedľa ľavej ruky boli dve *malinké bronzové sponky*, 16 mm dlhé, vyhotovené z 1 mm drôtiku, s rovnou osmičkovou kľučkou, tzv. maďarské drôtikové. Sponky sú porušené (tab. III: 6a-b).

9. *Železná sponka* 44 mm dlhá s mierne oblým lučíkom, ku ktorému je späť ohnutá guličková pätka. Spona je veľmi zhrdzavená (tab. III: 4).

10. Silne zhrdzavená a *porušená železná sponka* (tab. III: 10).

11. *Zlatý pásikový prsteň*, vyhotovený z 6,2 mm širokého a z 0,4 mm silného pliešku. Na vonkajšej strane poloblúčkovite formovaný, vnútorné okraje sú ostré. Vnútorný ø 19/18,3 mm, vonkajší 21,2/20,6 mm (tab. III: 12).

12. Masívny *bronzový náramok*, z vnútornej

strany hladký, spojený. Je zdobený závitnicovými motívmi, upomínajúcimi na ulity. Medzi nimi sú plastické vajcovité vývalky a medzi oboma drobné vývalky. Veľmi dobre zachovaný náramok má vnútorný priemer 56 mm (tab. III: 2, 8).

13. Dva bronzové nánožné kruhy, vyhotovené z bronzového plechu, vo vnútri duté, vyplnené bielou hlinkou. Na vrchnej strane zdobené krátkymi tŕňovitými vypuklinami, idúcimi v troch radoch po celom obvode. Priemer je 61 a 56 mm. Jeden je rekonštruovaný (tab. III: 1, 3).

Hrob 6. Obrysy hrobovej jamy sa nedali sledovať. V hĺbke 90 cm sa zachovali len *kosti dolných končatín*, orientované V—Z. Milodary v hrobe neboli.

Hrob 7. V nepravidelnej hrobovej jame 200 cm dlhej a 110—120 cm širokej sa narazilo v hĺbke 54 cm na *lebku*. Ostatné kosti boli uložené v hĺbke 75—90 cm. Po oboch stranách jamy v hĺbke 80 cm sa rysovali pruhy po obložení v rozpätí 64 cm. V hrobe boli dve lebky, ostatné kosti boli však prehádzané, takže sa nedali indetifikovať. Hrobová jama bola orientovaná V-Z. Hrob bol bez inventára.

Hrob 8. V hĺbke 65 cm sa narazilo na hrob, v ktorom spočívala *kostra* 5—6 ročného *dieťaťa* v natiahnutej polohe, orientovaná V-Z, hlavou k západu. Kostra bola zachovaná, spodné časti nôh boli o 20 cm vyššie, ruky siahali až do polovice lebky. Inventár v hrobe nebol.

Hrob 9. V hrobe boli rozhádzané kosti, uložené v červenkastom piesku. Zachovala sa len *časť lebky* a *drobné kosti*. Hrob bol narušený stavbou. Inventár v hrobe sa nezistil.

Hrob 10. V hrobovej jame 200×200 cm, v hĺbke 200 cm bola *kostra* dospelej *ženy* uložená v natiahnutej polohe, orientovaná ZZS-VVJ. Kostra bola dobre zachovaná a leží medzi dreveným obložením, ktoré siahalo nad kostru až 50 cm, rozpätie medzi ním bolo 54 cm. Na ľavom ramene boli dve malé železné sponky, na pravom jedna a na ľavej kľúčnej kosti spínala šaty veľká železná mladolaténska spona. Nad pravou časťou panvovej kosti bol železný krúžok, slúžiaci pravdepodobne za gombík. V zápästí pravej ruky bol natiahnutý veľký železný náramok. Šperkovú výzdobu doplňujú dva nánožné kruhy, vyhotovené z bronzového plechu, vo vnútri vyplnené bielou hlinkou. Lebka kostry ležala na pravej strane a pozerala k severu. Presná natiahnutá poloha je daná obložením. Tak ako v predošlých, i v tomto hrobe po pravej strane pred obličajom boli 3 nádoby, zvyšky ošípanej a kosti kohúta (obr. 4).

Opis nálezov:

1. Malá *hrncovitá nádobka* s okrajom rebrovite zosilneným, slabo klenutým. Pod okrajom je naznačené hrdlo, vyhladené, opatrené dvoma ryhami. Povrch nádoby je zvisle ryhovaný, dobre leštený. Hrnček vyhotovený z hliny silne premiešanej tuhou, formovaný na kruhu, (tab. I: 9): v 105 mm, ø ú 117 mm, max. ø 122 mm, ø d 73 mm.

2. Menšia *vázovitá nádoba* so širokým ústím, nevysokým prehnutým hrdlom, baňatým telom. Zosilnený okraj je von vytiahnutý a oblúkovite formovaný. Váza je vyhotovená z jemne plavenej hliny, vo vnútri farby čiernej, na povrchu farby hnedočiernej. Pod hrdlom obopína nádobu 15 mm široký poloblúkovitý prstenec. Dno nádoby je odsadené a mierne dovnútra klenuté. Povrch nádoby je nerovnaký a matný. Jedna tretina hrdla bola vylomená, znovu však tromi pármi dierok asi zdrôtovaná (tab. I: 14): v 166 mm, ø ú 184 mm, max. ø 234 mm, ø d 105 mm.

3. *Misa* je formovaná na hrnčiarskom kruhu, povrch má potiahnutý čiernou vrstvou.

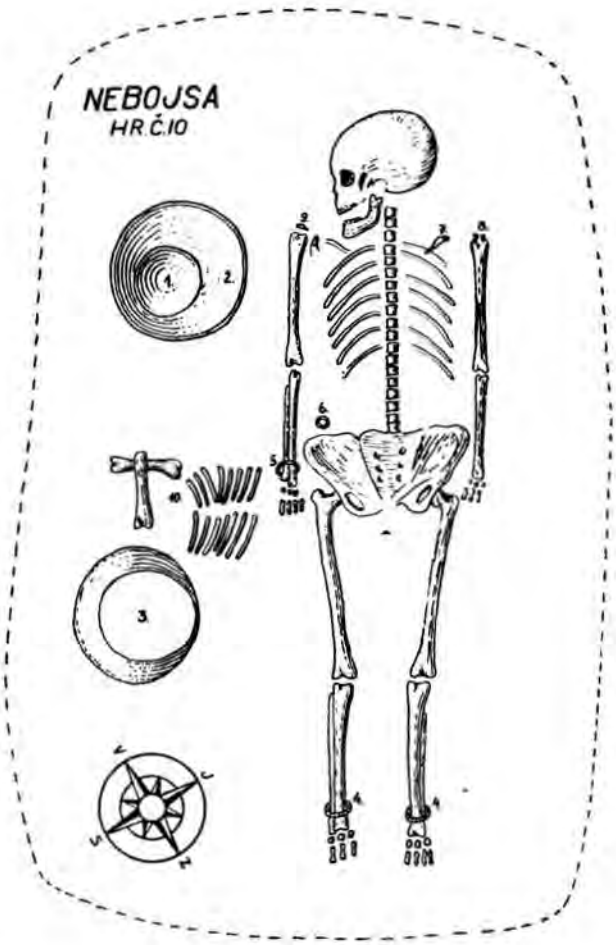

Obr. 4. Nebojsa, okr. Galanta. Kostrový hrob 10.

4. Silne zhrdzavená *nízka sponka* z pravého pleca so späť ohnutou pätkou opatrenou menšou guličkou. Sponka je 38 mm dlhá a jej vinutie je 22 mm široké. Na sponke sa zachovali pekné zvyšky jemnejšie tkanej látky (tab. I: 10).

5. Dve *železné sponky* obdobného tvaru, s guľovitou späť ohnutou pätkou. Silne zhrdzavené. Jedna je masívnejšia, 32 mm dlhá, druhá slabšia, 31 mm dlhá (tab. I: 11, 13).

6. Na ľavej kľúčnej kosti bola nízka (20 mm) *spona mladolaténska* s rámcovým zachycovačom, so 16 mm vysokým a širokým vinutím, 95 mm dlhá (tab. I: 12).

7. Železný dutý *krúžok*, 11 mm silný, o priemere 37 mm, v strede s 13 mm dierkou (tab. I: 7).

8. Veľký, hrdzou silne poškodený železný *kruhovitý náramok* o priemere 90/72 mm (tab. I: 8).

9. Dva bronzové *nánožné kruhy*, vyplnené bielou hlinkou, vyhotovené z tenkého plechu, zdobené tromi radmi krátkych vývalkov, poškodené. Priemer 67 mm (48 mm) a 69 mm (51 mm; tab. I: 5, 6).

Opis nálezov zachránených pri prieskume:

1. *Vázovitá nádoba* s dvojkónickým telom, mierne vytiahnutým hrdlom a vyhnutým zaobleným okrajom. Na spodnej časti tela nádoby sú drobné ryhy a na zlome najväčšej baňatosti je opatrená dvoma slabými ryhami a na pleciach v rozpätí 3 cm dvoma silnými oblými ryhami, medzi ktorými povrch vystupuje oblúkovite. Pod zosilneným okrajom sú tiež ryhy. Dno je odsadené, prstencové, v strede dovnútra vtiahnuté. Nádoba je vyhotovená z jemne plavenej hliny, farby čiernej (obr. 5: 1): v 212 mm, ø ú 244 mm, max. ø 320 mm, ø d 133 mm.

Obr. 5. Nebojsa, okr. Galanta. 1—3 zber.

2. *Vysoká váza* s baňatým širokým telom, kónickým hrdlom, von vyhnutým zosilneným okrajom. Nádoba je na kruhu točená, má široké rovné dno. Nad baňatosťou sú dva plastické úzke vývalky, ústie je oddelené poloblúkovitým prstencom. Nádoba je vyhotovená z plavenej hliny, farby čiernej, povrch hladký (obr. 5: 3): v 370 mm, ø ú 255 mm, max. ø 415 mm, ø d 165 mm.

3. *Miska* modelovaná na kruhu s úzkym, dovnútra vtiahnutým dnom. Miska má úzke valcovité hrdlo, mierne odsadené a mierne vyhnutý okraj. Farba je čierna, povrch hladký. Na spodnej časti tela nádoby idú vodorovné ryhy. Telo je esovite profilované (obr. 5: 2): v 80 mm, ø ú 230 mm, max. ø 220 mm, ø d 80 mm.*

Das latènezeitliche Gräberfeld in Nebojsa, Bez. Galanta

Bohuslav Chropovský

Im Kataster der Siedlung Nebojsa, im Teile „Predné dlhé" stiess man auf einer niedrigen Düne bei Sandgewinnungsarbeiten auf ein Skelettgräberfeld. Durch eine Rettungsgrabung des Archäologischen Institutes SAV in Nitra wurden 10 Skelettgräber abgedeckt, 6 davon (Nr. 1—2, 4—5, 8, 10) waren latènezeitlich. Ausserdem wurde ein flaschenartiges Gefäss mit einem schärferen Bauchknick gerettet, ferner eine Schüssel und eine hohe Vase mit einer breitgewölbten Bauchung.

Die Gräber lagen in ungleicher Tiefe und hatten ungleiche Grabgruben, wobei man sagen kann, dass die Gräber Nr. 4, 5 und 10 gruftartig angelegt waren, obwohl wir keinen Holzkonstruktionen begegnen. Eine Ausnahme bildet das Grab 10, wo Reste von Holzverkleidungen vorhanden sind.

Grab 1: beschädigt. War die Ruhestätte eines Mannes, von NW-SO orientiert, Bruchstücke eines langen Eisenschwertes blieben erhalten.

Grab 2: In der Tiefe von 100 cm lag ein jüngeres, von NW-SO orientiertes Individuum begraben. Beim rechten Fusse war ein graphitiertes, situlaartiges Gefäss mit einem gitterförmigen Bande auf der Schulter, von diesem angefangen war die ganze Bauchung mit dichten Furchen bedeckt. Bruchstücke zweier Eisenfibeln.

Grab 4: Grabgrube 300×200×70 cm. Skelett eines reich ausgestatteten Kämpfers, von NNW-SSO orientiert, mit dem Schild bedeckt, ein breites, schweres, 80 cm langes Schwert, eine eiserne Schäferschere mit Wetzstein, ein eisernes Rasiermesser (Messer) mit flachem, umgebogenem Griff, 2 eiserne Blattlanzen, 2 Eisenfibeln von kombinierter Konstruktion, Gänseknochen, ein flaschenartiges Gefäss, eine Schüssel und Schweineknochen.

Grab 5: Grabgrube 230×250×125 cm, Skelett einer reich ausgestatteten Frau, von NNW—SSO orientiert. An der rechten Seite des Skelettes Knochen vom Schwein, Huhn und der Gans. An der linken Seite ein massives Bronzearmband, an der rechten ein goldener Fingerring, auf beiden Beinen 2 hohle Fussringe mit Wülsten, unter dem Kinn eine Bronzefibel mit reich verziertem Bügel, weiter 2 Fibeln mit umgeschlagenem Fuss und verziertem Bügel, 2 Fibeln mit gerader achterförmiger Schlinge und eine Eisenfibel, auf dem Brustkorbe eine Eisenfibel mit kugelartigem Fuss. Bei der Nordostwand der Grube 3 grössere Vasen und 2 Schüsseln.

Grab 8: Kindergrab, 65 cm tief, von O—W orientiert, ohne Inventar.

Grab 10: Grabgrube 200×200×200 cm, Skelett einer Frau, von WNW—OSO orientiert, mit Holzbrettern bis zur Höhe von 50 cm eingefasst. Unter den 3 Gefässen (graphitierte, senkrecht gefurchte Situla, Schüssel und Vase) waren Knochen vom Schwein und Haushuhn (Gans). Auf dem linken Oberarm 2 Eisenfibeln, auf der rechten eine, 1 lange Eisenfibel von kombinierter Konstruktion, ein eisernes stäbchenartiges Armband und 2 hohle Fussringe, die raupenartig gegliedert sind.

Das Gräberfeld in Nebojsa ist nicht ganz durchforscht worden. Die Untersuchung zeigte, dass hier am zahlreichsten die La Téne- Kultur vertreten ist, aber es wurde hier auch in den vorhergehenden Abschnitten bestattet, wovon die erwähnten Gräber zeugen. In der Sonde Nr. XV stiessen wir auf 3 Brandgräber, welche seicht angelegt und bereits zerpflügt waren. Es erhielten sich aus ihnen Leichenbrandreste und Scherbenmaterial, das mit plastischen Wülsten, Furchen und in einem Falle mit einem eingeglätteten Ornament verziert war. Dies beweist, dass es sich um ein birituelles Gräberfeld handelt, auf welchem anscheinend auch in der folgenden römischen Zeit begraben wurde. Das Grabinventar weist darauf hin, dass hier bedeutende Einzelpersonen der keltischen Gesellschaft begraben lagen, welche an den geschichtlichen Prozessen an der Wende unserer Zeitrechnung in der Gegend der Westslowakei einen bedeutenden Anteil hatten. Zeitlich kann man das Gräberfeld an die Grenzscheide des II. und I. Jhd. stellen.

Übersetzet von B. Nieburová

Tabuľka I. Nebojsa okr. Galanta. 1—2 (hrob 1), 3—4 (hrob 2), 5—14 (hrob 10).

Tabuľka II. Nebojsa, okr. Galanta. 1–13 (hrob 4).

Tabuľka III. Nebojsa, okr. Galanta. 1–15 (hrob 5).

Zakarpatské štátne vlastivedné múzeum v Užhorode

Nové laténske nálezy na Zakarpatskej Ukrajine

PETER SOVA-GMITROV

Príchod laténskej kultúry do Zakarpatskej Ukrajiny je spojený s postupom Keltov na východ, ktorí boli nositeľmi a širiteľmi tejto kultúry. Na mape starobylej Dácie od Klaudia Ptolemaia je uvedený keltský kmeň „Kostobokov" ako obyvateľov susedného Zakarpatska. Tacitus uvádza na východe v predhorí Karpát malý keltský kmeň Kotínov, ktorí platili poplatok Germánom a okrem iného museli dolovať železo pre svojich pánov. Spomienka na pobyt Keltov v Zakarpatskej Ukrajine sa pravdepodobne zachovala v názve vrchu „Gallišovka", ktorý sa dvíha na severozápadnom okraji mesta Mukačeva.

V tejto dobe jestvovali všetky predpoklady pre vznik železiarstva v Zakarpatskej Ukrajine. Jestvovanie domácej surovinovej základne malo nepochybne veľký význam pre vývoj laténskej kultúry v Zakarpatskej Ukrajine. Jedným z hlavných príznakov tejto kultúry bola skutočnosť, že železo dosiahlo vtedy vo výrobe prvenstvo. V sopečných Karpatoch, ktoré sa dvíhajú bezprostredne nad zakarpatskou podhorskou rovinou, sú roztrúsené malé ložiská železnej rudy, predovšetkým hnedeľa (limonitu). Exploatácia týchto ložísk sa začala veľmi dávno, o čom svedčia početné opustené bane v okolí Užhorodu, Mukačeva a iných miest a osád. Ľud už

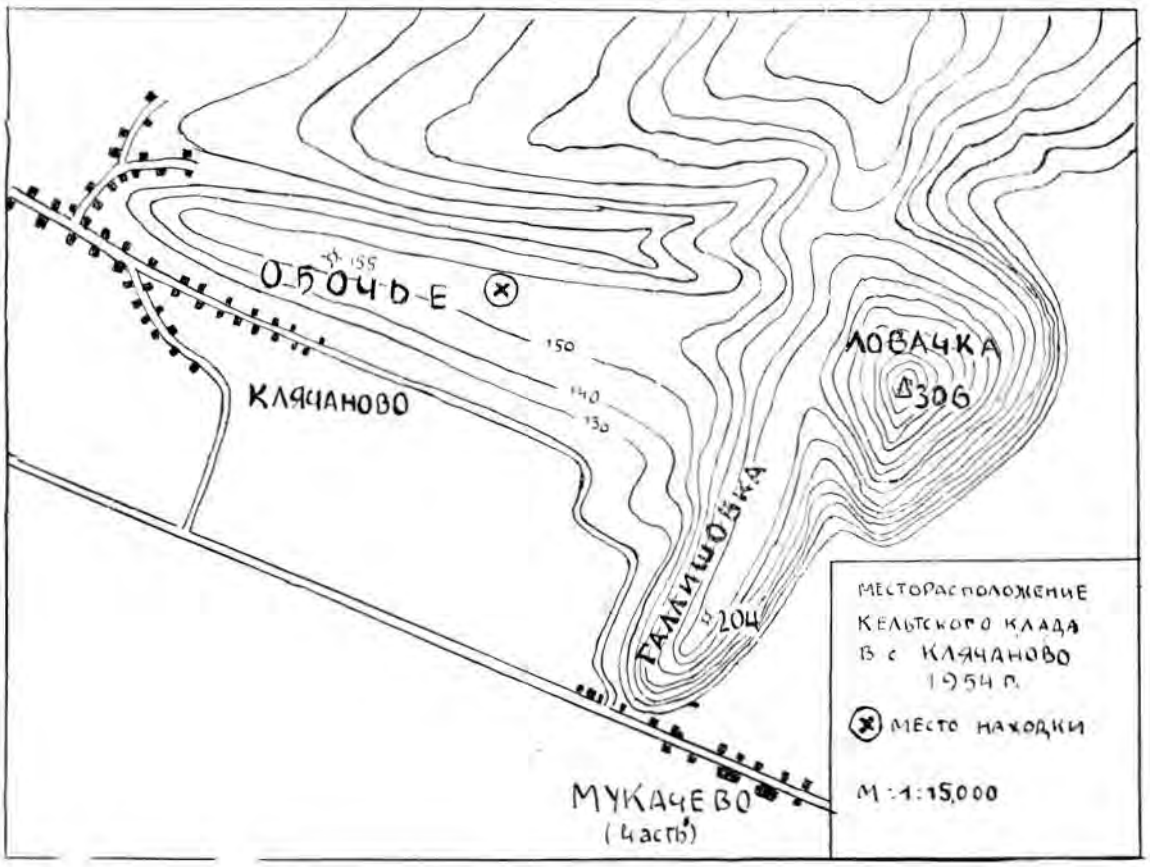

Obr. 1. Situačný náčrt.

dávno zabudol na tieto bane. Obvykle obyvateľstvo nazýva tieto opustené bane „jaskyňami". Napr. taká je i tzv. Radvanská a Domaninská jaskyňa v okolí Užhorodu. Niektoré z týchto opustených baní boli jednoduché jamy alebo prehĺbenia na svahoch vrchov; nemali nijaké výdrevy alebo iné banské zariadenia. Primitívnosť týchto baní a nedostatok akýchkoľvek zariadení banského rázu svedčia o tom, že boli exploatované už v praveku.

V Zakarpatskej Ukrajine sa nachádza asi 20 nálezísk s pamiatkami laténskej kultúry. Najbohatšie a najpočetnejšie nálezy z tejto doby objavili na vrchu *Gallišovka* (204 m) a *Lovačka* (306 m), ktoré predstavujú severozápadne ohnivko venca, vytvoreného poslednými výbežkami Sopečných Karpát a obkľučujúceho Mukačevo ako ohromný amfiteáter. Na svahoch oboch vrchov sa rozprestierajú pekné vinice. Hrozno sa tu pestuje od pradávnych čias (obr. 1).

Prevažná časť nálezov bola objavená náhodile, nie pri systematických výskumoch, ale pri zemných prácach, spojených so zakladaním viníc. Koncom minulého storočia, keď v Dunajskej kotline zúrila filoxéra, museli na mieste zničených viníc zakladať nové. Pri obnove viníc, zničených filoxérou, obvykle robili rigolovanie pôdy do hĺbky 1 m. Pri týchto prácach našlo sa asi uprostred svahov množstvo črepov, ale i celé nádoby: medzi nimi občas sa našli aj železné predmety. Známy priekopník archeológie v Zakarpatskej Ukrajine Fedor Lehoczky starostlivo zbieral nálezy. Podarilo sa mu zhromaždiť dosť veľkú zbierku, ktorú potom získala od jeho dedičov pre Mestské múzeum v Mukačeve buržoázna československá vláda. Teraz sa táto zbierka nachádza v Zakarpatskom štátnom vlastivednom múzeu v Užhorode. Bohužiaľ, spomedzi početných predmetov, nájdených pri týchto prácach, boli zachránené pre vedu a prevzaté nepoškodené len pamiatky, ktoré neboli zničené krompáčom vinohradníkov, lebo ani vinohradníci, ani najatí kopáči nemali nijaké archeologické úlohy. Ale i pozbieraný a takto zachránený materiál má veľkú vedeckú hodnotu. Podáva nám dosť presný a názorný obraz o obyvateľoch sídlisk a táborísk na svahoch oboch vrchov. Nájdené predmety majú veľkú tvarovú podobnosť s pamiatkami neskorolaténskej kultúry na Slovensku a stradonickej kultúry v Čechách.[1]

Nájdené železné predmety boli veľmi rozmanité. Zo zbraní sa zachovali typické keltské *dvojsečné meče* s rukoväťou, ktorá pripomína postavu človeka, *kopije, nože, dýky, reťaze na meče, vojnové nože*. Z poľnohospodárskeho náradia našli sa *radlice, kosy, kosáky, nožnice*, štvorcové a okrúhle *žarnovy, kladivá, dláta, škrabadlá* a iné. Jednotlivé príbytky boli roztrúsené na svahoch vrchov na malých terasách. F. Lehoczky preskúmal viac ako 24 takýchto príbytkov. Príbytky mali formu štvorcovej jamy, hlbokej do 1 metra a dlhej 5–6 m. Ich steny boli pletené. Uprostred príbytku bolo ohnisko, stavané z kameňov a omazané hlinou. Nad ním bol v streche otvor, ktorým vychádzal dym. Nad ohniskom bola priečka zo železnej tyče a na nej visel kotol, závesený na reťazi s hákom. Podľa dĺžky železnej reťaze, nájdenej v jednom príbytku, výška takého príbytku presahovala 2 m.[2]

Objavili tu aj nový laténsky nález, ktorý bol tiež náhodilý. Po zjednotení Zakarpatskej a Sovietskej Ukrajiny dosiahol vývoj viníc a vinárstva veľký rozmach vďaka starostlivosti strany a vlády. K tomu značne prispela aj okolnosť, že výrobky vinohradníkov a vinárstva dostali väčšie územie pre odbyt a v mukačevskej oblasti začali zakladať nové vinice. R. 1954 objavili na severozápadných svahoch v katastri obce Kľačanovo, okr. Mukačevo, na vrchole západného výbežku Lovačky, ktorý má názov Obočie (155 m), pri zemných prácach menší *hromadný nález železných predmetov*. Doteraz je to jediný hromadný nález z neskorej doby železnej, nájdený v Zakarpatskej Ukrajine. Nález ležal v hĺbke 75 cm.

Kľačanovský *hromadný nález* obsahoval 7 železných nástrojov. Medzi nimi boli *3 sekery s tuľajkou, priebojník, radlica, dláto* a *nôž* (britva).

A. Najväčším kusom bola *radlica*, ktorá vážila 706 g a dlhá bola 29 cm. Na opačnom konci radlice od ostria tvorili ohnuté laloky tuľajku (obr. 2: 5).

B. Najväčšia *sekera* mala na opačnom konci od ostria štvorcovú uzavretú tuľajku, vážila 1,54 kg. Dlhá bola 16,5 cm (obr. 2: 7).

C. *Druhá sekera* bola o niečo menšia a vážila 904 g. Jej tuľajku tvorili dva ohnuté laloky, medzi ktorými zostala skulina (obr. 2: 6).

D. *Tretia sekerka* bola značne menšia, vážila len 286 g a dlhá bola 12,5 cm (obr. 2: 3).

E. *Priebojník* mal štvorcovú tuľajku a také isté nákončie; jeho váha bola 170 g a dĺžka 9,5 cm (obr. 2: 1).

F. *Dláto* malo štvorcovú tuľajku o veľkosti 3: 2,8 cm a dĺžku 8,5 cm; jeho dovnútra ohnuté ostrie malo šírku 5 cm (obr. 2: 2).

---

[1] Jankovič J., Podkarpatská Rus v predhistorii, Mukačevo 1931, 33.

[2] Ibidem, 30.

G. *Britva* mala trocha ohnutú formu; jeden koniec na rukoväti bol hrotitý, druhý koniec bol ulomený; dĺžka 17,30 cm (obr. 2: 4).

Všetky formy tohto jediného hromadného nálezu v Zakarpatskej Ukrajine z neskorej doby laténskej sa vyskytovali v starších ojedinelých nálezoch. Celkom nové formy alebo typy nemáme v tomto náleze vôbec.

Omnoho väčší význam má *druhý hromadný nález* z neskorej doby laténskej. Tento poklad objavili tiež len náhodou v obci Malaja Behaň, okr. Berehovo. Našli ho r. 1952 pri kopaní silážnej jamy pre JRD. Nálezisko bolo na južnom okraji obce neďaleko od stredu osady v hĺbke 160—170 cm v piesočnatej pôde. Tento poklad, keď ho možno tak pomenovať pre malý počet predmetov, z ktorých sa skladal, obsahuje spolu 4 kusy: *úlomok skleného náramku, 2 bronzové sošky a fragment bronzového náramku.* Podľa údajov kolchozníkov, ktorí kopali silážnu jamu, poklad sa nachádzal v malom drevenom koryte. Koryto bolo natoľko zotleté, že sa rozsypalo, keď ho vyberali zo zeme. V tej istej hĺbke, ale trochu bokom, našli hlinenú nádobu, ktorá sa, bohužiaľ, nezachovala.

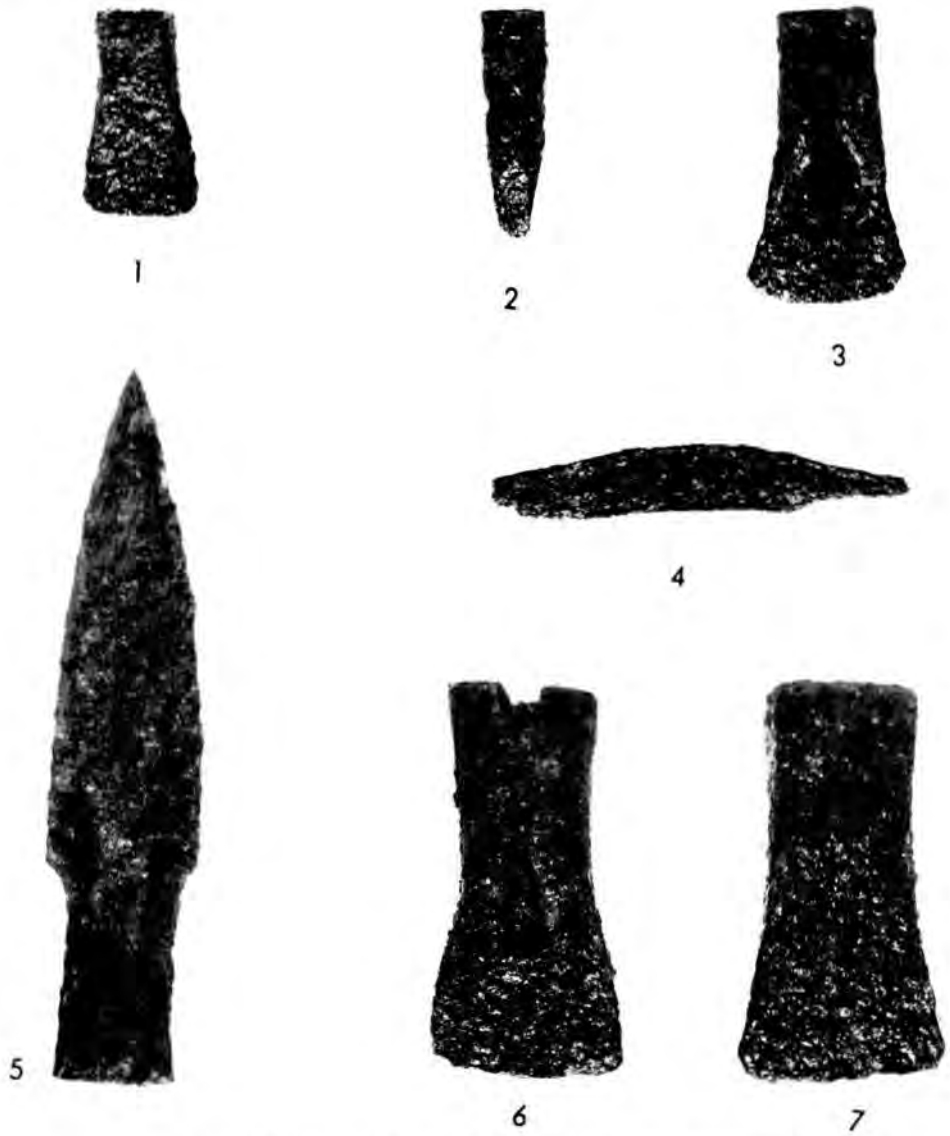

Obr. 2. Klačanovský poklad z r. 1954. Inv. č. A — 349/2-8.

Náramok, vyhotovený zo zelenkastého skla, mal obvyklú okrúhlu formu so zaobleným okrajom. Jeho rozmery boli: Ø 9,5 cm, hrúbka 1 cm. Náramok nemal nijakú výzdobu. Typologicky nepredstavuje nijakú zvláštnosť a vcelku sa podobá predmetom s rovnakou funkciou.

Sošky možno však považovať za pamiatky v najvyššej miere originálne, ba dokonca unikátne.

1

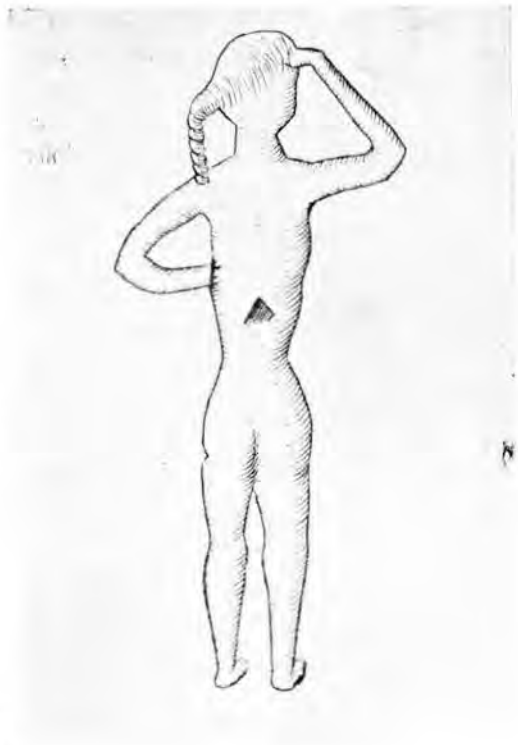

2

3

4

Obr. 3. Malobehanský poklad z r. 1952. Inv. č. A — 350/2. Zakarpatské štátne vlastivedné múzeum.

Značne sa odlišujú jedna od druhej formou i námetom, funkciou a hlavne umeleckým vyhotovením. Avšak každá z nich je neobyčajne cenná a unikátna. Už pri celkom zbežnej prehliadke možno určiť, že obe sošky nepatrili jednému majstrovi.

Jedna *soška* zobrazuje postavu nahého *muža*. Je vytvorená pomerne hrubo a primitívne. Jej výška je 6,2 cm. Hlava sošky je ploská, ústa a nos sú iba naznačené. Na ľavom ramene visí pletený vrkoč. Pravá ruka je zdvihnutá a dotýka sa hlavy a ľavá ruka je položená na prsiach, kde sú trochu naznačené ploské mužské bradavky. Nohy sošky sú proti telu prikrátke, iba 2 cm. Telo je neproporciálne dlhé, 3 cm. Aj pohlavné orgány majú zväčšené rozmery. Soška sama nestojí. Na chrbte má dieru, ktorú urobili úmyselne, aby tam mohli zastrčiť drôtik alebo paličku. Tieto tvorili akési podpery a s ich pomocou bolo možno sôšku postaviť na nohy. Pravdepodobne soška slúžila pre kultové účely. Bola pravdepodobne emblemom vtedy panujúceho patriarchátu. Soška má určitú podobnosť s bronzovými soškami prvej polovice železnej doby v Taliansku a vo Východných Alpách.

Druhá soška znázorňuje *diviaka* s otvorenou papuľou: dĺžka 5 cm, výška 3 cm. Táto práca je vysoko umelecká a nepochybne jej tvorca bol veľký

majster. Zobrazuje rozzúreného diviaka s naježenou štetinou, hrozne otvorenou papuľou, ktorú lemujú kly, pripravené na útok. Všetky detaily sú vyhotovené vysoko umelecky, anatomicky správne, hoci niektoré z nich, napr. papuľa, boli pravdepodobne úmyseľne veľmi zväčšené. Naježené štetiny, hore vyčnievajúce uši, na stranu visiaci chvost — všetky tieto detaily sú vyhotovené s veľkým vkusom a schopnosťami. Tak mohol tvoriť len pravý umelec, ktorý poznal prírodu, zvyky a anatómiu diviaka a jeho základné črty, ktoré obratne zachytil a znázornil. Na chrbte diviaka vyčnievajú pozostatky železného krúžku, pomocou ktorého soška bola pravdepodobne zavesená na retiazke. Možno slúžila ako amulet, istotne pre lovca, a nosila sa na retiazke na krku.

Štvrtým predmetom z malobehanského pokladu bolo *ohnivko* z masívneho bronzového náramku. Typologicky tento fragment sa neodlišuje od ostatných nálezov podobného druhu.

Preložila dr. Ľ. Kraskovská

Новие латнеские находки в Закарпатье

Петр Сова-Гмитров

Появление ла-тенской культуры в Закарпатье связано с продвижением на восток кельтов, носителями и распространителями которой они были. На карте древней Дакии Птоломея Клавдия в качестве обитателей смежного с ней Закарпатья указано кельтское племя „Костобоки". Тацит называет на востоке в предгорьях Карпат плативший германцам дань кельтский народец — котинов, которые, помимо всего прочего, должны были также добывать железо для своих господ. Память о пребывании кельтов в Закарпатье хранит, повидимому, своим названием и гора „Галлишовка", возвышающаяся на северо-западной окраине города Мукачева.

Для возникновения железоделательного дела в Закарпатье имелись в те отдаленные времена все предпосылки. Наличие местного сырья имело, несомненно, немалое значение для развития в Закарпатье ла-тенской культуры, одними из основных признаков которой явилось завоевание железом в производстве первенства, неутраченного им по сегодняшний день. В Вулканических Карпатах, возвышающихся непосредственно над Закарпатской подгорной равниной, залегает небольшими вкраплениями железная руда, преимущественно бурый железняк (лимонит). Эксплуатация этих залежей началась очень давно, о чем свидетельствуют многочисленные заброшенные рудники в окрестностях Ужгорода, Мукачева и других селений. Память о них как о рудниках в народе давно уже утеряна. Население такие заброшенные рудники обыкновенно называет „пещерами". Такие, например, т. н. Радванская и Доманинская „пещеры" в окрестностях Ужгорода. Некоторые из таких заброшенных рудников представляют собою простые ямы или углубления в склонах гор, без каких-либо рудниковых креплений или других горнодобывающих приспособлений. Их примитивность и отсутствие каких бы то ни было сооружений рудникового характера свидетельствуют о том, что они находились в эксплуатации уже и в первобытные доисторические времена.

В Закарпатье имеется около 20 местонахождений памятников ла-тенской культуры. Наиболее богатые и многочисленные находки этого периода были обнаружены на горах Галлишовке (204 м)и Ловачке (306 м), составляющих северо-западное звено охватывающей Мукачево громадным амфитеатром гирлянды, образуемой последними отрогами Вулканических Карпат. На склонах обеих гор простираются роскошные виноградники, разводимые в этих местах с незапамятных времен.

Подавляющая часть находок была обнаружена случайно, — не в процессе систематических раскопок, а при плантажных работах по закладке виноградников. В конце прошлого столетия, когда в Дунайском бассейне свирепствовала филоксера, пришлось на месте уничтоженных ею закладывать новые виноградники. При восстановлении уничтоженных филоксерой виноградников производился обыкновенно перевал (риголировка) почвы до глубины одного метра. При этих работах, так примерно по середине склонов, было обнаружено множество черепков и даже цельной керамики, между ними иногда и железные предметы. Известный пионер археологии в Закарпатье Федор Легоцкий тщательно собирал их, и ему удалось собрать здесь довольно большую коллекцию, приобретенную впоследствии у его наследников буржуазным чехословацким правительством для Мукачевского городского музея. В настоящее время она находится в фондах Закарпатского государственного краеведческого музея в Ужгороде. К сожалению, из многочисленных предметов, обнаруженных здесь при этих работах, невредимыми были изъяты и спасены для науки лишь те предметы, которые не были уничтожены киркой плантатора, — ведь плантаторы, а тем более нанятые

ими землекопы, руководились вовсе не археологическими заданиями. Однако собранные и, таким образом, спасенные материалы и так представляют собою большую ценность для науки и дают нам довольно четкую и наглядную картину о жителях поселений и стоянок на склонах этих гор. Обнаруженные здесь предметы по форме показывают близкое родство с памятниками поздне-латенской культуры Словакии и страдоницкой культуры Чехии.[1]

Обнаруженные здесь железные предметы отличаются большим разнообразием. Из оружия имеются типичные кельтские обоюдоострые мечи с рукояткой, напоминающей фигуру человека, наконечники копий, ножи, кинжалы, цепи для мечей, тесаки. Из хозяйственных орудий здесь обнаружены рала, косы, серпы, ножницы, четырехугольные и круглые жернова, молоты, долота, скребла и др. Отдельные жилища стояли разбросано на склонах гор, на небольших террасах. Ф. Легоцким было исследовано свыше 24 таких жилищ. Жилища эти представляли собою четырехугольную яму, глубиной до одного метра и длиной в 5—6 метров. Стены были построены из плетня. Посередине жилища стоял очаг, сложенный из камней и обмазанный глиной. Над ним находилось в крыше отверстие для выхода дыма. Над очагом была перекладина из железной жердины, с которой свисал, подвешенный на цепи с крюком, котел. Судя по длине найденной в одном из жилищ железной цепи высота такого жилища превышала два метра.[2]

В этих же местах была обнаружена одна из новейших ла-тенских находок. Находка эта была обнаружена также случайно. После воссоединения Закарпатья с Советской Украиной развитие виноградарства и виноделия в области благодаря заботам партии и правительства приняло особый размах. Этому немало способствует и то обстоятельство, что продукты виноградарства и виноделия обрели большую территорию для сбыта. На Мукачевщине также началась закладка новых виноградников. В 1954 году на северо-западных склонах, в пределах села Клячаново, Мукачевского района, на вершине западного отрога Ловачки, носящего название Обочье (155 м), при плантажных работах был обнаружен небольшой клад железных предметов. Это единственный клад позднего железа, обнаруженный до сих пор в Закарпатье. Он находился на глубине 75 см.

Клячановский клад состоит из семи железных орудий. Среди них имеются три втульчатых топора, один пробойник, один наральник, одна стамеска (скобель) и один нож (бритва).

Из них самым крупным является наральник. Он весит 706 гр. Длина наральника — 29 см. На противоположном острию конце на наральнике загнутые лопасти образуют втулку. Самый крупный топор на противоположном лезвию конце имеет вместо обуха сплошную четырехугольную втулку. Топор весит 1 кг и 54 грамма. Длина топора 16,5 см. Второй топор несколько меньше. Он весит 904 грамма. Втулка у него состоит из двух загнутых друг к другу лопастей, между которыми остается щель. Третий топорик заметно меньше. Он весит всего 286 гр. Длина топорика 12,5 см. Пробойник имеет четырехгранную втулку и такой же наконечник. Весит он 170 гр. Длина его 9,5 см. Стамеска имеет четырехгранную втулку размером 3 × 2,8 см. Длина ее 8,5 см. Ширина ее вогнутого режущего лезвия 5 см. Один конец бритвы заострен для насадки ручки. Другой конец обломлен. Бритва имеет слегка изогнутую форму. Длина ее 17,30 см.

Все формы этого единственного в Закарпатье клада поздне-латенского периода встречаются в прежних отдельных разрозненных находках. Совершенно новых форм или типов среди них вовсе не имеется.

Гораздо больший интерес представляет собой другой клад поздне-латенского периода. Клад этот был найден тоже случайно в с. Малая Бегань, Береговского района. Он был обнаружен в 1952 году при рытье колхозной силосной ямы. На южной окраине села, недалеко от центра, на глубине 160—170 см в песчаной почве. Клад этот — поскольку он может им назван из за небольшого количества входящих в его состав предметов — состоит всего из 4-ех вещей: из обломка стеклянного браслета, из двух бронзовых статуэток и фрагмента бронзового браслета. Клад находился — по рассказам рывших силосную яму колхозников — в деревянном корытце, настолько истлевшем от времени, что при извлечении его из почвы оно рассыпалось. На той же глубине, несколько в стороне, был обнаружен также глиняный сосуд, который, к сожалению, не сохранился.

Браслет сделан из зеленоватого стекла, обычной круглой формы с закругленными краями. Размеры его в диаметре 9,5 см, толщина браслета 1 см. На браслете нет никаких орнаментов. В типологическом отношении он не представляет собою ничего особенного и сходен в основном с предметами подобного предназначения.

Зато статуэтки можно считать в высшей степени оригинальными и даже уникальными. Статуэтки эти отличаются в значительной степени друг от друга и по форме, и по сюжету, и по своему предназначению, в особенности же по художественному исполнению, однако, каждая из них сама по себе является чрезвычайно ценной и единственной. Уже при самом поверхностном их обследовании можно уста-

[1] Д-р Йосиф Янкович, *Подкарпатская русь в предистории*, стр 33. г. Мукачево, 1931.

[2] Д-р Йосиф Янкович, *Подкарпатская русь в предистории*, стр. 30 Мукачево, 1931 г.

новить, что они принадлежат не одному и тому же мастеру.

Одна из статуэток представляет собою фигуру голого мужчины. Выполнена сравнительно грубо и примитивно. Высота фигурки 6,2 см. Голова у фигурки плоская с чуть-чуть намеченными губами и носом. На левое плечо свисает заплетенная коса. Правая рука поднята и касается головы а левая положена на грудь, на которой чуть отмечены плоские мужские соски. Ноги фигурки коротки в сравнении с туловищем — всего 2 см. Напротив того, туловище непропорционально длинное — 3 см. Преувеличенные размеры имеют и половые органы. Статуэтка сама стоять не может. На спине у статуэтки имеется дырка, сделанная специально для того, чтобы туда засовывать проволоку или палочку, при помощи которой — как подпорки — статуэтку можно было поставить на ноги. Статуэтка должно быть служила для культовых целей. Повидимому, она была эмблемой господствовавшего уже в то время патриархата. Статуэтка имеет некоторое сходство еще с бронзовыми фигурками первой половины железного века из Италии и Восточных Альп.

Вторая статуэтка представляет собою фигурку дикого кабана с открытой пастью. Длина статуэтки 5 см., а высота — 3 см. Работа в высшей степени художественная и, несомненно, принадлежала большому мастеру. Она изображает ощетинившегося, разъяренного дикого вепря с грозно открытой пастью, угрожающе торчащими по ее бокам, готовыми к нападению, клыками. Все детали выполнены в высшей степени художественно, анатомически верно, хотя из них некоторые, как напр. пасть, повидимому умышленно, заметно предименсированы. Стоящая дыбом щетина, торчащие кверху уши, свисающий боком хвост — все эти детали исполнены с большим вкусом и умением. Так выполнить мог только настоящий художник, знакомый как следует с природой, повадкой и анатомией дикого вепря, существенные черты которого были им мастерски схвачены и переданы. На спине статуэтки торчат остатки железного кольца, при помощи которого статуэтка, должно быть, подвешивалась на цепочке. Повидимому, статуэтка служила амулетом — очевидно для охотника — и носилась на цепочке на шее.

Четвертая вещь из мало-беганского клада представляет собою один лишь узел (звено) от толстого массивного бронзового браслета. В типологическом отношении фрагмент не отличается от остальных подобного рода находок.

Рис. 1. Ситуационный план.
Рис. 2. Клячановский клад 1945 г. Инв. Но. А — 349/2—8.
Рис. 3. Мало-беганский клад 1952 г. Инв. Но, А — 350/2
Закарпатский государственный краеведческий музей.

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Slovanské mohyly na východnom Slovensku

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA

Slovenský mohylník v Kráľovskom Chlmci

Štátny archeologický ústav v Martine podnikol r. 1949 pod vedením pisateľa tejto práce[1] a v roku nasledujúcom pod vedením kustóda Štátneho východoslovenského múzea J. Pastora[2] výskum na slovanskom mohylníku v Kráľovskom Chlmci. Pohrebisko objavil pred vyše 60 rokmi T. Lehoczky, niekdajší spolupracovník múzea v Mukačeve. Zistil na ňom, ako z jeho zpráv vysvitá, približne 40 mohýl v priemere 5—10 m a vysokých 1—2 m, z ktorých 25. mája a 11. júna 1894 otvoril šesnásť.[3].

Mohylník sa rozprestiera na S od hradskej Kráľ. Chlmec—Svätuša (predtým Bodrogszentes) v lese zv. Erős (tab. I: 1) na východnom terasovitom okraji návršia (kóta 106). Pri výskume r. 1949 sa zistilo, zameralo a zakreslilo celkove 66 mohýl (porov. plán mohylníka). Ťahajú sa v dĺžke vyše 1 km a rozložené sú v štyroch skupinách. Okraj terasy návršia sa miestami strmo skláňa k povodiu Latorice. Mohyly navŕšené sú z piesočnatej hliny, kruhovitého základu, v priemere 7—21 m a vysoké 25—170 cm. Na viacerých sme zistili stopy po dávnejšom výkope. Mohylník založili, ako výskumy ukázali, na miestach sporadicky obývaných alebo vyhľadávaných už v halštatskej dobe. K nemu patrí zrejme aj päť násypov, zistených J. Pastorom asi 2 km na Z od pohrebiska na svätušskej, teda západnej strane lesa Erős.[4]

Od 19. októbra do 5. novembra 1949 prebádal som v severnej časti mohylníka s J. Pastorom a A. Škvarkom štyri násypy a J. Pastor v čase od 20. mája do 25. júna a od 7. do 9. novembra 1950 v južnom úseku mohylníka, čiastočne ohrozenom prestavbou cesty, odkryl šesť mohýl. Povereníctvo školstva a kultúry na návrh Archeologického ústavu SAV mohylník vyhlásilo za územie archeologicky chránené. Na mieste je toho času štátna bažantnica.

Stav mohýl r. 1949

Najväčšia skupina mohýl zaberá severnú časť mohylníka a pozostáva zo 46 násypov pomerne husto a nepravidelne rozložených v dubovom a agátovom lese na ploche pribl. 185×175×160 m.

Mohylu 1—4 preskúmali v uvedenom roku.

Mohyla 5. V priemere približne 880, v 75 cm, neporušená.

Mohyla 6. V priemere 970, v 110 cm. Znaky sondy od stredu na SZ.

Mohyla 7. V priemere 850, v 25 cm, nízka, neurčitých hraníc.

Mohyla 8. V priemere 900, v 80 cm. Na južnej strane stopy po sonde.

Mohyla 9. V priemere 11 m, v 55 cm, nízka, rozťahaná, neporušená.

Mohyla 10. V priemere 920, v 75 cm, neporušená.

Mohyla 11. V priemere 11,70 m, v 120 cm. Uprostred je porušená hlbokou jamou, širokou asi 4 m.

Mohyla 12. V priemere 850, v 40 cm, nízka, zachovaná.

Mohyla 13. V priemere ca 10 m, v 60 cm, zachovaná. Násyp sa stráca.

Mohyla 14. V priemere 820, v 70 cm; na južnom okraji stopy po sonde.

Mohyla 15. V priemere 840, v 60 cm; na východnej strane znaky sondy.

Mohyla 16. V priemere 8 m, v 75 cm, neurčitých hraníc.

Mohyla 17. V priemere 930, v 50 cm, nízka, rozťahaná, bez porastu. Násyp sa stráca.

Mohyla 18. V priemere 9 m, v 65 cm, neporušená Násyp sa stráca.

Mohyla 19. V priemere 880, v 65 cm, neporušená.

Mohyla 20. V priemere 810, v 75 cm, zachovaná.

Mohyla 21. V priemere 820, v 55 cm, zachovaná.

Mohyla 22. V priemere ca 11 m, v 95 cm. Na jz strane znaky sondy.

Mohyla 23. V priemere 950, v 65 cm, neporušená.

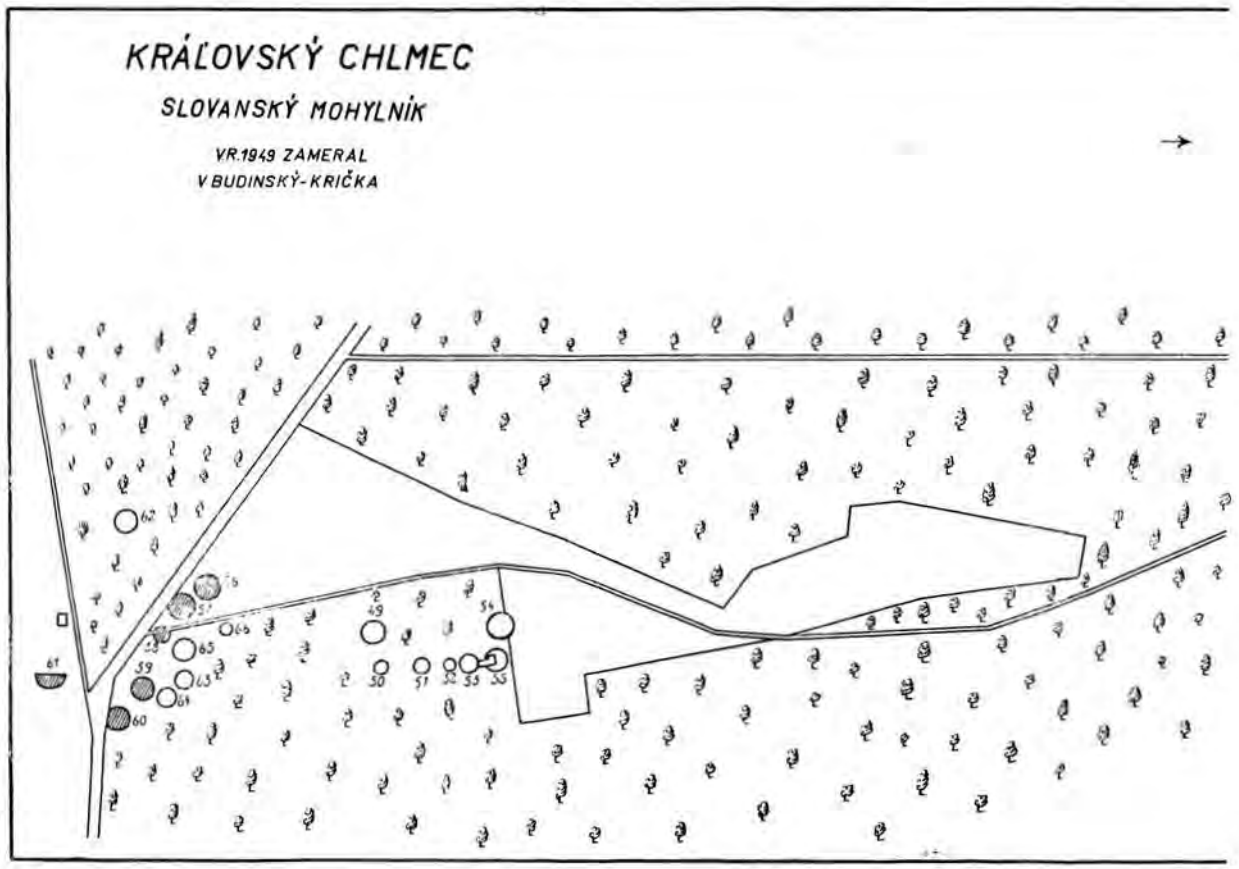

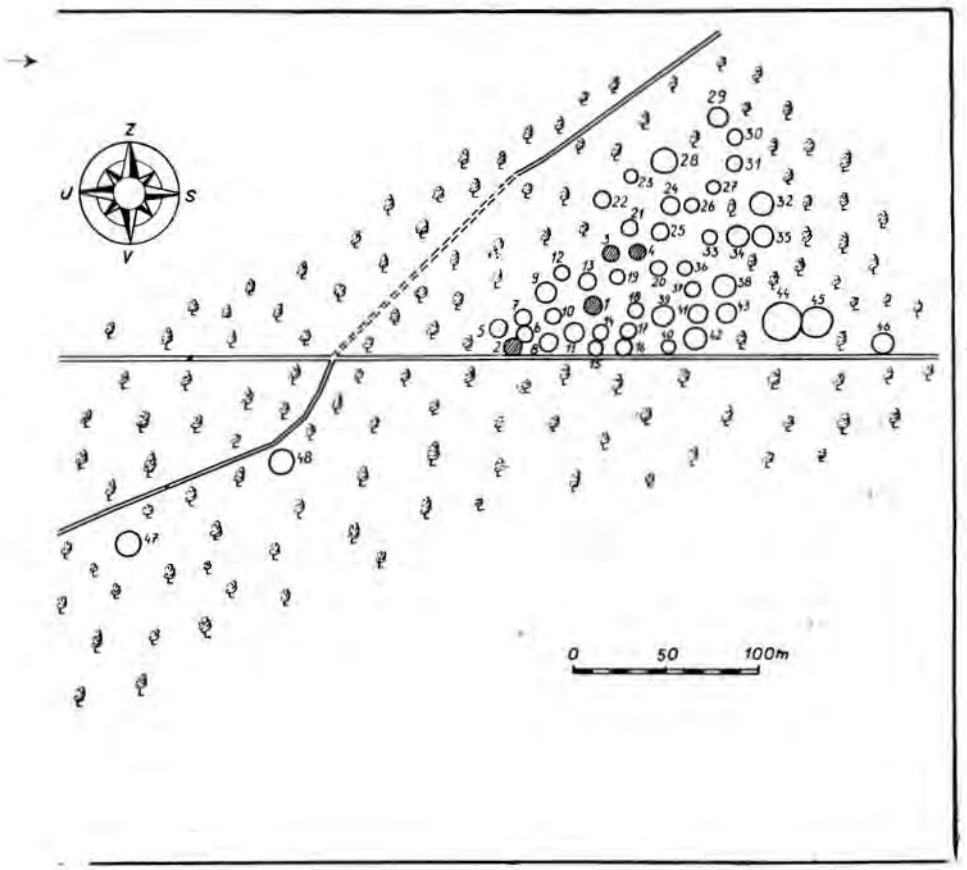

Kráľovský Chlmec. Plán slovanského mohylníka. Zameral a kreslil V. Budinský-Krička.

Mohyla 24. V priemere 11 m, v 60 cm, neporušená.

Mohyla 25. V priemere 950, v 55 cm, nízka, rozťahaná. Násyp sa stráca.

Mohyla 26. V priemere 8 m, v 40 cm, nízka, rozťahaná. Násyp sa stráca.

Mohyla 27. V priemere 750, v 55 cm, nízka, neporušená.

Mohyla 28. V priemere 14 m, v 110 cm. V prostriedku stopy po výkope.

Mohyla 29. V priemere 10,5 m, v 60 cm, neporušená.

Mohyla 30. V priemere 950, v 50 cm, neporušená.

Mohyla 31. V priemere 9 m, v 55 cm, zachovaná.

Mohyla 32. V priemere 13 m, v 110 cm, neporušená.

Mohyla 33. V priemere 830, v 50 cm, nízka, neporušená.

Mohyla 34. V priemere ca 12 m, v 135 cm, neporušená.

Mohyla 35. V priemere 13 m, v 125 cm, neporušená.

Mohyla 36. V priemere 960, v 55 cm, neporušená. Násyp zaniká.

Mohyla 37. V priemere 950, v 50 cm, nízka, zachovaná, bez porastu.

Mohyla 38. V priemere 12,5 m, v 105 cm. Na západnej strane znaky po veľkej sonde.

Mohyla 39. V priemere 12,70 m, v 120 cm, porušená sondou od J do stredu.

Mohyla 40. V priemere 9 m, v 110 cm, asi neporušená.

Mohyla 41. V priemere 10 m, v 80 cm, s jamou (3×2 m) v severnej časti.

Mohyla 42. V priemere 13 m, v 150 cm, prefatá sondou v smere Z—V.

Mohyla 43. V priemere 10 m, v 130 cm, prefatá priekopou širokou asi 2 m v smere Z—V.

Mohyla 44. V priemere 21.50 m, v 170 cm, porušená priekopou ca 4×2 m.

Mohyla 45. V priemere 17,30 m, v 113 cm, porušená jamou 4×3 m.

Mohyla 46. V priemere 12,50 m, v 95 cm, porušená dvoma jamami.

Druhá skupina mohýl, pozostávajúca iba z dvoch násypov, leží v dubovom lese južne od predchádzajúcej.

Mohyla 47. V priemere 11,90 m, v 118 cm so stopami jamy uprostred.

Mohyla 48. V priemere 13,60 m v 102 cm. Uprostred znaky jamy asi 2 m širokej.

Tretia skupina mohýl sa rozprestiera v dubovom lese južne od predchádzajúcej a má vo dvoch radoch sedem násypov.

Mohyla 49. V priemere 11,80 m, v 103 cm, neporušená.

Mohyla 50. V priemere 760, v 57 cm, neporušená.

Mohyla 51. V priemere 810, v 40 cm, nízka, zachovaná.

Mohyla 52. V priemere 670, v 33 cm, nízka, neporušená.

Mohyla 53. V priemere 10 m, v 50 cm, nízka, neporušená.

Mohyla 54. V priemere 12,50 m, v 70 cm. V severnej časti je prefatá lesnou cestou.

Mohyla 55. V priemere bola asi 11,60 m, v ca 65 cm. Porušená je pivnicou, pristavenou k horárni.

Štvrtá skupina mohýl, rozprestierajúca sa v dubovom lese južne od predchádzajúcej, rozdelená je hradskou na dve skupiny. Bolo tu dovedna 11 mohýl. Šesť z nich prebádal r. 1950 J. Pastor. Dve z mohýl sa dvíhali osamele na J od hradskej, ostatné sa koncentrovali do oválu severne od hradskej.

Mohyla 56. V priemere 14,50 m, v 77 cm, na oráčine, rozťahaná. V záznamoch J. Pastora je to mohyla 5.

Mohyla 57. V priemere 14 m, rozoraná. V záznamoch J. Pastora označená ako mohyla 6.

Mohyla 58. V priemere 875, v 82 cm, neporušená. J. Pastor ju označil ako mohylu 7.

Mohyla 59. V priemere 12,60 m, v 90 cm, neporušená. V záznamoch J. Pastora je to mohyla 8.

Mohyla 60. V priemere 12 m, v 92 cm. Južný okraj porušený priekopou hradskej. J. Pastor ju označil ako mohylu 9.

Mohyla 61. V priemere 15,75 m, v 115 cm. Západná polovica mohyly bola zväčša rozkopaná. Bez porastu. J. Pastor ju označil ako mohylu 10.

Mohyla 62. V priemere 12,40 m, v 80 cm, neporušená.

Mohyla 63. V priemere 11,20 m, v 125 cm, neporušená.

Mohyla 64. V priemere 10,40 m, v 95 cm, neporušená.

Mohyla 65. V priemere 13,20 m, v 130 cm, neporušená.

Mohyla 66. V priemere 750, v 35 cm, nízka, rozťahaná, bez porastu.

Na mohylníku sa zistilo r. 1949, ako z uvede-

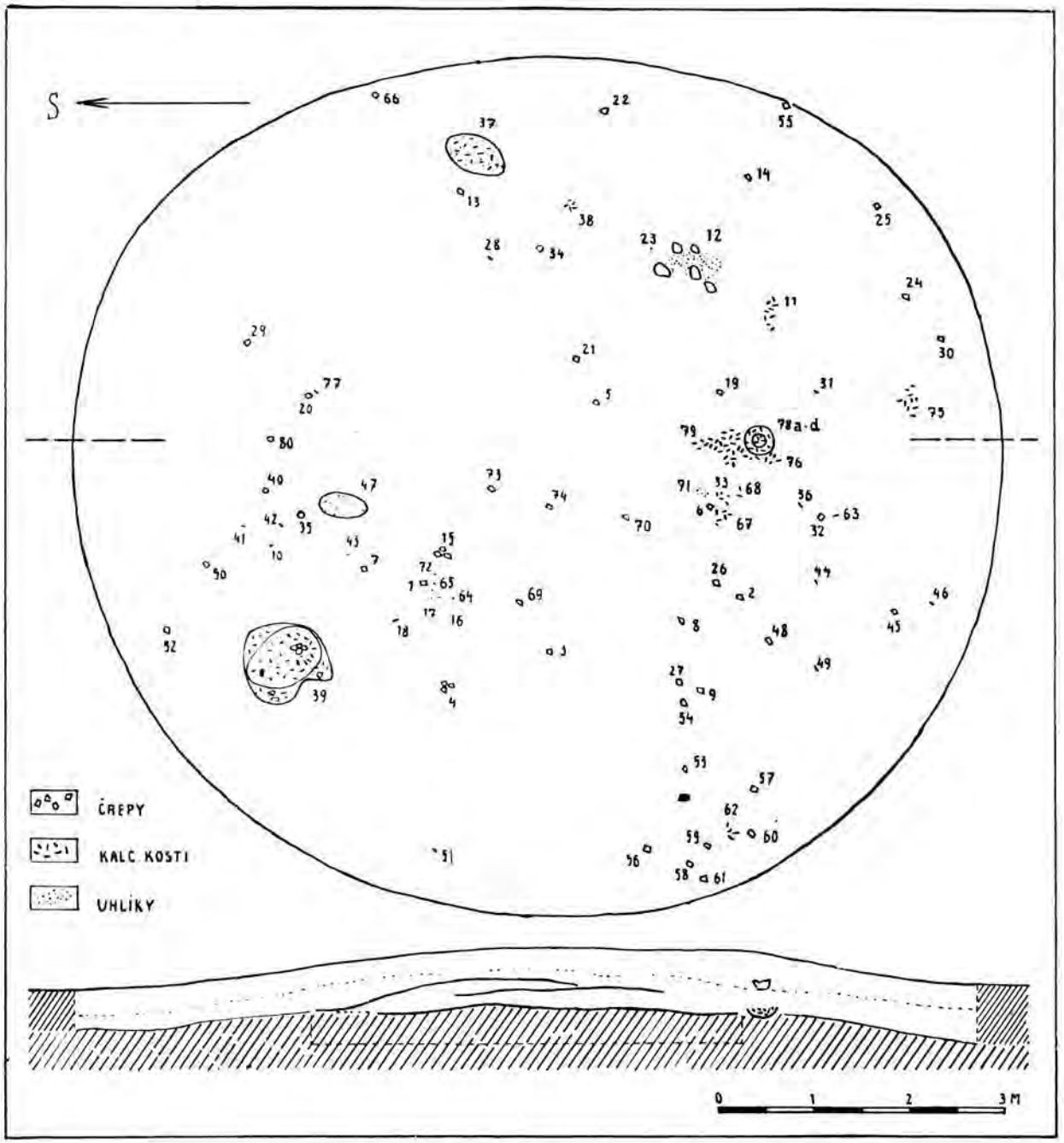

Obr. 1. Kráľovský Chlmec. Mohyla 1.

ného vysvitá, 43 neporušených mohýl, 6 mohýl porušených oraním, zemnými prácami a cestami a 17 mohýl otvorených sondami a jamami. Na posledných 17 mohylách sme zachytili zrejme stopy pokusných sond T. Lehoczkého, ktoré tiež dosvedčujú, že menovaný bádateľ sondoval len v severnej časti mohylníka, teda na prvej a druhej skupine mohýl. V severnej skupine mohýl najvyššie násypy sa koncentrujú do sv časti priestoru. Na nálezisku tejto najväčšej skupiny mohýl pestovali údajne miestami kedysi melóny. Stopami toho sú azda mohyly nízke, akoby rozťahané.

Výskum r. 1949

Mohyla 1 bola v priemere 900—975 cm, v pribl. 50 cm, neurčitých hraníc (obr. 1). Jej povrchová vrstva humusovitého piesku bola 20—35 cm hrubá a pozvoľna prechodila do vrstvy žltohnedého piesku. V priereze druhej vrstvy, ako ukazovala kontrolná stienka (S—J), črtali sa tri tenké pruhy červenohnedého piesku. Podložím tejto vrstvy bola okrovosivá piesočnatá vrstva, ktorá v hĺ. 100 cm pod najvyšším bodom mohyly sa menila vo vrstvu žltého, hrdzavými škvrnami pruhovaného piesku. Na stopy dávneho povrchu

sa neprišlo pod násypom. Prv ako mohylu začali budovať, možno miesto zámerne upravili tak, aby sa vyvyšovalo nad okolitý terén, ale možné je i to, že na stavbu mohyly zvolili prirodzenú vyvýšeninu.

Obsah mohyly 1:

1, 3, 4, 7—9, 14, 21, 25—27, 32, 45, 48, 50, 52, 54, 56, 61, 69, 70, 74. Ojedinelé atypické hradištné *črepy*, nájdené prevažne v hĺ. od 25 do 100 cm pod najvyšším bodom mohyly.[5]

2. *Črep* s dvojitou vlnovkou z hnedého hrnca vyrobeného z piesočnatej, sľudnatej hliny (tab. III: 8). Z povrchu mohyly. Staršia až stredná doba hradištná.

5. Okrovohnedý halštatský *črep* s pásikovým uchom, nájdený v strede násypu v hĺ. 23 cm (tab. III: 12).

6. Tmavošedý *črep* s viacnásobnou vlnovkou z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 30 cm. Staršia doba hradištná.

10. Kalcinovaná *kosť* z lebky z hĺ. 45 cm.

11. Skupina kalcinovaných *kostičiek*, nájdených v jv kvadrante mohyly v hĺ. 35 cm na ploche ca 15×35 cm. Medzi nimi je niekoľko zlomkov lebečných kostí azda nedospelého jednotlivca.

12. Na SV od kostičiek sa značil v hĺ. 37 cm na ploche ca 30×60 cm tmavý piesok s uhlíkmi. *Pálenisko* bolo z dvoch strán kameňmi ohradené.

13, 19, 22, 24, 29, 30, 34, 40, 73. Ojedinelé atypické prehistorické *črepy*, nájdené v hĺ. 45—93 cm.

15. Skupinka *črepov* z piesočnatej, sľudnatej hliny; na vonkajšom povrchu sú hnedej, na opačnom čiernosivej farby. Na jednom zlomku sú viacnásobné vlnovky a pás vodorovných rýh (tab. III: 9). Sz kvandrant mohyly, z hĺ. 51 cm. Mladšia fáza staršej doby hradištnej.

16, 23, 43, 64—65, 72. Ojedinelé uhlíky, nájdené v hĺ. 51—93 cm.

17. Neďaleko predchádzajúcich črepov v tej istej hĺbke sa našla skupina *uhlíkov*.

18, 28, 41, 42, 44, 46, 49, 62, 63. Ojedinelé kalcinované *kostičky*, nájdené v hĺ. 51.—83 cm.

20. *Črep* s viacnásobnou vlnovkou z hrubostennej nádoby zvonku hnedej, znútra čiernosivej farby, vyrobenej zo sľudnatej, piesočnatej hliny (tab. III: 14). Zo sv kvadrantu mohyly z hĺ. 43 cm. Staršia až stredná doba hradištná.

31. Zlomok kalcinovanej lebečnej *kosti* dospelého jednotlivca z jv kvandrantu mohyly z hĺ. 53 cm.

33, 67, 68. Skupina kalcinovaných *kostičiek* najskôr z dospelého jednotlivca. Jz kvandrant mohyly. Kosti č. 33 ležali vyššie (57 cm) ako ostatné (73 cm).

35. Zlomok dvojkužeľovitého *praslena* šedohnedej farby s rytou výzdobou (tab. III: 7), nájdený v sz kvadrante mohyly v hĺ. 58 cm.

36. Zlomok kalcinovanej lebečnej *kosti*, azda z nedospelého, z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 69 cm.

37. V sv kvadrante mohyly značila sa na oválnej ploche 40×65 cm vrstva premiešaná s uhlíkmi, uhoľným prachom a zlomkami kostičiek. Vrstva mierne sa skláňala od J na S (hĺ. 68—73 cm). Bol tu zrejme *žiarový hrob*. Kosti patrili, súdiac podľa hrubšieho zlomku, najskôr vyvinutému jednotlivcovi.

38. Na jz od predchádzajúceho nálezu v hĺ. 61 cm sa prišlo na skupinu kalcinovaných *kostičiek* nevyspelého (?) indivídua.

39. V sz kvandrante blízko okraja mohyly sa narazilo na *hlavný hrobový celok* mohyly 1. V hĺ. 58 cm sa prišlo na tmavý, miestami čierny zásyp oválnej jamy, ktorej okraj bol v hĺ. 83 cm pod najvyšším bodom mohyly (tab. I: 3). Vrchná časť vrstvy zásypu zaberala plochu 60×90 cm, jama pod ňou, pribl. obdĺžniková, bola 80 cm dlhá, 55 cm široká a 18 cm hlboká (tab. I: 4). Vo vrstve zásypu, miestami sfarbeného do čierna uhoľným prachom, ale hlavne vo výplni jamy, sa našli kalcinované kostičky, kúsky dreveného uhlia, prehistorický črep, atypický hradištný črep, železná *objímka* alebo *skobka* tvaru G a zlomky starobylej hradištnej *nádoby*. Objímka alebo skobka je z pásika najviac 6 mm šírky, konce má hrotnaté; rozmery 30×17 mm (tab. III: 6). Väčšina črepov nádoby ležala v skupine, ostatné boli roztratené v zásype jamy. Zo zlomkov sa dala zložiť pribl. polovica nádoby, chýbajúce časti sa doplnili. Je to neveľká hrncovitá nádobka s okrajom mierne vyhrnutým, vyrobená voľnou rukou z jemnej hliny. Povrch je drsný, hrboľatý, zväčša okrovohnedej, miestami i šedej a červenohnedej farby. Na črepoch badať stopy po sekundárnom ohni. Výška nádobky 116 mm (tab. III: 15). Ide tu možno o zlomky nádoby rozbitej zámerne v súvislosti s pohrebnými zvykmi. Nádoba je blízka potiskej keramike z avarskej doby. Medzi kalcinovanými kostičkami je niekoľko väčších a hrubších zlomkov a tiež niekoľko zlomkov lebečných kostí; súdiac podľa nich, hrob patril skôr dospelému ako maloletému jednotlivcovi. Nádoba je uložená v Štátnom východoslovenskom múzeu v Košiciach. Inv. č. IV—3650.

47. Na JV od opísaného hrobu v hĺ. 66 cm bola

tmavá oválna škvrna s ojedinelými drobnými uhlíkmi.

51. V tom istom kvadrante mohyly v hĺ. 66 cm sa našla lebečná *kosť* dospelého indivídua.

53. Zlomok hnedej tenkostennej halštatskej *šálky* z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 68 cm (tab. III: 11).

55. Hnedý *črep* s výzdobou vodorovných rýh z jemnej sľudnatej, piesočnatej hliny (tab. III: 5). Staršia až stredná doba hradištná. Z jv kvandrantu mohyly z hĺ. 63 cm.

57—60. Skupina roztratených *črepov* z nádoby zvonku žltohnedej, znútra čiernosivej farby, vyrobenej z jemnej piesočnatej hliny najskôr na kruhu; výzdoba: 5 riadková vlnovka medzi pásmi vodorovných rýh (tab. III: 10). Mladšia fáza staršej doby hradištnej.

66. Hradištný *črep* s ornamentom dvoch rýh, na vonkajšom povrchu hnedý, na opačnom čiernosivý, z jemnej sľudnatej hliny. Zo sv kvadrantu mohyly z hĺ. 93 cm.

71. V jz kvandrante mohyly v hĺ. 80 cm sa značila tmavšia škvrna piesku (priem. 25 cm) s ojedinelými kalcinovanými *kostičkami*.

75. V jv kvadrante blízko okraja mohyly v hĺ. 83 cm bola skupna kalcinovaných *kostí* najskôr z dospelého indivídua; medzi nimi je niekoľko zlomkov lebečných kostí.

77. *Zlomok* z lebky dospelého jednotlivca nájdený v sv kvadrante mohyly.

76, 78a—d, 79. Týmito číslami označil som na pláne mohyly nálezy *dvoch* ďalších *žiarových hrobov*, na ktoré sa prišlo pri prekopávaní kontrolnej stienky v južnej polovici mohyly. V hĺ. 34—44 cm, teda ešte v násype, spočíval spodok väčšej hrncovitej hradištnej *nádoby* hnedej farby, vyrobenej zo sľudnatej, piesočnatej hliny, premiešanej s ojedinelými kamienkami (č. 78b); priem. dna 102 mm (tab. III: 13). V črepe bolo mnoho kostičiek, z ktorých najmä zlomky lebečných kostí svedčia o spopolnení maloletého jednotlivca. V zásype tohto čiastočného popolnicového hrobu boli ojedinelé kalcinované kosti dospelého jednotlivca (78a) a na ich väčšie skupiny sa prišlo v hĺ. 49—57 cm i západne (76) a severne (79) od popolnice. Asi 20 cm pod dnom torza popolnice sa značila 30 cm široká a 8 cm hlboká *jamka* (78c), vyhĺbená do piesočnatého podložia mohyly. V jej tmavej výplni bolo mnoho kostí dospelého jednotlivca, možno toho istého, na ktorého kosti sa prišlo už vyššie v zásype (78a) a v okolí popolnice (76, 79). Tak v jamke ako aj v okolí popolnice sa našli väčšie zlomky lebečných a iných kostí, svedčiace o nedostatočnom spopolnení tela. V popolnici boli teda pozostatky nedospelého a v jej zásype a okolí a pod ňou v jamke pozostatky dospelého jednotlivca. Azda s hrobom dospelého súvisela aj skupina kostičiek nájdených v polohe 33, 67 a 68, ako aj zlomok ohnutého železného *pásu* (78d) so znakmi sekundárneho ohňa, nájdený južne od urnového hrobu; rozpätie tohto kovania je 7 cm, š 21 a hrúbka 2 mm (tab. III: 4).

80. Pri prekopávaní kontrolnej stienky sa našiel v hĺ. 69 cm v sev. polovici mohyly okrajový *črep* z halštatskej misky, zvonku šedohnedej, znútra tmavosivej farby (tab. III: 2).

81. Zo zberu hradištných črepov pozoruhodný je z mohyly hnedý *zlomok* s dvojitou vlnovkou z jemnej hliny (tab. III: 3) a šedý *črep* s vodorovným ryhovaním z nádoby zhotovenej zo sľudnatej hliny pravdepodobne na kruhu (tab. III: 1).

Na prvé nálezy sa prichodilo pri odkryve mohyly už v povrchovej vrstve a na posledné v hĺ. 100 cm pod jej najvyšším bodom. Mohyla obsahovala zrejme pozostatky niekoľkých spopolnených indivíduí, ale jednotlivé hrobové celky sa mohli spoľahlivejšie rozlíšiť len v štyroch prípadoch. Na skupiny kalcinovaných kostičiek sa prišlo totiž i mimo hrobových celkov a ich rozptýlené zlomky sa našli ešte na 14 miestach. Okrem čiastočného popolnicového hrobu (78b) sme zistili v mohyle dva jamové hroby (39, 78c) a ako hrobový celok sa vynímalo i uhlisko s kostičkami v polohe 37.Hrobovými celkami boli možno i niektoré skupiny kostičiek v jv kvadrante mohyly; to sa vzťahuje najmä na skupinu kostí osoby azda nedospelej, odkrytých už v násype (11). V mohyle sa našli, ako výskum ukázal, pozostatky dospelých i maloletých indivíduí. Nález praslena naznačuje, že niektorý z hrobov patril osobe ženského pohlavia. Azda na pohreb mužského poukazuje nález železnej objímky alebo skobky (39), ako aj nález železného pásového kovania (78c), pochodiaceho možno z obruče dreveného vedierka.

K pohrebným zvykom sa viažu nálezy dvoch uhlísk, menších skupín uhlíkov i ojedinelých uhlíkov. Na zlomky hradištných nádob sa prišlo v násype a pod ním pribl. na 32 miestach. Zvyšky pozostatkov tela v niektorých prípadoch uložili na miesto pochovávania pred začatím stavby mohyly, v iných zasa najskôr už v štádiu budovania mohyly, ale do hotového násypu ich už sotva vkladali. Pri budovaní mohyly sa dostali do násypu i niektoré črepy a uhlíky a vtedy zapálili aj ohník, ktorého stopy sme odkryli v polohe 12. Nálezy prehistorických črepov svedčia o sporadickom osíd-

leni miesta, odkiaľ brali hlinu na stavbu násypu, vo včasnej dobe železnej.

Hradištné črepy sú z rozličných úžitkových nádob, ale prevažne atypické. Výraznejších zlomkov s ornamentom sa našlo len niekoľko. Dôležitým nálezom je starobylá nádoba potiského rázu, ktorá datuje príslušný hrob do VII.—VIII. stor. Ak pripúšťame, že je súčasná so zlomkami zdobenej hradištnej keramiky, treba mohylu datovať do mladšej fázy staršej doby hradištnej, najneskoršie do začiatku následujúceho obdobia.

Mohyla 2 (obr. 2, tab. I: 5) bola pôvodne kruhovitého pôdorysu. Tým, že lesná cesta porušila jej východnú časť, zúžila sa šírka mohyly v smere Z—V pribl. o 2 m. Priemer mohyly v smere S—J bol 910 cm. Vysoká bola 65 cm. Hranica mohyly bola neurčitá. Zvrstvenie násypu sa sledovalo kontrolnou stienkou (S—J).

Násyp pozostával z vrchnej asi 25—30 cm hrubej vrstvy tmavého humusovitého piesku a z 20—35 cm hrubej vrstvy svetlejšieho hnedého piesku. Podloženie mohyly tvorila vrstva piesku hrdzavej farby. Na mieste mohyly bola pôvodne slabá vyvýšenina, no nie je vylúčené, že terén pred budovaním násypu zámerne tak upravili. Na dávnu povrchovú vrstvu sa pod násypom neprišlo. Vrstva podložia sa začínala v hĺ. 62 cm pod vrcholom násypu; prekopali sme ju na ploche v priem. 5 m do hĺbky 93—105 cm pod najvyšším bodom násypu.

Obsah mohyly 2:

1, 16, 21, 33. Styri atypické prehistorické črepy nájdené v hĺ. 40—108 cm.

Na miestach označených na pláne mohyly číslami 2—6, 11—13, 18, 20, 25—30, 34, 37 sa našli hradištné črepy. Všetky sú pravdepodobne z jedného *hrnca*. Boli roztratené v jz kvadrante mohyly a len tri z nich sa našli v iných častiach násypu. Spočívali v hĺ. od 40 do 97 cm pod najvyšším bodom násypu. Ide tu zrejme o zlomky nádoby zámerne rozbitej. Podarilo sa z nich zostaviť iba dva väčšie fragmenty. Nádoba bola sudovitá, asi 20 cm vysoká, dosť štíhla, ku dnu značne zúžená, tenkostenná. Dno nádoby je v priemere 8 cm; našlo sa v polohe 6, kde bola najväčšia skupina črepov. Hrniec vyrobili zo sľudnatej, piesočnatej hliny a pravdepodobne na ručnom kruhu, ako na to poukazujú jemné vodorovné fahy v povlaku črepov z hrdla nádoby a pravidelné línie ornamentu. Okraj hrnca bol úzky, vodorovne vyhrnutý a na obvode zaoblený a hrdlo slabo prehnuté. Nádoba bola dobre vypálená a zvonku hnedej, hnedošedej, znútra černavošedej farby. Výzdoba, vyrytá hrebienkovým náčiním, pozostávala z dvoch viacradových vlnoviek medzi dvoma širokými pásmi vodorovných rýh (tab. IV: 1). Zlomky svedčia o starobylej hradištnej nádobe. Asi dobrá tretina črepov nádoby sa nenašla; zrejme len časť zlomkov sa dostala do stavby násypu. V polohe 6 okrem črepov bola aj kalcinovaná kostička.

7. V južnej polovici mohyly, skoro v jej strede, sa prišlo na *žiarový hrob I* (tab. I: 6). Prvé zlomky kalcinovaných kostí sa ukázali v druhej, teda vo svetlejšej vrstve násypu v hĺ. 28 cm pod vrcholom mohyly. Odtiaľ do hĺ. 50 cm ich pribúdalo. V hĺ. 67 cm na vrstve červenkavého piesku sa našli ich posledné zlomky. Najviac bolo kostičiek v hĺ. od 28 do 50 cm. Rozložené boli na ploche v priemere pribl. 40 cm a spočívali medzi dvoma stienkami, ktoré sa skladali z jedného, ale miestami i z dvoch-troch radov ploských kameňov. Západná stienka bola dosť rovná a 140 cm dlhá, východná tvorila trojhranný blok kameňov 85 cm dĺžky. Kosti sú belavožlté, akoby vymyté a svedčia o hrobe dospelého. Sypali ich na hromádku bez uhlíkov a uhoľného prachu. Spálenie tela bolo nedokonalé, zostalo mnoho zlomkov kostí, najmä lebečných. Medzi kostičkami sa našiel iba atypický prehistorický črep (9). Pravdepodobne s opísaným žiarovým hrobom súviseli zlomky hradištnej nádoby zámerne rozbitej, o ktorej už bola zmienka.

8. V sv kvadrante mohyly v hĺ. 66 cm sa našiel okrajový *črep* z halštatskej misky žltej farby, ktorej ústie sa zbiehalo do vnútra.

10, 14, 15, 17, 22—24, 31. Ojedinelé kalcinované *kostičky*, nájdené v hĺ. 56—99 cm.

19. V jz kvadrante mohyly v hĺ. 73 cm bol okrajový halštatský *črep* z valcovitého hrdla černavohnedej nádoby.

32. Tamže v hĺ. 100—108 cm sa našla skupina kalcinovaných *kostičiek*, azda dospelého; niektoré sú z lebky. Bolo tu i niekoľko črepov, z ktorých sa zachovali dva atypické, azda prehistorické.

35. *Žiarový hrob II*, odkrytý v južnej polovici mohyly, bol jamový. Prišlo sa naň 160 cm od okraja mohyly na rozhraní jz a jv kvadrantu. Prierez hrobu sa zreteľne črtal v kontrolnej stienke. Priehlbina bola oválna, 70 cm dĺžky a 60 cm šírky. Zásyp hrobu bol tmavý, piesočnatý (bez uhlíkov), premiešaný s početnými zlomkami kostí, medzi ktorými sa vyskytli aj zuby a lebečné kosti. Sfarbením zreteľne sa líšil od druhej vrstvy násypu a od vrstvy podložia, do ktorej jamku vyhĺbili.

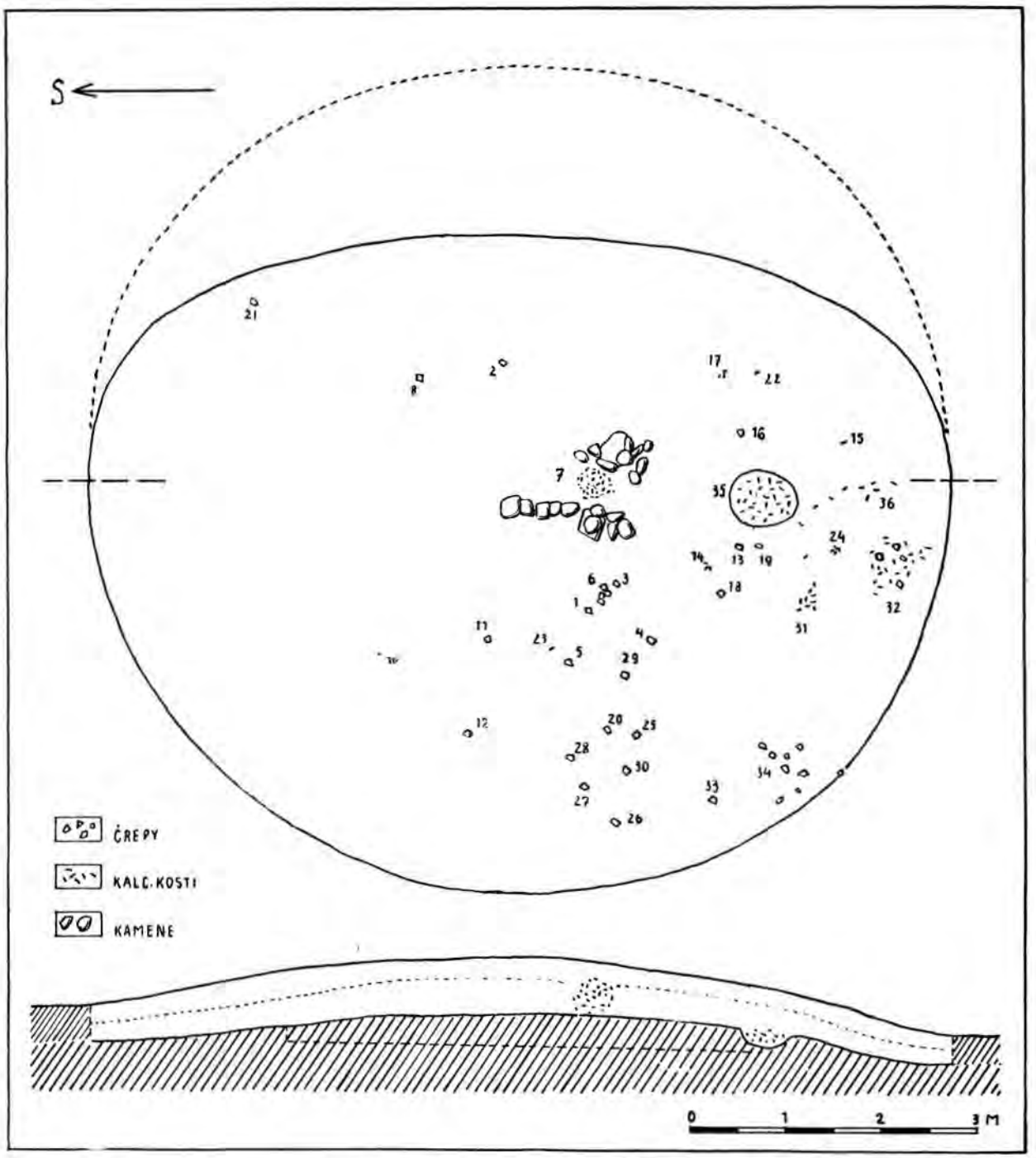

Obr. 2. Kráľovský Chlmec. Mohyla 2.

Vrch zásypu bol v hĺ. 85 a dno jamky v hĺ. 105 cm pod vrcholom mohyly. Jamka bola najviac 20 cm hlboká. Kostičky, súdiac podľa zubov a zlomkov lebky, patrili pravdepodobne maloletému indivíduu. Je pozoruhodné, že v okolí jamy vo vrstve žltého piesku (II) sa našlo niekoľko prehistorických črepov so znakmi sekundárneho ohňa. Jediný výraznejší črep je z hrdla halštatskej nádoby (19).

36. Ojedinelé roztratené kalcinované *kostičky*, nájdené v jz kvadrante mohyly v hĺ. 95 cm, súviseli pravdepodobne s blízkym žiarovým hrobom II.

Mohyla 2, ako z uvedeného vysvitá, obsahovala bezpochyby *dva žiarové hroby*. Prvý bol v násype a patril dospelému, druhý bol jamový a určil som ho ako hrob maloletého. Nálezy ojedinelých kostičiek a ich skupín v južnej tretine mohyly (poloha 14, 15, 17, 22, 24, 31, 32, 36) súviseli azda všetky s hrobom II. Ostatné roztratené kostičky (poloha 6, 10, 23) patrili azda k hrobu I. Je pozoru-

hodné, že v mohyle sa nenašli uhlíky. Zlomky hradištnej nádoby datujú mohylu do mladšej fázy staršej doby hradištnej a súviseli najskôr, ako som už podotkol, s centrálne položeným hrobom I. Prehistorické črepy sa dostali do násypu najskôr náhodne pri stavaní mohyly. Podľa zlomkov hradištnej nádoby, nájdených v západnej polovici násypu, treba považovať mohylu 2 za slovanskú, no v samotnom hrobe I sa našiel len atypický prehistorický črep a zo zásypu hrobu II nemáme vôbec keramické nálezy.

Mohyla 3 bola kruhovitého základu, v priemere 780—845 cm a vysoká pribl. 60 cm (obr. 3, tab. II: 1). Zvláštnosťou násypu bol pás kameňov 625 cm dlhý a najviac 75 cm široký, ťahajúci sa v smere ZZS—VVJ po hrebeni mohyly. Kamene boli nepravidelne poukladané, mnohé z nich ležali na samom povrchu a iné zas spočívali v povrchovej vrstve násypu (tab. II: 2). Tento pás kameňov dobre chránil zvyšky násypu pred úplným zánikom. Na mieste, kadiaľ prebiehal, bola 15—20 cm vysoká hrebienkovitá vyvýšenina.

Násyp skladal sa z dvoch vrstiev: z vrchnej tmavšej humusovitej asi 25 cm hrubej a zo spodnej svetlejšej, piesočnatej. V podloží mohyly bola vrstva svetlého piesku; prišlo sa na ňu v hĺ. 59 cm pod najvyšším bodom mohyly. Pôvodná úroveň terénu pod násypom nebola znateľná. Násyp spočíval na miernej vyvýšenine. Zvrstvenie mohyly sa sledovalo kontrolnou stienkou v smere S—J.

Obsah mohyly 3:

1. V jz kvadrante mohyly v hĺ. 48 cm sa našiel okrajový hradištný *črepok* z neveľkého tmavohnedého hrnca, vytočeného — súdiac podľa jemných vodorovných ťahov v povlaku — na kruhu. Z jemnej piesočnatej hliny. Okraj nádoby bol úzko vyhrnutý (tab. VI: 2).

2, 11, 18, 19, 20, 23, 24, 39. Ojedinelé nálezy atypických hradištných *črepov* z násypu a spod násypu z hĺ. 40—86 cm.

3. Úzka obsidiánová *čepeľ* trojhranného prierezu, 25,5 mm dlhá, nájdená v jz kvadrante mohyly v hĺ. 40 cm (tab. IV: 12).

4. V jv kvadrante mohyly v hĺ. 45 cm sa našiel svetlohnedý hradištný *črep* zo spodku hrnca, vyrobeného zo sľudnatej piesočnatej hliny pravdepodobne pomocou kruhu. Dno nádoby, z ktorej črep pochádza, bolo ohraničené lištovitou vyvýšeninou (tab. VI: 3).

5, 7, 9, 21, 36. Nálezy ojedinelých kalcinovaných *kostičiek* z hĺ. 53—80 cm.

6. Z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 53 cm. Hradištný *črep* so stopami viacnásobnej vlnovky a vodorovnej ryhy, zo sivohnedého hrubostenného hrnca, vyrobeného zo sľudnatej, piesočnatej hliny.

8. Z toho istého kvadrantu mohyly z hĺ. 48 cm pochádza aj hnedošedý *črep* s pásikom jemných vodorovných rýh, zo sľudnatej, piesočnatej hliny, z nádoby vyrobenej pravdepodobne pomocou kruhu (tab. IV: 3). Vyvinutá starohradištná keramika.

10. Zo sz kvadrantu mohyly z hĺ. 52 cm. Šedý *črieepok* z dna nádoby oblúkovitými ryhami upomína na neskorú stredovekú keramiku. Ryhovanie vzniklo pri odrezaní nádoby šnúrou od hrnčiarskeho kruhu (tab. VI: 1).

12. Okrajový *črep* z tenkostenného hrnca zvonku šedohnedej, znútra žltohnedej farby, vyrobeného na kruhu z jemnej sľudnatej, piesočnatej hliny s ojedinelými kamienkami. Hrniec bol značne vypuklý; mal úzky, previslý, na obvode zaoblený okraj. Hrdlo hrnca bolo výrazne vykrojené a delené slabým vodorovným vývalkom. Na črepe sú tri jednoradové strmé vlnovky a dierka, svedčiaca o opravovaní hrnca (tab. IV: 4). Črep nie je zachytený na pláne; našiel sa v hĺ. 51 cm. Je stredohradištného rázu. Porov. 45.

14, 15, 25, 27, 28. Južná polovica mohyly. Zo skupiny črepov z polohy 14 z jz kvadrantu a z väčšieho črepa nájdeného v polohe 25 v jv kvadrante mohyly zostavený bol spodok hrubostenného hrnca, ktorého dno bolo v priemere 105 mm. Nález sa nezachoval. Pravdepodobne z toho samého hrnca sú aj črepy 15, 27 a 28. Zlomky sú zo žltohnedej nádoby, vyrobenej najskôr pomocou kruhu a zdobenej pásmi vodorovných rýh, jemne vyrytých hrebienkovitým nástrojom (tab. IV: 14, 15). Hlina črepov je pieskovitá, sľudnatá. Našli sa v hĺ. 65—70 cm. Staršia až stredná doba hradištná.

16. Z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 61 cm pochádza zlomok *tehloviny*.

17. *Žiarový hrob I* pozostával zo skupiny kalcinovaných kostičiek, ktoré, súdiac podľa zlomkov lebečných kostí, patrili dospelému indivíduu. Našli sa rozptýlené v jz kvadrante mohyly na ploche ca 60×150 cm v hĺ. 61—73 cm. Hlina na mieste nebola ani do tmava, ani do červena sfarbená; nejde tu teda o žiarovisko. S nálezom súvisela pravdepodobne i lebečná kalcinovaná kosť (37), ktorej zlomky sa našli blízko skupiny kostičiek v hĺ. 80 cm. Spolu s kostičkami sa našiel zlomok tehloviny a hradištné črepy možno z dvoch alebo i z viacerých nádob. Na niektorých je ornament vodorovných rýh, na iných zas dvojitá vlnovka (tab. IV: 6—11). Črepy sú z nádob vyrobených

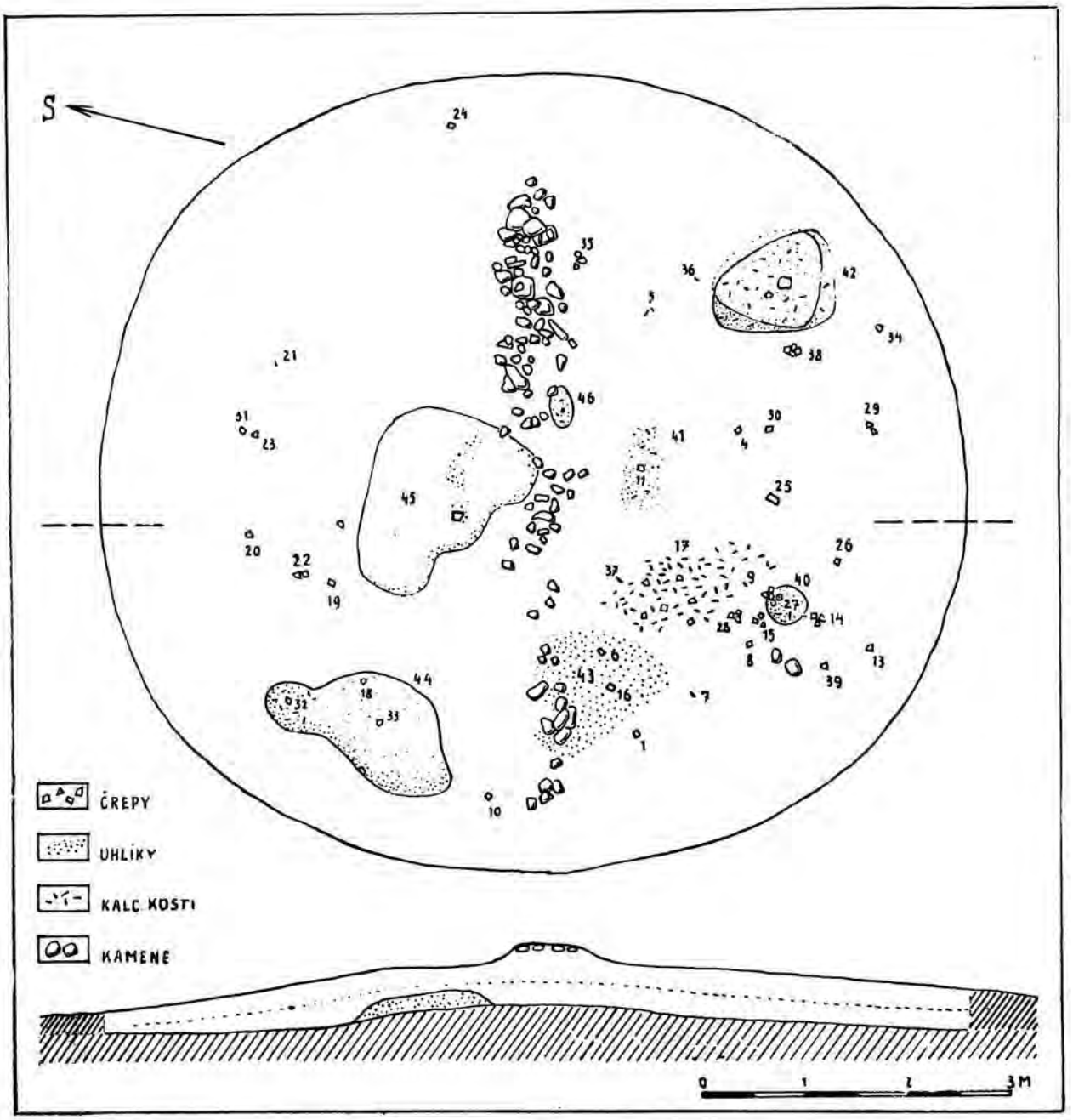

Obr. 3. Kráľovský Chlmec. Mohyla 3.

pravdepodobne pomocou kruhu zo sľudnatej, piesočnatej hliny, dobre vypálených, červenohnedej farby. Sú skôr stredo- ako starohradištného rázu.

22. Zo sz kvadrantu mohyly z hĺ. 65 cm. *Črep* z hrubostenného hrnca, vyrobeného z jemnej hliny pomocou kruhu (jemné ťahy v povlaku) a dobre vypáleného, zvonku červenkavohnedej, znútra čiernošedej farby. Na črepe je viacnásobná vlnovka, vyrytá hrebienkovitým nástrojom (tab. IV: 2). Keramika stredohradištného rázu. — *Čriepok* z podobnej nádoby s výzdobou vodorovných rýh.

25. Porov. 14.

26. Z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 69 cm. *Črep* zo spodnej časti tenkostenného hrnca, vyrobeného zo sľudnatej, piesočnatej hliny na kruhu a dokonale vypáleného, zvonku šedej, znútra červenkavej farby. Zlomok je stredohradištného rázu (tab. V: 7).

27. V jz kvadrante mohyly v hĺ. 70 cm sa našlo torzo postriebrenej peltoidnej *náušnice*. Podľa toho, že blízko nej boli zlomky nádoby (14, 15, 25, 27, 28), najskôr zámerne rozbitej, možno pripustiť, že

do stavby násypu sa dostala spolu s črepmi. Tieto zlomky, ktorých opis podávam pod č. 14, som datoval do staršej až strednej doby hradištnej. Tak črepy, ako aj náušnica súvisí so žiarovým hrobom II; na jeho tmavý zásyp sa prišlo iba niekoľko cm pod náušnicou a črepmi č. 27 (porov. 40).

Z náušnice sa zachovala spodná polovica; jej podklad je vykrojený z masívneho bronzového plechu. Je obráteného peltoidného tvaru a dolu sa končí príveskom tvaru päťcípej hviezdy. Lícnu stranu peltoidu, zosilnenú pozdĺž okraja drôtikom, delí zvislý pásik troch drôtikov na dve polia, z ktorých jedno i druhé má po troch trojuholníčkoch, zložených z 3—3 zrniek. Troma zrnkami je zdobený prostredný lalok náušnice. Pravý lalok náušnice je zakončený dvojitým deformovaným kotúčikom, koniec ľavého je porušený. Stred prívesku vyplňuje kuželík, lemovaný žliabkom; pod ním na negatívnej strane ozdoby je jamka. Na úzkom krčku, spájajúcom prívesok s peltoidom náušnice, boli pôvodne tri zrnká; zostali z nich dve krajné. Z trojuholníkových vypuklín na obvode kuželíka tri sú väčšie a dve medzi nimi menšie; pokrývala ich a miestami ešte pokrýva napodobená granulácia. Zrnká nepripájali totiž na podklad jednotlivo, ale v celých trojuholníčkových plôškach. Že tu ide o trojuholníčky liatej granulácie, zreteľne to ukazuje dvojitá vrstva ramienok prívesku. Náušnica je tmavosivou nazeleňalou patinou pokrytá a aj slabo prehnutá, zrejme pôsobením žiaru, ktorého stopy sú zreteľné aj na povrchu zadnej strany náušnice. Liata granulácia na prívesku je značne opotrebená; šperk bol zrejme dlho používaný. V torza 30, š. 26 mm (tab. IV: 13, tab. VIII: 1). B. Svoboda datuje náušnicu do začiatku VIII. stor.[6] Zmienim sa o nej ešte pri rozbore nálezov.

28. Porov. 14.

29. V jv kvadrante mohyly v hĺ. 82 cm boli dva *črepy* okrovočervenkavej farby, azda obidva z hrubostenného hrnca, vyrobeného z piesočnatej hliny a dobre vypáleného. Na jednom je viacnásobná vlnovka, vyrytá hrebienkovitým náčiním, na druhom pásik slabých vodorovných rýh (tab. V: 3, 9). Staršia až stredná doba hradištná.

30. Z toho istého kvadrantu mohyly z hĺ. 68 cm pochádza i *črep* z hrnca väčších rozmerov, zhotoveného z piesočnatej hliny, pravdepodobne na kruhu, dobre vypáleného, zvonku okrovohnedej, znútra šedohnedej farby. Vonkajší povrch nádoby bol starostlivo opracovaný, vnútorný bol hrboľatý. V ornamente črepa striedajú sa viacnásobné vlnovky s pásmi rovných rýh (tab. V: 2). Staršia až stredná doba hradištná.

31. Zo sv kvadrantu mohyly z hĺ. 79 cm. *Črep* z vrchnej časti menšej hnedošedej nádoby zo sľudnatej hliny premiešanej s ojedinelými zrnkami piesku. Znaky práce na kruhu na ňom nebadať. Ornament zachycuje dva pásy, vyplnené nepravidelne trhanými čiarami (tab. V: 8). Mladšia fáza starohradištná.

32. Zo sz kvadrantu mohyly z hl. 79 cm. *Črep* z vydutia tmavošedej nádoby zhotovenej azda pomocou kruhu; hlina jemná s ojedinelými zrnkami piesku. Výzdoba: dva pásy rovných rýh a stopy tretieho podobného (tab. V: 12). Pokročilá starohradištná keramika. Na črep sa prišlo v povrchovej vrstve zásypu žiarového hrobu IV (porov. 44).

33. Z povrchu zásypu žiarového hrobu IV pochádza i *črep* z podhrdlia menšej nádoby, zvonku šedohnedej, znútra čiernošedej farby, vyrobenej azda pomocou kruhu a dobre vypálenej. Hlina zlomku je sľudnatá s ojedinelými zrnkami piesku. Výzdoba: pásik vodorovných rýh, vyrytých hrebienkovitým nástrojom (tab. V: 1). Neskorá starohradištná fáza. Na črep sa prišlo v hĺ. 77 cm.

34. *Črep* patriaci k zlomkom nádoby z polohy 42.

35. Z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 88 cm. *Črep* zo spodnej časti hrubostennej nádoby a dva ďalšie *zlomky* z tej istej nádoby. Sú z hrnca väčších rozmerov, vyrobeného z jemnej hliny a dobre vypáleného. Znaky práce na kruhu nebadať. Starobylá hradištná keramika.

37. Porov. 17.

38. Skupina hradištných *črepov* z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 81 cm. Porov. 42.

40. *Žiarový hrob II.* Pod skupinou hradištných črepov a náušnicou (porov. 27) sa prišlo v jz kvadrante mohyly na kruhovitú jamku v priemere asi 60 cm, ktorej piesočnatá výplň bola šedo až čierno sfarbená. V jamke bolo iba niekoľko kalcinovaných kostičiek nedospelého jednotlivca. Hrob patril, súdiac podľa náušnice, osobe ženského pohlavia. Sev. okraj jamky bol v hĺ. 78, južný v hĺ. 82 a jej dno bolo v hĺ. 90 cm pod najvyšším bodom násypu. Na Z od jamky ležali dva oblé kamene.

41. V jv kvadrante mohyly v hĺ. 66 cm bola tenká vrstva popolavého piesku s ojedinelými stopami *kostičiek.*

42. *Žiarový hrob III,* odkrytý v tom istom kvadrante blízko okraja mohyly, mal lichobežníkovú jamu 120 cm dlhú a 90 cm širokú. Zásyp jamy sa začínal v hĺ. 88 cm pod najvyšším bodom mohyly; v jeho vrchnej časti, popolavo sfarbenej, boli ojedinelé kostičky a uhlíky. Spodnejšia vrstva zásypu bola tmavšia a na dne jamy bol čierny, akoby s uhoľným prachom premiešaný piesok. Smerom

dolu pribúdalo v zásype jamy silno kalcinovaných kostičiek dospelého jednotlivca. Skoro uprostred jamy v hĺ. 112 cm (miesto na pláne označené štvorčekom) spočívala železná *pracka* so stopami po ohni a na J od nej ležali črepy *hrnca*. Ďalšie zlomky tejto nádoby sa našli už mimo hrobovej jamy (poloha 34 a 38), ale chýbajúce zlomky sa nenašli. Ide tu zrejme o nádobu zámerne rozbitú.

Pracka je obdĺžnikového tvaru so zaoblenými rohmi, pomerne zachovaná, veľkosti 40×50 mm; d jazýčka 58 mm (tab. V: 11). Rámček i jazýček pracky je štvorhranného prierezu. Ide o pracku z mužského opaska alebo z konského postroja.

Nádobu zložili zo zlomkov takmer celú. Niektoré jej črepy sú tmavé, čiernosivé, iné zasa hnedavosivé a ďalšie okrovočervenkavej farby. Rozdiely vo farbe črepov súvisia s tým, že niektoré z nich boli v ohni. Stopy po sekundárnom ohni sú viditeľné najmä na sivých zlomkoch zo zásypu hrobovej jamy. Prepálili sa možno priam v žiarovisku alebo až v hrobovej jame v zásype horúceho popola zo žiaroviska. Nádoba je sudovitého tvaru. V hornej tretine je značne vypuklá a dno má pomerne úzke. Okraj je nápadne úzky, ale výrazne vyhrnutý, na obvode šikmo skrojený a znútra ľahko vyžliabnutý. Nádobu vyrobili z piesočnatej hliny a pravdepodobne na kruhu. Povrch drsný. Vnútorné dno je vymodelované. Spodok dna je hrboľatý a na obvode miestami zvýšený. Ornament pozostáva z dvoch ľahko zvlnených pásov, z ktorých horný je 5 riadkový a dolný 4 riadkový, a z rovného 3 riadkového pásika. V 132,5 ú 97, nš 127, d 69 mm (tab. V: 10). Nádobu kladiem do mladšej fázy staršej doby hradištnej alebo na začiatok následujúceho obdobia.

43. V jz kvadrante mohyly na ploche pribl. trojuholníkovej črtala sa popolavá vrstva piesku s ojedinelými stopami kalcinovaných kostičiek. Kontúra tohto *popoliska* bola neurčitá. Bolo najviac 140 cm dlhé a najviac 100 cm široké. Vrstva bola pribl. 5—13 cm hrubá. Na jej sev. časť a jz okraj sa prišlo v hĺ. 67 a na jej južný výbežok v hĺ. 59 cm. Našli sa tu zrejme stopy po rozsypanom popole, zhrnutom zo žiaroviska.

44. *Žiarový hrob IV*, odkrytý v sz kvadrante blízko okraja mohyly, mal jamu pribl. oblíčkovitého tvaru, ktorá bola ca 200 cm dlhá a 100 cm široká. Na zásyp jamy sa prišlo v hĺ. 76 cm pod najvyšším bodom mohyly. Sev. výbežok jamy bol pribl. 8—13 a jej stred 40 cm hlboký. V sev. výbežku jamy boli len ojedinelé uhlíky a kalcinované kostičky a v jej jz časti okrem stôp kostičiek bolo veľa uhlíkov a prišlo sa tu i na hradištný *črep*. Je to zlomok zo spodku hnedého hrubostenného hrnca väčších rozmerov, červenohnedej farby, drsného povrchu, vyrobeného zo sľudnatej, piesočnatej hliny a dokonale vypáleného. Jemné vodorovné ťahy na vnútornej stene zlomku svedčia o práci na kruhu. O dvoch zlomkoch, nájdených v povrchovej vrstve zásypu jamy (32, 33), bola už zmienka. Zaradil som ich do neskorej fázy staršej doby hradištnej.

45. Na rozhraní sz a sv kvadrantu mohyly sa značila popolovitá vrstva s ojedinelými kostičkami, uhlíkmi a črepmi. Po miernom svahu slabo sa skláňala od J na S. Vrstva tohto ďalšieho *popoliska* bola 15—20 cm hrubá, 200 cm dlhá a 140 cm široká a jej kontúra spájala sa pribl. do trojuholníka. Povrch vrstvy popoliska v J—S osi mohyly spočíval v hĺ. 48—55 cm a jej spodok klesal pozvoľna v smere J—S od hĺ. 62 do 82 cm. Vrstva bola uprostred čierna, s uhoľným prachom premiešaná; na tomto mieste sa našiel aj pozoruhodný *črep* z okraja hrnca, vyrobeného z jemnej hliny na kruhu, o čom svedčia jemné ryhy v povlaku črepa. Vodorovné facety na vnútornej stene hrdla ukazujú aj na opracovanie nádoby formovacím nástrojom. Okraj nádoby bol pomerne široko vyhrnutý, slabo prehnutý a na obvode vyhranený. Nádoba bola dobre vypálená, zvonku červenohnedej, černavošedej farby a krášlila ju 4 riadková pravidelná vlnovka, ťahajúca sa medzi dvoma 4 riadkovými pásmi rýh. Ornament vyryli hrebienkovitým nástrojom (tab. V: 13, 15). Z tej istej nádoby ako opísaný črep pochádza i *zlomok* s pásikom rýh, nájdený na inom mieste popoliska, ako aj črep (tab. V: 14), ktorého bližšie nálezové okolnosti sa nezachytili (porov. 47). Zlomky kladiem do prelomu staršej a strednej doby hradištnej.

Vo vrstve popoliska sa našli ešte tieto ďalšie zlomky hradištnej keramiky:

Hnedý *črep* z plavenej sľudnatej hliny z vydutia menšej nádoby, zhotovenej pravdepodobne na kruhu a dobre vypálenej. Na zlomku pásik rýh a viacnásobná strmá vlnovka (tab. V: 6).

Hnedý *črep* s jednoduchými vlnovkami z tej istej nádoby ako okrajový črep č. 12 (tab. IV: 5).

Dva atypické *črepy* z černavohnedej nádoby, vyrobenej z jemnej hliny a slabšie vypálenej a niekoľko čriepkov s výzdobou vodorovných rýh (tab. V: 4, 5).

46. *Žiarový hrob V*. V jv kvadrante mohyly v hĺ. 64 cm sa prišlo na plytkú, len asi 5 cm hlbokú priehlbinu, dlhú 35 cm a širokú 20 cm. V jej čiernosivom zásype boli ojedinelé kostičky, drobné uhlíky, väčší uhlík a atypické, azda hradištné črepy. Dve väčšie kostičky sú z dospelého jednotlivca. Ná-

lez jamky označujem s výhradou ako osobitný žiarový hrob.

47. Zber z násypu: dva atypické hradištné *črepy* a zlomok súvisiaci s okrajovým črepom č. 45.

Pod mohylou 3 bolo niekoľko žiarových hrobov. Tri, s výhradou štyri, z nich boli jamové a jeden bez jamky s rozptýlenými kostičkami pod druhou vrstvou mohyly (17). Z troch hrobov, ktoré podľa kostí som určil ako hroby dospelých (17, 42, 46), jeden, s prílohou veľkej železnej pracky, patril nepochybne mužskému (42). Podľa náušnice pozostatky osoby ženského pohlavia boli v jamovom hrobe odkrytom v polohe 40. Zvyšky žiaroviska sa nenašli pod mohylou, za to boli tu tri popoliská s ojedinelými kostičkami (41, 43, 45), ktoré najskôr úzko súviseli s opísanými hrobmi. Najdôležitejšie jamové žiarové hroby (II—IV) boli blízko okraja mohyly a najväčšie z popolísk (45) bolo skoro v strede mohyly. Podľa toho, že na zásyp jamových hrobov sa prišlo až pod druhou vrstvou násypu, je zrejmé, že mohylu zbudovali až po uložení spopolnených pozostatkov. Zrejme ešte pred budovaním mohyly nasypali na zem aj popolovitú hlinu zo žiaroviska alebo žiarovísk, ako aj kostičky odkryté v polohe 17, ktoré boli starostlivo vyzbierané, bez uhlíkov. Dokladom zámerného rozbíjania nádob v mohyle 3 je najmä nádoba z polohy 42 (hrob III). B. Svoboda podľa peltoidnej náušnice odporúča mohylu datovať do začiatku VIII. stor.[7] Podľa keramiky, ktorej niektoré výraznejšie zlomky som určil ako starohradištné a iné zas položil som do staršej až strednej doby hradištnej, mohol by som mohylu datovať do mladšej fázy starohradištnej, najneskoršie však do začiatkov nasledujúceho obdobia.

Mohyla 4 bola kruhovitého pôdorysu, v priemere 900—940 cm, vysoká pribl. 87 cm (obr. 4, tab. II: 3). Prierez mohyly ukazoval viac vrstiev, ale iný bol ich sled na západnej a iný na východnej strane kontrolnej stienky. Mohylu navŕšili z piesočnatej hliny asi v troch-štyroch vrstvách. Povrchová humusovitá vrstva bola 20—30 cm hrubá a bezprostredne splývala s nasledujúcou vrstvou okrovosivej farby, ktorá v strede mohyly siahala do hĺ. pribl. 62 cm a delila sa, no dosť neurčito, na dve vrstvy. Tieto vrstvy v strede mohyly spočívali na šedavožltom popolisku, ktoré siahalo do hĺ. 92—102 cm. Podložie mohyly tvorila vrstva čadičových kameňov, prekrytá miestami svetlou pieskovitou hlinou. Prvé nálezy boli už v povrchovej vrstve, posledné v hĺ. 102 cm pod najvyšším bodom násypu.

Obsah mohyly 4:

1. Červenohnedý *črep* s pásikom vodorovných rýh zo spodku hradištnej nádoby, vyrobenej z jemnej piesočnatej hliny, azda na kruhu (tab. VI: 5). Z jz kvadrantu mohyly z povrchovej vrstvy.

2. Atypický odštep *obsidiánu* s pôvodnou patinou suroviny na jednej strane, 28 mm dlhý, nájdený tamže (tab. VI: 8).

3. Tamže sa našli dva *črepy*, ktoré sa dostali do povrchovej vrstvy mohyly najskôr dodatočne; vzťahuje sa to najmä na druhý zlomok. Šedý črep s jednoduchou vlnovkou a s pásikom dvoch rýh z nádoby vyrobenej z pieskovitej hliny na kruhu; vyvinutá stredohradištná keramika (tab. VI: 6). Okrovočervenkavý zlomok drsného povrchu zo spodku tenkostennej nádoby, vyrobenej z pieskovitej hliny na kruhu a dobre vypálenej. Vyše dna má pravidelnú dvojitú ryhu a na dne súvislé oblúkovité žliabkovanie (tab. VI: 7), aké sa vyskytuje spravidla na dne stredovekých nádob. Na vnútornej stene črepa sú vodorovné žliabky.

4. V tom istom kvadrante mohyly v hĺ. 54 cm sa našiel hradištný *črep* z tmavohnedej nádoby, ktorej okraj bol úzko vyhrnutý a na obvode šikmo skrojený. Z jemnej piesočnatej, sľudnatej hliny. Jemné vodorovné ťahy na jednej a pravidelné facety na druhej strane čriepka svedčia o práci s formovacím nástrojom a na kruhu (tab. VI: 15).

5, 6, 15, 23, 29—32, 34, 35, 38, 44, 48. Ojedinelé atypické hradištné *črepy* nájdené v hĺ. 63—96 cm.

7. V sz kvadrante mohyly v hĺ. 68 cm bola skupina *uhlíkov*.

8. Z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 82 cm pochodí hnedý *črep* z vrchnej časti nádoby, vyrobenej pravdepodobne na kruhu. Z jemnej sľudnatej, pieskovitej hliny s ojedinelými kamienkami. Výzdoba: viacnásobná vlnovka medzi dvoma pásmi rovných rýh (tab. VI: 4). Vyvinutá starohradištná keramika.

9. Na okraji jz kvadrantu mohyly v hĺ. 82 cm ležalo torzo železnej *strely* so spätnými krídlami a s tuľajkou, 67 mm dlhá, v chatrnom stave (tab. VI: 12).

10. Hradištný *črep*, nájdený v tom istom kvadrante mohyly v hĺ. 82 cm, súvisí so zlomkami č. 16.

11. Hradištný *črep* s pásikom rýh, nájdený, tamže v hĺ. 105 cm, súvisí azda so zlomkami č. 45—47 (tab. VI: 10).

12. Hradištný *črep*, nájdený v sz kvadrante mohyly v hĺ. 82 cm, súvisí so zlomkami nádoby č. 16.

13, 17, 26, 30. Nálezy ojedinelých kalcinovaných *kostičiek*.

14. Hradištný *črep* z jz kvadrantu mohyly z hĺ.

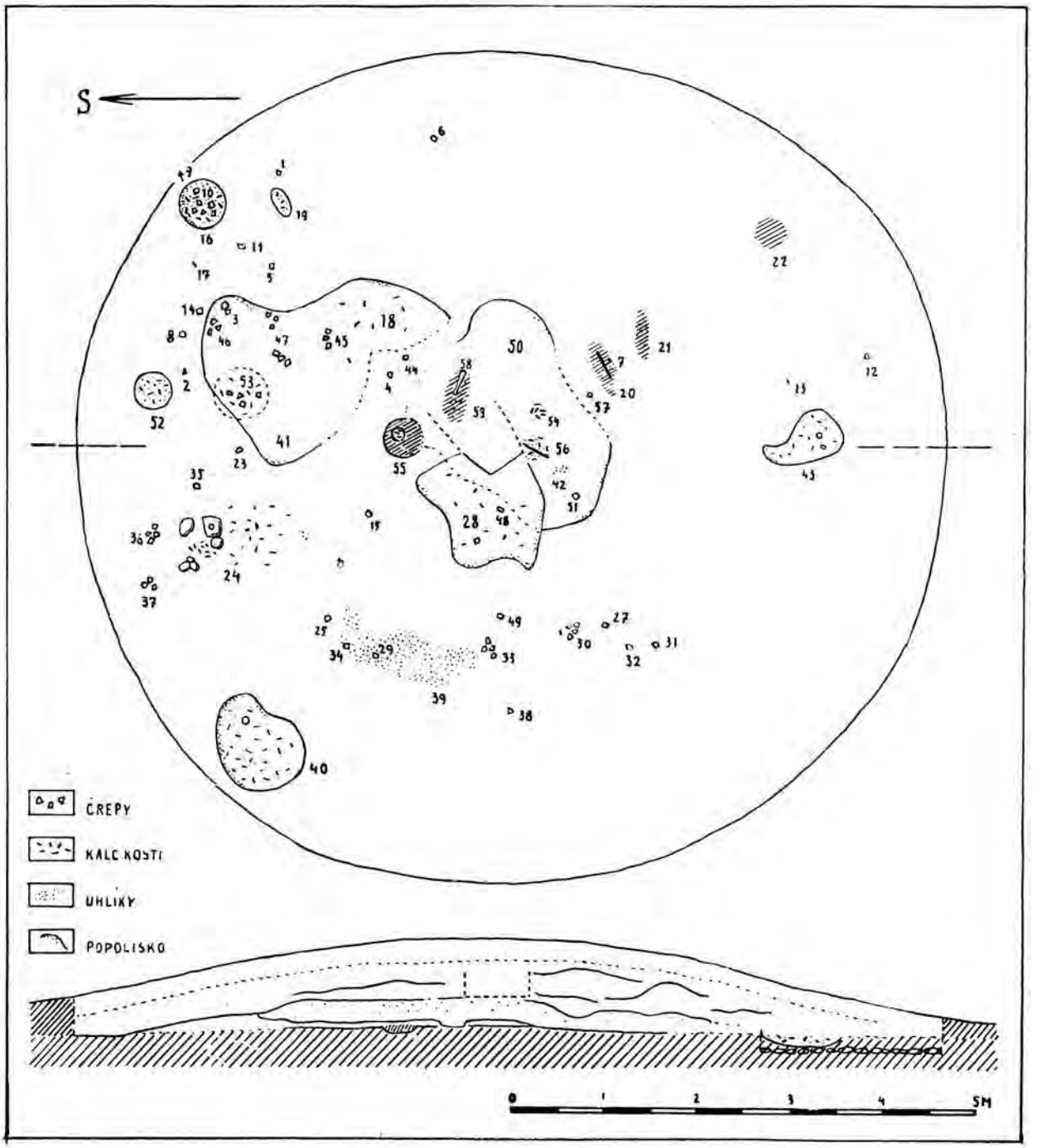

Obr. 4. Kráľovský Chlmec. Mohyla 4.

94 cm súvisiaci pravdepodobne so zlomkami nádoby z polohy 16.

16. *Žiarový hrob I.* V jz kvadrante pri samom okraji mohyly v hĺ. 82 pod najvyšším bodom násypu sa prišlo na kruhovitú jamku v priem. 60 cm, 21 cm hlbokú, vyplnenú tmavším pieskom. Vo vrchnej časti zásypu jamky bola skupina črepov s ojedinelými uhlíkmi a kostičkami. Hlbšie v zásype okrem ojedinelých črepov a uhlíkov bola hŕstka kalcinovaných kostičiek a na dne jamky, kde bol jej zásyp najtmavší, okrem kostičiek a uhlíkov sa našla aj železná *pracka* lichobežníkového tvaru 35 mm dlhá a najviac 31 a najmenej 24,5 mm široká (tab. VI: 9).

Črepy zo zásypu jamky sú všetky z jedného *hrnca*, no z neho sú aj zlomky č. 10, 12, 14, 18 a 63, nájdené v iných častiach mohyly. Ide tu zrejme o nádobu zámerne rozbitú, ale ako nálezy uka-

zujú, len časť jej zlomkov sa dostala do jamky a násypu. Nádobu sa podarilo rekonštruovať. Je sudovitého tvaru, zvonku hnedej, znútra hnedošedej farby. Vyrobili ju z jemnej piesočnatej hliny pravdepodobne na kruhu. Okraj nádoby je skoro vodorovne vyhnutý, na obvode zaoblený; pod ním sú jemné vodorovné ťahy. Dno je i znútra vymodelované. Výzdoba, vyrytá hrebienkovitým nástrojom, pozostáva zo širšieho pása vodorovných rýh medzi dvoma viacnásobnými vlnovkami. V 209, ú ca 149, nš 183, d 93 mm (tab. VI: 19). Nádobu kladiem typologicky do mladšej fázy staršej hradištnej doby, najneskoršie do začiatku nasledujúceho obdobia. Najskôr k obsahu tohto žiarového hrobu patrí aj železná strela opísaná pod č. 9, ktorá, podobne ako vyššie spomenutá pracka, svedčí o pohrebe mužského.

18. V jz kvadrante mohyly, na mieste označenom na pláne uvedeným číslom, značila sa hnedavá, miestami čiernosivá vrstva 5—12 cm hrúbky. Severný cíp tohto *popoliska* bol v hĺ. 62, prostriedok v hĺ. 57, jeho južná okrajová časť v hĺ. 82 a východný cíp, ktorý zasahoval do susedného jv kvadrantu, bol v hĺ. 72 cm. Na západnej strane vo vrchnej časti vrstvy boli len ojedinelé uhlíky, hŕstka rozhodených kostičiek dospelého jednotlivca a dva črepy, patriace k zlomkom nádoby z blízkeho jamového hrobu (poloha 16). Či popolisko alebo aspoň jeho západná časť súvisela s týmto žiarovým hrobom, nedá sa povedať podľa spomenutých dvoch črepov. Na spodku vrstvy popoliska na troch miestach sa prišlo na skupiny črepov; spočívali v hĺ. 80—86 cm. Okrem asi dvoch atypických črepov všetky ostatné sú z jednej nádoby, najskôr zámerne rozbitej. Zo zlomkov sa nepodarilo rekonštruovať celok. Ich opis podávam pod č. 45—57, ktorými som označil miesta ich nálezu na pláne mohyly. S nimi súvisí azda aj zlomok č. 11 a črepy označené č. 60a, 62 (zber).

Vo východnom cípe vrstvy boli len ojedinelé kostičky (41).

Žiarový hrob II ? V južnej časti popoliska pri prekopávaní kontrolnej stienky na rozhraní jz a jv kvadrantu mohyly sa prišlo na priehlbinu, v ktorej bola hŕstka kostičiek, niekoľko atypických hradištných črepov a okrajový zlomok nádoby (tab VII: 1), súvisiaci s črepmi č. 45—47. Výplň priehlbiny sa zreteľne černela na západnej strane kontrolnej stienky. Nález som označil čís. 53. Povrch zásypu jamky bol v hĺ. 75 a spodok jamky v hĺ. 97 cm. Ide tu možno o osobitný hrobový celok; niektoré kosti sú z dospelého jednotlivca.

19. *Žiarový hrob III* ? V jz kvadrante mohyly bola oválna jamka asi 35 cm dlhá, 25 cm široká a 15 cm hlboká, vyhĺbená do podložia násypu. V jej tmavom zásype boli len ojedinelé uhlíky a stopy kalcinovaných kostičiek. Povrch výplne jamky bol v hĺ. 83 cm.

20. V sz kvadrante mohyly v hĺ. 70 cm sa rysovala v piesočnatej hline tmavšia podlhovastá škvrna s pásikom *uhlíkov* uprostred, teda so stopami zuhoľnateného drievka. Vrstva tmavšie sfarbená bola 5—15 cm hrúbky.

21. Ďalšia oválna škvrna piesku s ojedinelými *uhlíkmi* sa črtala v hĺ. 77 cm na SZ od predchádzajúcej. Vrstvička bola 11 cm hrúbky.

22. V tom istom kvadrante blízko okraja mohyly v hĺ. 94 cm sa značila tmavšia, do siva sfarbená kruhovitá škvrna (priem. 40 cm) bez stôp po uhlíkoch a kostičkách, azda zásyp *jamky* 15 cm hĺbky.

24. *Žiarový hrob IV*. V jv kvadrante blízko okraja mohyly odkryli sme v hĺ. 83 cm niekoľko kameňov; tvorili akoby štvorcovú ohrádku (tab. II: 4). Na najväčšom z nich ležal železný *nožík* vo dvoje zahnutý. Uprostred ohrádky bola skupina kalcinovaných kostičiek, aké sa nachodili roztratene i južne, ale najmä severne od kameňov. Hrob patril, súdiac podľa zlomkov kostí, najskôr dospelému indivíduu. Nožík je vo dvoch zlomkoch. Hrotnaný tŕň jeho rúčky od chrbta čepele sa delí oblúčkom, ale s ostrím čepele sa spája priamou líniou; pribl. d 103 mm (tab. VI: 11). Možno k tomuto hrobu patrili aj hradištné črepy č. 35—37, nájdené západne a južne od kamennej ohrádky.

25. Zo sv kvadrantu mohyly z hĺ. 82 cm pochádza okrajový *črep* z hrubostenného hrnca šedej farby, vyrobeného zo sľudnatej, piesočnatej hliny. Okraj je výrazne vyhrnutý a na obvode dolu vyhranený a hore zaoblený. Črep je z nádoby vyrobenej azda pomocou kruhu. Dve pravidelné vodorovné facety na vnútornej stene hrdla svedčia o opracovaní nádoby formovacím nástrojom (tab. VI: 16). Mladšia fáza staršej hradištnej doby.

27. V tom istom kvadrante mohyly v hĺ. 84 cm bola skupina atypických hradištných *črepov* z rozličných, zväčša hrubostenných nádob, vyrobených zo sľudnatej hliny, premiešanej s pieskom a kamienkami.

28. Vo vých. polovici mohyly blízko stredu v hĺ. 60—63 cm sa značila hnedá vrstva piesku 7—10 cm hrubá s ojedinelými *uhlíkmi* a kalcinovanými *kostičkami*. Západný okraj vrstvy bol porušený plytkou jamou. Črep, nájdený na okraji tohto *popoliska*, je z tenkostenného hrnca čiernošedej farby, vyrobeného z plavenej hliny pravdepodobne na kruhu. Výzdoba: pásik rovných rýh (tab. VII: 4). Zlomok

súvisí s fragmentom nádoby č. 49. Mladšia fáza staršej hradištnej doby.

33. Skupina *črepov*, odkrytá v hĺ. 82 cm na rozhraní sv a jv kvadrantu, pochádza prevažne zo sudovitého hrnca hnedošedej farby, vyrobeného zo sľudnatej, piesočnatej hliny. Z niekoľkých zlomkov podarilo sa rekonštruovať väčší črep z vrchnej časti nádoby. Jemné vodorovné ťahy v povlaku fragmentu svedčia o práci na kruhu. Okraj nádoby bol úzko vyhrnutý a na obvode slabo vyhranený. Výzdoba: viacnásobná vlnovka medzi dvoma pásmi vodorovných rýh (tab. VII: 2). Zlomky nádoby kladiem do mladšej fázy staršej doby hradištnej, ale nevylučujem ani nasledujúce obdobie. K nim patrí i črep 36. Ostatné črepy z polohy 33, nájdené spolu so zlomkami vyššie opísanej nádoby, sú z menšieho černavohnedého hrnca, zhotoveného z jemnej sľudnatej hliny na kruhu. Okraj tejto nádobky bol úzky, hrubý a na obvode šikmo skrojený (tab. VI: 13, 14).

36. V jv kvadrante mohyly v hĺ. 93 cm boli tri atypické hradištné *črepy* zo spodku čiernošedého hrnca, vyrobeného zo sľudnatej, piesočnatej hliny. Porov. 24. S nimi sa našiel i zlomok patriaci k črepom hrnca 33.

37. Tamže v tej istej hĺbke sa našlo päť *zlomkov* z dna nádoby, súvisiacich s predchádzajúcimi črepmi č. 36. Rekonštruované dno je v priemere 87 mm (tab. VI: 18). Jemné vodorovné ťahy na obvode vnútorného dna svedčia azda o formovaní nádoby na kruhu. Porov. 24. Dva atypické hradištné *črepy*.

39. V podlhovastom *popolisku*, odkrytom v jv kvadrante mohyly v hĺ. 83—88 cm, sa našiel okrem uhlíkov len atypický hradištný črep.

40. *Žiarový hrob V*, objavený v jv kvadrante blízko okraja mohyly, mal obličkovitú jamu 110 cm dlhú a 85 cm širokú. V jej tvrdom čiernom zásype boli uhlíky a kalcinované kostičky dospelého jednotlivca. Okrem nich sa našiel v povrchu zásypu atypický hradištný črep z dna nádoby a v západnej časti jamy *torzo nádobky*, hodené okrajom dolu. Zo zlomkov torza rekonštruovaná nádobka s úzkym oblým okrajom, vyrobená z jemnej piesočnatej hliny, možno na primitívnom kruhu. Na vnútornom povrchu hrdla a brucha sú vodorovné žliabky a facety, urobené zrejme formovacím drievkom. Na podhrdlí okrášlená je širokým pásom mnohonásobnej vlnovky a na bruchu pásovou šrobovicou, vyrytou zľava napravo. Sivej, miestami červenkastej farby. Črepy boli azda prepálené v sekundárnom ohni. Výška doplňovaného torza 98, ú 80, nš 91 mm. Nádobka bola najskôr zámerne rozbitá (tab. VII: 6). Kladiem ju do mladšej fázy staršej doby hradištnej.

41. Porov. 18.

42. V sv kvadrante v hĺ. 52 cm skupina *uhlíkov* na ploche pribl. 15 cm širokej.

43. *Žiarový hrob VI*, objavený na rozhraní sz a sv kvadrantu blízko okraja mohyly v hĺ. 90 cm, mal jamu jazykovitého tvaru, 90 cm dlhú, 55 cm širokú a 27 cm hlbokú. V jej šedožltom zásype sa prišlo na atypický prehistorický črep, ojedinelé uhlíky, hŕstku roztratených kalcinovaných kostičiek a na striebornú liatu *náušnicu*, podľa ktorej je zrejmé, že hrob patril osobe ženského pohlavia. Z náušnice sa našiel len spodný oblúk s príveskom. Oblúk na koncoch je zosilnený dvojitým hladkým prstencom. Samotný oblúk je štvorhranného prierezu a na čelných stranách v troch riadkoch šikmo delený, čo vytvára akoby pletencový motív. Hrozienkovitý prívesok náušnice má tri články guľôčkami delené a zakončený je väčšou guľôčkou (tab. VII: 11, tab. VIII: 2). Náušnica je nezvestná.

45—47. Skupiny *črepov*, nájdených v jz kvadrante mohyly v popolisku (porov. 18), sú z nádoby zhotovenej zo sľudnatej hliny premiešanej s ojedinelými kamienkami; žltavohnedej, červenkavohnedej, miestami čiernošedej farby. Okraj nádoby bol úzky a na obvode kolmo skrojený. Jemné vodorovné ťahy na podhrdlí a vodorovné facety na vnútornej stene hrdla svedčia o práci na kruhu a s formovacím nástrojom (tab. VII: 7—9). Keramika z mladšej fázy staršej doby hradištnej.

49. V sv kvadrante mohyly v hĺ. 86 cm bola časť tenkostennej čiernošedej *nádoby*, vyrobenej z jemnej hliny pravdepodobne na kruhu. Výzdoba: viacnásobná strmá vlnovka a široký pás vodorovných rýh (tab. VII: 5). Črep súvisí so zlomkom č. 28, nájdeným blízko neho.

50. V strede mohyly v hĺ. 63 cm sa značila kontúra vrstvy ďalšieho *popoliska*. Na západnej strane sledovali sme jeho stopy do hĺ. 99 a na východnej strane, kde sa pojilo na popolisko č. 28, siahali jeho stopy do hĺ. 77 cm. Okrem ojedinelých uhlíkov a stôp kostičiek bol tu len atypický hradištný črep; dostal čís. 51.

52. *Žiarový hrob VII* sme odkryli v jz kvadrante blízko okraja mohyly. Prierez jeho jamky zreteľne sa černel pod násypom v kontrolnej stienke. Jamka bola kruhovitá, v priem. 40 cm, hlboká 17 cm. Povrch jej čiernošedej výplne bol v hĺ. 89 cm pod vrcholom násypu. Obsahovala len ojedinelé drobné uhlíky a málo detských kostičiek.

53. Jz kvadrant mohyly. Skupina atypických hradištných *črepov* zo spodku hrubostennej nádoby a okrajový črep (tab. VII. 1) súvisiaci so zlomkami č. 45—47. Porov. 18, žiarový hrob II.

54. Skupina kalcinovaných *kostičiek* z dospelého jednotlivca a ojedinelé uhlíky, nájdené v hĺ. 75 cm pri prekopávaní kontrolnej stienky. Nález súvisí s popoliskom v strede mohyly (50).

55. *Žiarový hrob VIII.* Blízko stredu v jv kvadrante mohyly v hĺ. 92 cm sa prišlo na jamku v priem. asi 40 cm a 10 cm hlboku. Jej sev. časť porušená bola zvieracou jamou a vých. časť jamy prefali robotníci pri prekopávaní kontrolnej stienky. Dno jamy bolo v hĺ. 102 cm. V uhľovočiernom zásype jamky bol *spodok nádoby obsahujúci* hŕstku detských kostičiek. Torzo nádoby pochodí z väčšieho hrubostenného hrnca červenohnedej farby, vyrobeného zo sľudnatej hliny, premiešanej s ojedinelými kamienkami. Na črepe nebadať znaky práce na kruhu. Vnútro dna bolo starostlivo vypracované, ale jeho spodok je hrboľatý. Na vonkajších stenách nádoby badať zvislé žliabkovanie. Priemer dna 89 mm (tab. VI: 17). Opísaný detský hrob, podľa toho, že spočíval v strede mohyly a pod spodnou vrstvou násypu, možno považovať azda za pôvodný v mohyle 4.

56. V strede mohyly v hĺ. 95 cm v tvrdej vrstve pod popoliskom (poloha 50) na ploche ca 30 cm širokej boli ojedinelé *uhlíky* a *kostičky* a zvyšky zuhoľnateného *dreva*.

57. *Črep*, nájdený v sz kvadrante mohyly v hĺ. 103 cm, je zo spodku hrubostennej nádoby, zhotovenej z piesočnatej hliny pravdepodobne voľnou rukou. Na črepe je pásik vodorovných rýh. Na vnútornej stene sú zvislé nepravidelné žliabky, urobené formovacím drievkom. Zlomok je do siva sfarbený sekundárnym ohňom (tab. VII. 10, 10a). S výhradou ho kladiem do mladšej fázy staršej doby hradištnej.

58. V strede mohyly v jz kvadrante pri prekopávaní kontrolnej stienky v hĺ. 60 cm sa prišlo na pravú *ľudskú holennú kosť*. Ležala na tvrdej vrstve popoliska (50), ktorá sa začínala v hĺ. 63 a končila sa v hĺ. 87 cm. Kosť zakopali do násypu dodatočne a zrejme rituálne, nebadať na nej stopy po ohni. V okolí kosti sa našli ojedinelé uhlíky a kalcinované kostičky.

59. Pod holennou kosťou v hĺ. 68 cm pod vrcholom mohyly černela sa oválna škvrna, 10—12 cm hrubá výplň priehlbiny, v ktorej okrem stôp po *kostičkách* boli len *uhlíky* a uhoľný prach. Pri prekopávaní kontrolnej stienky v strede násypu zistili sa tež stopy výplne plytkej pravouhlej jamy. Začiatok jamy sa ukazoval v hĺ. 37 a jej spodok v hĺ. 62 cm. Toto porušenie násypu súviselo možno so zahrabaním vyššie spomenutej ľudskej kosti (porov. 28).

Zber nálezov z mohyly 4:

60. a) *Črepy* prevažne atypické z rozličných hradištných nádob, z nich niektoré patria asi k črepom č. 45—47. b) Uhlíky. c) Kalcinované kosti.

61. Štyri atypické hradištné *črepy* a dve kostičky z povrchovej vrstvy.

62. Atypický hradištný *črep*, zlomok s viacnásobnou vlnovkou, súvisiaci so zlomkami č. 45—47 a šedý hradištný črep s trojriadkovou vlnovkou (tab. VII: 3).

63. Okrajový *črep* patriaci k zlomkom č. 16.

64. Dva atypické hradištné črepy.

V mohyle 4 bolo spoľahlivo šesť žiarových hrobov, z ktorých päť bolo jamových (16, 40, 43, 52, 55) a jeden bez jamky (24). Ako hrobové celky som označil, no s výhradou, i jamku s uhlíkmi a so stopami po kostičkách v polohe 19 a jamku s kostičkami a črepmi v polohe 53. Popoliská s kostičkami, uhlíkmi a črepmi v strede mohyly úzko súviseli najskôr s hrobmi. Na žiarovisko sa v mohyle neprišlo. Obsah ani jedného hrobu nevložili do hotového násypu. Mohylu zbudovali až po uložení spopolnených pozostatkov do jamôk a na úroveň okolitej zeme. Vo vrstvách mohyly do hĺ. 62 cm sa prišlo len na ojedinelé črepy, kostičky a uhlíky. Azda pôvodným, teda prvým hrobom bol v mohyle centrálne položený detský hrob VIII (poloha 55). Z ostatných šesť sa ťahalo v oblúku blízko južného okraja mohyly a siedmy ležal na opačnej strane, ale tiež blízko okraja mohyly. Hrob mužského sa konštatoval v polohe 16, ženský v polohe 43, detské pozostatky boli v polohe 52 a 55 a kosti dospelých sa našli v popolisku 18 a v hroboch v polohe 24, 40 a 53. Hrob odkrytý v polohe 55 (VIII) možno označiť nielen ako jamový, ale aj ako čiastočný popolnicový hrob. V mohyle sa zachytil i zvyk rozbíjať nádoby. S pohrebným rítom súviseli i ohne, ktorých stopy sa zistili na niekoľkých miestach. Podľa toho, že s holennou kosťou sa nenašli zvyšky ihlovej kosti a kosti prstné, priehlavku a päty, domnievam sa, že na mieste zahrabali už len samú kosť a nie časť končatiny.

Jeden črep z povrchu mohyly som označil ako vyvinutý stredohradištný (tab. VI: 6) a iný ako nález ešte neskorší (porov. 3; tab. VI: 7). Ostatné výraznejšie črepy, ako aj dve rekonštruované nádoby (poloha 16 a 40) som zaradil do mladšej fázy staršej doby hradištnej. B. Svoboda podľa nálezu náušnice (poloha 43) odporúča mohylu datovať do začiatku VIII. stor.[8] Podľa keramiky datujem mohylu v podstate do mladšej fázy starohradištnej, najneskoršie do začiatku nasledujúceho obdobia. Ak by sa bolo dokázalo, že zlomok, ktorý som určil ako

pokročilý stredohradištný, sa dostal do násypu už pri budovaní mohyly, bol by som mohylu datoval do IX. stor.

Výskum r. 1950[9]

M o h y l a 5 (na pláne mohyla 56) bola v priemere 12—13 m a pribl. 90 cm vysoká (obr. 5). Obsahovala tieto nálezy:[10]

1. Atypický *črep* z halštatskej zásobnice zvonku čiernosivej, znútra okrovočervenkavej farby zo sz kvadrantu mohyly z hĺ. 20 cm.

2, 7, 16, 21—23, 25, 27. Nálezy ojedinelých atypických hradištných *črepov*, nájdených v hĺ. 20—70 cm.

3. Zlomky *džbánu* z neskorého stredoveku a okrajový črep z inej stredovekej nádoby z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 23 cm.

4. Skupina *uhlíkov* na ploche 40×45 cm v jz kvadrante mohyly v hĺ. 40 cm.

5—6. Atypický prehistorický a hradištný *črep* zo sev. polovice mohyly z hĺ. 35 cm.

8. V jv kvadrante mohyly sa prišlo na skupinu *uhlíkov* s hradištným črepom. Pod nimi na hromádke bolo mnoho kalcinovaných *kostí* dospelého jednotlivca, medzi ktorými ležal železný predmet. Tieto nálezy J. P a s t o r označil ako *žiarový hrob III*. Spočívali, domnievam sa, v jamke, ktorá — súdiac podľa plánu mohyly — bola v priemere asi 30 cm. *Črep* je z hrubostennej nádoby zvonku červenkavej, znútra šedohnedej farby, vyrobenej zo sľudnatej hliny s ojedinelými kamienkami. Výzdoba: nízka nesúmerná 5-riadková vlnovka. Na vnútornom povrchu zlomku niekoľko jemných vodorovných ťahov (tab. IX: 13). Starobylá hradištná keramika. — *Železný predmet* pozostáva z pásika ca 19 mm širokého, dva razy zvinutého. Z jeho druhého záhybu vyčnieva guľovitá hlavička najskôr nitu. Celková dĺžka predmetu 37,5 mm. Je to ohnutý zlomok skôr nejakého kovania ako nožíka (tab. IX: 3).

9. Na rozhraní jz a jv kvadrantu v hĺ. 28 cm na ploche ca 20×30 cm bola skupina *uhlíkov*. Z miesta vyzdvihol J. P a s t o r okrem uhlíkov aj ukážky piesočnatej vrstvy hliny prepálenej do červena, ale vo svojich záznamoch sa o nej nezmieňuje.

10. Hradištný *črep* súvisiaci so zlomkom č. 8 z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 40 cm.

11. V tom istom kvadrante v hĺ. 60 cm sa prišlo na hromadu uhlíkov a kalcinovaných kostičiek dospelého jednotlivca, medzi ktorými boli stopy železného predmetu a červenohnedý hradištný črep zo spodnej časti nádoby. Nálezy označil J. P a s t o r ako *žiarový hrob II*. Črep je z hrnca, vyrobeného z plavenej hliny a — súdiac podľa jemných vodorovných ťahov v jeho povlaku — pravdepodobne na kruhu. Na dne nádoby bola plytká priehlbina, ohraničená na obvode slabým výstupkom.

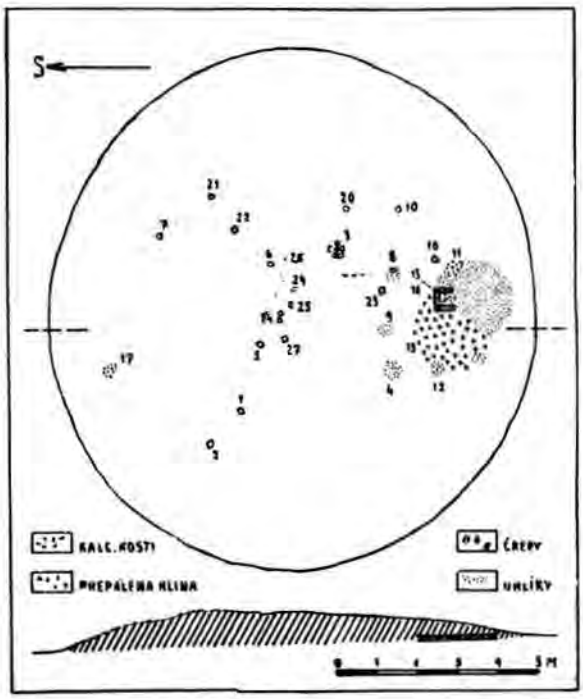

Obr. 5. Kráľovský Chlmec. Mohyla 5.

12. V jz kvadrante mohyly v hĺ. 60 cm bola skupina *uhlíkov*.

13. Na rozhraní jz a jv kvadrantu v hĺ. 60 cm značila sa na ploche ca 200×120 cm pieskovitá, do červena prepálená *vrstva*.

14. Zo sv kvadrantu mohyly z hĺ. 50 cm pochodia dva atypické hradištné *črepy*; na jednom z nich stopy viacnásobnej vlnovky a rovných rýh (tab. IX: 16).

15, 18, 19. V jv kvadrante mohyly v hĺ. 60 cm odkryli pravouhlú ohrádku, zloženú z troch kameňov (18), z južnej strany otvorenú (tab. II: 5). Pod ňou bola skupina kalcinovaných *kostí* dospelého jednotlivca, medzi ktorými našli torzo železnej štvoruhlastej *pracky* (19) 38 mm širokej (tab. IX: 7). Na mieste a v najbližšom okolí nálezu zem bola tmavá, premiešaná s uhlíkmi a popolom (15). Nález označil J. P a s t o r ako *žiarový hrob I*.

17. V sz kvadrante v hĺ. 40 cm bola skupina väčších *uhlíkov*.

20. Hradištný *čriepok* s výzdobou vodorovných rýh z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 40 cm (tab. IX: 1).

24, 26. Na rozhraní sv a jv kvadrantu mohyly boli v hĺ. 55 cm ojedinelé *uhlíky*.

Bez čísla a udania nálezových okolností: kalcinované *kosti* dospelého indivídua.

Podľa J. Pastora v južnej časti mohyly boli tri žiarové hroby, z ktorých prvý (skrinkový) bol od druhého vzdialený iba 30 cm. Obidva spočívali na tmavej vrstve, ktorá zaberala pribl. oválnu plochu 200×140 cm (podľa plánu). Priamym pokračovaním tejto vrstvy, premiešanej s uhlíkmi a popolom, bola na západnej strane vrstva prepálená do červena, ktorej plocha zaberala ovál pribl. 200 cm dlhý a 120 cm široký (poloha 1 3). J. Pastor predpokladá, že bolo to miesto, na ktorom zosnulých spaľovali, ale nezmieňuje sa o tom, či vo vrstve žiaroviska našiel aj kalcinované kosti alebo ich stopy. Tretí hrob bol od prvého vzdialený asi 80 cm a od druhého asi 100 cm. Kým prvé dva spočívali priam na žiarovisku (ak tu ide skutočne o žiarovisko), tretí hrob bol najskôr jamový. V celej mohyle sa našli iba tri výraznejšie hradištné črepy, podľa ktorých J. Pastor datuje mohylu do strednej doby hradištnej. V každom hrobe bol železný predmet. Prvý z hrobov podľa torza kovania a tretí podľa zlomku pracky patril najskôr mužskému. V mohyle, súdiac podľa zlomkov kostí, spočívali dospelí jednotlivci.

Mohyla 6 (na pláne mohyla 57) bola v priemere ca 750 cm a vysoká pribl. 60 cm (tab. II: 6). Prišlo sa v nej na tieto nálezy.[11]

1, 2, 4—7. Ojedinelé kalcinované *kostičky* z hĺ. 20—45 cm.

3, 9, 10, 16. Ojedinelé atypické hradištné *črepy*, nájdené v hĺ. 40—60 cm.

8. Zlomok *železného predmetu* neznámeho určenia, pravdepodobne recentného z okrajovej časti jv kvadrantu mohyly z hĺ. 54 cm.

11. Neforemný *železný predmet*, pravdepodobne recentný zo sz kvadrantu mohyly.

12. Z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 55 cm pochodí *zlomok* hnedej nádoby, vyrobenej z jemnej sľudnatej hliny a pravdepodobne na kruhu. Výzdoba: dvojitá vlnovitá línia, 5-riadkový pás a jednoduchá ryha (tab. IX: 12). Črep je popukaný, deformovaný, bol zrejme v sekundárnom ohni, azda priam v žiarovisku. Zlomok je starobylého rázu, patrí azda do staršej doby hradištnej.

13. V sv kvadrante mohyly v hĺ. 60 cm sa našiel atypický hradištný *črep* a okrajový *črep* z hnedej nádoby, vyrobenej zo sľudnatej, piesočnatej hliny najskôr na kruhu; okraj nádoby bol úzko vyhrnutý (tab. IX: 5).

14. Jv kvadrant mohyly. *Črep* z nádoby okrovočervenkavej farby, vyrobenej z piesočnatej hliny, pravdepodobne na kruhu a dobre vypálenej; okraj nádoby bol hrubý a úzko vyhnutý (tab. IX: 2). Keramika skôr stredo- ako starohradištného rázu.

15. Zo sv kvadrantu mohyly z hĺ. 60 cm. Tri atypické hradištné *črepy* a zlomok s dvoma pásmi rýh zo staršej až strednej hradištnej doby (tab. IX: 10).

17. Hradištný *črep* s 6 riadkovým pásom rýh z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 60 cm (tab. IX: 8); je z tej istej nádoby ako predchádzajúci zlomok.

18. Atypický hradištný *črep* so stopami súbežných rýh, tamže nájdený.

19. Hradištný črep súvisiaci so zlomkami č. 15 a 17 zo sv kvadrantu mohyly z hĺ. 60 cm (tab. IX: 9).

20. Z tej istej nádoby pochodí najskôr i atypický *črep*, nájdený tamtiež v hĺ. 60 cm.

21. Halštatský *črep* so žliabkovou výzdobou, nájdený v jv kvadrante blízko stredu mohyly v hĺ. 40 cm. (tab. IX: 14).

22. *Zber:* okrajový zlomok z hnedej nádoby, zhotovenej zo sľudnatej, piesočnatej hliny pravdepodobne pomocou kruhu (tab. IX: 6); súvisí azda s črepom č. 18. Mladšia fáza staršej doby hradištnej.

Žiarový hrob spočíval v mohyle na úrovni v hĺ. 70 cm južne od stredu mohyly a pozostával zo skupiny kalcinovaných kostičiek, prikrytých väčším podlhovastým kameňom a z ojedinelých kostičiek, rozsypaných na ploche pribl. 2×2 m; patrili asi dospelému indivíduu. Opísané hradištné črepy sa nachodili prevažne v jv a v sv kvadrante mohyly; sú z úžitkových nádob. Skupiny kameňov, ktoré odkryli v južnej polovici mohyly blízko jej okraja, súviseli azda s ohradením žiarového hrobu a so spevnením násypu. V mohyle sa nenašli uhlíky a stopy po ohni. J. Pastor ju datoval do strednej doby hradištnej.

Mohyla 7 (na pláne mohyla 58). Juhozápadnú časť násypu porušili stavbou cesty a ostatný jeho diel poškodili pri vyrubovaní stromov. Bola mierne oválneho základu, pribl. 11 m dlhá, 8,5 m široká a 75 cm vysoká. Obsahovala tieto nálezy:[12]

1. V sz kvadrante mohyly v hĺ. 60 cm stopy po uhlíkoch.

2, 4. Dve kalcinované *kostičky* z jv kvadrantu mohyly.

3, 5. Dva atypické hradištné *črepy* z toho istého kvadrantu mohyly.

6—8. *Žiarový hrob*. V strede mohyly na úrovni sa prišlo v hĺ. 60 cm na dno a črepy hradištnej nádoby (7) a v hĺ. 70 cm na zlomky ďalšieho hradištného hrnca (6), okolo ktorého v hĺ. 70—80 cm boli kalcinované kostičky (8), svedčiace najskôr o pohrebe dospelého.

6. Sudovitý *hrniec* s úzkym okrajom, vyrobený

z plavenej hliny s ojedinelými zrnkami piesku, prevažne červenohnedej farby, okrášlený širokým pásom jemných vodorovných rýh, vyrytých hrebienkovitým nástrojom. Vyrobený bol na kruhu a opracovaný zúbkovaným nástrojom. Zo zlomkov zlepovaný a doplňovaný. V 13, ú 10,6, d 7,5 cm (tab. IX: 17).

7. Hrubé, miestami odsadené dno a niekoľko zlomkov z *hrnca*, zhotoveného z jemnej piesočnatej hliny pravdepodobne voľnou rukou, slabo vypáleného, červenohnedej farby; priemer dna 82 cm.

Mohylu zbudovali pravdepodobne dospelému. Žiarový hrob spočíval, domnievam sa, v plytkej priehlbine. Uhlíky a stopy po ohni sa nenašli. Črepy č. 6 a 7 sú z nádob najskôr zámerne rozbitých. Svedčia o starobylej keramike, podľa ktorej mohylu možno položiť do mladšej fázy staršej doby hradištnej. J. Pastor ju datoval pôvodne do VIII.—IX. st.

Mohyla 8 (na pláne mohyla 59) bola mierne oválneho základu, asi 13 m dlhá, 11 m široká a pribl. 75 cm vysoká. Nálezy:[13]

1. V sv kvadrante mohyly v hĺ. 20 cm na ploche ca 60×80 cm boli rozsypané kalcinované *kostičky*.

2—6. Ojedinelé kalcinované *kostičky*, nájdené v hĺ. 26—36 cm.

7, 8, 17. Ojedinelé atypické prehistorické *črepy* z hĺ. 40—55 cm.

9. Atypický hradištný *črep* z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 60 cm.

10—12. Tamže v tej istej hĺbke našli atypický prehistorický *črep*, *uhlík*, zlomok podkovy a novoveký črep.

13. Novoveký *čriepok* z jv kvadrantu mohyly z hĺ. 60 cm.

14—16. V strede mohyly v hĺ. 70 cm skupinka kalcinovaných *kostí*, atypický *črep* a prehistorický *črep*.

V mohyle bolo nápadne málo nálezov. Črep č. 9 je jedinou hradištnou pamiatkou z tejto mohyly, zrejme slovanskej. Prehistorické črepy svedčia opätovne o pravekom osídlení náleziska a novoveké nálezy sú znakom porušenia násypu v posledných storočiach. Podľa J. Pastora mohyla pokrývala dva žiarové hroby (poloha 1 a 14). Kosti sú asi z dospelých jednotlivcov.

Mohyla 9 (na pláne mohyla 60) bola v priemere asi 10 m a vysoká pribl. 75 cm. Jej jz časť bola porušená stavbou cesty. Nálezy:[14]

1—4, 8, 9, 12. V strednej časti násypu v hĺ. 60—80 cm sa našli ojedinelé prehistorické črepy a dva atypické *zlomky* hradištnej keramiky. Z prehistorických pozoruhodnejší je len halštatský okrajový *črep* s podlhovastou vypuklinou (12); (tab. IX: 15).

5. Tamže v hĺ. 70 cm sa našlo torzo masívneho *železného predmetu* pravdepodobne recentného.

6—7. Dva atypické prehistorické *črepy* z južnej polovice mohyly z hĺ. 60 cm.

10. V jz kvadrante mohyly v hĺ. 60 cm bola skupina drobných *uhlíkov*.

11. V jv kvadrante mohyly v hĺ. 60 cm odkryli skupinku kalcinovaných *kostí*.

I táto mohyla bola nápadne jednoduchá. Jedinými slovanskými pamiatkami sú z nej len asi dva atypické hradištné črepy. Podľa J. Pastora v mohyle bol detský pohreb.

Mohyla 10 (na pláne mohyla 61) bola oválna, 13 m dlhá, 10 m široká a pribl. 80 cm vysoká. Západnú časť násypu porušili stavbou pivnice.

I obsah tejto mohyly bol nápadne jednoduchý. Blízko stredu sa v nej prišlo v hĺ. 30 cm na hradištný *črep* (1) a na dve skupiny *uhlíkov* (2, 3) a v hĺ. 23-50 cm na tri prehistorické *črepy* (4, 6, 7). V sz kvadrante mohyly pod uhlíkmi bola skupina kalcinovaných *kostí* (5).

Podľa J. Pastora mohyla obsahovala jeden *žiarový hrob*. Všetky nálezy boli v mohyle podľa neho v sekundárnej polohe, pomiešané s recentnými odpadkami.

Z prehistorických črepov pozoruhodnejší je len *zlomok* halštatskej nádoby so žliabkovým ornamentom (tab. IX: 11). Jediný hradištný črep z mohyly pochodí z okraja hrnca zvonku tmavosivej, znútra okrovohnedej farby, vyrobeného z piesočnatej hliny pravdepodobne na kruhu, dobre vypáleného, drsného povrchu; hrdlo nádoby bolo výrazne prehnuté (tab. IX: 4). Podľa tohto zlomku J. Pastor mohylu datoval právom do VIII.—IX. stor.[15]

Poznatky z výskumov v Král. Chlmci a rozbor nálezov.

Poznatky o spôsobe pochovávania a hmotnej kultúre ľudí spočívajúcich na mohylníku bude možno definitívne formulovať a zhrnúť až po dokončení jeho odkryvu. V dnešnom stave výskumu len predbežne sa možno vyjadriť aj k otázke datovania mohylníka.

Pohrebný rítus. Podľa toho, že všetkých desať mohýl odkrytých r. 1949—50 bolo žiarových, domnievam sa, že v Král. Chlmci ide o mohylník žiarový alebo prevažne žiarový. T. Lehoczky vo svojich dvoch zprávach o prvých pokusných

výskumoch na mohylníku sa zmieňuje o nálezoch kostrových hrobov, no opis hrobových celkov, ako ho autor podáva, nijak nás nepresvedčuje o tom, že v mohylách sa prišlo skutočne na kostrové hroby. Menovaný 25. mája 1894 otvoril osem mohýl.[16] Podľa nálezov roztratených kostičiek a črepov sa domnieval, že viaceré z mohýl boli už dávnejšie porušené. Mŕtvi spočívali v nich vraj v skrčenej polohe a milodarom bola v hrobe nádoba. Blízko rozbitej nádoby v jednej mohyle skrčená kostra sa dala — píše T. Lehoczky — ešte dobre rozpoznať. Belavú kostru človeka, pochovaného v skrčenej polohe, odkryl aj v severnej polovici násypu ôsmej mohyly, ktorá bola zachovaná a do 2 m vysoká; hore boli údajne zlomky lebky a pod nimi sa prišlo na drobné zlomky kostí pliec, ramien, rebier a dolných končatín; kosti boli veľmi tenké a zväčša vo dvoje rozštiepené. Na spodku tejto skrčenej kostry zo severnej strany spočívala medvedia lebka a po južnej strane kostry stála zachovaná nádoba, v ktorej bolo niekoľko belavých kostičiek. Lebečné kosti medveďa boli belavožlté, ostatné drobné kosti medveďa boli zuhoľnatené.

Ďalších osem mohýl otvoril T. Lehoczky 11. júna toho istého roku.[17] Podľa nálezov roztratených ľudských a zvieracích kostí, uhlíkov a črepov i podľa sledu vrstiev v násypoch sa opäť domnieval, že viaceré i z týchto mohýl boli už dávnejšie hýbané. V strede jednej mohyly, asi meter vysokej, na úrovni sa prišlo na pozostatky detskej kostry, ležiacej šikmo a v skrčenej polohe. Nad kostrou a okolo nej boli ohorené kosti z väčšieho zvieraťa. T. Lehoczky pripomína, že pozostatky ľudského tela boli pomiešané s hlinou a pieskom a tvorili hrču (hromádku), ktorá sa na vzduchu rozpadla. Kým drobné tenké kostičky sa rozsypali ako krieda, zatiaľ ohorené čierne, belavé a biele kosti zvieracie zostali zachované. Na východnom okraji mohyly vo vypálenej priehlbine 50 cm širokej boli zlomky nádoby a zvápenatené kostičky ďalšej akoby detskej kostry, a v kotlovitej jame meter širokej na severnom okraji tej istej mohyly odkryli belavé kostičky tretej, opäť detskej kostry, spočívajúcej šikmo v skrčenej polohe. T. Lehoczkému sa videlo, že kostičky boli v hrči (na hromádke?); pri nich našli aj zlomky, patriace k nádobe z hrobu pri východnom okraji mohyly a okrem nich ešte ohorené černavé a belavé kosti z väčšieho zvieraťa. T. Lehoczky, zhrnujúc výsledky svojho výkopu, píše v druhej svojej zprávе, že mŕtveho pochovali do násypu v skrčenej polohe, čiastočne posediačky, čiastočne poležiačky a šikmo. Na overenie a objasnenie jeho poznatkov bolo by žiadúce pri najbližšom výskume v Kráľ. Chlmci znovu otvoriť viaceré z mohýl, na ktorých v spomenutých dvoch dňoch sondoval. Tieto mohyly sú, ako som už spomenul, najskôr v severnej časti pohrebiska.

Mohyly zbudovali niekedy, ako výskum r. 1949 ukázal, na slabej vyvýšenine (tab. I: 5). Možno zámerne vyhľadávali podobné miesta (azda suchšie) pre stavbu mohýl. Prierez mohyly 1 a 4 naznačoval, že nahrnuli ich v niekoľkých vrstvách. Kamennú konštrukciu sme odkryli len v povrchovej vrstve mohyly 3; bol to pás kameňov, ťahajúci sa po hrebeni mohyly v smere Z—V (tab. II: 2).[18] Pravdepodobne so spevnením násypu súviseli aj skupiny kameňov, odkrytých J. Pastorom v južnej polovici mohyly 6. Pod mohylami sa neprišlo na stopy pôvodného povrchu zeme. Mŕtvych spaľovali mimo obvodu mohýl. Na žiarovisko sa prišlo azda v jednej mohyle (5). Zvrstvenie násypov odkrytých r. 1949 naznačovalo, že pozostatky tela nevkladali do hotových mohýl, ale ukladali ich na miesto pred začatím stavby násypu alebo počas stavby násypu.

Pozoruhodné je, že v mohylách, odkrytých v severnej časti mohylníka, bolo nápadne viac hrobov ako v mohylách prebádaných v južnom jeho úseku. V štyroch mohylách, odkrytých r. 1949, spočívalo pribl. 19 indivíduí; boli v nich najmenej dva, ale v jednom prípade až osem hrobov. Tieto mohyly boli spoločnými hrobkami ľudí bez rozdielu veku a pohlavia, teda akoby rodinnými hrobkami. V šiestich mohylách, odkrytých r. 1950, zistil J. Pastor dovedna pribl. len 9 hrobov. Obsahovali nejmenej jeden, najviac tri hroby a patrili prevažne dospelým. Ako detský označil J. Pastor len mohylu 9. Ale mohyly v južnom diele mohylníka boli i na pamiatky chudobnejšie ako mohyly odkryté v severnej časti pohrebiska.

Žiarový rítus bol veľmi rozdielny. Hroby možno v podstate rozdeliť na *jamové, zapustené plytko* do podložia mohyly (tab. I: 4), na *hroby bez jamy*, niekedy kameňmi ohradené, spočívajúce na dne alebo v spodnej vrstve násypu (tab. I: 6, tab.II: 4, 5) a na *čiastočné popolnicové hroby*, totiž na hroby, v ktorých popolnicou bol fragment nádoby (tab. VI: 17).[19] Niektoré hrobové nálezy, najmä bez jamy, len s výhradou sa mohli označiť ako hrobové celky. Rozloha hrobov bola nepravidelná, nachodili sa zväčša v južnej polovici mohýl a častejšie blízko okrajovej časti mohýl ako v ich strede. V tvare a rozmeroch jám neukazuje sa nijaká pravidelnosť. Boli medzi nimi nielen kruhovité a oválne, ale aj obličkovité, lichobežníkové a jazykovité. Najmen-

šia z jám bola v priemere len 30 cm, najväčšia bola 2 m dlhá.

Na dne mohyly 3 a 4 sa prišlo na niekoľkých miestach — hlavne v strede mohýl — na tmavšiu, šedastú vrstvu neurčitej kontúry, premiešanú s ojedinelými kostičkami a uhlíkmi. V dvoch prípadoch boli vo vrstve len stopy kostičiek a v inom prípade len uhlíky. Okrem kostičiek a uhlíkov sa nachodili v takejto vrstve výnimočne aj črepy. Šlo tu zrejme o popol vzatý zo žiaroviska a rozsypaný na mieste pohrebu pred navŕšením mohyly. Tieto *popoliská* zrejme úzko súviseli s nálezmi, ktoré som označil ako hrobové celky.

Nálezy pálenísk a uhlíkov v mohylách naznačujú, že zapaľovanie ohňa pred navŕšením mohyly a počas budovania mohyly, ako aj vrhanie uhlíkov do stavby násypu, patrilo k pohrebným zvykom. Vzorky uhlíkov z mohýl, ktorých rozbor vykonal E. Krippel, pochodia z najväčšej časti z duba a len výnimočne z jelše, liesky a borovice.[20]

S pohrebnými zvykmi súviselo i kladenie zlomkov úžitkových nádob, neraz zrejme zámerne rozbitých, do hrobov a násypu. Celá nádoba pri posledných výskumoch sa nenašla, no z nájdených skupín črepov sa podarilo zložiť aspoň čiastočne až päť hrncov. Na viacerých zlomkoch nádob badať znaky sekundárneho ohňa; boli azda priam v žiarovisku alebo sa prepálili v horúcom popole, ktorým hrobové jamky zasýpali. Stopy po ohni badáme i na nálezoch kovových pamiatok.

Pri posledných výskumoch v mohylách nenašli sa zvieracie kosti, teda stopy po mäsitej potrave a pohrebnej hostiny. Podľa toho i nálezy zvieracích kostí, spomínané T. Lehoczkým, najmä nález medvedích kostí treba brať s náležitou rezervou.[21] Jediná neohorená kosť, nájdená pri posledných výskumoch, je ľudská holenná kosť. Do násypu ju položili možno ešte budovatelia mohýl v súvislosti s nejakým svojím záhadným zvykom.

Nálezy dvoch obsidiánových odštepov (tab. IV: 12, tab. VI: 8), ako aj prehistorických črepov, z ktorých niektoré som určil ako halštatské, dostali sa do mohýl zrejme náhodne s hlinou a súvisia s pravekým osídlením náleziska.

Keramika. Z mohýl, najmä preskúmaných r. 1949, získal sa pozoruhodný súbor keramických nálezov, ktorý je nepochybne značného významu pre skúmanie vývinu slovanskej keramiky na východnom Slovensku. Z tejto oblasti poznáme totiž publikované nálezy slovanskej keramiky, najmä keramiky pochodiacej z uzavretých celkov, doteraz v miere veľmi skromnej. Keramika z Kráľ. Chlmca, hoci pochodí z mohýl, nie je rituálna, teda vyrobená za účelom pohrebným, ale výslovne sídliskového rázu, úžitková. Z výkopu T. Lehoczkého sa zachovali aspoň obrázky dvoch nádob.[22] Z posledných výskumov okrem výrazného črepového materiálu stojí nášmu štúdiu k dispozícii aj päť rekonštruovaných nádob.

Keramika z mohýl, ako ukázal opis jej dôležitejších nálezov, svedčí o vyspelom hrnčiarstve. Na výrobu nádob používali sľudnatú, piesočnatú hlinu, premiešanú niekedy s kamienkami. Zlomky hrnca primitívne, voľnou rukou formovaného sa našli len v jednej mohyle (tab. III: 15). Nádoba z nich rekonštruovaná tvarom, výrobou a povrchom značne pripomína potiskú keramiku z mladšej doby avarskej alebo hrubú keramiku z východoslovenských sídlisk zo staršej doby sťahovania národov.[23] Ostatné rekonštruované nádoby, ako aj prevažná časť typických zlomkov svedčí o výrobe na ručnom kruhu, no v nálezoch sú aj črepy a torzá nádob, na ktorých nebadať znaky práce na kruhu, totiž jemné vodorovné ťahy v povlaku črepov. Nádoby často opracovávali aj nejakým formovacím nástrojom, najskôr drievkom, ako o tom svedčia vodorovné facety na niektorých okrajových črepoch, a povrch nádob upravovali spravidla povlakom jemnej hliny. Nálezy svedčia tiež o dobrom vypaľovaní hrnčiarskych výrobkov. Vo farbe zlomkov a nádob prevláda hnedastý tón.

Pokiaľ sa dá súdiť, podľa rekonštruovaných foriem a podľa zlomkov, pre keramiku z kráľovskochlmeckých mohýl — odhliadnuc od nezdobenej nádoby potiského rázu — typické sú baňaté sudovité tvary (tab. IV: 1, tab. V: 10, tab. VI: 19, tab. IX: 17). Okraj nádob je spravidla úzko vyhrnutý a na obvode zaoblený, slabo vyhranený alebo šikmo skrojený. Značky na dne nádob sme nezistili. Vnútorné dno bolo vymodelované. Výzdoba, vyrytá spravidla hrebienkovitým nástrojom, zaberá najčastejšie hornú polovicu nádoby, ale niekedy siaha až po jej dolnú tretinu. V ornamente prevláda viacnásobná vlnovka alebo vlnovky, kombinované viacriadkovými pásmi rovných rýh. Z rozličných variantov tejto výzdoby azda najobľúbenejší bol motív viacnásobnej vlnovky medzi dvoma pásmi rýh. Zriedkavejšie zdobili nádoby jednoduchými (jednoriadkovými) vlnovkami hrubo vyrytými alebo napr. len samým pásom rovných línií.

J. Eisner právom zaraďuje keramiku z nálezov T. Lehoczkého do strednej doby hradištnej.[24] Primitívnu nádobu potiského rázu z mohyly 1 položil som do VII.—VIII. stor. a zdobenú keramiku, zhotovenú prevažne na ručnom kruhu, datoval som zväčša do mladšej fázy starohradištnej

alebo do začiatku nasledujúceho obdobia, no niektoré zlomky mohol som zaradiť len do širšieho časového rámca, do staršej až strednej doby hradištnej. Sledujúc najbližšie analógie ku keramike z mohylníka, nachodíme ich v hojnej miere v nálezoch zo sídlisk nielen v bližšom, ale i v širšom okolí Kráľ. Chlmca, a to v podstate v nálezoch zo sídlisk južného Zemplína, hlavne Medzibodrožia. Ide tu prevažne o slovanské sídliská, založené na pieskových presypoch, niekedy značných rozmerov. O ich vyhľadávanie a sledovanie sa z našich archeológov zaslúžil najmä K. Andel. Veľmi priliehavé analógie prinášajú ku keramike z kráľovsko-chlmeckých mohýl predovšetkým nálezy z neďalekej Karcse v Maďarsku. V múzeu v Miškovci je z Karcse sídlisková keramika, ktorá čo do výroby, tvaru a výzdoby sa podobá do detailov nálezom z Kráľ Chlmca.[25] Obyvatelia tohto sídliska, zrejme súčasného s kráľovskochlmeckým mohylníkom, boli, zdá sa, nielen kultúrne, ale i rodove úzko spätí s budovateľmi mohýl. To naznačuje i nález postriebrenej peltoidnej náušnice z Karcse, ktorá do podrobností sa podobá náušnici z mohyly 3. Možno priam budovateľom kráľovskochlmeckých mohýl patrilo sídlisko objavené K. Andelom na dlhom pieskovom presype severne od Kráľ. Chlmca v diele zv. Úrhomok, ktoré sa podľa keramiky datuje do staršej až strednej doby hradištnej. Keramika odtiaľ má tie isté charakteristické znaky ako keramika z mohylníka, vzdialeného iba vyše km od sídliska. Popri zlomkoch zo zdobených nádob našiel tu K. Andel výnimočne i črepy z nezdobených hrncov hrubej výroby starobylého predhradištného tvaru.

Z ďalších juhozemplínskych nálezov K. Andela dôležité sú pre porovnávanie s keramikou z mohýl napr. aj zlomky nádob zo sídlisk, zistených ním v Strede nad Bodrogom („Malomhomok"),[26] v Rade („Cselédhomok"), vo Veľkom Kamenci, („Hoszszúhomok", „Bodráshomok"), vo Veľkom Horeši (vinica JRD), v Lelesi („Aksztódomb", „Sikora homok"), vo Svinici (II. kopček pod hradskou), v Soľničke („Homok"), v Bieli („Pesehomok", „Pincehomok") a v Zemplíne („Beregi oldal", „Táboralja", „Tábor"). Dôležité analógie nachodím ku keramike z mohylníka v nálezoch K. Andela napokon aj zo Somotoru (Tkáčikova záhrada, močidlá, okolie rozhľadne a záp. výbežok Somotorskej hory),[27] ako aj v nálezoch J. Pastora zo slovanských zemníc, ktoré sústavne odkrýva na tamojšej hore od r. 1955; datuje ich do VIII.—IV. stor.[28]

Pri porovnávaní keramiky z Kráľ. Chlmca s keramikou zo susednej Zakarpatskej oblasti USSR najviac pozornosti si zasluhujú toho času nepochybne nálezy z polozemnice, odkrytej na Radvanke v Užhorode, ktorú K. V. Bernjakovič datuje do VIII.—IX. stor.[29] Keramika z tohto obydlia je nápadne rôznorodá[30] a jej hradištné črepy (aspoň ich časť) sú skôr len časove ako typologicky blízke nálezom z Kráľ. Chlmca. V inventári príbytku popri hradištných zlomkoch starobylého rázu sú aj ojedinelé črepy z nádob už remeselne vyrobených, ktoré patria do pokročilej fázy stredohradištnej.[31] Pokročilého rázu je z polozemnice i strela romboidného tvaru, ktorá značne pripomína už nálezy zo staromaďarských a belobrdských pohrebísk.[32] Úzke vzťahy keramiky z polozemnice k pamiatkam vých. Slovenska videl by som hlavne v nálezoch nízkych hlinených pražníc, ktorých zlomky z Užhorodu[33] sa značne podobajú trom zlomkom misiek z juhozemplínskych sídlisk zo staršej až strednej doby hradištnej (Somotor: Močidlá;[34] Somotorská hora;[35] Streda nad Bodrogom[36]). V širšom karpatskom priestore keramika kráľovskochlmecká a vôbec juhozemplínska, ako by som ju predbežne nazval, má zjavne spoločné znaky predovšetkým s podunajským hrnčiarstvom mladšej až neskorej doby avarskej.

Kovové pamiatky. Novšie výskumy v Kráľ. Chlmci ukázali, že v mohylách sa sotva mohlo prísť na ostrohy, meče, zbraňe a zvyšky sediel. Tieto veci nachodili v mohylách údajne hľadači pokladov, ale zprávy o týchto nálezoch ani T. Lehoczky nepovažoval za vierohodné.[37] Železné kovanie kruhovitého predmetu pribl. 30 cm široké, nájdené pri prvých výskumoch, T. Lehoczky označil s výhradou za zvyšky štítu.[38] Podľa J. Eisnera šlo tu skôr o zlomky obručí dreveného vedierka.[39] Pri posledných výskumoch v Kráľ. Chlmci, najmä pri výskume r. 1949, získalo sa okrem keramiky aj niekoľko kovových pamiatok.

Jediný *nožík*, nájdený v mohyle 3 v hrobe azda dospelého, má bežnú formu hradištných nožov (tab. VI: 11). Nález naznačuje, že nožík bol v staršej až strednej dobe hradištnej súčasťou úboru i na vých. Slovensku.

Z mohýl máme ďalej dve pomerne zachované železné *pracky* (tab. V: 11, tab. VI: 9) a torzo tretej. Obidve zachované pracky (najmä menšia) značne pripomínajú pracky z keszthelyských pohrebísk, na ktorých bežne vystupujú ako súčiastka opaska a konského postroja. Veľká odĺžniková pracka mohla by pochodiť aj z viazania sedla,[40] ak nie je z opaska, menšia, lichobežníková s bokmi mierne prehnutými je zrejme z opaska.[41] Tretia pracka bola štvorcová alebo obdĺžniková. Pracky z mohylníka sú azda odrazom vplyvov z avarskej oblasti.

Strela so spätnými krídlami a s tuľajkou (tab. VI: 12) je zatiaľ jediným dokladom toho, že budovatelia mohýl boli vyzbrojení lukom. Nález patrí k starším formám, bežným na pohrebiskách tak z avarskej, ako aj veľkomoravskej doby.

byzantského pôvodu. B. Svoboda v citovanej štúdii už upozornil na vzťahy našej náušnice k náušniciam uvedeného typu zo VII. stor. a podľa toho, že jej genetickú súvislosť s týmito náušnicami považuje za bezpečnú, odporúča ju datovať do

Obr. 6, 6a. Karcsa. Striebomá náušnica zo sídliska. Zväčšené.

Z mohýl pochodí aj niekoľko atypických železných predmetov, ako pásiková *objímka* alebo *skobka* (tab. III: 6), zlomok pásikového *kovania* azda z dreveného vedierka (tab. III: 4), stočené zvyšky azda ďalšieho *kovania* (tab. IX: 3) a ešte zvyšky dvoch železných predmetov neznámeho určenia, možno recentných.

Dve *náušnice* z Kráľ. Chlmca aspoň čiastočne nás poučujú o tom, ako sa krášlili Slovanky vo východnej oblasti Slovenska vo včasnej dobe dejinnej. Peltoidnej *náušnici* s hviezdovitým príveskom z mohyly 3 (tab. IV: 13, tab. VIII: 1) venuje značnú pozornosť B. Svoboda vo svojom spise o poklade byzantského kovotepca v Zemianskom Vrbovku, a to v stati, kde sleduje vývin a rozšírenie náušnice s kužeľovitým príveskom, ktorej základný typ je zastúpený i v spomenutom poklade.[42] V súvislosti s problematikou vývinu náušnice hviezdicového typu venuje pozornosť náušnici z Kráľ. Chlmca i Z. Vinski[43] a Kazacsayné Gnandt P. sa o nej zmieňuje vo svojej zpráve o dôležitých slovanských sídlištných nálezoch z Karcse v Maďarsku.[44]

Náušnica z Kráľ. Chlmca je zrejme jedna z vyvinutých obmien náušnice s kužeľovitým, lepšie rečeno hviezdicovým príveskom. Najmä v avarskom Podunajsku je značne rozšírený tento typ náušnice začiatku VIII. stor. Z publikovaných nálezov najmä náušnice z Pécsu-Gyárvárosu,[45] Ostrihomu,[46] Prše[47] a z Devínskej Novej Vsi[48] sú k nej blízke a z nálezov doteraz ešte nepublikovaných svojím príveskom a doštičkou spodného oblúku sa jej podobajú napr. náušnice zo Štúrova[49], Tiszaderesu[50] a z Czikó.[51] No ešte bližšie ako spomenuté stoja k náušnici z Kráľ. Chlmca (najmä tvarom doštičky) známe náušnice z Rebešovíc,[52] ktoré B. Svoboda odporúča datovať podobne ako kráľovskochlmeckú náušnicu, teda do začiatku VIII. stor.,[53] ale ktoré J. Poulík kladie do prelomu IX. a X. stor.[54] a považuje za súčasné s peltoidnou náušnicou z Brna-Maloměřic.[55] No náušniciam rebešovického typu sú blízke (výzdobou doštičky) i náušnice z tokajského nálezu, datovaného mincami do X. stor.[56]

Ale najbližšou analógiou náušnice z Kráľ. Chlmca je nepochybne náušnica z neďalekej Karcse (obr. 6, 6a),[57] nájdená na sídlisku s keramikou, ktorá je veľmi podobná keramike z kráľovskochlmeckého mohylníka. Obidve náušnice sú pomerne hrubou prácou, čo do výrobnej techniky, tvaru, výzdoby i rozmerov natoľko sa podobajú, že sú akoby z jednej dielne. Náušnica z Karcse sa líši od kráľovskochlmeckej azda len tým, že kuželík má ohraničený riadkom zrniek.[58] Je nepochybné, že tieto dve náušnice sa celkom osobitne vynímajú v po-

rovnaní so všetkými doteraz známymi náušnicami s hviezdicou. Pre ich časové zaradenie je dôležité, že poznáme ich nálezové okolnosti a sprievodné nálezy. Náušnicu z Kráľ. Chlmca treba považovať nielen typologicky, ale i podľa sprievodnej keramiky z príslušnej mohyly (tab. IV: 14, 15) za podstatne mladšiu, ako je náušnica zo Zemianskeho Vrbovka a pribl. za súčasnú s nálezmi z mladšej až neskorej doby avarskej. Vyrobili ju azda už v prvej polovici VIII. stor., ale do zeme sa dostala neskoršie, možno až na prelome VIII. a IX. stor. Že tu ide o ozdobu dlho nosenú, na to zreteľne upozorňuje už obnosený prívesok. V prípade nálezu náušnice z Karcse poukazuje skôr na mladšie ako staršie obdobie avarské popri keramike najmä torzo praslena zdobeného kľukatkami (lomenicami).[59]

Druhá *náušnica*, nájdená v mohyle 4 a tiež v jamovom hrobe ako predchádzajúca, je nezvestná. Bola v kadlube liata a strieborná alebo postriebrená (tab. VII: 11, tab. VIII: 2). Zaradil som ju k hrozienkovitému typu. B. Svoboda vo svojej citovanej práci najmä podľa tejto náušnice odporúča mohylník datovať do začiatku VIII. stor.,[60] ale na príslušné analógie neupozorňuje. Táto náušnica ešte vo väčšej miere ako predchádzajúca sa vyníma ako osobitný typ. Nepoznám k nej nijaké bližšie analógie. Len do istej miery pripomína prívesok náušníc z tokajského nálezu[61] a z belobrdských hrobov v Pilini.[62] Výzdoba na oblúčku, napodobujúca akoby pletivo, upomína na výzdobu bokov nákončí z neskorej doby avarskej z Hohenbergu.[63] Zhrnujúc poznatky o mohyle 4, zdôraznil som, že ak črep už výslovne stredohradištného rázu (tab. VI: 6) sa dostal do násypu až dodatočne a nesúvisí s ňou, datoval by som ju do mladšej fázy staršej doby hradištnej, najneskoršie do začiatku nasledujúceho obdobia. Priam v jamke, v ktorej sa prišlo na náušnicu, bol okrem kostičiek len atypický prehistorický črep.

K zlomku *praslena* z mohyly 1 (tab. III: 7), zdobeného súbežnými oblúčkami, ktoré sa zbiehajú do oválu, nepoznám zatiaľ analógie. I tento nález, podobne ako pracky, poukazuje azda na ohlasy vplyvov avarskej oblasti, kde sú zdobené praslene pomerne častými nálezmi na pohrebiskách.[63a]

Datovanie a zaradenie mohylníka v Kráľ. Chlmci

Už T. Lehoczky považoval mohylník za staroslovanský.[64] J. Eisner podľa keramiky a predpokladaných kostrových hrobov datoval mohylník do strednej doby hradištnej.[65] Vo svojej predbežnej zpráve o výskume v Kráľ. Chlmci mohyly datujem tiež do strednej doby hradištnej.[66] Do tejto doby kladie i J. Pastor mohyly, ktoré odkryl r. 1951.[67] Pri rozbore materiálu snažil som sa jednotlivé pamiatky z mohýl klasifikovať nielen typologicky, ale i časove. Zhrnujúc výsledky tohto pokusu o datovanie a zaradenie nálezov, mohol by som sa vysloviť o mohylníku v terajšom štádiu jeho výskumu v tom zmysle, že tak mohyly, ktoré som otvoril v jeho severnej časti, ako aj mohyly, ktoré prebádal J. Pastor v južnom jeho úseku, vybudovali v podstate v mladšej fáze staršej doby hradištnej, najneskoršie na začiatku nasledujúceho obdobia, teda v čase približne od prvej polovice VIII. stor. do prvej polovice IX. stor. Na starobylosť mohylníka poukazuje popri nálezoch pamiatok i pohrebný rítus, no sám, vzhľadom na to, že žiarové mohyly na východnom Slovensku sa udržujú dlho, nemôže mať rozhodujúci význam pri datovaní mohýl. Starší ráz kráľovskochlmeckého mohylníka v porovnaní s mohylami v Topoľovke pri Humennom, pokiaľ ide o pohrebný rítus, sa prejavuje, domnievam sa, najskôr v nálezoch jamových hrobov, čiastočných popolnicových hrobov a azda aj vo väčších rozmeroch mohýl a v nedokonalom spopolňovaní mŕtvych.

Pri rozbore nálezov naznačil som tiež, že badať na nich určité vzťahy k pamiatkam z avarskej oblasti. Myslel som tu na zdobenú keramiku, označiac ju za blízku podunajskej, na primitívnu nádobu potiského rázu, na železné pracky, na praslen. To sa vzťahuje i na náušnice, najmä na náušnicu s hviezdicovým príveskom, rozšírenú predovšetkým v avarskom Podunajsku. Sledovanie týchto vzťahov prispelo i k časovému zaradeniu mohýl. Ale ak ich pripúšťame, potom je pozoruhodné, že starý slovanský žiarový rítus zostal na mohylníku celkom neporušený, nedotkol sa ho spôsob pochovávania bežný v avarskom Podunajsku a Potisí. Vysvetlenie k tomu spočíva v tom, že horné Potisie bolo len sporadicky osadené príslušníkmi avarského etnika.[68]

Mohylník v Kráľ. Chlmci nie je osamelým pamätníkom slovanským v zemplínsko-užskej nížine. Pomerne neďaleko od neho, v Strede nad Bodrogom na vrchu zv. *Bakhegy*, sa nachodí ďalší slovanský žiarový mohylník, na ktorom r. 1937 začal skúmať J. Neustupný. No i nové náleziská sídlisk zo staršej až strednej doby hradištnej, objavené v posledných rokoch v Zemplíne hlavne zásluhou K. Andela, naznačujú, že náš mohylník leží v širokom slovanskom prostredí, v sieti početných súrodých a súčasných sídlisk, ktorých stopy smerom na juh vedú hlboko do Potiskej nížiny a sme-

rom na sever dosahujú Ondavskú vrchovinu. Budúce výskumy na týchto sídliskách môžu podstatne doplniť naše doterajšie kusé vedomosti o vzdelanosti ľudu žiarových mohýl v južnom Zemplíne. Výskumy v Somotore, kde J. Pastor odkrýva slovanské zemnice, priniesli v tomto smere už i doteraz cenné poznatky.

Či budovatelia žiarových slovanských mohýl v Kráľ. Chlmci, doteraz najstarších v Zemplíne, boli potomkami ľudu, ktorý už na prelome doby rímskej a sťahovania národov sa osadil na východnom Slovensku,[69] a či súviseli s rodmi, ktoré prenikali do horného Potisia neskoršie, ukáže azda budúci sústavnejší prieskum na oboch stranách Karpát. Ak kráľovskochlmecký mohylník bol celý žiarový alebo prevažne žiarový, ako to predpokladám, máme tu doteraz najrozsiahlejší pamätník tohto druhu na Slovensku. V jeho násypoch sa nám zachoval pôvodný pohrebný rítus a pamiatky svojráznej, starobylej vzdelanosti slovnaských obyvateľov dávneho Zemplína.

Slovanský mohylník v Topoľovke (okr. Humenné)

Mohylník objavil A. Škvarek r. 1947 pri vyhľadávaní východoslovenských mohýl z doby eneolitickej. Jeho upozornenie, že na hraniciach brekovského a topoľovského chotára sú dve skupiny mohýl rozdielneho pôvodu,[70] sa ukázalo podnetným a viedlo ku dvom výskumom.

Vo východnej skupine mohýl zistil tu menovaný zvyšky piatich násypov väčších rozmerov a v západnej skupine až 34 zachovaných kopcov menších rozmerov. Prvá skupina mohýl sa rozprestiera na temene návršia v diele zv. Ortaš na západných hraniciach katastra obce Brekov, na SV od zrúcanín známeho hradu. Tri z mohýl tejto skupiny boli na roli a zvyšky ostatných dvoch na samom okraji lesa, susediaceho s roľou. Výkop, ktorý podnikol pisateľ tejto práce na najväčšej z týchto rozťahaných vyvýšenín, rozloženej na roli, ukázal, že tu ide o mohyly súvisiace s reťazou mohýl z neskorej doby kamennej, objavených už dávnejšie na nízkom horskom hrebeni medzi Rakovcom n/O. a Tov. Poliankou.

Druhá skupina mohýl, ktorej je venovaná táto stať práce, je slovanským mohylníkom (tab. X: 2—6). Rozprestiera sa blízko východných hraníc katastra obce Topoľovka neďaleko spomenutej pravekej skupiny mohýl, na západnom svahu návršia, ktorý pozvoľna klesá smerom k toku neďalekej Ondavky (tab. X: 1). Les, v ktorom sa mohylník nachodí, leží v hone zv. *Lipky*. Dnes je tu hrabový les, prerastený miestami hustým krovím. V čase výskumu najväčšia časť mohýl sa rozprestierala v lese J. Šrama a len asi tri najzápadnejšie z mohýl boli v lese A. Revaka. Mohyly sú husto, nepravidelne rozložené a zaberajú plochu pribl. 116 m dlhú a 35 m širokú. Z najväčšej časti sú kruhovitého pôdorysu, výraznejšie oválne vidíme na pláne mohylníka len dve (porov. plán). Kruhovité sú v priemere 4—7 m a z oválnych väčšia je 10 m dlhá a 5 m široká. Mohyly sú 25—70 cm vysoké. V čase od 3. augusta do 4. septembra 1948 preskúmal som z nich s A. Škvarkom desať. Vzhľadom na historický význam mohylníka v Topoľovke Povereníctvo školstva a kultúry na návrh Archeologického ústavu SAV vyhlásilo ho za územie archeologicky chránené.

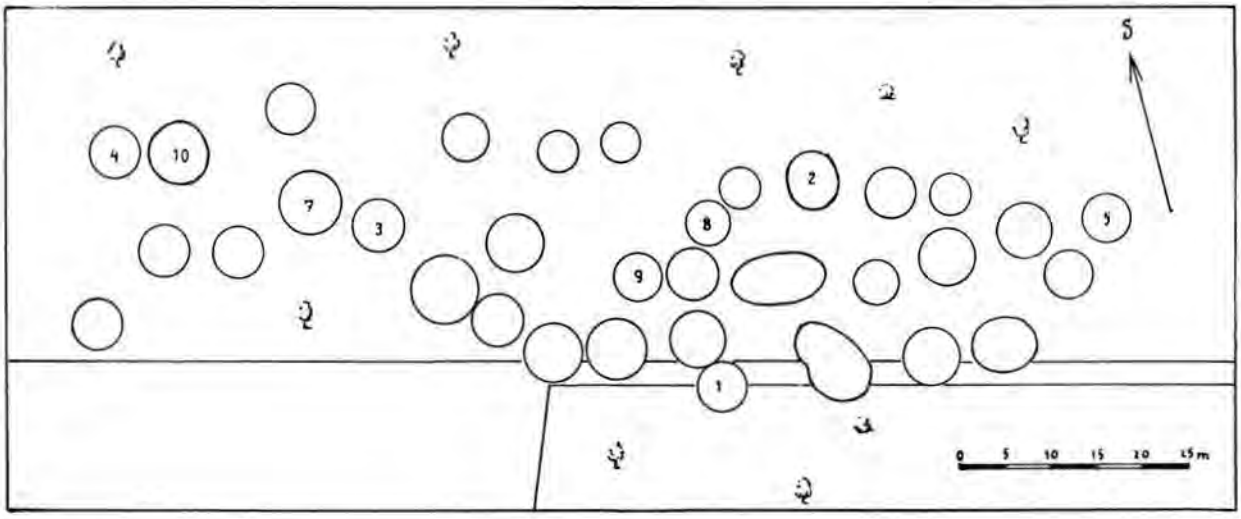

Topoľovka (okr. Humenné). Plán slovanského mohylníka. Zameral a kreslil V. Budinský-Krička.

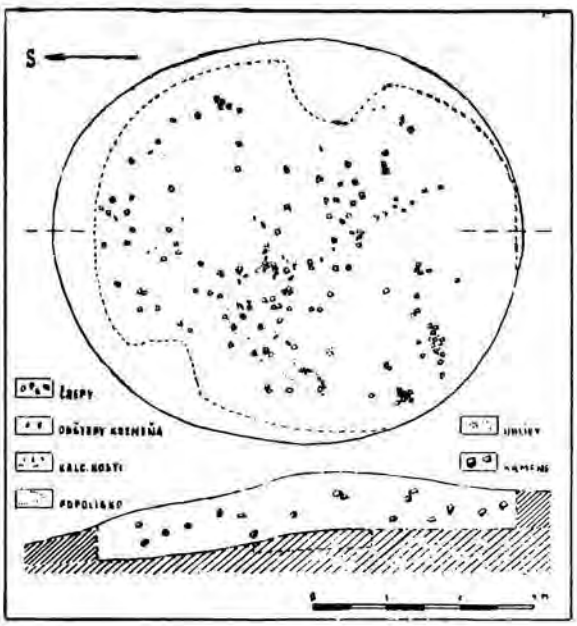

Obr. 7. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 2.

M o h y l a 1 bola v priemere 510—550 cm, pribl. 45—50 cm vysoká, neurčitého obvodu. Navŕšili ju zo sypkej žltej hliny, ktorá pod dnom mohyly pozvoľna sa menila v tvrdšiu hlinu a v hĺ. 25—30 cm pod úrovňou okolitej zeme splývala s ílovitou celinou, premiešanou s pieskovcami. Pieskovce, aké boli v podloží mohyly, sa vyskytovali aj v násype. Mohylu zbudovali na miernom svahu, skláňajúcom sa od SZ na JV a od SV na JZ. Na znaky dávneho povrchu zeme pod násypom sa neprišlo.

Nálezy siahali do hĺ. od 15 do 85 cm pod najvyšším bodcm násypu a rozložené boli prevažne v strednom priestore mohyly na ploche v priemere ca 250 cm. Pozostávali z hradištných črepov zväčša atypických, nájdených na 28 miestach, z atypického zlomku železa (25), z odštepu šedého jaspisu (33), z dvoch odštepov čierneho kremeňa (36, 37), z ojedinelých drobných uhlíkov, nájdených len asi na piatich miestach (5, 11, 12, 20, 28) a zo skupiny drobných uhlíkov (23).

Zo zlomkov hradištnej keramiky výraznejšie sú tieto:

6. *Črep* so žltohnedým povlakom zo spodku hrnca, vyrobeného z jemnej pieskovitej hliny, drsného povrchu.

15. *Zlomok* s výzdobou zvislých rýh, pôvodne asi vypichaných línií, z hnedej nádoby drsného povrchu, zhotovenej z piesočnatej hliny (tab. XI: 2).

16. *Črep* zo spodku hnedého hrnca, ktorého dno bolo slabo odsadené, z piesočnatej hliny.

17. *Črep* zo spodku nádoby zvonku hnedej, znútra žltej farby, vyrobenej z jemnej piesočnatej hliny; úzke dno nádoby bolo znútra zaoblené (priem. 5 cm).

19. Červenohnedý *črep* s jemnými vodorovnými ťahmi na vnútornom povrchu, svedčiacimi o práci na kruhu.

27. *Črep* so stopami viacnásobnej vlnovky z čiernošedého hrnca, zhotoveného z piesočnatej hliny; jemné vodorovné ťahy na vnútornom povrchu zlomku svedčia o práci na kruhu (tab.a XI: 3).

29. Červenohnedý *črep* s pásikom vodorovných rýh z nádoby, vyrobenej z jemnej piesočnatej hliny, možno pomocou kruhu (tab. XI: 1).

V mohyle sa nezistili stopy po hrobe. Bola najskôr žiarová. Z tela (nedospelého?), spopolneného mimo mohyly, zostal asi len popol. Podľa troch výraznejších črepov mohylu datujem do strednej doby hradištnej. Odštepy tvrdého kameňa sú pravdepodobne stopami po eneolitickom osídlení náleziska; súvisia možno s neďalekými mohylami východoslovenského typu.

M o h y l a 2. Mierne oválna, 635 cm dlhá, 550 cm široká a pribl. 50—60 cm vysoká (obr. 7). Navŕšili ju na miernom svahu skláňajúcom sa od J na S. Sypká žltá hlina násypu, od hĺ. 50 cm premiešaná s pieskovcami, pozvoľna splývala s tvrdšou vrstvou hliny pod dnom mohyly. V podloží mohyly bola šedastá ílovitá, hrdzavými škvrnami sfarbená vrstva, premiešaná s pieskovcami; prišlo sa na ňu približne 40 cm pod úrovňou. Stopy pôvodného povrchu sme nezistili pod násypom.

Nálezy boli roztratené v celom násype i vo vrstve pod ním; prichodilo sa na ne v hĺ. 19—105 cm pod vrcholom mohyly. Pozostávajú z množstva črepov, z dvoch odštepov tvrdého kameňa, z uhlíkov a z ojedinelých kalcinovaných kostičiek. Pokusná sonda (2×2,7 m), vykopaná do vrstvy podložia v strede mohyly, bola negatívna.

Najviac kalcinovaných kostičiek bolo v západnej polovici mohyly, najmä v jej sz kvadrante blízko stredobodu mohyly. Našlo sa tu i najviac uhlíkov. I hlina bola na tomto mieste tmavšia, do siva sfarbená. Stopy tohto *popoliska* sa začínali v hĺ. 70 a siahali do hĺ. 86 cm, teda boli už pod úrovňou okolitej zeme. Črepy nájdené na tomto mieste spočívali vyššie, približne v úrovni terénu (v hĺ. 49—65 cm). Niekoľko kalcinovaných kostičiek a ojedinelých uhlíkov sa našlo spolu s väčšou skupinou črepov (37) i blízko okraja v jz kvadrante mohyly (v hĺ. 55—60 cm). Dve kostičky boli aj pri črepoch v sv kvadrante, tiež blízko okraja mohyly (v hĺ. 100 cm) a ostatný nález kostičky pochodí

z jv kvadrantu mohyly (z hĺ. 52 cm). Zvyšky kostičiek sú veľmi drobné; našlo sa ich nápadne málo. Sú azda pozostatkami jedného indivídua.

Črepový materiál, odhliadnuc od niekoľkých zlomkov, je hradištný. Podľa neho datujem mohylu do prelomu strednej a mladšej doby hradištnej. Väčšinu výraznejších zlomkov som určil ako náležiace do pokročilej fázy stredohradištnej a len niektoré ako blízke keramike z mladšej doby hradištnej. Dva z črepov (1, 123) súvisia pravdepodobne so zlomkami hrnca z mohyly 5, ktorý svojím profilovaným rímsovitým okrajom patrí k najmladším nálezom z mohylníka.

Dva odštepy tvrdého kameňa (4, 94), ako aj ojedinelé nálezy prehist. črepov (13, 66, 81, 115, 121, 122, 127) sú stopami po osídlení náleziska v praveku.

Prehľad dôležitejších keramických a iných nálezov

1, 123. Dva *črepy* patriace k zlomkom hrnca s rímsovitým profilovaným okrajom, nájdeným v mohyle 5. Sú z tenkostennej nádoby, vyrobenej z jemnej sypkej hliny na kruhu rýchlo otáčanom; na črepoch jemný povlak okrovej farby. Začiatok mladšej doby hradištnej.

3, 6, 14, 54. *Zlomky* pravdepodobne z jednej nádoby, z tenkostenného hrnca zvonku hnedej, znútra tmavohnedej farby, vyrobeného z jemnej piesočnatej hliny na kruhu. Okraj nádoby bol zosilnený, slabo roztvorený (tab. XI: 4, 5). Na jednom črepe riadok šikmých zárezov. Pokročilá stredohradištná keramika. Zlomky sa našli na rozličných miestach.

4. Atypický *odštep* kremeňa.

10. Tmavohnedý *zlomok* z vrchnej časti tenkostennej nádoby, vyrobenej z jemnej piesočnatej hliny na kruhu rýchlo rotujúcom, dobre vypálenej. Výzdoba: pásik širších rýh a oblúčkovité zárezy (tab. XI: 6). Pokročilá stredohradištná keramika.

11. Atypický hradištný *črep* a *zlomok* s pásikom širokých rýh, súvisiaci najskôr s črepom č. 10.

13, 66, 81, 115, 121, 122, 127. *Zlomky* z hrubostennej nádoby zvonku červenožltej, znútra hnedošedej, vyrobenej z plavenej hliny. Výzdoba: pásik troch hlboko vyrytých línií. Zlomky sú z prehistorickej nádoby (tab. XI: 9), jeden z nich upomína na krišskú keramiku.[70a]

16. *Črep* s výzdobou dvoch slabých dvojitých rýh z červenohnedej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny pravdepodobne pomocou kruhu (tab. XI: 7). Stredohradištná keramika.

18, 19, 26, 27, 46, 47, 49, 50, 51. *Zlomky* z nádoby alebo z podobných nádob hnedej farby, zhotovených z piesočnatej hliny pravdepodobne na kruhu. Ornament: plytké vodorovné žliabky pozdĺž jemne ryhované, vyryté ozubeným rydlom (tab. XI: 8, 11, 12, 22). Stredohradištná keramika. Črepy pochodia z rozličných miest násypu.

23. Hnedý hradištný *črep* s vodorovným ryhovaním z nádoby vyrobenej na kruhu (tab. XI: 13).

25. *Zlomok* z hrdla hradištnej nádoby tehlovej farby, vyrobenej z piesočnatej hliny na kruhu; v povlaku črepa jemné ťahy.

29, 55, 61, 79, 106. *Zlomky* s výzdobou rovných rýh z nádob zvonku oranžovej, znútra hnedej farby, z piesočnatej hliny. Pokročilá stredohradištná keramika.

30. Hnedý hradištný *črep* so stopami 3-riadkovej vlnovky.

34. *Črep* s výzdobou vodorovných žliabkov z nádoby zvonku červenohnedej, znútra tmavohnedej farby, vyrobenej z piesočnatej hliny na kruhu (tab. XI: 19). Neskorá stredohradištná keramika.

35. Okrajový hradištný *črep*.

37. Skupina *črepov* z jz kvadrantu mohyly z hĺ. 55—60 cm pochodí z dvoch nádob. Väčší diel zlomkov je z tenkostenného, nápadne vypukllého *hrnca*, vyrobeného z piesočnatej hliny na kruhu, slabo vypáleného, červenohnedej, miestami šedohnedej farby. Nádoba mala úzke valcovité, slabo roztvorené hrdlo a nepravidelný, strieškovite upravený okraj. Podložka, na ktorej ju hrnčiar formoval, zanechala na celom dne plytkú priehlbinu. Výzdoba: riadok šikmých zárezov a širší pás pravidelných vodorovných žliabkov. Zlomky sú zrejme z nádoby zámerne rozbitej. Podarilo sa z nich zostaviť aspoň profil nádoby a podľa toho ju celú rekonštruovať. V 171, ú ca 87, nš ca 141, d ca 76 mm (tab. XII: 10). Z prelomu strednej a mladšej doby hradištnej. — Ostatných niekoľko *zlomkov*, nájdených na spomenutom mieste, je z červenohnedej nádoby dobre vypálenej, zdobenej na podhrdlí listovitými jamkami, na bruchu vodorovnými žliabkami (šrôbovicou; tab. XI: 14, 15, 18, 21). K týmto zlomkom neskorého stredohradištného rázu sa hlási aj črep č. 64 a azda aj jeden zo zlomkov č. 59.

39. Štyri hradištné *črepy* s výzdobou hrubých pravidelných vodorovných žliabkov.

52. *Čriepok* s výzdobou jamôk z tenkostennej nádoby tehlovej farby, vytočenej na kruhu; z jemnej hliny (tab. XI: 16). Pokročilá stredohradištná keramika.

52, 58, 59. Niekoľko *zlomkov* z hnedého tenkostenného hrnca väčších rozmerov, vyrobeného z pie-

sočnatej hliny. Nádobu pokrýval jemný povlak. Ornament: pás plytkých žliabkov a pás lomeníc na vydutí (tab. XII: 2, 3, 5, 6, 7, 8). Na zlomkoch nebadať znaky práce na kruhu.

60. Hradištný *črep* so stopami po žliabkoch; vonkajší povrch červenohnedý, vnútorný čiernohnedý; z nádoby vyrobenej z jemnej piesočnatej hliny, najskôr na kruhu.

62. Hradištný *črep* so žliabkom a jemnou ryhou, na vonkajšom povrchu žltohnedý, na vnútornom čiernošedý.

64. Porov. 37.

68. Hradištný *črep* s povlakom okrovej farby a s jemným vodorovným ryhovaním.

70. Hradištný *črep* zo spodnej časti tenkostennej nádoby zvonku fialovočervenej, znútra čiernohnedej farby, vyrobenej z plavenej hliny a dobre vypálenej; na zlomku stopy čiernej hmoty. Súvisí azda s črepom č. 39.

76. *Črep* z červenohnedej nádoby, zhotovenej z piesočnatej hliny na kruhu. Výzdoba: rad jamôk a pásik žliabkov (tab. XII: 9). Neskorá stredohradištná keramika.

83. *Čriepok* s jemným vodorovným ryhovaním z tmavohnedej tenkostennej nádoby, vyrobenej na kruhu z piesočnatej hliny (tab. XII: 4). Neskorá stredohradištná keramika.

94. Veľký *odštep* červenohnedého radiolaritu 81 mm dlhého zo sz kvadrantu mohyly z hĺ. 90 cm (tab. XII: 11).

177. Hradištný *črep* s výzdobou vodorovných rýh z tenkostennej nádoby zvonku žltej, znútra hnedej farby, vyrobenej z piesočnatej hliny.

119. *Črep* podobný črepom z druhej skupiny zlomkov č. 37.

120. Hradištný *črep* s výzdobou oválnych zárezov a vodorovných žliabkov, zvonku šedý, na vnútornom povrchu hrdzavočervený, z piesočnatej hliny; na povrchu stopy čiernej hmoty.

126. Okrajový *zlomok* z hradištnej nádoby hrdzavej farby, drsného povrchu, z piesočnatej hliny (tab. XII: 1).

Ostatné nálezy: atypický hradištný črepový materiál približne zo 46 miest, nálezy ojedinelých uhlíkov približne z 27 miest; skupiny uhlíkov boli približne na 18 miestach a na ojedinelé kalcinované kostičky sa prišlo na 15 miestach.

M o h y l a 3. Nepravidelného kruhovitého základu, neurčitých hraníc, v priemere 5—6 m, vysoká asi 45—50 cm. Zbudovali ju na svahu klesajúcom od J na S a od V na Z. Žltá hlina násypu spočívala na hnedej, s pieskovcami premiešanej celine, ktorá sa začínala v hĺ. 25—30 cm pod úrovňou okolitej zeme. Znaky pôvodného povrchu sa pod násypom nezistili.

Nálezy boli roztratené hlavne v južnej a strednej tretine mohyly, v severnej tretine bolo ich málo. Siahali do hĺ. 85 cm pod najvyšším bodom násypu. V mohyle sa prišlo na piatich miestach na chatrné stopy kalcinovaných kostičiek, na piatich miestach na ojednelé uhlíky, na dve malé skupiny drobných uhlíkov, na odštep obsidiánu (42), na zlomok obsidiánovej čepele (30) (tab. XIII: 7) a na početné zlomky hradištnej keramiky. Črepy boli približne na 39 miestach a sú z rozličných nádob.

Opis pozoruhodnejších zlomkov nádob:

1—4. *Zlomky* s vodorovným ryhovaním asi z troch nádob hnedej a žltavej farby, vyrobených z piesočnatej hliny na kruhu (tab. XIII: 8, 9). Pokročilá stredohradištná keramika.

11, 17, 19, 21, 22, 26, 33—36, 39, 40, 43, 44. *Zlomky* pravdepodobne z jednej nádoby. Boli prevažne v jv polovici mohyly a v hĺ. 35—80 cm. Väčší fragment sa podarilo zložiť len zo skupiny črepov, nájdených v polohe 39 blízko okraja mohyly. Je najpozoruhodnejším nálezom z mohyly 3. Nádoba bola väčších rozmerov, drsného povrchu, zvonku červenavohnedej farby, znútra šedá. Okraj širšie vyhrnutý so slabým náznakom profilácie. Výzdoba: dvojriadková vlnovka medzi dvoma dvojitými ryhami (tab. XIII: 12). Ide tu o úžitkový hrniec zrejme zámerne rozbitý, ale len časť jeho zlomkov hodili do násypu. Pokročilá stredohradištná keramika.

23, 28. Zlomky *črepa* s ornamentom oblúčkovitých zárezov, nízkej vlnovky a vodorovných rýh a zlomok s výzdobou vodorovných rýh z tenkostennej nádoby, vyrobenej z jemnej pieskovitej hliny na kruhu (tab. XIII: 1, 3). Neskoré stredohradištné alebo začiatok nasledujúceho obdobia.

31. Hradištný *črep* s pásikom vodorovných rýh z hnedej nádoby, zhotovenej z piesočnatej hliny a slabo vypálenej (tab. XIII: 11).

32. *Črep* z hnedej nádoby, ktorej hrdlo bolo mierne roztvorené, esovite profilované a na okraji zosilnené. Nádobu vyrobili z piesočnatej hliny, na kruhu a dobre vypálili (tab. XIII: 2). Začiatok mladšej doby hradištnej.

37. *Črep* s ornamentom vodorovných rýh zo spodku nádoby, vyrobenej z jemnej sľudnatej hliny, drsného povrchu, zvonku červenohnedej, znútra čiernohnedej. Neskorá stredohradištná keramika.

38. *Zlomok* s výzdobou vodorovných rýh z vydutia hnedého hrnca zo sľudnatej, piesočnatej hliny. *Čriepok* so stopami vodorovných rýh z nádoby, vyrobenej z podobného materiálu, slabo vypálenej,

zvonku červenohnedej, znútra šedej farby (tab. XIII: 14). Mladšia fáza stredohradištná.

41, 42. Okrajové *zlomky* hnedej nádoby, vyrobenej na kruhu z piesočnatej hliny a slabo vypálenej. Hrdlo mala zvonovite roztvorené a podhrdlie žliabkami zvlnené a vodorovne ryhované (tab. XIII: 5, 6). Pokročilá stredohradištná keramika. Pri črepoch sa našiel obsidiánový *odštep* už spomenutý (tab. XIII: 13).

V malej pokusnej sonde, otvorenej na V od okraja mohyly, v hĺ. 25 cm sa prišlo na okrajový *črep* s vodorovnými ryhami, podobný fragmentu č. 39.

Jednoduchú mohylu 3 zbudovali azda maloletému indivíduu. Podľa keramiky datujem ju do neskorého stredohradištného alebo do začiatku nasledujúceho obdobia. Obsidiánové odštepy súvia azda s eneolitickým osídlením miesta.

M o h y l a 4 bola neurčitej kontúry, v priem. 510—550 cm a vysoká približne 25—30 cm. Zbudovali ju na teréne zvažujúcom sa od J na S a od V na Z. Násyp pozostával zo svetložltej hliny a v jeho podloží bola ílovitá vrstva hrdzavo sfarbená, premiešaná s pieskovcami. Na atypický čriepok, pravdepodobne hradištný, sa prišlo v povrchovej vrstve mohyly. Ostatné nálezy boli v hĺ. 50—83 cm pod vrcholom násypu. Sú to ojedinelé uhlíky, na ktoré sa prišlo na deviatich miestach, skupina uhlíkov, pazúrikový odštep čepele sivej farby s retušovaným okrajom (tab. XIII: 4) a ojedinelé kalcinované kostičky, nájdené na troch miestach. Pokusná sonda, vykopaná do ílovitého podložia mohyly v rozmeroch 180×270 cm, bola negatívna. Mohylu zbudovali azda tiež maloletému indivíduu. Nález pazúrikovej čepele súvisí možno s eneolitickým osídlením okolia mohyly.

M o h y l a 5. V priemere 525—595 cm, vysoká približne 40—50 cm, neurčitých hraníc. Svah na jej mieste sa mierne skláňal od J na S.

Pod hlineným násypom približne v úrovni okolitej zeme sa značila vrstva *popoliska* (41); zaberala plochu približne 200 × 250 cm, bola 8—15 cm hrubá, zväčša do siva a len uprostred tmavšie sfarbená a mierne klesala od J na S podľa sklonu terénu. Povrch vrstvy bol v hĺ. 34—42 cm a spodok v hĺ. 52—66 cm pod najvyšším bodom mohyly. Väčšia časť popoliska bola vo východnej polovici, menšia v strede mohyly; obsahovalo uhlíky, ojedinelé kalcinované kostičky a črepy. Na podobné nálezy sa prišlo i nad vrstvou a v okolí popoliska (obr. 8).

V jv kvadrante blízko okraja mohyly v hĺ. 35 cm pod vrcholom mohyly ležal železný nožík, po-

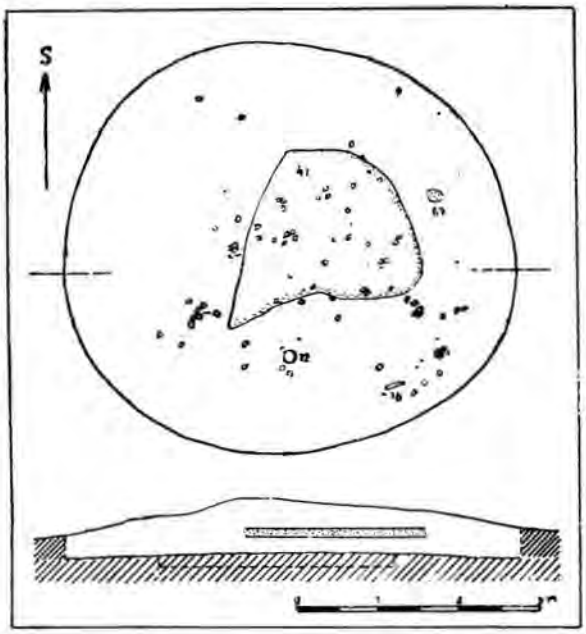

Obr. 8. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 5.

ložený hrotom na SV. V sv kvadrante, tiež blízko okraja mohyly, sa črtala výplň malej priehlbiny sfarbená do popolava (67); boli v nej len ojedinelé uhlíky. Na ojedinelé uhlíky sa prišlo mimo vrstvy popoliska len asi na piatich a na kalcinované kostičky asi na deviatich miestach. Výnimočne sa našli v mohyle i atypické odštepy kremeňa (20, 44) a odštep obsidiánu. Mohyla bola hrobkou — súdiac podľa nálezu zlomku lebečnej kosti — najskôr dospelého jednotlivca.

Z mohyly sa získalo pomerne mnoho črepov. Patria z najväčšej časti hrncu s profilovaným okrajom, rozbitému najskôr zámerne v súvislosti s pohrebnými zvykmi. Zlomky tejto nádoby boli roztratené v násype i v popolisku. Blízko jeho okraja ležali na dvoch miestach vo väčšom počte. Je zaujímavé, že dva črepy z toho istého hrnca boli v mohyle 2. Viac črepov máme z mohyly 5 ešte z troch nádob. Na ojedinelé atypické hradištné črepy sa prišlo na 14 miestach. Hoci popolisko bolo dosť veľké, nebolo, domnievam sa, žiaroviskom, teda miestom, kde telo spopolnili. Jeho vrstva neukazovala totiž stopy po väčšom žiari a bolo v nej málo kostičiek.

Opis dôležitejších nálezov

3, 12, 19. *Črepy*, nájdené v polohe 12 v jv kvadrante mohyly v hĺ. 30 cm, sú zo spodku a dna červenohnedej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny na kruhu. Sú to zlomky väčšieho fragmentu nádoby, ktorý položili dnom nahor. Vnútorné dno hrnca bolo zaoblené. Na niektorých zlomkoch je výzdoba jednoduchých horizontálnych

rýh. Na zlomku z dna sa zachovala časť značky, znázorňujúcej dvojitý plastický krúžok. Vodorovné žliabky na vnútornej stene fragmentu svedčia o práci s formovacím nástrojom (tab. XIV: 14). Pokročilá stredohradištná keramika. Pod črepmi bola tmavšia hlina s ojedinelými drobnými uhlíkmi a s nepatrnou stopou kalcinovanej kostičky, aká stopa sa našla i mimo torza nádoby. So zlomkami č. 12 súvisí črep č. 3 a 19.

4. *Čriepok* s jednoduchými ryhami z tenkostennej hnedavošedej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny. Pokročilá stredohradištná keramika.

5. *Čriepok* s vodorovnou ryhou z tenkostennej nádoby zvonku hnedej, znútra šedej farby, vyrobenej z piesočnatej hliny najskôr pomocou kruhu. Pokročilá stredohradištná keramika.

6, 7, 17. Tri *črepy* z vrchnej časti tenkostennej nádoby zvonku tmavošedej, znútra hnedej, vyrobenej z piesočnatej hliny na kruhu. Výzdoba: hrubé ryhy závitnice (tab. XIV: 2, 7). Neskorá stredohradištná keramika.

9, 13, 18, 29, 31, 32, 36, 38, 39, 41—43, 45, 46, 48, 52, 53, 56, 59—61, 63—65. Tenkostenný *hrniec*, rekonštruovaný z početných zlomkov, vyrobený z jemnej, ale nápadne sypkej hliny na kruhu rýchlo rotujúcom. Nádoba má široké ústie a úzke dno. Rímsovitý okraj hrdla je zvonku rebrom zosilnený a znútra slabo vyžliabnutý. Povrch nádoby pokrýva zvonku i znútra jemný pastózny povlak okrovej farby, nezvyklý na hradištnej keramike. Dno je znútra vymodelované a zvonku slabo odsadené. Bez ornamentu. V ca 260, ú 264, nš 250, d ca 100 mm (tab. XIV: 6). Podľa výrobnej techniky a profilácie okraja nádobu kladiem do začiatku mladšej doby hradištnej.

14, 15, 21. *Črepy* z tenkostenného hrnca zvonku červenohnedej, znútra okrovej farby, vyrobeného z piesočnatej hliny a najskôr na kruhu. Vnútorné dno nádoby bolo zaoblené. Výzdoba: pás hrubých vodorovných rýh a stopy dvojradovej vlnovky (tab. XIV: 3, 9). Pokročilá stredohradištná keramika.

16. Železný *nožík* s rovným chrbtom, ktorý náhlym lomom sa delí od tŕňa rúčky, ktorý je ohnutý. Rozpätie nožíka 144,5, nš jeho čepele 22 mm (tab. XIV: 1). Pod nožíkom sa našla kalcinovaná kostička a atypický hradištný črep.

26, 27. Dva *črepy* z tenkostennej nádoby jasnej okrovej farby, vyrobenej z piesočnatej hliny na kruhu rýchlo rotujúcom. Nádoba bola značne vypuklá. Jej hrdlo, výrazne vykrojené, malo rímsovite zosilnený okraj (tab. XIV: 12). Začiatok mladšej doby hradištnej.

33. *Črep* s dvoma ryhami z nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny, slabšie vypálenej, zvonku hnedej, znútra červenohnedej farby. Pokročilá stredohradištná keramika.

34. *Črep* s výzdobou dvoch rýh z tenkostennej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny, drsného povrchu, zvonku hnedej, znútra šedej farby (tab. XIV: 8). Pokročilá stredohradištná keramika.

37. *Črep* s výzdobou dvoch 3riadkových vlnoviek z červenohnedej nádoby, zhotovenej z piesočnatej hliny na kruhu (tab. XIV: 17). Blízky zlomkom č. 12 a 19. Stredohradištná keramika.

40. *Zlomok* čiernohnedej tenkostennej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny na kruhu. Rímsovitý okraj hrdla je slabo profilovaný. Výzdoba: hrubé ryhy vlnoviek (tab. XIV: 10). Z prelomu strednej a mladšej doby hradištnej.

41. *Čriepok* tehlovej farby s viacnásobnou vlnovkou a *zlomok* hnedej tenkostennej nádoby s dvoma hrubými ryhami (tab. XIV: 5). Stredohradištná keramika.

48. Okrajový *črep* z tenkostennej hradištnej nádoby zvonku hnedej, znútra čiernošedej farby, zhotovenej z piesočnatej hliny.

Zber: atypický *odštep* obsidiánu a hradištné *črepy*, z ktorých pozoruhodnejšie sú: okrajový čriepok z hnedej nádoby, ktorej hrdlo bolo mierne roztvorené a na okraji zaoblené (tab. XIV: 4); dva červenohnedé črepy s vlnovkami (tab. XIV: 13, 16); červenohnedý črep s dvoma hrubými ryhami (tab. XIV: 15); tmavosivý črep s podobným ornamentom a hnedý čriepok s vodorovným ryhovaním z nádoby slabo vypálenej (tab. XIV: 11).

Mohyla 5 obsahovala pozostatky možno dospelej osoby. Podľa keramiky, najmä podľa nádoby s profilovaným okrajom a zlomkov č. 26 a 27 s podobným okrajom, datujem ju do prelomu strednej a mladšej doby hradištnej.

Mohyla 6 bola oválneho alebo skôr obličkovitého pôdorysu, 10, 25 m dlhá, 695 cm široká a približne 60—70 cm vysoká (obr. 9). Násyp spočíval na miernom svahu, klesajúcom od JV na SZ a od SV na JZ. Skladal sa zo žltej hliny. V jeho podloží bola tvrdá hnedá hlina premiešaná s pieskovcami, ktorá v strede násypu sa začínala v hĺ. približne 25 cm pod úrovňou okolitej zeme; na pôvodný povrch terénu na jej dne sa neprišlo. Okrajové časti mohyly, aby sa šetrilo lesným porastom, sa preskúmali len miestami.

Roztratené nálezy ojedinelých kalcinovaných kostičiek a ich stôp, ako aj ojedinelých črepov a odštepov tvrdého kameňa sa nachodili prevažne v strednej časti násypu v hĺ. od 35 do 90 cm pod jeho najvyšším bodom. V južnej časti mohyly,

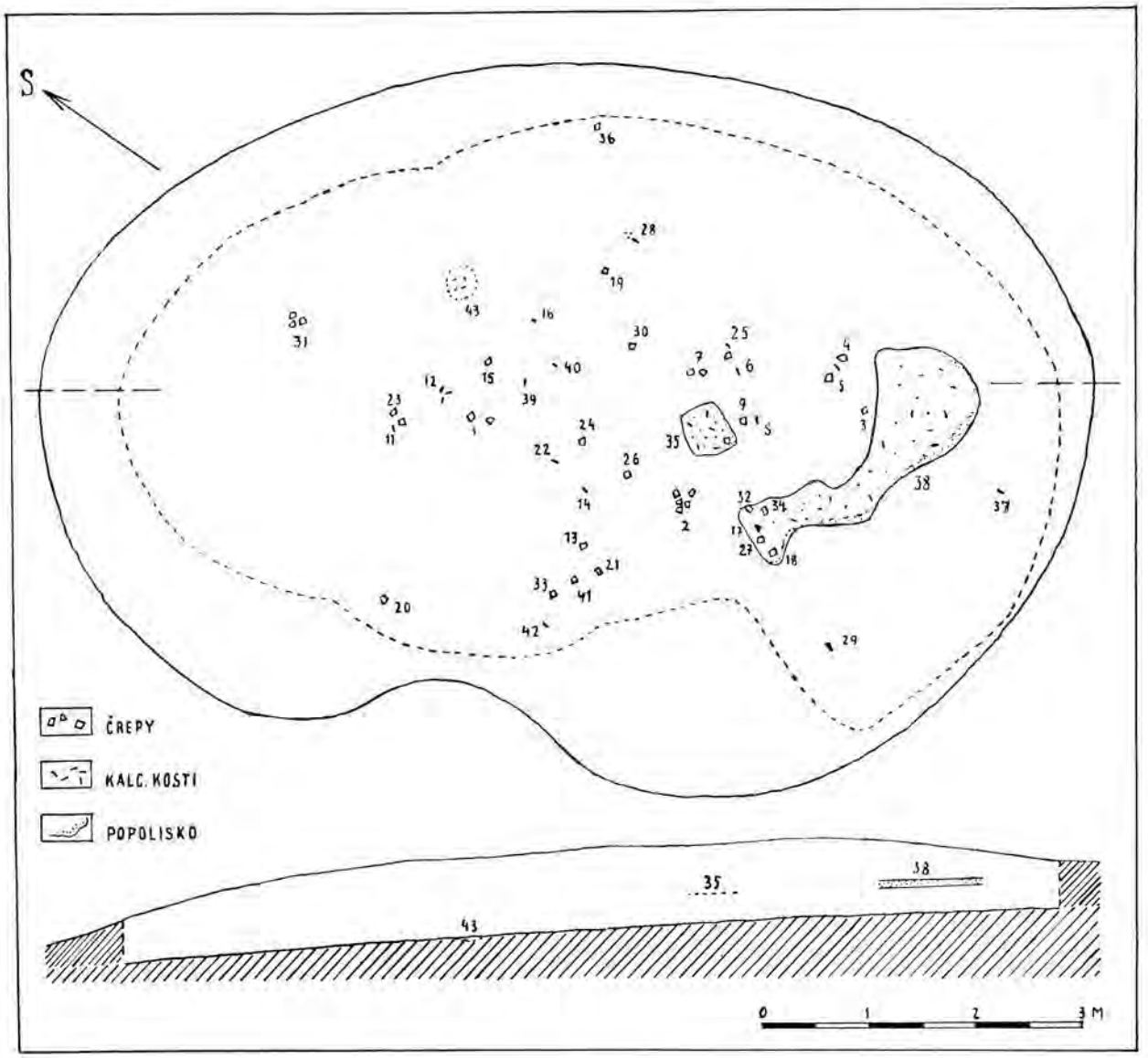

Obr. 9. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 6.

približne na úrovni sa prišlo na tenkú vrstvu hliny do siva sfarbenej, v ktorej okrem stôp po kalcinovaných kostičkách a drobných uhlíkoch sa našiel iba črep z mladšej doby hradištnej (35); stopy tohto *popoliska* zaberali plochu približne 40×50 cm. Od neho na J boli stopy ďalšieho, ale väčšieho, podlhovastého *popoliska* (38); jeho sivá vrstva sa ťahala v smere Z—V, spočívala v hĺ. 36—65 cm pod najvyšším bodom mohyly (10—15 cm pod úrovňou) a obsahovala ojedinelé kalcinované kostičky, uhlíky a črepy; popolisko bolo približne 250 cm dlhé a najviac 110 cm široké. V západnej polovici mohyly v hĺ. 97 cm sa značili stopy výplne plytkej jamky, vyhĺbenej do tvrdej vrstvy podložia; vo výplni jamky boli len ojedinelé kalcinované kostičky (43). Ojedinelé uhlíky sa našli mimo spomenutých popolísk len na jednom mieste (28) a kostičky na 13.

Pokusná sonda (250×400 cm), vykopaná do vrstvy podložia v strede mohyly, bola negatívna.

Len s výhradou možno pripustiť, že pod mohylou boli tri žiarové hroby. Jedna kostička z lebky (5) je z nedospelého indivídua.

Väčšinu výraznejších zlomkov nádob z mohyly datujem do pokročilej fázy strednej doby hradištnej. Od nich sa líši materiálom a technikou výroby zlomok z povrchovej vrstvy mohyly a črepy č. 3 a 24. Kladiem ich skôr do mladšej ako do strednej doby hradištnej. Črep, ktorého opis podávam pod č. 35, je mladohradištného rázu. Odštep obsidiánu

a odštepy kremeňa súvisia najskôr s eneolitickým osídlením náleziska.

Opis dôležitejších nálezov z mohyly 6

Povrchová vrstva: *Zlomok* zo spodku nádoby, vyrobenej z plavenej hliny na kruhu rýchlo rotujúcom, má jemný okrovohnedý povlak. Datujem ho do začiatku mladšej doby hradištnej. Šedohnedý *čriepok* s viacnásobnými vlnovkami stredohradištného rázu (tab. XV: 7).

2, 4. Dva *črepy* z vrchnej časti tmavohnedej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny na kruhu. Výzdoba: pásik šikmých vpichov a vodorovné ryhy (tab. XV: 1, 2). K ním patrí i okrajový čriepok z povrchovej vrstvy mohyly (tab. XV: 10). Pokročilá stredohradištná keramika.

2, 7, 9, 15, 25. *Črepy* fľašovitej nádoby tehlovej farby, ktorej valcovité hrdlo bolo slabo delené dvoma horizontálnymi žliabkami. Podhrdlie nádoby krášlil pás šikmých zárezov a jej spodok vodorovné žliabky. Slabo roztvorený okraj nádoby bol šikmo skrojený. Výroba z plavenej hliny na kruhu. Pokročilá stredohradištná keramika. Zlomky sú z nádoby najskôr zámerne rozbitej. Našli sa na rozličných miestach v násype v hĺ. 45—63 cm (tab. XV: 5, 6, 9).

3. *Čriepok* s jemným vodorovným ryhovaním a s povlakom okrovej farby z nádoby vyrobenej z plavenej hliny na kruhu rýchlo rotujúcom a dokonale vypálenej (tab. XV: 4); z podobnej nádoby ako črep z povrchovej vrstvy. Zlomky hnedého hradištného *črepa* s výzdobou vodorovných rýh.

5. *Črep* s výzdobou vodorovných rýh z hnedošedej nádoby drsného povrchu, vyrobenej z piesočnatej hliny (tab. XV: 12).

17, 27, 29, 37, 40. Štyri *odštepy* z rozličných druhov kremeňa (tab. XV: 17) a drobný *odštep* z obsidiánu.

19. *Črep* s výzdobou vodorovných rýh z tmavohnedej nádoby vyrobenej z plavenej hliny na kruhu, dobre vypálenej (tab. XV: 3). Súvisí s ním čriepok z povrchovej vrstvy (tab. XV: 21).

20, 41. Dva *črepy* z hrdla hradištnej nádoby zvonku červenohnedej, znútra šedej farby a ďalšie dva zlomky z iných častí tej istej nádoby.

21. *Čriepok* s vodorovným žliabkom z pokročilej stredohradištnej doby.

24. Atypický hradištný *črep* z podobnej nádoby ako zlomok č. 3.

26. *Črep* s dvoma vodorovnými ryhami z hnedej tenkostennej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny a slabo vypálenej (tab. XV: 8). Z mladšej fázy stredohradištnej.

31. *Črep* z okraja čiernohnedej nádoby zhotovenej na kruhu; ústie slabo vyhrnuté (tab. XV: 16). Pokročilá stredohradištná keramika.

32. *Črep* z dna nádoby vyrobenej z plavenej hliny, zvonku okrovohnedej, znútra tmavošedej farby. Na zlomku je plastická značka, znázorňujúca štvorlístok s krížikom uprostred (tab. XV: 11). Vyvinutá stredohradištná keramika. So zlomkom súvisí črep č. 34 zo spodku nádoby a štyri zlomky zo zberu.

35. *Zlomok* z tenkostennej čiernosivej nádoby, vyrobenej na kruhu, dokonale vypálenej a zdobenej pásom pravidelných plytkých žliabkov. Súdiac podľa stopy ryhy na okraji črepa, nádobu krášlil vyše pása žliabkov najskôr rad šikmých zárezov (tab. XV: 19). Mladšia doba hradištná. Zlomok upomína na stredovekú keramiku.

38. Atypický *črep* z šedej tenkostennej nádoby a čriepok s vodorovnou ryhou, obidva neskorého rázu.

Ostatné zlomky hradištnej keramiky nájdené v násype i pod ním (pribl. na 10 miestach) sú atypické.

M o h y l a 7. V priemere 570—600 cm, vysoká asi 55 cm. Terén na jej mieste sa mierne skláňal od V na Z. Bolo v nej nápadne málo nálezov. Siahali do hĺ. 66 cm a pozostávali z kalcinovanej *kostičky*, z dvoch *odštepov* tmavého kremeňa, z ojedinelých *uhlíkov* a z piatich hradištných *črepov*, z ktorých pozoruhodnejší je len zlomok zo spodku žltohnedej hrubostennej nádoby, vyrobenej z piesočnatej hliny. Stopy pôvodného povrchu pod násypom sa nezistili. Podložie mohyly tvorila červenica premiešaná s pieskovcami. Na túto vrstvu v prostriedku mohyly sa narazilo v hĺ. 75 cm.

M o h y l a 8. Neurčitej kontúry, v priem. 455—465 cm, vysoká pribl. len 30 cm (obr. 10). Terén sa pod ňou skláňal od J na S. Pod žltou hlinou násypu bola červenica s pieskovcami.

Hneď na začiatku odkryvu mohyly sa prišlo na skupinu črepov; spočívali skoro na povrchu (hĺ. 17 cm) blízko stredu mohyly. Zo zlomkov sa dalo zložiť len torzo žltohnedej *nádobky;* chýbajúce jej časti sa doplnili. Jeden črep z tej istej nádoby sa našiel hlbšie (30 cm) západne od ostatných zlomkov. Nádobu asi zámerne rozbili, ale len časť jej črepov položili do stavby násypu. Má mierne vyhrnuté, na okraji slabo vyhranené ústie. Vyrobená je z jemnej hliny na kruhu. Vnútorné dno je vymodelované. Zvislé žliabky na vnútornej stene svedčia o opracovaní nádobky úzkym drievkom. Od podhrdlia až po spodnú tretinu je zdobená vodorovným ryhovaním. V 120, ú 91, nš 116, d 62,5 mm (tab. XV: 20).

V iných častiach mohyly sa našli ojedinelé atypické hradištné črepy. *Popolisko* odkryté v západnej polovici mohyly na úrovni klesalo podľa sklonu terénu od J na S a od V na Z. Miesto nebolo do červena prepálené. Bolo tu síce mnoho uhlíkov i uhoľného prachu, ale kostičiek sa našlo len niekoľko. Vrstva popoliska zaberala približne trojuholníkovú plochu, bola najviac 150 cm dlhá, 75 cm široká a 10—15 cm hrubá. Na jej povrch sa narazilo v hĺ. 31—47 cm pod najvyšším bodom násypu. Na ojedinelé kalcinované kostičky sa prišlo i mimo popoliska. Skupina veľmi drobných uhlíkov sa našla blízko stredu mohyly v hĺ. 47 cm. Ostatnými nálezmi z mohyly sú 3 odštepy kremeňa (tab. XV: 22). Mohylu zbudovali, súdiac podľa niektorých hrubších kalcinovaných kostičiek, možno dospelému. Podľa rekonštruovanej nádobky datujem ju do mladšej fázy strednej doby hradištnej.

M o h y l a 9. V priemere 490—495 cm, vysoká asi 35 cm. Mierne sa zvažovala od J na S a od V na Z. V podloží násypu bola červenica s pieskovcami. V mohyle sa prišlo len na atypický hradištný *črep*, na stopu kalcinovanej *kostičky*, na dve malé skupinky drobných *uhlíkov* a — čo je pozoruhodné — až na osem atypických *odštepov* kremeňa rozličného druhu (tab. XV: 13, 18). Ide tu azda o detskú mohylku.

M o h y l a 1 0. V priemere 650—700 cm, vysoká približne 55—60 cm. Terén sa pod ňou skláňal od J na S a od V na Z. Patrila k najchudobnejším mohylám. Prišlo sa v nej na siedmich miestach na ojedinelé kalcinované *kostičky* a ich stopy, na atypický *odštep* čierneho kremeňa, na päť hradištných *črepov* a v západnej polovici mohyly v hĺ. 73—78 cm na vrstvu roztratených *uhlíkov*, medzi ktorými bola kalcinovaná kostička.

Z črepov pozoruhodnejší je červenohnedý *zlomok* s výzdobou pravidelných, hrubo vyrytých línií z tenkostennej nádoby, vyrobenej na kruhu (tab. XV: 14) a črep s výzdobou šikmých zárezov z tenkostennej čiernošedej nádoby vyrobenej tiež na kruhu (tab. XV: 15). S posledným súvisia i dva atypické črepy. Mohyla bola, súdiac podľa niektorých hrubších zlomkov kostičiek, azda hrobkou dospelého jednotlivca. Datujem ju do prelomu strednej a mladšej doby hradištnej.

P r e h ľ a d v ý s l e d k o v v ý s k u m u v T o p o ľ o v k e a r o z b o r n á l e z o v

Pohrebný rítus. Mohylník v Topoľovke sa vyznačuje malými, nízkymi mohylami (tab. X: 2—6). Zasluhuje si pozornosť i samotný názov lesa „*Lipky*", v ktorom sa mohylník rozprestiera. Azda sa tu zachoval pôvodný názov posvätného hája, vysadeného kedysi lipami.[71] Pod prostými hlinenými násypmi sa neprišlo na znaky pôvodného povrchu pôdy. Nálezy pozostávali z roztratených kalcinovaných kostičiek, uhlíkov a črepov, prípadne aj z ich skupín. V niektorých mohylách bolo nápadne málo nálezov. Len v mohyle 5 sa prišlo výnimočne na železný nožík. V každej mohyle boli odštepy kremeňa, v niektorých i odštepy obsidiánu, čo nabáda k opatrnosti pri spájaní týchto nálezov výlučne len s eneolitickým, prípadne s neolitickým osídlením miesta.

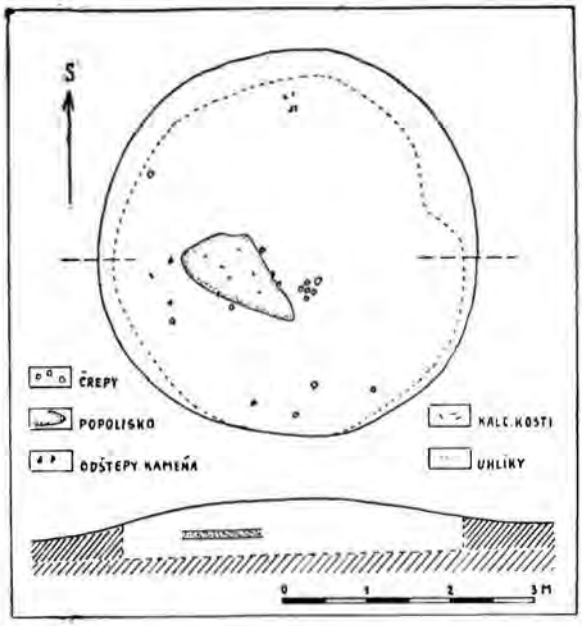

Obr. 10. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 8.

Ani v jednej mohyle sa nezistili stopy po žiarovisku. Pozostatky tela spopolňovali mimo obvodu mohýl. Spaľovanie bolo dokonalé, zostávalo po ňom málo kostičiek, niekedy asi len popol. V mohyle 1 sa totiž nenašli vôbec kostičky, v mohyle 7 bola len jediná kostička, v mohyle 3 sa našli len stopy po kostičkách a v mohyle 9 len stopa po jedinej kostičke. I v ostatných mohylách bolo málo kostičiek. Na jamku s tmavšou výplňou a s ojedinelými kostičkami sa prišlo len v mohyle 6, ale ťažko rozhodnúť, či tu ide o osobitný hrob, ktorý nesúvisel s ostatnými nálezmi kostičiek v tejto mohyle. Len pod násypom štyroch mohýl sa značila sivá vrstva popoliska, v jednej mohyle i na dvoch miestach (6), ale väčší oheň zapálili azda len na mieste popoliska v mohyle 8; bolo tam totiž hodne uhlíkov a uhoľného prachu, ale okrem toho

i niekoľko kostičiek. Vzorky uhlíkov z mohýl, ktoré analyzoval E. K r i p p e l, pochodia prevažne z trnky, ojedinele i z duba a klenu a v jednom prípade z liesky.[72]

Odkryté mohyly neboli spoločnými hrobkami; len s výhradou možno pripustiť, že v mohyle 6 spočívali pozostatky viac ako jedného indivídua. Len výnimočne podľa ojedinelých hrubších zlomkov kostí som mohol konštatovať, i to len s výhradou, pozostatky dospelého v mohyle 5 a 8 a pozostatky nedospelého v mohyle 6. Azda mohylky s obsahom nápadne chudobným boli detskými hrobkami a ostatné hrobkami dospelých. V niektorých mohylách sme zistili doklady zámerného rozbíjania nádob. Pri praktikovaní tohto zvyku len časť zlomkov rozbitých nádob sa dostávala do násypu mohýl.

Keramika. Najdôležitejšími nálezmi z mohýl sú zlomky a väčšie fragmenty nádob. Svedčia o úžitkovej, teda sídliskovej keramike, vyrábanej z piesočnatej, niekedy i z hliny jemne vyplavenej. Zrnká sľudy sú v materiáli zriedkavé. Nádoby zhotovovali na ručnom, výnimočne i na rýchlo rotujúcom kruhu, ale na viacerých zlomkoch nebadať znaky práce na kruhu. Povrch nádob upravili spravidla povlakom jemnejšej hliny. Na vnútornom povrchu nádob len výnimočne sme zistili stopy práce s formovacím nástrojom, najskôr drievkom (mohyla 5, č. 12, mohyla 8). Popri zlomkoch z nádob dobre vypálených sú i črepy z nádob slabšie vypálených. Vo farbe keramiky prevláda hnedý a červenkavohnedý tón.

Pre keramiku z Topoľovky, najmä pre jej mladšie tvary, charakteristické sú tenkostenné nádoby s vyšším výrazne vykrojeným hrdlom, ktorého okraj je spravidla mierne roztvorený a rímsovite upravený. Baňatá nádoba z mohyly 6 mala akoby fľašovité, teda valcovité hrdlo (tab. XV: 5). Užšie a pomerne nízke valcovité hrdlo charakterizuje i nádobu nápadne vypuklú z mohyly 2 (tab. XII: 10). Rímsovitým profilovaným okrajom, širokým ústím, nápadne úzkym dnom a nezdobeným povrchom osobitne sa vyníma i nádoba z mohyly 5 (tab. XIV: 6), no náznaky profilácie a rímsovitej úpravy okraja badať i na zlomkoch z ďalších nádob (tab. III: 2, XIV: 10, 12). Pomerne archaicky pôsobí nádobka s hrdlom mierne vyhrnutým z mohyly 8 (tab. XV: 20), ako aj fragment hrnca so širším okrajom z mohyly 3 (tab. XIII: 12). Niektoré nádoby mali okraj kolmo alebo šikmo skrojený, iné zas, a to mladšie, strieškovite upravený, ale sú i zlomky zo zaobleným okrajom.

Keramika z Topoľovky v porovnaní s keramikou z Kráľ. Chlmca ukazuje, najmä čo do formovania hrdla a okraja nádob, určité rozdiely; vyplývajú zrejme nielen z časového odstupu, ktorý rozdeľuje tieto dve skupiny, ale i zo zemepisnej vzdialenosti medzi ich náleziskami. Úzky okraj hrdla a nápadná vypuklosť niektorých foriem je azda spoločným znakom obidvoch keramických skupín. Najmarkantnejšie sú rozdiely medzi oboma skupinami hádam vo výzdobe. Vlnovka je na keramike z Topoľovky dosť zriedkavá (tab. XIII: 3, 12, tab. XIV: 13, 16, 17). Pri porovnaní s kráľovskochlmeckou keramikou vystupuje ako nový charakteristický motív na podhrdlí nádob riadok šikmých zárezov alebo vpichov (tab. XI: 6, 14, tab. XIII: 3, tab. XV: 1, 2, 5). Novinkou je i pás lomeníc (tab. XII: 3, 5, 6). Spomenuté motívy sú kombinované spravidla vodorovnými ryhami alebo žliabkami, vyrytými jednotlivo alebo v pásoch. Hrubšie ryhy sa ťahali po povrchu niektorých nádob skrutkovite. Širšie žliabky sú vyryté niekedy tupým ozubeným rydlom.

Na porovnávanie keramiky z Topoľovky s materiálom z nálezísk približne súčasných pozoruhodnejšie súbory nálezov máme toho času k dispozícii v oblasti východoslovenskej pahorkatiny len zo sídliska v Hnojnom pod Vihorlatom a zo zemnice v Prešove a z Hrádku na Hradisku v povodí Torysy. Nálezy z Hnojného zaradil som do IX.—X. stor.,[73] z prešovskej zemnice do mladšej fázy strednej doby hradištnej[74] a zlomky z Hradiska datujem do sklonku strednej a do začiatku mladšej doby hradištnej.[75] No i v porovnaní s týmito nálezmi vyníma sa keramika z Topoľovky osobite. Určité zhodné znaky medzi ňou a nálezmi z oblasti Torysy a z Hnojného videl by som hlavne vo formovaní hrdla a okraja nádob a v častom ornamente vodorovných línií hrubo vyrytých tupým, výnimočne i ozubeným rydlom (Prešov). Na keramike z Topoľovky vlnovka je vzácna, na zlomkoch z ostatných nálezísk je ešte bežná.

Medzi črepmi z Topoľovky osobitnú pozornosť si zasluhujú najmä dva zlomky z dna nádob so značkou. Na jednom je to dvojitý plastický kruh (tab. XIV: 14) a na druhom plastický krížik uprostred štvorlístku (tab. XV: 11). Obidve značky sú starobylého pôvodu a toho času patria k najstarším nálezom hrnčiarskych znakov na keramike z východného Slovenska. Je nápadné, že svoje analógie majú zatiaľ až v oblasti podunajskej a pomoravskej keramiky. Reliéfny krúžok je už na dne nádoby z avarskej doby z Nových Zámkov,[76] tiež na nádobe zo slovanského mohylníka zo začiatkov veľkomoravskej doby v Krasňanoch[77] a napr. i na nádobe pomoravského rázu z Hor. Jatova (obec Trnovec) z pohrebiska, ktoré A. T o č í k datuje do IX.—X. stor.[78] Druhá značka má svoju veľmi blíz-

ku analógiu v značke na nádobe z toho istého pohrebiska v Hor. Jatove[79] i v značke na nádobe zo slovanského mohylníka v Skalici z IX. stor.[80]

Datovanie a zaradenie mohylníka v Topoľovke

Pri datovaní mohylníka v Topoľovke prichodí do úvahy skúmanie pohrebného rítu, ale rozhodujúca je pre jeho časové zaradenie najmä keramika. Pri porovnávaní pohrebných zvykov na mohylníku v Topoľovke s pohrebnými zvykmi na kráľovskochlmeckom mohylníku pozorujeme určité odchýlky. Neskorý ráz mohylníka v Topoľovke sa prejavuje azda v malých rozmeroch mohýl, pokrývajúcich pozostatky spravidla jedného indivídua a možno i v dokonalejšom spaľovaní mŕtvych, po ktorých zostali v násype a popoliskách iba ojedinelé kostičky alebo ich chatrné stopy. Znakom neskorej fázy mohylového žiarového rítu je azda i to, že zvyšky spopolneného tela nekládli do jamky, ale proste rozhodili s popolom.

Z keramických nálezov pri datovaní mohylníka prichodia do úvahy hlavne zlomky a nádoby z mohyly 2, 3, 5, 6 a 8. Datovanie mohyly 2 možno oprieť najmä o rekonštruovanú fľašovitú nádobu, zdobenú šikmými zárezmi a pásom pravidelných vodorovných žliabkov (tab. XII: 10). Podľa nej mohylu zbudovali najskôr na sklonku strednej alebo na začiatku mladšej doby hradištnej. Z ostatných zlomkov z mohyly sú s týmto datovaním v súlade napr. i črepy s výzdobou listovitých zárezov a širokých pravidelných žliabkov, nájdené zväčša spolu so zlomkami rekonštruovanej nádoby (tab. XI: 14, 15, 18, 21), ďalej črep s hrubou vlnovkou, listovitými jamkami a vodorovnými žliabkami (tab. XII: 9), črepy s ryhami, vyrytými jednotlivo (tab. XI: 10, 17, 20), zlomky so žliabkami vyrytými ozubeným rydlom (tab. XI: 8, 12, 22) i črepy s pásom vodorovných žliabkov a s lomenicami (tab. XII: 2, 3, 5—8).

Podľa zlomku nádoby s rímsovitým okrajom (tab. XIII: 2) datujem mohylu 3 do začiatkov mladšej doby hradištnej. Tomuto zlomku typologicky blízky je črep s oblúčkovitými zárezmi, nízkou vlnovkou a pásom rýh (tab. XIII: 3). Typologicky starší ráz majú mohylové črepy s okrajom širšie roztvoreným (tab. XIII: 5, 6, 12).

Podľa nezdobenej rekonštruovanej nádoby s rímsovitým profilovaným okrajom (tab. XIV: 6) a črepov jej typologicky veľmi blízkych (tab. XIV: 2, 7, 10, 12) možno položiť i mohylu 5 do začiatkov mladšej doby hradištnej. No niektoré zlomky i z tejto mohyly sú staršieho rázu; okrem črepov s vlnovkami (tab. XIV: 13, 16, 17) k nim patrí i črep z nádoby s okrajom slabo roztvoreným (tab. XIV: 4) a možno aj fragment so značkou dvojitého kruhu (tab. XIV: 14).

Mohylu 6 podľa zlomkov fľašovitej nádoby (tab. XV: 5), črepov s výzdobou jamôk a rýh (tab. XV: 1, 2), zlomku so značkou tvaru kríža (tab. XV: 11) a tenkého čriepka s pravidelnými žliabkami (tab. XV: 19) datujem do sklonku strednej doby hradištnej alebo do začiatku nasledujúceho obdobia. Mohyla 8 podľa nádoby s ústím mierne vyhrnutým patrí do mladšej fázy strednej doby hradištnej.

Podľa uvedeného mohli by sme mohylník v Topoľovke položiť do mladšej fázy strednej doby hradištnej a do začiatkov nasledujúceho obdobia, teda v podstate do X. stor., najneskoršie do začiatku XI. stor. Mohylník je dôkazom, že starý slovanský žiarový rítus na východnom Slovensku sa udržuje nepretržite do X., ba možno až do XI. stor. Je to toho času u nás najmladší slovanský žiarový mohylník. Jeho čiastočný odkryv priniesol prvé archeologické doklady o staroslovanskom osídlení údolia Ondavky a rad nových poznatkov, dôležitých pre skúmanie staroslovanského pohrebného rítu a vôbec otázky vývinu východného Slovenska v dobe začiatkov feudalizmu. Keramika, ktorú poskytli mohyly, je vyvinutejšia ako keramika juhozemplínska, reprezentovaná nálezmi z kráľovskochlmeckých mohýl; predstavuje teda mladšie štádium vo vývine slovanskej keramiky v oblasti Zemplína.

Ostatné náleziská slovanských mohýl na východnom Slovensku

Lesné—Pusté Čemerné (okr. Michalovce). Sepulcra Ruthenorum v býv. Zemplíne, uvádzané r. 1254 v súvislosti s Lesným a Čemerným (terras quasdam Lezna scilicet et Chemerna ... sitas in comitatu Zemplyn ... vacuas omnio et habitatariibus carentes), ako aj v súvislosti s popisom méty (Prima meta incipit a parte orientalis de flumine Loborch et vadit ad sepulturam Ruthenorum),[81] vzťahujú sa pravdepodobne na praveké, teda neslovanské mohyly, ktorých rad sa ťahá na horskom hrebeni medzi Rakovcom n/O. a Brekovom, teda i v chotári Lesného a Pustého Čemerného. Z týchto násypov, patriacich do okruhu kultúry východoslovenských mohýl (z neskorej doby kamennej), štyri som preskúmal s V. Šemmerom v kat. Lesného r. 1942.[82] Zmienka o rusínskom hrobe blízko Lesného v listine z r. 1266 (sepulcrum rutenorum, quod vulgo dicitur mogula),[83] vzťahuje sa naj-

Obr. 11. Streda nad Bodrogom (okr. Kráľ. Chlmec). Vrch Bakhegy. Pohľad na nálezisko slovanských mohýl.

skôr na kopec na vrchu nad obcou. Táto mohyla bola totiž nápadne veľkých rozmerov, vôbec najväčšia zo všetkých pravekých mohýl vyššie spomenutých, rozložených medzi Rakovcom n/O. a Brekovom. Na úrovni a v násype mohyly boli, ako výskum ukázal, dva kostrové hroby z neskorej doby kamennej a v jej vrcholci spočíval žiarový hrob bojovníka z mladšej doby rímskych vplyvov, uložený do násypu zrejme dodatočne.[84] Teda ide tu výslovne o pravekú a nie slovanskú mohylu.

Streda nad Bodrogom (okr. Kráľ. Chlmec). Na vrchu Bakhegy (obr. 11) nad osadou zistil r. 1937 J. Neustupný na okraji výskumu staromaďarských hrobov neveľkú skupinu žiarových slovanských mohýl, z ktorých odkryl dve. V násype preskúmaných mohýl sa prišlo okrem kameňov, súvisiacich s konštrukciou mohýl, na ojedinelé *črepy* hradištného rázu a na kalcinované ľudské *kostičky*, ktoré v mohyle druhej ležali na hromádke.[85] J. Neustupný výsledky svojho výskumu podáva v osobitnom článku, uverejnenom v tomto čísle Slovenskej archeológie. Nálezisko som vyhľadal 22. júla 1957. V riedkom agátovom lese na miernom južnom svahu vrchu zistil som dve mohylky kruhovitého základu v priemere 650 cm, vysoké asi 60. Ich vrcholce sú od seba vzdialené 13 m. Sú to asi posledné zachované násypy mohylníka, objaveného J. Neustupným.

Malý Horeš (okr. ten istý). Na návrší nad obcou B. Soudský a J. Breň objavili mohylu v priem. 11 m a vysokú 1 m s prepadlým vrcholom, vzdialenú 200 m od druhej mohyly, už predtým známej, v priemere 13 m a vysokej 1 m.[86] Vzhľadom na blízkosť násypov k mohylníku v Kráľ. Chlmci ide tu azda o slovanské mohyly.

Pavlovce vo Svätej Márii (okr. ten istý). Podľa stručnej zprávy, uverejnenej v Adatok Zemplénvármegye történetéhez VII, 1901, v Medzibodroží, hlavne v chotári obcí Rad a N. Vieska sú mohylové násypy.[87] 22. júla 1957 mienil som prezrieť les (Nagy erdő) medzi spomenutými obcami, ale pre vysoký porast musel som upustiť od tejto exkurzie a obhliadku lesa odložiť na vhodnejšie obdobie. M. Zibák z Radu videl násypy v spomenutom lese a vie o nich údajne aj M. Halančok zo Sv. Márie.

Pinkovce (okr. Veľké Kapušany). Vyhľadávanie mohýl, o ktorých sa zmieňuje T. Lehoczky, bolo 22. júla 1957 bezvýsledné.[88]

Drienov (okr. Prešov). Na hraniciach menovanej obce na západnej strane hradskej Prešov—Šarišské Bohdanovce pri odkryve veľkej mohyly z doby eneolitickej (obr. 12) prišlo sa na kostrový hrob ženy, pochovanej dodatočne do jv kvadrantu násypu mohyly, ktorá bola v priemere 20 m a vysoká 226 cm.[89] Telo uložili hlavou na Z bez rakvy. Chatrné zvyšky lebky boli v hĺ. 113 a zachované stopy stehennej kosti v hĺ. 130 cm pod najvyšším bodom násypu. Pri zlomkoch lebky boli dve veľké esovité *záušnice* z oblého bronzového drôtu so stopami po striebornom plátovaní (obr. 13), ktoré datujú hrob do XII.—XIII. stor. Väčšia zo záušníc je v priemere 65 mm, menšia 57,5 mm. Roztepané zakončenie záušníc je zdobené žliabkami. Je to prvý nález veľkých esovitých záušníc na východnom Slo-

Obr. 12. Drienov (okr. Prešov). Mohyla z neskorej doby kamennej.

vensku, teda ozdôb, ktorými sa zakľučuje vývin tohto šperku niekedy na prelome XIII.—XIV. stor.

Zemplín (okr. Kráľ. Chlmec). Na návrší zv. Szélmalom objavil K. Andel skupinu mohýl. Budúci výskum ukáže, či tu ide o včasnohistorické alebo staršie mohyly.

Pohrebný rítus slovanských mohýl na Slovensku

Publikovaním výsledkov výskumov na slovanských mohylníkoch na východnom Slovensku naskytáva sa vhodná príležitosť, aby sme sa pokusili o zhrnutie doterajších poznatkov o pohrebnom ríte slovanských mohýl na Slovensku. Pozorovaniami a úvahami, ktoré niže podávam, doplňujem aspoň z časti poznatky J. Eisnera o pohrebiskách zo staršej a strednej doby hradištnej na Slovensku.[90]

Pri sledovaní zemepisnej polohy a rozlohy našich slovanských mohylníkov pozorujeme, že na západnom Slovensku zachycujú sa okrajových oblastí Bielych a Malých Karpát (Borovce, Gbely, Adamov, Skalica). Na východnom Slovensku — zatiaľ v Zemplíne — jeden z mohylníkov leží na okraji Ondavskej vrchoviny (Topoľovka), ostatné dva, doteraz známe, založili na okraji Potiskej nížiny, ale ešte na pahorkatinách (Streda nad Bodrogom, Kráľ. Chlmec). Len na strednom Slovensku, a to v jeho severných končinách, vklíňujú sa náleziská slovanských mohýl hlboko do údolí vrchov (Krasňany, Bitarová, Bánová, Malý Čepčín, Záturčie v Priekope, Brezolupy, Jerichov vo Vysočanoch, Nemečky, Veľké Hoste). V Podunajskej nížine, na juhu stredného Slovenska, ako aj na území Liptova, Oravy, Spiša a Šariša náš výskum doteraz nezaznamenal objavy slovanských mohýl. Zatiaľ nevieme, z ktorej doby sú mohyly, objavené K. Andelom v Trubíne na Pohroní. Podľa uvedeného sa ukazuje, že slovanské mohyly u nás sa rozprestierajú skôr v okrajových oblastiach vrchov a v údoliach ako v nížinách; viažu sa teda k pohrebným zvykom a náboženstvu rodov, ktoré svoju obživu nachodili hlavne v pastvinárskych krajoch.

Pre slovanské mohyly na Slovensku je príznačné, že stavali ich prevažne jednoducho zo zeminy, vykopanej v najbližšom okolí miesta pochovávania. Mohyly s kamennou konštrukciou zistili u nás doteraz len na vých. Slovensku, a to v mohylách v Strede n/B. a výnimočne i v Kráľ. Chlmci. Kým v Strede n/B. kamene boli akoby jadrom násypu, zatiaľ v Kráľ. Chlmci konštrukciu tvoril v jednom prípade pás kameňov, kladených klenuto do povrchu násypu (mohyla 3),[91] a v druhom nepravidelný polokruh kameňov v južnej okrajovej časti násypu (mohyla 6). Pod slovanskými mohylami na Slovensku len výnimočne sa podarilo zachytiť stopy pôvodnej úrovne (Skalica). Rozhraničenie vrstiev medzi násypom a podložím býva na našich slovanských mohylníkoch nezreteľné; násyp prechodí spravidla bezprostredne v celinu. Na našich slovanských mohylníkoch na rozdiel napr. od mohýl v severovýchodných Čechách sa neprichodí ani na osobitne nasýpané spodné teleso. Len v Kráľ. Chlmci sa terén pod niektorými násypami mierne zvyšoval, ale robil dojem skôr prirodzenej ako umelej vyvýšeniny.

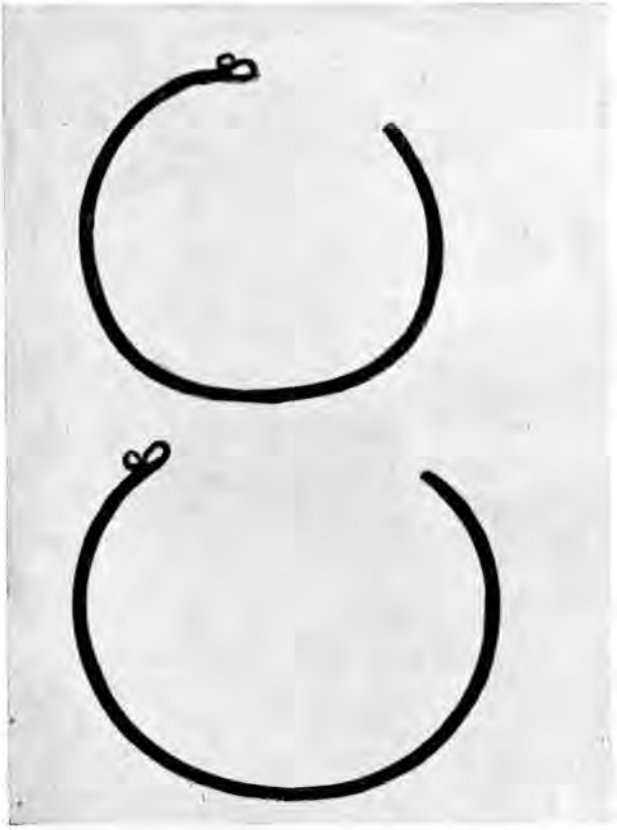

Obr. 13. Drienov (okr. Prešov). Esovité záušnice zo slovanského hrobu, odkrytého v násype pravekej mohyly.

Počet mohýl a mohylníkov, dnes známych, zachycuje zrejme len zlomok ich niekdajšieho počtu. Tam kde lesy sa menia na oráčinu, za niekoľko rokov sa strácajú (Krasňany, Bitarová). Mnohé z nich takýmto spôsobom už dávno zanikli a niekedy už len názov miesta nás na ne upozorňuje. Na zachované slovanské mohyly a mohylníky sa prichodí dnes už len zriedka, preto ich náleziská zasluhujú si právom osobitnú ochranu a starostlivosť.

Iný bol vývin rítu na západoslovenských, iný na stredoslovenských a iný na východoslovenských

mohylníkoch. Vo *východnej oblasti Slovenska*, a to v Zemplíne, pôvodné slovanské žiarové pochovávanie, spojené so zvykom stavania mohýl, trvalo, súdiac podľa dnešného stavu výskumu, nepretržite od VIII. do X. stor., ba možno až do XI. stor., teda nepomerne dlhšie ako na západnom a strednom Slovensku.[92] V starších tamojších mohylách (Král. Chlmec) nepozorujeme vôbec vplyv avarských pohrebných zvykov na rítus a v mladších zas (Topoľovka) nebadáme ohlasy vplyvov kresťanstva, ani staromaďarského spôsobu pochovávania. V starších mohylách popri plytkých jamových hroboch odkrývame i čiastočné popolnicové hroby; bežné sú v mohylách nálezy popolísk a rozptýlených kostičiek alebo skupín kalcinovaných kostí. V mladších mohylách nachodili sme len popolíská a nápadne málo kostičiek. Staršie mohyly charakterizujú na východnom Slovensku azda prevažne násypy väčších, mladšie azda násypy menších rozmerov. Telo len výnimočne spopolnili na mieste mohyly (Kráľ. Chlmec, mohyla 5). V spôsobe uloženia zvyškov popola (kostičiek), ako sme ho sledovali na dvoch východoslovenských mohylníkoch, nepozorovali sme zvyky prísne vyhranené, ustálené. Žiarové pochovávanie v mohylách sprevádza zámerné rozbíjanie nádob.

Bližšie časové zaradenie mohýl v Strede n/B., odkrytých J. Neustupným, nie je zatiaľ možné, pretože keramické zlomky z mohýl sa nezachovali.[92a] Žiarové hroby bez mohylových násypov, teda ploché, podľa J. Pastora údajne staroslovanské, objavili sa na vých. Slovensku doteraz výnimočne len v Somotore.[92b]

Popri žiarových mohylách celkom výnimočné postavenie má na východnom Slovensku kostrové pohrebisko z mladšej doby avarskej v Barci.[93] ako aj obdobný hrob v Strede n/B.[94] a celkom osobitne sa tu vyníma aj skupina staromaďarských hrobov, ktorých náleziská sústreďujú sa do oblasti Medzibodrožia.[95] Na východnom Slovensku (Zemplín) v IX. stor. nebolo cirkevných stredísk takého významu ako napr. v Pomoraví alebo Ponitrí, ktoré by boli urýchľovali odklon ľudu od pôvodných pohanských pohrebných zvykov. Žiarové mohyly vystriedali v XI. stor. aspoň v južných častiach východného Slovenska radové cintoríny belobrdského rázu (Somotor,[96] Barca,[97] Zemplín[98]), ale v severnejších končinách kraja budovali v tom čase azda ešte stále mohylníky. O zdĺhavom doznievaní pohanského pohrebného rítu na východnom Slovensku, najmä o dlhej tradícii pochovávania v mohyly, jasne svedčí najmä kostrový hrob ženy, objavený v násype veľkej pravekej (eneolitickej) mohyly v Drienove južne od Prešova. Tento dôležitý hrob, uložený do mohyly zrejme sekundárne, datujú veľké esovité náušnice do XII.—XIII. storočia.

Rítus slovanských mohýl na *strednom Slovensku* má tiež svoje osobitné znaky, no hmotná kultúra jeho nositeľov sa v podstate nelíši od vzdelanosti ich súkmeňovcov, spočívajúcich v plochých kostrových hroboch na strednom Považí a na západoslovenských pohrebiskách. V stredoslovenskej oblasti popri ojedinelých kostrových hroboch (Ďurďové, Nosice,[99] Trenčín[100]) a neveľkých plochých kostrových pohrebiskách (Zamarovce, Treč. Biskupice[101]) vystupujú aj mohylové pohrebiská, no v žilinskej panve a v turčianskej kotline poznáme doteraz výlučne len mohylové hroby.

Mohylník výslovne žiarový na strednom Slovensku doteraz nezistili, ale ani na ploché popolnicové hroby sa tu doteraz neprišlo. Stredoslovenské mohylníky, odhliadnuc od mohýl v kotline Turca, sú birituálne s prevahou kostrových hrobov, ako to ukázal výskum v Krasňanoch, Brezolupoch, Jerichove vo Vysočanoch a vo Veľkých Hostiach.[102] Prevaha kostrových hrobov nad žiarovými sa dá očakávať i na mohylníku v Bitarovej, objavenom A. J. Petrovským-Schichmannom, na ktorom sa pokusne preskúmala zatiaľ jedna mohyla.[103] Možno súrodý mohylník podobného typu objavil i K. Neder v Bánovej.[104] Ak sa to zistí, mali by sme v oblasti Žiliny už tri veľké slovanské mohylníky. Pravdepodobne slovanský bol i malý mohylník prebádaný v Nemečkách, no nezistilo sa, či bol birituálny.[105] Podľa skúseností, nadobudnutých pri výskume v Krasňanoch a Bitarovej, pripúšťam tiež, že slovanské boli aj mohylky, ktoré som otvoril nad Hôrkami neďaleko Žiliny; boli bez stôp pohrebu; šlo tu najskôr o mohyly s prostými kostrovými hrobmi na úrovni.[106] To sa azda vzťahuje i na mohylky v lese Chrasť v Žiline.[107] V hornom Ponitrí sa azda zvyšky staroslovanskej mohyly zachovali v Koši.

Žiarové hroby sú v stredoslovenských mohylách len výnimočne popolnicové (Brezolupy, Veľké Hoste[108]); najčastejšie sa nachodia zvyšky spopolneného tela rozhodené v násype alebo v popolisku na úrovni (Krasňany, Brezolupy, Nemečky, Jerichov vo Vysočanoch, Bitarová). Na stredoslovenských mohylníkoch popol z telesných pozostatkov nebolo zvykom klásť do jamôk. Telo len výnimočne spopolnili na mieste mohyly v Krasňanoch.[109] Obidva spôsoby pochovávania pod jedným násypom zistili sme v Krasňanoch, Brezolupoch a v Bitarovej. Na strednom Slovensku nie sú zriedkavé mohyly s dvo-

ma i s viacerými hrobmi pod spoločným násypom (Krasňany, Brezolupy, Bitarová).

Charakteristickým zvykom bolo na strednom Slovensku ukladanie tela na úroveň okolitej zeme (Krasňany, Bitarová, Brezolupy, Jerichov vo Vysočanoch, Veľké Hoste), čo konštatoval už J. Eisner.[110] Len pod mohylami vo Veľkých Hostiach našli okrem hrobov na úrovni aj niekoľko kostrových hrobov v jamách. Tento mohylník je podľa toho akoby prechodom od mohýl stredoslovenských k mohylám v Pomoraví, pod ktorými častejšie sú hroby v jamách ako na úrovni.[111] Na dne mohyly, teda na úrovni spočíval, ako sa dodatočným výskumom zistilo, i slovenský veľmož v Malom Čepčíne. Podľa tohto hrobu možno s pravdepodobnosťou predpokladať, že i pozostatky bojovníkov v troch mohylách, ktoré rozkopali r. 1804 v Záturčí v Priekope, ležali najskôr na úrovni.[112] Podľa výsledkov výkopu v Malom Čepčíne neváhal by som dokonca pripustiť, že i nálezy z Blatnice (event. Martina), ako aj pamiatky slovenského jazdca zo Žabokriek, zrejme hrobové, našli pod mohylami a pri kostrách, odpočívajúcich najskôr tiež na úrovni. Nie je teda vylúčené, že všetky hroby veľmožov a bojovníkov v Turci spočívali pod mohylami a — súdiac podľa hrobu v Malom Čepčíne — najskôr na úrovni. Tieto hroby sú akoby osobitnou archeologickou skupinou v oblasti stredoslovenských mohýl.

V kostrových hroboch na stredoslovenských mohylníkoch prevláda (dalo sa to zistiť najčastejšie už len podľa rozlohy pamiatok) uloženie tela hlavou na Z alebo SZ (Krasňany, Bitarová, Brezolupy, Malý Čepčín, Veľké Hoste); opačnú orientáciu mali údajne kostry v Záturčí v Priekope.[113] Výnimočne obložili telo drevom v Krasňanoch (mohyla 24, 29 a 38), ale veľmož v maločepčínskej mohyle odpočíval, ako sa zistilo pri poslednom výskume, už v truhle zbitej železnými kovaniami a klincami.[114] Časté sú v mohylách nálezy uhlíkov a v niektorých pri kostrách (Brezolupy), výnimočne i pod hrobom (Malý Čepčín), sa prišlo i na stopy páleniska zrejme symbolického významu.[115] Stopy mäsitej potravy, azda pohrebnej hostiny, zistili zatiaľ len v Malom Čepčíne. Predmety výzbroje a výstroja i sporadické nálezy ozdôb z mohýl sú v podstate veľkomoravského rázu. Na nádobu, výnimočne i viac nádob, alebo vedierko sa prišlo pri kostrách len v Krasňanoch, Bitarovej a vo Veľkých Hostiach. Keramika má v porovnaní s pomoravskou do istej miery svojský ráz.[116] Z pamiatok z kotliny Turca osobitne sa vynímajú kovania z Blatnice a M. Čepčína, svedčiace o stykoch neskorého avarského kovoliatectva s karolinským umením,[117] ako aj skvostný karolinský meč z Blatnice.[118]

Obr. 14. Nemečky (okr. Topoľčany). Slovanská mohyla 1 pred výskumom.

Stredoslovenské mohylníky podľa pohrebného rítu tvoria akoby osobitnú oblasť. V kostrových hroboch na úrovni na týchto pohrebiskách hľadal by som skôr doklady starobylého svojrázneho kmeňového zvyku ako ohlasy avarského vplyvu, hoci spôsob, ako sú na nich mužski vystrojení a vyzbrojení, upomína zrejme na keszthelyské hroby. No s hrobmi podobne vybavenými i situovanými, ako sú pod mohylami na strednom Slovensku a v Pomoraví, stretáme sa nielen v avarskej oblasti, ale napr. aj na mohylníkoch pripisovaných východným Slovanom v okolí Vilna (napr. v mohylách v Czerniewicziach) i na susednom teritóriu východne odtiaľ.[119] Predkovia Slovákov na strednom Slovensku už pred príchodom kresťanstva poznali kostrové pochovávanie. Tento spôsob bol u nich už vtedy rozšírenejším zvykom než spaľovanie. Žiarový rítus prebieha tu súčasne s kostrovým (Krasňany, Bitarová, Brezolupy). Cenným dokladom biritaulity stredoslovenských mohýl už pred príchodom kresťanstva je najmä mohylník v Brezolupoch, na ktorom v jednej mohyle popri popolnicových hroboch najstaršieho typu sa prišlo i na kostrový hrob. Z moravských nálezísk svojimi hrobmi na úrovni k mohylníkom stredoslovenského rázu sa hlási najskôr birituálny mohylník v Bojkoviciach a mohylník v Častkove na úpätí západných svahov Bielych Karpát.[120]

Mohyly na strednom Slovensku patria časove v podstate do VIII.-IX. st. Odpočívajú v nich

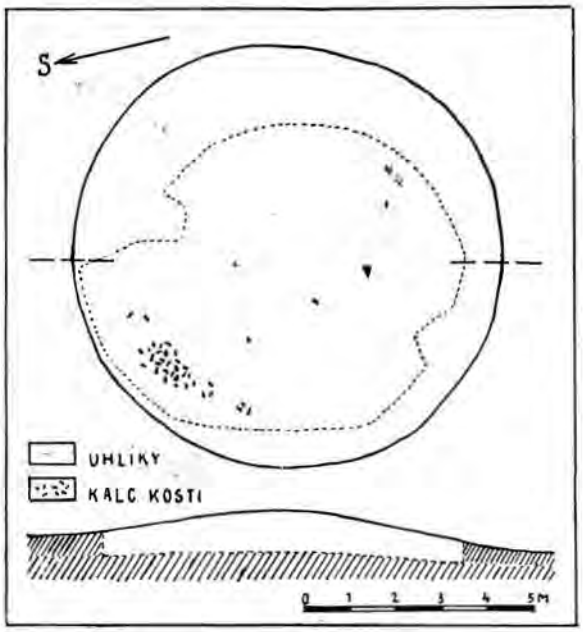

Obr. 15. Nemečky (okr. Topoľčany). Slovanská mohyla 2.

aspoň miestami ľudia, ktorí boli už pamätníkmi Veľkomoravskej ríše. Mladšie slovanské mohyly v tejto oblasti zatiaľ nepoznáme, no nie je vylúčené, že rody i na strednom Slovensku pridržali sa zvyku stavať mohyly, najmä v odľahlejších údoliach, aspoň do X. stor. Možno k ich najmladšej skupine mohýl sa hlásia hlinené násypy na Hôrkach, v ktorých, ako som už spomenul, boli azda prosté kostrové hroby bez príloh. Od XI. stor. i na strednom Slovensku začali pochovávať na radových cintorínoch, z ktorých mladšie sú už kostolného rázu (Prša, Dvorec, Div. Nová Ves, Martin, Lipt. Mikuláš, Skalka nad Skalskou Novou Vsou, Krásno).

Na *západnom Slovensku* mohyly v Borovciach a Gbeloch naznačujú, že v čase, keď avarská ríša dorážala na slovenský juh, vtedy azda len v oblasti Bielych a na úpätí Malých Karpát zakladali mohylníky ešte výslovne žiarové. Mohylník v Borovciach zaradil J. Eisner do staršej doby hradištnej podľa dokladov žiarového pochovávania (dve hromádky a ojedinelé kalcinované kostičky) a starobylých keramických zlomkov, na ktoré sa prišlo pri výskume na jednej z tamojších mohýl. Do tej istej doby datuje J. Eisner i gbelské mohyly, a to podľa nálezov (popolnica, kostičky, črepy) z dvoch tamojších doteraz odkrytých mohýl. Na Záhorskej nížine a na juhozápade Slovenska odkrývame z tej doby kostrové pohrebiská s keszthelyskou kultúrou, ploché slovanské popolnicové hroby (Závod, Tallós, Bešeňov,[121] Vysoká pri Morave,[122] Výčapy-Opatovce, Stupava,[123] Moravský Sv. Ján[124]), aké sa ojedinele vyskytli i na avarsko-slovanskom pohrebisku v Devínskej Novej Vsi, a birituálne ploché pohrebiská (Vajnory, Kúty). Prvé sa rozprestierajú v podstate na južnom pohraničí Slovenska, druhé a tretie na sever od Dunaja a v Pomoraví.

Do veľkomoravského obdobia patrí mohylník v Skalici. Je to druhý mohylník na okraji Bielych Karpát a jeden z najväčších na Slovesku.[125] S ním sú možno súčasné tri mohyly v Adamove v Gbeloch.[126] Na skalickom mohylníku, ako výskumy ukázali, žiarový rítus už doznieva, v prevahe sú na ňom jamové kostrové hroby. Kostrové hroby, pokiaľ sa vyskytli na úrovni alebo v násype, sú tu atypické, spravidla bez príloh a v niekoľkých prípadoch i neobvykle situované. Žiarové pochovávanie, zastúpené niekoľkými hrobmi, je nápadne uvoľnené (popolnicové hroby,[127] kosti v jamke, na hromádke, v žiarovisku alebo v popolisku). Telo len v jednom prípade spopolnili na mieste mohyly (mohyla 4, hrob 1).[128] Stopy ohnísk, pálenísk, zrejme symbolického významu, boli v skalických mohylách pomerne zriedkavé, ale ani na uhlíky sa neprichodilo v násype mohýl a vo výplni hrobov veľmi často. V niektorých mohylách sa našli doklady zámerného rozbíjania nádob.[129] I v Skalici, podobne ako na strednom Slovensku alebo v Kráľ. Chlmci, boli mohyly často spoločnými hrobkami. Skalický mohylník rítom a inventárom úzko sa viaže k mohylníkom na Morave, (Jarohněvice, Luhačovice, Strážovice), ktoré podľa J. Poulíka sa rozprestierajú prevažne v oblasti pomoravskej keramiky,[130] ale úzko súvisí i s mohylníkom v Stěboriciach pri Opave (jediným toho času v Sliezku), ktorý podľa charakteru nálezov patrí tiež do oblasti pomoravskej keramiky.[131] Zbrane, nástroje, vedierka zo Skalice sú veľkomoravské, keramika je pomoravská a ozdoby zo ženských hrobov sú veligradského rázu. Od stredoslovenských mohýl, napr. od mohylníka v Krasňanoch, sa skalický mohylník líši hlavne jamovými hrobmi a bohatstvom ženských okrás. V Skalici máme doložené zatiaľ najmladšie kostrové mohyly i najmladšie žiarové hroby na západnom Slovensku. Prvé sa hlásia do prvej polovice X. stor., druhé doznievajú približne okolo r. 900. Skalickým mohylníkom sa teda zakľučuje mohylový rítus i žiarové pochovávanie na západnom Slovensku.

Vo zvyku pochovávania do jám (neraz veľkých rozmerov, ale nie vždy hlbokých) v pomoravských mohylách možno sledovať popri vplyve kresťanstva zrejme i ohlasy vplyvov z bývalého avarského Podunajska,[132] ale orientácia kostier v Skalici je práve

opačná ako napr. na niektorých našich veľkých keszthelyských pohrebiskách (Devínska Nová Ves,[133] Žitavská Tôň[134]). Na ohlasy avarských vplyvov by poukazovalo v Skalici napr. i vydoštenie hrobových jám, do istej miery i kladenie mäsitej potravy do hrobu alebo ukladanie tela na stromovú kôru, ďalej spôsob vystrojenia bojovníka do hrobu a napokon i dvojité hroby, na aké sa tu prišlo v dvoch prípadoch. Ale pamiatky keszthelyského rázu sa našli v Skalici len výnimočne.

V čase, keď v skalickom Háji budovali ešte mohyly, teda v IX. a prvej polovici X. stor., vtedy v iných častiach slovenského Pomoravia a v oblasti južného Slovenska pochovávali na plochých pohrebiskách. Zbrane, nástroje z týchto pohrebísk — odhliadnuc od staromaďarských hrobov — sú v podstate veľkomoravské, ozdoby veligradského rázu[135] a keramika pomoravského typu (Devín,[136] Veľký Grob,[137] Borovce, Bratislava,[138] Ondrochov pri Šuranoch,[139] Mást,[140] Jelšovce, Moravský Sv. Ján). Radové cintoríny (spočiatku belobrdské, neskôr devínského typu) sa začínajú na západnom Slovensku od druhej polovice X. st.[141] Na nich už pomerne ťažko rozpoznať podľa pamiatok etnickú príslušnosť pochovaných (Boleráz, Dražovce, Nitra I-III, Devín, Hor. a Dol. Jatov, Vozokany, Veľké Lovce, Zem. Olča).

Na Slovensku sú v podstate tri oblasti slovanských mohýl. Východoslovenskú (Zemplín) charakterizujú žiarové mohyly; ich staršia fáza vyznačuje sa ukladaním popola do jamôk, do spodného črepa hrnca, na hromádky alebo jeho rozsypaním na väčšiu plochu, a mladšia fáza nálezmi nepatrných zvyškov dokonale spopolneného tela na úrovni alebo v násype. Pre stredoslovenskú oblasť prízračné sú birituálne mohyly s prevahou kostrových hrobov na úrovni. Osobitnou skupinou sú náčelnícke hroby v Turci, ktoré — súdiac podľa nálezu v Malom Čepčíne — boli azda všetky mohylové s hrobom na úrovni. Západoslovenská oblasť vyznačuje sa v staršom období žiarovými mohylami, v neskoršom birituálnymi mohylami pomoravského rázu s prevahou kostrových hrobov v jamách. V žiarovom pochovávaní sú medzi mohylami všetkých troch oblastí určité spoločné znaky.

Podaný náčrt pohrebného rítu slovanských mohýl na Slovensku treba považovať za predbežný, lebo doteraz len niektoré zo spomenutých mohylníkov boli vo väčšom rozsahu prebádané. Na západ. Slovensku závažné poznatky možno ešte očakávať v uvedenej súvislosti najmä od budúceho výskumu v Gbeloch a Adamove a od záchranného výskumu v Borovciach, na strednom Slovensku od výskumu v Bitarovej a Bánovej, prípadne i od ďalšieho kontrolného výskumu na náleziskách bohatých hrobov v Turci, a na východnom Slovensku, od dokončenia výskumu v Strede n/B. a od ďalšieho výskumu najmä na kráľovskochlmeckom mohylníku, ktorý má toho času základný význam pre slovanskú archeológiu južného Zemplína.

Zložitá a otvorená je i otázka súvislostí medzi našimi slovanskými mohylami a mohylami na poľskej strane a na juhozápadnej Ukrajine. Pri skúmaní a sledovaní vzťahov medzi našimi mohylami a mohylami v susedných končinách prichodí do úvahy predovšetkým porovnávanie žiarových mohýl slovanských na východnom Slovensku s mohylami v Zakarpatskej oblasti USSR. Mohyly v Zňaceve a Červenove sú toho času azda jediné slovanské pohrebiská tohto druhu pod Poloninskými Karpatmi. O mohylníku v Červenove na podklade zprávy J. Jankovicha stručne sa zmieňuje K. V. Bernjakovič. Spomína ho ako žiarový a datuje do IX. stor.[142] Mohylník v Zňaceve, ležiaci v mukačekovskom okrese, odkrýval r. 1932 a 1938 J. Jankovich. Podľa M. Smišku, ktorý sa odvoláva na tú istú zprávu J. Jankovicha, ide tu o mohylník z VIII.—IX. stor., výslovne žiarový, na ktorom pozostatky spopolneného tela sa nachodili pod mohylami v urnách, jamách alebo na mieste spopolnenia.[143] Nálezy zo spomenutých mohylníkov, zrejme veľmi dôležitých pre východoslovenskú problematiku, nepoznám bližšie. Ide tu o pohrebiská možno súčasné a súrodé s kráľovskochlmeckými mohylami, čo sa dá predpokladať i podľa neveľkej vzdialenosti, ktorá spomenuté lokality od seba oddeľuje. Kráľovskochlmecké mohyly majú čo do rítu zrejme spoločné znaky so zňacevskými, ako to naznačujú predovšetkým hroby v jamách a do istej miery i urnové hroby, ktoré v Kráľ. Chlmci som označil ako čiastočné popolnicové. V Kráľ. Chlmci máme i nález, toho času síce jediný, ktorý je dokladom o spopolnení na mieste pohrebu (mohyla 5). Treba len ľutovať, že nemal som príležitosť porovnať keramiku z Kráľ. Chlmca s nálezmi zo zňacevských mohýl a že nálezy tak zo Zňaceva, ako aj z Červenova doteraz nie sú podrobne publikované.

Podľa M. Smišku v mohylovom pochovávaní v hornom Potisí badať tri etapy. Podľa neho v mohylách z týchto troch období zrkadlí sa v podstate schéma kultúrneho vývoja a osídlenia kraja od skýtskeho až do kijevskoruského obdobia. Prvú etapu tohto vývinu predstavujú mohylníky kuštanovického typu z VIII.-III. stor. pred n. l., patriace starousadlým obyvateľom južného Prikar-

patia. Druhou skupinou mohýl sú mohylníky Iza I, II v okolí Chustu, datované do III. stor., patriace chovateľom statku na južnom predpolí Karpát, príbuzným obyvateľstvu severného Prikarpatia. Treťou skupinou sú staroslovanské zňacevské mohyly.[144] M. Smiško zdôrazňuje, že pre všetky tri skupiny mohylníkov v hornom Potisí príznačný je žiarový rítus, a to pochovávanie do urien alebo jamôk na mieste pohrebu.[145] Podľa mohylníka v Zňaceve by sa ukazovalo, že slovanský pohrebný rítus v západnej časti južného Prikarpatia bol blízky spôsobu pochovávania na susednom území južného Zemplína. Pokiaľ sa týka urnových hrobov v Zňaceve, bolo by hodno ich obsah starostlivo porovnať najmä s nálezmi podobných hrobov v mohylách v Šestoviciach v povodí Dnepru, ktoré D. I. Blifeld datuje do konca IX. a do začiatku X. stor.[146] Mohylníky kuštanovického rázu,[147] ani typu Iza I, II na východnom Slovensku doteraz nepoznáme. Najstaršou skupinou mohýl sú tu mohyly roľnicko-pastierského ľudu neskorej doby kamennej, rozložené zhruba medzi Torysou a Laborcom. Druhou skupinou východoslovenských mohýl sú násypy južne od Košíc, doteraz nedostatočne prebádané, azda sarmatské, a treťou skupinou sú staroslovanské mohylníky, ktorým je venovaná táto práca.

Žiadúce je porovnanie našich slovanských mohýl, predovšetkým východoslovenských, i s včasnohistorickými žiarovými mohylami juhopoľskými, menovite s mohylami v západnom Malopoľsku, teda porovnávanie skupín mohýl, ktoré spája spoločný pohrebný rítus a stoja k sebe i zemepisne blízko. V južnom Poľsku ide hlavne o skupinu mohýl, rozloženú zhruba medzi Myslenicami, Tarnowom a Sandomierzom, na ktorú úzko nadväzuje skupina na Lubelskej výšine,[148] ktorú W. Antoniewicz datuje do X. stor.[149] Mohyly podobného typu vystupujú aj v iných končinách Poľska (oblasť Novogrodu, Veľkopoľsko, nadodranské Pomorie, okolie Przemyslu), tiež na Ukrajine (Volyň, Drohobyč), ale ich príslušnosť a vzťahy doteraz ešte nie sú bližšie objasnené.[150]

Slovanské žiarové mohyly z včasnej doby historickej v západnom Malopoľsku nemožno pre nedostatok nálezov pamiatok hmotnej kultúry toho času presnejšie datovať. S. Nosek podľa keramických nálezov zaraďuje ich do časového rámca značne širokého; kladie ich pred X. stor. i do čias neskorších, najstaršie z nich datuje do VI.—VIII. stor. (Winiary).[151] Podľa J. Kostrzewského juhopoľské žiarové mohyly nadväzujú na podobné mohyly s popoliskom na dne (siedlemińského typu), vystupujúce v mladšom období rímskych vplyvov vo Veľkopoľsku. Pripúšťa, že niektoré z juhopoľských mohýl siahajú do začiatku doby včasnohistorickej, ale iné zas na podklade keramiky zaraďuje až do XI.-XII. stor.[152] Sporadické nálezy keramiky z juhopoľských mohýl nie sú zrejme dostačujúcim meradlom na skúmanie vzťahov, prípadne sledovanie spoločných znakov medzi mohylami v záp. Malopoľsku a mohylami na východnom Slovensku. Istejšiu oporu nachodíme k tomu toho času azda len v pohrebnom ríte. Mohyly s popoliskom (prípadne žiaroviskom) na úrovni, príznačné pre mohyly v záp. Malopoľsku, bezpečne doložené sú — ako ukázali výskumy na Slovensku — i pod našimi Karpatmi, avšak nielen na vých. Slovensku, ale i na strednom a západnom Slovensku (Krasňany, Brezolupy, Skalica). Ide tu zrejme o staroslovanský zvyk značne rozšírený, lebo analogické popoliská charakterizujú napr. i mohyly v severovýchodných Čechách. Východoslovenské mohyly zhodujú sa z mohylami juhopoľskými i v tom, že na hroby vyslovene popolnicové sa v nich doteraz neprišlo, ďalej v tom, že telo len výnimočne spopolnili na mieste pohrebu,[153] tiež v zdĺhavom doznievaní žiarového pochovávania (Topoľovka) a napokon i v tom, že v mohylách ani na jednej, ani na druhej strane Karpát nenachodíme spodné, zámerne nasýpané teleso, aké charakterizuje napr. mohyly v severovýchodných Čechách. Mohyly s kamenným jadrom, na aké sa prichádza miestami v južnom Poľsku, majú u nás svoju analógiu azda len v Strede nad Bodrogom.[154] Plytké jamové žiarové hroby, na aké sa prišlo pod mohylami v Kráľ. Chlmci, v oblasti juhopoľských mohýl doteraz nepoznáme.

Mohyly s kostrovými hrobmi na úrovni, príznačné pre stredné Slovensko — ako som to na inom mieste naznačil — doložené sú nielen v Pomoraví, ale aj v Čechách.[155] Azda ohlasom toho, že tento starobylý slovanský spôsob pochovávania (bežný predovšetkým na stred. Slovensku) poznali v strednej dobe hradištnej možno i na území Šariša, je praveká mohyla v Drienove s kostrovým hrobom v násype, datovaným záušnicami do XII.—XIII. stor. V Zakarpatsku mohyly s kostrovými hrobmi našli až v oblasti býv. východnej Haliče, kde sú datované náušnicou kijevského typu (Volkovce) a s esovitými záušnicami (Chocimierz, Zywaczów) do pokročilého hradištného obdobia. No J. Pasternak pri citovaní týchto nálezísk neudáva, či tu ide o mohyly s hrobmi na úrovni alebo v jamách.[156] S kostrovými hrobmi na úrovni pod mohylami, no veľmi neskorými (11.—12. stor.),

stretávame sa potom až na západnej Ukrajine (Poddębice, Lubcza, Ujście).[157] Mohyly podobného rázu doložené sú na území SSSR napr. i v Ugliči a v okolí Gdova pri Leningrade.[158]

Keď zhrnieme výsledok skúmania vzťahov medzi mohylami na Slovensku a mohylami na sever od Karpát, zisťujeme, že kým na slovenskej strane môžeme rítus slovanských mohýl sledovať plynule od VIII. do X. stor., zatiaľ v južnom Poľsku jeho fázy nie sú ešte dostatočne podložené nálezmi hmotnej kultúry; väčšina tamojších mohýl sa hlási až do doby doznievajúceho pohanstva, do X.—XII. stor. Genetická súvislosť juhopoľských žiarových slovanských mohýl s mohylami z neskorej rímskej doby (siedlemińského typu) zatiaľ nie je doložená. Určité spoločné znaky medzi mohylami juhopoľskými a mohylami na Slovensku možno pozorovať v žiarovom ríte a medzi stredoslovenskými a západoukrajinskými mohylami vo zvyku ukladania tela na úroveň zeme. Vzťah medzi mohylami v Zemplíne a mohylami v Zakarpatskej oblasti USSR bude sa môcť bližšie analyzovať až po podrobnom publikovaní závažných nálezov z mohylníka v Zňaceve a Červenove. Žiada sa tiež pripomenúť, že medzi náleziskami slovanských mohýl na slovenskej strane a ich náleziskami v Zakarpatsku rozprestiera sa horská oblasť značnej rozlohy, v ktorej sa doteraz neprišlo na slovanské mohyly.

Budúce výskumy na slovanských mohylníkoch u nás, v Zakarpatsku a v Zakarpatskej oblasti USSR prinesú, dúfajme, určitejší pohľad do zložitého problému vzťahov medzi mohylami slovenskými a susedných končín a prispejú aj k hlbšiemu poznaniu pôvodu a vývinu rítu slovanských mohýl na Slovensku.

Poznámky a literatúra

[1] Budinský-Krička V., *Staroslovanský mohylník v Kráľovskom Chlmci na východnom Slovensku*, Archeologické rozhledy II, 1950, 70—74.

[2] Pastor J., *Záchranný výskum na staroslovanskom mohylovom pohrebišti v Kráľ. Chlmci*, AR III, 1951, 60—62; ten istý, *Východné Slovensko na úsvite dejín*, Vlastivedný sborník I, Práce vedeckých ústavov a pracovníkov východného Slovenska na počesť 10. výročia oslobodenia Košíc Sovietskou armádou, 138—139.

[3] Lehoczky T., *A királyhelmeczi sírhalmokról*, AÉ XIV, 1894, 250—252; ten istý, *A királyhelmeczi sírhalmok*, AÉ XIV, 1894, 311—315; ten istý, *Adatok hazánk archaeologiájához II*, 1912, 88, 89. V čase výkopu T. Lehoczkého na mieste bol dubový les. Na niektorých mohylách pri hradskej a na okraji lesa menovaný zistil stopy po porušovaní. O mohylníku v Kráľ. Chlmci na podklade zprávy T. Lehoczkého sa zmieňuje J. Eisner v týchto svojich spisoch: *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 257, 259, 260; *Pamiatky z doby veľkomoravskej na Slovensku*, almanach *Nitra*, Trnava 1933, 53; *Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku*, Sborník Matice slovenskej XIII—4, 369; *Slovensko v dobe kultúry hradištnej*, Slovenské dejiny I, 1947, 129. Porov. tiež J. Pasternak, *Ruské Karpaty v archeologii*, Praha 1928, 81, 190.

[4] Pastor J., AR III, 1951, 62; Vlastivedný sborník I, 139.

[5] V ďalšom pri udávaní hĺbky nálezu zväčša neopakujem, že ide o hĺbku pod najvyšším bodom mohyly.

[6] Svoboda B., *Poklad byzantského kovotepce v Zemianském Vrbovku*, PA XLIV—1, 1953, 92.

[7] Tamže.

[8] Tamže.

[9] Za ochotný súhlas k spracovaniu nálezov z výskumu r. 1950 i na tomto mieste vyslovujem vďaku J. Pastorovi.

[10] Štátne východoslovenské múzeum v Košiciach. Inv. č. IV—3593/1—27.

[11] ŠVM v Košiciach. Inv. č. IV—3594/1—22.

[12] Tamže. Inv. č. IV—3595/1—8.

[13] Tamže. Inv. č. IV—3596/1—17.

[14] Tamže. Inv. č. IV—3597/1—12.

[15] Tamže. Inv. č. IV—3598/1—7.

[16] Lehoczky T., AÉ, 1894, 251.

[17] Tamže, 311.

[18] Podobný pás kameňov sa črtal v povrchovej vrstve i ďalšej mohyly v severnej skupine mohýl, ale tento násyp sme neodkrývali.

[19] Spodok hrnca použili za popolnicu i na slovanskom mohylníku v Skalici (mohyla 17, hrob 1). Podľa J. Pastora jeden z troch žiarových hrobov, odkrytých na slovanskom sídlisku v Somotore, bol v črepe zo spodku nádoby.

[20] Za rozbor uhlíkov z Kráľ. Chlmca a Topoľovky i touto cestou ďakujem E. Krippelovi. Výsledky rozboru uverejnené sú v dodatku tejto práce.

[21] Pri určovaní detskej kostry z 1. hrobu slovanskej mohyly 13 zo Skalice v AÚ SAV našli medzi ľudskými kosťami i zub, ktorý C. Ambros určil ako špiciak medveďa *(Ursus arctos L.)*.

[22] Lehoczky T., AÉ, 1894, 313.

[23] Ide tu o skupinu sídlisk, objavených a skúmaných v minulých rokoch v kotline Torysy (Prešov, Kendice, Gregorovce, Veľký Šariš, Ostrovany, Ražňany) a v košickej oblasti (Seňa).

[24] Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 257.

[25] Kazacsayné Gnandt P., *Szorványos szláv leletek Karcsáról*, A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1955, december, 24, 26, t. I, II.

[26] Novšie získal slovanskú sídliskovú keramiku zo Stredy n/B. B. Polla pri výskume AÚ SAV na tamojšom pohrebisku füzesabonyského typu. Archív AÚ SAV v Nitre. B. Soudský a J. Břeň zistili slovanské osídlenie zo strednej doby hradištnej na tamojšom vrchu Kompoš. *Archeologický průzkum Trati družby Košice—Čierna nad Tisou v r. 1951*, AR VI, 1954, 487.

[27] Všetky nálezy z povrchových výskumov K. Andela na uvedených sídliskách v južnom Zemplíne uložené sú v prac. stredisku AÚ SAV v Košiciach. Andel K., *Vý-*

sledok archeologického prieskumu na zemplínsko-užskej nížine v r. 1953—1954, Vlastivedný sborník I, 165—168, tab. XXIV—XXVI.

[28] Pastor J., Vlastivedný sborník I, 137, 138. Najstaršie zemnice kladie do VI.—VII. stor. Novšie odkryl J. Pastor na Somotorskej hore aj zemnicu s keramikou z mladšej doby hradištnej, Múzeum IV, 1957, 230—234.

[29] Bernjakovič K. V., *Issledovanja drevneslavjanskogo poselenija VIII—IXvv v g. Užgorode*, Kratkie soobščenija Instituta archeologii 1954, 3, str. 39—48. Polozemnica svojím pôdorysom upomína na slovanskú polozemnicu v Prešove. Budinský-Kričkа V., *Nález staroslovanskej zemnice v Prešove*, AR VII, 1955, obr. 233. I niektoré zlomky nádob z Užhorodu (K. V. Bernjakovič, obr. 3:4, 6) sú typologicky blízke nálezom z prešovskej zemnice (V. Budinský-Kričkа, obr. 243).

[30] Črep keramiky dáckeho typu (obr. 6:8) má blízke analógie v nálezoch z južného Zemplína.

[31] Najmä zlomok s ornamentom oblúčkovitých zárezov.

[32] Porov. Váňa Z., *Maďaři a Slované ve světle archeologických nálezů X.—XII. století*, Slovenská archeológia II, 1954, 76, t. VIII, 5; Szőke B. a Nemeskéri J., *Archeologické a antropologické poznatky z výskumu v Bešeňove pri Šuranoch*, SlA II, 1954, t. II, III; Dušek M., *Kostrové pohrebište z X.—XI. stor. v Chotíne na Slovensku*, SA III, 1955, 261, obr. 48; Točík A., *Nové výskumy na pohrebiskách z X. a XI. st. na Slovensku*, AR VII, 1955, 489, 501; Chropovský B., *Slovanské pohrebište z 9. st. vo Veľkom Grobe*, SlA, V—1, 1957, t. XIV, 16—18.

[33] Bernjakovič K. V., tamže, obr. 4, 1.

[34] Z výskumu K. Andela r. 1954.

[35] Zo slovanskej zemnice 3, odkrytej J. Pastorom r. 1955.

[36] Z výskumu B. Pollu na pohrebisku füzesabonyského typu.

[37] Lehoczky T., AÉ XIV, 1894, 250; Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 259.

[38] Lehoczky T., tamže, 311.

[39] Eisner J., *Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku*, 369.

[40] Hampel J., *Alterthümer II*, tab. 86, obr. 7 (Szirák); ten istý, *Alterhümer III*, tab. 205, obr. 6 (Czikó); Budinský-Kričkа, V., *Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tôni na Slovensku*, SlA IV—I, 1956, tab. XIV, 5, tab. XV, 4.

[41] Porov. Hampel J., *Alterthümer II*, tab. 348, obr. 3—5 (Mikebudaháza), tab. 738, obr. 8, tab. 739, hrob 7, obr. 3 (Puszta Hernád), tab. 757, obr. 7 (Donát); ten istý, *Alterthümer III*, 175, obr. 19 (Fenék), tab. 217, hrob. 318, obr. 5, tab. 224, hrob 396, obr. 5 (Czikó), tab. 245, obr. 3 (Závod), tab. 275, obr. 4, 5 (Kassa); Poulík J., *Jižní Morava země dávných Slovanů*, Brno 1948—1950, 105, obr. 55r (Brno—Líšeň). Podobná pracka blízka rázu keszthelyskému sa našla napr. aj v VII. slovanskej mohyle v Prachovských skalách, a to spolu s perlami, v ktorých podľa J. Borkovského sa odráža merovejský ráz. Turek R., *Mohyly českých Charvátů*, Slavia antiqua V, 143.

[42] Svoboda B., *Zemiansky Vrbovok*, 92.

[43] Vinski Z., *Ponovo o naušnicama uvjezdolikog tipa*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu X, 1955, 236, 237, obr. 11.

[44] Kazacsayné Gnandt P., tamže, 24—27.

[45] Alföldi A., *Zur historischen Bestimmung der Avarenfunde*, ESA IIX, 1934, tab. III: 8.

[46] Vinski Z., tamže, obr. 9.

[47] Točík A. a Drenko J., *Výskum v Prši na Slovensku*, AR II, 1950, 171, obr. 113:1.

[48] Eisner J., *Devínska Nová Ves*, slovanské pohřebiště, Bratislava 1952, tab. 32:1,5.

[49] Podľa informácie A. Točíka sú z pohrebiska z avarskej doby.

[50] Z avarského hrobu 13. Podľa informácie A. Točíka.

[51] Z avarského hrobu 37. Podľa informácie A. Točíka.

[52] Poulík J., *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, 43, tab. LXXI, 1, 4.

[53] Svoboda B., *Zemiansky Vrbovok*, 92.

[54] Poulík J., tamže, 97.

[55] Tamže.

[56] Hampel J., *A régibb középkor emlékei Magyarhonban* II, tab. CCCXL, E.

[57] Kazacsayné Gnandt P., tamže, 24.

[58] Za fotografie náušnice z Karcse ďakujem i touto cestou J. Komáromymu, riaditeľovi múzea v Miškovci.

[59] Kzacsayné Gnandt P., tamže, 24.

[60] Svoboda B., *Zemiansky Vrbovok*, 92.

[61] Hampel J., *A régibb középkor emlékei Magyarhonban II*, tab. 339, D, 1, 2.

[62] Ten istý, *Alterthümer III*, tab. 522, hrob 54, obr. 2, hrob 56, obr. 6.

[63] Ten istý, *A régibb középkor emlékei Magyarhonban II*, tab. CCXCII.

[63a] Hampel J., *Alterthümer I*, tab. 47:11, tab. 48 (hrob 6), tab. 155 (10. hrob, 2a, 2b); Fettich N. a Nemeskéri J., *Győr története a népvándorláskorban*, Győr 1943, tab. XXXVI, 12; J. Eisner, *Devínska Nová Ves*, 305, tab. 31:1.

[64] Lehoczky T., AÉ XIV, 1894, 313.

[65] Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 259; ten istý, *Slovenské dejiny I*, 129.

[66] Budinský-Kričkа V., AR II, 1950, 74.

[67] Pastor J., AR III, 1951, 61.

[68] Eisner J., *Slovenské dejiny I*, 122, 123.

[69] Ten istý, *Archeologie o Velké Moravě*, Slavia XXV—2, 1956, 283.

[70] Budinský-Kričkа V., *Výskumy Štátneho archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine r. 1946 a 1947*, Historica Slovaca VI.—VII, 1948—1949, 278, 279.

[70a] Porov. Kutzián I., *The Körös culture*, Diss. Pann. II, 23, 1944, tab. XIX:3.

[71] O kultúrlíp uvažuje Szőke B., *Spuren des Heidentums in den frühmittelalterlichen Gräberfeldern Ungarns*, Studia Slavica II, 1956, 127, 128.

[72] Výsledky rozboru uverejnené sú v dodatku tejto práce.

[73] Budinský-Kričkа V., *Zpráva o terénnych výskumoch Štátneho archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine, podniknutých v r. 1939—1945*, 261.

[74] Ten istý, AR VII, 1955, 502, 508, 509.

[75] Krajské múzeum v Prešove.

[76] Na nález ma upozornil A. Točík.

[77] Budavári V., *Staroslovanské mohyly v Krasňanoch pri Varíne*, Sborník MSS XXX—XXXIII, 1938—39, 93.

[78] Archeologický ústav SAV v Nitre.

[79] Podľa informácie A. Točíka pochádza z hrobu 163/53.

[80] Slovenské múzeum v Bratislave. B. Polla ma upo-

zorníl na značku tvaru kríža, hlboko vkolkovanú, na dne nádoby zo strednej doby hradištnej z Čingova; vrch dna nad značkou je vypuklý. Plastická značka tvaru nepravidelnej hviezdice je na črepe zo začiatku mladšej doby hradištnej z Hrádku na Hradisku. Krajské múzeum v Prešove (inv. č. D. 437).

[81] Chaloupecký V., *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, 275, pozn. 1082.

[82] Budinský-Krička V., Historica Slovaca III—IV, 1945—46, 264, 265. O pravekých mohylách východoslovenského typu zmieňujem sa v tom istom príspevku i na str. 261, 262, 266. Porov. tiež Historica Slovaca VI—VII, 1948—49, 269—279; Slovenské dejiny I, 1947, 64—66.

[83] Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 260, pozn. 150; V. Chaloupecký, tamže.

[84] Budinský-Krička V., Historica Slovaca III—IV, 1945—46, 265.

[85] Eisner J., *Slovenské dejiny I*, 151.

[86] Soudský B. a Břeň J., AR VI, 1954, 484.

[87] *Adatok Zemplénvármegye töténetéhez VII*, 1901, 352.

[88] Lehoczky T., *Adatok hazánk archaeologiájához I*, 1892, 145.

[89] Budinský-Krička V., Historica Slovaca III—IV, 1945—46, 260; ten istý, Historica Slovaca VI—VII, 1948—49, 269.

[90] V poznámkach uvádzam literatúru o novších objavoch mohýl. Pokiaľ ide o náleziská dávnejšie známe, odkazujem hlavne na tieto práce J. Eisnera: *Slovensko v pravěku; Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku; Slovensko v dobe kultúry hradištnej.*

[91] Klenuto kladené kamenie pozoroval Čermák v Hrabešíne na niečom, čo pripomína spodné telesá mohýl. Turek R., *Mohyly českých Charvátů*, 145.

[92] Podľa J. Eisnera v našej vlasti sa pochovávalo v mohylách ešte po r. 1000. (*Slovensko v pravěku*, 258); ten istý, *Slovenské dejiny I*, 129; v Čechách koniec nasýpania mohýl sa datuje do 11. stor. R. Turek, *Mohyly českých Charvátů*, 141.

[92a] Jednu z ostatných dvoch mohýl v Strede nad Bodrogom preskúmal som v jeseni r. 1957 už po odovzdaní rukopisu tejto práce do tlače. Bola žiarová. Podľa keramiky datujem ju do mladšej fázy stredohradištnej.

[92b] Narazil na ne J. Pastor pri odkryve halštatských a slovanských zemníc na Somotorskej hore pri výskume AÚ SAV a ŠVM v Košiciach.

[93] Pastor J., *Avarsko-slovanské pohřebiště v Barci*, SlA II, 1954, 136—143.

[94] Gyula L., *Adatok az avarság néprajzához III, A bodrogszerdahely-Malomhomoki lelet*, AÉ III, 1942/1—2, 335—340. Vzácnym nálezom zo strednej doby hradištnej je zo Stredy n/B. zlatý byzantský peniaz Basilia I. a Konštantína (867—866). Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 256. Pri minci našli údajne popol, uhlie a črepy nádob. Pasternak J., *Ruské Karpaty v archeologii*, 190. Nôž hradištného tvaru a karolínská ostroha z hrobov vo Vécsi (okr. Kráľ. Chlmec) mohli patriť podľa J. Eisnera slovanskému jazdcovi, ale ich bližšie nálezové okolnosti nie sú známe. Eisner J., *Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku*, 375. — Pod Poloninskými Karpatmi zatiaľ ojedinelý je i kostrový hrob, zrejme staroslovanský, objavený v Mukačeve, v ktorom bol meč s ostrím po oboch stranách s krátkou rukoväťou a nádoba zdobená vlnovkou. Eisner J., tamže, 371, pozn. 36.

[95] Eisner J., *Slovenské dejiny I*, 97; Pastor J., Vlastivedný sborník I, 139, 140.

[96] Pastor J., *Belohradské pohrebište v Somotore*, SlA III, 1955, 276—285; ten istý, Vlastivedný sborník I, 141, 142.

[97] Na kostrové hroby s esovitými záušnicami a so skleným korálom sa tu prišlo v záhrade J. Teplého.

[98] Beňadik B. zachraňoval pamiatky z radového pohrebiska, objaveného v diele zv. Kertalja pri kopaní základov pre hospodársku stavbu.

[99] Budinský-Krička V., *Nález staroslovanského pohrebiška v Nosiciach (okr. Púchov)*, Časopis MSS XLI—4, 1950, 51—53.

[100] V katastri Trenčína sa prišlo na tri hroby s veľkomoravským inventárom v diele zv. Dlhé hony (Soblahovská cesta) a na ďalší obdobný hrob v Legionárskej ul. Archív AÚ SAV v Nitre.

[101] Križanová Š., *Archeologické nálezy z Trenčianskych Biskupíc v Mestskom múzeu dr. Karola Brančika v Trenčíne*, Historica Slovaca V, 1947, 41—46.

[102] Porubský J., *Slovanský mohylník vo Veľkých Hostiach*, SlA III, 1955, 222—234.

[103] Zprávu o výskume uverejňujem v SlA V—2, 1957.

[104] Archív AÚ SAV v Nitre.

[105] Z troch mohýl, ktoré som r. 1939 na upozornenie Š. Kravárika preskúmal v Nemečkách v hore zv. Žrebiky, dve boli pravdepodobne slovanské. Tomu by nasvedčovala i blízkosť slovanského mohylníka vo Veľkých Hostiach. Prvá z mohýl (priem. 10.70—11.20 m, v 105 cm) obsahovala okrem ojedinelých uhlíkov a skupiny uhlíkov len jedinú kalcinovanú kostičku (obr. 14). V násype druhej (priem. 950, v 75 cm), dvíhajúcej sa blízko prvej mohyly, okrem dvoch skupín uhlíkov boli len ojedinelé kostičky. Približne v úrovni blízko okraja sa prišlo v ňom i na väčšiu skupinu rozptýlených kalcinovaných kostí (obr. 15). V násype tretej mohyly, vzdialenej viac ako 100 m od prvých dvoch (priem. 400—470, v 45 cm) a vo vrstve pod ním boli črepy hrubej keramiky neskorolenygyelského rázu, zlomky tehloviny a 2 pazúrikové čepele. Len s výhradou pripúšťam, že túto mohylu zbudovali v slovanskej dobe na mieste sídliska z neskorej doby kamennej. Štvrtá mohyla (priem. 730, v 45 cm), objavená vyše ½ km od prvých v lese zv. Barišča, je tiež sporná; bolo v nej len niekoľko drobných uhlíkov. O mohylách v Nemečkách zmieňujem sa omylom ako o eneolitických v zprávе uverejnenej v Historica Slovaca III—IV, 1945—46, 264.

[106] Budinský-Krička V., Historica Slovaca VI—VII, 1948—1949, 270; Dekan J., *K problémom slovanského osídlenia na Slovensku*, tamže, 73.

[107] Budinský-Krička V., tamže, 273; Dekan J., tamže, 74, 78.

[108] Na popolnicový hrob sa prišlo v mohyle 1. Porubský J., tamže, 222.

[109] Podľa rozlohy kalcinovaných detských kostí, nájdených na dne tamojšej mohyly 16, sa domnievam, že telo uložili na žiarovisko hlavou na SZ. Blízko lebečných kostí bola nádoba a asi na ľavom boku tela bol nožík.

[110] Eisner J., *Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku*, 377.

[111] Poulík J., *Staroslovanská Morava*, 72.

[112] Mályusz E., *Turóc megye kialakulása*, Budapest 1922, 31; J. Eisner, tamže, 372.

[113] Mályusz E., tamže, 31.

[114] Po stranách kostry ležiacej na úrovni sa našli stopy drevenej ohrady zbitej klincami napr. i na mohylníku v Poddębciach na Volyni (kurhan 21). Fitzke J., *Wczesnohistotyczne kurhany w Poddębcach w pow. Łuckim*, WA XVI, 366.

[115] O význame podobných pálenísk na dne mohýl uvažuje H. Cehak-Hołubowiczowa. Podľa nej zapaľovali ich na mieste v zimnom období, aby pôdu rozmrazili, ale pripúšťa aj kultový význam týchto ohnísk. *Materiał i zagadnenia cmentarzyska kurhanowego koło wsi Nawry v pow. postawskim*, Rocznik Archeologiczny I, Wilno 1937; tá istá, *Słowiańskie groby kurhanowe koło Czerniewicz w pow. Dziśnieńskim*, WA XVI, 1939 (reedycja 1948), 437.

[116] Na príbuznosť keramiky z Krasňan s keramikou sliezsko-oderskou upozorňuje J. Dekan (Historica Slovaca VI—VII, 1948—49, 64).

[117] Eisner J., *Kultura normanská a naše země*, Cestami umění, sborník prací k poctě šedesátých narozenin Antonína Matějčeka, Praha 1949, 41.

[118] Tamže, 40.

[119] Cehak-Hołubowiczowa H., WA XVI, 1939, 447.

[120] Červinka I. L., *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*, Brno 1928, 144, 145.

[121] Kraskovská Ľ., *Archeologický výskum v Bešeňove (okr. Šurany) r. 1939*, Sborník MSS XLIII—XLV, 1949—51, 76—92; B. Szőke a J. Nemeskéri, SlA II, 1954, 109.

[122] Budinský-Krička V., *Pamiatky praveké a hradištné z Kútov (okr. Skalica) v Slovenskom národnom múzeu v Turč. Sv. Martine*, Památky XLIII, 1947/48, 108.

[123] Kraskovská Ľ., *Slovanské popolnicové pohrebisko v Stupave*, SlA IV—1, 1956, 163—165.

[124] Kraskovská Ľ., *Staroslovanské popolnicové pohrebište na Borovej pri Moravskom Sv. Jáne*, Památky XLIII, 1947/48, 116—119.

[125] Monografická štúdia o mohylníku v Skalici je v tlači a vyjde ako II. zv. Prameňov Archeologického ústavu SAV.

[126] Kraskovská Ľ. a Šemmer V., zistili v Adamove tri mohyly. Jedna z nich, porušená, je kruhovitého základu a ostatné dve, zachované, sú oválneho pôdorysu. V násype porušenej mohyly našli hradištné črepy.

[127] V jednom prípade (mohyla 17, hrob 1) popolnicou bol spodok primitívneho hrnca, v druhom prípade popolnicou bola nádoba približne vajcovitého tvaru, v ruke lepená, veľmi slabo vypálená, ktorej chatrné zlomky sú dnes z väčšej časti nezvestné (mohyla 17, hrob 2). Tretí popolnicový hrob obsahoval zlomky väčšej nádoby, niekoľko črepov inej nádoby a kalcinované kosti dospelého jednotlivca so zlomkami železného predmetu. Nádobu uložili do zeme už v zlomkoch, viac črepov z nej totiž chýbalo a črepy z jej okraja boli zväčša porušené. Polovica dna s dvoma črepmi z iných častí hrnca ležala na spodku. Na nich spočívala hromada kostí tesne obložená a pokrytá čerpmi z najväčšej časti tej samej nádoby. Veľký črep z dna nádoby bol vo vertikálnej polohe (mohyla 20, hrob 2).

[128] Telo uložili na žiarovisko pravdepodobne v smere Z—V.

[129] O zvyku rozbíjania nádob uvažuje i J. Poulík. *Staroslovanská Morava*, 77—79. Zvyk rozbíjania nádob zistil B. Chropovský na pohrebisku vo Veľkom Grobe. SlA V—1, 1957, 196.

[130] Poulík J., tamže, 72.

[131] Jisl L., *Slovanské mohyly ve Stěbořicích u Opavy*, AR V, 1953, 32, 49—53.

[132] Eisner J., *Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku*, 365, 366, 377; Poulík J., tamže, 70, 73; R. Turek, Slavia Antiqua V, 148; Szőke B., Studia Slavica II, 1956, 131.

[133] Eisner J., *Devínska Nová Ves*, 227.

[134] Budinský-Krička V., SlA IV—1, 1956, 42.

[135] Eisner J., *Archeologie o Velké Moravě*, 287.

[136] Kraskovská Ľ., *Slovanské pohrebište v Devíne v polohe Staré vinohrady*, AR V, 1953, 171—173.

[137] Chropovský B., SlA V—1, 1957, 174—239.

[138] Kraskovská Ľ., *Slovanské pohrebište v Bratislave-Karlovej Vsi*, SlA III, 1955, 235—243.

[139] Porov. zprávu o kostrových hroboch veľkomoravského rázu v archíve AÚ SAV v Nitre.

[140] Kraskovská Ľ., *Staroslovanské pohrebište v Mášte pri Bratislave*, SlA — II, 1954, 144—148.

[141] Eisner J., *Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku*, 366, 367; tenistý, *Naše řadové hřbitovy hradištní*, Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, Martin 1933, 316—324; Točík A., *Nové výskumy na pohrebištiach z X. a XI. st. na Slovensku*, AR VII, 1955, 489—494.

[142] Bernjakovič K. V., tamže, 44; Jankovich J., *A munkácsi Lehoczky — múzeum régészeti ásatásai a csch megszállás alatt*, Ungvár 1942, 11, 12, 16.

[143] Smiško M. J., *Dva kurgani mogilniki v okolicjach s. Izi Zakarpatskoj oblasti*, Archeologični pamjatki URSR, III, 1952, 328—335.

[144] M. Smiško sa nezmieňuje o mohylníku v Červenove.

[145] Smiško M. J., tamže.

[146] Blifeld J. D., *Doslidžennja v s. Šestovicjach*, Archeologični pamjatki URSR III, 1952, 128, 130, 131.

[147] Podľa J. Pastora veľká mohyla v Rozhanovciach je kuštanovického typu.

[148] Nosek S., *Ciałopalne mogily z okresu wczesnohistorycznego w Małopolsce zachodniej*, WA XVI, 1939 (reedycja 1948), 322, 323; A. Żaki, *Początky osadnictwa w Karpatach Polskich, Wierchy*, Kraków 1955, 111, 112.

[149] Nosek S., tamže, 338.

[150] Tamže, 323, 338.

[151] Tamže, 337, 338.

[152] Kostrzewski J., *Kultura prapolska*, Poznań 1947, 356.

[153] Podľa môjho názoru vo väčšine juhopoľských včasnohistorických mohýl telo nespopolnili na mieste mohyly, ale mimo jej priestoru.

[154] Mohyly s kamenným obložením odkryli v Prachovských skalách a s kamenným jadrom tamže v Mršinci. Turek R., *Prachovské skály na úsvite dějin*, Praha 1946, 91, 121.

[155] *Prachovské skály*, mohyla VII, XII a XV.

[156] Pasternak J., *Ruské Karpaty v archeologii*, 86.

[157] Fitzke J., WA XVI, 363—368. Podľa W. Zawitniewicza pochovávanie tela na dno násypu je charakteristické pre mohylníky kmeňa Drehovičov, ktorí bývali v Prípeťskej kotline a i severne od nej: Fitzke J., tamže, 368; Cehak-Hołubowiczowa H., WA XVI, 447—448.

[158] Niederle L., *Rukověť slovanských starožitností*, Praha 1953, 228; obr. 5; str. 229, obr. 1, 3.

Slawische Hügelgräber in der Ostslowakei

Vojtech Budinský-Krička

Das slawische Hügelgräberfeld in Kráľovský Chlmec (Taf. I—IX, Abb. 1—5). Das ehemalige Staatliche archäologische Institut in Martin unternahm in den J. 1949—50 auf diesem altslawischen Denkmal die ersten Plangrabungen. Es knüpfte damit an die früheren Versuchsgrabungen des Entdeckers des Hügelgräberfeldes T. Lehoczky an. Das Hügelgräberfeld gehört zu den grössten slawischen Gräberfeldern seiner Art in der Slowakei. Es breitet sich nordwestlich von der Stadt auf dem terrassenartigen Rand einer Anhöhe in einem Eichenwald aus, der Erős genannt wird. Hier wurden auf einer mehr als 1 km langen Strecke in vier Gruppen 66 Hügelgräber im Durchmesser von 7—21 m und der Höhe zwischen 27—170 cm festgestellt. Wie neuere Forschungen zeigten, wurde das Hügelgräberfeld auf den schon in der Hallstattzeit sporadisch aufgesuchten Plätzen angelegt. T. Lehoczky sondierte in 16 Hügeln. Bei den letzten Ausgrabungen wurden 10 Hügel abgedeckt. Diesen zuletzt durchforschten Hügeln ist der erste Teil dieser Arbeit gewidmet.

Die Hügel waren aus sandigem Lehm aufgebaut. Nur ausnahmsweise war in zwei Hügeln eine Steinkonstruktion (Taf. II: 2). An der Sohle der Hügelgräber kam man auf keine Spuren der ursprünglichen Geländeoberfläche. Alle diese 10 zuletzt abgedeckten Hügel waren Brandgräber. Danach erscheinen die angeblich bei T. Lehoczkys Grabung gefundenen Skelettgräber (sogar Hocker) problematisch. Nach Ansicht des Autors war vermutlich das Hügelgräberfeld von Kráľovský Chlmec ein Brandgräberfeld oder überwiegend ein solches. Es ist beachtenswert, dass in vier im Nordteil des Gräberfeldes abgedeckten Hügeln unverhältnismässig mehr Gräber waren (ca 19) als in den im südlichen Abschnitt durchforschten Hügeln (ca 9 Gräber). Ja, die Hügelgräber im Südteil des Hügelgräberfeldes waren auch ärmer an Denkmälern als die Hügel in seinem Nordteil.

Der Leichnam ist etwa nur in einem Falle an der Bestattungsstelle eingeäschert worden. Die Leichenbrandreste, also kalzinierte Knochen, waren in mehr Fällen in seichten Gruben bestattet, die in das harte sandige Liegende der Hügel eingetieft worden waren. In anderen Fällen wurden die kalzinierten Knochen in grösseren kleineren Gruppen an der Sohle oder in der untersten Schichte der Hügelschüttung gefunden und ausnahmsweise kamen sie auch in teilweisen Urnengräbern, d. h. in der unteren Scherbe eines Topfes zutage. Häufig waren in den Hügelgräbern die Funde von zerstreuten Knöchelchen. Mit dem Begräbnisritus eng zusammenhängend waren auch die Funde von Aschenschichten, kleineren Brandstellen und Holzkohlenstückchen wie auch die Scherbenfunde von Gebrauchsgefässen (manchmal von offenbar absichtlich zertrümmerten) in der Hügelschüttung und in den Grubengräbern. Die Muster von Holzkohlenstückchen aus den Hügeln stammen zum grössten Teil von der Eiche und nur ausnahmsweise von der Erle, Hasel und Kiefer.

Von den keramischen Funden, die häufig an sich Zeichen von sekundärem Brand tragen, erinnert ein Torso eines primitiv in der Hand gefertigten Gefässes (Taf. III: 15) an die altertümliche Theiss-Keramik aus den awarisch-slawischen Gräberfeldern. Bruchstücke und Torsos der verzierten Keramik (Taf. III—IX), die überwiegend auf handbetriebener Scheibe aus sandigem glimmergemagertem Ton gefertigt ist, knüpft eng an die Herstellung im Südteil des ehemaligen Zempliner Komitates an, die uns aus den dortigen zahlreichen slawischen Siedlungen bekannt ist. Ja, im breiteren Raum des Karpatenbeckens haben die Funde dieser Keramik zweifellos gemeinsame Merkmale mit der donauländischen Keramik aus den awarisch-slawischen Gräberfeldern.

Von den übrigen Denkmalfunden sind beachtenswert: ein Bruchstück eines verzierten Spinnwirtels (Taf. III: 7), eine altertümliche Pfeilspitze mit Tülle und Flügeln (Taf. VI: 12), die ihrer Form nach jenen der Keszthely-Prägung stark ähnelt (Taf. V: 11; Taf. VI: 9; Taf. IX: 7), eine Eisenklammer oder Verschlussleiste (Taf. III: 6), ein Bruchstück etwa eines Eimerreifens (Taf. III: 4) und zwei altertümliche Ohrringe von byzantinischer Prägung (Taf. VIII).

Nach dem Charakter der Denkmäler konnten die Gräber in einigen Fällen Männern oder Personen weiblichen Geschlechtes zugeschrieben werden, und den Knochen nach Erwachsenen oder Jugendlichen. Die Hügel waren gemeinsame, sozusagen Familiengrüfte ohne Unterschied des Alters und Geschlechtes. Überretse von Tierknochen, also Spuren von Fleischnahrung, wurden nicht in ihnen gefunden. Ein einziger unangebrannter Knochen (Schienbein) gelangte in die Aufschüttung offenbar im

Zusammenhang mit irgendeinem rätselhaften Brauch der Hügelerbauer, dessen Motiv am ehesten im Vampirismus zu suchen ist.

Den altertümlichen Merkmalen des Verbrennungsritus' (Grubengräber, teilweise Urnengräber, verhältnismässig grosse Hügelschüttungen) und Belegen der materiellen Kultur nach kann das Hügelgräberfeld in die Zeit von der 1. Hälfte des VIII. Jhd. bis in die 1. Hälfte des IX. Jhd. datiert werden. Schlussfolgerungen über Ritus und Denkmäler des Hügelgräberfeldes und Erwägungen über seine Datierung können erst nach der Beendigung der Ausgrabung in Kráľovský Chlmec definitiv formuliert werden. Ob die Erbauer dieser bis jetzt ältesten Brandhügelgräber auf dem Gebiet des ehemaligen Zemplíner Komitates Nachkommen eines Volkes waren, das sich schon in der späteren Phase des römischen Einflusses in der Ostslowakei ansiedelte und ob sie mit Stämmen zusammenhängen, die später in das obere Theissgebiet eindrangen, werden etwa zukünftige planmässige Forschungen beiderseits der Karpaten erbringen.

Das slawische Hügelgräberfeld in Topoľovka (Bez. Humenné; Taf. X—XV; Abb. 7—10). Es wurde von A. Škvarek im J. 1947 beim Suchen von ostslowakischen Hügelgräbern aus dem Äneolithikum am Westhang der sich zum unfernen Lauf der Ondavka neigenden Anhöhe in einem Weissbuchenwald, gen. „Lipky", entdeckt. Die Fundstelle liegt im nördlichen Gebiet des ehemaligen Komitates Zemplín.

Das Hügelgräberfeld besteht aus 34 kleinen, dicht und unregelmässig verteilten Hügelschüttungen mit grösstenteils kreisförmiger, ausnahmsweise auch ovaler Basis. Die kreisförmigen haben einen Durchmesser von 4—7 m und ein grösserer ovaler Hügel ist 10 m lang. Die Hügel sind nur 25—70 cm hoch. Zehn von ihnen hat der Autor mit A. Škvarek im Jahre 1948 durchforscht.

Unter den einfachen Lehmschüttungen kam man auf keine Spuren der ehemaligen Geländeoberfläche. Die Funde bestanden aus verstreuten kalzinierten Knochen, Holzkohlenstückchen und Scherben, gegebenenfalls aus kleineren Gruppen daraus. In einigen Hügelgräbern waren auffallend wenig Funde. Ein Eisenmesser wurde nur in einem Hügelgrab gefunden (Taf. XIV: 1). In jedem Hügel waren Quarzabsplisse, in einigen auch Obsidianabsplisse, was zur Vorsicht mahnt, wenn diese Funde ausschliesslich nur mit äneolithischer, eventuell neolithischer Besiedlung des Ortes in Zusammenhang gebracht werden wollen. Ausnahmsweise wurden bei der Ausgrabung auch Scherben eines urzeitlichen Gefässes gefunden (Taf. XI: 9), die auf Kőrös-Keramik hindeuten.

In keinem der durchforschten Hügel wurden Spuren einer Verbrennungsstelle entdeckt. Die Einäscherung fand also ausserhalb der Hügelgrenzen statt. Sie wurde technisch gut durchgeführt, denn wenig Knochenreste, manchmal nur Asche, sind übrig geblieben. Unter vier Hügelschüttungen, in einem Hügel sogar an zwei Stellen, zeichnete sich eine Aschenschicht ab. Nach der Menge der Holzkohlenstückchen und des Kohlenstaubes zu schliessen, ist ein grösseres Feuer nur an der Stelle der Aschenschicht im Hügel 8 gewesen. Die Holzkohlenstückchenmuster stammen überwiegend von der Schlehe, in Sonderfällen auch von Eiche, Bergahorn und in einem Falle auch von der Hasel.

Die abgedeckten Hügel waren kaum gemeinsame Grüfte. Nur ausnahmsweise, u. zw. auch nur mit Vorbehalt, konnte die Bestattung eines Erwachsenen nach Knochenresten in zwei Hügelgräbern festgestellt werden. Die kleinen Hügelgräber mit auffallend armem Inventar waren etwa Kinderhügelgräber und die übrigen Grüfte von Erwachsenen. In einigen Hügeln wurden Beweise für die absichtliche Gefässzertrümmerung festgestellt. Bei der Praktifizierung dieses Brauches wurde nur ein Teil der zertrümmerten Gefässbruchstücke in die Hügelgräber gelegt. Es ist gelungen, wenigstens drei Gefässe aus ihnen zu rekonstruieren (Taf. XII: 10; Taf. XIV: 6; Taf. XV: 20).

Die wichtigsten, ja sozusagen die einzigen Denkmäler aus den Hügelgräbern sind Bruchstücke und Fragmente von Gefässen. Sie zeugen von Gebrauchsgefässen, die aus sandigem, manchmal auch aus fein geschlämmtem Ton überwiegend auf handbetriebener, manchmal auch auf schnell rotierender Scheibe hergestellt worden sind. In der Farbe der Gefässe ist braune und rötlichbraune Tönung vorherrschend. Die Keramik aus Topoľovka ist entwickelter als jene aus dem südlichen Zemplín, die durch Funde aus Kráľovský Chlmec repräsentiert ist, und stellt ein jüngeres Stadium in der Entwicklung der slawischen Keramik im ehemaligen Gebiet des Zemplíner Komitates vor. Am deutlichsten sind die Unterschiede zwischen beiden Keramikgruppen in der Formung des Halses und Mündungsrandes und in der Verzierung der Gefässe. Der schmale Mündungsrand und die auffallende Bauchung einiger Formen sind etwa gemeinsame Merkmale beider Gruppen. Nähere Analogien finden wir zur Keramik aus Topoľovka in den Funden aus der unfernen Siedlung in Hnoj-

né südlich vom Vihorlat-Gebirge und in Siedlungen im Mittellaufgebiet der Torysa (Prešov, Hradisko). Besonders beachtenswert sind von den Scherben der Topoľovka-Hügelgräber zwei Bruchstücke mit plastischem Bodenzeichen. Es ist auffallend, dass ihre Analogien vordenhand bis im Bereich der donauländischen und Marchkeramik zu finden sind [auf einer Scherte ist ein Doppelring (Taf. XIV: 14), auf der anderen ein Kreuz in einem Vierblatt (Taf. XV: 11)].

In den kleinen Ausmassen der Hügelschüttungen und in der vollkommen durchgeführten Einäscherung der Toten sieht der Autor die jüngere Phase der slawischen Brandhügelgräber in der Ostslowakei. Als entscheidend für die Datierung des Hügelgräberfeldes betrachtet er die Keramik, namentlich die dünnwandigen Gefässe mit gesimsartig profiliertem Mündungsrand, die auf der Schulter mit schrägen Kerben oder Einstichen (bogenförmigen, blattförmigen) und auf der Bauchung mit regelmässiger waagrechter Riefelung verziert sind. Dem Ritus und besonders der Keramik nach stellt der Autor das Hügelgräberfeld in die jüngere Phase der mittleren Burgwallzeit und in die Anfänge des nachfolgenden Zeitabschnittes, also im wesentlichen in das X. Jhd., am spätesten an den Anfang des XI. Jhd.

Das Hügelgräberfeld in Topoľovka liefert den Beweis, dass sich der Verbrennungsritus mit dem Brauch des Hügelbaues in der Ostslowakei ununterbrochen bis ins X. Jhd., vielleicht sogar bis ins XI. Jhd. erhält. Es ist zur Zeit das jüngste Brandhügelgräberfeld in der Slowakei. Die dort zum Teil durchgeführte Ausgrabung erbrachte die ersten archäologischen Beweise über die altslawische Besiedlung des Ondavka-Tales und eine Reihe neuer Erkenntnisse, die für die Erforschung des altslawischen Begräbnisritus' und überhaupt für die Fragen über die Entwicklung der Ostslowakei in der Anfangsphase des Feudalwesens wichtig sind.

Die übrigen Fundstellen der slawischen Hügelgräber in der Slowakei. Der Autor gelangt auf Grund seiner Ausgrabungen zu der Ansicht, dass sich die in den Urkunden des XIII. Jhd. angeführten sogen. Sepulcra Ruthenorum im ehemaligen Komitat Zemplín auf die urzeitliche Hügelgräbergruppe aus der Spätsteinzeit beziehen, deren Gebiet sich grob umrahmt zwischen Torysa und Laborec erstreckt.

Neben den Hügelgräberfeldern in Kráľovský Chlmec und Topoľovka ist das dritte mit Sicherheit belegte slawische Hügelgräberfeld in der Ostslowakei das etwas kleinere Brandgräberfeld in Streda nad Bodrogom (Bez. Kráľovský Chlmec), auf dem J. Neustupný zwei Hügelgräber mit Steinkonstruktion abdeckte. Er entdeckte das Hügelgräberfeld im Randgebiet der Ausgrabung von altmagyarischen Gräbern auf dem sogen. Berg Bakhegy (vergl. den Bericht J. Neustupnýs in dieser Nr. der Slovenská archeológia). Über seine nähere Datierung wird etwa eine künftige Abdeckung der Reste des Hügelgräberfeldes entscheiden.

Über die lange Tradition des Bestattungsbrauches in Hügelgräbern zeugt nach Ansicht des Autors auch der Fund eines Skelettgrabes in der Aufschüttung eines urzeitlichen (äneolithischen) Hügelgrabes in Drienov südlich von Prešov (Abb. 12). Dieses spätslawische, offenbar sekundär in die Hügelschüttung gebettete Grab wird durch die S-förmigen Schläfenringe in das XII.—XIII. Jhd. datiert.

Zum Begräbnisritus der slawischen Hügelgräber in der Slowakei. Der Autor versuchte auf Grundlage der bisherigen Ausgrabungen die Erkenntnisse über den slawischen Hügelbestattungsritus in der Slowakei zusammenzufassen. Die slawischen Hügelgräber breiten sich eher in den Randgebieten der Gebirge und in den Tälern aus als in den Niederungen, sie sind also an Bestattungssitten und Religion von Stämmen gebunden, die ihren Lebensunterhalt hauptsächlich in Gebieten mit günstigen Weideplätzen gefunden hatten. In der Slowakei unterscheiden wir im wesentlichen drei slawische Hügelgräbergebiete. Das ostslowakische Gebiet (Zemplín) charakterisieren Brandhügelgräber. Ihre ältere Phase kennzeichnet sich durch Bettung der Asche in kleine Gruben, in die untere Scherbe eines Topfes, in Häufchen oder ihre Zerstreuung auf einer grösseren Fläche; ihre jüngere Phase kennzeichnet sich wieder durch Funde von unbedeutenden Resten der vollständigen Einäscherung der Leiche auf dem Niveau oder in der Hügelschüttung. Für das mittelslowakische Gebiet sind birituelle Hügelgräber mit Übergewicht an Skelettgräbern auf dem Niveau charakteristisch. Eine besondere Gruppe sind hier Häuplingsgräber im Turiec-Bekken, die dem Fund in Malý Čepčín nach zu urteilen, etwa alle Hügelgräber mit einem Skelettgrab auf dem Niveau waren. Das westslowakische Gebiet kennzeichnet sich in der älteren Phase durch Brandhügelgräber, in der späteren durch birituelle Hügelgräber der Marchgebiettype mit Übergewicht an Skelettgrubengräbern. In der Art der Brandbestattung sind gewisse gemeinsame Merkmale bei allen drei Hügelgräbergebieten zu beobachten.

Bei der Behandlung der Frage über den Zusam-

menhang zwischen den Hügelgräbern auf slowakischer, polnischer und südwestukrainischer Seite gelangt der Autor vorläufig zu diesen Schlussfolgerungen: während auf slowakischer Seite der slawische Hügelgräberritus fliessend vom VII. bis X. Jhd. verfolgt werden kann, sind in Südpolen seine Phasen noch nicht genügend mit Funden der materiellen Kultur belegt; der grösste Teil der dortigen Hügelgräber meldet sich in die bereits ausklingende Zeit des Heidentums, in das X. bis XII. Jhd. Gewisse gemeinsame Merkmale zwischen den südpolnischen und slowakischen Hügelgräbern können im Verbrennungsritus beobachtet werden und zwischen den mittelslowakischen und westukrainischen im Brauch der Leichenbettung auf dem Niveau des Geländes. Beziehungen zwischen den Hügelgräbern im Zempliner Gebiet und den Hügelgräbern im Transkarpatengebiet der UdSSR werden erst nach der Analyse und genauen Publizierung von wichtigen Funden aus dem Hügelgräberfeld in Zňacevo und Červenovo gelöst werden können. Der Autor macht auch darauf aufmerksam, dass sich zwischen den Fundstellen der slawischen Hügelgräber auf slowakischer Seite und ihren Fundstellen im Transkarpatengebiet ein gebirgiges Gebiet von beträchtlicher Grösse ausbreitet, auf welchem bis jetzt keine slawischen Hügelgräber entdeckt wurden.

Übersetzt von B. Nieburová

Záznam o rozbore uhlíkov zo slovanských mohýl v Kráľovskom Chlmci a Topoľovke

B. č.	Objekt	Poloha nálezu		Materiál	Záznam o rozbore
1	K. Chlmec, moh. 1	poloha	12	uhlíky	*Alnus glutinosa, Corylus avellana?*
2	K. Chlmec, moh. 1	poloha	16	uhlíky	*Quercus sp.*
3	K. Chlmec, moh. 1	poloha	17	uhlík	*Quercus sp.*
4	K. Chlmec, moh. 1	poloha	23	uhlík	?
5	K. Chlmec, moh. 1	poloha	37	uhlíky	*Quercus sp.*
6	K. Chlmec, moh. 1	poloha	39	uhlíky	*Quercus sp.*
7	K. Chlmec, moh. 1	poloha	43	uhlík	*Quercus sp.*
8	K. Chlmec, moh. 1	poloha	64—65	uhlíky	*Quercus sp.*
9	K. Chlmec, moh. 1	poloha	72	uhlík	*Quercus sp.*
10	K. Chlmec, moh. 3	poloha	44a	uhlíky	*Quercus (pubescens?)*
11	K. Chlmec, moh. 3	poloha	44b	uhlíky	Quercus ?
12	K. Chlmec, moh. 3	poloha	45	uhlíky	*Quercus sp.*
13	K. Chlmec, moh. 3	poloha	46	uhlík	*Quercus sp.*
14	K. Chlmec, moh. 4	poloha	7	uhlíky	*Quercus sp.*
15	K. Chlmec, moh. 4	poloha	16a	uhlík	*Quercus sp.*
16	K. Chlmec, moh. 4	poloha	16b	uhlík	*Quercus sp.*
17	K. Chlmec, moh. 4	poloha	19	2 uhlíky	*Quercus sp.*
18	K. Chlmec, moh. 4	poloha	20	uhlíky	*Quercus sp.*
19	K. Chlmec, moh. 4	poloha	42	uhlík	Quercus ?
20	K. Chlmec, moh. 4	poloha	43	2 uhlíky	??
21	K. Chlmec, moh. 4	poloha	50	uhlíky	*Quercus sp.*
22	K. Chlmec, moh. 4	poloha	52	uhlíky	*Quercus sp.*
23	K. Chlmec, moh. 4	poloha	54	uhlíky	*Quercus sp.*
24	K. Chlmec, moh. 4	poloha	55	uhlíky	*Quercus sp.*
25	K. Chlmec, moh. 4	poloha	56	uhlíky	*Quercus sp.*
26	K. Chlmec, moh. 4	poloha	59	uhlíky	*Quercus sp.*
27	K. Chlmec, moh. 4	zber	60	uhlíky	*Quercus sp. a ?*

B. č.	Objekt	Poloha nálezu		Materiál	Záznam o rozbore
28	K. Chlmec, moh. 5	poloha	4	uhlíky	*Quercus sp.*
29	K. Chlmec, moh. 5	poloha	9	uhlíky	*Quercus sp.*
30	K. Chlmec, moh. 5	poloha	11	uhlíky	*Quercus sp.*
31	K. Chlmec, moh. 5	poloha	12	uhlíky	*Quercus sp.*
32	K. Chlmec, moh. 5	poloha	17	uhlíky	*Quercus sp.*
33	K. Chlmec, moh. 8	poloha	11	uhlík	*Salix sp.?*
34	K. Chlmec, moh. 9	poloha	10	uhlík	*Corylus avellana*
35	K. Chlmec, moh. 10	poloha	2–3	uhlíky	*Pinus silvestris*
36	Topoľovka, moh. 1	poloha	5	uhlík	Prunus sp.
37	Topoľovka, moh. 1	poloha	23	uhlíky	*Quercus sp.*
38	Topoľovka, moh. 1	poloha	28	uhlíky	Prunus sp. ?
39	Topoľovka, moh. 2	poloha	5	uhlík	?
40	Topoľovka, moh. 2	poloha	8	uhlíky	*Quercus sp.*
41	Topoľovka, moh. 2	poloha	28	uhlík	Prunus sp. ?
42	Topoľovka, moh. 2	poloha	32–33	2 uhlíky	Acer pseudoplatanus
43	Topoľovka, moh. 2	poloha	36	uhlík	Prunus sp.
44	Topoľovka, moh. 2	poloha	37	2 uhlíky	*Quercus sp.*
45	Topoľovka, moh. 2	poloha	41	uhlíky	*Quercus sp.*
46	Topoľovka, moh. 2	poloha	48	uhlík	Prunus sp.
47	Topoľovka, moh. 2	poloha	63	uhlík	Prunus sp.
48	Topoľovka, moh. 2	poloha	72	uhlík	Acer pseudoplatanus
49	Topoľovka, moh. 2	poloha	78	uhlík	Acer pseudoplatanus
50	Topoľovka, moh. 2	poloha	90, 91	uhlíky	*Quercus sp.*
51	Topoľovka, moh. 2	poloha	96, 97	uhlíky	Prunus sp.
52	Topoľovka, moh. 2	poloha	102	uhlíky	Prunus sp.
53	Topoľovka, moh. 2	poloha	104, 105	uhlíky	*Quercus sp.*
54	Topoľovka, moh. 2	poloha	100	2 uhlíky	*Quercus sp.*
55	Topoľovka, moh. 2	poloha	107	uhlík	Prunus sp.
56	Topoľovka, moh. 2	poloha	108	uhlíky	*Quercus sp.*
57	Topoľovka, moh. 2	poloha	109	uhlíky	Prunus sp.
58	Topoľovka, moh. 2	poloha	110, 111	uhlíky	Prunus sp.
59	Topoľovka, moh. 2	poloha	113	uhlíky	Prunus sp.
60	Topoľovka, moh. 2	poloha	116	uhlíky	Prunus sp.
61	Topoľovka, moh. 2	poloha	125	uhlík	Prunus sp.
62	Topoľovka, moh. 2	poloha	129–131	uhlíky	Prunus sp.
63	Topoľovka, moh. 2	poloha	137	uhlíky	?
64	Topoľovka, moh. 2	poloha	138	uhlík	?
65	Topoľovka, moh. 2	poloha	140	uhlík	Prunus sp.
66	Topoľovka, moh. 2	poloha	142, 143	uhlíky	Prunus sp.

B. č.	Objekt	Poloha nálezu		Materiál	Záznam o rozbore
67	Topoľovka, moh. 3	poloha	14	uhlík	Prunus sp.
68	Topoľovka, moh. 3	poloha	16	uhlík	Prunus sp.
69	Topoľovka, moh. 3	poloha	24	uhlík	Prunus sp.
70	Topoľovka, moh. 3	poloha	27	uhlíky	?
71	Topoľovka, moh. 3	poloha	45	uhlík	?
72	Topoľovka, moh. 4	poloha	1—5	uhlíky	*Quercus sp.*
73	Topoľovka, moh. 4	poloha	7	uhlík	*Quercus sp.*
74	Topoľovka, moh. 4	poloha	9	uhlík	?
75	Topoľovka, moh. 4	zber		uhlíky	Prunus sp.
76	Topoľovka, moh. 5	poloha	8	uhlíky	Prunus sp.
77	Topoľovka, moh. 5	poloha	41	uhlíky	Prunus sp.
78	Topoľovka, moh. 5	poloha	57	uhlík	Prunus sp.
79	Topoľovka, moh. 5	poloha	58	uhlík	Prunus sp.
80	Topoľovka, moh. 5	povrchový zber		2 uhlíky	Prunus sp.
81	Topoľovka, moh. 6	poloha	35	uhlík	Acer pseudoplatanus
82	Topoľovka, moh. 7	zber		uhlíky	Prunus sp.
83	Topoľovka, moh. 8	poloha	8	uhlík	Prunus sp.
84	Topoľovka, moh. 8	poloha	11	uhlíky	Prunus sp.
85	Topoľovka, moh. 9	poloha	9	uhlík	Prunus sp.
86	Topoľovka, moh. 9	poloha	11	uhlík	*Quercus sp.*
87	Topoľovka, moh. 10	poloha	9	uhlíky	*Corylus avellana?*

EDUARD KRIPPEL
Geologický ústav Dionýza Štúra v Bratislave

1

2

3

4

5

6

Tabuľka I. Kráľovský Chlmec. Slovanský mohylník. 1 — nálezisko mohýl v lese zv. Erős; 2 — jedna z mohýl v severnej časti pohrebiska; 3 — mohyla 1, poloha 39; zásyp žiarového hrobu; 4 — ten istý žiarový hrob po odkrytí; 5 — prierez násypu a žiarový hrob I v mohyle 2; 6 — detailný záber z toho istého hrobu.
Foto V. Budinský-Krička.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka II. Kráľovský Chlmec. Slovanský mohylník. 1 — mohyla 3 pred výskumom; 2 — kamenná konštrukcia mohyly 3; 3 — mohyla 4 pred výskumom; 4 — žiarový hrob IV v mohyle 4; 5 — žiarový hrob v jv kvadrante mohyly 5; 6 — odkryv mohyly 6. Foto V. Budinský-Krička.

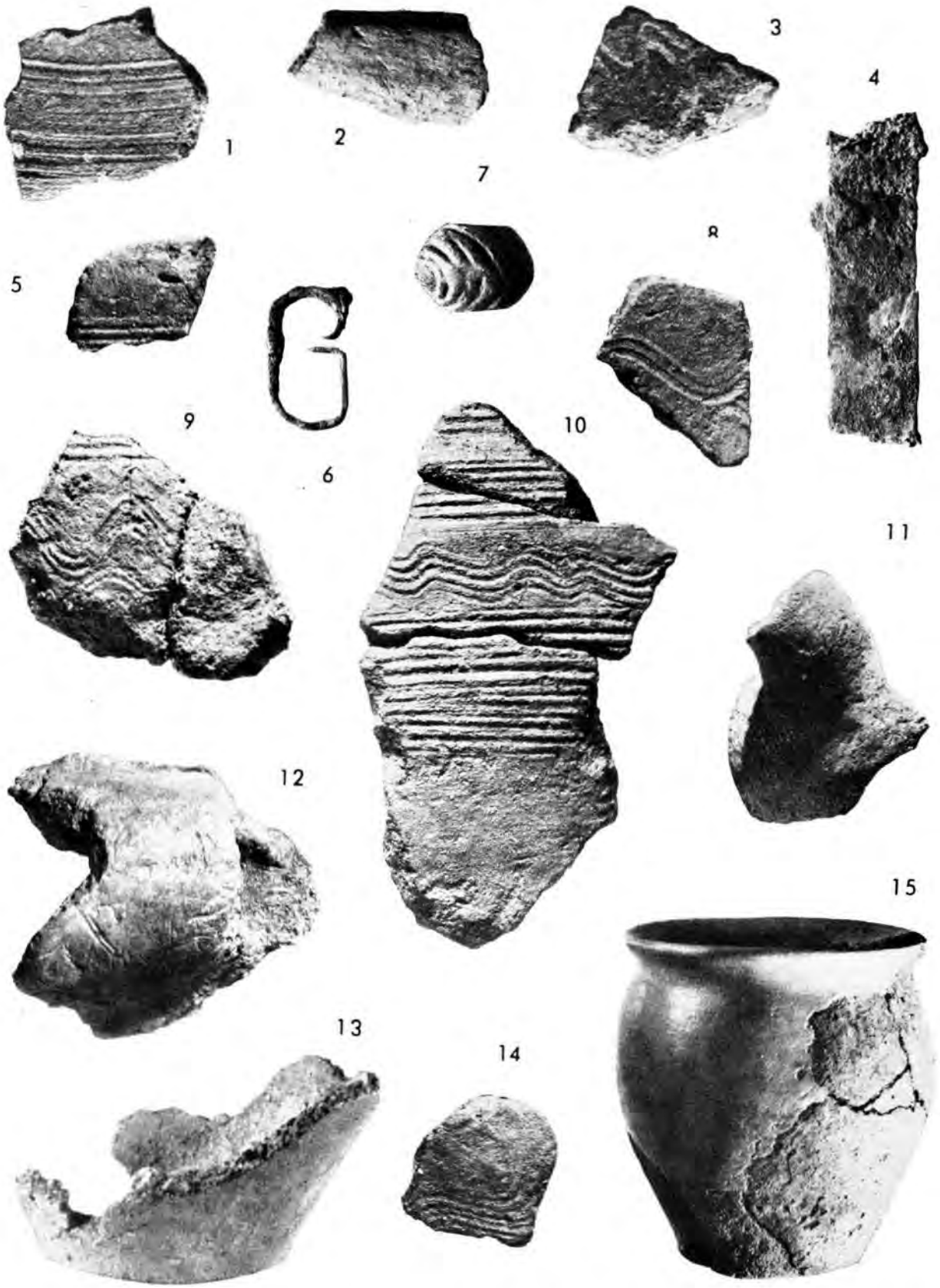

Tabuľka III. Kráľovský Chlmec. Mohyla 1: 1 — č. 81; 2 — č. 80; 3 — 81; 4 — č. 78d (rozpätie 7 cm); 5 — č. 55; 6 — č. 39 (d 30 mm); 7 — č. 35; 8 — č. 2; 9 — č. 15; 10 — č. 58—60; 11 — č. 53; 12 — č. 5; 13 — č. 78b (priemer dna 102 mm); 14 — č. 20; 15 — č. 39 (v 116 mm). Štátne východoslovenské múzeum v Košiciach. Foto 1—8, 10, 12—14 D. Ursíni, 9, 11, 15 J. Dérer.

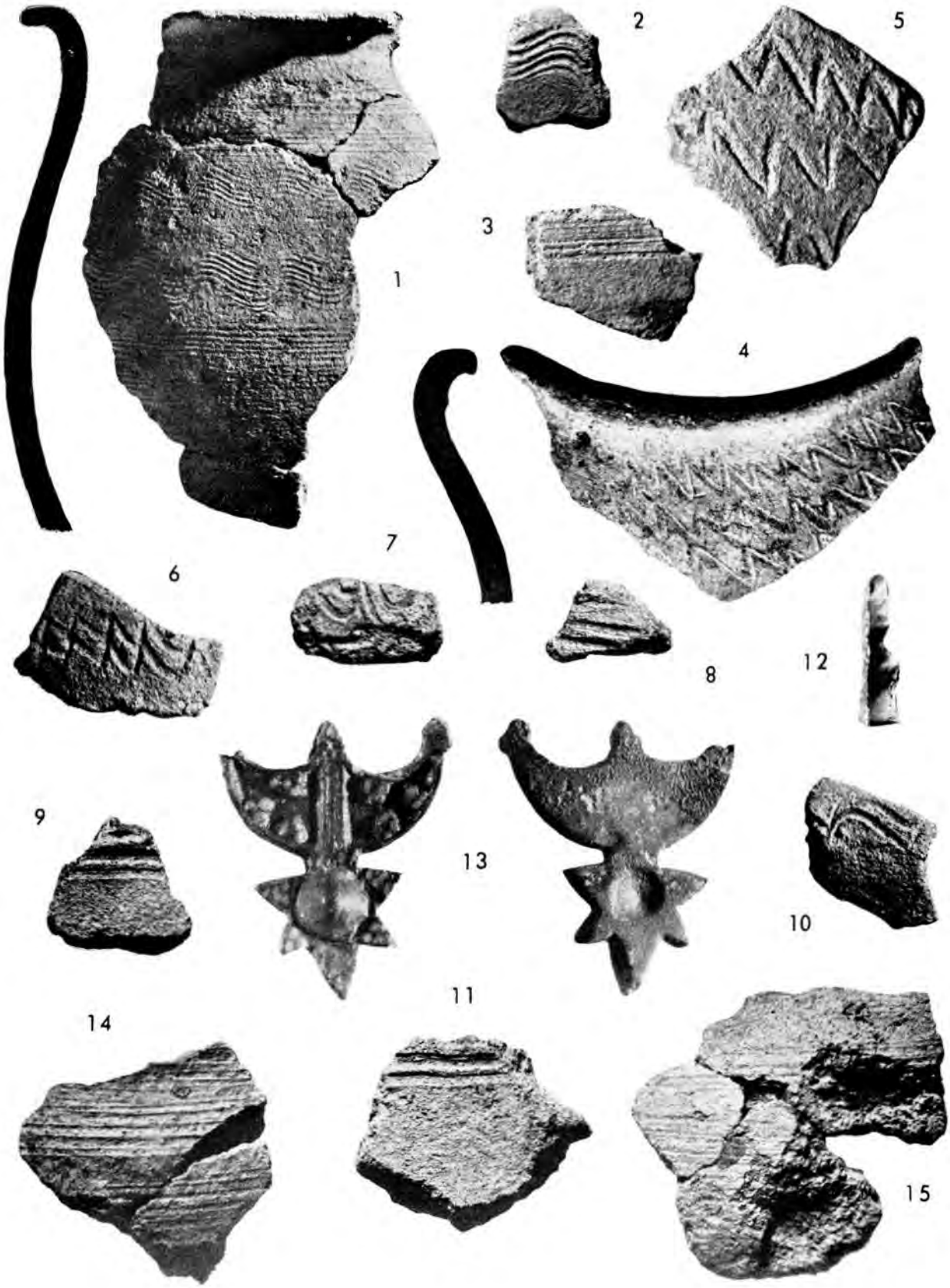

Tabuľka IV. Kráľovský Chlmec. Mohyla 2: 1 (výška fragm. 148 mm). Mohyla 3: 2 — č. 22; 3 — č. 8; 4 — č. 12; 5 — č. 45; 6—11 — č. 17; 12 — č. 3 (d 25,5 mm); 13 — č. 27 (v 30, š 26 mm); 14 — č. 15; 15 — č. 28. Foto 1, 13 J. Dérer, 2—12, 14, 15 D. Ursini.

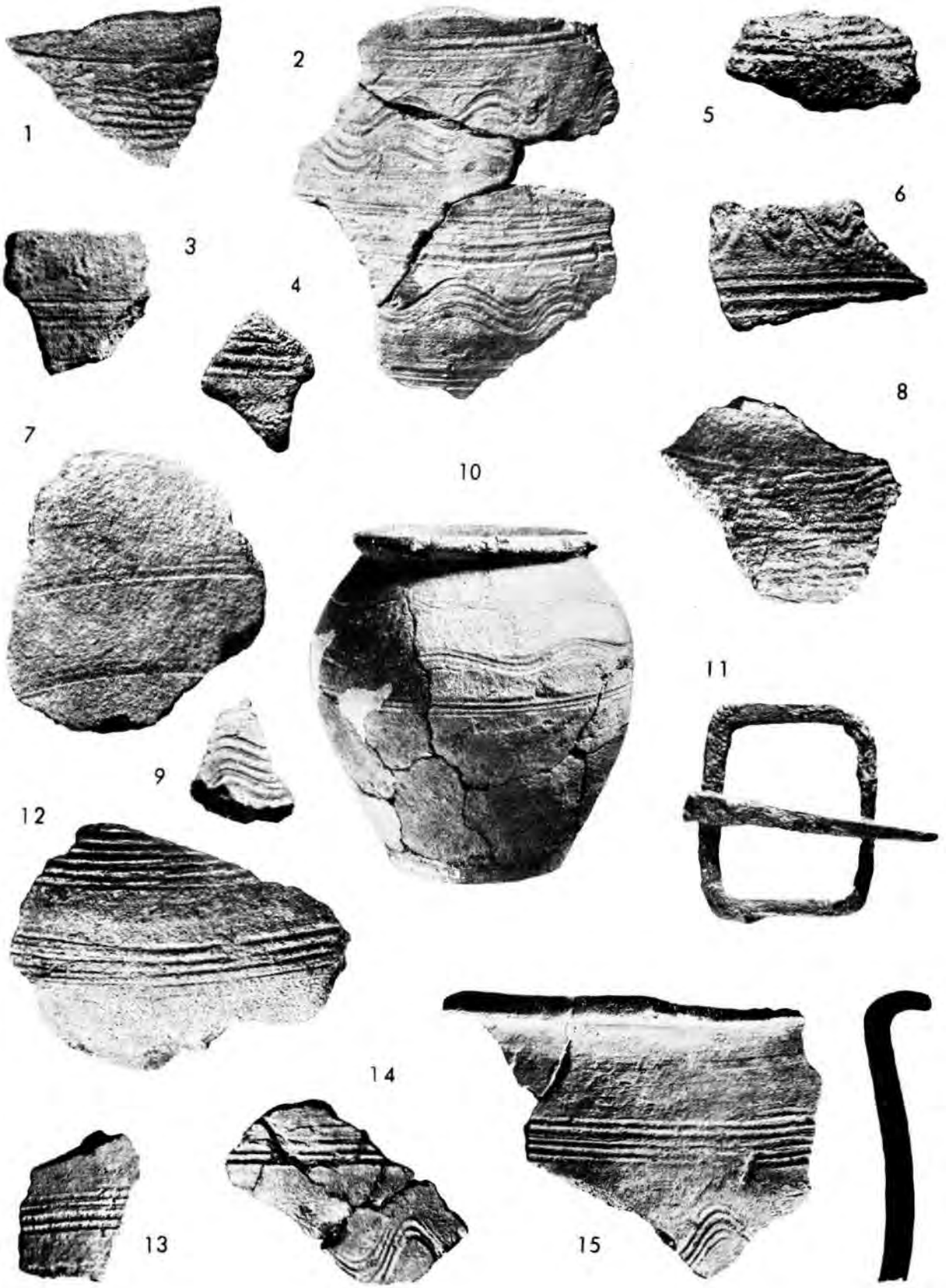

Tabuľka V. Kráľovský Chlmec. Mohyla 3: 1 — č. 33; 2 — č. 30; 3 — č. 29; 4—6 — č. 45; 7 — č. 26; 8 — č. 31; 9 — č. 29; 10 — č. 34, 38, 42 (v 132,5 mm); 11 — č. 42 (d 50 mm); 12 — č. 32; 13 — č. 45; 14 — č. 47; 15 — č. 45. Foto 1—9, 12—15 D. Ursíni, 10, 11 J. Dérer.

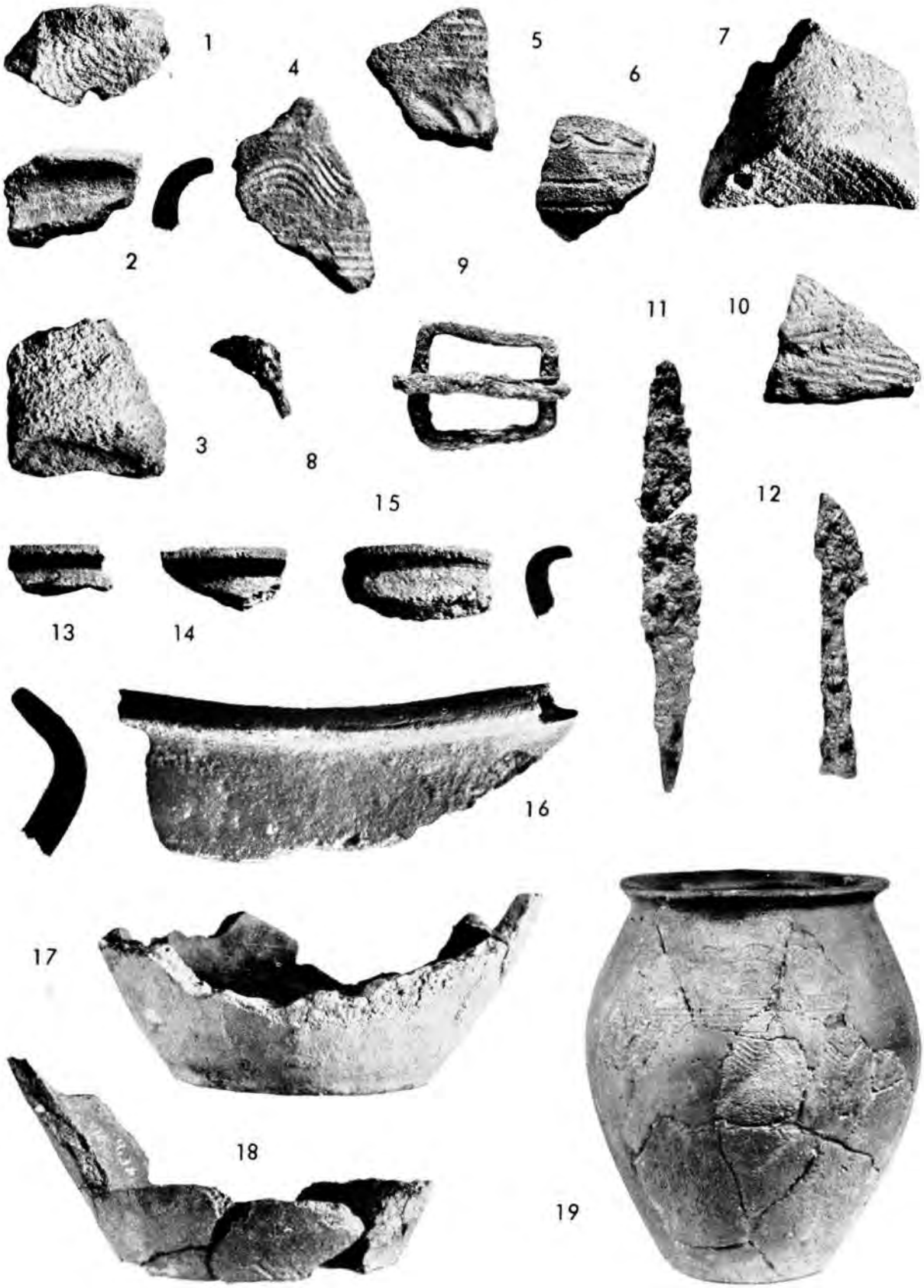

Tabuľka VI. Kráľovský Chlmec. Mohyla 3: 1 — č. 10; 2 — č. 1; 3 — č. 4. Mohyla 4: 4 — č. 8; 5 — č. 1; 6, 7 — č. 3; 8 — č. 2; 9 — č. 16; 10 — č. 11; 11 — č. 24; 12 — č. 9; 13, 14 — č. 33; 15 — č. 4; 16 — č. 25; 17 — č. 55; 18 — č. 36, 37; 19 — č. 10, 12, 14, 16, 18, 63. Foto J. Dérer.

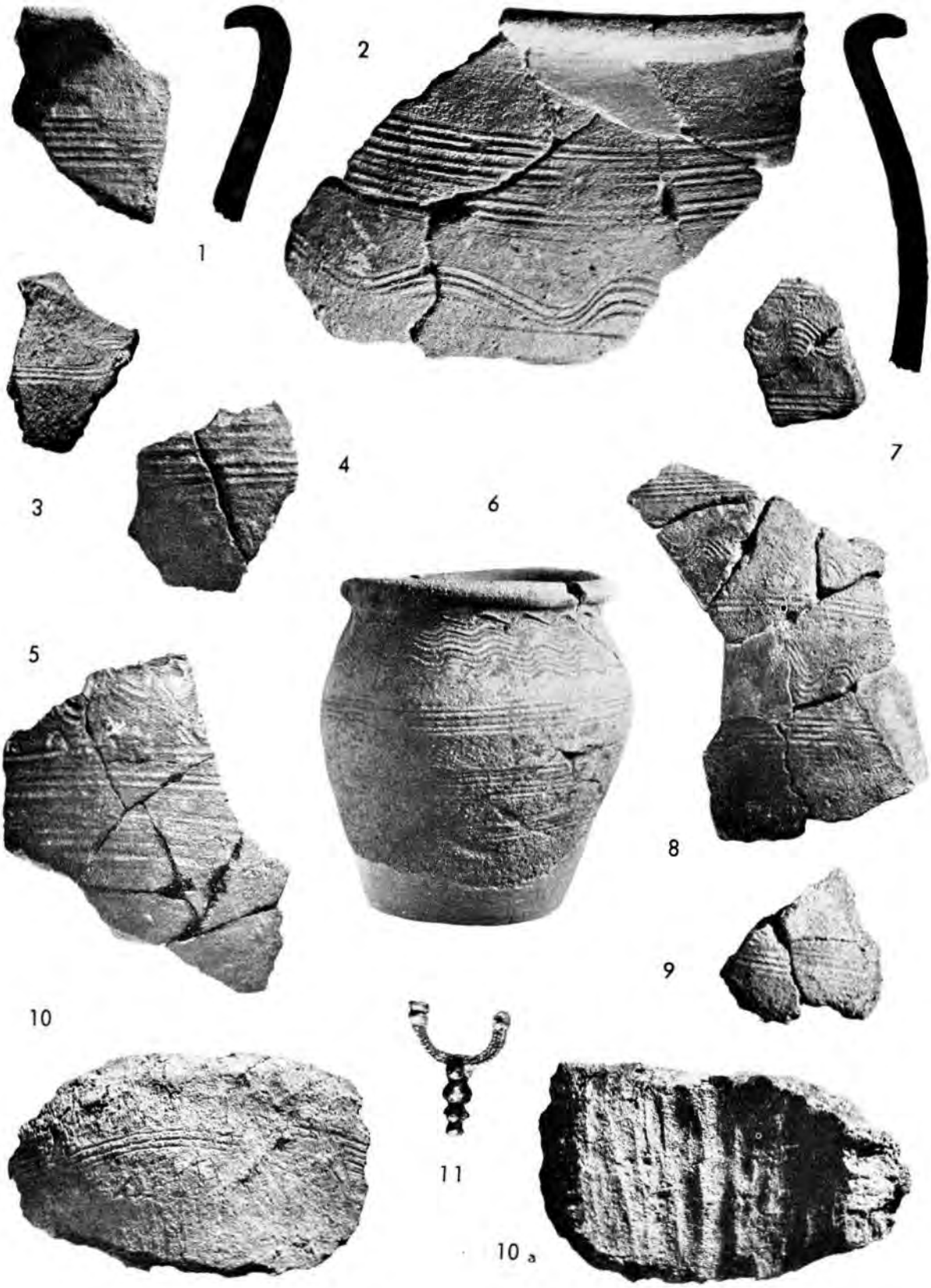

Tabuľka VII. Kráľovský Chlmec. Mohyla 4: 1 — č. 53; 2 — č. 33; 3 — č. 62; 4 — č. 28; 5 — č. 49; 6 — č. 40 (výška torza 98 mm); 7, 9 — č. 45; 8 — č. 45, 62; 10 — č. 57; 11 — č. 43. Foto J. Dérer.

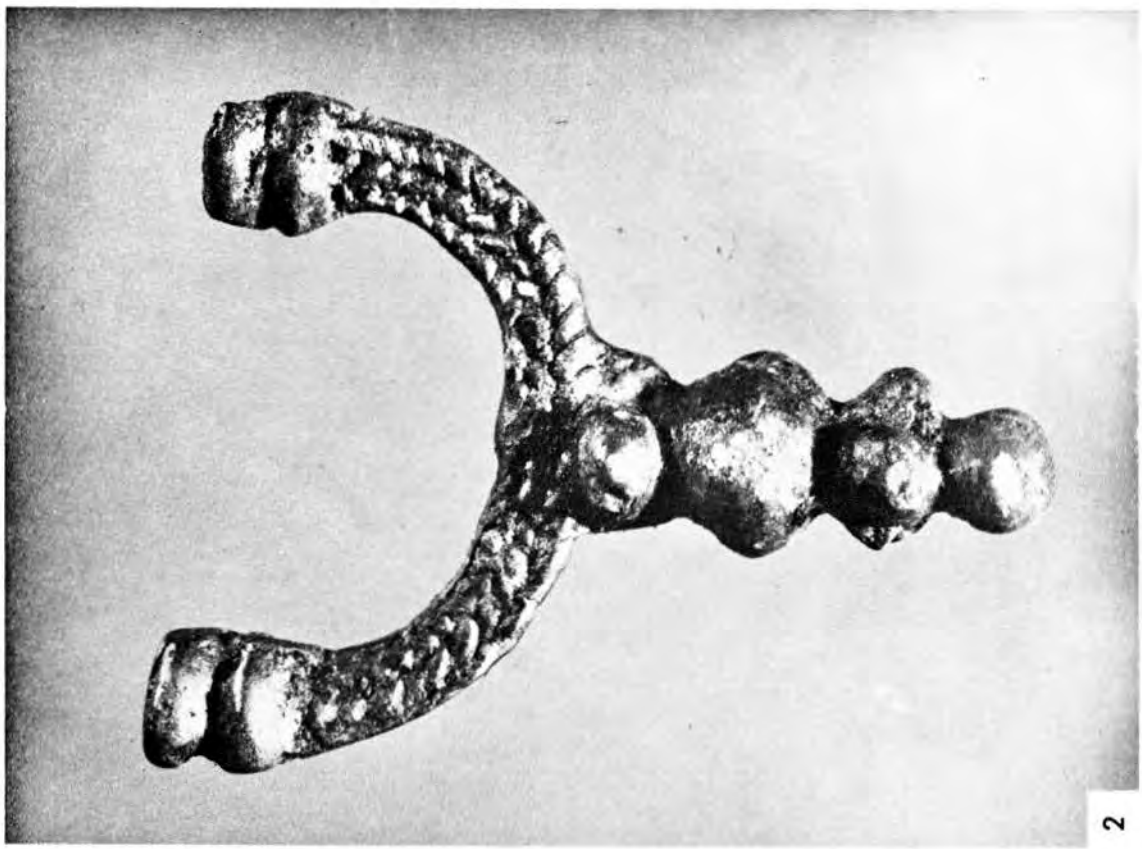

2

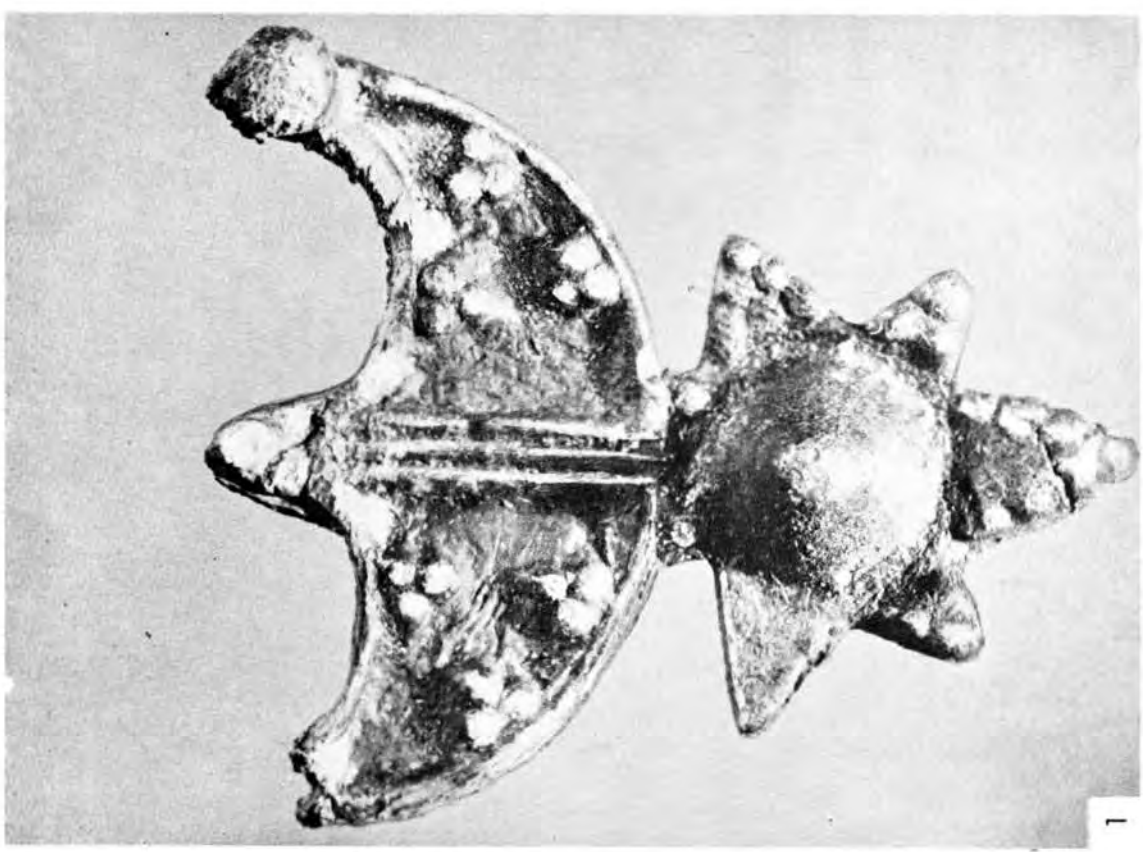

1

Tabuľka VIII. Kráľovský Chlmec. 1 — náušnica z mohyly 3 (č. 27); 2 — náušnica z mohyly 4 (č. 43). Silne zväčšené. Foto J. Škoda.

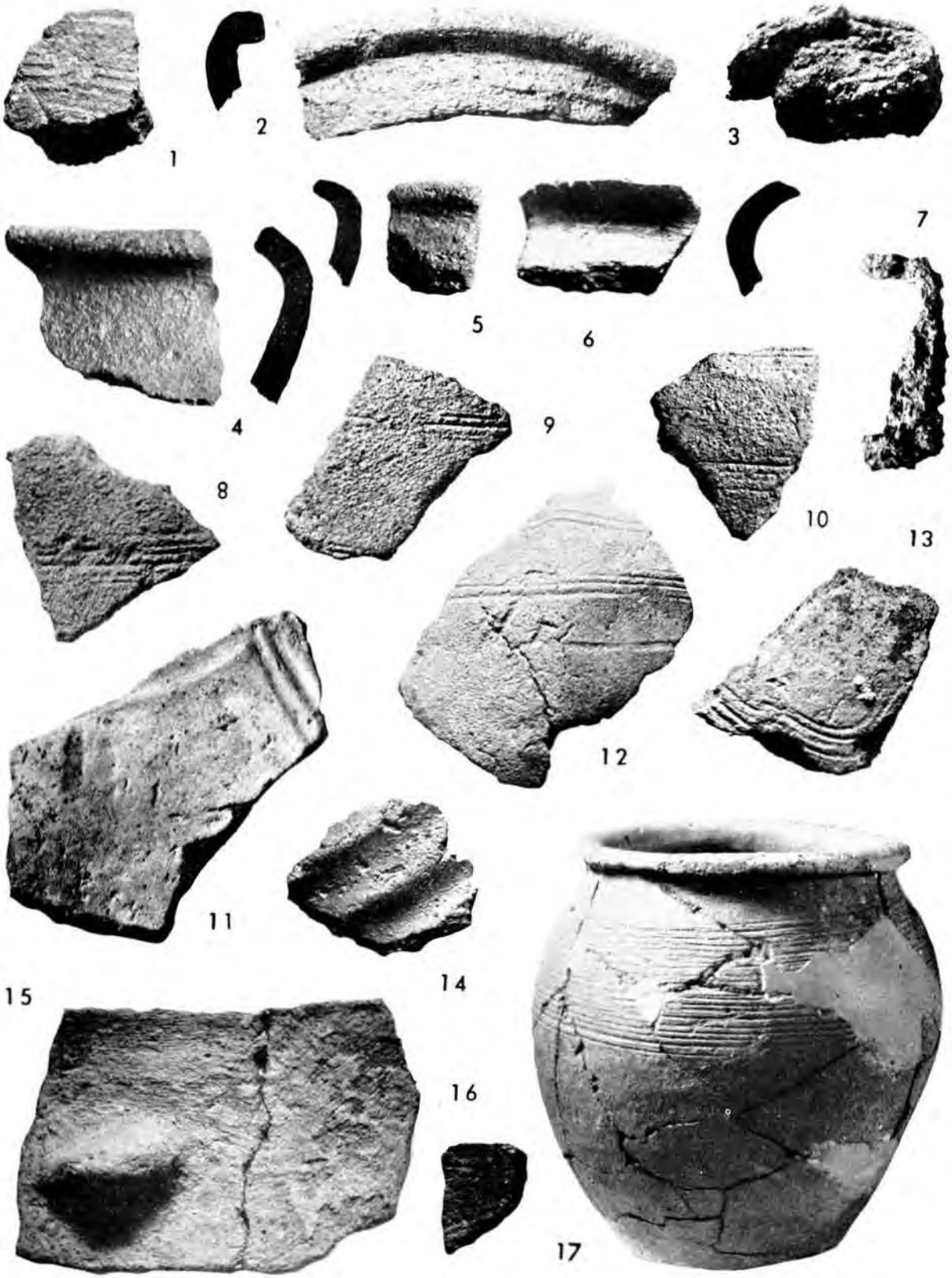

Tabuľka IX. Kráľovský Chlmec. Mohyla 5: 1 — č. 20; 3 — č. 8; 7 — č. 19 (š. 38 mm); 13 — č. 8; 16 — č. 14. Mohyla 6: 2 — č. 14; 5 — č. 13; 6 — č. 22; 8 — č. 17; 9 — č. 19; 10 — č. 15; 12 — č. 12; 14 — č. 21. Mohyla 7: 17 — č. 6. Mohyla 9: 15 — č. 12. Mohyla 10: 4 — č. 1; 11 — č. 6. Štátne východoslovenské múzeum v Košiciach. Foto D. Ursíni.

Tabuľka X. Topoľovka (okr. Humenné). Slovanský mohylník. 1 — pohľad na nálezisko mohýl v lese zv. Lipky; 2 — 6 zábery z mohýl. Foto V. Budinský-Krička.

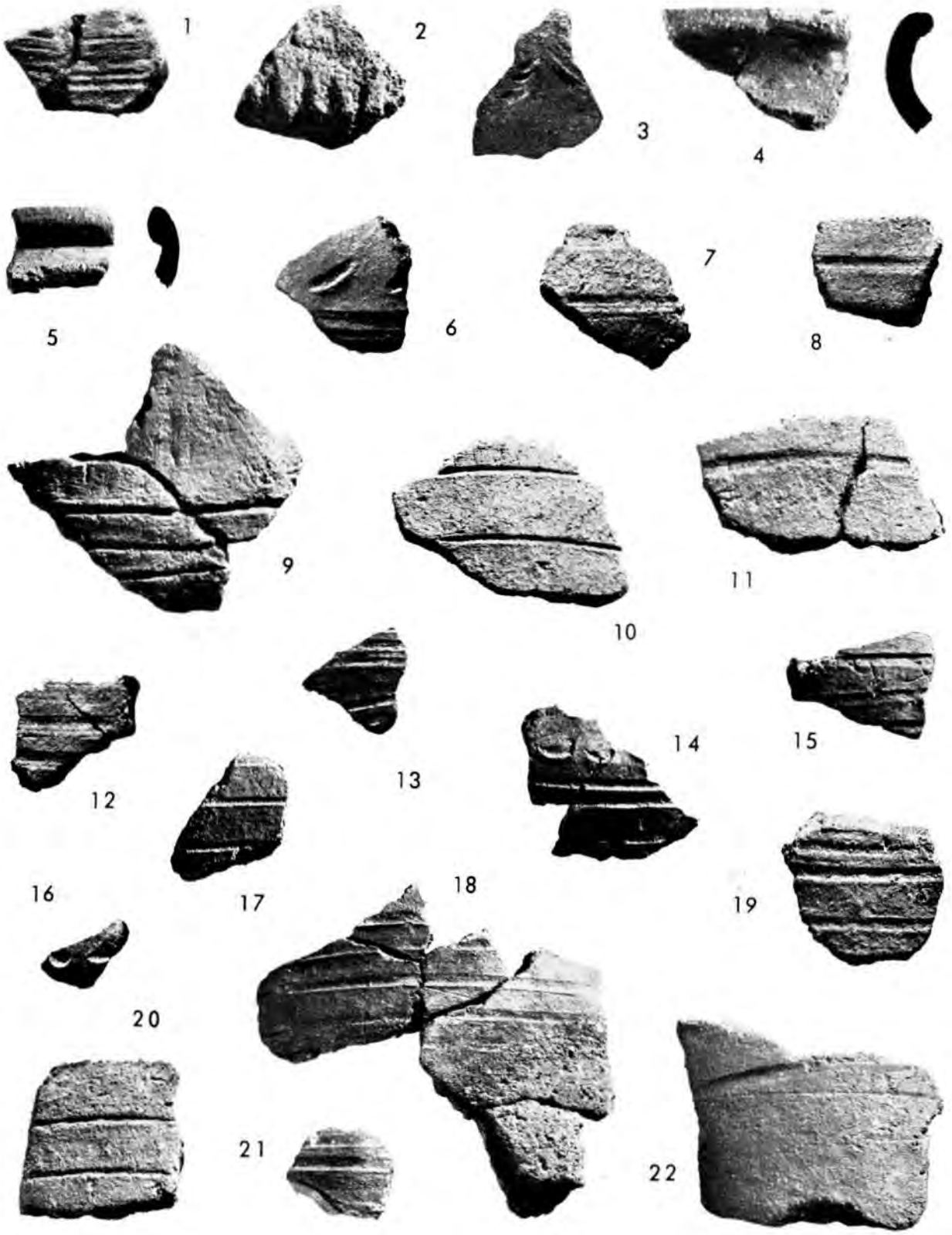

Tabuľka XI. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 1: 1 — č. 29; 2 — č. 15; 3 — č. 27. Mohyla 2: 4 — č. 14; 5 — č. 54; 6 — č. 10; 7 — č. 16; 8 — č. 50; 9 — č. 121, 127; 10 — č. 79; 11 — č. 26; 12 — č. 46; 13 — č. 23; 14, 15, 18, 21 — č. 37, 64; 16 — č. 52; 17 — č. 77; 19 — č. 34; 20 — č. 55; 22 — č. 18. Foto J. Dérer.

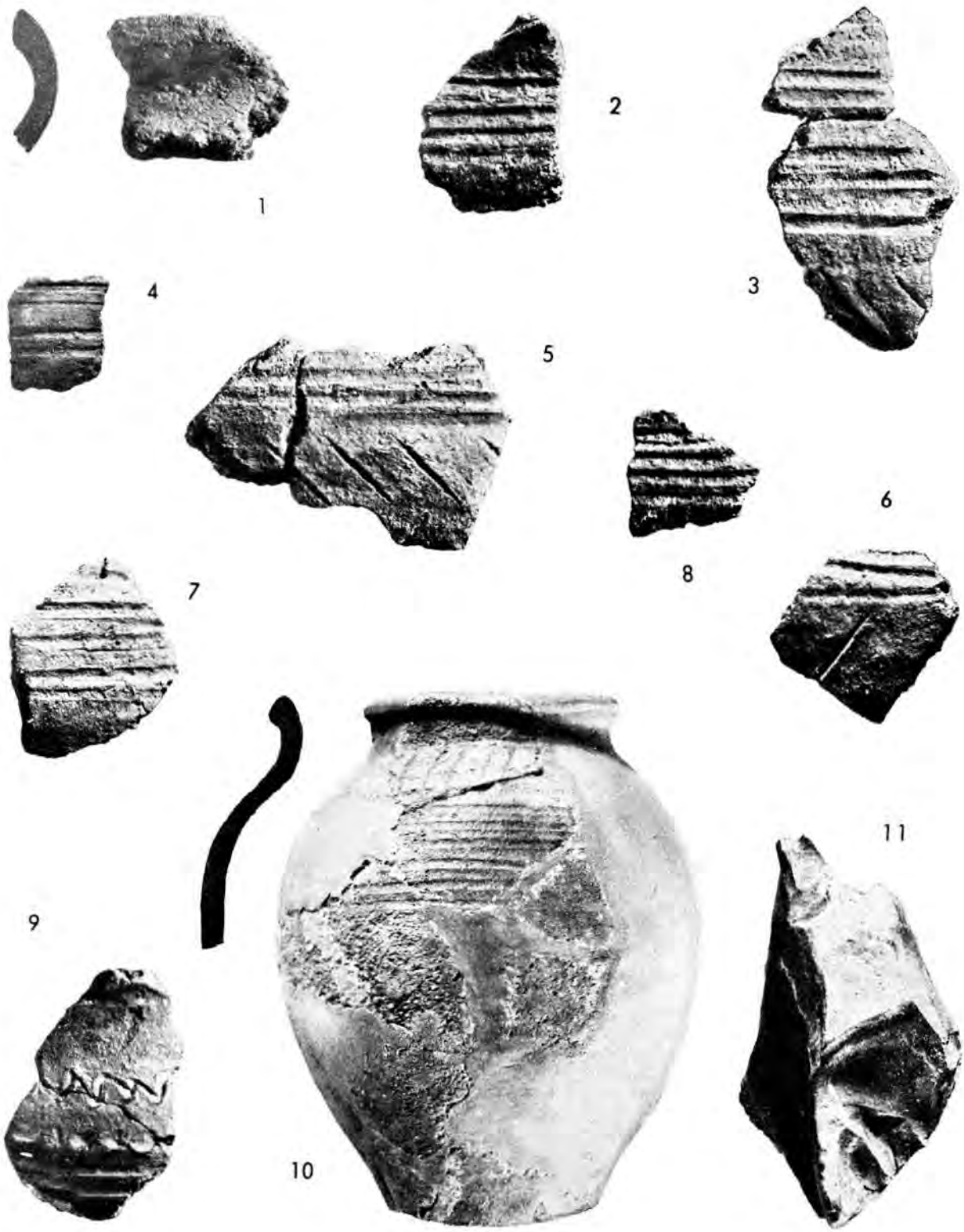

Tabuľka XII. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 2: 1 — č. 126; 2, 3, 6 — č. 58; 4 — č. 83; 5, 7, 8 — č. 59; 9 — č. 76; 10 — 37 (v 171 mm); 11 — č. 94 (d 81 mm). Foto J. Dérer.

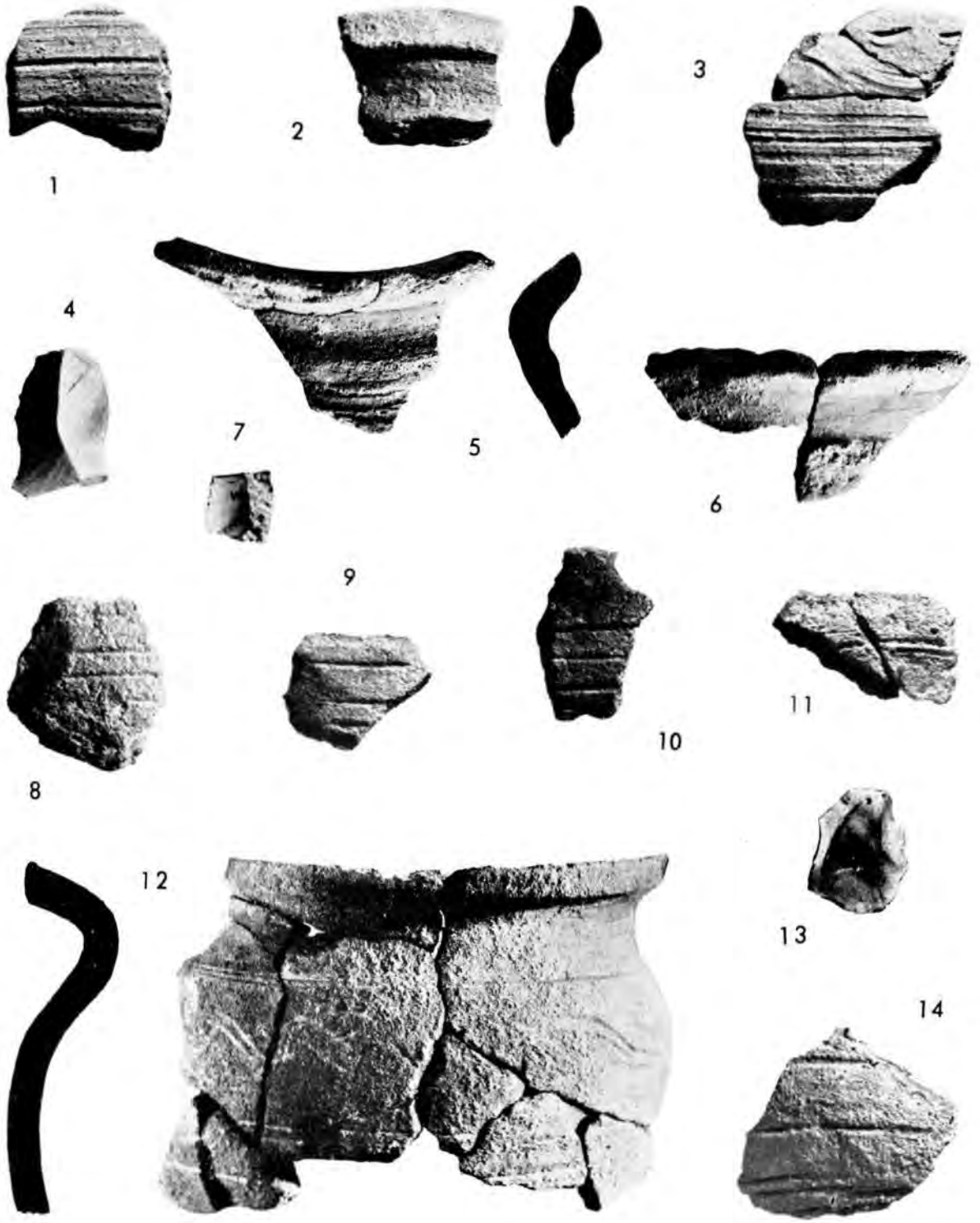

Tabuľka XIII. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 3: 1 — č. 28; 2 — č. 32; 3 — č. 23; 5 — č. 42; 6 — č. 41; 7 — č. 30; 8 — č. 1; 9 — č. 2; 10 — zber; 11 — č. 31; 12 — č. 39; 13 — č. 42; 14 — č. 38. Mohyla 4: 4 — č. 8. Foto J. Dérer.

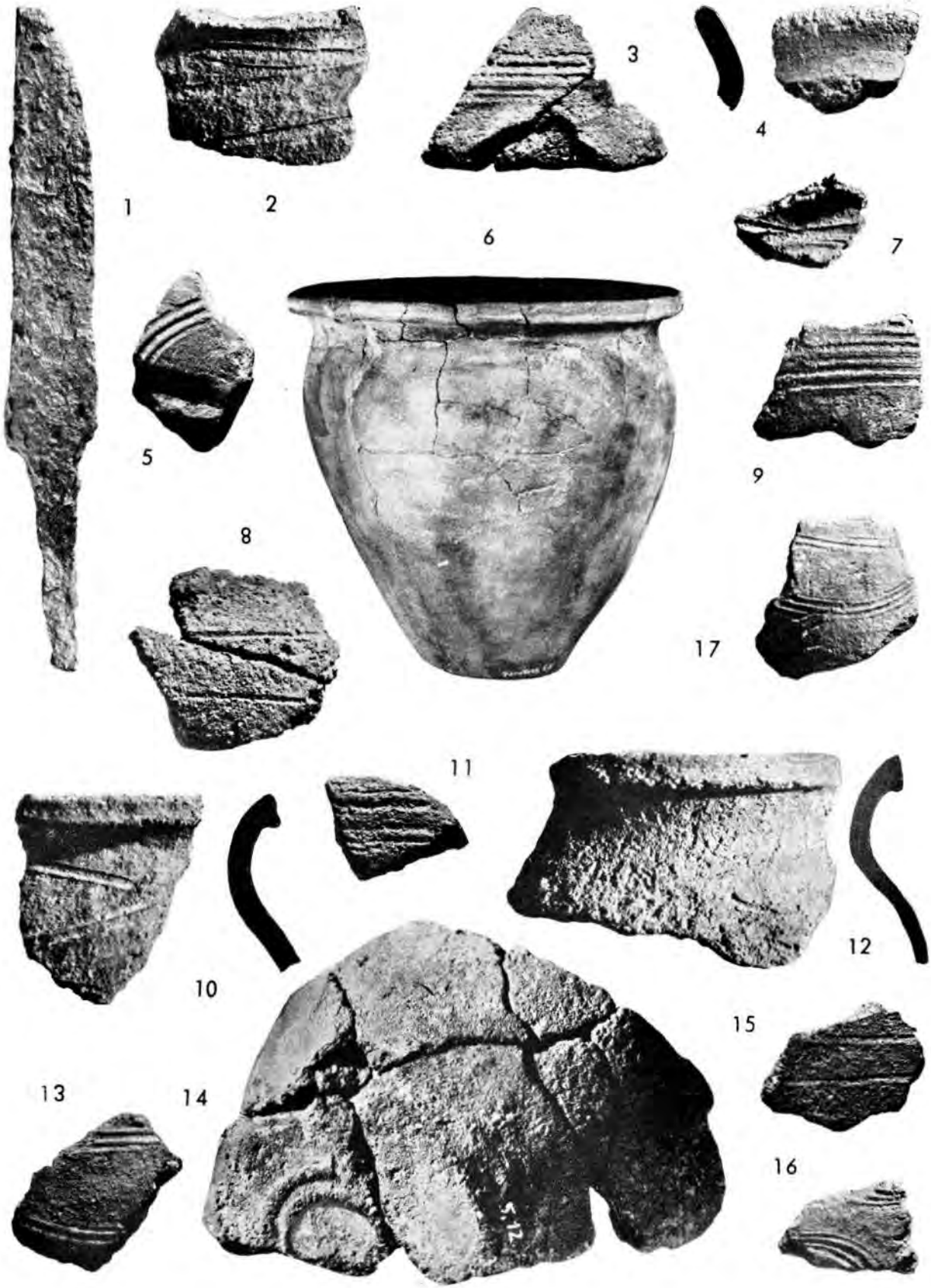

Tabuľka XIV. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 5: 1 — č. 16 (rozpätie 144,5 mm); 2 — č. 17; 3 — č. 21; 4, 8 — č. 34; 9 — č. 15; 10 — č. 40; 12 — č. 27; 14 — č. 12; 17 — č. 37. Foto 1—5, 7—17 J. Dérer, 6 J. Krátky.

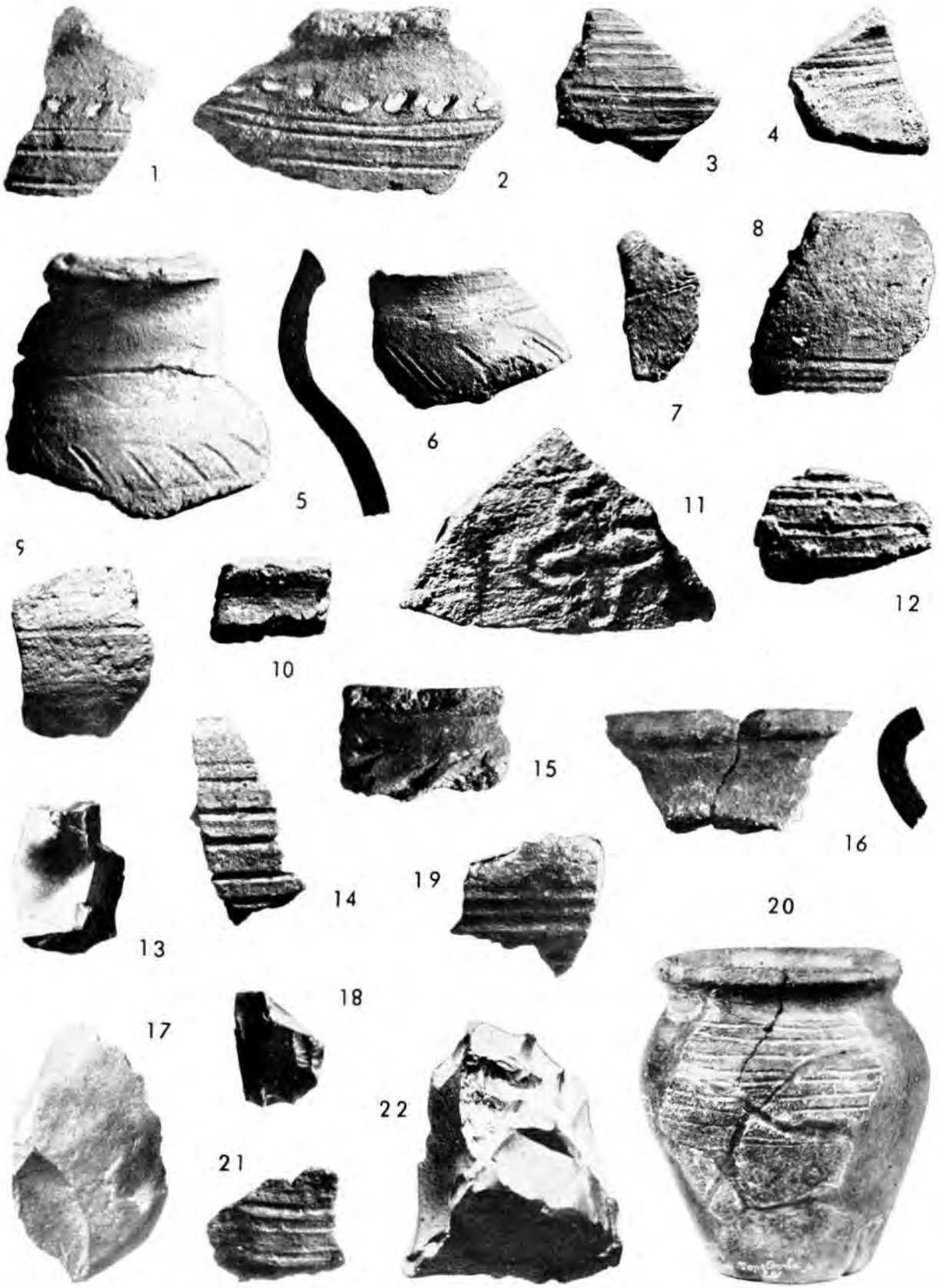

Tabuľka XV. Topoľovka (okr. Humenné). Mohyla 6: 1 — č. 2; 2 — č. 4; 3 — č. 19; 4 — č. 3; 5, 6 — č. 2; 7, 10, 21 — zber; 8 — č. 26; 9 — č. 9; 11 — č. 32; 12 — č. 5; 16 — č. 31; 17 — č. 29; 19 — č. 35. Mohyla 8: 20 (120 mm), 22. Mohyla 9: 13 — č. 3; 18 — č. 2. Mohyla 10: 14 — č. 2; 15 — č. 4. Foto 1—19, 21, 22. J. Dérer, 20 J. Krátky.

Národní museum v Praze

Slovanské mohyly u Stredy nad Bodrogom

JIŘÍ NEUSTUPNÝ

Na podzim roku 1937 zkoumalo prehistorické oddělení Národního musea v Praze spolu s Východoslovenským múzeem v Košiciach staromaďarské hroby na temeni kopce Balvanhegy u Stredy nad Bodrogom.[1] Při té příležitosti byla na jižním svahu Ealvanhegye zjištěna skupina nízkých mohyl, z nichž pouhým okem bylo viditelno 6. Prozkoumány z nich byly dvě.

Mohyla 1 se jeví na povrchu jako nepravidelný ovál rozměru přibližně 9 m ve směru Z—V a 8 m ve směru S—J. Maximální výška mohyly nad okolním terénem byla asi 60 cm. Povrch mohyly byl drnovitý, místy pokrytý kameny, které vyčnívaly z vnitřní konstrukce a tvořily na povrchu zhruba kruh o průměru asi 2,75 m. Při skrývání hlinitého násypu mohyly bylo porůznu objeveno

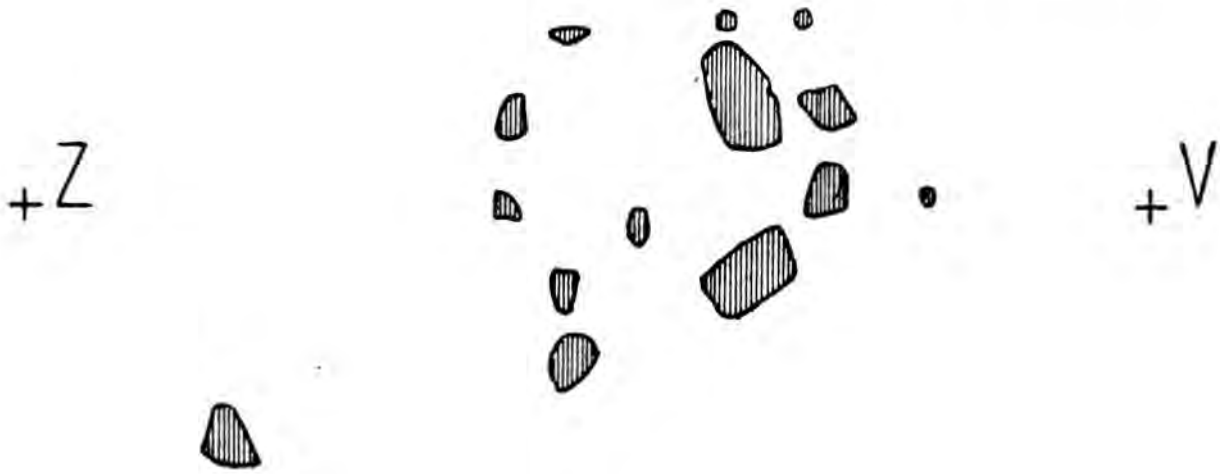

Obr. 1. Streda nad Bodrogom, Balvanhegy. Mohyla 1. Půdorysný pohled na kameny na povrchu mohyly. (Velké kameny jsou kresleny podle skutečnosti, drobné kameny jsou vyneseny schematicky).

Obr. 2. Streda nad Bodrogom, Balvanhegy. Mohyla 1. Půdorysný pohled na kamennou konstrukci ve středu mohyly po odstranění drnu a zemitého násypu.

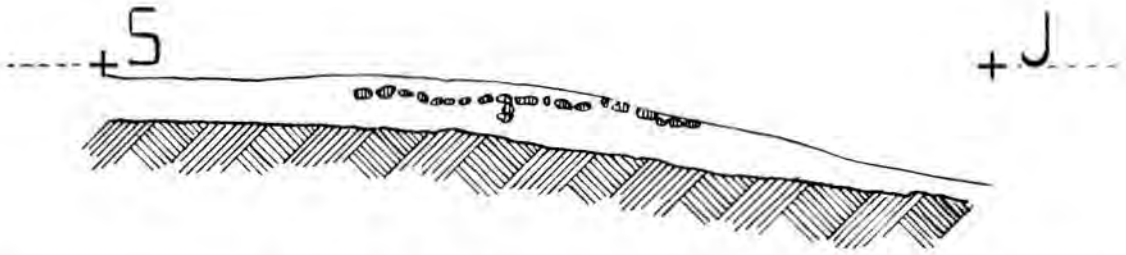

Obr. 3. Streda nad Bodrogom, Balvanhegy. Mohyla 1. Řez mohylou ve směru S—J: povrch, kamenná konstrukce, rostlá skála. (Spojnice bodů S a J udává polohu vodorovné měřické roviny, od níž měřeny všechny hloubky.)

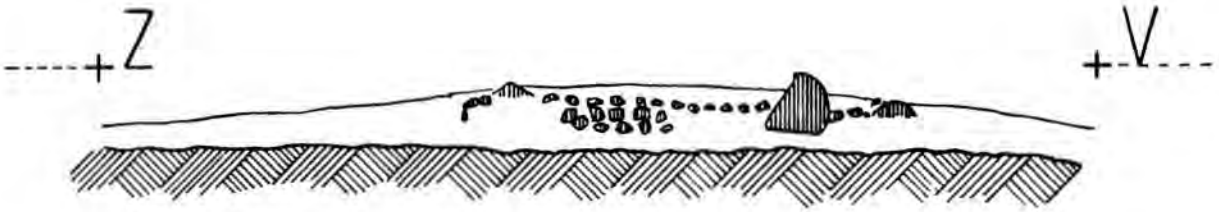

Obr. 4. Streda nad Bodrogom, Balvanhegy. Mohyla 1. Řez mohylou ve směru Z—V.

Obr. 5. Streda nad Bodrogom, Balvanhegy. Mohyla 2. Půdorysný pohled na kamenné konstrukce uvnitř mohyly v hloubce asi 60 cm pod měřickou rovinou, po odstranění drnu a zemitého násypu. Ve výkrojku kamenné konstrukce hromádka spálených (lidských) kůstek.

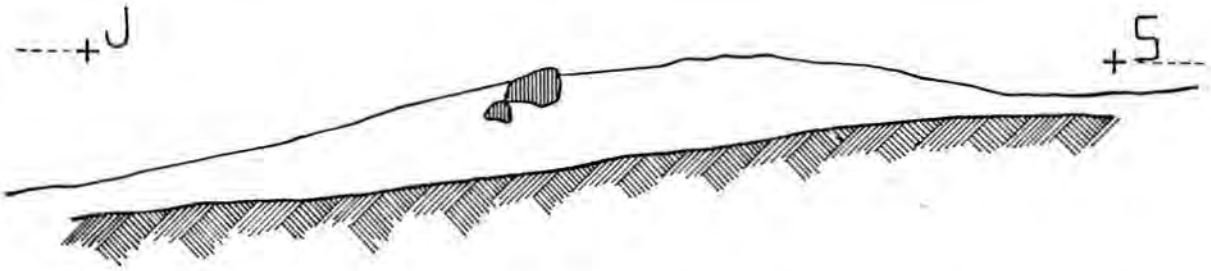

Obr. 6. Streda nad Bodrogom, Balvanhegy. Mohyla 2. Řez mohylou ve směru J—S: povrch, kameny, rostlá skála. (Spojnice bodů J a S udává polohu vodorovné měřické roviny, od níž měřeny všechny hloubky.)

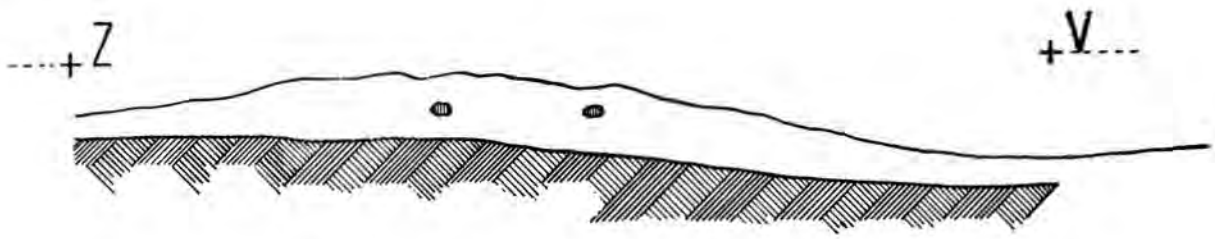

Obr. 7. Streda nad Bodrogom, Balvanhegy. Mohyla 2. Řez mohylou ve směru Z—V.

několik střepů (hradištního rázu), v jižní polovině násypu (v hloubce asi 50—60 cm pod měřickou vodorovnou rovinou označenou v profilech body S—J—Z—V) pak byly nalezeny rozptýlené spálené lidské kůstky. Po odstranění mohylového násypu byla ve středu mohyly isolována kamenná konstrukce, jejíž průměr se z povrchového rozměru asi 2,75 m rozšířil asi na 3,25 m. Pod dosti nízkou (plochou), ale kompaktní kamennou konstrukcí, byla již většinou hlína, jen místy ještě ojedinělé kameny. Hlouběji zasahovala tato konstrukce jen ve vlastním středu mohyly. Podloží mohylového tělesa tvořila rostlá skála.

Mohyla 2 byla ob jednu (menší) mohylu směrem k východu od mohyly č. 1. Tvar této mohyly byl zhruba kruhový a její průměr byl přibližně 11 m, maximální výška nad okolním terénem asi 50 cm Z drnovitého povrchu vyčnívaly jednotlivé kameny jen v jižní části mohyly. Střed mohyly byl poněkud propadlý (byl snad porušen v novější době při vytahování kamenů pro užitkové účely?). Na východní straně mohyly byl patrný obvodový příkop, který asi vznikl při vybírání země pro navršení mohylového násypu. V násypu mohyly byly porůznu nalezeny střepy (rázu hradištního). Po odkrytí drnu se objevila kompaktnější, ale nízká (plochá) kamenná konstrukce v jižní polovině mohyly, kdežto v severní části byla jen menší skupina kamenů. V kamenné konstrukci v jižní polovině mohyly byl směrem od jihu volný (zemitý) výkrojek bez kamenů: při jeho vnitřním okraji byla v hloubce asi 95 cm (pod měřickou rovinou S—J—Z—V) nalezena hromádka spálených (lidských) kůstek. V blízkosti této hromádky byly mezi kameny roztroušeny drobné dřevěné uhlíky a ojediněle i kůstky (spálené, lidské). Násyp mohyly sestával do hloubky asi 60 cm (pod měřickou rovinou) z černé (humusovité) země, pod ní byla pak žlutohnědá země (hlinitá), která byla patrně vyškrábnuta z příkopu na severní straně mohyly(?). Podloží mohylového tělesa tvořila rostlá skála.

Nálezy z obou popsaných mohyl (střepy a spálené kůstky) byly po výzkumu uloženy ve Východoslovenském museu v Košicích. Pro válečné události nedošlo hned k jejich zpracování a po skončení války nemohly být zatím zjištěny. Proto nelze podat jejich popis a přesnější určení. Nezbývá než se zatím spokojit údajem v nálezové zprávě, že šlo o střepy hradištní, slovanské.[2] Na slovanskost těchto mohyl ukazuje ovšem i jejich celkový ráz a některé detaily, které jsou známé z jiných lokalit: příkop vzniklý vybíráním země pro násyp (na př. v mohylách v Jerusalémě u Příbramě — výzkum autorův z let 1933 a 1937), hromádky spálených kůstek a roztroušené střepy v násypech mohylek (na př. v mohylách v Borovcích u Piešťan — výzkum autorův).[3]

Poznámky

[1] Srovnej předběžné poznámky o tomto výzkumu (s obrázky): Neustupný J., Tisíceleté hroby, Pražský ilustrovaný zpravodaj 1938, č. 10. — Neustupný J., Gräber sprechen, Prager Presse (Bilderbeilage), Jhg. XVIII, 30. 1. 1938.

[2] Výzkumu se mimo autora účastnili a na formulaci nálezové zprávy se podíleli Bedřich Svoboda (Národní museum) a Gr. Medvecký (Východoslovenské múzeum): hradištní ráz nalezených střepů lze tedy považovat za zcela bezpečný.

[3] Neustupný J., Slovanské mohylky se žárovými pohřby v Borovcích u Piešťan, Bratislava VII (1933), č. 4—5.

Akademia Republicii Populare Romîne — pobočka v Jaşi

Slovanské sídliská v Moldavskej oblasti Rumunska

M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA

Intenzívny rozmach výskumov v posledných rokoch za výdatnej podpory Ľudovej republiky rumunskej umožňuje čím ďalej, tým lepšie poznať Moldáviu z archeologického hľadiska.

Počínajúc paleolitom včítane feudálneho obdobia zväčšuje sa počet nálezov zo dňa na deň. Tým sa cenným spôsobom dopĺňa archeologická mapa Moldávie.

Aj v tomto článku treba zdôrazniť, že oproti minulosti berú sa dnes do úvahy archeologické nálezy všetkých epoch starovekej a stredovekej histórie v samotnej Moldávii práve tak, ako na ostatnom území našej vlasti.

Z týchto dôvodov nezdôrazňuje sa dnes v Moldávii iba archeológia primitívnej spoločnosti, ale okrem nej sa stále väčšia pozornosť venuje archeologickým nálezom z počiatkov feudalizmu (III.—X. stor.) a z obdobia feudalizmu (XI.—XVIII. stor.).

Archeologický výskum započal jednak povrchovým bádaním, organizovaným metodicky podľa zemepisných jednotiek, jednak sondami a odkryvom pozostatkov obydlí a pohrebísk z obdobia raného feudalizmu.

Toto obdobie, ktoré je známe tiež pod častým názvom raný feudalizmus, je bohaté na hojné nálezy sídlisk, viacerých pohrebísk z III.—IV. stor., avšak len niekoľko sídlisk je predbežne datovaných do VIII.—X. stor.[1] alebo do VII.—IX. stor.[2] Nad týmito ostatnými sídliskami, ktoré, zdá sa, boli správne prisúdené východným Slovanom, navŕšené sú niekedy aj zvyšky mladších sídlisk z XI.—XIII. stor., ktoré nemožno prisúdiť s úplnou istotou Slovanom.[3]

V našom článku venujeme sa iba zvyškom starších slovanských sídlisk, doteraz známych v Moldávii, o ktorých máme najhojnejšie a najurčitejšie údaje.

Takéto sídliská boli po prvý raz objavené v Moldávii v Hlincea blízo Jassy pri výskumoch v rokoch 1952—54.[4] Hoci spočiatku v dôsledku odkryvu horných vrstiev výskumy r. 1952 v Hlincea — Jassy mali za hlavný cieľ problematiku sídelných objektov z XI.—XII. stor., neskôr r. 1953 sústredili sa okrem iného aj na zvyšky starších slovanských sídlisk, ktoré však r. 1953 neboli presne určené, hoci ich nálezové okolnosti na južnom úseku pracoviska boli dosť výhodné.[5]

Okrem výskumov v Hlincea — Jassy boli v Moldávii ešte iné, ktoré spadajú do tej istej doby, hlavne ostatné výskumy r. 1953 a 1956, vykonané na miestach zvaných „La Şipot" a „Biserica Baptista" v Suceave[6], nepočítajúc do toho záchranné výskumy z r. 1953 a sondy z r. 1956, vykonané na stanici Spinoasa (okr. Tirgul Frumos).[7]

Podľa súčasného stavu archeologických výskumov v Moldávii zvyšky nedávno vykopávkami identifikovaných sídlisk v Hlincea, Suceava a Spinoasa nie sú izolované.

Takto sa pripájajú k výskumom vykonaným r. 1953 a k ostatným výskumom na území strednej a severnej Moldávie (obr. 1) ďalšie, ktoré radíme do tej istej doby.[8] Medzi tieto ostatné zahrňujeme nálezy v Birlad ville,[9] Brătuleni (okr. Jassy),[10] Dăneşti (okr. Vaslui),[11] Dumbrava a Baba Necula, obec Ciurea (okr. Jassy),[12] Jassy ville,[13] Leţcani (okr. Jassy),[14] Mănăstirea Doamnei (okr. Botosani),[15] Miroslava (okr. Jassy),[16] Todireşti (okr. Negreşti)[17] a Valea Lupului (okr. Jassy).[18]

Väčšina týchto objavov je sústredená na severe Moldávie, najmä v okrese Jassy, kde spolupracovníci Muzea d'Antiquités vykonali dôkladnejší výskum.

Okrem Hlincea, Spinoasa a Suceava, odkiaľ pochádza najväčší počet zvyškov ranoslovanských sídlisk, v ostatných hore citovaných lokalitách, kde sa konali len povrchové výskumy, našli sa fragmenty keramiky robenej najmä v ruke, celkom výnimočne sa našla keramika robená na pomaly rotujúcom kruhu.

Z tohto hľadiska charakteristické črty civilizácie, ku ktorej patria tieto hmotné pamiatky, môžu sa určiť skôr z dokladov získaných v Hlincea a Spinoasa a v menšej miere v Suceava a inde. Pokiaľ ide o typ sídliska, usudzuje sa, že sa vo všeobecnosti dávala prednosť bažinatým miestam, ob-

klopeným rozsiahlymi k lesu obrátenými terénmi.

V Hlincea-Jassy tvar terénu je veľmi nepravidelný pre zosuvy, zapríčinené rozoraním lesov na východnej strane, čo sa stalo — podľa stratigrafických údajov — pred niekoľkými storočiami.

Podobne i sídlisko Spinoasa nachádza sa pri zavodnenej stepi, je obrátené k lesu, ktorého zvyšky zvané Radiu zachovali sa až dodnes. Aj tu, tak ako na iných nedávno identifikovaných sídliskách v Moldávii, podmienky na obývanie neboli najlepšie pre bažinatosť terénu. Ľudia tohto veku vyhľadávali takéto stanice najmä pre ochranu, ktorú im poskytoval blízky les, kde mohli poľovať. Ďalej vyhľadávali takéto terény pre rozsiahlosť voľného priestoru, čo im dovoľovalo venovať sa poľnohospodárstvu a chovu dobytka.

O veľkosti priestoru týchto sídlisk máme nateraz presné údaje len o sídlisku v Hlincea-Jassy, a to preto, že tu sa robil výskum na veľkej rozlohe. A práve tu pri evidovaní náhodných nálezov, objavených pri kopaní vojenských cvičných zákopov na rozlohe 1,5 km, konštatovala sa existencia sídliska dlhého trvania, intenzívne osídleného v období raného feudalizmu až do XVIII. stor. Z týchto dôvodov vykonali sa tu výskumy formou širokých sond na severnom, strednom a južnom úseku tejto lokality, aby sa spresnila a datovala hmotná kultúra a aby sa tiež určili hlavné centrá osídlenia. Iba pri konci výskumu, vykonaného na rozličných úsekoch stanice, mohlo sa určiť, že okrem ojedinelých zvyškov sídlisk, datovaných ako paleolit, neolit (fáza Cucuteni A), halštat a počiatok sťahovania národov (III.—IV. stor.), na tomto mieste sa nachádza slovanská stanica zo staršieho obdobia, ktorá prikrýva veľký povrch, na ktorom sú čiastočne navŕšené iné mladšie kultúry z XI.—XII. a XIII.—XIV. stor.

Pri porovnávaní s mladšími feudálnymi stanicami možno sa domnievať, že staršia slovanská stanica je najrozsiahlejšia, pričom jej zvyšky sú rozptýlené na rozlohe 1,5 km od Catăţuia po Hlincea, a to na plochom teréne, na svahu alebo na pahorkoch zosuvu. Pokiaľ ide o zvyšky stanice, tieto umožňujú predpokladať, že sídlisko bolo intenzívne osídlené v severnej časti, ktorá leží na rovnom teréne pod vrcholkom Catăţuia. Treba priznať, že sa nevie, kde sa nachádzali centrá sídliska v XII.—XIII. a XIII.—XIV. stor. Sú len určité náznaky, že sídlisko v týchto obdobiach bolo silnejšie osídlené na rovine Nicolina. Zdá sa, že neskôr, v prvej polovici XV. stor., sídlisko bolo koncentrované na rovine a na západných výbežkoch návršia stredného úseku, v XV. a XVI. stor. na rovine vľavo od Nicolina, kde sa identifikovala dedina s chatrčami z čias Štefana Veľkého a konečne v XVII.—XVIII. stor. na rovine a na západných výbežkoch návrší, položených vedľa terajšej dediny Hlincea.

Opierajúc sa o údaje získané archeologickými nálezmi v Hlincea-Jassy možno predpokladať, že centrum sídliska sa postupne premiestňovalo po XII. a XIII. stor. zo severu na juh cez západný svah návršia Cătaţuia smerom k dnešnej dedine Hlincea.

Na nešťastie nemožno s presnosťou robiť podobné topografické zistenia aj pre stanicu Spinoasa preto, lebo hrubé práce, vykonané exkavátormi, zničili okolo dvoch tretín stanice, z ktorej je dnes iba spodok v rozlohe 1 ha, smerom k bodu spojenia dvoch pahorkov Catargul a Sîrca. Týmto istým spôsobom boli zničené vo väčšine nielen pamiatky slovanskej stanice, nadstavenej nad ojedinelými neolitickými zvyškami (fáza Cucuteni A), pozostatky z obdobia halštatu a zo začiatku obdobia sťahovania národov (III.—IV. stor.), ale aj dôležité zvyšky neolitickej stanice (fáza Cucuteni A a B) a ďalšej halštatskej, položenej v jej bezprostrednom susedstve, v stepi, ktorá sa rozprestiera vedľa železnice Jassy—Hîrlău. Pretože aj úsek, ktorý obsahuje zvyšky slovanských sídlisk, mal byť skoro zabraný pre stavbu železnice, vykonali sa tu r. 1956 informatívne sondy, ktoré sa budú môcť v budúcnosti rozšíriť a takto bližšie určiť rozlohu sídliska, ležiaceho na tomto mieste.

Ani pre lokalitu Suceava nemožno robiť na základe údajov získaných sondami na miestach zvaných „La Şipot" a „Biserica Baptistă" uzávery, pokiaľ ide o rozlohu sídliska. Na týchto dvoch miestach sa konštatuje iba izolované sídlisko, pravdepodobne závislé od doteraz neurčeného centra. V Hlincea-Jassy mohli sa vykonať niekoľké zaujímavé pozorovania z hľadiska stratigrafického. Týmto spôsobom sa tu rozlíšili zvyšky slovanských sídlisk, uložené v hnedastej pôde, iné zvyšky z XI. a XII. stor., uložené v hnedozemi pokrytej žltou svahovou hlinou. Oproti tomu ostáva ťažké a dokonca niekedy nemožné stratigraficky určiť zvyšky stanice z XI.—XII. stor. v porovnaní so stanicami z obdobia raného feudalizmu, a to pre zemné zosuvy a výmole, k čomu pristupujú ešte rozličné výkopy, ktoré vykonal človek v priebehu času. Pre tieto dôvody je ľahko pochopiteľné, že nie je jednoduché presne zrekonštruovať úroveň sídliska z XI.—XII. stor.

V Spinoase na ploche exhumovaných bydlísk a po ich okraji okrem zvyškov ranoslovanských sídlisk, ktoré sú v prevahe, stretávame sa tiež s istými

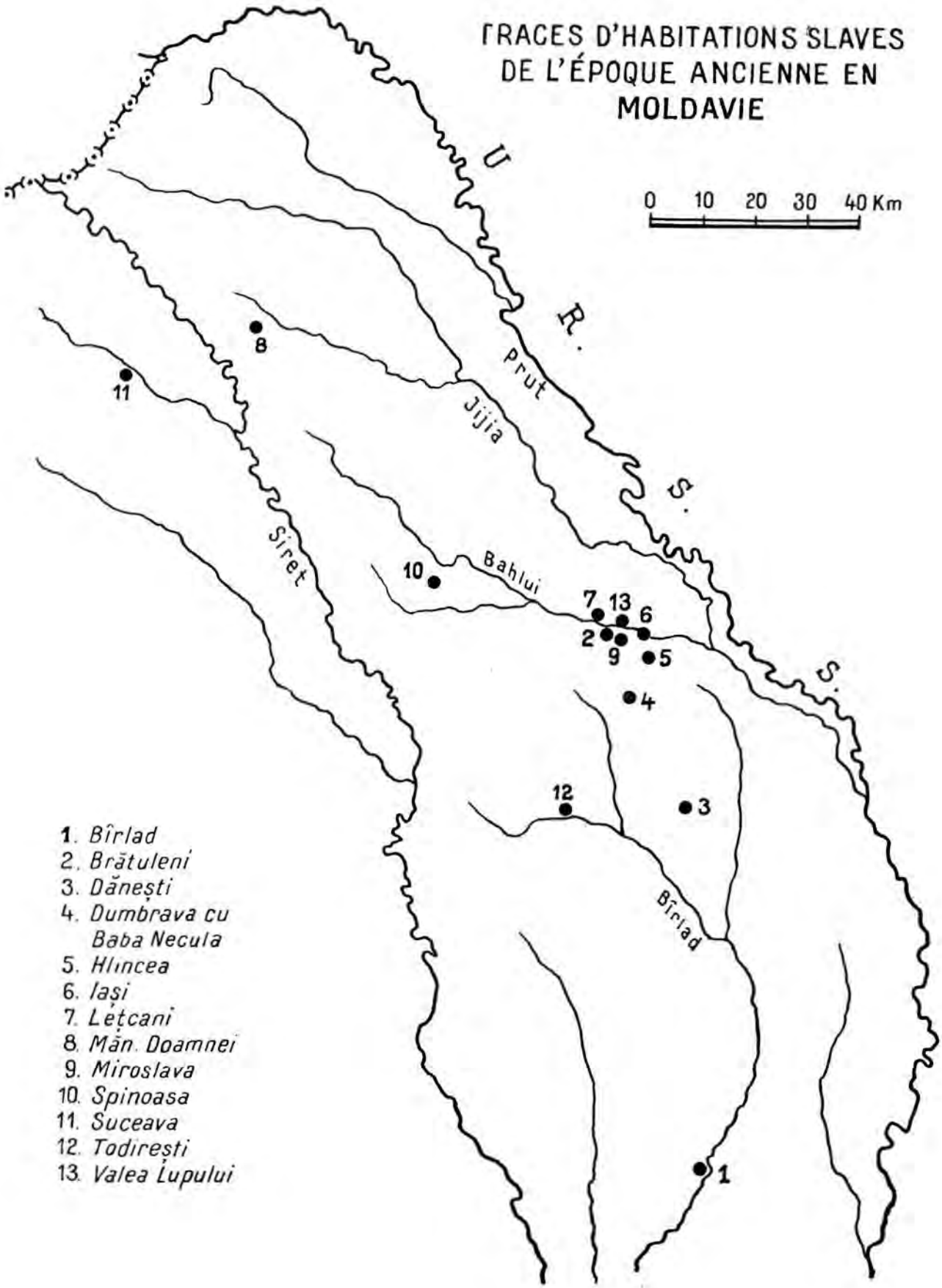

Obr. 1. Mapka pravekých slovanských sídlisk v Moldávii.

črepmi nádob, ktoré sa zdajú celkom mladé (X. a XI. stor.), keď posudzujeme ich vek podľa technologického charakteru hliny a zakrivenia ústia nádob. Ďalej sa našli okrem týchto črepov, ktorých stratografická poloha nie je ešte objasnená, tiež niektoré iné keramické fragmenty z XV. a XVI. stor.

Pri porovnaní s týmito fragmentmi zvyšky ranoslovanských sídlisk dvoch spomenutých miest v Suceava sú z veľkej časti poprehadzované dôsledkom silného osídlenia v stredoveku.

Pri doteraz vykonaných výskumných prácach v slovanských sídliskách v Moldávii odkryli sa obydlia formy polozemníc a viaceré kultúrne jamy. Spomedzi nich najpočetnejšie zvyšky tohto druhu pochádzajú zo stanice Hlincea-Jassy, kde sa zistilo 5 polozemníc, 2 pece používané v prírode ako letné kuchyne, 1 povrchová konštrukcia doteraz neznámeho účelu a viaceré jamy hospodárskeho významu. Polozemnice v Hlincea-Jassy sú rozložené takto: 3 na severe, 1 na juhu a 1 v strednom úseku stanice. O severnom úseku, ktorý bol lepšie preskúmaný, určite sa vie, že na jeho povrchu väčšom ako 500 m² sú iba dve polozemnice bližšie pri sebe a že tretia je izolovaná. Oproti tomu na druhých dvoch úsekoch stanice, strednom a južnom, sú náznaky, podľa ktorých možno usudzovať, že existujú ešte ďalšie objekty toho druhu, uložené izolovane na pahorkoch proti sebe stojacich na miernom svahu pri potoku Nicolina.

Sídelné objekty, preskúmané v stanici Hlincea-Jassy, majú rozličnú orientáciu. Charakterizujú ich pravouhlé jamy rozmerov od 3×4 m do 3,80×4,80 m, ktoré sa nachádzajú v maximálnej hĺbke 0,55 m od dnešného povrchu zeme (obr. 2). Podľa úlomkov hlinenej mazanice, nájdených vo vnútri týchto objektov, dá sa predpokladať, že na úrovni povrchu boli pravdepodobne nízke steny s tenkou ílovou mazanicou, omietajúcou koly a prútie. Nie je vylúčené, že na vonkajšej strane spodok týchto stien bol upevnený kameňmi, ktoré sa neskôr zrútili do vnútra obydlia, navršiac sa čiastočne na kamene pece. Je isté, že pri budúcich výskumoch sa bude musieť tento predpoklad, ako aj predpoklad o dvojsedlovej streche, ku ktorému sa

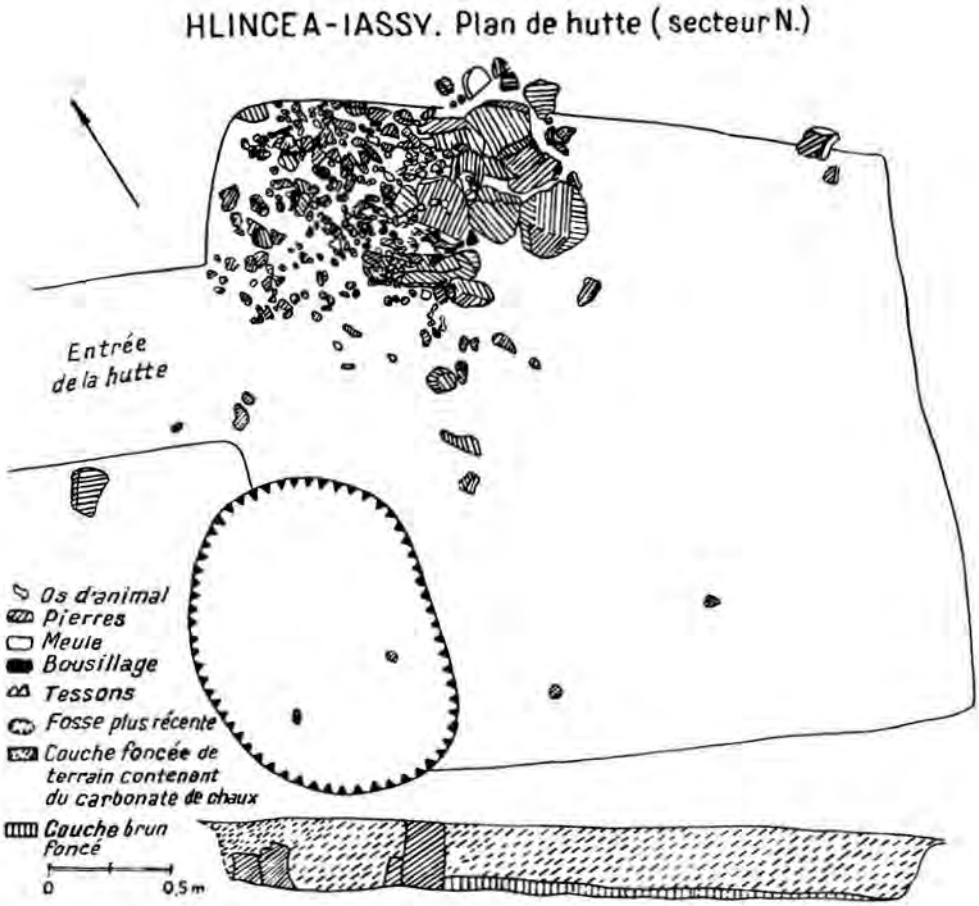

Obr. 2. Hlincea-Jassy. Plán chaty (severný sektor). Vchod do chaty. Vysvetlivky kresieb zhora nadol: zvieracia kosť, kamene, mlynský kameň, ílová hlina, črepy, mladšia sídelná jama, tmavá vrstva obsahujúca uhličitan vápenatý, vrstva tmavohnedá.

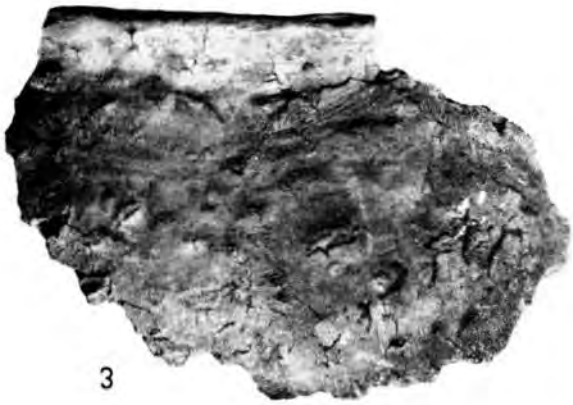

Obr. 3. Spinoasa — 1—2; Suceava — 3, 5; Hlincea — 4, 6. Výška: 1 — 8,7 cm; 2 — 9 cm; 3 — 6,5 cm; 4 — 6,2 cm; 5 — 9,6 cm; 6 — 8 cm. Foto: Laboratórium Archeologického inštitútu v Bukurešti.

prišlo na základe analógie rekonštrukcií v Echimăuţi (okr. Rezina) v Moldavskej SSR[19] overiť.

Vstup do objektu sa javí ako úzka mierne naklonená chodba, čo môže byť niekedy snáď následok zničenia vstupných schodov. Najcharakteristickejším prvkom vnútra sídelných objektov v Hlincea-Jassy bola krbová pec vo forme podkovy, vyhĺbená v hlinenom balvane, ušetrenom pri vyhlbovaní sídelnej jamy, alebo zhotovená z kameňov priamo na podlahe, alebo, a to v dvoch prípadoch, zhotovená na málo vyvýšenom stupni vo vnútri obydlia. V prvom prípade steny pece sú červenkasté, zakiaľ steny a klenby v peciach z kameňov sú zničené ich zrútením na kozub a jeho okolie. Takáto pec nechýbala ani v jednom z objektov Hlincea-Jassy, bola vždy umiestnená v rohu a slúžila na vykurovanie a varenie. Iba v jedinom prípade, a to v objekte na strednom úseku stanice, boli postavené dve pece z kameňa na rovnej, trocha vyvýšenej platforme. Vo vnútri jedného objektu na južnom úseku stanice v Hlincea-Jassy okrem pece a lavice objavili aj jamu menších rozmerov kruhovitého pôdorysu, plytko prehĺbenú, s niekoľkými kúskami keramiky, uhlíkov a kameňmi. Nemožno vylúčiť, že táto jama mohla slúžiť na sedenie podľa analógie nedávnych konštatovaní v Tisza-Lökku (Maďarsko).[20] Táto jama sa formou, rozmermi a hĺbkou, ako i obsahom líši od ostatných jám, ležiacich v blízkosti objektov na severnom úseku stanice, ktoré používali s veľkou pravdepodobnosťou na uskladňovanie hospodárskych pozostatkov.

V súvislosti so sídelnými objektmi v Hlincea-Jassy treba znova pripomenúť, že v blízkosti objektov severného úseku stanice našli sa okrem jám dve pece, vybudované tým istým spôsobom ako pece vo vnútri bydlísk, ktoré sa pravdepodobne používali ako letné kuchyne. Okrem týchto pecí identifikovali na čiastočne vyvýšenom mieste, trochu južnejšie od skupiny troch sídelných objektov severného úseku, dva kamenné komplexy bez určitej formy, ktoré, ako sa zdá, patrili vyvýšenej stavbe na povrchu, pravdepodobne letnej kuchyni. Kamene jedného z týchto komplexov sú položené na sídelnej jame podobnej jamám troch polozemníc severného úseku.

Iné pozostatky polozemníc sa našli v Spinoase a pravdepodobne aj v Suceava — Şipot. Takto, v súvislosti so záchrannými výskumami vykonanými r. 1953 v Spinoase, objavili sídelný objekt s pozostatkami kamennej pece a hlinenej mazanice, ktorá ležala v kúte objektu,[21] tak ako v polozemniciach v Hlincea-Jassy. Okrem sídelných objektov typu polozemníc v Spinoase možno spozorovať stopy po troch iných chatrčiach, snáď tiež polozemníc, súčasných s tými, ktoré boli predmetom bádania.[22] Pokiaľ ide o sídelný objekt na mieste zvanom „La Şipot" v Suceave, nie je isté, či bol vyhĺbený, ale zdá sa to uveriteľnejšie, ako že by bol býval na povrchu, ako sa pôvodne predpokladalo.[23]

Okrem polozemníc našli sa r. 1956 v Spinoase štyri malé povrchové sídelné objekty, z ktorých dva boli úplne preskúmané. V súvislosti so zariadením týchto objektov sa konštatovalo, že mali steny omietnuté jemnou hlinenou mazanicou, že v ich vnútri bol tiež krb, vyrobený z hlinenej mazanice, ktorá bola na vrstve, vytvorenej z malých kúskov pieskovca.[24] Pretože sa v Spinoase urobili len zisťovacie sondy, je predčasné zovšeobecňovať doteraz získané pozorovania na tejto stanici.

Pozostatky objavené vo vnútri sídelných objektov v Hlincea, Spinoasa a Suceava sú vo všeobecnosti málo početné a charakteristické archaizmom. Z materiálnej kultúry treba na prvom mieste uviesť keramiku robenú v ruke, ktorá je v prevahe nad keramikou robenou na kruhu. Je pozoruhodné, že tieto dva druhy keramiky zastupujú iba črepy a že sa nenašla ani jedna celá nádoba.

Pokiaľ ide o keramiku vypracovanú v ruke, rozlišujú sa — ponajprv v Hlincea a potom tiež na ostatných staniciach — dve kategórie, a to podľa technológie suroviny. Do prvej kategórie patria nádoby z hrubej pórovitej hliny, nehomogénnej a veľmi sypkej, znútra sú farby čiernej a na vonkajších stenách svetlé, obsahujú obyčajne malé kamienky, piesok, rozbité črepy a niekedy dokonca roztlčené lastúry a inú nečistotu. O druhej kategórii svedčia nádoby z pevnejšej hmoty, ktorá je niečo homogénnejšia a obsahuje roztlčené črepy, piesok a len veľmi málo drobných kamienkov. Nádoby oboch kategórií, vyrobené v ruke, charakterizuje tvar hrubých stien a pľuzgieriky na povrchu stien, ktoré sú dôsledkom hrubého spôsobu prípravy hmoty a nečistoty, ktorá sa nachádza v jej zložení.

Fragmenty keramiky vyrobenej v ruke poukazujú na to, že sa uprednostene používali tvary hrncov (obr. 3: 1, 3—6; 4: 1, 3) a misiek (obr. 4: 5, 7), charakteristické plným ťažkým dnom, ďalej zriedkavejšie boli tvary misiek (obr. 5: 1) a veľkých nádob (obr. 5: 2, 3). Hrnce mali dno trochu užšie ako otvor a ústie rovné alebo vyhrnuté, neozdobené alebo ozdobené len na okraji priehlbeninami alebo šikmými zárezmi. Tak isto bol zdobený spodok mís, t. j. priehlbeninami alebo šikmými zárezmi na okraji. Ďalej možno určiť podľa

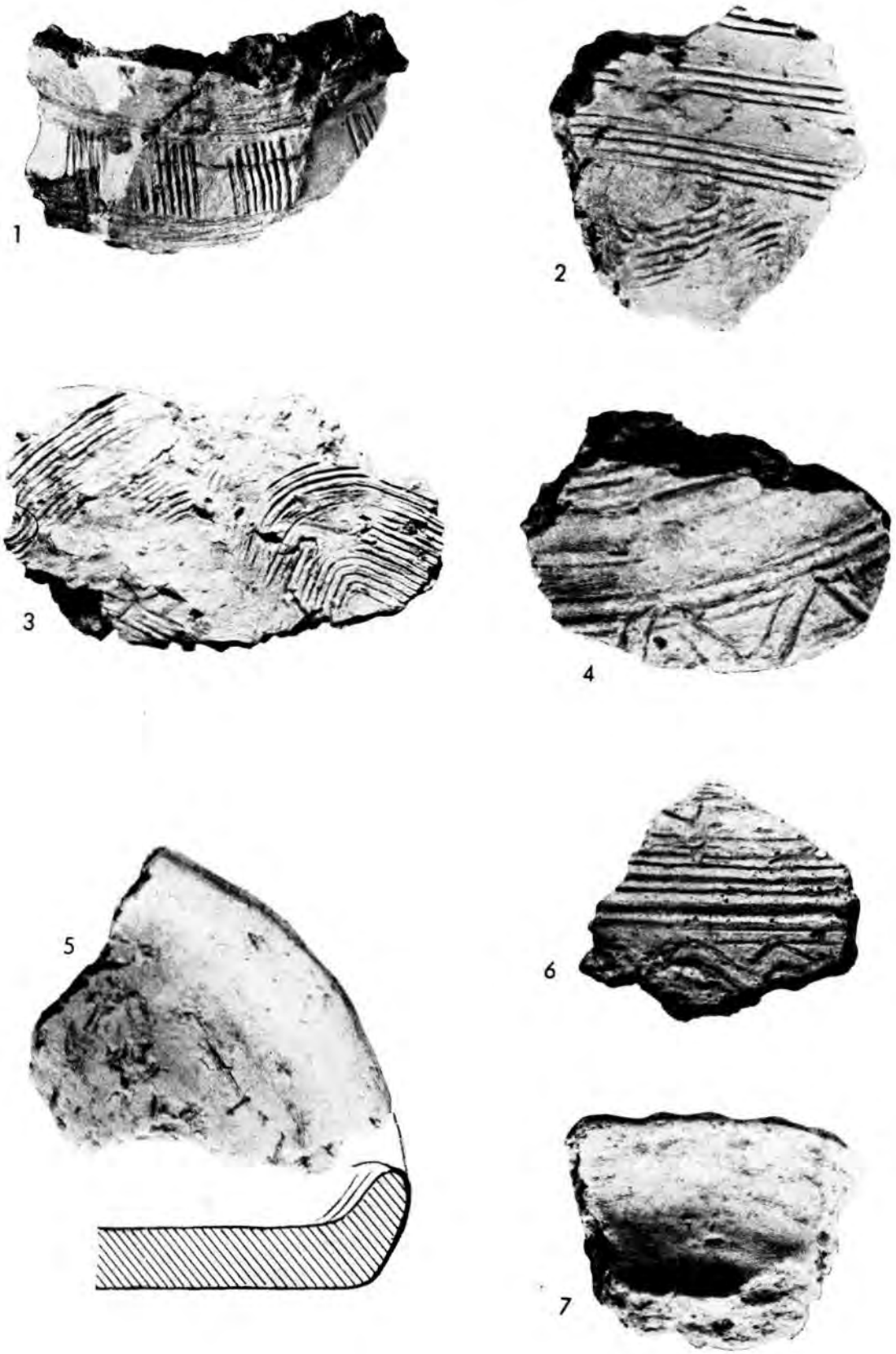

Obr. 4. Spinoasa — 1—2, 4; Hlincea — 3, 5—7. Výška: 1 — 6,5 cm; 2 — 5,5 cm; 3 — 4,7 cm; 4 — 4,5 cm; 5 — 3,1 cm; 6 — 4,5 cm; 7 — 3,7 cm. Foto: Laboratórium Archeologického inštitútu v Bukurešti.

zachovaných zvyškov keramiky, že niektoré nádoby boli zdobené po výške krku a pravdepodobne na vydutí horizontálnymi vlnovkami.

Charakteristické znaky keramiky z Hlincea, robenej v ruke, t. j. technológiu prípravy hliny, tvar nádob a čiastočne výzdobu majú aj pamiatky v Spinoase, Suceave a na iných staniciach v Moldávii, čím sa dopĺňa jej chronológia a kultúra.

Z doterajších objavov vyplýva, že repertoár ozdobných motívov je pestrejší na keramike zo stanice Spinoasa a zapríčiňuje to použitie pruhov vlnoviek a iných foriem horizontálnych a vertikálnych čiar (obr. 4: 1).

Pokiaľ ide o keramiku robenú na kruhu, konštatovalo sa, že v stanici Hlincea-Jassy používali pri výrobe pevnú, na povrchu uzlíkovitú hmotu tmavej farby vo vnútri a jasnej na vonkajších stenách, v ktorej zložení sú malé kremienky a piesok. Z nádob sa zachovali iba fragmenty hrncov, ktoré — opačne ako nádoby v ruke robené — majú pravidelnejší tvar a tenké steny. Obyčajne sú tieto fragmenty zdobené po výške krku a na vydutí horizontálnymi pruhmi vlnoviek vedľa rovných pruhov horizontálnych čiar, do ktorých niekedy čiastočne prenikajú (obr. 4: 6).

Aj v Spinoase sa našla keramika robená na pomaly rotujúcom kruhu, zdobená horizontálnými pruhmi vlnoviek a rovných čiar. Ostatná keramika, zvyšky inventára zo stanice Hlincea-Jassy, je veľmi chudobná. Je zastúpená iba úlomkom mlynského kameňa, brúsikom, niekoľkými kostenými ihlicami (šidlami) (obr. 6: 11), polovicou plochého okrúhleho predmetu z pálenej hliny, úlomkom jelenieho rohu (obr. 6: 10), bronzovou sponou pravouhlého tvaru so železnou ihlou (obr. 6: 7), ako aj viacerými kosťami z ošípaných, koňa, vola a jeleňa.[25]

V Spinoase našli pri kopaní sond r. 1956 okrem týchto predmetov sekeru (obr. 6: 1) a päť železných celých alebo polámaných nožov (obr. 6: 2, 4), úlomok pravdepodobne prsteňa z bronzu (obr. 6: 6), kostené šidlo (obr. 6: 9), praslen z pálenej hliny (obr. 6: 5) a veľkú sklenú perlu, zdobenú hnedou pastou so žltými bodkami (obr. 6: 8).

Uvedené objavy dovoľujú predpokladať, že obyvatelia stanice Hlincea-Jassy, Spinoasa a pravdepodobne aj ostatných staníc sa zaoberali chovom dobytka, lovom a vykonávali domáce remeslá. O tom, že obrábali polia, svedčí len jeden náznak, a to kamenný fragment, ktorý sa našiel v otvore pece jednej polozemnice.

Materiálna kultúra, nedávno identifikovaná v Hlincea-Jassy, Spinoasa, Suceava a v ostatných lokalitách v severnej a strednej Moldávii, je pre Moldáviu, ktorá má najpočetnejšie nálezy, charakteristická. Za najviac reprezentujúce nálezy až dodnes sa považujú nálezy v Hlincea-Jassy, ktoré správne pomenovali kultúrou Hlincea I, čo prvýkrát uviedol Maria Chişvaşi, aby rozlíšil túto od kultúry Hlincea II, ktorá je uložená bezprostredne nad Hincea a datuje sa ako XI.—XIII. stor.[26]

Okrem Moldávie aj z iných častí územia našej krajiny, napr. tiež z Transylvánie nám hlásili výskyt kultúry Hlincea I. Tak podobne v Moldoveneşti (okr. Turda),[27] Moreşti (okr. Tg. Mureş)[28] a v Biharea (okr. Oradea)[29] objavili niekoľko fragmentov v ruke robenej keramiky, ktorá má určitú podobnosť s keramikou z Hlincea. Dokonca sa predpokladalo, že s kultúrou Hlincea I možno spríbuzňovať isté popolnice zo Şĕrata-Monteoru.[30] Ba čo viac, pripustila sa existencia tejto kultúry vo Valachii a v Dunajskej stepi, súdiac, že na týchto miestach práve tak ako v Transylvánii ľudia tejto kultúry by boli žili bok po boku s neslovanským obyvateľstvom.[31]

Vo všeobecnosti sa konštatovalo, že na území Ľudovej republiky rumunskej (okrem Moldávie) všetky nálezy patriace tejto kultúre sú izolované a niekedy ani nie sú dosť určité.

Naopak treba vyzdvihnúť, že veľmi blízku analógiu s nálezmi v Moldávii majú nálezy zo starších slovanských staníc v SSSR. Takto objavili podobnú keramiku keramike z Hlincea na území Moldavskej SSR, a to menovite v staniciach Lopatna, Sacarova, Pepeni, Gîrbova, Snoe a Echimăuţi.[32]

Ďalšie pozostatky materiálnej kultúry, príbuznej kultúre z Hlincea, našli na území Ukrajinskej SSR. Sem patria nálezy zo severnej Bukoviny, kde sa spolupracovníkom Múzea Cernăuţi nedávno podarilo odkryť na rieke Dnestr, Seret a Prut 40 otvorených staníc a 4 mohyly z IX.—X. stor.[33] Konečne treba spomenúť nálezy z pravého brehu Dnepra, západnej a juhozápadnej časti pravobrežia Dnepra, hlavne nálezy na pahorku Kiselevka pri Kijeve, nálezy v okolí Raiki, Luka (kraj Žitomir, okr. Berdičev) a pri dedine Plisetkoje juhozápadne od Kijeva.[34]

Okrem uvedených nálezov na pravom brehu Dnepra určité náznaky kultúry Hlincea I sa nachádzajú aj na ľavobreží Dnepra, medzi Dneprom a Donom v oblasti tzv. kultúry typu romensko-borševského, kde sa tiež našli zvyšky staršej kultúry typu Romen, nazvané kultúrou volincevskou.[35] Hoci sa zistila podobnosť medzi materiál-

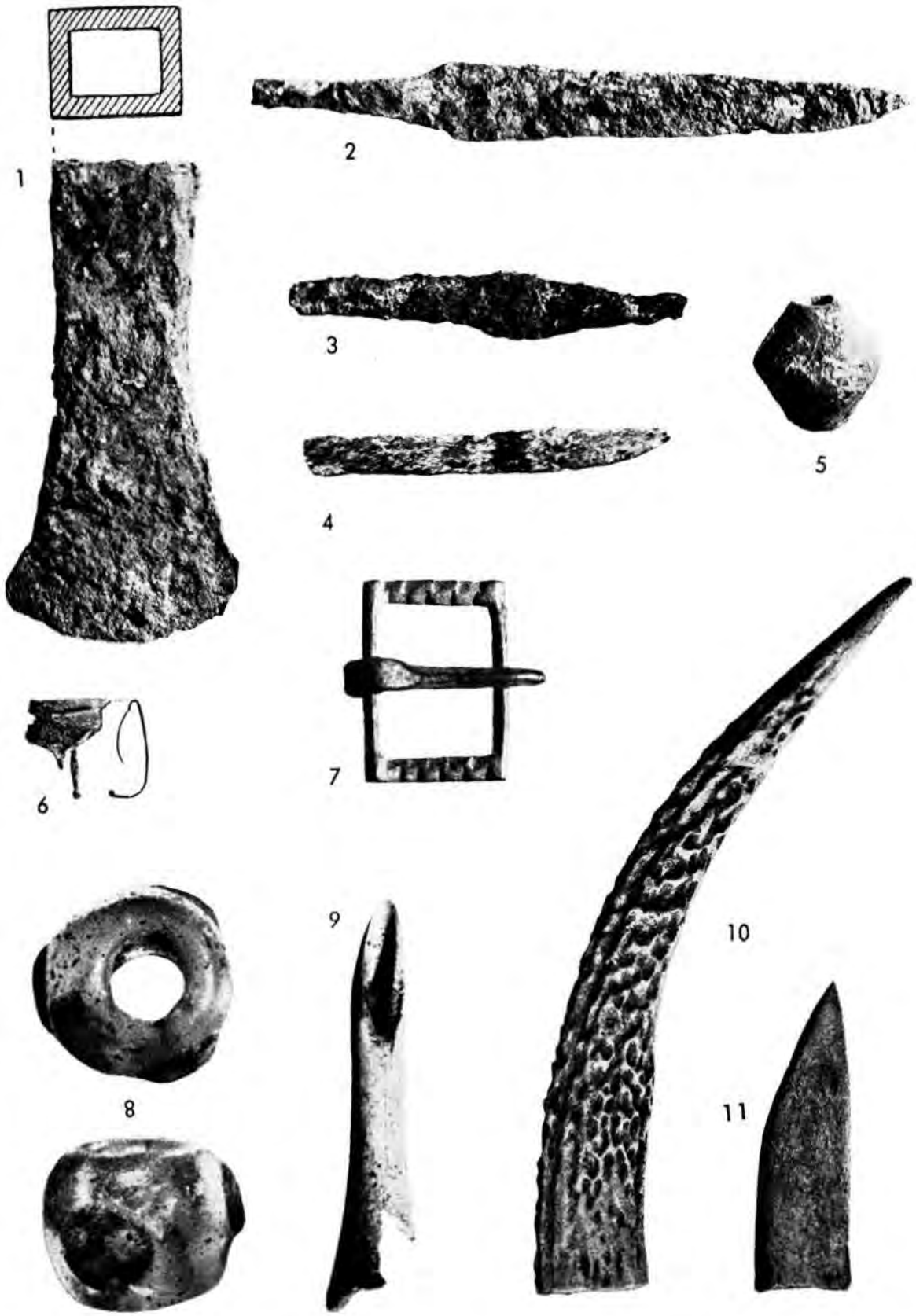

Obr. 6. Spinoasa — 1—6, 8—9; Hlincea — 7, 10—11. Výška: 1 — 9,7 cm; 5 — 2,7 cm; 6 — 2,2 cm; 7 — 3 cm; 8 — 1,5 cm; 9 — 7,4 cm; 10 — 16,8 cm; 11 — 6,8 cm. Dlžka: 2 — 13,6 cm; 3 — 8,3 cm; 4 — 7,6 cm. Foto: Laboratórium Archeologického inštitútu v Bukurešti.

nou kultúrou nedávno identifikovanou v Moldávii a kultúrou typu Romen, nemožno interpretovať túto podobnosť tak, že materiálna kultúra Moldávie sa úplne zhoduje s kultúrou typu Romen.[36] Na základe tohto však nemožno popierať, že niektorými hlavnými znakmi je kultúra v Moldávii svojím vzhľadom blízka kultúre starších slovanských staníc na okolí Dnepra.

Ako z uvedeného vyplýva, charakteristické črty našich polozemníc hĺbkou, tvarom, rozmermi, lavicami, pecami a dokonca aj vnútornými jamami sú zhodné so sídelnými objektmi kultúry Romen. Dokonca aj niektoré hlavné črty keramiky robenej v ruke alebo na pomaly rotujúcom kruhu nachádzajú sa na keramike typu Romen.

Aj napriek týmto spoločným znakom kultúra Hlincea I nie je celkom podobná kultúre typu romensko-borševskému, od ktorej sa líši najmä prevahou hromadných sídlisk a nedostatkom keramiky s rytou výzdobou.

Keď chceme správne zaradiť kultúru Hlincea I, musíme pamätať na rozdiely staršej slovanskej kultúry na východných územiach ľavobrežia a pravobrežia Dnepra, na ktoré poukázali sovietski bádatelia.

N. P. Treťjakov nedávno poukázal, že kultúra východoslovanských kmeňov na pravobreží Dnepra sa líši od tej istej kultúry na ľavobreží Dnepra prevahou hromadných sídlisk a birituálnym pochovávaním zomrelých, ďalej keramikou, čiže

1

2

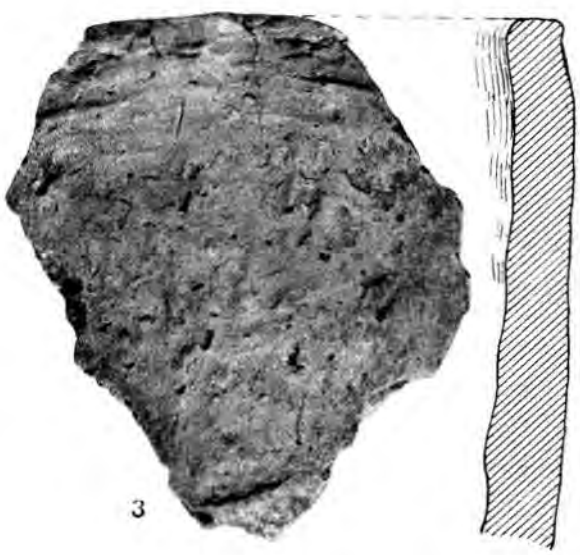

3

Obr. 5. Spinoasa — 1, 3; Hlincea — 2. Výška: 1 — 7,3 cm; 2 — 12,1 cm; 3 — 13,7 cm. Foto: Laboratórium Archeologického inštitútu v Bukurešti.

linguisticky povedané etnograficky a antropologicky.[37]

P. N. Berezovec v nedávno vyšlej štúdii upozorňuje, že pamiatky typu romensko-borševského a Raiki, hoci sú z toho istého obdobia, nie sú vždy identické a že predstavujú materiálne pozostatky rôznych kmeňov východných Slovanov.[38] Odhliadnuc od toho, podobné znaky týchto pamiatok dokazujú — podľa autora — spriaznený spôsob života a jednotnú kultúru, ktorú môžeme nazvať romensko-borševskou, hoci dotyčné pamiatky patria rozličným kmeňom.[39]

B. A. Timostiuc, ktorý sa len odnedávna zaoberá problematikou slovanských sídlisk v severnej Bukovine, hovorí, že rozdielnosti medzi týmito sídliskami a hradiskami typu romensko-borševského napriek jednotnosti celkového vzhľadu východoslovanskej kultúry nasvedčujú na možnosť separácie miestnych skupín, ktoré sú charakterizované určitými svojráznymi prvkami.[40]

Protichodne, podľa I. I. Ljapuškina, ktorý sa toho času celkom podrobne zaoberá koreláciou pamiatok z VIII.—X. stor., nájdených na brehoch Dnepra, možno určiť nie len všeobecné vzťahy, ale dokonca aj vzťahy v detailoch medzi civilizáciou typu Romen a materiálnou kultúrou z Hlincea. Autor tvrdí, že túto kultúru možno stretnúť na území od pravobrežia Dnepra až v Rumunsku a v Bulharsku.[41]

Treba teda chápať nami určenú príbuznosť medzi kultúrou Hlincea I a kultúrou typu romensko-borševského územia Ukrajinskej SSR so zreteľom na tvrdenia Berezcova, Timostiuca a Ljapuškina.

V budúcnosti po podrobnom oboznámení sa s príslušnými nálezmi a výskumami na území Moldavskej SSR, ako aj na pravobreží Dnepra v Ukrajinskej SSR, bude sa môcť — s väčšou presnosťou — určiť najpríbuznejšia zhodnosť uvedených pamiatok s kultúrou Hlincea I. Budúce výskumy objasnia rovnako chronológiu tejto kultúry.

V súvislosti s týmito zprávami a analogicky podľa chronológie typu romensko-borševského, ktorú určil hlavne I. I. Ljapuškin na základe keramiky typu Saltovo-Majack a východných a byzantských mincí, datujeme kultúru Hlincea I do VIII.—X. stor.[42]

Naopak M. Chişvaşi datuje ju do VII.—IX. stor.[43]

Pokiaľ ide o túto chronológiu, verime, že horná chronologická hranica kultúry Hlincea I z IX. stor. by nebola celkom vylúčená, pretože na hradisku v Echimăuţi zvyšky sídlisk, ktoré patria tejto kultúre, pokrývajú iné, datované na základe výskytu arabských mincí (dirrhem) do IX. stor.[44]

Čo sa týka dolnej chronologickej hranice tejto kultúry, tu nám chýbajú dôkazy na to, aby sme ju posunuli pod VIII. stor., lebo je predčasné datovať ju do VII.—VIII. stor., a to analógiou podľa istých nálezov z územia pri Dnepre, z ktorých najdôležitejšia je stanica Volincevo,[45] alebo dokonca zaradiť ju do VI.—VII. stor., ako to na základe určitých objavov na Hornom Dnestri predpokladá I. I. Ljapuškin.[46]

Čo sa týka vývojových fáz kultúry Hlincea I, treba povedať, že doteraz vykonané výskumy v Moldávii sa chápu aj pokiaľ ide o zvláštnosti a chronológiu globálne, pretože doterajšie pozorovania sú nedostačujúce.

Z hľadiska etnického, berúc do úvahy podobnosť kultúry Hlincea I s kultúrou územia Ukrajinskej SSR, niet pochýb, že ľudia kultúry Hlincea I, tak ako vo všeobecnosti ľudia ostatných spriaznených kultúr, sú členmi rôznych východoslovanských kmeňov, ktorých rozoznávacie črty určujú zvláštne podmienky, v ktorých sa vyvíjajú. Ba viac, problém lokalizácie týchto kmeňov je ťažší hlavne z hľadiska územia položeného medzi Dnestrom a Dneprom, pretože materiál z tohto územia, datovaný do VIII.—X. stor., sa menej študoval.[47] Takto nemožno vymedziť, ku ktorému z východoslovanských kmeňov, obývajúcich juh Ukrajinskej SSR, môžeme prisúdiť zvyšky materiálnej kultúry objavenej nedávno v Moldávii.

V každom prípade, nevšímajúc si tejto ťažkosti (ktorú prípadne rozriešia budúce výskumy), musíme priznať, že nedávnymi výskumami v Moldávii získané zvyšky kultúry Hlincea I sú dôležité a majú historický význam najmä preto, že posilňujú prítomnosť východných Slovanov v Moldávii v čase, keď sa rušila stará patriarchálna spoločnosť.

Podľa súčasného stavu vykonaných výskumov na území našej vlasti nie je ešte známa materiálna kultúra autochtonného obyvateľstva Moldávie v tomto období.

V súvislosti s týmto problémom nevieme, na základe nedostatočných výskumov, do akej miery je správna domnienka o existencii miestneho obyvateľstva v tomto období medzi riekou Seret a Karpatmi, ako sa to doteraz predpokladalo.[48] Naopak, opierajúc sa o hojné archeologické nálezy slovanského charakteru a o východoslovanské prvky, ktoré sa nachádzajú v slovníku a v zemepisnom názvosloví strednej a severnej Moldávie, dá sa predpokladať dlhšie trvajúca hromadná prítom-

nosť východných Slovanov v uvedených častiach Moldávie.

V tomto období vzniku feudalizmu v Moldávii prisúdila sa východoslovanským kmeňom dôležitá úloha, pretože tieto v dôsledku rozvoja výrobných síl — hlavne v poľnohospodárstve a v železiarstve — prešli v VIII.—X. stor. na feudálny spôsob výroby, ktorý sa ďalej vyvíjal v XI.—XII. stor. súčasne s vytvorením Kijevského štátu a Haličského kniežatstva.

Pokiaľ ide o Moldáviu, vychádzajúc z určitých konštatovaní, napr. o polohe sídlisk vhodných pre poľnohospodárstvo, ktoré vykonávala monogamná rodina (pričom súkromné vlastníctvo patrilo pravdepodobne navzájom nespríbuzneným rodinám alebo vzdialenejším príbuzným), taktiež z dôvodov nediferencovania poľnohospodárských odvetví, predpokladalo sa, že miestne obyvateľstvo Moldávie predbehlo v VIII.—X. storočí štádium patriarchálnej spoločnosti, charakterizovanej príbuzenskými vzťahmi a spoločným vlastníctvom.[49] V súvislosti s týmito zprávami ukázalo sa, že spoločenská forma tohto obdobia v Moldávii korešpondovala pravdepodobne s fázou počiatočnej roľníckej spoločnosti, keď sa ešte nemôže hovoriť o skutočne súkromnom vlastníctve rodiny na výmere ornej pôdy, ale iba o dočasnom používaní pôdy s nárokom na úrodu.[50]

Pre obdobie, ktoré nás záujíma, základ výroby určuje pravdepodobne práca slobodných roľníkov dedinskej spoločnosti, ktorých postupne zotročia bohatí majitelia pôdy. Prítomnosť týchto bohatých vlastníkov pôdy nateraz v Moldávii len predpokladáme, pretože až dodnes nemáme nijaký archeologický dôkaz, ako napr. opevnené sídliská (hradiská), hroby s bohatým inventárom alebo poklady s cennými predmetmi, aké poznáme u niektorých východoslovanských kmeňov na juhu Ukrajinskej SSR.

Vo svetle týchto historických úvah majú nedávno vykonané archeologické objavy v Moldávii mimoriadnu dôležitosť, pretože objasňujú obdobie procesu formácie rumunského ľudu a rumunského jazyka, ako aj feudalizácie Moldávie.

Podľa súčasného stavu výskumov sú naše vedomosti o Slovanoch v Moldávii neuplné, pretože nemáme archeologické dôkazy staršie než zo VI. a VII. stor. Rovnako pokiaľ ide o bezprostredne nasledujúce storočia, identifikovali sa iba otvorené hromadné sídliská a hradiská bez poznania pohrebísk a pokladov.

Medzery, ktoré jestvujú v našej dokumentácii, sú zapríčinené počiatočným stavom výskumu slovanského problému v Moldávii. Ak máme na zreteli pozoruhodné výsledky, ku ktorým sa v ostatnom čase dopracovali sovietski archeológovia v problematike slovanského osídlenia Ukrajinskej a Moldavskej SSR, dá sa predpokladať, že budúce výskumy odstránia tieto medzery. Tieto výskumy doplnia azda údaje o materiálnej kultúre Slovanov a prispejú k jej presnejšiemu kultúrnemu a chronologickému zaradeniu, čo umožní robiť širšie historické závery.

Z francúzskeho originálu preložila
Etela Bártová

Poznámky

[1] Pozri Petrescu-Dîmboviţa M., *Rapports préliminaires sur les fouilles archéologiques de Hîncea-Jassy* publikované v *Studii si cercetări de istorie veche* V (1954), 1—2, 238 a nasl.; ibid. VI (1955, 3—4, 688 a nasl.; rovnako pozri *Les résultats des dernières recherches des archéologues soviétiques sur les habitats du type Romen-Borchevo et leur importance pour l'archéologie de la R. P. R.* (v rumunčine) uverejnené v *Studii si cercetări de istorie veche*, V (1954), 3—4, 578 a nasl. a *Contributions archéologiques concernant début de la féodalité en Moldavie* uverejnené v *Analele Stiintifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" Jassy*, Se-ria nouă (Stiinţe sociale), II—1956, 1—2, 9 a nasl.

[2] Chişvaşi G. M., *Rannaja srednevekovaja keramika na territorii Rumynskoj Narodnoj Respubliki* (VI—XII), referát o jeho vlastnej dizertačnej práci pre titul kandidáta historických vied, Moskva 1956, 4.

[3] Ibid. str. 4.

[4] Pozri poznámku 1.

[5] Porovnaj *Studii si cercetări de istorie veche*, V (1954), 3—4, 576.

[6] O výsledku výskumov miesta zvaného „La Şipot" pozri *Studii si cercetări de istorie veche*, V, (1954), 1—2, 299 a nasl. Objavený materiál je podľa I. I. Ljapuškina z VIII.—X. stor. a niekedy dokonca z XI. stor. (porovnaj I. I. Ljapuškin, *O datirovke gerodišt Romensko-Borševskoj kulturi* v Sovietskaja Archeologia, IX (1947), 121 a nasl.) a nie zo IV.—VIII. stor., ako je udané v zráve. Okrem toho treba povedať, že podmienky, za ktorých bolo odkryté sídlisko na mieste zvanom „La Şipot", nedovolili vykonať vyčerpávajúce pozorovania. Zodpovedné zprávy o týchto archeologických vykopávkach máme od Ştefana Olteanu v jeho zprávach o vykopávkach vykonaných r. 1956 v *Biserica Baptistă*."

[7] O záchranných vykopávkach z r. 1953 pozri *Studii si cercetări de istorie veche*, 1954, 1—2, 315 a obr. 48. Čo sa týka sond z r. 1956 pozri Anton Niţu a Teodoru

Dan, *Săpăturile archeologice de la Spinoasa*, predbežná zpráva (publikovaná v Materiale Arheologice, zv. V.).

[8] Väčšinu výskumov tohto druhu vykonal profesor N. Zaharia, ved. spolupracovník Múzea d'Antiquités v Jassy, ktorý publikoval resumé svojej práce vo forme kroniky v Studii si cercetări de istorie veche VI (1955), 1—2 a nasl. a VI (1955), 3—4, 897 a nasl. Ďalšie výskumy robili M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilian Bold a Dinu Marinet. Výsledky výskumov sú publikované pod titulom *Recherches archélogiques dans le Plateau Central Moldave* (v rumunčine) v Analele stiinţifice ale Universitătii „Alex. I. Cuza" Jassy (Seria nouă) (Stinta sociale) T. I (1955), 1—2, 1 a nasl.

[9] Na mieste zvanom „Podul lui Stroe Beloescu".

[10] V naplaveninách prerušovaných riekou Bahlui v severovýchodnej časti dediny.

[11] V údolí zvanom „La Meri".

[12] Na úpätí vršku Iezărie (Dealul Lezăriei) pri ceste, južne od železničnej stanice Ciurea.

[13] Vo štvrti zvanej Ciurchi, východne od starého židovského cintorína.

[14] Za dedinským kostolom.

[15] Na vršku Hudum (Dealul Hudumlui), naľavo od cesty Botoşani — Suceava, 25 km severozápadne od Botoşani.

[16] V ovocnom sade Eduarda Zalomira.

[17] V časti terénu ležiaceho medzi školou a pôrodnicou obce Todiresti pri poľnej ceste.

[18] Na území patriacom továrni na výrobu antibiotík, položenej na terasách rieky Bahlui.

[19] Feodorov G. B., *Gorodište Ekinauti* v Kratkich soobščenijach, zv. I, 1953, 116 a obr. 50 (rekonštrukcia).

[20] Porovnaj Méri István, *Beszámoló a Tiszalökk-Rázompusztai és Türkevemérici ásatások eredményéről* I v Archeologiai Értesitő, zv. 79 (1952) 1, 60.

[21] Porovnaj Studii si cercetări de istorie veche V (1954), 1—2, 315.

[22] Ibid.

[23] Ibid, 299 a nasl.

[24] Anton Niţu a Teodoru Dan, c. d.

[25] Identifikáciu kostí domácich a divých zvierat nájdených na stanici Hlincea robil profesor N. Macarovici, pracovník laboratória Katedry geológie a paleontológie Fakulty prírodných vied v Jassy.

[26] M. Chişvaşi, l. c., 2, 5. Podľa mienky autora medzi dve fázy kultúry Hlincea vsúva sa kultúra zvaná „gorodište" z Fundul Hertei, kde sa našiel okrem keramiky z XII. stor. starší druh keramiky z IX. a X. stor. (porovnaj C. Ambrojevici a Radu Popovici, *Zur vorgeschichtlichen und mittelalterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi*, publikované v Dacia IX—X (1941—1944), 120, obr. 4.

[27] Dva nepublikované fragmenty misky sú uložené v Musée d'Archéologie v Cluj-i.

[28] Porovnaj Studii si cercetări de istorie veche V (1954), 1—2, 316.

[29] Chişvaşi M., c. d., 11.

[30] Porovnaj M. Petrescu-Dîmboviţa, c. d., 6.

[31] Chişvaşi M., c. d., 11.

[32] Podľa informácie M. Chişvaşiho.

[33] T-moştuc A. A., *Drevnerusskije poselenija severnoj Bukoviny*, Kratkije Soobščenija 57 (1957), 109. Počet sídlisk a „hradíšť" z IX.—X. stor. je zrejmý z mapy slovanských stanic na území Cernăuţi (str. 110).

[34] Ljapuškin I. I., *Ranneslavjanskije poselenija Dneprovskogo lesostepnogo levobrežia*, Sovjetskaja archeologia XVI, 1952, 37.

[35] Grajcevski M. I., *Ob „Antoh" Pseudomavrikia*, Sovjetskaja etnografia, 1953, č. 2, str. 23. Pozri tiež Berezovec D. T., *Dopitanija pro litopisnich Siverejan*, Archeologia VIII, 1953, 37, ktoré obsahujú charakteristické znaky pamiatok volincevskej kultúry.

[36] Porovnaj M. Chişvaşi, cit. dielo, 11. Tu pripomíname, že doteraz sme sledovali v našich predbežných zprávach o nálezoch patriacich kultúre Hlincea I len ich príbuznosť s kultúrou typu romensko-borševského bez toho, že by sme boli prisúdili tieto nálezy do skupiny rumunských hradísk, ako to uvádza autor v referáte o jeho dizertácii.

[37] Trefjakov P. N., *Vostočnoslovjanskije plemena*, 2. vyd. 1953, 246.

[38] Berezovec D. T., cit. dielo, 38.

[39] Ibid.

[40] Timostuc B. A., *Slavjanskije poselenija IX.—X. ka na teritorii severnoj Bukoviny*, Kratkije soobščenija, 53, (1954), 90.

[41] Ljapuškin I. I., *Mesto Romensko-Borševskich pamjatnikov sredi slavjanskich drevnostej*, Vestnik Leningradskogo Universiteta, 1956, 20, 53 a nasl.

[42] Petrescu-Dîmboviţa M., cit. dielo, 9.

[43] Chişvaşi M., cit. dielo, 4.

[44] Feodorov G. B., cit. dielo, 110.

[45] Porovnaj M. I. Braičevski, cit. dielo, 23.

[46] Ljapuškin I. I., *Ranneslavjanskije poselenija . . .*, 38, pozn. 3.

[47] Porovnaj P. N., Trefjakov, cit. dielo, 246 a nasl.

[48] Chişvasi M., cit. dielo, 11.

[49] Petrescu-Dîmboviţa M., cit. dielo, 12.

[50] Ibid., 13.

Slawische Siedlungen im Moldaugebiet Rumäniens

M. Petrescu-Dîmboviţa

Mit der Zunahme der in den letzten Jahren im Moldaugebiet durchgeführten archäologischen Ausgrabungen ist die Karte der urzeitlichen Fundstellen dieses rumänischen Gebietes in grossem Masse bereichert worden, und zwar angefangen vom Paläolithikum bis zum Zeitabschnitt des Feudalismus. Erhöhte Aufmerksamkeit wird besonders Funden aus den Anfängen des Feuldalwesens im III.—X. Jh. und dem Zeitabschnitt des Feudalismus im XI.—XVIII. Jh. gewidmet.

Besonders reich sind Funde von Siedlungen und Gräberfeldern aus dem Zeitabschnitt des frühen Feudalismus im III.—IV. Jh., die den Ostslawen zugeschrieben werden. Zu ihnen gehören auch einige vorläufig ins VII.—IX. Jh. oder ins VIII.—X. Jh. datierte Siedlungen. Die Funde von jüngeren in das XI.—XIII. Jh. datierten Siedlungsschichten können den Slawen nicht mit voller Sicherheit zugeschrieben werden.

Zu älteren slawischen Denkmälern, die im Moldaugebiet zum ersten Mal bei den Ausgrabungen in den J. 1952—53 abgedeckt wurden, gehören Siedlungen aus Hlincea-Jaşy, zwei Lokalitäten in Suceava (Flur „La Şipot" und „Biserica Baptista") und die Fundstelle Spinoasa, Bez. Tirgul Frumos. Im nördlichen Moldaugebiet und namentlich im Bezirk Jaşy wurden später mehrere solcher slawischen Lokalitäten durchforscht und festgestellt. Jedoch die grösste Anzahl dieser frühslawischen Siedlungen wurden in den drei oben erwähnten Lokalitäten Hlincea, Spinoasa und Suceava festgestellt.

Die Siedlungen breiten sich hier überwiegend im ausgedehnten sumpfigen Terrain aus und sind den Waldbeständen zugewendet. In Hlincea-Jaşy wurde eine Besiedlung auf der Fläche von 1,5 km Länge festgestellt. Das Besiedlungszentrum war nicht fest, sondern pflegte verlegt zu werden. In den bis jetzt abgedeckten Siedlungen bestehen die Wohnformen aus Halbgrubenhäusern mit den dazugehörigen Kulturgruben. In Hlincea-Jaşy sind 5 Halbgrubenhäuser, 2 im Freien als Sommerküchen verwendete Öfen, mehrere Wirtschaftsgruben und ein Objekt von unbekanntem Zwecke festgestellt worden. Die Halbgrubenhäuser haben verschiedene Orientation, ihre Ausmasse bewegen sich zwischen 3×4 bis 3,80×4,80 m, die Maximaltiefe 0,55 m unter der heutigen Oberfläche. Ein charakteristisches Merkmal dieser Siedlungsobjekte war der hufeisenförmige Herd, der in der Regel in einer Ecke des Wohnraumes untergebracht war. Unter den Keramikfunden ist die in der Hand gefertigte Keramik mit topfartigen Formen vorherrschend. Die scheibengedrehte Keramik hat dünnere Wände und ist auf Bauchwölbung und Hals mit Horizontalrillen und Wellenlinien verziert. Eine ähnliche Keramik wurde auch auf der Siedlung in Spinoasa und Suceava gefunden. Das übrige Inventar der Siedlung in Hlincea-Jaşy ist bescheiden: es besteht aus Funden einiger Knochennadeln, eines Wetzsteines, Mahlsteinbruchstückes und anderer Gegenstände.

Die durch Ausgrabungen in Hlincea-Jaşy, Spinoasa, Suceava und anderen Lokalitäten festgestellte materielle Kultur ist für das Moldaugebiet so charakteristisch, dass sie Hlincea I benannt wurde (Hlincea II ist jünger und wird in das XI.—XIII. Jh. datiert). Sehr verwandte Analogien hat sie in den Funden auf dem Gebiete der Autonomen Republik Moldau und der Ukraine. Die Datierung der Hlincea-Jaşy-Kultur in das VIII.—X. Jh. scheint sicherer zu sein, auch wenn M. Chisvasi sie dem VII.—IX. Jh. zuweist. Aus den bisherigen Funden fehlen Beweise für ihre Datierung vor das VIII. Jh. Vom ethnischen Gesichtspunkt bestehen keine Zweifel, dass der Träger der Hlincea-Jaşy-Kultur irgendeiner der ostslawischen Stämme ist.

Übersetzt von B. Nieburová

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Stredoveké chaty v Chotíne

JOZEF PAULÍK A EMIL REJHOLEC

Pri systematickom výskume halštatského žiarového pohrebiska v Chotíne (Chotín II) r. 1956 boli objavené 3 stredoveké chaty a systém menších priekop súvisiacich so stredovekým osídlením.[1] Na odkrytej ploche bola zachytená pravdepodobne severovýchodná časť väčšej osady zastúpená 3 chatami od seba pomerne vzdialenými (vzdialenosť medzi chatou I a II je 30 m; medzi chatou II a III 50 m (obr. 1). Pri vyhlbovaní chát, ako aj priekop bolo zničených mnoho žiarových hrobov. Ich pozostatky sa nachádzali i vo výplni priekop i v chatách.[2] V niektorých prípadoch sa ukazuje aj pomer obyvateľov osady k halštatskému žiarovému pohrebisku, napr. tesne pri priekope v sonde XXVII sa nachádzal hrob 188, ktorého urna mala hornú časť šikmo zrezanú v smere steny priekopy zachytenej na piesčitom podklade a črepy z nej sa nachádzali aj vo vlastnej priekope (obr. 2). Ide tu zrejme buď o nespozorovanie urny v stene priekopy pri jej vyhlbovaní, alebo o celkový pomer obyvateľov k hrobovým nálezom vôbec. Prvý prípad azda v dostatočnej miere vylučuje množstvo nálezov z z ostatných zničených hrobov v priekopách a chatách. Aj ostatné pozorovania svedčia o tom, že stredoveki obyvatelia, i keď vedeli, že osada leží na pohrebisku (?), hroby zámerne nevyhľadávali, čo bolo podmienené pravdepodobne pomerne chudobným vybavením bronzovými predmetmi aj výskumom objavených neporušených celkov. Počet zničených hrobov na základe ich hustoty na okolí a črepových nálezov v stredovekých objektoch možno odhadnúť asi na 20. Halštatská hrobová keramika, vyzdvihnutá hlavne z priekop, vykazuje dvojaký stupeň zachovanosti: sú to jednak črepy pomerne veľké s ostrými, akoby čerstvými lomami (obvyklými v hrobových celkoch), jednak väčšinou črepy menšie s opotrebovanými lomami (na aké sa prichádza najčastejšie pri povrchovom zbere). K tomuto postrehu sa vrátime pri vysvetľovaní účelu priekopy. V ďalšom podávame opis a hodnotenie jednotlivých chát a priekop.

Stredoveká chata I/55 bola polozemnica obdĺžnikového tvaru, svojou dlhšou osou orientovaná v smere SV—JZ so stenami kolmými na rovné dno. Našla sa v hĺbke 80 cm od terénu. Rozmery: 3,80×3 m. Vo východnom rohu bola nad úrovňou dna chaty pec kruhového tvaru, z ktorej sa zachovala spodná časť do výšky 30 cm (obr. 3: 1, 2; obr. 4). Vnútorné rozmery pece 115×115 cm, šírka zúženého otvoru 50 cm. Výška úrovne pece nad úrovňou dna chaty 10-15 cm, smerom k opačnej strane sa dno pece vyzdvihovalo až do výšky 20—25 cm nad úroveň chaty (obr. 5). Pec bola zhotovená zo šedozelenej ílovitej hliny, ktorá sa dobývala pod naviatymi vrstvami piesku na nálezisku. Materiálove je nepriepustná a dáva močaristý charakter terénu, ktorý bol v minulosti pravdepodobne dominantný. Dno pece bolo pomerne starostlivejšie vypracované než steny (klenba), z ktorých niektoré úlomky nesú odtlačky prútia; spôsob stavby však nebolo možné presnejšie zistiť. V strede kratších strán boli dve kolové jamy so zahrotenými spodnými časťami; v tej istej osi na vnútornom priestore sa našli ďalšie dve, taktiež zahrotené. V južnom a severozápadnom rohu chaty boli dve vyhĺbeniny, „kultúrne jamy"; obe nepravideného tvaru so šikmými stenami a viac-menej zaoblenými dnami. Výplň chaty neprezrádzala nijaké zvrstvenie. Našla sa v nej okrem úlomkov kostí a črepov aj drobná mazanica, nesúca odtlačky prútia. Výplň oboch jám sa vyznačovala väčším množstvom kultúrnych zvyškov. Uloženie nálezov nebolo jednotné, predmety boli vyzdvihnuté z rôznych hĺbok. Keramické nálezy na základe okrajov naznačuje iba 9 nádob.

Z kultúrnej jamy 2 pochádza malá nádobka na kruhu točená. Tvar má hrncovitý, okraj šikmo von vytiahnutý, kužeľovite zrezaný. Je nejednotného vypálenia: vonkajšia strana na spodnej časti má tmavopopolavé zafarbenie, na hornej kávovohnedé. Výzdoba: von vytiahnutý okraj je na hornej časti zdobený náznakovitou vlnovkou a na dvoch stranách kužeľovitého zrezania šikmo presekávaný. Tesne pod ním sú 2 vlnovky; pod najväčším vydutím sa nachádzajú 4 vodorovné ryhy. Na dne je plastická hrnčiarska značka: kruh s krížom. Ma-

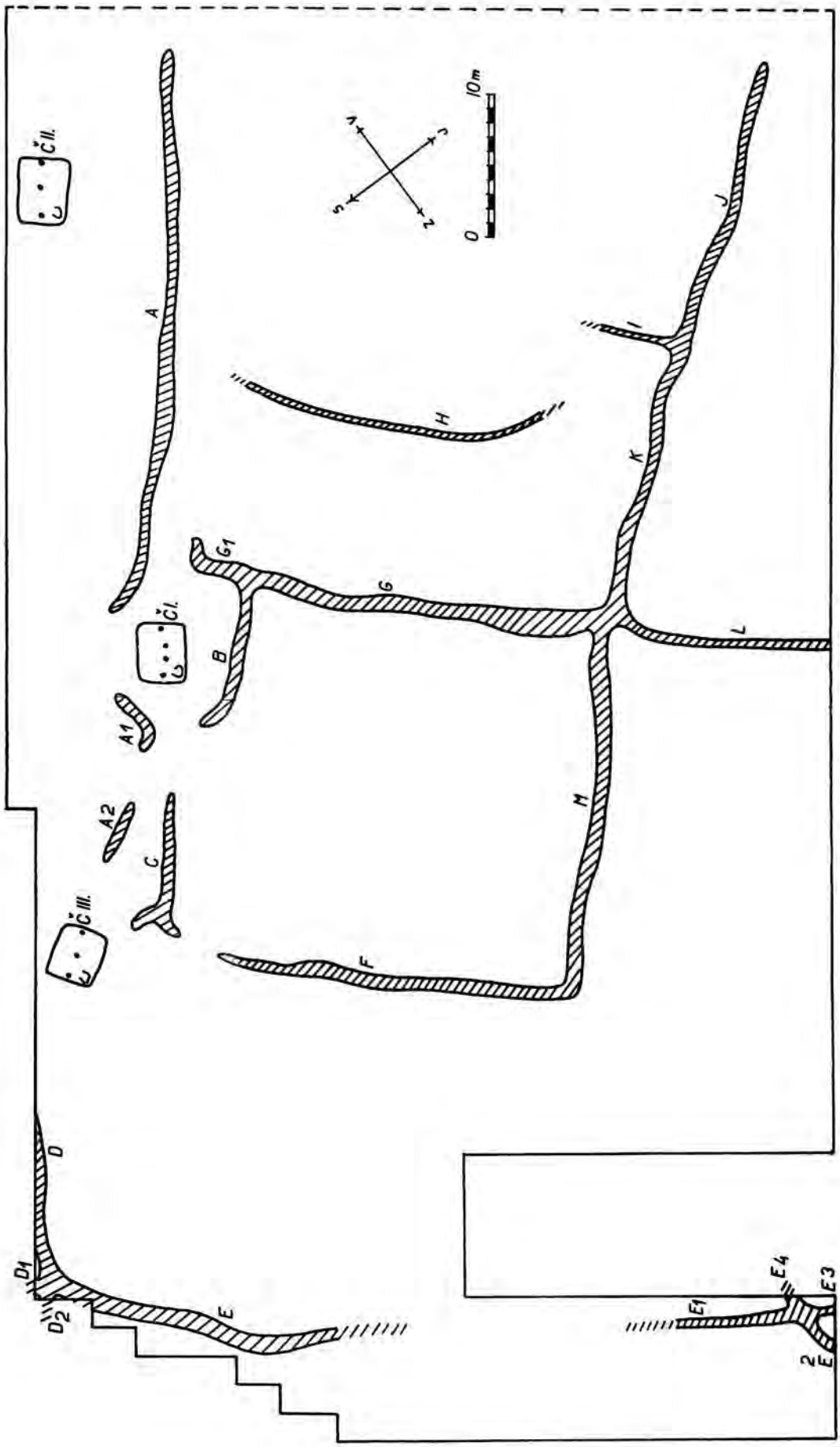

Obr. 1. Chotín II, stredoveké chaty. Stredoveké chaty a odvodňovací systém. I—III pôdorysy stredoveských chát; A—M ramená odvodňovacích priekop.

teriál premiešaný drobnými zrnkami piesku so slabým % sľudy. Rozmery: v 8,5 cm, ø ústia 11 cm, ø dna 7,2 cm (obr. 9).

Z ostatných nálezov uvádzame opis niektorých typickejších okrajov: 1. Šikmo von vytiahnutý profilovaný okraj z väčšej hrncovitej nádoby tmavopopolavého zafarbenia. Pod hrdlom vodorovné ryhy. Materiál obsahuje jemnú sľudu (obr. 10: 1). 2. Šikmo von vytiahnutý zosilnený okraj z väčšej hrncovitej nádoby tehlovožltého vypálenia, na vonkajšej strane s tmavopopolavými flakmi. Pod hrdlom výzdoba: pretiahnutý, hrubo vyhotovený rad obličkovitých vrypov, pod ním vodorovné ryhy. Materiál obsahuje sľudu (obr. 10: 2). 3. Výrazne profilovaný okraj z veľkej hrncovitej nádoby prispôsobený na pokrývku, tehlovožltého vypálenia. Na vydutí vodorovné široké ryhy. Materiál obsahuje slabé % sľudy (obr. 10: 3). 4. Vodorovne von vytiahnutý okraj z hrncovitej nádoby, farby tehlovožltej. Na hornej časti okraja náznakovitá vlnovka; tesne pod hrdlom veľká vlnovka (obr. 10: 4). 5. Šikmo von vytiahnutý okraj z menšej hrncovitej nádoby tmavohnedo až čierne vypálený. Výzdoba: husté vodorovné ryhy (obr. 10: 5). 6. Profilovaný okraj z menšej hrncovitej nádoby vypálenej do tmavopopolava až čierna (obr. 10: 6). 7. Vodorovne zrezaný okraj z podobnej nádoby (obr. 10: 7). 8. Dovnútra vtiahnuté okraje z dvoch kotlíkovitých nádob so zachovanými otvormi. Obe boli vypálené do tehlovočervena; v jednom prípade materiál obsahuje menšie % sľudy (obr. 10: 8, 9).

30 m severozápadne od predchádzajúcej chaty bola objavená *ďalšia polozemnica* (II/55). Mala tiež obdĺžnikový tvar o rozmeroch 3,55×2,95 m. Hĺbka rovného dna 100 cm pod úrovňou terénu. Vnútorná úprava chaty bola podobná predchádzajúcej: vo východnom rohu sa nachádzala opäť pec vystavená z ílovitej hliny s užším otvorom o rozmeroch 115×115 cm. V strede dvoch kratších strán bolo opäť po jednej kolovej jame; v strede osi spojujúcej tieto jamy sa našla iba jedna kolová jama. V južnom a západnom rohu sa našli dve „kultúrne" jamy, podobné jamám v chate I a obsahovali ako výplň značne menej keramických zvyškov. Zvieracie kosti sa v jame vôbec nenašli. Z blízkosti severného rohu pochádza zlomok kamenného žarnova a malého kamenného brúsika. Ako typické stredoveké nálezy sa javia okraje z kotlíkovitých nádob s lalokovitými výbežkami, na dvoch protiľahlých stranách zvisle prevŕtanými.

Na juhozápadnom konci sond XVI, XVII, XVIII sa rysovala *tretia chata*, zachytená v hĺbke

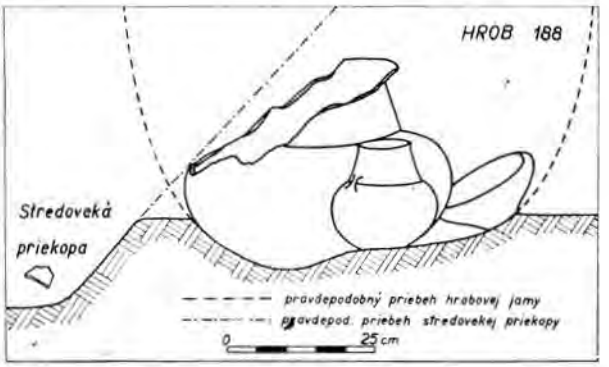

Obr. 2. Chotín II, stredoveké chaty. Halštatský žiarový hrob porušený pri vyhlbovaní stredovekej priekopy.

60 cm pod úrovňou terénu ako obdĺžnik o rozmeroch 3,70×3 m (obr. 6: 1, 2; obr. 7). Steny mala viac-menej kolmé; rovné dno sa nachádzalo v hĺbke 30 cm od úrovne piesčitého podkladu. Pec vo východnom rohu s nápadne úzkym otvorom mala dno (120×110 cm) smerom od ústia (5 cm nad úrovňou chaty) mierne vyzdvihnuté (10 cm). Zrútené steny a klenba pece dosahovali výšku až 40 cm. Kolové jamy v strede dvoch kratších stien a v prostriedku chaty boli jednak vyhrotené (kolová jama c), jednak naspodu v profile rovno zrezané (kolová jama a). Dve väčšie jamy podobne ako v dvoch predchádzajúcich objektoch boli v západnom a južnom rohu chaty, pričom jama 2 dosahovala svojím okrajom južný roh. Bola nepravidelného oválneho pôdorysu o rozmeroch 1,50×0, 95 m, hlboká 30 cm; dno mala zaoblené (obr. 8: 2). Stredoveké črepy sa v nej nenašli, zato pochádza z nej halštatská bronzová ihlica s guľatou hlavicou. Jama 1 v západnom rohu mala kruhovitý tvar (1,35×1,35 m), bola hlboká až 50 cm; šikmé steny s menším, vodorovným dnom vytvárajú uhol ca 45° (obr. 8: 1). Vyznačovala sa veľkým množstvom črepov a zvieracích kostí (hlavne pri dne). Z obsahu okrem keramických úlomkov si pozornosť zasluhujú zlomok železných ovčiarskych nožničiek s ostrím od rukoväti v pravom uhle odsadeným a železný nôž s čiastočne prehnutým chrbtom o dĺžke 14,6 cm. Okrem jamy 1 vo väčšom množstve sa nachádzali črepy aj v severnom rohu chaty na úrovni podlahy.

Prítomnosť okrajov ukazuje, že podobne ako v predchádzajúcich chatách aj v tejto bolo zastúpených pomerne málo keramických výrobkov (6 nádob). 1. Šikmo nahor vytiahnutý zosilnený okraj z hrncovitej nádoby tehlovohnedého vypálenia. Pod hrdlom postupne pod sebou sú vodorovná ryha, rad obličkovitých vrypov a zväzok širokých plytkých vodorovných rýh (obr. 10: 10). 2. Vodorovne von vytiahnutý, na vnútornej strane zosil-

Obr. 3. Chotín II, stredoveké chaty. 1 — pec v chate I (vedľa žiarový hrob 194); 2 — celkový pohľad na chatu I.

nený okraj z veľkej hrncovitej nádoby do tmavopopolava vypálený. Horná časť okraja modelovaná do dvoch širokých plytkých žliabkov; pod hrdlom rad zvisle postavených obličkovitých vrypov. Pod touto výzdobou zachovaný povrch je zdobený hustými, vodorovnými ryhami (obr. 10: 11). 3. Šikmo nahor vytiahnutý zosilnený okraj z hrncovitej nádoby, šedo až tmavopopolavo vypálený. Pod hrdlom zväzok troch vodorovných rýh (obr. 10: 12). 4. Zosilnený, rovno zrezaný okraj z menšej hrncovitej nádoby. Farba tehlovošedá s tmavšími, popolavými fľakmi (obr. 10: 13). 5. Zosilnený, šikmo von vytiahnutý okraj z hrncovitej nádoby, vypálenej do šeda. Pod okrajom je pretiahnutá vlnovka a rad vodorovných rýh (obr. 10: 14). 6. Vodorovne von vytiahnutý, zosilnený okraj z hrncovitej nádoby, veľmi dobre vypálený do tehlovočervenej farby. Pod hrdlom je náznakovitá vlnovka, pod ňou sa nachádzajú ryté, vodorovné čiary (obr. 10: 15).

Pred opisom priekop treba zdôrazniť celkový charakter náleziska. Už sme spomenuli, že z osady sa zachovala pravdepodobne iba východná, okrajová časť, kým jej ťažisko ležalo západne, na mierne sa zvažujúcej dune pozdĺžneho tvaru, kde predpokladáme aj centrum halštatského žiarového pohrebiska. Na svahu boli od konca minulého storočia postupne zakladané vinohrady, takže výskum týmto smerom nebol možný. Opačným smerom od duny a severným smerom od bývalej osady sú miestami aj teraz neobrábateľné plytčiny močaristého rázu. Plošný odkryv pohrebiska na dvoch veľkých susedných plochách (A, B) umožnil odkryť časť väčšieho systému priekop. Získaný priebeh jednotlivých ramien (A, A_1, A_2, B, C, D, D_1, D_2, E, E_1, E_2, E_3, E_4, F, G, G_1, I, J, K, L, M) ukazuje, že ide zhruba o štvoruholný priebeh priekop, pričom jednotlivé ramená sa buď križujú, alebo sú v pravom uhle zahnuté (obr. 1). Pokiaľ odkrytá plocha dovoľuje posúdiť situáciu, zdá sa, že ramená, smerujúce k uvedeným i dnes močaristým plochám boli pôvodne ukončené postupným vyklinovaním (bezpečne sa vyklinujú na piesočnatom podklade ramená A a J a pravdepodobne aj čiastočne zachytené ramená E_2 a L). Nie je vylúčené, že pôvodný systém sa čiastočne líšil od výskumom zachyteného stavu, pretože priekopy majú nejednotnú hĺbku a ich dná sú prispôsobené väčšinou úrovni piesčitého podkladu, do ktorého sú miestami len mierne zapustené (možno predpokladať napr. pôvodné spojenie priekop E a E_1), miestami sú však značne hlbšie (obyčajne tam, kde sa križujú: B—G—G_1—120 cm; D—D_1—D_2—150 cm). Šírky priekop na úrovni piesčitého podkladu tiež neboli jednotné; dosahovali miestami až 1,75 m (A, G). Výplň sa vždy ostro líšila od podkladu a bola tmavočierna, blatistá. Nálezy v priekopách sa sústreďovali vždy v blízkosti zachytených chát, teda aj okraju osady (ramená A, A_1, A_2, B, C, D, západná časť G) a len ojedinele sa vyskytli vo vzdialenejších častiach. Podľa uloženia dostali sa tam buď s okolitou kultúrnou pôdou pri zrovnaní

terénu pravdepodobne až po zaniknutí osady (sem patria drobné odpadové črepy zo žiarového pohrebiska s opotrebovanými hranami, ako aj stredoveké podobne zachované; ich charakter sme už zdôraznili), alebo boli tam vhadzované počas jestvovania osady; v tomto prípade ide predovšetkým o nálezy priamo z dna alebo z blízkosti dna určitého ramena priekopy (obr. 11). Tieto posledné (črepy a aj zvieracie kosti, najmä z koní) pochádzajú z niekoľkých miest akoby hromád. Na odkrytej ploche dali sa rozpoznať hlavne tri miesta, na ktorých sa sústreďovali v blízkostiach dna kostené nálezy (uvádzame ich ako dôkaz, že priekopa bola počas jevstvovania osady otvorená): na rozhraní ramien D—D_1—D_2 v úseku vymedzenom sondami V a VI bolo menšie množstvo zvieracích kostí voľne porozhadzovaných. To isté sa dalo pozorovať v ramene A na úseku vymedzenom sondami IX—XIII. Najviac kostí sa však našlo v západnej časti priekopy G v blízkosti chaty I (úsek XXX—XXXI). Podobne sa dalo zistiť aj sústredenie črepov; tieto sa však rovnomernejšie nachádzali. Zoskupenie stredovekých črepov vykazovala severná časť ramena A (úsek XLII—XLV), ktoré miesto ako najbližšie ku chate II tiež naznačuje, že rozbité nádoby boli počas jestvovania osady vhadzované do okolitých priekop. Tu bola nájdená aj drobivá železná troska vo váhe asi 3 kg (sonda XLII).

Zostáva napokon zmieniť sa o *význame a účele priekop*, ako sa javí vo svetle nálezových okolností. Ukázali sme, že priekopy boli počas jevstvovania osady otvorené. Jednotlivé ramená, ktoré sa vyklinujú smerom k blízkemu močaristému okoliu, ako aj spodnú časť ich výplne uvedeného charakteru možno si vysvetliť tak, že priekopy predstavujú zvyšky odvodňovacieho systému, vybudovaného na tej strane osady, ktorá bola vystavená prípadným povodniam Žitavy.[3] Niekoľko desaťročí trvajúce skúmanie stredovekých osád v Karpatskej kotline zatiaľ neumožnilo odkryť v tejto oblasti podobný odvodňovací systém, i keď zprávy o priekopách sa uvádzajú.[4] Pomer chát ku priekopám okrem keramického a iného materiálu určuje najmä postavenie chaty I. Na základe vzájomného vzťahu tohto objektu a ramien A, A_1, B, G_1 možno usudzovať že v dobe ich vyhlbovania chata už jestvovala. V súvislosti s týmto nie je vylúčené, že vnútorný, akoby uzavretý systém, tvorený priekopami A, A_1, A_2, B, C, F, H, I, J, K, L, M, nie je súčasný s väčším tiež štvorcovým systémom, neúplnejšie zachyteným ramenami D, D_1, D_2, E, E_1, E_2.

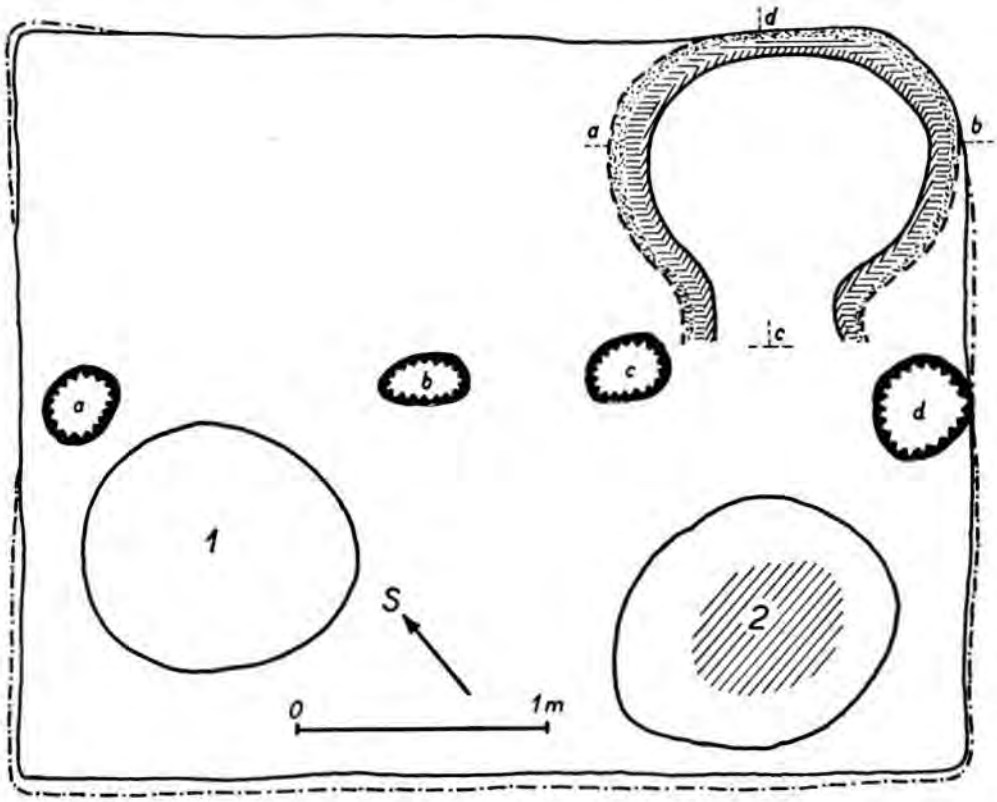

Obr. 4. Chotín II, stredoveké chaty. Pôdorys chaty I na úrovni piesčitého podkladu.

V tomto prípade by sa mohlo uvažovať o dvoch postupných fázach ochranných prác pri osade, čo by bolo v súlade aj so skutočnosťou, že chata v dobe mladšieho doplnenia priekop bola už postavená.

Objavené *tri chaty* na okraji osady[5] sa vyznačovali rovnakým tvarom, približne rovnakými rozmermi a jednotnou vnútornou úpravou. Zachované steny vo všetkých troch prípadoch boli viac-menej kolmé na dno. V strede dvoch protiľahlých kratších strán sa nachádzali kolové jamy so zahrotenými dnami nejednotnej hĺbky (od 24-64 cm); v strede osi, spojujúcej tieto jamy, v dvoch prípadoch sa ukázala ďalšia jama (chaty II, III), v jednom prípade dve kolové jamy (I), ale rozdiely vo veľkostiach kolových jám pri stranách a v strede objektov s výnimkou chaty I neboli patrné.[6] Vo východných rohoch sídelných jám boli pece zhruba kruhového pôdorysu, svojimi otvormi smerujúce k protiľahlej stene. Vždy sa našli na vnútornom priestore chát. Boli postavené vždy o niečo vyššie než bola úroveň dna chaty. Mazanica zo zrútených klenieb prezrádza hrubšiu prútenú konštrukciu a nižšiu klenbu, zhotovenú z ílovitej pôdy, nachádzajúcej sa pod vrstvami naneseného piesku na celej výskumom odkrytej ploche.[7] Vo všetkých troch chatách sa našli dve menšie jamy, obidve umiestené na opačných poloviciach chát, ako boli pece. Ich bližší účel nedovolili zistiť nálezové okolnosti

Výskum slovanských a stredovekých osád sa u nás systematickejšie robí iba v poslednom desaťročí; sídliskové nálezy sú však známe už dávnejšie.[8] Na Slovensku sa zatiaľ uvádzajú zvyšky sídelných jám pri Devínskej Novej Vsi zo staršej doby hradištnej.[9] Prvý, dôkladne zachytený nález staroslovanského obydlia predstavuje objav V. Budinského-Kričku v Prešove, kde sa našla zemnica štvorcového pôdorysu s pecou kamennej konštrukcie v západnom rohu stavby.[10]

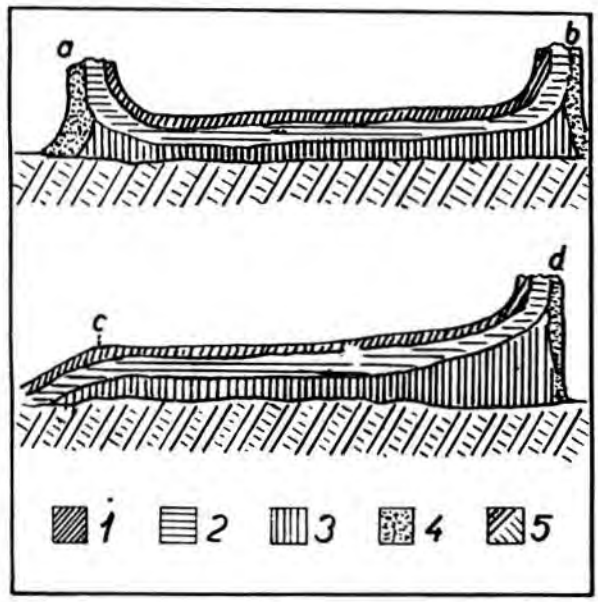

Obr. 5. Chotín II, stredoveké chaty. Profily pece v chate I: 1 — do červena vypálená časť; 2 — ílovitá pôda, z ktorej bola zhotovená pec; 3 — černozem, vyvýšená časť, na ktorej bola pec zhotovená; 4 — úlomkovitá mazanica z klenby pece; 5 — piesčitý podklad.

Obr. 6. Chotín II, stredoveké chaty. 1 — pohľad na chatu III; 2 — pec po odstránení zrútenej klenby v chate III.

Na dne zemnice sa našlo množstvo menších kolových jamôk v určitých zoskupeniach,[11] ale dve väčšie protiľahlé kolové jamy, ktoré naznačujú s určitými obmenami pravdepodobne aj spôsoby úpravy nadzemných častí v zemnici, neboli objavené. Najbližšiu analógiu k nim nachádzame v Maďarsku na osade Tiszalök-Rázompuszta, kde chaty so zrubovou konštrukciou.[16] Počiatočný stav sídliskových výskumov v Karpatskej kotline nám však predbežne nedovoľuje vymedziť určitý typ ako charakteristický pre jednotlivé oblasti, i keď sa zdá, že uvedené obydlia, t. j. polozemnice, budú aj na Slovensku početnejšie zastúpené predovšetkým v rovinatých oblastiach, kým zrubové

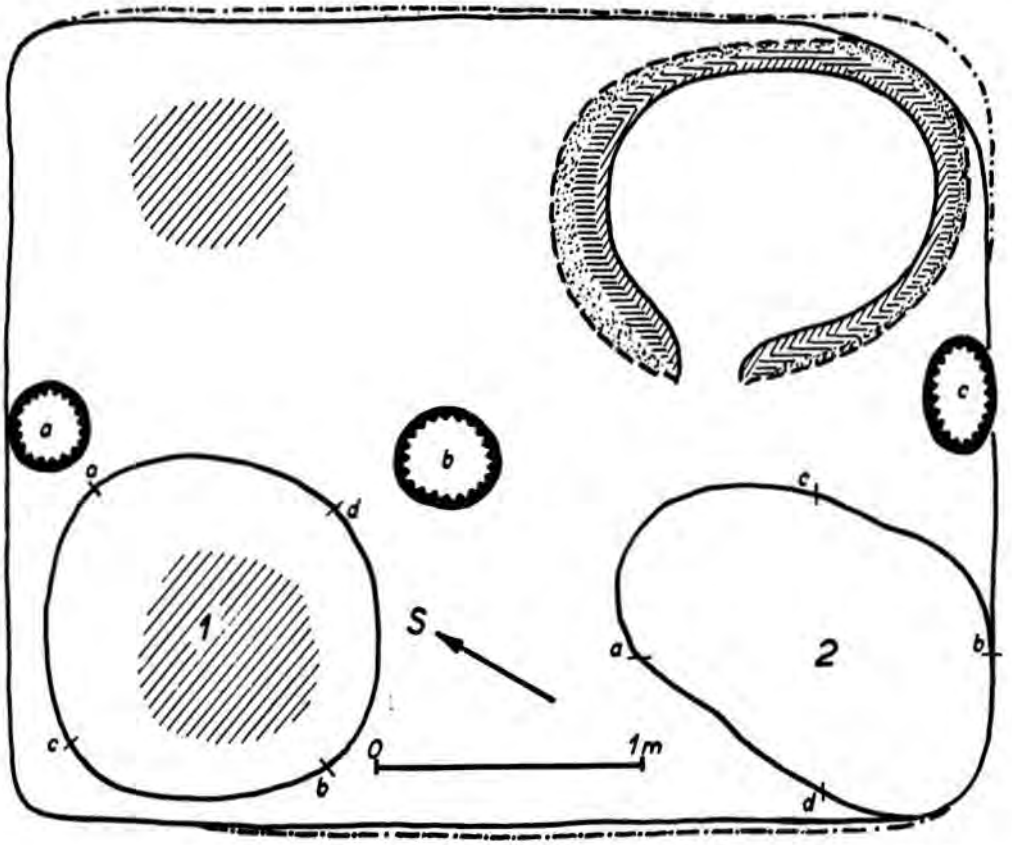

Obr. 7. Chotín II, stredoveké chaty. Pôdorys chaty III na úrovni piesčitého podkladu.

väčšie množstvo odkrytých chát z toho istého obdobia sa vyznačuje jednotným systémom dvoch, prípadne troch kolových jám.[12] Z východných analógií v staršej dobe v Poltavskej oblasti na hradisku Opošnija mali tri zemnice dve kolové jamy v strede dvoch kratších strán, pričom aj pece boli vždy vo východnom rohu zemníc, ako boli zistené aj v chatách v Chotíne.[13] V Sovietskom sväze rozoznávajú zhruba dva základné typy slovanského a stredovekého obydlia; uvedené chaty - zemnice, prip. polozemnice, ako typické sú dokázané pre južné oblasti a zrubové stavby na úrovni terénu pre severné kraje. Oba typy sú doložené mnohými výkopmi. K prvému patria aj polozemnice so zrubovým obložením stien, datované už do 9. stor.[14] V Poľsku popri iných stavbách majú prevahu zrubové chaty postavené na povrchu[15] a z Čiech a Moravy sa zatiaľ uvádzajú taktiež väčšinou môžeme predpokladať v severnejších horských krajoch.[17]

Okrem tvaru, rozmerov a spôsobu úpravy nadzemných častí k slovanským objektom má pravdepodobne vzťahy aj vnútorná úprava chát. V našom prípade nám dávajú o nej predstavu vždy dve jamy vyhĺbené v podlahe. Nachádzajú sa vždy na protiľahlej polovici chaty, ako bola pec. Na osade v Tiszalöku—Rázompuszte boli v chatách iba po jednej; vždy sa našli blízko vchodov do objektov.[18] Jamy na vnútornom priestore chát tzv. „chozajstvennyje" sa uvádzajú aj z okruhu stavieb typu romensko—borševského z VIII.-X. stor. na ľavom brehu Dnepra.[19] Boli tiež vždy v jednom rohu chaty alebo v blízkostiach pecí. V Bíline v Čechách sa v chate z XI. stor. zachytené dve jamy výrazne líšili svojimi hĺbkami (45 cm, 10 cm).[20] I tieto pomerne vzdialené analógie sved-

čia o vyvinutej predstave o vlastných obydliach a súvisia s využitím vnútorného, pomerne malého priestoru z hľadiska maximálnej účelnosti.[21]

Pece a ohniská v príbytkoch uvedeného typu sa nachádzajú obyčajne v niektorom rohu a otvormi sú obrátené väčšinou kolmo k protiľahlej strane.[22] Do tohto zapadajú aj tri pece, objavené na osade v Chotíne, ktoré sú zhruba kruhového tvaru, bez kamennej konštrukcie.[23] V okruhu severných nadzemných zrubových stavieb v Starej Ladoge pre staršie horizonty sú typické pece v strede chát, v mladších sa nachádzali už v rohoch oproti vchodom.[24] V našich peciach sa nenašli zvláštne otvory pre dym; I. M é r i predpokladá, že dym takýchto pecí sa vpúšťal vlastným otvorom do vnútra chát, pretože ani v pomerne zachovanejších peciach nezistil zvláštny otvor pre dym.[25] V skupine spomenutých zrubových stavieb pece boli vždy v blízkostiach vchodov tak, že ústia pecí sa nachádzali pri vchodoch do chát.[26] V tomto prípade sa skutočne môže uvažovať o prípadnom vyvedení dymu vlastným otvorom pecí do chát; mnohé výskumy staroslovanského obydlia však svedčia o tom, že tento princíp nebol všade zachovaný a ide pravdepodobne iba o lokálnu odlišnosť vnútorných úprav.

Pri rekonštrukcii nadzemnej časti stredovekých chát v Chotíne vzhľadom na rovnaké nálezové okolnosti možno sa pridržať schémy, ktorá sa pri podobných objektoch udáva z Borševa na strednom

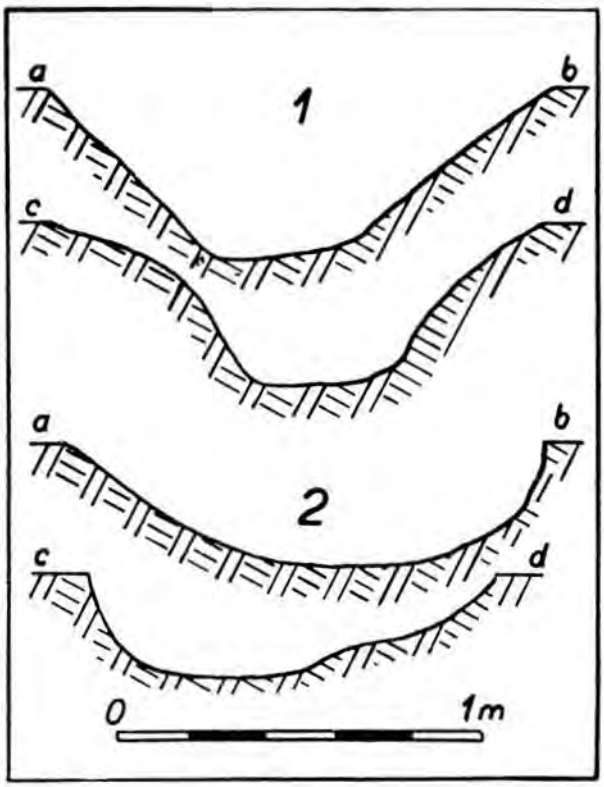

Obr. 8. Chotín II, stredoveké chaty. Rezy kultúrnymi jamami 1 a 2 z chaty III.

Obr. 9. Chotín II, stredoveké chaty. Nádobka z kultúrnej jamy 2 z chaty I.

Done, s rozdielom azda vo vlastnom pokryve.[27] O hrúbkach stĺpov tvoriacich strechu nás informujú novšie nálezy z Maďarska, kde sa zo zrútenej nadzemnej časti zachovala guľatina o ø 5—10 cm.[28]

Okrem už opísanej keramiky vyvinutého mladohradištného rázu vo všetkých troch chatách boli objavené *črepy z nádob* so zosilneným, väčšinou vodorovne dovnútra vtiahnutým okrajom, na dvoch protiľahlých stranách s dvojitým zvislým prevŕtaním, niekedy aj s lalokovitými výbežkami pri vývrtoch. Zachovali sa iba okraje, celé nádoby nebolo možné zostaviť. V niekoľkých prípadoch boli aj zdobené pod ústím plytko rytými vodorovnými líniami vo vyhotovení obvyklom na mladohradištnej keramike. Ani svojím materiálom a spracovaním povrchu sa nelíšia od ostatných keramických výrobkov z chát a priekop. Na výskyt tohto tvaru v Karpatskej kotline prvýkrát upozor-

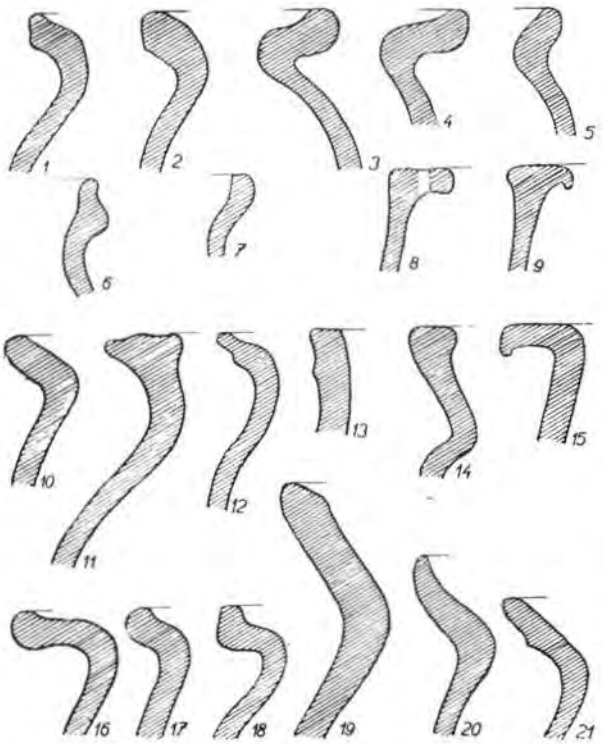

Obr. 10. Chotín II, stredoveké chaty. 1—9 — typické okraje z chaty I; 10—15 — okraje z chaty III; 16—21 — okraje nádob z priekop.

nil J. Höllrigl.[29] K. Szabó považuje tento tvar za typický pre sídliská na Alfölde v XII.—XIII. stor.[30] Najnovšie sa s podobnými kotlíkovitými nádobami zaoberal B. Szőke; pripisuje ich v rámci Karpatskej kotliny maďarskému etniku. S nim sa prvýkrát objavujú na tomto území.[31] Podľa B. Szőkeho prekonali až 500 ročný vývoj, avšak jednotlivé vývojové fázy vôbec nevymedzuje.[32] Zo slovenských nálezov vyskytli sa v chatách v Hurbanove (Abadomb) z podobných nádob so sprievodným materiálom, datovateľným do XII. stor. V hromadnom náleze v Bratislave, pravdepodobne z hrnčiarskej pece, rozoznáva A. Pfffl *tri druhy keramiky*.[33] Celú súpravu, v ktorej boli zastúpené aj kotlíkovité nádoby uvedeného tvaru, považuje za výrobky včasne gotického hrnčiarského remesla.[34] K novým slovenským nálezom pristupujú ešte okraje kotlíkovitých nádob z Bohatej, Holiar a Patiniec.[35] I keď možno súhlasiť s B. Szőkem, ktorý v kotlíkovitých nádobách vidí východnú zložku v uvedenom zmysle, rozhodne bol to však iba počiatočný impulz, s ktorým môžeme pri rozšírení tohto tvaru počítať. Chotínske nálezy svojím materiálom, zapadajúce do bežných výrobkov a svojou výzdobou mladohradištného rázu, už v tomto období nijak nevybočujú z inventára súčasných severnejších slovanských lokalít. Týmto ešte väčšmi vystupuje do popredia nutnosť typologického rozpracovania výskytu tohto svojrázneho tvaru, pričom, ako to z načrtnutého problému vyplýva, dôležitosť budú mať predovšetkým okrajové oblasti Karpatskej kotliny.

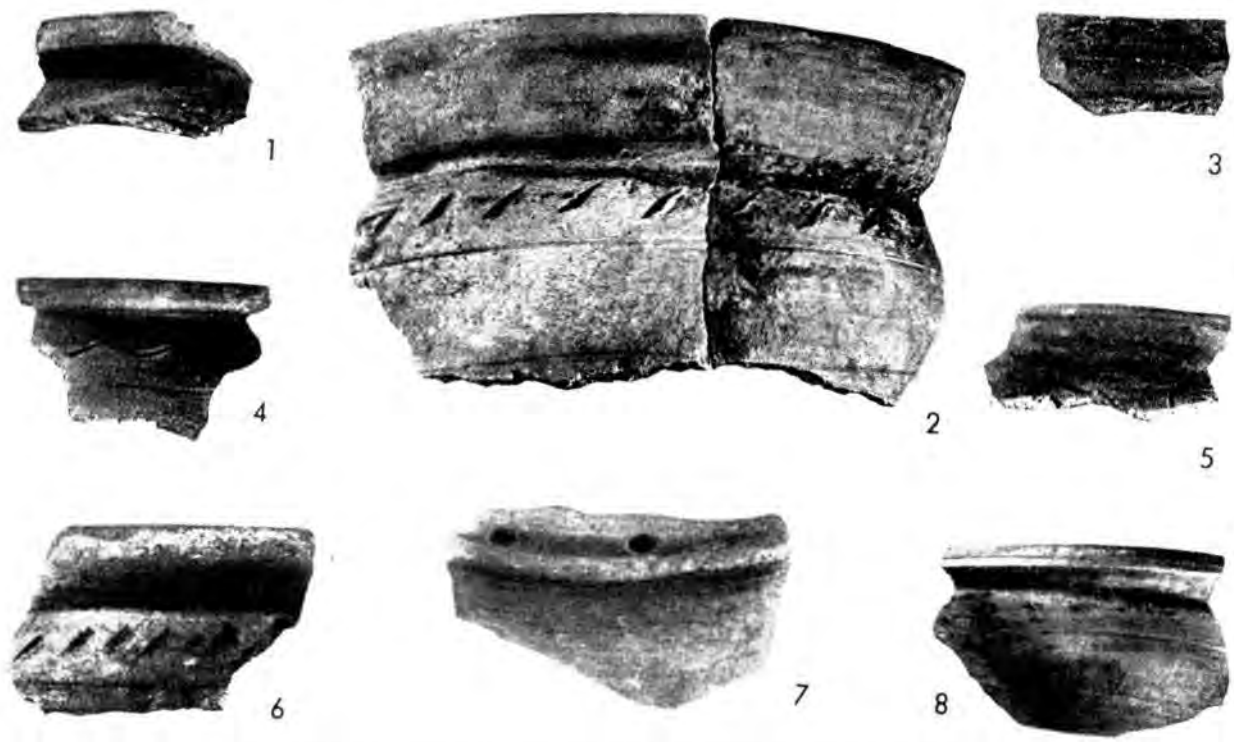

Obr. 11. Chotín II, stredoveké chaty. Nálezy v priekopách.

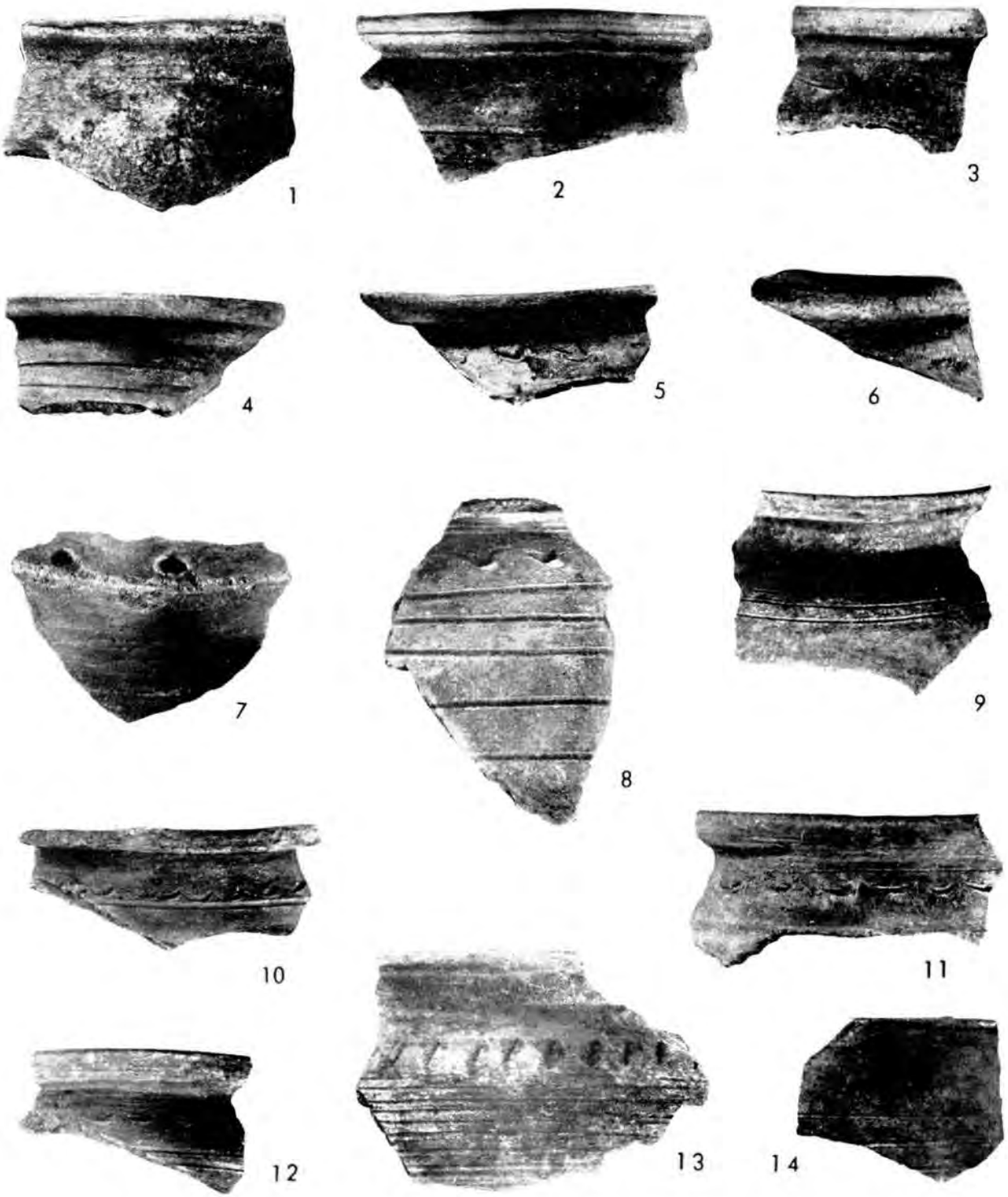

Obr. 12. Chotín II, stredoveké chaty. 1—6 — črepy z chaty I; 7 z chaty II; 8—14 — črepy z chaty III.

K stredovekým nálezom z Chotína pristupuje aj nález mince, bohužiaľ nie z uzavretého objektu. V sonde XXIII/4 m, približne na mieste, kde sa vyklinuje priekopa A_2, bola nájdená v hĺbke 25 cm medená minca Štefana IV. (1162—1163)[36] (obr. 13). Minca ako aj keramické výrobky umožňujú datovať chaty do XII., príp. do začiatku XIII. stor.[37]

Záverom by sme chceli ešte povedať o charaktere osady, ku ktorej zachytené chaty patria. B. Szőke predpokladá, že väčšina sídlisk pozdĺž vodných tokov bola v tomto období obývaná iba

Obr. 13. Chotín II, stredoveké chaty. Medená minca Štefana IV. (1162—1163).

krátky čas, avšak periodicky vždy v zimnom období, čo dáva do súvislosti s charakterom hospodárskeho života obyvateľov.[38] Podľa M. Belényesiho dokonca v XII. stor. takéto osady mali význam len ako prezimovacie stanice.[39] O veľkosti osady v Chotíne, ktorá bola v strede pravdepodobne značne hustejšie osídlená než na odkrytom úseku, nám dáva predstavu odvodňovací systém, vyžadujúci si nákladnejšie práce a teda naznačujúci zároveň užšiu spätosť obyvateľov k vlastnej osade.[40] Skorej sa zdá teda pravdepodobným, že osada bola pevne viazaná spolu s obyvateľmi na stále miesto, na jednej strane výhodné, na druhej však nie, čo si vyžiadalo aj práce uvedeného rozsahu, t. j. vybudovanie prvého známeho spôsobu odvodňovacích prác v Karpatskej kotline vôbec.

Poznámky

[1] Stredoveké chaty spomína v týchto miestach už M. Dušek, *Sídliště z doby laténskej v Chotíne na Slovensku*, AR VIII, 1956, 678. Pozri tam bližšie aj o nálezisku.

[2] Napr. v kultúrnej jame 2 chaty III nebola nájdená stredoveká keramika, zato pochádza z nej bronzová ihlica s guľatou hlavicou z halštatského obdobia.

[3] Porovnaj starší tok rieky Žitavy. Vl. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Praha a Bratislava 1932, obr. 6.

[4] Pri výskume stredovekej osady nachádzajúcej sa v podobnom zemepisnom prostredí v Tiszalöku-Rázompuszte v Maďarsku objavili „jarky rôznych smerov", s nálezmi črepov a zvieracích kostí, ktorých šírka v hĺbkach 50—60 cm sa pohybovala od 40 do 60 cm. Jedna časť bola bezpečne stredoveká. Nezachytenie celkového priebehu bolo tu pravdepodobne podmienené značnou intenzitou osídlenia. Porovnaj o tom I. Méri, *Beszámoló a Tiszalök-Rázompusztai és Türkeve-mórici ásatások eredményeiről*, I. AÉ, 1952, 52. V Šarovciach zachytil B. Novotný časť navzájom pravdepodobne križujúcich sa priekop azda z podobného systému, avšak bez črepových nálezov (uvádzame s jeho súhlasom). Stredoveké črepy datujú však ďalší nález v Dubnici n/Váh. (lok. Podkvášovec), kde ich získal A. Petrovský-Schichman z profilov azda podobných priekopám (podľa jeho oznámenia).

[5] Chaty možno jednoznačne určiť ako okrajové, pretože severným a východným smerom od nich bol urobený plošný odkryv do vzdialenosti 45—75 m bez ďalších nálezov sídliskových jám. Pozri obr. 1.

[6] V tomto objekte hĺbky dvoch kolových jám pri stenách boli väčšie (a — 44 cm; b — 64 cm) než hĺbky kolových jám vo vnútri chaty (c — 30 cm; d — 32 cm). Možno, že ide o dodatočné podopretie nosnej osi sedlovitej strechy.

[7] S týmto súvisia azda niektoré väčšmi vyhĺbené miesta v jednotlivých ramenách, kde sa táto stavebná hmota pravdepodobne aj dobývala.

[8] Prehľad slovanských sídliskových nálezov a ich hodnotenie z hľadiska veľkomoravského osídlenia Slovenska podáva J. Dekan, *K problémom slovanského osídlenia na Slovensku*, Historica Slovaca VI—VII, 1948—49, 55—82.

[9] Na sídlisku v Ďalších Topolitiach boli zachytené spodné časti príbytkov s ohniskami. Rozmery najzachovanejšej jamy kruhového tvaru s ohniskom pri stene (400×360 cm) naznačujú malé objekty (J. Eisner, *Sídliště ze starší doby hradištní v slovenském Pomoraví*, PA XLII, 1939—46, 94—105).

[10] V. Budinský-Krička, *Nález staroslovanskej zemnice v Prešove*, AR VII, 1955, 495, obr. 293.

[11] Podobné jamky sa často uvádzajú vo vnútri chát a vysvetľujú sa ako zvyšky po vnútornom zariadení. Porovnaj napr. J. Kudrnáč, *Slovanská obydlí na hradišti v Klučově*, AR VII, 1955, 63.

[12] I. Méri, c. d., obr. 2.

[13] I. I. Ljapuškin, *Materiali k izučeniju jugo-vostočnych Slavjan VIII.—X*, vv. Kratkije soobščenija I. I. M. K XII, 1946, 120.

[14] P. P. Jefimenko a P. N. Tret'jakov, *Drevnerusskoje poselenije na Donu*, Materiali i issledovanija po archeologii SSSR 8, 55.

[15] W. Hensel, *Historia kultury materialnej dawnej Słowiańszczyzny*, Poznań, 1951, 141.

[16] Všetky nálezy pochádzajú z novších výskumov. Porovnaj napr. Kouřim (M. Šolle, *Výzkum na kouřimské akropoli*, AR IV, 1952, 282—89); Praha (B. Novotný, *Výzkum na Týnském dvoře v Praze*, AR IV, 1952, 413 a nasl.); Starý Loket (Fr. Prošek, *Zbytky slovanského zrubu na Starém Lokti u Jenišova—Tašovic*, AR IV, 1952, 452—53); Klučov (J. Kudrnáč, c. d. 61—75); Bílina (Zd. Váňa, *Přemyslovská Bílina*, AR V, 1953, 481 a nasl.).

[17] Chaty a osady, preskúmané v poslednej dobe na juhozápadnom Slovensku (zatiaľ nepublikované), naznačujú, že aspoň pre túto oblasť musíme počítať väčšinou so stavbami, na aké sa prišlo aj v Chotíne: Hurbanovo—Abadomb (výskum P. Čaplovića); Nižná Radvanka, Nitriansky Hrádok—Vysoký breh, Bešeňov—Malomgát (výskumy A. Točíka); Svodov, Šarovce I (výskumy B. Novotného). Sú to dobové jednak staršie, jednak súčasné stavby a ako nálezové celky umožnia aj bezpečnejšie datovanie sídliskovej slovanskej a stredovekej keramiky (lokality uvádzame so súhlasom vedúcich výskumov).

[18] I. Méri, c. d., 60.

[19] I. I. Ljapuškin, *Ranneslavjanskije poselenije dnep-*

rovskogo lesostepnogo levoberežija, Sovetskaja Archeologija 16, 1952, 22.

[20] Zd. Váňa, c. d., 483.

[21] Princíp umiestnenia dvoch menších jám na vnútornom priestore chát bol známy už aj v praveku. Na mladohalštatskej osade v Seredi boli v kolových chatách zistené v dvoch prípadoch tiež dve kultúrne jamy; v jednej z nich sa našla zásobnica (J. Paulík, *Halštatská a halštatsko-laténska osada pri Seredi*, Slov. arch. III, 1955, 146).

[22] Pece vstavané do stien chát sa v Chotíne nevyskytli. Na osade Tiszalök-Rázompuszta boli však jedným z dvoch typov; I. Méri (c. d.) im pripisuje v rámci výskytu na jednej lokalite chronologickú platnosť.

[23] Na juhozápadnom Slovensku pece kamennej konštrukcie boli objavené zatiaľ iba v Hurbanove (Abadomb).

[24] J. Borkovský, *Obytné stavby slovanské v nových archeologických objevech*, Český lid 41, 1954, 61.

[25] I. Méri, c. d., 59.

[26] V. A. Petrov, *Staraja Ladoga*, Kratkije soobščenija I. I. M. K XI, 35.

[27] P. P. Jefimenko a P. N. Trefjakov (c. d. 28, obr. 13) dávajú podobné stavby do súvislosti so súčasnými hospodárskymi budovami.

[28] J. Nováki, *Árpádkori lakóház Répcevisen*, AÉ 83, 1956, 51. Pri uvádzaní analógií sme si uvedomili skutočnosť, že často šlo o vzdialené a dobove tiež rozdielne vzťahy. Bolo nám aj známe, že v XII. a zač. XIII. stor., kam osadu časove radíme (pozri v texte), chaty objavené v Chotíne z hľadiska vývinu stavebnej techniky vo väčších centrách predstavujú už iba typický spôsob stavieb pre určitý stupeň vidieckeho hospodárskeho života. Toto však nie je prekážkou, aby sme aj v našich chatách nevideli spôsob bývania úzko spätý s predchádzajúcim vývojom v slovanských oblastiach. Zvlášť výrazne sa to javí najmä popri skutočnosti, že v XI.—XIII. stor. za typicky maďarské obydlia sa udávajú chaty o Ø 5—8 m, kruhového tvaru (buď šiatre alebo chaty s pevnejšou konštrukciou z trstiny, príp. prútia). K. Szabó, *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei*, Budapešť 1938 23.

[29] J. Höllrigl, *Árpádkori keramikánk*, AÉ 46, 1932—33, 93.

[30] K. Szabó, c. d., 17.

[31] B. Szőke, *Cserépbográcsaink kérdéséhez*, AÉ 82, 1955, 90.

[32] B. Szőke, c. d., 90.

[33] A. Piffl, *K nálezu na Primaciálnom námesti v Bratislave*, Pamiatky a múzea I, 1951, 64.

[34] A. Piffl, c. d., 63.

[35] Na tieto nálezy nás upozornil T. Kolník.

[36] E. Kolníková, *Súpis mincí uložených v Archeologickom ústave SAV v Nitre*, Študijné zvesti AÚ—SAV 1—1956, 52.

[37] Pozri podrobný popis keramiky na str. 223—226.

[38] B. Szőke, c. d., 98.

[39] M. Belényesi, *Adatok a tanyakialakulás kérdéséhez*, Budapešť, 1948. Poznáme len z cit.

[40] Okolité duny na veľkom rozsahu smerom južným a juhozápadným poskytovali prinajmenej podobné priaznivé podmienky pre osídlenie a všetky naraz nemohli byť obsadené, ako ani neboli, ani v zimnom intezívnejšom osídlení osád, čo napokon vzhľadom na podobný zemepisný charakter čiastočne možno pripustiť aj pre našu oblasť.

Mittelalterliche Hütten in Chotín

Jozef Paulík — Emil Rejholec

Bei der im J. 1956 systematisch durchgeführten Ausgrabung des hallstättischen Brandgräberfeldes in Chotín wurden 3 mittelalterliche Hütten und ein System von Gräben entdeckt, welche mit einer mittelalterlichen Besiedlung zusammenhängen.[1] Auf der abgedeckten Fläche wurde wahrscheinlich der nordöstliche Teil der Siedlung erfasst. Bei der Eintiefung der Hütten und Gräben wurden viele Brandgräber vernichtet.[2]

Hütte I/56 (Bild 3: 2 und Bild 4) war ein Halbgrubenhaus von rechteckiger Form, mit senkrechten Wänden auf geradem Boden, mit der Tiefe von 80 cm unter dem Terrain. In der östlichen Ecke war ein runder Ofen (Bild 3: 1). Auf der durch die Mitte der kürzeren Seiten geführten Achse waren 4 Pfostenlöcher. In der Süd- und Nordwestecke der Hütte waren Kulturgruben von unregelmässiger Form. Die Verschüttungsschicht der Hütte enthielt eine grössere Menge Scherben und Knochen, welche uneinheitlich niedergelegt waren. Aus der Kulturgrube 2 stammt ein kleines Gefäss mit einem Töpferzeichen am Gefässboden (Bild 9). Von den übrigen Funden führen wir auf Bild 10: 1—9 typische Mundsaumränder an.

Hütte II/56 unterschied sich von der vorhergehenden nur durch die Zahl der Pfostenlöcher. Im Innenraum der Hütte war nur ein Pfostenloch. Ein kesselartiges Gefäss aus dem Fundgut ist durch seine Mundsaumränder typisch.

Hütte III/56 (Bild 6 und Bild 7) war den vorhergehenden Hütten sowohl in den Ausmassen, als auch in der Innenausstattung ähnlich. Auf Bild 10: 10—15 sind typische Gefässränder aus der Hütte.

Die Gräben, ihre Bedeutung und Beschreibung. Die auf grosser Fläche flächenhaft geleitete Abdek-

kung des Gräberfeldes ermöglichte einen Teil eines grösseren Grabensystems abzudecken (Bild 1). Die Tiefe der Gräben ist nicht einheitlich und ihre Sohlen sind dem Niveau der Sandunterlage angepasst, in welche sie eingetieft sind. An den Stellen, wo sich die Gräben kreuzen, sind sie bedeutend tiefer (B, G — 120). Die Füllerde unterschied sich immer scharf von der Unterlage und war dunkelschwarz, kotig. Die Funde (Scherben und Knochen) in den Gräben konzentrierten sich immer in der Nähe der Hütten. Dies bestätigt, dass zur Zeit der Existenz der Siedlung die zerschlagenen Gefässe in die umliegenden Gräben geworfen wurden.

Einzelne Gräben, welcher sich in der Richtung zur nahen sumpfigen Gegend ziehen, ebenso auch der untere Teil der Verschüttungsschichten vom angeführten Charakter bestätigen, dass sie Reste eines Entwässerungssystemes vorstellen. Dieses war an jener Stelle der Siedlung angelegt, die eventuellen Überschwemmungen des Žitava—Flusses aussetzt war.[3]

Bei uns wird die Erforschung von slawischen und mittelalterlichen Siedlungen erst in den letzten Jahrzehnten durchgeführt, jedoch sind Siedlungsfunde schon länger bekannt.[8] In der Slowakei kennen wir Reste von Siedlungsgruben bei Devínska Nová Ves, welche der älteren Burgwallzeit angehören.[9] Den ersten gründlich erfassten Fund eines atslawischen Wohnhauses repräsentiert die Entdeckung V. Budinský-Kričkas in Prešov, wo ein Halbgrubenhaus von quadratischem Grundriss gefunden wurde.[10] In Ungarn hebt sich auf der Siedlung Tiszalök-Rázompuszta eine grössere Anzahl von Hütten mit einem einheitlichen System von zwei oder drei Pfostenlöchern hervor.[12] Von östlichen Analogien sind die Halbgrubenhäuser beachtenswert, welche auf dem Burgwall Opošnija[13] festgestellt wurden und in welchen die Anordnung der Pfostenlöcher und auch des Ofens mit jenen in den Hütten von Chotín übereinstimmt. Zu den slawischen Objekten hat ausser Form, Ausmassen und Herrichtungsart der über der Erde angelegten Teile auch die innere Hütteneinrichtung Beziehungen. Ähnlich eingetiefte Kulturgruben wie in Chotín wurden auch im Innenraum der Bauten der Romensko—Bolševskij—Type, aus dem VIII.—X. Jhd., am linken Dnjeprufer festgestellt.[19] Zwei Kulturgruben wurden auch in Bílin in Böhmen in einer Hütte aus dem XI. Jhd. erfasst.[20]

Ausser der Keramik von jüngerer burgwallzeitlicher Prägung (Bild 11 und 12) wurden auch Scherben von kesselartigen Gefässen mit verstärktem waagrecht eingezogenem Mundsaume entdeckt, welche an zwei gegenüberliegenden Stellen mit doppelter senkrechter Durchbohrung versehen waren. An einigen war die Verzierung mit jener auf der jungburgwallzeitlichen Keramik übereistimmend. Auf das Vorkommen dieser Form im Karpatenbekken machte zum ersten Mal J. Höllrigl[29] aufmerksam. K. Szabó betrachtet sie als typisch für die Siedlungen in Alföld aus dem XII.—XIII. Jhd.[30] B. Szöke schreibt die kesselartigen Gefässe im Rahmen des Karpatenbeckens dem magyarischen Ethnikum zu.[32] Wir geben die Möglichkeit zu, dass die Anregung zur Erzeugung dieser Formen aus dem Osten kommt, jedoch können sie, unserer Meinung nach, auf Grund der territorialen Verbreitung ihrer jüngeren Formen nicht als ein Element ausschliesslich des magyarischen Ethnikums betrachtet werden. Im slowakischen Fundgut erscheinen ähnliche Formen in Hurbanovo (Abadomb) mit Begleitmaterial aus dem XII. Jhd., weiter in Massenfunden in Bratislava (A. Piffl betrachtet die kesselartigen Gefässe als Erzeugnisse des frühgotischen Töpferhandwerkes[34]). Zu neueren Funden treten Funde aus Bohatá, Holiare und Patince[35] hinzu. Die Chotíner Funde weichen in diesem Abschnitt mit ihrer Verzierung von jungbronzezeitlicher Prägung überhaupt nicht vom Inventar der zeitgenössischen nördlicheren slawischen Lokalitäten ab.

Zu den mittelalterlichen Funden aus Chotín gehört auch der Fund einer Kupfermünze Stephans des IV. (1162—1163). Die Münze wie auch keramische Erzeugnisse ermöglichen die Datierung der Hütten in das XII., eventuell an den Anfang des XIII. Jhd.

Übersetzt von B. Nieburová

ZPRÁVA

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA LIMES ROMANUS V NITRE 17.—19. SEPT. 1957

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre usporiadal v dňoch 17.—19. sept. 1957 prvú tematickú konferenciu tohto druhu po oslobodení na Nitrianskom hrade za medzinárodnej účasti archeologických pracovníkov.

Zo zahraničia zúčastnili sa na konferencii: prof. dr. Hans Jürgen Eggers (Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte, Hamburg), prof. dr. Ion Nestor (Institut archéologique de l'Académie de la RPR, Bucureşti), prof. dr. Kazimierz Majewski (Instytut Historii Kultury Materialnej Polskej Akademii Nauk, Warszawa), doc. dr. Georg Kossack (Universitäts-Institut für Vor-und Frühgeschichte, München), doc. dr. László Barkóczi (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest), dr. S. Soproni (Ferenczy Károly Múzeum, Szentendre), dr. W. von Brunn (DAW Berlin), dr. E. Reinbacher (DAW Berlin), dr. H. Schubart (DAW Berlin), mgr. W. Bender (IHKM PAN, Warszawa) a mgr. J. Wielowiejski (IHKM PAN, Warszawa).

Z československých archeologických bádateľov boli prítomní: akademik J. Eisner (Slovanský ústav ČSAV), nestor našich archeológov, ďalej akademik J. Böhm (Archeologický ústav ČSAV, Praha), akademik J. Filip (Prehistorický ústav KU, Praha), prof. dr. F. Kalousek (Filozofická fakulta, Brno), prof. dr. G. Hejzlar (Seminár pre klasickú archeológiu, Brno), prof. dr. V. Ondrouch (UK, Bratislava), dr. J. Neustupný (Národní museum, Praha), dr. J. Poulík (Archeologický ústav ČSAV, Brno), dr. B. Svoboda (AÚ ČSAV, Praha), doc. dr. B. Novotný (UK, Bratislava), dr. O. Pelikán (UK, Bratislava), dr. V. Hrubý (MM Brno), dr. F. Křížek (Brno), dr. Ľ. Kraskovská (SM Bratislava), dr. P. Oliva (Historický ústav ČSAV, Praha) a iní.

Okrem vedeckých a odborných pracovníkov Archeol. ústavu SAV v Nitre zúčastnili sa na konferencii aj poslucháči archeológie Komenského univerzity v Bratislave.

Na slávnostnom otvorení prítomní boli akademik Andrej Siráckyy, predseda SAV, a akademik Ľudovít Kneppo, hlavný tajomník SAV.

Program konferencie:

17. IX. 1957: otvorenie konferencie a privítanie hostí — dr. Anton Točík, riaditeľ AÚ SAV. Prednášky: doc. dr. Ján Dekan, *Stav a úlohy limitného bádania na Slovensku* (za jeho neprítomnosti prednášku prečítal prom. hist. Titus Kolník); dr. František Křížek, *Problém římských hranic na severopanonském limite;* prof. dr. Hans Jürgen Eggers, *Der „Atlas der Urgeschichte" und die „Tabula Imperii Romani"*. Po poslednej prednáške odchod na večeru do Topoľčianok, dávanú predsedom KNV na počesť účastníkov.

18. IX. 1957: doc. dr. László Barkóczi, *Die Naristen zur Zeit der Markomannenkriege;* doc. dr. Bedřich Svoboda, *O doznívání římské kultury v středním Podunajsku;* prom. hist. Titus Kolník, *Výskum na rímskej stanici v Milanovciach za roky 1956—57;* dr. Sándor Soproni, *Der spätrömische Limes zwischen Visegrád und Esztergom.* Popoludní odchod na výskum do Milanoviec a Nitr. Hrádku.

19. IX. 1957: prof. dr. Vojtech Ondrouch, *Historické predpoklady limitného výskumu v Československu* (tézy); prof. dr. Kazimierz Majewski, *Najnovšie poľské bádania o problémoch kontaktu krajín západných Slovanov s rímskymi naddunajskými provinciami.*

Vyhodnotenie konferencie doc. dr. Bedřich Svoboda.

Popoludní zájazd do Iže na Leányvár, Štúrova, Chotína a Komárna (múzeum).

Po ukončení konferencie zahraniční hostia rozdelili sa na niekoľko záujmových skupín a navštívili archeologické výskumy a zbierky v múzeách na Považí (Piešťany, Trenčín), v Martine, v Istebnom pri Oravskom Podzámku, v Poprade, Prešove, Košiciach a Zemplíne.

Konferencia Limes Romanus nadviazala svojím obsahom na starú komisiu Limes Romanus, založenú za prvej republiky, ktorá však nemohla rozvinúť väčšie pracovné úsilie pre vojnové udalosti. Terajší jej priebeh ukazuje, že je ešte veľa otázok, problémov a nejasností v danej téme a že archeológov čaká ešte stále dostatočné množstvo práce, kým sa presne vymedzí Limes Romanus v našom Podunají.

Konferencia v Nitre prebiehala v úprimnom a priateľskom vedeckom ovzduší. Hodnotné prednášky a diskusie priniesli mnohé nové svetlá, hoci i dnes ešte nemožno úsudky a názory definitívne štylizovať. Najnovšie výskumy a objavy dávajú nový materiál (napr. Milanovce) na štúdium, kam až siahala rímska moc a rímsky vplyv. Jednotlivé prednášky prinesie Slovenská archeológia v najbližšom čísle (VI, 2—1958), aby ich tak sprístupnila čo najširšej archeologickej obci.

Počas konferencie prezreli si účastníci konferencie Archeologický ústav, jeho pracovné, vedecké a dokumentačné oddelenie, laboratóriá a depozitáre. Netajili sa prejavmi spokojnosti a úprimného obdivu pri hodnotení doterajších výsledkov slovenských archeologických výskumov a najmä zahraniční hostia obdivovali nielen krásy Slovenska, ale i jeho veľké budovateľské úsilie a podporu, ktorú poskytuje strana a vláda archeologickému bádaniu v ČSR.

Konferenciou Limes Romanus na medzinárodnej základni získal AÚ SAV jednak nové vedecké poznatky, jednak nadviazal nové styky pre spoluprácu so zahraničnými vedeckými fórami, bez ktorých ťažko si predstaviť ďalší rast slovenskej archeologickej vedy.

Konečne konferencia Limes Romanus znamená pre AÚ SAV cennú skúsenosť pri organizovaní vedeckých konferencií za medzinárodnej účasti.

RECENZIE

Kunst und Leben der Etursker, Köln 1956.

V krátkom predhovore naznačuje Erich Swoboda, profesor univerzity v Štýrskom Hradci (Graz), účel tejto najnovšej periodickej publikácie, ktorej prvý ročník vyšiel nedávno ako Beiheft 1 známej série Römische Forschungen in Niederösterreich (doteraz E. Swoboda, Carnuntum, seine Geschichte u. seine Denkmäler, 1. vyd. 1949, 2. vyd. 1953; porov. Slov. archeológia IV—2, 1956, 341 a nasl. a Ed. Vorbeck, Militärinschriften aus Carnuntum, 1954). Carnuntské ročenky majú rýchlo informovať o výsledkoch výkopov a o dôležitých nálezoch, uverejňovať staršie doteraz nepublikované nálezy, poprípade aj zoznamovať sa s dôležitými vedeckými objavmi. Ďalej v budúcnosti chce redakcia zaraďovať tiež príspevky zahraničných bádateľov k dejinám a kultúre Panónie, aby tak bolo Carnuntum zapojené do potrebnej súvislosti s dejinami provincie a ríše, t. j., aby vedomosti o Carnunte nezostali izolované.

Vytýčenú základnú úlohu plní táto 1. ročenka naozaj dobre, a to ako pomerne bohatým obsahom, hoci na málo stránkach, tak aj dodržaním termínu. Informuje prehľadne a chytro. V úvodnej stati Zehn Jahre Carnuntum podáva H. Lang zprávu o práci, ktorá bola v Carnunte urobená za prvé povojnové desaťročie, od r. 1945 do r. 1955. Materiál múzea zostal vojnou nedotknutý, ale budova bola poškodená. V rokoch 1945—1949 bola stavba opravená, novozariadená a v nasledujúcom roku boli zbierky nanovo inštalované podľa moderných muzejníckych zásad. Materiál stal sa tým prehľadnejší a zrozumiteľnejší aj pre laika. Terajšia inštalácia dáva návštevníkovi obsiahly prehľad o rímskej provinciálnej kultúre za doby císárskej (t. j. 1.—4. stor. n. l.); o jej úspešnosti najlepšie svedčí prudký vzostup návštevníkov: r. 1947 834, r. 1948 6422, r. 1950 9701, ale r. 1951 už 21 397 a r. 1955 31 758. V lete r. 1948 obnovil dolnorakúsky kultúrny referát výkopy pod vedením Ericha Swobodu. Ich cieľom je zriadenie múzea v prírode (Freilichtmuseum) ako doplnok systematických zbierok v muzeálnej budove. Preto sú objekty vykopávanej obchodnej štvrte konzervované a okrem drobných nálezov je všetko ponechávané na pôvodnom mieste. Tak sa z Carnunta stávajú „rakúske Pompeje" a už neplatí Mommsenova výčitka, že Rakúsko ich nedokáže využiť. Vyvrcholením desaťročnej činnosti v Carnunte bolo usporiadanie medzinárodného sjazdu klasických archeológov a historikov v lete r. 1955. Medzi zástupcami desiatich národov bol aj akad. Ant. Salač, ktorý prednášal na tému: Zwei vorislamische Gottheiten auf einer römischen Inschrift des Pressburger Städtichen Museums.

Veľmi zaujímavá je štúdia E. Swobodu Griechisches aus dem römischen Alltag, v ktorej sa zaoberá tromi magickými kameami z tmavomodrého vrstevnatého achátu s gréckymi nadpismi (vo svetlej vrstve). Kamey, pochádzajúce z nedávnych nálezov v Carnunte, sú vyobrazené zväčšene na kriedovej prílohe. Slovo na prvom kameni „ho forón" — totiž eutychei, praje nositeľovi šťastie. Obraz spojených dvoch pravých rúk (tzv. dextrarum iunctio) s nadpisom: homonoia, svornosť, na druhej kamei symbolizuje manželské šťastie, ktoré má zaručiť kúzelná moc drahokamu. Autor zoznamuje súčasne čitateľa s vývinom obsahu pojmu homonoia, ako sa menil vplyvom dobového prostredia. Najzaujímavejší a pre výklad najobťažnejší je tretí achát, na ktorom je vyobrazené pravé ucho a pravá ruka, ktorej palec a ukazovák sa dotýkajú ušnice. Význam obrazu našepkáva nadpis: mnémoneue, buď pamätlivý. I tu sa prejavuje Swoboda ako jemný historický interpret, keď sa neuspokojuje s výkladom, že kameň prsteňa mal pripomínať milovanú osobu, ale upozorňuje na jeho magičnosť: kúzlo cudzieho gesta a cudzieho slova. Pravda, ťažko povedať, do akej miery v 3. stor. n. l. boli obidve veci nezrozumiteľné vojakovi alebo obchodníkovi v Podunajsku, ale zaiste je to viac ako spomienka. Tieto masovo vyrábané kamene, umelecky aj remeselne slabo priemerné, pochádzajú z čias, keď antický racionalizmus už ustúpil orientálnej viere v nadprirodzené a tajomné.

Ed. Vorbeck publikuje 11 nadpisov: Die epigraphischen Funde der Grabungen in der Zivilstadt Carnuntum 1949—1955. Dopĺňajú jeho spomenutú knižnú publikáciu Militärinschriften aus Carnuntum, v ktorej tri z týchto nadpisov už boli uverejnené, a to č. 1, 5, 6. Nadpisy pochádzajú z 2.—3. stor. n. l. a neprinášajú v podstate nič nového. Štyri sú venované Silvanovi, ktorého už zo staršieho materiálu poznáme ako hlavné božstvo v strednom Podunajsku; je to zrejme rímske meno pre domácu náboženskú predstavu. H. Jüngling, Teil eines römischen Gebäudes beim Heidentor, podáva zprávu o sondovaní pôdy blízko známej záhadnej stavby tzv. Heidentor. Nález zvyškov rímskej stavby asi z 3. stor. n. l. dosvedčuje, že „pohanská brána" nestála celkom izolovane (2 prílohy s plánkami a fotografiami). Až ďalšie výkopy prinesú svetlo o prípadnom zastavaní.

Jadro 1. carnuntskej ročenky tvorí posledná a najobsiahlejšia štúdia Ausgrabungen in der Zivilstadt Carnuntum 1955 od R. M. Swobodovej-Milenovićovej so 4 tabuľkami fotografií a 5 plánmi. Táto zpráva o vykopávkach obsahuje výsledky prác v lete r. 1955, predovšetkým ďalšiu fázu odkrývania veľkého stavebného komplexu na sever od štátnej hradskej pri odbočke k zámku Traun. Predchádzajúce vykopávky civilného mesta, ktoré obohatili naše poznanie hlavne typom predrímskeho súkromného domu s ústredným koridorom, poznáme doteraz len z uvedenej

knihy E. Swobodu Carnuntum[2] 157 a nasl. Azda vyšiel už aj ďalší zväzok zbierky Röm. Forschungen in Niederösterreich, ktorý má byť správou o vykopávkach v r. 1951—1954. Za kampane 1955 bola vykopaná a preskúmaná západná a juhozápadná časť veľkého stavebného bloku, ktorého význam bol až doteraz celkom nejasný (porov. plán 1, 2). Publikované výkopy sú začiatkom k jeho pochopeniu. Doteraz sú známe tri strany komplexu, severná s portikom, západná a južná, všetky obklopené širokou dláždenou ulicou. Počet miestností a vnútorných priestorov je už teraz bez neznámej východnej časti 72. Jadrom prieskumu r. 1955 boli miestnosti č. 52—56 (pozri plán 2 a najmä 4). Rohová miestnosť č. 52, veľká (južná stena 16 m) a nepravidelná, je ovládaná mohutnými kachľami (praefurnium) a prístavkom so schodmi pri severnom múre. Odtiaľ boli vykurované miestnosti č. 53 a 54 s hypokaustom. Vnútorný priečny múr v susednej miestnosti č. 53 bol len pod podlahou. Tvorí ho 7 tehlových oblúkov — priechodov pre horúci vzduch do hypokausta (pozri pl. 4 a tab. I. obr. 4). Miestnosť 8,40×7,80 m bola dláždená mramorom a mozaikou. Mramorom bola obložená aj dolná časť stien, keďže horná bola zdobená maľbou a štukovým vlysom. Miestnosť č. 54 rovnako vykurovaná nepriniesla celkom nič nového, zato veľmi dôležité pre výklad komplexu sú dve susedné miestnosti č. 55 a 56. Miestnosť č. 55, ktorá sa tiahne vedľa miestnosti č. 53, 54 a 56, je nezvykle dlhý priestor (24 m), na ktorého severnom konci bola väčšia vodná nádrž a blízko nej odpadový kanál, vedúci do hlavného kanálu; hlavný kanál viedol zvonka najprv pozdĺž západnej steny budovy a neskôr bol preložený — asi pre zabránenie vlhkosti — až do stredu ulice. Ďalej sa zistila významná skutočnosť, že pod miestnosťou č. 56 bol vedený odtokový kanál z miestnosti č. 50. Pri ďalšom odkrývaní južnej steny budovy bol tiež zistený kanál s niekoľkými bočnými prívodmi. Zostáva síce ešte odkryť východnú časť komplexu, ale už teraz možno povedať, že vykopané miestnosti č. 1—72 nie sú súkromné budovy, ale jednotný stavebný celok, ktorý slúžil verejnosti. Početné vykurované miestnosti, vodná nádrž a veľmi hustá kanalizačná sieť nasvedčujú, ako sa zdá, tomu, že tu ide o termy, verejné kúpele. Pôdorys, aj keď neúplný, je dosť nezvyklý. Nesmieme však zabudnúť, že sme na samých hraniciach ríše, kde aj v dobe cisárskej i naďalej žili domáce stavebné formy (porov. jadro komplexu s koridorom). Správa o vykopávkach za r. 1955 je uzavretá prehľadom nálezov. Začína celkom zriedkavými fragmentmi stavebných článkov, početné sú len zvyšky štukových vlysov, predmetmi z bronzu a železa, ako kovanie, prstene, kľúč, hroty kopijí a šípov, zaujímavá bronzová faléra s levovou hlavou. Mnoho je kostených ihiel aj rôzne veľkých úlomkov sklenených nádob. Najvýznamnejšie sú nálezy keramiky, kahancov, sigillaty aj iných druhov nádob, často so signatúrami výrobcov, napr. vzácny Brariatus z okolia Bavai v Belgicku. Pomáhajú datovať jednotlivé stavebné fázy a siahajú od 2. až do 4. stor. n. l. Prehľad nálezov ukončujú kolky tehál, všetky známe už zo starších výkopov.

Referujúc o 1. carnuntskej ročenke, tešíme sa z úspechov múzea a aj vykopávok v „rakúskych Pompejach", ktoré nielen obohacujú vedu, ale sú životnou vlastivednou školou pre najširšie vrstvy. Dúfame, že medzi návštevníkmi budú čoskoro aj záujemci z Československa, hlavne z blízkej Bratislavy a budú tak pokračovať v starej tradícii.

Oldřich Pelikán

Szabó György, A falusi kovács a XV—XVI. században. Folia Archeologica (Új folyam), VI (1955), str. 123—145.

Folia archeologica VI. roč. nadväzuje na tradičnú ročenku tohože mena, ktorú pred vojnou vydávalo Magyar nemzeti múzeum v Budapešti a vyplňa medzeru niekoľkých rokov, ktorá bola zapríčinená jednak vojnovými udalosťami a jednak organizačnými prácami na vedeckom poli v susednom ľudovodemokratickom Maďarsku.

Tento ročník FA, ktorý vyšiel ako prvý ročník po oslobodení, donáša okrem štúdií z prehistórie i mnohé štúdie z odboru historickej archeológie. Sú to príspevky Méri Istvána, Huszára Lajosa, Szabó Györgya a iných, ktorých vedecká práca je zameraná práve na tento úsek archeológie, t. j. na historickú archeológiu.

V tomto referáte venujeme pozornosť štúdii Szabó Györgya, A falusi kovács a XV.—XVI. században (Dedinský kováč v XV.—XVI. storočí) (str. 123—145), ktorá je vlastne iba prvou časťou jeho väčšej práce o stredovekom kováčskom remesle vôbec, ktoré po objavení kovu má nesporne vyznačné postavenie v živote ľudí a ktoré po hrnčiarstve patrí medzi najstaršie remeslá vôbec. Szabó poukázal na dôležité postavenie dedinského kováča v období počiatočného a rozvitého feudalizmu a neobmedzuje sa len na terajšie Maďarsko, ale záujmovou jeho oblasťou je celé bývalé Uhorsko. Szabó konštatuje, že od XIV. stor. v každej dedine bol dedinský kováč, bez výrobkov ktorého sa nemohla obísť nijaká dedina. Poukázal na závažný fakt, že pri tomto spracovaní musel sa najviac opierať o písomné pramene (či primárne alebo sekundárne), lebo doterajšie výsledky historicko-archeologického bádania donášajú zatiaľ materiál veľmi skromne. Szabó v svojej štúdii venuje pozornosť trom základným otázkam, a to surovine dedinského kováča, kováčskej dielni, jej vybaveniu a kováčskym nástrojom ako aj výrobkom dedinského kováča.

Konštatuje, že dedinský kováč sa líšil od kováča v meste, lebo dedinský kováč sa musel vyznať vo všetkých kováčskych prácach, a to i jemnejších, ktoré v meste vykonávali iní remeselníci (zámočníci, kosiari a pod.). Dedinský kováč spracovával železo, ktoré si zakúpil v súsedných hámroch, alebo železo, ktoré si doniesol zákazník sám. Podľa toho sa riadila aj cena výrobkov. Druhou veľmi vážnou surovinou bolo tzv. drevené kováčske uhlie, ktoré si však dedinský kováč sám dorábal v lesoch, ktoré do XV. stor. väčšine patrili tej-ktorej obci. Uhlie si dedinskí kováči dorábali tak, že sa spojili viaceri dedinskí kováči a napálili si toľko uhlia, čo im stačilo priemerne na dobu jedného roku. Ťažšie to s nimi bolo v XVI.—XVII. stor., keď lesy prechádzajú do vlastníctva zemepánov-feudálov, ktorí nedovoľovali samým kováčom páliť si uhlie, pálili ho sami a potom ho dedinským kováčom predávali. Pri týchto svojich vývodoch sa Szabó opiera o rozličné počtové knihy jednotlivých panstiev. Podobne na základe písomných prameňov, štúdií národopisných a vyobrazení v starých kronikách opisuje staré kováčske dielne, ktoré väčšine pre nebezpečie požiaru stáli konča dedín pri ceste na väčšom priestranstve, potrebnom pre vlastné práce kováčov (okovávanie vozov a hospodárskych nástrojov ako aj podkovanie koní). Na základe týchto správ, ale i na základe nástrojov, ktoré sa pri historicko-archeologických výskumoch získali, opisuje nástroje dedinského kováča, poukazuje na ich názvy v starých latinských i staromaďarských prameňoch a ilustruje svoje popisy obrázkami zo starých kroník. Podobne

na základe týchto prameňov poukazuje na vybavenie kováčskej dielne, v ktorom nechýbala kovadlina, kováčsky mech, ktorý podľa Szabóa bol pravdepodobne z kože, na ohnište, na kliešte, kladivá a konštatuje, že kováčska dielňa dedinského kováča bola asi tak vybavená, ako je vybavená dielňa dedinského kováča i dnes. Kladivo, kliešte a najdôležitejší kováčsky výrobok — podkova stali sa symbolom kováčskeho remesla, s obrazom ktorých sa stretávame nielen na erboch, ale i na cechovných pečatiach kováčov v stredoveku. V stredovekých kováčskych dielňach nechýbali ani dierkovače, nožnice na plech, rašple a nástroje potrebné pre podkovávanie koní. Okrem podkov dedinský kováč vyrábal kosáky, kosy, kladivá, klince, nože, sekery, motyky a iné náradie potrebné pre dedinu. Okrem týchto čisto kováčskych prác dedinský kováč liečieval dobytok — bol akýmsi felčiarom.

Szabó v uvedenej štúdii, pri ktorej, ako som uviedol, opieral sa ponajviac o písomný pramenný materiál, poukázal na potrebu pri budúcich historicko-archeologických výskumoch venovať veľkú pozornosť práve pamiatkam po dedinských kováčoch a poukázal na dôležitosť terénneho bádania pri spracovávaní podobných tém z obdobia rodiaceho sa a rozvitého feudalizmu. Je presvedčený, že ďalšie výsledky terénneho bádania nám akiste objasnia nie jeden problém z uvedeného obdobia. K štúdii pripojil na ilustráciu niekoľko fotografických príloh.

Belo Polla

Ke carnuntskému reliefu v Městském museu v Bratislavě

V článku *Carnuntský reliéf v Mestskom múzeu v Bratislave*, uveřejněném ve Slovenské archeológii IV, 2, 1956, 309—317, se zabýval Oldřich Pelikán reliefem, zobrazujícím Neptuna a Victorii, uloženým nyní v Městském museu v Bratislavě (inv. čís. 3374). Úvodem autor vylíčil historii reliefu a tvrdil, že relief byl vykopán koncem 19. stol. v Carnuntu v oblasti vojenského tábora. Z toho, že byla tato památka zahrnuta v publikaci W. Kubitschka *Bilderatlas carnuntinischer Altertümer*, Wien 1900, čís. 66, Pelikán soudil, že byla nalezena nedlouho před rokem 1900. Protože brzy nato W. Kubitschek a S. Frankfurter v 5. vydání knížky *Führer durch Carnuntum*, Wien 1904, označili relief jako nezvěstný, tvrdí Pelikán, že do Bratislavy se dostal „někdy mezi r. 1900 a 1904".

K těmto Pelikánovým tvrzením bych připojil několik poznámek, jejichž účelem je připamatovat všecky skutečnosti, které jsou o osudech reliefu zjistitelné v studiích, vzpomínajících jej, a uvést na pravou míru nesprávná tvrzení Pekánova.

O historii osudů reliefu nás krátce poučuje sám W. Kubitschek, a to v článku nadepsaném *Das Lapidarium des Hieronymus Beck von Leopoldsdorf*.[1] V pasáži, kde se Kubitschek zabývá reliefem Beckovy sbírky, zobrazujícím vodní božstva (boha říčního a Ponta), nad nimiž je capricornus,[2] uvádí i relief,[3] jejž vyobrazuje jako fig. 32, a označuje jej jako nezvěstný.[4] Je zřejmé, že se tu jedná o relief, jímž se zabýval Pelikán. Z Kubitschkova textu se dovídáme, že relief byl údajně nalezen v carnuntském nálezovém území a že koncem sedmdesátých let 19. stol. nebo jen o něco málo později se dostal do majetku známého bratislavského stavebního podnikatele Laffranconiho. Když Kubitschek připravoval 5. vydání svého průvodce po Carnuntu (1904), mohl použít pro obr. 115 na str. 93 štočku dřevořezu, zhotoveného podle reliefu. Štoček mu tehdy zapůjčil Otto Benndorf, ač už ho mohl užít r. 1900 pro zmíněný *Bilderatlas carnuntinischer Altertümer*, který však na knihkupeckém trhu nevyšel.

Už Maionica zjistil, že relief byl v Bratislavě. Ten jej také změřil a udal tyto míry: pro výšku 0,52 m a pro šířku 0,67 m. Tyto údaje zaznamenal ve svém zápisníku, uloženém pak v archeologicko-epigrafickém semináři vídeňské university.

Podobného Neptuna, ale v opačném postavení a s odlišným podnožím (pod levou nohou je vousatá hlava, snad s rohy, zřejmě říčního božstva), uvádí Kubitschek z levé boční strany ary, věnované I. O. M., Neptunovi, Salacei, nymfám, řece Agaunu, všem bohům a [bohyním] a patrně i Danubiovi, nalezené na Vordere Zollamtsstrasse u mostu Stubenbrücke ve Vídni.[5] Krom toho podal Kubitschek i přehled dostupnějších dedikací Neptunovi, velmi vzácných v zaalpských provinciích, jež pochazejí z Rábu (CIL III 4363 = 11079), Neudorfu — Crumera (CIL III 3662), Csivu (CIL III 3637), Aquinca (CIL III 10430) a Zaly — Apátfi (CIL III 4124).[6]

Z uvedených skutečností tedy vyplývá, že bratislavský relief byl nalezen údajně na území carnuntském (tedy nebyl „vykopán v Carnuntě v oblasti vojenského tábora", neboť o táboře se nikde nemluví; to je dohad teprve Pelikánův), a to nejpozději koncem sedmdesátých let 19. století (nebo o něco málo později), kdy přešel do majetku Laffranconiho v Bratislavě. Tam jej viděl a měřil E. Maionica, jak vyplývá ze záznamu v jeho zápisníku, o němž se domnívám,[7] že pochází z jeho studijní cesty do „západních Uher", kterou podnikl společně s R. Schneidrem a z níž pak vzešla relace, zveřejněná oběma pod názvem *Bericht über eine Reise im westlichen Ungarn* v Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich 1, 1877.

Jak dlouho byl relief v majetku Laffranconiho, to udat nedovedu, protože se to vymyká mým možnostem. Bylo by jistě vhodné, aby Městské museum v Bratislavě samo zjistilo, pokud to dovoluje stav příslušné spisovny či archivu, kdy přešel relief do musea a zda se tam dostal přímo z majetku Laffranconiho nebo jeho dědiců, či z rukou nějakého pozdějšího majitele.

Pokud pak jde o datování, rozhoduje se Pelikán pro druhou polovici 3. stol. nebo dokonce pro první polovici 4. stol.[8] Domnívám se, že by bylo vhodnější uvažovat o první polovici 3. století (snad o době Alexandra Severa), už i z toho důvodu, že doba Alexandra Severa dala, jak se zdá, i všecky svrchu uvedené dedikace Neptunovi, až na nalezenou v Zale — Apáti.[9]

---

[1] *Jahrbuch für Altertumskunde* 6, 1912, 103—147.

[2] Jde tu zřejmě o allegorii římských vítězství nebo určitého úspěchu římských zbraní, jejž umožnila přízeň vodních božstev. Kubitschek, uv. m., 138.

[3] Kubitschek, uv. m., 138.

[4] Srov. i 6. vydání Kubitschkova průvodce, Wien 1923, 45, obr. 21.

[5] Friedrich Kenner, *Bericht über römische Funde in Wien in den Jahren 1896 bis 1900*, Wien 1900, str. 82 nn a tab.

[6] Dedikací z Vídně CIL III 14359, 20 Kubitschek, uv. m., str. 139, pozn. 2, vylučuje.

[7] Bezpečně se o této věci ještě nemohu vyjádřit, neboť mi chybí ověření.

[8] Stylisace slovenského textu Pelikánova na str. 314 se podle mého chápání nekryje se stylisací textu ruského na str. 316 a německého na str. 317.

[9] Srov. k tomu Kubitschek, uv. m., str. 139.

František Křížek

Zum carnuntinischen Relief im Städtischen Museum (Mestské múzeum) in Bratislava.

Der Autor berichtigt die Behauptungen, welche O. Pelikán über die Auffindung des carnuntinischen Neptun-Victoria-Reliefs und dessen Erwerbung durch das Städtische Museum in Bratislava aufstellte, als er dieses in der Zeitschrift Slovenská archeológia IV, 2, 1956, S. 309—317 publizierte. Wie W. Kubitschek (Jahrbuch für Altertumskunde 6, 1912, S. 138f.) bemerkt, stammt das Relief angeblich aus carnuntinischem Fundgebiet und ist schon gegen Ende der Siebziger Jahre des 19. Jahrhunderts oder nur wenig später in den Besitz des Bauunternehmers Laffranconi in Bratislava gelangt, wo es E. Maionica verzeichnen konnte (vgl. sein Notizbuch im Archäologisch-epigraphischen Seminar der Universität Wien). Für die Datierung des Reliefs schlägt der Autor entgegen der Annahme Pelikáns (zweite Hälfte des 3. oder sogar erste Hälfte des 4. Jahrhunderts) die erste Hälfte des 3. Jahrhunderts (am wahrscheinlichsten die Zeit der Regierung des Alexander Severus) vor.

František Křížek

PUBLIKÁCIE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV V NITRE

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA I, 1953, 218 strán.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA II, 1954, 157 strán. Rozobrané — vergriffen.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA III, 1955, 325 strán. Rozobrané — vergriffen.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA IV/1, 2, 1956, 347 strán.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA V/1, 2, 1957, 480 strán.

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚ SAV 1, 1956, 114 strán. Rozobrané — vergriffen.

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚ SAV 2, 1958. V tlači — im Druck.

ARCHAEOLOGICA SLOVACA — FONTES

Tomus I.: B. Benadík, E. Vlček, C. Ambros, *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku.* Bratislava 1957, 306 strán, slovensky a nemecky.

B. Benadik, E. Vlček, C. Ambros, *Keltische Gräberfelder in der Südwestslowakei.* Bratislava 1957, 306 S., slowakisch und deutsch.

Tomus II.: V. Budinský-Krička, *Slawisches Hügelgräberfeld in Skalica.* V tlači, vyjde koncom r. 1958, nemecky so slovenským súhrnom. Im Druck, erscheint Ende 1958, deutsch mit slowakischem Résumé.

ARCHAEOLOGICA SLOVACA — MONOGRAPHIAE

Tomus I.: V. Ondrouch, *Bohaté hroby z doby rimskej na Slovensku.* Bratislava 1957, 270 strán, slovensky s nemeckým a ruským súhrnom.

V. Ondrouch, *Reiche römerzeitliche Gräber in der Slowakei.* Bratislava 1957, 270 S., slowakisch mit deutschem und russichem Résumé.